

The Project Gutenberg eBook of Alfred Kihlman: Elämän kuvaus. 2 (of 2), by Eliel Aspelin-Haapkylä

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Alfred Kihlman: Elämän kuvaus. 2 (of 2)

Author: Eliel Aspelin-Haapkylä

Release date: October 6, 2015 [EBook #50142]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ALFRED KIHLMAN: ELÄMÄN KUVAUS. 2 (OF 2)
***

E-text prepared by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

ALFRED KIHLMAN II

Elämän kuvaus

Kirj.

ELIEL ASPELIN-HAAPKYLÄ

WSOY, Porvoo, 1918.

— vi fått det inre lifvets rikedom —

L. Stenbäck.

SISÄLLYS:

Esipuhe.

- I. Yliopettaja ja liikemies 1866-70.
- II. Rehtori, liike- ja valtiopäivämies 1870-76.
- III. Rehtori, liike- ja valtiopäivämies 1877-84.
- IV. Rehtori, liike- ja valtiopäivämies 1885-92.
- IV. Rehtori, liike- ja valtiopäivämies 1893-97.
- V. Emeritus 1897-1904.

ESIPUHE.

Antaessaan lukijan käsiin jälkimmäisen osan Alfred Kihlmanin elämäkertaa pyytää tekijä käyttää tässä tarjoutuvaa tilaisuutta tehdäkseen vasta ilmestyneistä lähteistä muutamia oikaisuja ja lisäyksiä teoksen edelliseen osaan. Kuukausia sen jälkeen kuin kirja oli painettu, tapahtui näet, että vainajan peruista vielä löydettiin eri paikkaan kätkeytyneinä pinkka hänelle osoitettuja kirjeitä. Tärkein osa löytöä käsittää C. G. von Essenin. A. W. Ingmanin, A. A. Favorinin y.m. kirjeet Kihlmanille hänen ulkomailla ollessaan 1851-52 — siis ne kirjeet, joiden suuriarvoista sisällystä vastaukset saivat aavistamaan, mutta joita (ks. I) syystä saattoi olettaa hävinneiksi. Ensi hetkessä odottamaton löytö pahasti hämmästytti tekijää. Hän pelkäsi, että hänen teoksensa heti huomattaisiin vaillinaiseksi. Silloin selvisi kumminkin, että kirjeet, miten valaisevia ovatkaan herännäisyyden historiaan nähden, eivät sisällä oleellisia lisäpiirteitä Kihlmanin kuvaan. Näin ollen jättää tekijä kirjeiden selostamisen jonkun toisen asiaksi s.o. jonkun tutkijan, joka ottaa varta vasten kuvatakseen hajaannuksen syntyä ja kehitystä heränneiden kesken 1850-luvun alkuvuosina, tyytyen itse tekemään niistä joitakuuta otteita, jotka lähemmin kuuluvat tähän kertomukseen.

I. s. 59. Kirjeessä Turusta 26/11 1844 A. W. Ingman pyytää Kihlmania menemään "puolikristityn, runollisen Z. Topeliuksen" luokse ilmoittamaan, että suomalainen kirjoitus Joukahaiseen II ei valmistuisi ennenkuin 7 p:ksi jouluk. Tämä yhä vahvistaa oletuksen, että kirjoituksen aihe oli muistelmalla edelliseltä kesältä.

I. s. 66. Parista Reinh. Helanderin kirjeestä saadaan tietää, miten syntyi Kihlmanin kirje isälleen, missä hän sanoo lähtevänsä N. G. Malmbergille Lapualle kotiopettajaksi ja suomea oppimaan. Helander mainitsee ensin (7/4 1845), että Malmberg oli pyytänyt häntä kysymään Kihlmanilta, eikö tämä tahtoisi tulla hänen luokseen kotiopettajaksi kirjoittajan sijaan, joka syksyllä eroaisi samasta toimesta. Samalla hän itse mitä hartaimmin kehoittaa ystäväänsä vastaanottamaan tarjouksen. Hän oli "äärettömän onnellinen", että oli saanut olla Malmbergin luona. Se oli ollut hänelle suuri "Jumalan armonosoitus" ja "sanomattoman hyödyllistä hänen sielunasialleen". — Kihlman vastasi olevansa halukas tulemaan, mutta hän ei epäillyt, että hänen vanhempansa vastustaisivat asiaa. Silloin Helander uudessa kirjeessä (12/5) ilmoittaa, miten Malmberg neuvoi häntä menettelemään: "nimittäin että sinä riemuosoituksin annat heidän (vanhempiesi) tietää, että sinä onnellisesta sattumuksesta olet vapautunut vaikeasta pulasta paikkakuntaan nähden, missä sinun tutkinnon jälkeen sopisi perusteellisesti oppia papille ylen välttämätöntä suomenkieltä. Sinä voit sitten kertoa tovereilta kuulleesi, että Malmberg oli tiedustellut kotiopettajaa lapsilleen, että sinä olit heti kirjoittanut hänelle ja tarjoutunut toimeen sillä ehdolla, että saisit käyttää pääosan aikaasi suomenkieleen ja opettaa lapsia vain mikäli aika ja tilaisuus myönsivät, jonka tähden ei myöskään palkasta olisi kysymystä, että Malmberg oli suostunut asiaan, varsinkin kun hänen poikansa oli niin nuori, ettei hänen opetustaan tarvinnut erittäin kiirehtiä, että sinä siis ilolla olit käyttänyt tilaisuutta ja ratkaissut asian niin, että sinä syksyllä aiot muuttaa Malmbergille ja että sinä toivot, ettei rakkaalla isällä ja äidillä ole mitään hyvää asiaa vastaan. Sinä voit lisäksi huomauttaa, kuinka Malmberg on perehtynyt suomenkieleen, joten toivot suuresti edistyväsi hänen johdolla. Sanalla sanoen: sinä et ollenkaan pyydä heiltä lupaa, vaan ainoastaan ilmoitat heille päätöksesi, peität mahdollisuuden mukaan kotiopettajatoimen ja panet sitä vastoin painoa suomenkielen oppimiseen ja onneen saada Malmberg opettajaksi. Niin tulee sinun kirjoittaa ja sitten ilmoittaa Malmbergille millaisella vastauksella sinua on kunnioitettu (!)"

Kihlman seurasi tarkoin neuvoa, mikä ei paranna hänen asiaansa. Mutta kumminkin on sangen merkillistä, että Malmberg saattoi neuvoa nuorukaista näin kohtelevaan vanhempiaan — ettei sanoisi "vetämään heitä nenästä."

I. s. 71. Arvostellessaan elämäkerran ensimmäistä osaa (Aika 1915 s. 494) on toht. Erkki Kaila esittänyt pari muistelmalla Kihlmanin naimisesta Angelika Fabritiuksen kanssa: "Vainaja kertoi, että hänen täytyi tähän naimiseen saada lupa N. G. Malmbergilta, koska tyttö oli rikas. Malmberg antoikin luvan sillä ehdolla, että Kihlman lannoittaisi varoillaan Jumalan peltoa ('göda Guds åker'). Tämä tapahtui osaksi siten, että Kihlman avusti köyhiä pappismiehiä, esim. Favorinia, osaksi siten, että hän kustansi uuden painoksen Wegeliuksen kuuluisaa postillaa. Painos oli 2000 kappaletta, jotka olivat pinotut Kihlmanin ullakolle. Kun suuri kirjapino eräänä yönä romahti kumoon, säikähtyi rouva Kihlman, jolla oli pieni lapsi, siitä niin pahasti, että sairastui ja kuoli."

I. s. 104. Henr. Heikelin kirjoittama kirje (15/4 1847) ilmoittaa, että Kihlmanin määräys Tornioon ei johtunut mistään "rikkomuksesta", vaan siitä, että häntä kunnan miehenä (ordentlig karl) katsottiin sopivaksi rajapitäjään. Ekman oli aikaansaanut määräyksen, joka Heikelin vaikutuksesta peruutettiin.

I. s. 138. Ulkomaanmatkan suunnittelusta saadaan erinäisistä kirjeistä seuraavia lisätietoja. Keväällä 1851 tuumi A. W. Ingmanin yhdessä Kihlmanin kanssa tehdä matkan Ruotsiin, ja koska hän jo ennen

(nähtävästi Nordisk Kyrkotidningin johdosta) oli kirjeenvaihdossa J. Ternströmin kanssa, oli hän kirjoittanut tälle aikeestaan ja pyytänyt neuvoja matkasuunnitelmaan nähden. Ternström oli neuvonut matkustamaan kanavatietä Göteborgiin ja sieltä Ystadin kautta Tranåsiin, missä hän oli kirkkoherrana. Samalla hän oli luetellut teologeja, joiden luona sopisi käydä, nekun olivat Ternströmin ja Ingmanin hengenmukaisia. Miksi Ingman luopui tuumastaan, sitä ei kirjeistä näy. Sitävastoin eräs Ternströmin kirje Kihlmanille ilmaisee, että näidenkin välillä tuttavuus oli alkanut ennenkuin he todellisuudessa näkivät toisensa. Ternström oli Tranåsissa pannut alulle uudisrakennuksen, jota varten hän tarvitsi rahoja. Sen johdosta oli hän kirjoittanut hovioikeudenneuvos Åkessonille Vaasaan. Åkesson oli vastannut, että hänen piiristään ei liikenisä rahaa, mutta hän oli kääntynyt Kihlmanin puoleen ja tämä oli luvannut lainata 2000 riksiä. Sen vuoksi Ternström kirjoitti Kihlmanille. Hän kiittää suuresti lupauksesta ja kysyy, vaatikko Kihlman takausta lainasta. "Jos saan sanoa ajatukseni", lisää hän itse, "niin ei takausta tarvita; sillä jos elän, on Jumalan avulla omatuntoni vakavin takaus", paitsi sitä, että rakennuksessa ja pesän omaisuudessa on riittävästi vastaavaa. — Kihlman myönsi lainan takauksetta, ja Ternström sai vastaanottaa rahat elokuulla ollessaan Tukholmassa, josta hänen kuitenkin täytyi matkustaa kotiin 10 päivää ennenkuin suomalainen lainanantaja saapui sinne. — Muista kirjeistä käy ilmi, että Kihlmanin ei suinkaan ollut helppo saada rahoja takaisin, mutta ystävien avulla se kumminkin onnistui, ennenkuin velkakirja oli tullut yli-ikäiseksi.

I. s. 222. Sanotaan A. Cederbergin "monen muun jälkeen viimeisenä" kuulleen J. T. Beckin opetusta. Siinä on kaksi erehdystä. Kihlmanin ja Cederbergin välillä lienee Suomesta vain Gustaf Johansson kauemmin viipynyt Beckin luona, eikä Cederberg ollut viimeinen, vaan oleskelivat hänen jälkeensä Tübingenissä Johannes Östring (k. 1886) ja Z. Schalin, joka viimeainittu oli siellä hänen kuollessaan (1878). Lyhyemmällä käynnellä ovat Beckin aikana Tübingenissä olleet ainakin K. Ervast, H. Råbergh ja F. W. Sundvall.

I. s. 265. Merkillisestä pappeinkokouksesta Ylihärmässä taikka oikeastaan sen synnyttä antavat kirjeet myöskin tietoja. — Rouva Malmbergin hautajaisissa joulukuulla 1851 ei ollut tilaisuutta syvempiin keskusteluihin, vaikka A. W. Ingman ja F. O. Durchman siellä Julius Berghin kanssa vaihtoivat ajatuksia oppikysymyksestä s.o. Paavon kannasta (niinkuin Ingman kirjoitti Kihlmanille). Tarkoitus oli myöhemmin Keuruulla yhtyä Berghin kanssa, mutta siitä ei tullut mitään, syystä että Essen palatessaan Lapualta ajoi kumoon ja pahasti satutti polvensa, niin että hänen kauan täytyi hoitaa sitä kotona. Jälkeinpäin ajateltiin yhtymistä Isossakyrössä, mutta siitäkään ei tullut sen enempää. Mutta 17 p:nä maalisk. 1852 kirjoittaa Essen Kihlmanille: "Olen nyt suunnitellut pappiskonferensin pidettäväksi täällä meillä (Ylihärmässä) huhtik. 1 p:nä. Siihen ovat Uudenkaarlepyyn, Vaasan, Maalahden, Laihian, Ison- ja Vähänkylön sekä Lapuan papit (paitsi tietysti Malmbergiä) ja O. Helander saaneet kutsumuksen. Minä kyhäsin (framkastade) kiireessä muutamia kysymyksiä keskustelujen ohjeeksi ja olen antanut jokaiselle kutsutulle tiedon niistä, jotta niitä voitaisiin edeltäkäsni mieltä ja sitten yhteisesti käsitellä. Ne ovat: 'Mikä on synnä yleiseen hengelliseen veltostumiseen (försläppning) heränneissä, myöskin papeissa? Onko ollut joku virhe opinperustuksessa? Olemmeko vapaita lahkolaisuudesta? Ja vastakkaisessa tapauksessa: miten on se esiintynyt ja mitä se on vaikuttanut? Mitä on tehtävä kaiken tämän pahan hävittämiseksi, ja miten päästä puhtaalle tielle? Mitä opetuksia tulee meidän ottaa viime aikojen tapauksista, ja miten käyttäytyä niihin nähden? Jos huomaamme yleisen erehdyksen siinä hengellisessä suunnassa, johon olemme kuuluneet, tuleeko meidän pitää sitä salaisuutenamme (behålla denna insikt för oss sjelfva) vaiko koettaa tehdä se tunnetuksi? Jälkimmäisessä tapauksessa, miten on se soveliaimmin tapahtuva? Vihdoin, olisiko hyödyllistä ja tarkoituksenmukaista toisinaan kokoontua yhteisiin neuvotteluihin, ja jos niin on laita, kuinka olisivat kokoukset järjestettävät?' — — Semmoisen yhtymisen ei lainkaan pitäisi olla hyödytön, jos ajatusten ja kokemusten vaihto tapahtuu Jumalan pelvossa ja veljellisessä sovussa, ilman puoluehenkeä ja ennakkoluuloja." — Tästä käy selväksi, että kokous oli Essenin aloitteesta syntynyt ja että se siis oli kokonaan yksityistä laatua, vaikkei kutsumus sentähden ollut ahtaalle rajoitettu.

I. s. 332. Kirjeessä Aug. Liliukselle 18/9 1889 Kihlman ilmaisee erään tärkeän synn, miksi hän luopui papintoimesta: "Sairaana luona käynnit ovat minusta aina olleet papin vaikeimpia tehtäviä, sen vuoksi nimittäin että pappi useimmiten siinä tulee tahdottomaksi välikappaleeksi ennakkoluulon palveluksessa. Usein sairas itse ei tahdo pappia (luokseen), vaan sukulaiset ja ystävät, jotka honoris causa (kunnian vuoksi) kutsuvat papin, jotta ei vainaja tulisi näyttämään epäkristilliseltä. Sentähden on käynti monesti aivan turha, mutta kallis aika menee hukkaan. Juuri näitten sairaanluonakäyntien vuoksi halusin minä muuttaa koulunopettajan uralle. Eikä minulla koskaan ole ollut enemmän kuin kaksi käyntiä päivässä. Köyhinä vuosina säälin syvästi pappeja. Tiesin, että he tulisivat kärsimään enemmän kuin muut. Kaikki köyhät hakivat luonnollisesti etupäässä apua papilta, jonka palkka kadon johdosta jo ennestään oli vähentynyt."

I. s. 338. Kihlman teki todella syyskuulla 1853 lankonsa seurassa matkat Puhokseen. Sen todistaa edellinen seuraavista kahdesta kirjeotteesta, jotka muutoin osoittavat, miten Kihlmania arvosteltiin hänen palattuaan Saksasta. Kirjeet ovat Julius Berghin kirjoittamat O. Hjeltille. [Kirjeotteet on

valtioneuvos Edv. Hjelt hyväntahtoisesti tekijälle antanut. Osaksi ovat ne sittemmin painetutkin, *Edv. Hjelt*, Otto E. A. Hjelt, hans liv ooh gärning, Helsingfors 1916, s. 97.]

(3/12 1853) — — "Ja mitä sanot siitä, että Kihlman on tullut Arkkipiispan sihteeriksi. Minusta se on aivan oikea paikka hänelle vastaiseksi. Sekä hän itse että asia voi hyötyä siitä. — Odottamatta sain tavata hänet täällä, kun hän Frans Bergrothin kanssa matkusti (Kuopion) kautta. Ei hän ole niin pois suunniltaan (befängd) kuin pelkäsin. Hänellä on vielä paljon valoa, eikä oppineitten haaveitten (lärda griller) tarvitse välttämättömästi vahingoittaa häntä liian paljon, jota paitsi ne eivät olekaan kovin kehittyneitä, eikä myöskään liian hulluja, vaan sisältävät paljon totuutta(!)".

(10/7 1854). — — "No niin! Kihlman on Turussa, ja minä olen ollut mielissäni siitä. Antakaamme hänen etsiä totuutta. Juuri sitä hän tarvitsee; löytäköön hän sen. Sillä vaikkei hänen erehdyksensä ole aivan karkeaa laatua, on hän kuitenkin siinä ihastuksessaan, jonka teologi Beckin omituinen kristillinen gnosis on hänessä herättänyt, kadottanut yksinkertaisuuden Kristuksessa — ja sentähden, että Herra tahtoo pitää hänestä kiinni, mutta hän puolestaan tahtoo ponnistaa vastaan koettaen päästä korkeuteen (komma i höjden) jonkunlaisen omituisen tieteellisen katsantotavan avulla — sentähden on hän niin mystillinen. Toivon kuitenkin, että elämän vakavuus aikaa myöten on vetävä hänet alas. Älköön toivoni pettäkö."

Tässä arvostelussa huomaa siksi vähän todellista myötätuntoa ja ymmärrystä, että Kihlmanin haluttomuus väitellä uskonnollisista kysymyksistä entisten ystäviensä kanssa käy kerrassaan ymmärrettäväksi. Ja kumminkin oli Bergh se, jota hän enimmin oli kunnioittanut.

I. s. 361. Alimmalla rivillä luetaan: Roseniuksen hartauskirjasta; pitää olla *Roosin*.

Siihen mitä edellisen osan esipuheessa on sanottu koko teokseen nähden ei ole mitään *erikoista lisättävää* tämän jälkimmäisen osan varalta. Paitsi silloin lueteltuja avustajia pyytää tekijä kuitenkin vielä kiittää vanhoja ystäviään J. Th. Durchmania, E. Järnefeltiä, E. G. Palménia, Aug. Ramsayta ja Th. Wegeliusta sekä erittäin vainajan omaisia suosiollisesta avunannosta. Sen ohella hän julkilausuu sydämensä toivomuksen, ettei mikään oleellinen harhapiirre estäisi viimeksimainittuja siinä kuvassa, joka täten julaistaan, tuntemasta heidän rakasta isäänsä semmoisena kuin hän todellisuudessa oli ja eli maan päällä Helsingissä, 6 p:nä tammikuuta 1917.

Tekijä.

I.

YLIOPETTAJA JA LIIKEMIES 1866-70.

Vaikka Alfred Kihlman tullessaan siihen elämänsä käänteeseen, johon kuvauksemme edellinen osa päättyi, oli täyttänyt 41 vuotta ja täsmälleen toisen puolen iästään toiminut julkisissa viroissa, saattaa kumminkin pitää koko mennyttä ajanjaksoa hänen opinto- ja vaelluskautenaan, verrattuna seuraavaan, joka käsittää hänen elämänsä loppupuolen. Kaikilla hänen toiminta-aloillaan asetettiin hänelle tästä lähtien niin paljon vaikeampia ja painavampia vaatimuksia, että hän tuskin olisi pystynyt niitä tyydyttämään, jollei hänellä olisi ollut pitkän valmistusajan tuottamia tietoja ja kokemuksia. Sitä paitsi kysyivät uudet tehtävät täysin varttuneita ruumiin- ja hengenvoimia, ja kumpaisetkin kestivät ihmeellisesti. Vaikkei Kihlmanin terveys hänen elämänsä loppupuoliskolla ollut mainittavasti vahvempi kuin ennenkään, niin tarmokas sielu ylläpiti ruumiillista joustavuutta. Jo nyt, elämänsä keskivaiheilla, hän näytti ikämieheltä, mutta ne nuoret, jotka 1860-luvun loppupuolella ehkä kiinnittivät huomionsa salkkua kantavaan, kumaraharteiseen, mutta silti kookkaaseen, tasaisesti astuvaan, teräväkatseiseen herraan — silloin uusi ilmiö Helsingin kaduilla — saivat vielä uuden vuosisadan alussa, itsekin jo ikämiehinä, nähdä saman hahmon salkku kainalossa — se oli silloin pääkaupungin tunnetuimpia.

Käydessään Helsingissä pääsiäisen edellä Kihlman oli vuokrannut asunnon, kuusi huonetta keittiöineen, Krogiuksen kivimuurin toisessa kerroksessa Vuorimiehenkadun 11:ssä; vuokra oli 1500 mk. Sinne perhe asettui, ja ilolla todettiin, että näköala oli vapaa merelle päin. [Silloin olivat kallioiset rannikkoseudut Vuorimiehenkadun ja Merisataman välillä vielä asumattomat.] Se muistutti Vaasan kotia, jota kauan kaivattiin kuin kadonnutta onnen saarta. Itse perheen isä kirjoitti äidilleen (17/9 1866): "Kun ajattelen mennyttä elämäni Vaasassa ja Pietarsaaressa, ah, mikä erotus! Tyynestä satamasta olen heitetty myrskyiselle, pauhaavalle merelle, jolla joka hetki on ponnistellen työtä tehtävä, jotta ei sorruttaisi."

Todella alkoi Kihlmanin elämässä uusi ajanjakso koettelemuksilla, jotka äärimmäisessä määrässä kysyivät perheenjäsenten kärsivällisyyttä ja elinvoimia. Tuskin oli 7-vuotias Oswald vastaanotettu normaalikoulun valmistavaan luokkaan, ennenkuin hän sairastui hinkuuskään, eikä aikaakaan niin kaksi nuorempaa veljeä sai saman taudin. Ainoastaan neljäs, nuorin veljeksistä, säästy yskästä, mutta Uno paran elämänlankaa kalvoi sitäkin tuhoisampi tauti, jota vastaan lääkäri, isän lukiotoveri prof. J. A. J. Pippingsköld, turhaan etsi keinoja. Tästä ymmärtää, millainen mieliala vallitsi kodissa ensimmäisenä syksynä, mieliala, jonka laadun kuvaa pikku Lorenzon huudahdus: "Äiti, minusta on kuin eläisimme vankilassa." Terveinä pysyivät vain äiti ja Hanna, sillä Kihlmania itseäänkin vaivasi yskä ja muikin pahoinvointi, vaikka hän ainoastaan jonkun viikon päivät oli pakotettu olemaan poissa koulusta.

Marraskuun keskivaiheilla, jolloin edullinen käänne oli ilmaantunut Unon tautiin, Kihlman kirjoittaa ystävälleen Viktor Schaumanille: "Yleisen kivulloisuuden vallitessa kodissa ei varsinkaan alussa ollut helppoa näyttää iloiselta. Nyt olemme kaikki rohkaisseet mieltämme: ei käy päinsä hätäännyä ja valittaa. Täytyy reipastua ja taistellen läpäistä vaikeudet. Kaikki tulee helpommaksi, jos pysyy uskaliaana. Sekä koulussa että yhtiöasioissa ja kodissa sanon itsekseni: älä menetä rohkeuttasi. Niin kauan kuin jaksan sanoa näin, elän tulevaisuuden toivossa ja tässä toivossa kykenen tekemään työtä ja — kärsimään."

Samasta kirjeestä otamme seuraavatkin rivit, joissa kuvastuu Kihlmanin suhde entisyyteen: "Välinpitämättömyyteni vanhoja ystäviä ja oloja kohtaan on todella vain näennäinen. Eivät vanhat ystävät koskaan ole olleet minulle rakkaampia, eivätkä heidän hahmonsakaan ole esiintyneet mielessäni kirkkaampina kuin tänä syksynä, jolloin kaukana heistä olen joutunut aivan uusiin oloihin ja tehnyt uusia tuttavuuksia. Usein kun henkeni sehnsvoll (kaihoten) on lentänyt pohjoiseen, olen nuhdellut itseäni: miks'et ole tyytyväinen? miksi aina ikävöit vanhojen ystävien luokse? Eiväthän he olleet ihanteita, kun olit heidän parissaan, ja eivätkö uudet ystäväsi, vaikkeivät hekään ole ihanteita, kuitenkin voi korvata, mitä olet kadottanut? Niin olen kerran ja toisenkin puhunut itsekseni. Ymmärrän sangen hyvin, että minun tulee voida tyytyä nykyiseen ympäristööni, mutta tunteella on oma päänsä eikä se tottele komentoa. Vaaditaan aikaa ennenkuin tunnekin tyytyy ja viihtyy uusissa oloissa. Mutta ei koskaan voi käydä niin, että uusi kokonaan tunkisi pois vanhan. Lapsuudenajan ystäviä ei voida työntää syrjään. Aina on sydämessä oleva erityinen vierashuone vanhoja ystäviä varten, joiden kanssa on pitkän jakson vuosia elänyt ilossa ja surussa ja joita sillä aikaa on oppinut pitämään arvossa ja kunnioittamaan. Niin on oleva niin kauan kuin ihminen omaa inhimillisiä tunteita. Jos vanhakin ystävyys ruostuu, on syy syvemmällä. Tarkoitin, että ruoste ilmaantuu vain siinä, missä luonteen kirkas pinta on tullut siveellisesti tahratuksi."

Joulukuulla olivat vanhemmat pojat toipuneet; ainoastaan nuorimman tila oli edelleen huolestuttava. Kumminkin olivat leikki ja nauru palanneet kotiin. Silloin tapahtui k:lo 2 yöllä maanantaita, 17 p:ää, vastaan Punavuorilla sijaitsevan kaartin ruutimakasiinin räjähdys [Makasiini oli maanpäällinen puurakennus kaartin ampumaradan vieressä. Kaartin oma ruutivarasto oli viety siitä pois, mutta kauppias Tschetschulinilla oli siinä 10 sentneriä ruutia. Ympäri viskellyistä ruumiin osista päättäen oli kaksi sotilasta, jotka olivat aikeessa varastaa ruutia, aiheuttanut räjähdysten.], joka järkyttäen kaupungin rakennukset perustuksiaan myöten tuhosi kymmeniä tuhansia akkunoita ja aiheutti pelottavan hämmennyksen rauhallisissa kodeissa. Kihlmanilla Hanna ja isä valvoivat vielä, jota vastoin äiti ja pikku pojat nukkuivat. Pamaus oli niin kauhea, että valveilla olijat samoin kuin unesta herääjät luulivat rakennuksen luhistuvan päällensä. Sekä ulommat että sisemmät ruudut koko talossa lensivät palasiksi, lattiat ja huonekalut peittyivät lasisirpaleilla, ja ryysyiksi repeytyneet akkuna verhot avasivat huoneet ulvovalle talviselle myrskylle. Pimeässä syöksyivät äiti ja lapset vuoteistaan ja harhailivat melkein alastomina ja avojaloin, huutaen huoneesta huoneeseen, kunnes havaittiin, että pihan puolella oleva isän kamari oli jäänyt asuttavimpaan kuntoon, vaikka siinäkin yksi ulko- ja neljä sisäruutua oli pirstautunut. Sinne, lämpimään ja valoon, kokoontui koko perhe, rauhoittuen vähitellen maanjäristystä muistuttavan seikkailun jälkeen. — Onneksi tapahtuma ei tuottanut vakavampaa sairauskohtausta, vaikka akkunoiden korjaus — syystä, että lasivarastoihin oli hankittava lisää Pietarista saakka — edistyi niin hitaasti, että koti vasta jouluaattona oli entisellään.

* * * * *

Olihan tilapäistä, että kotiolot tänä syyskautena olivat niin huolestuttavia. Mutta vaikka Kihlman siten käsittikin asian, teki se kumminkin hänen muut huolensa ja alituisen työnsä kahta raskaammiksi. Ja todella oli hänellä työtä ja huolia enemmän kuin tarpeeksi.

Ensiksikin on huomattava hänen virkansa normaalikoulussa, ja tulee meidän, ymmärtääksemme mitä se vaati häneltä ja miltä kannalta hän otti tehtävänsä, lyhyesti mainita, kuinka ja missä tarkoituksessa tämä koulu oli syntynyt. Kansallisen ja valtiollisen elämän virkoaminen 1860 vaiheilla ilmeni erityisesti myöskin maamme koulunopettajissa. Heissä syntyi näet halu luopumalla vanhoista totuntatavoista luoda uutta elämää koulunkin alalle. "Maamme koulunopettajille oli selvinnyt", kirjoittaa Kihlman itse normaalikoulun vuosikertomuksessa 1874, "että ei ainoastaan yleistä tieteellistä, vaan myöskin

ammattisivistystä vaadittiin, jos he tahtoivat kohota yhdenvertaisiksi kulttuurimaiden kasvatustilain edustajien kanssa ja tyydyttää isänmaan oikeutettuja vaatimuksia. Opettajilla oli kylliksi jaloa ylpeyttä nostaa katseensa opettajihanteeseen, mutta toiselta puolen kylliksi nöyryyttäkin arvostella itseänsä ja suoraan tunnustakseen mitä heiltä puuttui. Yksimielisesti myönnettiin, että kasvatustilain ja opetus, kun nämä sanat käsitetään ihanteellisesti, eivät ole jokamiehen asia, vaan taito, joka, niinkuin mikä taito tahansa, täydellisyyttä saavuttaakseen edellyttää ei ainoastaan luonnonlahjoja, vaan myöskin erikoisopintoja ja ahkeraa harjoitusta. Suomalaiset koulumiehet anoivat senvuoksi oppilaitoksen perustamista, jonka tehtävänä olisi hyväksyä käyttäen aikakauden edistyneintä pedagogista tietoa ja jossa tulevat opettajat voisivat, harjoittaessaan teoreettisia opintoja, nähdä miten teorit käytännöllisesti sovelletaan sekä itse ohjaajain neuvomina oppia astumaan oikeaan suuntaan ja välttämään harhateitä." Tämä aate sai yleistä kannatusta hiippakunnittain toimeenpannuissa opettajakokouksissa kesällä 1860, ja syksyllä s.v. J. V. Snellman v.t. pedagogian professorina yliopiston konsistorin kautta toimitti senaattiin ehdotuksen, että kykeneviä miehiä lähetettäisiin ulkomaille perehtymään sikäläisiin kouluoloihin ja siten valmistumaan ajatellun uuden oppilaitoksen yliopettajiksi. Täysin oivaltaen asian merkityksen hallitus v:n 1862 alussa päätti normaalikoulun perustettavaksi, ja kun tulevat yliopettajat, J. E. Bergroth (matematiikassa), H. L. Melander (historiassa) ja C. J. Lindeqvist (kielissä), olivat palanneet tutkimusmatkaltaan, laativat he yhdessä laitoksen tarkastajaksi määrätyn pedagogian professorin Z. J. Cleven kanssa ohjesäännön uutta koulua varten. Toimintansa koulu alkoi syksyllä 1864. — Näin oli normaalikoulu syntynyt. Se oli nuorekkaan, toivorikkaan kansallisen innostuksen tuote. Sen johtajana piti olla, ei toisen tai toisen mahtajan mielivalta, vaan tiede, kasvatustilain. "Sen ankarassa kurissa ja sen vapaassa raittiissa ilmassa", sanoo Kihlman, "tuli nuoren laitoksen kasvaa ja kehittyä." Kun hän itse noudatti kunniakasta kutsua tulla neljänneksi yliopettajaksi normaalikouluun, oli vain kaksi vuotta kulunut sen avaamisesta. Ei mikään ollut vielä häirinnyt sitä innostusta ja menestyksen toivoa, jolla opettajakunta harrasti uuden laitoksen kehittämistä mahdollisimman lähelle ihannettaan, ja kun tunnemme Kihlmanin luonteenlaadun, on helppo käsittää, että hän täydellä antaumuksella liittyi toveriensa harrastukseen. Mutta samalla kun käsitämme tämän ja ymmärrämme, millä innolla hänkin puolestaan tahtoi toteuttaa oppilaitoksen aatetta, selviää myöskin, kuinka oli omansa häntä syvästi katkeroittamaan ennen pitkää tapahtuva muutos koulujemme ylijohdossa, jonka kautta määräävä valta joutui oikullisen mahtimiehen käsiin.

Koulussa tuli Kihlmanin opettaa 12 tuntia viikossa eli 2 päivässä. "Eihän se näytä olevan paljon", kirjoittaa hän (17/9); "mutta Äiti tuntee luonnonlaatuni: minä en tahdo hutiloida, vaan tehdä kaikki kelvollisesti, niin hyvin kuin mahdollista. Tahdon sen vuoksi valmistautua perusteellisesti. Vaikka olen jatkanut työtäni yölläkin, en ole kuitenkaan aina ollut niin valmistunut kuin olisin toivonut. Olen sentähden usein tyytymätön. Sillä paikalla, jolla olen, pitäisi kaikki olla täydellistä, mallikelpoista. Kumminkaan en ole menettänyt toivoa, että vielä tulen jotakuinkin tyydyttäväksi uskonnon-opettajaksi." — Yhdentoista vuoden kokemus koulunopettajana ei ollut tehnyt häntä omakylläiseksi. Kun lisäksi otetaan huomioon, että hänen aineensa oli uskonto, joka hänestä ei mitenkään voinut olla ainoastaan tietojen ja metoodin asia, vaan palavan uskon, kaikista tähdellisimän elämän ja kuoleman kysymys, niin on ymmärrettävää, miksi hän ei tyytynyt itseensä, vaan väsymättä harrasti yhä täydellisempää. Että hän todella tuli aivan erinomaiseksi, jopa ainoanlaatuiseksi uskonnonopettajaksi, siitä saamme aikoinaan esittää luotettavia todistuksia. Tässä on vain lyhyesti sanottava, miten hän virkaansa ryhtyessään järjesti koulun uskonnonopetuksen. [Ks. Rehtorin vuosikertomusta lukuvuodelta 1866-67. Kun vertaa tätä kertomusta edellisiin, huomaa kuinka Kihlman kokonaan uudisti uskonnonopetuksen tekstissä mainittujen perusohjeiden mukaan.]

Ensi lukuvuodesta alkaen, jolloin koulussa oli kuusi luokkaa, käsitti Kihlmanin uskonnonopetus seuraavat aineet: 1) Piplian historia alimmilla luokilla, 2) raamatun lukeminen ja 3) kristillinen uskonoppi keski- ja ylempillä sekä 4) kirkkohistoria ylimmällä luokalla. Piplian historiaan nähden hänen menettelynsä oli sama kuin jo Pietarsaaren tyttökoulussa ja opettaessaan Hannaansa kotona (ks. 1.) hän teki parastaan kertomuksen havainnollistamiseksi. "Jos kertomuksen sisältö tehdään oppilaalle oikein havainnolliseksi, niin pysyy tarkkaavaisuus hereillä, ja samalla kuin oppilas nyt saa tietoisuutensa todenperäisen ja kirkkaan kuvan, vastaanottaa hän myöskin kuvan sisältämät siveelliset ja uskonnolliset totuudet. Hän vastaanottaa nämä totuudet kehitysasteelleen soveltuvassa muodossa. Opetuksen täytyy siis ensi sijassa pitää silmällä muotoa ja vasta toisessa johdattaa mietiskelemään ulkonaiseen muotoon katkettua totuutta. Samassa määrässä kuin oppilaan kehitys on edistynyt, voi johdatus mietiskelyyn esiintyä voimakkaammin." — Raamatun (s.o. paraasta päästä evankeliumin) lukemisella tarkoitettiin: 1) opettaa oppilaita oikein käyttämään Jumalan sanaa, 2) antaa oppilaille kirkas kuva Jeesuksesta Kristuksesta ja siten laskea perustus sille, mikä on kristillisen uskonnon pääasia, eli uskalle Kristukseen, ja 3) tutustuttaa oppilaita erinäisiin dogmaattisiin ja eettisiin käsitteisiin, jotka lukiessa esiintyvät, ja siten valmistaa kristillisen uskon- ja siveysopin järjestelmällistä esitystä. — Uskonopin opetuksessa, jota varten ei käytetty mitään oppikirjaa, ei ollut tarkoituksena ainoastaan esittää dogmaattisia tuloksia, vaan myöskin osoittaa, mistä ja miten ne syntyvät. Sitä varten läpikäytiin ensin tärkeimmät raamatun kohdat, jotka ovat määrääviä kuhunkin uskonkappaleeseen nähden, ja kun se oli niiden mukaan määritelty, panivat oppilaat sen kirjaan. — Kirkkohistorian

opetuksessa vihdoin arvosteltiin siinä puheeksi tulleet ilmiöt raamatullisten perusjohteiden mukaan, samalla kuin erityistä huomiota kiinnitettiin merkillisiin, suurisuuntaisiin luonteisiin ja heidän sisälliseen kehitykseensä.

Jo pelkkä tämä uskonnonopetuksen suunnitelma osoittaa Kihlmanin perusteellisuuden ja tunnollisuuden. Sen sijaan että hän olisi luottanut oppikirjoihin, vaati hän itseltään omaa, tarkkaa työtä, ja niin voimme ymmärtää, että päivä monesti kävi hänelle lyhyeksi, vaikka hän lisäsi siihen yötuntejakin. Muutoin on muistettava, että koulu paitsi varsinaisia opetustunteja vei häneltä paljon aikaa. Yliopettajana tuli hänen ottaa osaa kaikkiin opettajien konferensseihin eli kokouksiin, joita normaalikoulussa pidetään tavan takaa, olla saapuvilla opettajakokelaiden koetunneilla ja niitä arvosteltaessa j.n.e. Edelleen hän jo 1867 valittiin vararehtoriksi. Sen ohella hän ensi vuosina myöskin oli luokanesimies, jonka toimeen kuuluu erityinen huolenpito kyseessä olevan luokan oppilaiden käytöksestä ja järjestyksestä koulussa.

* * * * *

Liikemiehenä hänellä oli toinen työtaakka, joka ajoittain oli yhtä raskas, jopa raskaampikin kuin koulun tuottama. Se johtui siitä toimesta, joka tuli hänen osakseen, kun hän Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus OY:n kokouksessa kesäkuulla 1866 valittiin kolmanneksi mieheksi uuteen johtokuntaan, jonka muut jäsenet, niinkuin ennen on mainittu, olivat Sixtus Calamnius ja Gid. Wasastjerna. Täydellinen hallituksen muutos viittaa siihen, että yhtiön asiat olivat joutuneet arveluttavalle kannalle, ja niin olikin laita. Kokouksessa julkiluettu tilintarkastajain kertomus ei päättynyt, niinkuin tavallisesti säännöllisissä oloissa, ehdotukseen, että vastuuvapaus myönnettäisiin johtokunnalle, vaan jätti se kysymyksen siitä kokouksen harkittavaksi. Pitkän keskustelun jälkeen asia kumminkin ratkaistiin myönteisesti, mutta sillä lisäyksellä, että se tapahtui "silmällä pitäen erinäisiä poikkeussuhteita, joskin eri aiheita muistutuksiin yhtiön hallintoa vastaan oli ilmaantunut". Tämä lausunto loukkasi johtokuntaa, jonka jäsenenä paitsi konsuli C. Hernmarkia olivat yhtiön perustajat Ad. Törngren ja Gustav Wasastjerna, niin että se kokonaisuudessaan luopui, ja sen vuoksi valittiin uusi johtokunta kolmeksi vuodeksi eteenpäin.

Vaikka Kihlman itse oli saapuvilla kokouksessa, on tuskin luultavaa, että hän enempää kuin kukaan muukaan aavisti, kuinka äärettömän vaikean tehtävän hän vastaanotti rupeamalla johtajaksi. Menneinä vuosina oli yhtiö näennäisesti menestynyt sangen tyydyttävästi: osakkaille jaettu osinko oli keskimäärin noussut yli 5 %, ja viimeinenkin tilinpäätös osoitti, sittenkun 100,000 mk oli pantu vararahastoon, 352,000 nettoa. Ja muutenkin näytti asema aika hyvältä. Velkoja oli kyllä 1,831,000 mk (Suomen pankissa 1,014,000 ja Yhdyspankissa 256,000), mutta kun saatavat nousivat 1,558,000 mk:aan, ei todellinen velka kirjojen mukaan ollut niitä tuntuvasti suurempi. Mutta jos tutkittiin saatavien laatua, näyttäytyi asema toisenlaiseksi. Saataviin kuului näet: Törngrenin laina Suomen pankista, kiinnitetty yhtiön tehtäisiin, 630,000 mk; Gust. Wasastjernan samanlainen laina 120,000, Törngrenin velka, kiinnitetty Laukon kartanoon, 145,000; ja vihdoin Törngrenin velka (ilman vakuutta) 435,000. Nämä saatavat — Törngreniltä yhteensä 1,210,000 mk, ja Wasastjernalta 120,000 — olivat ehdottomasti omansa herättämään levottomuutta, sillä Törngrenin asema oli tunnetusti horjuva ja Wasastjernankin oli huolestuttava ja yhtiön menestyksestä riippuvainen, hän kun oli sen suurin osakas. Edellinen olikin yhtiökokoukselle kirjallisesti ilmoittanut, ettei hän enää voisi jäädä johtokuntaan, ja pankeissa oli kummankin asiain rappiotila siksi tietty, että ne jo vuoden alussa olivat kieltäneet yhtiöltä luoton, jollei sen johtoa uskottaisi toisiin käsiin. Mutta kaikesta huolimatta ei vielä aavistettu, mitä vaikeuksia, mitä selkkauksia oli tulossa uuden johtokunnan suoritettavaksi. [Tässä nojautuu kertomus Tampereen yhtiön tilasta pääasiassa Elias Lodeniuksen kirjoittamaan yhtiön historiaan 1856-1906 ja pankinjoht. Henrik Kihlmanin yhtiön arkistosta tekemiin muistiinpanoihin. Erityisesti Kihlmania koskevat tiedot ovat yksityisistä kirjeistä peräisin.]

Aikoja myöhemmin on Kihlman eräässä lausunnossaan esittänyt mielipiteensä siitä, mitkä seikat olivat johtaneet yhtiön siihen arveluttavaan asemaan, jossa se oli Törngrenin erotessa johdosta. Taustaksi seuraavalle kuvaukselle selostamme tässä tämän asiakirjan pääkohdittain: Ensiksikin, sanoo Kihlman, meneteltiin yhtiötä perustettaessa väärin siinä, että osakkeenmerkintäänkutsujat (Törngren ja Wasastjerna) möivät ja että yhtiö osti Tampereen tehdaslaitokset, vaikka niihin oli kiinnitetty 762,000 mk myyjäin velkoja. Enemmän osan siitä oli Wasastjerna lainannut Törngrenille, kun pellavatehdasta rakennettiin. Jälkimmäinen oli siten perustanut laitoksen lainatuilla varoilla eikä hänellä ollut liikepääomaa, kun tehdas valmistui. Tämä puute vaivasi pysyvästi yhtiötä, jonka oli vaikea saada liikepääomaa, syystä että tehtaot olivat melkoisessa määrässä edeltäkäsinkin kiinnitetyt. Totta on, että kutsujat kehoituksessaan osakkeen merkintään olivat luvanneet ennen 1861 v:n loppua maksaa velkansa ja että silloin ei ollut syytä epäillä heitä. — Toinen virhe tapahtui, kun hyväksyttiin myyjäin maaliskuulla 1861 tekemä tarjous, että he ennen merkitsemänsä 1,500 osakkeen lisäksi ottaisivat 320 osaketta (kaikkiaan oli niitä 2,000 à 500 ruplaa) "sillä ehdolla, että myyjäin veloista myönnetty kiinnitykset saisivat olla entisellään, kunnes he kykenisivät maksamaan lainansa". Näin muuttuivat lainat seisoviksi. Kolmanteen virheeseen teki Törngren itsensä syyppääksi, kun hän alkoi käyttää yhtiön

varoja yksityisiin tarkoituksiinsa, joten hänellä 1866 oli yhtiölle velkaa 435,000 mk. Neljäs virhe oli se, että tilintarkastajat edellisinä vuosina laiminlöivät huomauttaa tästä viimeisestä seikasta yhtiökokoukselle.

"Jossakin määrin selittääksemme herra Törngrenin menettelyä on ehkä muistettava, että hän oli erittäin vilkasverinen (sangvinisk) luonne, ja sen vuoksi arvattavasti toivoi voivansa maksaa lainansa. Miten optimistinen hän oli, näkyy esim. siitä, että hän silloin, kun velat jo olivat nousemaisillaan ylivoimaisiksi, alkoi perustaa laivatelakkaa Helsinkiin, johon laitokseen hän käytti 185,000 mk — yhtiön varoja."

Lyhyesti: Kihlmanin käsityksen mukaan oli syy yhtiön huolestuttavaan tilaan Törngrenin sangvinisyydessä, Wasastjernan luonteenomaisessa välinpitämättömyydessä ja muiden osakkaiden tarkkaamattomuudessa ja luottavaisuudessa. — Tämän lisäksi on kenties vielä huomautettava siitäkin, että yhtiö, jossa tehtaiden perustajat omistivat 1,500 osaketta (750,000 ruplaa eli 3,000,000 mk) ja muut osakkaat, niinkuin perustavassa kokouksessa ilmeni, ainoastaan 92 osaketta (46,000 ruplaa = 184,000 mk), oli enemmän näennäinen kuin todellinen entisen kahden miehen yhteistoimen muutos. Ainoastaan 92 osakkeesta tuli uutta pääomaa yrityksen hyväksi.

Täten luotuamme katsauksen yhtiön asioihin semmoisina kuin ne olivat Kihlmanin ryhtyessä niitä johtamaan, mainittakoon vielä kesäkuulla 1866 pidetystä yhtiökokouksesta, että siinä myöskin hyväksyttiin erinäisiä muutoksia sääntöihin. Johtokunnan toimipaikka oli tästä lähtien oleva Helsinki, ja itse hallintoa varten oli Tampereelle asetettava isännöitsijä. Tähän virkaan otettiin kolmeksi vuodeksi saksalainen (Lyypekissä syntynyt) Carl Zuhr, joka v:sta 1863 oli ollut yhtiön konttoripäällikkö.

Oleskellen Pohjanmaalla Kihlman ei vielä kesällä ollut ottanut osaa johtokunnan kokouksiin, vaan edusti häntä joku varamiehistä (konsuli H. Donner, asessori H. Hallonblad, senaatin kopisti L. Mechelin), mutta kun hän 20 p:nä elok. oli saapunut pääkaupunkiin, valittiin hän jo seuraavana päivänä johtokunnan puheenjohtajaksi. Mitä tämä merkitsi, on Kihlman itse sanonut kirjeissään V. Schaumanille ja äidilleen. Puheenjohtajana, kirjoittaa hän edelliselle, tulee minun "toimittaa kaikki raha-asiat tällä paikalla: s.o., diskontata kaikki vekselit, maksaa velat ja korot, pitää huolta siitä että rahoja on olemassa kaikkiin tarpeisiin, panna kirjaan kaikki tulot ja menot, suorittaa kirjeenvaihto y.m. y.m. Joka perjantai-iltana on johtokunnalla sitä paitsi kokous. Tämä kaikki vie aikaa, niinkuin Sinä kyllä tiedät." — Samaan tapaan jälkimmäiselle: "Ennen kaikkea minun on hankkiminen rahoja kehräämää varten, joka joka viikko tarvitsee 8000 mk päiväpalkkoihin, puhumatta koroista ja veloista. Minun tulee korjata mitä Hernmark, Törngren ja Wasastjerna ovat rikkoneet. Toden totta vaikea tehtävä. Eikä ole kysymys pienistä eristä; ei, sadoistatuhansista, jotka minun on S. Calamniuksen ja Gid. Wasastjernan kanssa hankittava. Rahat ovat saatavat pankeista tavaravakuutta vastaan. Mutta helppoa se ei ole näinä köyhinä aikoina, ja huolenpito siitä antaa paljon murhetta." — (Schaumanille:) "Kiusallisinta on juoksu ja odotus Suomen pankissa. Pienimpään toimitukseen tässä pankissa menee puoli tuntia. Siinä on raskas koneisto. Ennen klo 12 on vekseli sisäänjätettävä, ja klo 1 jälkeen ovat rahat saatavissa, sittenkun on vielä odottanut itse maksun suoritusta." — (Äidille:) "Näiden asiain vuoksi on minun melkein joka aamupäivä lähdettävä kaupungille, josta tavallisesti palaan klo 2, syödäkseni hät'hätää päivällistä ja lähteäkseni taas liikkeelle klo 4 (hänen koulutuntinsa olivat klo 4-6 i.p.); onnellisimmassa tapauksessa tulen takaisin klo 1/2 7. Niin kuluu päivä päivän perästä ilman että ehtii enempää kuin päivän vaatiman työn."

Tästä näkyy, että yhtiön asiat semmoisina, kuin ne olivat uuden johtokunnan tarttuessa ohjaksiin, olisivat antaneet sille enemmän kuin tarpeeksi puuhaa. Mutta ei aikaakaan, ennenkuin johtokunta sai odottamattoman lisätaakan kannettavakseen. V. 1864 oli Törngren saanut Helsingin kaupungilta oikeuden käyttää osan Punavuoren rantaa ("Munkkisalmen ja vanhan uimahuoneen välillä") perustaakseen siihen laivatokan eli laivatelakan ja konetehtaan. Työ oli heti alkanut, mutta vaikka siihen oli jo käytetty 200,000 mk, oli telakkalaitos kaksi vuotta myöhemmin vielä keskeneräinen. Tällaisena Törngren tarjosi sen yhtiölle korvaukseksi velastaan, ja johtokunnan enemmistö samoin kuin ylimääräinen yhtiökokous (29/9) hyväksyi tarjouksen. Toivottiin, että keskeneräistä telakkaa voitaisiin vähillä menoilla pitää siinä kunnossa, missä se oli, kunnes ostaja ilmaantuisi, ja että siten pelastettaisiin ainakin joku osa yhtiön saatavia Törngrenin vararikosta. Vararikko oli nimittäin ainoastaan ajan kysymys, ja tapahtuikin marraskuulla 1866 — siihen saakka laatuaan suurin Suomessa: varoja Smk 2,920,627:40 ja velkoja 2,319,699:04. Ainoastaan Kihlman oli toista mieltä: olisi parempi, arveli hän, koettaa selviytyä entisistä sotkuista kuin aikaansaada uusia tappioita laajalle ulottuvilla yrityksillä. Muistutus oli kumminkin turha, ja kun se huomattiin oikeaksi, ei enää kukaan voinut vapauttaa yhtiötä hätäisen päätöksen seurauksista.

Tuskin kuukautta asian ratkaisun jälkeen ilmoitti telakan insinööri, Fridolin Stjernvall, että laitoksen turvaaminen myrskyiltä vaati erinäisiä töitä, joihin johtokunnan oli pakko suostua, ja marraskuulla hän herätti kysymyksen, eikö olisi edullisinta välittömästi jatkaa rakennusta, niin että keväällä voitaisiin ottaa laivoja korjattavaksi. "Mutta siihen tarvitaan", kirjoitti Kihlman (V. Schaumanille), "muutamia

kymmeniä tuhansia markkoja, eikä ole helppo saada rahaa lainaksi, varsinkin kun tahtoo lainata pitemmäksi ajaksi. — Semmoisia puuhia on minulla ollut. Niinkuin köyhä kerjäläinen on minun täytynyt käydä kumartamassa mahtajia (göra uppvaktning hos de myndige), odottaa eteisissä j.n.e." — Ensin arvioi Stjernvall telakan valmistuskustannukset 80,000 mk:ksi, mutta sittemmin kohosi arviolasku 109,000 markkaan, ja kun Helsingin liikemiehet, miten tärkeänä he laitosta pitivätkin, eivät uskaltaneet ostaa sitä, päätti yhtiö ylimääräisessä kokouksessa (16/1 1867) rakentaa telakan valmiiksi, jos valtiolta saataisiin sitä varten 100,000 mk:an kiinnityslaina. Näin oli yhtiö kokonaan ulkopuolella varsinaista toimialaansa joutunut vastaamaan suurisuuntaisesta liikeyrityksestä, ja huomattava on, että se tapahtui samaan aikaan kuin pellavatehtaan asema oli mitä vaikein. Oli näet valittava toinen tai toinen vaihtopuoli: joko keskeyttää työ taikka myydä tuotteet tappiolla. Parempien olosuhteiden toivossa pidettiin jälkimmäistä edullisempänä, mutta kurssit olivat epäsuotuisat, menekki kotimaassa aleni alenemistaan ja oli hidas Venäjälläkin, ja luotto pankeissa oli niin täpärällä, että johtokunnan täytyi omilla nimillään vahvistaa vakuutta. Vuoden tilinpäätös osoittikin puhdasta tappiota 24,000 mk. — Mitä yllätyksiä telakka tuotti v. 1867, saamme pian nähdä.

* * * * *

Uudenvuoden aattona loi Kihlman kirjeessä äidilleen katsauksen vuoteen 1866: "Silmäillessäni mennyttä vuotta tuntuu minusta kuin olisi se tuottanut minulle enemmän huolia, vaivoja ja suruja kuin yksikään edellinen. Minä aloin sen kiintyneenä huolestuttavaan väitöskirja-työhöni. Tuskin olin siitä päässyt, kun tieto tuli, että meidän oli muuttaminen Helsinkiin, ja siitä koitui uusia huolia, uusia suruja. Erotta syntymäseudusta, joka oli ja on minulle niin rakas; sanoa ikuiset jäähyväiset sikäläisille tutuille, joita olin oppinut arvossa pitämään ja joiden kunnioituksen ja ystävyys oli saavuttanut; lähteä omaisten kanssa kodista, joka oli minulle kaksinkertaisesti rakas, se kun oli sekä hyvä koti että alusta alkaen rakennettu silmiäni edessä ja melkoisilla uhrauksilla; kaikki tämä oli tuskallista: se oli elävänä kuolla pois siitä, mikä on rakasta ja kallista elämässä. Ah! katkera oli hetki, jolloin minä vihdoinkin useiden tuskallisten hyvästijättöjen jälkeen lähdin hiljaisesta kodista tuntemattomia kohtaloita kohti. Kun nyt eron tuska oli ohi, seurasivat matkan huolet, asettumishuolet ja koulutoimen huolet. Kun nekin olivat ohi ja minä olin astunut uuteen toimintapiiriini, silloin alkoi työ ja sen ohella vaivat ja surutkin, sillä kuinka voisikaan semmoinen virka kuin minun olla suruton. Totta kyllä en voi valittaa, että oppilaani olisivat olleet välinpitämättömiä ja tarkkaamattomia, mutta 260-lukuisessa joukossa 10—18-vuotiaita poikia on aina semmoisiakin, jotka herättävät huolta. Kaikkine huolineen on tämä vuosi kuitenkin kulunut umpeen, ja vaikka olenkin saanut kantaa päivän kuormaa ja hellettä, on se sentään tarjonnut virvoitustakin. Siihen luen asiain menon Turussa, jonka kautta vaivani palkittiin. Siihen luen monet kunnioituksen ja ystävyys osoitukset Vaasassa ennen lähtöäni. Siihen luen vihdoinkin kokemani kunnioituksen ja ystävyys uusien ystäväni ja virkaveljieni puolelta koulussa. Lukukauden lopulla oli meillä pienet yhteiset kekkerit, missä suurempi tuttavallisuus oli vallalla. Siinä lausuttiin minulle sanoja, joita minun täytyy pitää suoramielisinä ja jotka tekivät hyvää sydämelleni sen vuoksi, että uskallan niistä päättää saaneeni osakseni toveriäni kunnioituksen. Vieraana on minun ollut pajattava, että virkaveljeni epäsuosiollisesti ja kenties halveksivasti arvostelisivat harrastuksiani. Nyt uskallan karkoittaa semmoiset ajatukset epäluulon hengen sikiöinä ja entistä suuremmalla luottamuksella liittyä heihin, jotka työskentelevät samassa kutsumuksessa kuin minä." — — —

Edelleen kirjoittaja puhuu raha-asiain tuottamista huolista. Varsinkin oli hän syksyn kuluessa ollut levoton sen johdosta, että hän aikoinaan A. A. Levónin kanssa oli mennyt täytetakaukseen Gust. Wasastjernalle 150,000 mk:sta. Jos Wasastjerna kukistuisi, olisi takausmiesten ehkä huutokaupassa ostettava panttina olevat Pellava- ja Rautateollisuus OY:n osakkeet. Tosin hän uskoi pellavakehramön tulevaisuuteen, "jos hoito on kunnollinen eikä uhkarohkea niinkuin tätä ennen", mutta mistä hän ottaisi osalleen tulevat 75,000 mk käteistä ahtaina aikoina? Toisinaan Kihlman jo kuvitteli kotinsa häviöön joutuneeksi. "Mutta Hilda, joka tuntee minut ja tietää, että mieluummin näen asiat liian pimeinä kuin liian valoisina, on pysynyt tyynenä, ja minä toivon, että äitikin on levollinen."

"Sixtus Calamniuksessa", jatkaa hän sitten, "olen tavannut miehen, johon voin täysin luottaa. Hän on terävänäköinen, hänellä on hyvä arvostelukyky ja hän nauttii yleistä kunnioitusta niinkuin ansaitseekin. Rahakysymyksissä hän on paras tukeni."

"Kiitän Äitiä hyväntahtoisesta varoituksesta sen johdosta, että suuria rahasummia käy kätteni kautta. En pidä varoitusta aivan joutavana. Olen nähnyt niin monen ihmisen lankeavan, etten suinkaan voi katsoa lankeemusta mahdottomaksi. Mutta juuri sen vuoksi, etten tulisi kiusaukseen, olen järjestänyt asiat seuraavalla tavalla: 1:ksi en koskaan sekota yhtiön ja omia rahojani, vaan säilytän edelliset eri laatikossa ja pidän niitä eri taskussa, ja 2:ksi olen vaatinut, että toverini johtokunnassa joka viikko läpikäyvät ja tarkastavat kassakirjan, mikä tähän asti onkin tapahtunut ja yhä edelleen tulee tapahtumaan. Sitä paitsi on meillä periaatteena, ettemme koskaan pidä luonamme suurempia rahamääriä, vaan säilytämme rahat Yhdyspankissa. Vaikka olisinkin vajonnut niin alhaalle, että *tahtoisin* käyttää toisten rahoja, on se nyt mahdotonta. Äiti voi siis tässä kohden olla täysin rauhoitettu."

* * * * *

Uusi vuosi 1867 toi vihdoin lopun pikku Unon kärsimyksille. Hän kuoli 14 p:nä tammik. "Surumme on hiljainen", kirjoittaa Kihlman äidilleen. "Olemme tehneet voitavamme saadaksemme pitää hänet, mutta vaivannäkömme on ollut turha. Jumala tahtoi kai hänet, ja me alistumme Hänen johtoonsa, vaikkemme ymmärrä sitä." — Hautajaiset olivat 24 p:nä. Veljet muistavat, että isä itse naulasi ruumisarkun kiinni. Pakkasen vuoksi oli Essen, toimitusmieheksi pyydettyinä, kysynyt, eikö kävisi päinsä, että hän siunaisi ruumiin kotona ennenkuin lähdettiin hautausmaalle. Kun omaiset ja vieraat mielellään myöntivät meillä outoon, mutta ulkomailla usein noudatettuun tapaan, suoritettiin siunaus niin, että muutamia virrenvärssyjä veisattiin edellä ja jälkeen. Sittemmin kaikki kyllä yhtyivät surusaattoon mutta näin viivytettiin kumminkin pakkasessa tavallista vähemmän. — Tämän jälkeen sairaustapausten aiheuttama painostava tunnelma kodissa vähitellen hälveni: elettiin uutta kevättä kohti.

* * * * *

Kihlmanin pyynnöstä oli hänen virkaanasetuksensa lykätty kevätlukukauden alkuun, ja sitten lapsen kuoleman johdosta helmik. 23 p:ään. Kiire oli silloinkin, "mutta", kirjoittaa Kihlman, "ihminen voi paljon, kun hänen täytyy: minun täytyi saada puheeni valmiiksi, ja valmiiksi se tulikin, vaikkei minuuttiakaan ennen aikaansa. Yksi yö meni minulta siihen. Rukouksen jälkeen koulun tarkastaja prof. Cleve aloitti toimituksen puhumalla uskonnonopetuksen merkityksestä koulussa. Sitten piti Kihlman vähän vaille tunnin kestävän esitelmänsä. Klo 12 oli virallinen puoli ohi, ja klo 2 kokoontuivat toimitsijat y.m. kutsutut päivällisille Kihlmanille. Jälkimmäisistä olivat arkkipiispa (joka valtiopäivien tähden oli Helsingissä) ja Essen estetyt, mutta saapuville tulivat piispa Schauman, professorit Lille, Granfelt ja Ingman, normaalikoulun opettajat ja talon isäntä, yhteensä 27 henkeä. Pöydässä Kihlman esitti maljoja Schaumanille, koulun perustajille, Clevelle, Bergrothille, Melanderille ja Lindeqvistille, ja vihdoin teologisen tiedekunnan jäsenille. Kihlmanille puhuivat Schauman, Bergroth ja Lindeqvist. Myöhemmin tyhjennettiin pari maljaa pakinan, laulun ja soiton säestäessä. Vieraat hajaantuivat vasta klo 8:lta. Pikkupiirteenä, joka osoitti, että oltiin muutettu pääkaupunkiin, mainittakoon että tarjoilijoina oli pari yliopiston valkohansikkaista vahtimestaria, jotka jäljestäpäin huomattiin humalaisiksi ja käytöksellään suututtivat emäntää (!).

"Niin olen siis nyt vihdoin virallisesti ja juhllallisesti asetettu virkaani", kirjoittaa Kihlman äidilleen. "Oh, tuntuu oikein helpolta, että kaikki väittelyt, puheet ja maljat ja kalaasit ovat selän takana. Muutenkin on minulla syytä olla iloinen ja kiitollinen. Tiedän kyllä että on tinkimisen varaa ylellisissä kiitoslauseissa, jotka olen saanut esitelmästäni ja virantoiminnastani koulussa. Mutta jos tinkiikin niin paljon kuin kohtuullista on, jää kuitenkin tämä: ettei kaduta, että minut on kutsuttu tänne. On kerrassaan mahdotonta, että voitaisiin itsestään ja vapaaehtoisesti puhua minusta siten minulle itselleni, jos oltaisiin tyytymättömiä. En ole toivonutkaan enempää. Olen halunnut toimittaa virkani rehellisesti, en ihmisten, vaan Jumalan edessä. Etsin näet Jumalan todistusta. Mutta hyvä on, että voi saavuttaa heidänkin tunnustuksensa, joiden luottamuksen on osakseen saanut. Sen olen saanut ja nyt tunnen itseni kehoitetuksi jatkamaan. Älköön Äiti luulko, että menestys on tehnyt minut ylpeäksi. Tunnen liian syvästi, mitä minulta puuttuu, jotta jotkut maljat voisivat minua huumata."

"Virkaanasettajaisissa puhuin Jeesuksen kasvatuksesta. Koetin kuvata hänen kehitystään lapsuuden ja nuoruudenaikana. Niinkuin jo sanoin, näyttää siltä, että oltiin tyytyväisiä. Jumalalle kiitos ja kunnia kaikesta. Kiitetty olkoon Hän, joka on pannut minut työhön ja suonut minulle voimia siihen"! —

Esitelmä [Painettu Ped. Föreningens Tidskriffissä 1867; myöskin ylipainoksena levinnyt. Tekijä muistaa ylioppilasajoiltaan, että esitelmästä paljon puhuttiin. Syystä että siinä vastoin tavallisuutta erityisesti pidettiin silmällä Kristuksen inhimillistä luontoa, levisi huhu, että esitelmöitsijä oli kieltänyt Jeesuksen jumaluuden. Ettei niin ollut laita, kävi ilmi, kun esitelmä painettiin. Kumminkin Kihlman eräässä muistutuksessa "esiintulleesta syystä" erittäin huomauttaa, ettei hänen puheensa tarkoittanut semmoista.] on todella merkillinen. Puhumatta siitä ettei tilaisuuteen nähden sopivampaa ainetta ole ajateltavissa, on se sekä sisällykseltään että muodoltaan harvinaisen etevä. Lähtien siitä, että Jeesus tosi-ihmisenä oli kehityksen lain alainen, puhuja ilman vähintäkään väkinäisyyttä raamatun pohjalla kuvasi vapahtajan kasvatusta ja kehitystä, josta evankelistat tuskin antavat mitään välitöntä tietoa. Tässä seuraa viittaus pääkohtiin. — Tiedot, jotka Jeesus julkisessa opettajatoimessaan osoittaa omistavansa, ilmaisevat, että hän ensi kädessä ammensi oppia ja viisautta kansansa pyhästä, uskonnollisesta kirjallisuudesta — samasta, jota hän suosittelee muillekin sanoen: tutkikaa kirjoituksia. Ei hän yliluonnollisella tavalla perehtynyt tähän kirjallisuuteen, vaan ahkerasti, hartaasti, ajattelevasti lukemalla, tutkimalla. Ja niin palava oli hänen tiedonhalunsa ja tutkimusintonsa, että hän 12-vuotiaana ensikertaa käydessään Jerusalemissa ei antanut pääkaupungin loiston kiinnittää mieltänsä, vaan meni omin päinsä temppeliin toivoen tapaavansa siellä opettajia, jotka voisivat selittää, mikä hänelle vielä oli hämärää. Mutta tästä hartaudesta huolimatta ja vaikka hän niin edistyi tiedoissa, että myöhemmin kirjanoppineetkin ihmetellen häntä kuuntelivat, ei hän sentään ollut mikään kirjatoukka. Hänen puheensa ovat myöskin täynnä luonnonkuvia, mikä todistaa hänen avoimin silmin tutkineen luontoa.

Olematta kasvien taikka eläinten tutkija nykyisessä merkityksessä, hän kuitenkin huomasi luonnon ilmiöissä piilevät lait ja muuttaen ne henkiselle alalle hän saattoi varmuudella lausua, että ihminen henkisessä suhteessa saa niittää mitä on kylvänyt, samoin kuin hän luonnossakin sai niin tehdä. Hän tunsu luonnossa saman Jumalan kuin raamatussa. Samoin kuin raamatuntutkimus vei luonnontutkimuskin hänet palvelemaan Jumalaa, ja me voimme siis pitää luontoakin tärkeänä tekijänä Jeesuksen kasvatuksessa. Edelleen puhuja huomauttaa Jeesuksen sanoista Johannes Kastajalle, kun tämä esteli häntä kasteesta: "meidän sopii täyttää kaikki vanhurskaus." Tämän periaatteen, että vanhurskaus on täytettävä, että oikeus on tehtävä oikeuden tähden, oli Jeesus saanut yksityiselämästään. Huolimatta siitä, että hän jos kenkään olisi ollut oikeutettu käskemään, hän oli vanhemmilleen alamainen ja ruumiillisella työllä hän tuotti lisänsä omaan ja perheen toimeentuloon. Tehdä mitä oli oikein piti hän pyhänä velvollisuutena, ja niin hän tinkimättä asetti vanhurskauden täyttämisen elämänohjeekseen. Viimeksi viipyy puhuja siinä Jeesuksen nuoruudenkuvan piirteessä, että hän, joka oli esiintyvä isänmaassaan uskonnon uudistajana ja oli tuleva maailman uudistajaksi, ei astunut julkiseen elämään, ennenkuin oli täyttänyt 30 vuotta. Mahdotonta on ajatella, ettei hänkin olisi tuntenut sisässään sitä kaihoa ja toivoa, että vapahduksen hetki löisi, joka tähän aikaan oli yleinen hänen kansassaan ja koko ihmiskunnassa, ja ettei hän olisi tietänyt ja kärsinyt siitä turmeluksesta, jota vastaan hän sittemmin niin palavalla innolla saarnasi. Mutta kuitenkin hän vaikenee. "Hän osaa hillitä itseään, hän osaa vuosikautia rinnassaan kantaa maailmanuudistusta. Kuinka suurena hän esiintyykään, kun hän asetetaan näiden kääpiöuudistajain rinnalle, jotka tuskin ovat ehtineet omakseen ottaa jonkun uuden aatteen, ennenkuin heidän täytyy esittää se julkisuudessa, ja jotka, vaikkei heillä ole lahjoja, millä palvelisivat toisia, kumminkin luulevat olevansa kutsutut vaikuttamaan ulospäin, eivätkä saa rauhaa, ennenkuin ovat tyydyttäneet halunsa toisessa tai toisessa muodossa saattaa hyväntahtoisuutensa julki." Jeesus vain jatkoi kehitystään sellaisessa hiljaisuudessa, etteivät edes hänen omat kaupunkilaisensa aavistaneet hänen tulevaisuuttaan. Hänessä kehittyi se jumal'inhimillinen elämä, joka oli tuleva ihmisyyden elämän lähteeksi, mutta ei mikään houkutellut häntä ennenaikaiseen toimintaan. "Kun ajattelee, millä mielellä on se, joka tuntee kykenevänsä johonkin tehtävään ja samalla näkee, miten muut taitamattomasti ajavat asiaa ja kenties turmelevat sen, ja kuinka vaikeaa silloin on olla vaiti ja pysyä alallaan, voi jotenkin kuvitella Jeesuksen asemaa tällä ajalla." Hän tiesi odottaa aikaa, jolloin taivaallinen Isä kutsuisi hänet tehtävään ja toimeen. Näin hilliten itseään Jeesus tuli "siksi iäiseksi suureksi mieheksi, joka aikaansai teon, mikä tähän asti on uhmannut häviötä ja millä on otsallaan iäisyyden sinetti".

Vaikka tämä selostelumme luonnollisesti antaa ainoastaan vaillinaisen käsityksen esitelmästä, huomannee lukija kuitenkin, kuinka syvämietteisesti Kihlman on käsitellyt ainettaan. Hänen menettelynsä sielutieteellisellä tarkkanäköisyydellä ottaa huomioon ja loogillisilla päätelmillä laajentaa ja täydentää raamatun kertomusta on, niinkuin näkyy, aivan uudenaikainen, ja esitys vaikuttaa ehdottomasti vakuuttavasti, sillä siinä ei ole mitään mielivaltaisesti lisättyä. Mahdollista on ja luultavaakin, että Kihlman oli jotakin samanlaatuista lukenut, mutta kaikissa tapauksissa tuntuu esitelmä täysin itsenäiseltä ja on pidettävä loistavana näytteenä siitä, miten hän Beckin koulussa oli oppinut lukemaan raamattua. [Toht. Paavo Virkkunen on ystävällisesti huomauttanut tekijälle, että tunnettu sveitsiläinen teologi *Frederic Godet* on kirjoittanut samanaiheisen esitelmän, joka on meilläkin ilmestynyt A. v. K:n ruotsintamana: *Jesu lif intill hans offentliga verksamhet*, 1896. Siinä tapaa samoja piirteitä, mutta esim. ei samaa kuin Kihlmanin esitelmän loppuosassa. Se seikka samoin kuin että Godet on päivännyt alkuteoksen esipuheen: Neuchatel 1894 todistaneen, että esitelmät ovat syntyneet aivan erikseen.]

Tunnustus, jonka Kihlman sai osakseen virkatoveriensä puolelta, todistaa m.m. että hän ei liiketoimiensa vuoksi laiminlyönyt koulutyötä. Kuitenkaan ei ole kiellettävissä, että nämä erilaatuiset harrastukset monen mielestä huonosti sopivat yhteen. Itsekin hän mietiskeli tätä kysymystä. Samassa kirjeessä äidilleen, jossa hän kertoo virkaan-asettajaisistaan, hän koskettelee asiaa. Mainittuaan ensin, että useat hänen liikemiespuuhansa olivat senlaatuaisia, että konttoristikin olisi pystynyt niitä toimittamaan, mutta ettei sellaista oltu otettu, syystä ettei tietty täysin luotettavaa henkilöä, jatkaa kirjoittaja: "Siinä kohden on muutos tapahtuva, vaikkei asia vielä ole selvillä. (Sen ohella) voitaisiin muistuttaa, että minun tulisi kokonaan luopua toimesta ja antautua yksistään koululle. Olen itsekin tuuminut sitä, voimatta sentään mitään päättää siihen suuntaan. Velvollisuuteni on nimittäin ensi kädessä pitää huolta omaisistani, niin että heillä on vaatimaton toimeentulo. Koska nyt koulu ei anna minulle semmoista palkkaa, että minä ja perheeni voisimme sillä elää — palkkani on ensimmäisenä vuonna 1050 ruplaa eli 4200 mk — niin olen sitä mieltä, etten tee väärin, jos toisenlaisella työllä täytän mitä puuttuu. Uskon myöskin, että toisenlainen toimi kuin aina yhtäläinen koulutyö ei ole haitaksi pedagogille. Ryhtyminen käytännöllisen elämän todellisuuteen pelastaa hänet, joka virkatoimintansa kautta on suunnattu ihanteiden ja toivomusten maailmaan, yksipuolisuudesta. Tutustuminen elämän eri aloihin on minusta hyödyllinen. Jos minä nyt lisäksi olen pakotettu siihen oman ja perheeni toimeentulon vuoksi, niin on minusta menettelyni puolustettavissa Jumalan ja ihmisten edessä. Pääkysymys on siinä, miten paljon voimaa ja aikaa ylimääräinen toimi vie koululta. Koululla on oikeus vaatia ensimmäinen ja paras voima, enin aika ja päähuomio. Ylimääräisen toimen täytyy tyytyä

ylijääviin muruihin. Jos kykenen siten järjestämään eri harrastukset, olisin halukas jatkamaan kumpaakin, mikäli voimani kestävät." —

Tullessaan Helsinkiin oli Kihlman varmaankin kuvitellut elämänsä koko joukon toisenlaiseksi. Alituinen työ myönsi hänelle kovin vähän aikaa seurusteluun taikka muuhun, mihin hänen mielensä teki. Ensi ajan seurustelu näyttää supistuneen harvoin käynteihin sukulaisissa (Essen ja Ingman), virkatoverien, yliopettajain Bergrothin, Melanderin ja Lindeqvistin perheissä sekä toht. Otto Donnerin ja professorien Otto Hjeltin ja Yrjö Koskisen luona. Sitävastoin hän ei voinut säännöllisesti käydä teologisten professorien luennoilla, niinkuin toivonut oli [Myöskin Fredr. Cygnaeuksen luennoilla sanotaan Kihlmanin ja samoin Hannan käyneen. Se oli syksyllä 1866, sillä seuraavana lukukautena, jolloin Cygnaeus täytti 60 vuotta, hän ei enää luennoinut. Aineena oli ranskalainen runoilija Beaumarchais. Tekijä seurasi itsekin hupaisia luentoja, mutta on unohtanut nähneensä Kihlmanin niitä kuulemassa.], eikä myöskään muuta kuin jonkun ainoan kerran valtiopäivien istunnoissa, missä erittäinkin pappissäädyn keskustelut uudesta kirkkolaista kiinnittivät hänen mieltään.

Tapansa mukaan kirjoittaen äidilleen Floranpäivänä, jolloin hän täytti 42 vuotta, Kihlman sanoo tukkansa harvenneen ja harmaantuneen. Siinä hän näkee syksyn enteitä, "mutta en minä valita. Ei minulla ole syytä siihen. Olen tyytyväinen kohtalooni ja Jumalan teihin. Olen iloinen että elän: sillä toivon, että pitempi elämä on antava paremman kokonaistuloksen".

Kumminkaan ei aika yleensä ollut iloinen — se oli jo kauan ollut "kova", ja uuden nälkävuoden uhka vapisutti jokaisen isänmaanystävästä sydäntä. "Kevät viipty", Kihlman lausuu samassa kirjeessä. "Jäät lepäävät liikkumattomina akkunaimme edessä. Ainoastaan kaukana etäisyydessä siintää sininen reuna, meri. Melkein joka päivä sataa lunta, joskin se heti sulaa. Öisin on kylmä. Ei nokkosiakaan vielä näy. Mitä on tästä tuleva? Tahtooko Jumala että kuolemme, vai tahtooko hän että luovumme tästä maasta ja etsimme toista?" — Ikäänkuin tämän valituksen kaikuna tulee kaksi viikkoa myöhemmin äidin vastaus (26/5)- "Tänään on tavallinen touonteon päivä Urpo, ja vielä on lunta kynnärän paksulta pakarituksen vieressä. Monta, monta kevättä olen nähnyt, mutta en koskaan tämmöistä." — Kesä tulikin — semmoisena kuin se tuli — vasta juhannukseksi, ja syksyllä olivat hallat yhtä varhaisia kuin tuhoisia.

Vaikka perhe oli ollut tyytyväinen asuntoonsa Vuorimiehenkadun varrella, päätettiin kuitenkin muuttaa. Paikkaa pidettiin etäisenä, ja uusi asunto vuokrattiin esittelijäsihteerin, parooni De la Chapellen talosta Kasarmintorin varrelta. Siitä oli lyhyt matka kouluun [Normaalikoululle oli vuokrattu huoneusto kunnallisneuvos E. J. Stråhlen talosta Kasarmi- ja Etelä-Esplanaadikadun kulmasta, vastapäätä nykyistä Vaasan pankin taloa.] ja keskikaupungille, missä Kihlmanin oli joka päivä liikkuminen. Asunto sisälsi 8 huonetta, ja oli vuokra 1720 mk; yksi huone oli varattu (sittemmin professori) Odo M. Reuterille, joka tänä keväänä oli tuleva ylioppilaaksi ja jonka kummitäti rouva Kihlman oli.

Miltei koko kesäkuun 1867 viipty Kihlman perheineen Helsingissä. Paitsi muuttopuuhiä oli siellä koulunopettajainkokous, jota ei sopinut laiminlyödä. Se alkoi 17 p:nä ja kesti viisi päivää. Kihlman piti avajaisaarnan Nikolainkirkossa, toimi teologisen valiokunnan jäsenenä ja otti myöskin osaa julkisiin keskusteluihin. Erityisesti mainittakoon vain, että hän ja K. Ervast yhdessä liittyivät mainitun valiokunnan mietintöön vastalauseen, missä kannattivat sitä mielipidettä, että uskonnonopetuksen dogmaattinen puoli olisi esitettävä raamatunlukemisen avulla ja ohella, eikä oppikirjaa käyttämällä. Kysymys aiheutti vilkkaan keskustelun, jossa vastakkaiselta puolelta vaadittiin Lutherin vähän katkismuksen käytännössä pitämistä. Äänet jakaantuivat kuitenkin niin tasan, että kokous semmoisenaan ei puoltanut kumpaakaan menettelyä.

Sydänkesäksi perhe hajaantui. Kihlmanin tuli ensin Calamniuksen kanssa Tampereella tarkastaa pellavatehtaan työjärjestystä ja sen jälkeen käydä Pohjanmaalla, missä hänellä oli vielä paljon asioita hoidettavana, jota vastoin rouva pikku poikien kera samalla aikaa oleskeli osaksi Reuterilla Paraisten Lofsdalissa, osaksi maanviljelijäksi antautuneen Alfred veljensä luona Karjan Bältarsissa. Ero tapahtui 27 p:nä kesäk., jolloin isä Hannan seurassa lähti matkalleen rantateitse; äiti ja pojat pääsivät vasta 30 p:nä Turkuun menevään laivaan.

Tampereelta Kihlman kirjoittaa vaimolleen (30/6): "Toissa p:nä, käytyämme Zuhrilla ja syötyämme päivällistä ryhdyimme tehtäväämme s.o. seikkaperäisesti tarkastamaan työtä itse tehtaassa. Aloitimme pellavakimpusta semmoisena, kuin se ostetaan talonpojalta, ja päätimme valmiiden tuotteiden pakkaukseen. Perjantaina i.p. tarkastimme, 1:ksi, pellavan häkilöimistä ja rohtimien karttausta. Tämä työ on kaikkein tärkeimpiä ja myöskin erittäin vaivaloista. Huoneet ovat täynnä tomua niinkuin riihi, jossa puidaan eloja. Äänemme sortui tutustuessamme tähän osaan tehtaantyytä. Todella kova on ihmisparkeiden kohtalo, joiden täytyy joka päivä häkilöidä ja kartata. Luultavasti tottumus sentään lieventää heidän osansa raskautta. Arvelen niin sen vuoksi, että useat työläiset vapaaehtoisesti ovat pysyneet siinä vuosikausia. Vähän parempi on työläisten, jotka seuraavassa kerroksessa, 2:ksi, käsittelivät häkilöityjä pellavia ja kartattuja rohtimia, niin että ne esiintyvät hyvin paksuna seililankana,

kierrettyinä puolen kyynärän korkuisille rullille. Täälläkin oli melkoisesti tomua, mutta ilma oli toki siedettävämpää. — Nyt seurasi varsinainen kehräys, jota on kahta laatua, joko kuiva- tai märkäkehräystä. Kuiviltaan kehrättyä lankaa käytetään erityisiin tarkoituksiin, niinkuin esim. purjekankaaksi. Enemmän käytettyä on kuitenkin märiltään kehrätty lanka. Tehtaalla on ainoastaan 3 konetta edellistä kehräyslaatua varten, mutta 33 jälkimmäistä eli märiltään kehräämistä varten. Tämä viimeksi mainittu työ on erittäin likaista. Lämmin vesi tekee huoneen hyvin lämpimäksi, ja lattia on veden vallassa. Täälläkin täytyi minun surkutella niitä olentoja, jotka ovat pakotetut elämään semmoisessa siivottomuudessa. Ja suurin osa on lapsia, ja vaikka työ onkin vastenmielistä, ilmoittautuu joka päivä joukoittain lapsia päästäkseen tehtaaseen. Lanka, joka nyt on kehrätty pienille rullille, vyyhditään sen jälkeen. Tämä työ on puhdasta, ja 20- à 25-vuotiaat tytöt näyttivät terveiltä ja tyytyväisiltä. — Märät vyyhdet joutuvat nyt viimeisen käsittelyn alaisiksi, ne kuivataan, ravistellaan ja pannaan tukkuihin. Osa tukkuihin pantua lankaa kaupataan sellaisenaan; toinen osa menee kutomoon, sittenkun se sitä ennen on valkaistu, mikä on hyvin monimutkaista työtä — —"

"Niin kauas ehdimme perjantaina. Seuraavana a.p. tarkastettiin muu osa tehdasta, s.o. erilaatuisten kankaiden kudontaa, valmistusta ja pakkausta. — Iltapäivällä tarkastimme kirjanpitoa y.m. — — Yleensä teki tehdas hyvän vaikutuksen. Työläiset näyttivät tyytyväisiltä, ja heidän asemansa onkin onnellinen verrattuna heidän kaltaisiinsa maalla. Heillä on sitä, mitä niin moni kaipaa, työtä ja palkka, joka riittää muuhunkin kuin välttämättömpiin tarpeisiin. Eikä tehdastyö näytä, niinkuin peljätään, tylsentävän heidän sielunlahjojansa. Päinvastoin näytti kuin olisi välttämättömyys tarkata konetta omiansa synnyttämään jonkinlaista mielenvalppautta." —

Tämä kertomus todistaa, että Kihlman liikemiehenä pysyi ihmisenä. Tarkastaessaan työtä hän ei unohtanut pitää silmällä työväkeä ja sen ruumiillisen ja sielullisen terveyden ehtoja.

Samoina päivinä, jolloin Kihlman työskenteli ja seurusteli tehtaan isännöitsijän, Zuhrin, kanssa Tampereella, oli rouva Adéle Zuhr Helsingissä, ja rouva Kihlman kertoo suuresti mieltyneensä hänen seuraansa. "Me avasimme ensi kerran oikein sydämemme toisillemme, ja minä nautin hänen tunteensa puhtaudesta ja ylevyydestä samoin kuin tämän pehmeän ja kuitenkin voimakkaan naisen levollisesta, kirkkaasta, mietiskelevästä älystä. — Lainasin Adélelle kolmannen kokoelman Beckin puheita." — "Oli ilahduttavaa", vastaa Kihlman, "että Adéle Zuhriassa tapasit hengenheimolaisen. Minäkin olen kiinnittänyt häneen huomioni. Juuri semmoisiin ihmisiin tahtoisin sovelluttaa raamatun sanat: Jumalan salatut lapset, jotka Kristuksen kautta ovat koottavat Jumalan valtakuntaan. Mikä erotus onkaan heidän ja näiden ex professo luterilaisten välillä, jotka harrastavat kirjainta!" — Ja samassa ajattellessa, että hänen vaimonsa pian oli Lofsdalissa tapaava vanhan koetellun ystävänsä Aline Reuterin, hän jatkaa: "Paljon olette eläneet sittenkun viimeksi saitte katsoa toisianne silmiin. Elämän todellisuus on voinut hävittää monta harhaluuloa. Mutta totuus ja erikoisesti kristinuskon totuus ei ole mikään harhaluulo. Te uskotte vielä, että Kristus on ylösnoussut. Vahvistukaa yhdessä ollen luottamuksella seuraamaan Kristusta, tietäen, ettei häntä etsitä eikä seurata turhaan. Tarkoitin, että seurustelunne voi olla Teille sangen tärkeä. Kannattakoon Teitä iäisyyden toivo ajan puutteellisuudessa." —

Heinäkuun 3 p:nä Kihlman tyttärensä kanssa saapui Pietarsaareen ja kolme päivää myöhemmin Sofielundiin. Vanha äiti oli reipas ja iloinen; ainoastaan kuulo oli heikentynyt. Hän oli ja pysyi luonteeltaan optimistina, jotavastoin pojassa, niinkuin äiti sanoi, oli isältä peritty taipumus pessimismiin. "Olen tarjonnut äidille sijaa vaunuissamme", kirjoittaa Kihlman, "että hän (tulisi Helsinkiin ja) pääsisi näkemästä talven surkeutta, jolloin kerjäläiset tulevat syömään hänet, ja hän lopulta on huomaava omaisuutensa huvenneen — tyhjäksi. Mutta äiti ei tahdo tulla eläkkeellä-eläjäksi (sytningshjon) ja uskoo varmasti, että hänen omaisuutensa on turvattu. Yleensä täällä vielä toivotaan, vaikka myönnetäänkin, että ollaan äärimmäisyyden rajalla. Pietarsaaren ja Kruununkylän pitäjissä ovat rukiit erittäin kehoja ja myöhästyneitä (ei vieläkään tähkätäällä); ohrat ja kaurat ovat kauniita, mutta ainoastaan puolen korttelin pituisia. Kaikki riippuu siitä, tuleeko lämmin ja hallaton syksy. Mutta juuri sitä tavatonta toivotaan. Toivotaan, sillä tahdotaan toivoa. Ja paras lieneekin, että ihminen elää toivossa. Jos syksyllä käy onnellisesti, niin käy toivon mukaan; jos käy onnettomasti, niin eivät ihmiset ole tunteneet onnettomuutta, ennenkuin se on saavuttanut heidät. Ja jos he uskoisivatkin sen tulevan, ei täällä voitaisi mitään mainittavaa tehdä onnettomuuden lieventämiseksi. Kaikki varat ovat lopussa, eikä ole paikkaa, mihin paeta. Heidän on pysyttävä kotonaan ja otettava vastaan mitä tulee. Minuakin on virkistänyt kuulla, että on vielä mahdollista, että Pohjanmaalla tulee hyvä vuosi. Olen myöskin tullut siitä vakuutetuksi; Jumala voi kädenkäänteessä muuttaa kaikki. Tähänastiset ilmat eivät kumminkaan ole olleet omiansa toivoa vahvistamaan. Ei ole oikein lämmin, tuuli on enimmäkseen pohjoinen. — (Kirjeen lopussa:) Yleinen hätä ja kauhea vaara, joka uhkaa, on alati mielessäni. Jotakin olisi tehtävä tai ainakin sanottava, mutta mitä?"

Viime sanoissa julkilausuttu tunnelma sai Kihlmanin matkustamaan Kokkolaan, missä 11 ja 12 p:nä heinäk. oli maanviljelyskokous. Hän valittiin palkintotuomariksi arvostelevaan naisten kotiteollisuustuotteita ja esiintyi myöskin kokouksen keskusteluissa. [Erästä myöhemmästä kirjeestä näkyy, että kertomus kokouksesta (ja siinä myöskin Kihlmanin lausunto uhkaavasta nälänhädästä)

ilmestyi painosta, mutta emme ole onnistuneet saamaan sitä käsiimme.]

Nauttien vihdoinkin tulleesta lämpimästä ilmasta viipyi Kihlman vielä jonkun aikaa äitinsä luona. Hän tarkasteli tämän velkakirjoja, lueskeli Macaulayn Englannin historiaa ("erittäin viehättävä teos") ja — nukkui, johon Helsingissä harvoin oli tarpeeksi aikaa. Heinäkuun 22 p:nä hän lähti Vaasaan, missä asiain selvitys vaati kaksi viikkoa. "Asiat tuottavat huolia", kirjoittaa Kihlman sieltä. "Köyhyys on kuvaamaton. Kaikki arvot ovat epävakaisia. Molnträskin tilaa on hyvin hoidettu, mutta se ei sittenkään kannata. Tässä maassa näyttävät saavan korkeimman koron ne, jotka eivät tee mitään. Jos toimii, menee herunter (kumoon)" — —

Sunnuntaina 4 p:nä elok. erosivat matkustajat Vaasasta, "kaupungista, joka edelleenkin sydämessäni on oikea kotikaupunkini". Isossakyrössä käytiin pappilassa. "Naisväki oli kirkossa. Lauri (Stenbäck) yksin kotona, oli ystävällinen ja lapsellinen kuin ennen. Juutiin lasi yhdessä, jonka jälkeen me jatkoimme matkaa." Alavuuden majatalossa vietettiin muutamia tunteja Emma Candelinin kanssa, jonka rakkaus Hannaan, entiseen hoidokkiinsa, oli entisellään. Helsinkiin saavuttiin 8 p:nä.

* * * * *

Nyt alkava vuosi, syksystä 1867 syksyyn 1868, oli niinkuin tiedetään kovimpia, mitä kansamme on kokenut, ja Kihlmanillekin se oli raskaimpia hänen elämässään. Koulutyö oli kyllä helpompaa kuin ensi vuonna, mutta liikemiehenä hän sai juuri tänä aikana kokea mitä vaikeimpia yllätyksiä, jota paitsi kansalaisten luottamus kutsui hänet osalliseksi yleisiin puuhiin hädän lieventämiseksi.

Seuraavat kirjeotteet ilmaisevat Kihlmanin tunteet ja mielenlaadun syksyn alkupuolella:

"Kaikilta tahoilta", hän kirjoittaa äidilleen (21/9), "tulee tietoja hallasta, ja meidän on siis odotettava niitä kauhuja, joista kesällä usein puhuin. Odotan sanomia nälänhädän tuhoista sekä sen seuralaisista, varkauksista, ryöstöistä ja murhista. Tärkein apukeino tällä hetkellä olisi saada yhteinen kansa laskemaan varastonsa ja sen mukaan sekoittamaan jäkäläjauhoja taikinaan. — Kehoita nyt heti kaikkia Kruununkyläläisiä siihen. Vielä voivat he myöskin kerätä lehtiä enentääkseen karjan rehua. Karjasta on nyt pääravinto saatava. — Muutamilla seuduin kuulutaan tuumivan siirtymistä Venäjälle."

V. Schaumanille hän kirjoittaa (29/9): "Viikko viikolta olen aikonut kirjoittaa, mutta juoksevat tehtävät ovat aina estäneet minua siitä. Samalla aikaa olen kärsinyt pahasta tunnosta, etten ole täyttänyt velvollisuuttani. Minulla on, sen huomaan usein, liiaksi työtä, ja tietoisuus siitä, etten ehdi suorittaa mitä olisi tehtävä, laskeutuu pimeänä pilvenä elämäni ylitse. Voin sanoa useimpien surujeni johtuvan juuri tietoisuudesta, etten ole täyttänyt velvollisuuttani, samoin-kuin iloisimmat hetkeni ovat ne, jolloin olen lakaissut kaikki puhtaaksi takanani." — —

"Niin, olisihan nyt oikea aika ostaa maatila, jos vain tietäisi parempien aikojen koittavan. Mutta jos kurjuus vielä jatkuu vuodeenkaan, niin onhan maamme kelvoton asuttavaksi. — Ei vielä tiedetä, mitä valtio aikoo tehdä. Ja mitä se voikaan tehdä? Eihän hallitus voi elättää kokonaista kansaa. Lainata, sanotaan. Mutta kuka tahtoo meille lainata? Tiistaina on meillä neuvottelukokous. Minä ehdotan, että me lainaamme valtiolle hopeamme (lusikat, kerma-astiat y.m.), jotka säilytettäköön valtion holvissa hypoteekkina juoksevasta setelistöstä. Siten vapautettaisiin se hopea, joka nyt on siellä." —

Lokakuun 1 p:nä pidettiin kokous Seurahuoneella ja oli siihen saapunut n. 500 osanottajaa. Siinä päätettiin panna toimeen yleinen rahankeräys Helsingissä, ja uskottiin sen johto 5-miehiselle toimikunnalle, jonka jäseniksi tulivat: kuvernööri, parooni Walléen, pormestari Zilliacus, konsuli L. Borgström, tehtailija Källström ja lehtori Kihlman. Apumiehikseen saisi toimikunta itse valita 15 muuta kansalaista. — Näin sai Kihlman uuden tehtävän entisten lisäksi.

Samoin kuin sodanaikana 1854 oli Kihlman nytkin levoton äitinsä vuoksi. Lokakuulla hän osti ja lähetti hänelle revolverin. "Luonnollisesti äiti ei käytä sitä, mutta rengin (jonka tulee maata isossa rakennuksessa) täytyy harjoitella ampumaan pistoolilla." Sen ohella hän kehoittaa äitiänsä viipymättä teettämään luukut akkunain eteen. "En pelkää mitään kruununkyläläisiltä, mutta Evijärveläisten y.m. kulkurien päähän voi helposti pistää ajatus tutkia rikkaan rouvan varastoja." Se joka ei kuitenkaan ottanut noudattaakseen neuvoja, oli vanha rouva. Turhaan poika yhä uudestaan muistutti asiasta; äiti pysyi vain tyynenä ja piti maassamme harvinaista varokeinoa tänäkin aikana tarpeettomana. Eikä mitään tapahtunutkaan, joka olisi osoittanut hänen olettamuksensa vääräksi. Ja onhan jäljestäpäin yleisesti tunnustettukin, että vaikka tänä surkeana nälänaikana hätä aiheutti rikoksia, niin tapahtui niitä kuitenkin paljon vähemmän kuin olisi saattanut odottaa. Lain ja oikeuden kunnioitus oli silloin maassamme suurempi kuin myöhempinä aikoina.

* * * * *

Nyt on aika palata Kihlmanin liikemiestoimeen, joka niinkuin jo viitattiin tänä vuonna (1867) muodostui erinomaisen vaikeaksi. — Miltä asiat hänestä näyttivät tammikuulla, näemme kirjeestä

Levónille (27/1): "Pellavakehräämö tuottaa paljon puuhaa. Puuvillakehräämön johtokunnan jäsenyys (Vaasassa) ei vionyt paljon aikaa, ja jollei siellä ollut vähän vaikeuksia, niin kyllähän ne täällä ovat suuremmat. — Viime syksynä olemme hypoteekkiä vastaan lainanneet Suomen pankista 300,000 mk., mutta lujassa ne ovat olleet. Nyt kun kurssi on noussut, on liikkeemme valoisampi (päämenekki oli näet Venäjälle). Jos vain saisimme nauttia luottoa kolme vuotta, niin en epäile, että tämä suuri liike taas olisi kunnossa ja järjestyksessä, mutta sillä ajalla ei pitäisi jakaa ollenkaan taikka vain vähäpätöisiä osinkoja: kaikki olisi varattava, jotta päästäisiin itsenäisiksi. Mutta kuinka Wasastjernan siinä tapauksessa käy, sitä en tiedä, taikka oikeammin sen arvaa kyllä. — — Tähän saakka on Tampereen yhtiö maksamalla osinkoja v:lta 1865 pitänyt Wasastjernaa yllä. Vielä on hänellä melkoisia summia saatavana, mutta kun hän on perinyt kaikki — mikä tapahtunee kesäkuulla — vasta silloin alkavat varsinaiset vaikeudet. Tämä unter uns!"

Huolimatta varojen niukkuudesta hankittiin pellavakehräämön uusia koneita ja toimeenpantiin parannuksia 28,000 mk:lla, jota paitsi yhtiökokous kesäkuulla määräsi 75,000 mk uusia kutomakoneita varten. Tämä osoittaa, ettei Kihlman ollut ainoa, joka luotti pääliikkeen tulevaisuuteen. Sitävastoin tapahtui sulasta pakosta, että paljon suurempia summia uhrattiin telakkarakennukseen. Kun nimittäin valtionvaroista — J. V. Snellmanin vaikutuksesta — oli myönnetty se 100,000 mk:n kiinnityslaina kymmeneksi vuodeksi, jonka saannista yhtiön päätös laitoksen valmiiksi rakentamisesta riippui, oli työhön ryhdytty, mutta ennen pitkää kävi ilmi, että 1866 v:n tilintarkastajat (A. Nordensvan ja A. Meurman) oikein arvostelivat telakkayritystä lausueessaan: "huokeat rakennusaineet ja vielä enemmän alhaiset kustannusarviot ovat tuottaneet Suomelle sen kalliimmat rakennukset ja yritykset". Että nimittäin ivalliseen huomautukseen, jossa helposti tuntee Meurmanin äänen, oli täysi syy, se näky seuraavasta. Maaliskuulla päätettiin telakan oheen perustaa konepaja (jota pidettiin välttämättömänä sen toiminnalle ja jonka huokeiden hintojen mukaan arvioitiin nousevan 16,000 mk:aan s.o. 14,000 mk vähempään kuin tavallisina aikoina) ja joku aika myöhemmin osoittivat asiantuntijat, että itse telakka oli pidennettävä 266 jalasta 300 jalkaan. Näin ollen ei ollut ihme, että lainatut 100,000 mk pian hupenivat. Ne loppuivat Kihlmanin ollessa Pohjanmaalla, eikä kyseessä ollut vähäinen lisä. Syyskuun 1 p:nä insinööri Stjernvall ilmoitti, että vielä tarvittiin 130,000 mk, jolla summalla telakka muka saataisiin valmiiksi kuukauden kuluessa. Asian ratkaisu lykättiin 4 p:nä lokak. pidetylle ylimääräiselle yhtiökokoukselle, jossa johtokunta ilmoitti, että yhtiön puolelta oli yritykseen jo pantu 193,850 mk ja että siihen vielä tarvittaisiin 100,000. Kokous hyväksyi johtokunnan toimenpiteet ja myönsi vaaditun summan. Mutta, sanoaksemme kaikki yhdellä kertaa, ei sekään riittänyt: 100,000 mk:n sijasta meni 200,000 — ja 18 p:nä kesäk. 1868 saatiin yhtiökokouksessa tietää, että telakka konepajoineen oli vionyt yhtiöltä yhteensä Smk 898,155:98! Silloin se kuitenkin jo oli suorittanut laivankorjauksia 35,000 mk:sta.

Ymmärrettävää on, että johtokunta kerran ja toisenkin mietti, millä keinoin yhtiö voisi päästä tuosta painajaisesta, mutta valtion myöntämä laina sekä yritykseen kiinnitetty muukin pääoma pakotti jatkamaan töitä.

Mitä huolia tämä tuotti Kihlmanille, on hän kertonut äidilleen (17/12 1867): "Kun (Pohjanmaan matkaltani) palasin Helsinkiin, oli ensimmäinen tehtävä hankkia enemmän rahoja (telakkaa varten). Pellavien ostamiseen tarvittiin myöskin suuria summia. Ja kun laskimme kaikki yhteen, huomasimme, että meidän oli hankittava puoli miljoonaa. Ei ollut mieluinen asema lainata puoli miljoonaa tänä syksynä, jolloin rahat ovat olleet niin harvinaisia. Meidän onnistui kuitenkin saada tämä summa pankeista. Nyt olisimme voineet elää rauhassa, mutta vähitellen osoittautui tarve paljon suuremmaksi. Me tarvitsimme lisää emmekä vähempää kuin neljänneksen miljoonaa. Tämä neljännes miljoonaa on tuottanut minulle monta murheellista hetkeä ja paljon päänvaivaa. Nuo arkkitehdit (insinöörit?) ovat kauheaa joukkoa, he kun kirjoittavat kustannuslaskelmiinsa 2, missä pitäisi olla 7. He houkuttelevat siten yrityksiin, jotka voivat taittaa niskan herkkäuskaiselta. Telakka on niellyt mahdottomia, aavistamattomia summia. Mutta miten pitää raha-asioita järjestyksessä, kun ei tiedä, paljonko on menoja. Ja kuitenkin ovat maksut suoritettavat, jotta ei työ seisahtuisi s.o. jotta ei ajan tavan mukaan tehtäisi — vararikkoa. Kyseessä on ollut ylläpitää likeyritystä, joka luultavasti rautatien jälkeen on Suomen suurin. Usein on näyttänyt pimeältä ja synkältä, mutta, Jumalan kiitos, tähän asti on päästy eteenpäin vastoinkäymisistä huolimatta. Huolissani on minulla ollut verraton tuki Sixtus Calamniuksesta. Ilman häntä olisin uupunut. Nyt olemme tulleet niin kauas, että telakkarakennus on valmistumaisillaan. Tiedämme ainakin kuinka paljon rahaa vielä tarvitaan. Reikä veneessä on tukittu, niin ettei se enää vuoda s.o. me voimme hallita menot, mikä tätä ennen on ollut mahdotonta." Kirjoittaja lisää sitten, että hänellä taistellessaan yhtiön hyväksi on myöskin ollut päämääränä pelastua niistä seurauksista, joilla onneton takaus Wasastjernan edestä on häntä uhannut. "Olen tehnyt työtä parempien aikojen toivossa." Kokouksia oli pidetty viime aikoina Kihlmanin luona joka lauantai-ilta, mutta "kuumimpana aikana" oli kokoontunut neljäkin kertaa viikossa.

Samalla aikaa kuin telakka vihdoin lähestyi valmistumistaan, yritettiin vapautua siitä. Vuoden 1867 lopulla hierottiin kauppaa Venäjän kruunun kanssa, mutta toiselta puolen ei Pietarissa tahdottu maksaa

mitä pyydettiin, toiselta puolen ei täällä päin toivottu, että tärkeä laitos joutuisi vieraisiin käsiin. Asia raukesikin ja samoin yritys perustaa osakeyhtiö, joka ottaisi telakan haltuunsa. Se siis jäi kuin jäikin vastaiseksi Tampereen yhtiön omaksi ja hoidettavaksi.

* * * * *

Samoin kuin Kihlman kirjeessään joulukuulla loi katsauksen syyskauteen, on hän 7 p:nä kesäk. 1868 kirjoittamassaan kirjeessä äidille kertonut saman lukuvuoden kevätkaudesta. Siitä seuraava ote: — — "Lukukauden lopulla koulutyö säännöllisesti enentyy kertausten, tenttien ja konferenssien johdosta. Tänä vuonna työ kasvoi tavallista enemmän, syystä että senaatti peruutti suunnittelemamme korkeimman luokan. [Kirjeessä 15 p:ltä huhtik. 1868 määrättiin, että valmistava luokka oli lakkautettava ja koulun luokkien luku rajoitettava 8:aan. Ks. V. T. Rosenqvist, Svenska Normallyceum 1864-1914, siv. 24 ss.] Se tapahtui säästäväisyydestä. Mutta tästä peruutuksesta seurasi, että meidän täytyi suurimmassa kiireessä valmistaa 7:nnen luokan oppilaat (joiden meidän laskelmamme mukaan olisi tullut erota koulusta vasta ensi vuonna) suorittamaan ylioppilastutkintonsa vuotta ennen. Se mitä olisi ollut luettava koko tulevana vuonna, oli nyt supistettava muutaman viikon aikaan, ja luonnollista on, että sekä opettajien että oppilaiden oli äärimmäiseen asti ponnistaminen voimiansa. Tavalliset työpäivät eivät riittäneet. Monta sunnuntaita olen istunut koulussa, jotta oppimääräni tulisi suoritetuksi. — — Ja kun vihdoin tutkinto oli ohi, ryhdyin pitämään rippikoulua 10:lle koulumme oppilaalle, ja sitä on jatkunut kaikki aamu- ja iltapäivät. — Mutta, Jumalan kiitos, loppu lähenee, ja tämän viikon ummettua toivon lepoajan koittavan minullekin."

"Ja tosiaan minä tarvitsenkin lepoa, sillä tämä lukuvuosi on ollut kauhea, niin täynnä se on ollut huolia ja murheita, jotka ovat vaatineet mitä suurimpia ponnistuksia. Toisinaan olen valvonut kauan öisin, saadakseni tehdyksi tärkeimmät tehtävät, ja kumminkin ovat huolet ja surut olleet jokapäiväisinä vieraina. On erityinen Jumalan armo, että sittenkin olen pysynyt terveenä näinä kivulloisina aikoina. Lavantauti on raivonnut täällä niinkuin muualla maassamme, ja onhan niin että liikarasitus ja huolet tekevät ihmisen alttiiksi taudille. Sairaus ja kuolema on korjannut uhreja ympärillämme. Helsingissä on kuollut jopa 100 henkeä viikossa. Isorokko vei talonisännältämme, parooni de la Chapelleltä, yhden lapsen ja muuan hänen palvelijansa sairastui lavantautiin; mutta me kaikki olemme olleet terveinä. Jumala olkoon siitä kiitetty!"

"Mutta jos minulla on ollut työtä ja huolia, joista olisi riittänyt kahdelle tai useammallekin, niin on minulla nyt se ilo, etten ole puuhannut turhaan. Ainakin jotain on aikaan saatu." Koulutyöhön nähden kirjoittaja sitten julkilausuu ilonsa siitä, että viidestä koulun esikoisesta 3 oli saanut laudatur- ja 2 cumlaude-arvosanan. Edellisessä ryhmässä oli "kaksi veljestä (Vilhelm ja Josua) Johansson, kirkkoherra J:n ja hänen rouvansa Schalinin poikia, siis tavallaan Kruununkylästä kotoisin, kaksi erittäin rakastettavaa, ahkeraa, siveellistä ja vaatimatonta poikaa." —

"Mitä muuhun toimintaani tulee, niin ei senkään tulosta liene pidettävä vähäpätöisenä. Tänä vuonna on laivatelakka rakennettu valmiiksi, tulos, joka yksinään olisi riittävä palkkio. Se on jo pari kuukautta toiminutkin. Luullakseni on nyt jo 13:s laiva sen suojelevassa sylissä. Mahdottomia summia niellyt laitos on alkanut jotain tuottaakin, ja jos jatko on niin hyvä kuin alku, niin on syytä olla tyytyväinen. — Telakan avajaisten juhliminen (20 p:nä huhtik.) kuului johtokunnan välttämättömmimpiin velvollisuuksiin. Meidän täytyi, miten vastahakoisia olimmekin esiintymään juhlallisen komeasti, ryhtyä siihen itse laitoksen vuoksi, kiinnittääksemme siihen yleisön ja asianomaisten huomiota. Asiamme oli tehdä juhla juhlalliseksi, ja sentähden kutsuimme kenraalikuvernöörin (kreivi Adlerbergin), senaatin, pankit ja kaupungin arvokkaimmat henkilöt. Minun oli itse mieskohtaisesti käytävä kenraalikuvernöörin luona pyytämässä, että hän suvaitsisi tulla saapuville. Ja toimitusjohtajana oli minun esitettävä malja keisarille ja samoin kenraalikuvernöörille [Kutsutut vieraat vastaanotettiin ja puheet pidettiin höyrylaiva Constantinin kannella, joka oli telakassa korjattavana.]. Muillakin johtajilla oli kullakin maljapuhe pidettävänä. Minä puhuin saksaa kenraalikuvernöörille, joka oli erittäin armollinen ja ystävällinen. Ilma oli ihana, ääretön ihmispaljous oli kokoontunut, ja kallioon louhittu liehuvien lippujen ympäröimä telakka-allas oli näöltään mahtava. Mutta juhlaa häiritsi se onnettomuus, että laivat eivät, niinkuin suunniteltu oli, päässeet samana iltana solumaan telakkaan. Syy oli insinöörin, joka ei ollut tarkoin laskenut kaikkea, vaikka me monta kertaa olimme kehoittaneet häntä siihen. Raittiissa kevätilmassa oli juomatavaroilla hyvä menekki, ja huvi maksoi meille noin 170 markkaa mieheen. Johtokunta näet ei tahtonut verottaa yhtiötä kemuista, niin ettei voitaisi sanoa, että huvitus oli toimeenpantu yhtiön kustannuksella."

"Mutta enemmän kuin telakkarakennus tyydyttää minua kuitenkin toinen seikka, nimittäin se että yhtiö tänä vuonna on pelastettu perikadosta. Yhtiö todellakaan ei ollut pienessä vaarassa. Ne äärettömät summat, jotka telakan rakentaminen vaati, saattoivat yhtiön mitä suurimpaan ahdinkoon. Usein emme nähneet edessämme muuta kuin perikadon, ja se olisi ehdottomasti tullutkin, jollemme Calamnius ja minä nimillämme ja luotollamme olisi astuneet väliin. Meidän täytyi mennä takaukseen melkoisista summista, ja siihen suostuimme pelastaaksemme yhtiön ja itsemme [Paitsi luotollansa

avusti Kihlman yhtiötä myöskin lainaamalla sille omia varojaan. V:sta 1867 v:een 1879 oli hänellä aina saatavaa yhtiöltä: 1869 vähin määrä 11,482. 1871 korkein määrä 74,744 mk]. Jos näet yhtiö olisi tehnyt vararikon, olisi Wasastjernakin auttamattomasti hävinnyt, ja osakkeet olisivat menettäneet arvonsa ja minä ja kaikki ne, jotka olivat täytetakauksessa osakkeista, olisimme samalla joutuneet häviöön. Kokouksemme, joissa etsimme pelastuskeinoja, kestivät keskiyön ohitse, ja usein me erosimme epätoivo sydämessä ja näkemättä muuta kuin uhkaavaa perikatoa. Oli aika, jolloin en tahtonut ostaa itselleni paitoja, koska pelättävissä oli, että ne samoin kuin muu omaisuuteni myytäisiin huutokaupalla takauksestani Wasastjernan edestä. Äiti uskokoon, että se aika oli kauhea. Mutta me uskalsimme luottaa tulevaisuuteen, heittävästi asiaamme menneeksi me taistelimme karhuja vastaan, ja harrastuksillamme on ollut harvinainen menestys, varsinkin kun ajattelee, miten aika on ollut kova. Meillä on ollut voimakasta apua Suomen ja erittäin Yhdyspankilta. Calamnius on ollut verraton. Hänen taitonsa ja tuttavuussuhteensa ovat vaikuttaneet tavattomasti. Minun vuokseni hän on mennyt takauksiin, joihin hän ei muutoin olisi myöntynyt. Erinomattain yhden kerran riippui kaikki siitä, kirjoittaisiko hän nimensä vai eikö. Hän epäröi, mutta seuraavana päivänä hän kirjoitti, ja ilon ja kiitollisuuden kyynelin saatoin minä ilmoittaa Hildalle ja Hannalle, jotka hädissään odottivat päätöstä, että olimme pelastetut. Niin on meidän ollut elettävä pelon ja toivon välimailla; ja siitä huolimatta on minun täytynyt näyttää tyyneltä ja heittää luotani huolet, kun työ koulussa alkoi. Eihän se ollut helppoa yhtäkkiä asioiden ahdingosta asettua uskonnon rauhaan! Mutta, Jumalan kiitos, se aika on ohi ja parempi aika on koittanut. Telakkamme on valmis, ja sulku saatu sen menoille. Olemme alkaneet saada siitä tulojakin. Olemme saaneet 155,000 markan lainan, jolla pahimmat karhut on nuijittu. Viimeiset viikot ovat olleet päivänpaisteisia: meillä on ollut enemmän rahoja kuin olemme voineet sijoittaa. Totta kyllä emme ole huolista vapaita, kaukana siitä, mutta nyt on kumminkin siedettävää. Ja mikä on pääasia: näköala on valoisampi. On mahdollista, että telakka saadaan myydyksi, ja jos se onnistuu ja me saamme rahamme takaisin, silloin on kirkas tulevaisuus edessämme."

"Sillä kannalla ovat asiat. Niin on Äidin Alfred saanut kärsiä heikkoudestaan, että antoi viekoitella itsensä takaukseen. Toivoakseni olen jotain oppinut kärsimyksistä. Toivon nyt myöskin, että pääsen vapaaksi takauksestani olematta pakotettu ostamaan osakkeet ja siten velkaantumalla, mikä näinä aikoina on niin vaarallista. Totta kyllä en ole vielä aivan varma, mutta, niinkuin sanottu, minulla on hyvät toiveet." — — —

* * * * *

Niin on Kihlman itse kuvannut sen talvikauden, josta hän Viktor Schaumanille kirjoitti: "Kyllä minä nyt olen saanut kokea, mitä merkitsee olla liikemies." Valitettavasti ei helpotus kuitenkaan ollut pysyväistä laatua; vielä oli monta kovaa tulossa.

Kesäksi 1868 Kihlman vuokrasi perheelleen asunnon Bergas-nimisessä talossa, Albergan kartanon vieressä, Espoossa, noin 11 venäjänvirstaa Helsingistä. Itsekin hän siellä oleskeli, vaikka hänen täytyi asioiden tähden tavan takaa käydä kaupungissa viipyäkseen siellä päivän ja parikin yhtä menoa. Haluten tavata äitiään kehoittaa hän tätä tulemaan Helsinkiin. Jos äiti tulee kyydillä Ruoveden Ruhalaan, on hänen poikansa oleva siellä vastaanottamassa häntä, ja sitten matkustetaan yhdessä höyrylaivalla ja rautatietä perille. Kihlman itse epäili lähteä Pohjanmaalle, sillä hän arveli, että hän, jollei hän edellisenä kesänä olisi jättänyt asiain hoitoa toisiin, tottumattomiin käsiin, olisi voinut välttää ainakin osan talven vaikeuksista. Mutta miten houkuttelevasti matkaa kuvailtiinkaan, ei vanha äiti uskaltanut lähteä rauhallisesta kodistaan, ja siitä johtui, että Kihlman sittenkin heinäkuun lopulla päätti tehdä pikaisen matkan Pohjanmaalle. Oltuaan jonkun päivän Tampereella, hän 27 p:nä Hannan seurassa lähti sieltä Vaasaan, Pietarsaareen ja Kruununkylään. Pietarsaaressa-käynti varsinkin jätti Kihlmaniin hyvän vaikutelman, sillä, kirjoittaa hän jälestäpäin, "vanhat ystävät ja hyvät liikkeet alkavat tulla yhä enemmän harvinaisiksi", ja siellä hänellä oli ainakin yksi kumpaakin lajia — nimittäin V. Schauman ja luujauhomylly. Kruununkylässä oli vanha äiti kyllä terveenä, mutta paljon surullisia yksityistietoja Kihlman siellä sai nälkäajan kauhuista. Vanha ruustinna oli tehnyt parastaan toimittaakseen apua pitäjäläisilleen, ja Kihlman puolestaan oli Helsingistä käsin koettanut auttaa häntä. Rouva Kihlman oli m.m., niinkuin jo ennen (ks. I.) on mainittu, itse lainannut noin 40 à 50 tuhatta markkaa voidakseen antaa lainoja puutteenalaisille. Ja minkälainen hänen lainaliikkeensä oli, se tuli näkyviin pari vuotta myöhemmin tapahtuneessa perunkirjoituksessa. Kaikkiaan oli pitäjäläisille lainattuna noin 150,000 mk; velallisia oli noin 220, useimmat (ehkä 200) talollisia, torppareja, käsityöläisiä, mutta myöskin muutamia maakauppiaita, säätyhenkilöitä ja itse seurakunta (1600 mk). Enimmäkseen olivat lainat muutaman sadan markan suuruisia, ani harva 3-400. Suuri osa oli v:silta 1867-69, mutta paljo jo 1860-luvun alulta ja joku 1850-luvultakin. — Lainat, joiden vakuutena ei ollut takausta eikä kiinnitystä, maksettiin kuitenkin vuosien kuluessa takaisin 6 % korolla. V:n 1877 lopulla oli maksamatta vain 12,000 mk. Viimeiset maksettiin vasta 1886, ilman että mainittavaa poistoa oli tehty. Epäilemättä olisi nämäkin suoritettu varhemmin, jollei Kihlman olisi myöntänyt äitinsä palvelijoille, Lotalle ja Britalle, oikeutta nostaa korot näistä lainoista. Samalla kuin hän hankki heille oman tuvan lähellä kirkkoa, turvasi hän heille siten toimeentulonkin, palkkiona 30 vuoden uskollisesta

palveluksesta. — Määrältään ruustinnan lainat eivät olleet suuria nykyajan käsityksen mukaan, mutta nälkävuosina pelasti 4-600 mk:n lainakin talollisen hädästä, joka kaasi niin monen Pohjanmaalla. Vaikka suurin osa lainoista, niinkuin kerrottu on, maksettiin vasta lainanantajan kuoleman jälkeen, todistavat hänen kirjeensä, että hän itsekin ennätti todeta hädän opettaneen kruununkyläläisille säästäväisyyttä.

Elok. 13 p:nä oli Kihlman jälleen kotona; Hanna sitä vastoin oli Alavuodelta poikennut Keuruulle vierailukseen sukulaisten luona.

Vaikka vuodentulo 1868 jälleen oli hyvä, ei sentään piankaan vapauduttu pitkällisen hädän seurauksista. Siten sai Kihlmanin perhe nyt vasta osansa kulkutaudeista, jotka olivat koko vuoden riehuneet maassa. Sen jälkeen kuin Kihlman tyttärineen oli lähtenyt Kruununkylästä, sairastui siellä Mathilda Grönvall lavantautiin, ja samoin kävi Hanna Kihlmanin hänen palattuaan Keuruulta. Molemmat toipuivat kuitenkin, mutta onnettomammin päättyi kolmas sairauskohtaus. Kihlmanin ollessa matkalla oli 4-vuotias Siegwarth sairastunut punatautiin eikä hän ollut vielä entisellään, kun perhe elokuun lopulla muutti kaupunkiin. Päin vastoin oli pojan ruuansulatus edelleen huono ja hänen koko olentonsa surkastunut. Näin olivat asiat lokakuun viime päiviin asti, jolloin lapsessa huomattiin kurkkumätä, jota vastaan ei apua saatu. Siegwarth kuoli 2 p:nä marrask. Tämä kuolemanisku oli kova kokemus vanhemmille. Muistaen että hänen äitinsäkin oli kerran menettänyt samannimisen pojan, esikoisensa, Kihlman kirjoittaa hänelle (6/11): "Siegwarth oli toivehikkain lapsistamme. Hänellä oli Oswaldin syvyys ja Enzon iloinen luonto. Hän oli meidän kaikkien lemmikki ja ansaitsikin olla sitä, sillä hyvien lahjojensa ohella hän oli olennoiltaan hurskas ja tottelevainen. Ja tämä komea, voimakas, sydämellinen, kuuliainen, älykäs poika, tämä herttainen lapsi on mennyt. Meilläkään, Äiti, ei ollut onnea Siegwarthiimme nähden, jos näet on onnea saada pitää luonaan se, jota rakastaa. Hänen kärsimyksensä olivat kauheita. — — Kuolemassa loppuivat hänen tuskansa ja meidänkin kärsimyksemme lieventyivät; mutta Äiti tietää, mitä merkitsee tuollaisen Siegwarthin menettäminen, — onhan se samaa kuin puukolla leikata pois osa sydäntä." — — "Ah, ettei Äiti saanut nähdä kelpo Si'tämme. Hän oli niin kelpo, niin herttainen, ja hänellä oli niin kauniit, suuret, ymmärtäväiset silmät. Äidin suruinen poika Alfred." — Ennen kuukauden loppua synnytti rouva Kihlman viidennen poikansa, joten lapsia jälleen oli kolme elossa, vaikka kuolema sen jälkeen kuin Helsinkiin tultiin oli vienyt kaksi. Vasta tulleele annettiin nimi Henrik Rafael.

* * * * *

Tietysti Kihlman ei tänäkään raskaana aikana ollut vapaa liikemieshuolista. Pellavayhtiön velkojen hoito aiheutti alituista puuhaa, joka painoi sitä enemmän, kun osakkaat eivät yksimielisesti kannattaneet johtokunnan harrastuksia yhtiön hyväksi. Pellavatehdas oli 1867 tuottanut voittoa Smk 211,733:51. Mutta koska yhtiö telakan vuoksi oli vaarallisesti velkaantunut, ei johtokunta voinut ehdottaa osingonjakoa. Syystä että tilintarkastajat olivat samaa mieltä, jätettiin asian ratkaisu ylimääräiseen kokoukseen 31 p:nä lokak. Kuinka siinä kävi, kertoo Kihlman äidilleen (2/11): "Vaikka yhtiö kärsii mitä suurimmasta rahanpuutteesta ja juuri sen vuoksi ei voi ansaita, ja vaikka Calamnius ja minä vakuutimme, että rahoja ei ole jaettavaksi osakkaille, ja vaikka useimmat läsnäolevista näillä pätevilla perustuksilla olivat sitä mieltä, ettei osingonjakoa voitu ottaa puheeksikaan, päätti kokous kuitenkin, että 5 prosenttia oli jaettava s.o. vähintään 90,000 mk. Johtokunnan, siis etupäässä minun, tulee nyt tehdä 90,000 mk. Wasastjerna se oli, joka saneli tämän järjettömän päätöksen. Pelastaakseen itsensä ei epäillä saattaa muita onnettomuuteen taikka ainakin vyöryttää huolensa muiden päälle. Kahtena yönä olen tuskin nukkunut ollenkaan pelkästä levottomuudesta, joka kaikilta tahoilta ahdistaa sydäntäni. Olen tehnyt työtä vahvistaakseni yhtiön voimia, ja nyt tällä odottamattomalla päätöksellä turmellaan kaikki ponnistukseni. En voinut uskoa, että ihmiset saattaisivat olla siihen määrään mielettömiä, että päättäisivät semmoista, jota ei voida toteuttaa, ei ainakaan ilman mitä suurimpia vaivoja ja kaikissa tapauksissa yhtiön vahingoksi. Mutta *tämän täytyy jäädä meidän keskiseksi asiaksi.*" — Pari viikkoa myöhemmin ilmoittaa Kihlman äidilleen, että hänen takauksensa Wasastjernan edestä oli siten muuttunut, että Levón ja hän nyttemmin vastasivat ainoastaan 100,000 mk:sta eikä 150,000:sta niinkuin ennen. Tätä hän piti melkoisena helpotuksena.

Edellisestä näkyy, kuinka totta Kihlman sanoi kirjoittaessaan (äidilleen 7/2 1869): "Tampereen kehräämö kykenee kehräämään minulle huolia, jotka seuraavat minua kouluun ja vuoteelleni." Ja kun Essen tapansa mukaan oli ivallisesti puhunut hänen rahapuuhiistaan, hän selittää (6/5 s.v.), mitä häneltä vaadittiin: "Essen ei tehnyt hyvin sanoessaan, että minä harjoitan opintoja tullakseni raha-asiain päälliköksi. Kenties on ihmisiä, jotka uskovat sellaista pilaa ja käsittävät sen niin, että minä todella ajattelen sellaista. Totta on, että minä pakosta olen joutunut hoitamaan suurta liikettä. Pellavakehräämö käyttää, kun se on täydessä työssä, 2000 Lb pellavia viikossa, siis noin 100,000 Lb vuodessa, mikä 10 markan mukaan leiviskältä tekee yhden miljoonan markkaa. Lisäksi tulee jokapäiväinen palkka n. 1000:lle työläiselle, kustannukset haloista, valosta, öljystä, lähetyksistä, vakuutuksista y.m., niin että menot pyöreässä luvussa nousevat 1 1/2 miljoonaan vuodessa eli 29,000 mk:aan viikossa. Kun nyt kumminkin pääoma vaihtuu kerran vuoden kuluessa, niin täytyy puolen mainitusta summasta — siis noin 750,000 mk — riittää liikepääomaksi." Ja juuri tämän liikepääoman

hankinta tuotti johtokunnalle ja erittäin Kihlmanille yhä uusia huolia. — Mitä keväällä 1869 yritettiin pulman suorittamiseksi, oli Kihlman vähää ennen (myöskin äidilleen 24/3) esittänyt seuraavin sanoin: "Tampereen asiat ovat jälleen tuottaneet huolia ja pakottaneet ponnistamaan kaikkia tarjona olevia voimia. Tämä liike kärsii oleellisesta puutteesta, liikepääoman puutteesta. Kuinka voidaan liikkua, kun ei ole liikepääomaa? Kuinka esim. ostaa pellavia, kun ei ole rahaa millä ostaa? Köyhän täytyy aina maksaa kallis hinta. Niin kauan kuin Tampereen yhtiö on köyhä, täytyy sen kalliisti maksaa pellavansa, ja niin kauan kuin asiat käyvät huonosti, on tulos huono. Muutos on aivan välttämätön, muuten menee päin mäntyyn. Ja muutos on siinä, että saadaan pääoma, joka ei ole paljon 800,000 mk:aa alempi. Tämän hankkiminen on lähinnä kuluneena aikana ollut huolieni esineenä. Myönnettävä on, että tehtävä ei ole helppo. Tässä maassa ja nykyisenä aikana saada 7 à 800,000 mk:n seisova laina on todella vähän ihmeellistä. Olen kuitenkin uskaltanut yrittää ja laatinut suunnitelman sitä varten, ja se on vaatinut paljon miettimistä ja aikaa. Koska en kuitenkaan voi antaa ajastani päivällä, joka kuuluu koululle, olen ollut pakotettu käyttämään öitäni sitä varten. En vielä tiedä, menestyykö yritykseni. Toivon kuitenkin, ettei työni ole ollut turha, vaan että siitä koituu hyvää sille yhtiölle, jonka omaisuus on uskottu käsiini. Varmaa on, että olen itse saanut selvemmän käsityksen asioista ja että esitykseni ovat herättäneet myötätuntoa. — Sillä välin on tehdas toiminut lakkaamatta, ja menekki Suomessa on melkoisesti enentynyt. Jo näkee, mitä yksi ainoa hyvä vuosi vaikuttaa. Pian pankit ratkaisevat asiamme. Jumala suokoon, että parempi tulevaisuus koittaisi!"

Kihlmanin ehdotus oli että Suomen pankki ja Yhdyspankki vapauttamalla hypoteekkinä sidotut raaka-ainevarastot antaisi yhtiölle lainan, joka kiinnitettäisiin sen rakennuksiin. Tähän pankit suostuivat siten, että edellinen lainasi 366,000 ja jälkimmäinen 144,000 mk kolmeksi vuodeksi, kumminkin sillä ehdolla, ettei mitään osinkoja jaettaisi osakkaille ennenkuin lainat oli suoritettu. Vaikka ainoastaan puolet oli myönnetty siitä, mitä Kihlman oli laskenut olevan tarpeen, oli näin kumminkin vähäksi ajaksi huojennusta saatu. "Tätä suunnitelmaa varten", Kihlman kirjoittaa V. Schaumanille (16/6 1869), "olen tehnyt paljon laskelmia ja kirjoittanut ja juossut ja puhunut; kun se vihdoin toteutui, oli minulla oikean voitonilon hetki. Mutta suunnitelma on vain puoleksi toimeenpantu. Jäljellä on uudistus itse tehtaassa."

Mitä sanat "uudistus itse tehtaassa" merkitsevät, selviää erinäisistä Kihlmanin kirjeistä, joista päättäen pellavatehtaan tuotantoon ja paikalliseen johtoon nähden oli ilmennyt sangen ikäviä seikkoja. Sekä kehräämön että kutomon tuotteita vastaan oli tehty painavia muistutuksia: langat ja kankaat olivat laadultaan epätasaisia ja osaksi kovin heikkoja, joten ostajain luottamus tehtaaseen oli horjautettu. Syy tähän näyttää lähinnä olleen isännöitsijässä, Zuhriassa, jolla oli tapana Venäjältä ostaa huonoja pellavia. Kihlmanin tiedonantaja oli (ei omasta aloitteestaan, vaan pyynnöstä) konetehtaan johtaja, insinööri H. Kaufmann, jonka toimintaan Zuhr myöskin oli omavaltaisesti sekaantunut. Koska johtokunta muutenkin oli huomannut, että viimeainittu, — "jolla kenties oli monta hyvää puolta, mutta joka varmaan ei kyennyt hoitamaan niin suurta liikettä" — joko ei osannut taikka ei tahtonut valvoa yhtiön parasta, päätettiin hänet erottaa ja ottaa hänen sijalleen Porin tulitikkutehtaan isännöitsijä, Ruotsista kotoisin oleva kauppias F. E. Wahlgren. Asia ratkaistiin yhtiökokouksessa kesäkuulla, ja oli isännöitsijän vaihdos tapahtuva elokuun 1 p:nä. Tämän ohella oli Kihlman päättänyt käyttää kesälomansa tehtaan työjärjestyksen ja tuotevarastojen seikkaperäiseen tutkimiseen, koettaakseen, eikö mahdollista olisi poistaa aiheet muistutuksiin ja palauttaa yleisön luottamus tehtaaseen. Siinä tarkoituksessa muutti Kihlman kesäksi maalle lähelle Tampereen kaupunkia. "Asun nyt perheineni", hän kirjoittaa (V. Schaumanille 10/7 1869), "Anttilan rusthollissa lähellä Pirkkalan kirkkoa ja Nokian koskea. Talo on jotenkin ränstynyt ja kurja. Salin katto vuotaa neljästä kohden, kun sataa. Mutta jos ilma on kaunis, käy täällä eläminen. Lähin ympäristö on niinkuin tavallista hämäläisessä kylässä. Mutta jos kävelen 15-20 minuuttia, niin tapaan mitä kauneimpia näköaloja. Kalaa (kuhia) saa ostaa tarpeeksi, rapuja pyydämme itse. — — Joka viikko käyn kaupungissa hoitamassa kehräämön asioita. Täällä on Augiaan talli siivottavana. Miten isännän silmä onkaan kallis! Aikoja sitten olisi minun pitänyt olla täällä; mutta luulin, että läsnäoloni olisi hyödytön. Luulin niiden, jotka ovat antautuneet tälle työalalle, ymmärtävän kaiken paremmin kuin minä. Kokemus on kuitenkin johtanut minut siihen vakaumukseen, ettei saa pitää itseään liian halpana eikä liiaksi luottaa n.s. ammattimiehiin. — Olojen järjestäminen täällä näyttää tekevän minulle mahdottomaksi matkustaa Pohjanmaalle, mikä on minulle hyvin tuskallista." —

Eräänä epätoivon hetkenä (pyhääamuna 18/7) Kihlman kirjoittaa Tampereelta vaimolleen: "Pelkään, etten enää kauan jaksa pysyä johtajatoimessani. Kaikki vaivani näyttävät turhilta. Miksi siis jatkaisin? Kokeakseniko enemmän tuskia? Mutta kun tuskat nousevat vissiin määrään, koituu siitä vahinkoa yhtiölle, terveydelleni, viralleni, perheelleni. Mutta toiselta puolen, miten tulemme toimeen, jos tulot yhdellä kertaa vähenevät niin suuresti. Niinkuin näet, olen kovin alakuloinen. Venäjän kurssi on taas alennut noin 3 penniä, ja huonoja tuotteita entisiltä ajoilta on tullut näkyviin. Tämä on niin masentanut mieltäni, etten eilen illalla tahtonut saada unta. Voi niitä ihmisiä! Miten tunnottomasti ja kevytmielisesti he käsittelevätäkään toisten omaisuutta! Se on liian traurig (surullista)! — Minä ikävöin tänään kirkkoon, ottaakseni osaa julkiseen jumalanpalvelukseen." — Siihen vastasi rouva (19/7), että ikävintä olisi hänen (Kihlmanin) itsensä vuoksi, jos hänen uhrauksensa ja kärsimyksensä näyttäytyisivät turhiksi ja hänen

tarkoituksensa parantaa yhtiön asioita jäisi saavuttamatta. "Jos Sinun täytyy luopua toivostasi, niin olen minäkin sitä mieltä, ettei Sinun pidä kauemmin pysyä paikallasi, ei millään ehdolla. Meidän *täytyy* järjestää elämämme, niin että sittenkin tulemme toimeen." —

Kun ajattelee Kihlmanin luonteenlaatua yleensä ja hänen harvinaista tunnollisuuttansa, ei ole ihmeteltävää, että hän alkoi syyttää itseäänkin siitä epäjärjestyksestä, jonka hän huomasi tehtaassa vallitsevan. Eikö häntä voitaisi, näyttää hän miettineen, oikeuden mukaisesti tehdä vastuunalaiseksi siitä, että hän nyt vasta oli perehtynyt asioihin? Että hän todella mietiskeli sellaista ja samassa entistä tuskallisemmin kärsi asemastaan, sen todistaa seuraava ote Essenin kirjoittamasta kirjeestä (Töölö 12/8 1869): "Rakas ystävä ja veli! Olen saanut pitkän surullisen kirjeesi, lukenut sen suurella osanotolla ja sitten heittänyt sen tuleen — varokeino, joka oli kylläkin raskas, mutta kenties välttämätön. Se antoi minun luoda katseen nykyiseen sisälliseen maailmaasi, katseen, joka — en tahdo salata sitä — oli kyynelien sumentama. Olen kyllä voinut kuvitella, että se toiminta, jolle viimeisinä vuosina olet ollut pakotettu uhraamaan enimmänsä osan ajastasi ja voimistasi, ei ole ollut joissakin määrin häiritsemättä sisällistä elämäsi, ja niin sentähden, että se on pitänyt Sinua alituudessa levottomuudessa, kuin myöskin sen vuoksi, että se on vetänyt Sinut pois korkeimmista harrastuksista, joista yksistään *Sinä* voit saada tyydytystä. Mutta *Sinä* olet kuitenkin tähän saakka, huolimatta kaikista murheista ja vaikeuksista, näennäisesti ollut hyvällä mielellä — ja minä olen todella ihmetelty miehuuttasi ja voimaasi. Nyt sitä vastoin näyttää sielusi joutuneen syvään, kauheaan masennukseen. *Sinä* mietiskelet, mitä onnettomuuksia ehkä tulet vetämään omaistesi ylitse, ja kirouksia, joita odotat maan ja kansan puolelta. Toivon, että se oli tilapäinen *ahdistus* (anfäktning), jonka jo olet torjunut, ainakin siten, ettet ole antautunut sen valtaan." — Tämän jälkeen seuraa rohkaisevia ja lohduttavia sanoja. — "Kärsi, rakas Veli, mitä Sinun täytyy kärsiä; tee työtä ja puuhaa mitä jaksat: mutta kaiken aikaa heitä kaikki Herran huomaan, sillä hän huolehtii kuitenkin Sinusta." Tunnustaen että tämä kehoitus oikeastaan on ollut tarpeeton hänen puoleltaan, kirjoittaja päättää: "Koska kärsin kanssasi, täytyy Sinun myöskin jakaa lohdutus minun kanssani." — Raskas ja tuskallinen oli siis Kihlmanille 1869 v:n kesä, mutta hänen työnsä ei ollut turha. Että hän todella aikaansai uuden järjestyksen tehtaaseen, sen osoittivat ne kunniapalkinnot, jotka yhtiö jo seuraavana vuonna kahdessa eri näyttelyssä sai tuotteistaan. Pietarin teollisuusnäyttelyssä annettiin sille näet kultamitali ja Turussa arvolause: "erittäin kiitettäviä".

Sen jälkeen kuin Kihlman oli joutunut samalle paikkakunnalle kuin Essen ja Ingman, ei hän kenenkään ystävänsä kanssa ollut ahkerammassa kirjeenvaihdossa kuin V. Schaumanin. Aiheena siihen oli tietysti heidän yhteinen liikkeensä, mutta myöskin vanha ystävyys. Samoin kuin äidilleen Kihlman Schaumanillekin purkaa sydämensä, kun huolet häntä painavat, ja ystävänsä myötätuntoiset vastaukset keventävät hänen mieltään. Tämän todistaa moni lause. Kun esim. Kihlman (15/9 1869) oli kertonut Oulu-laivasta saaneensa lähetyksen viinirypäleitä, jotka Schauman oli "poiminut 64:nneen asteen kohdalla pohjoista leveyttä", hän lisää: "Riennän esittämään sydämelliset kiitokseni useissa suhteissa rakkaasta lahjasta. Voin vakuuttaa, että osaan antaa arvoa rypäleille, jotka olet kasvattanut Pohjanmaalla ja jotka olet lähettänyt minulle lahjaksi. Paljon katkeran ohella tarjoo elämä joskus suloistakin. Kiitos tästä suloisuudesta." Ja kirjeensä saman vuoden lähinnä viimeiseltä päivältä Kihlman päättää: "Jumala siunatkoon Sinua siitä, mitä olet minulle ollut tänä vuonna! Eläköön rauha ja onni kodissasi tulevana aikana. — Tosi ystäväsi." —

Näistä kirjeistä saamme tietää, että tämä syksy, mitä Kihlmanin liikemiestoimeen tulee, ei suinkaan ollut vähemmän tuskallinen kuin edellinen aika. Ensiksikin mainittakoon, että Gust. Wasastjernan kauan odotettu vararikko elokuulla tuli tosiasiaksi. Kihlmanille se tietenkään ei ollut mikään yllätys, sillä hän tiesi, miten asiat olivat, paremmin kuin kukaan muu, ja kirjoittaen äidilleen (19/9) hän arvosteli tapahtumaa sanoilla: "huono pää ja hyvä sydän ovat tehneet lopun hänen (Wasastjernan) suuresta omaisuudestaan." Mutta niinkuin tiedämme koski asia läheltä häntä itseäänkin. Tammikuulla hän oli kirjoittanut äidilleen puhuessaan yhtiön tuottamista huolistaan: "Onhan todella kummallista, että minä, joka koko elinaikani olen ollut riippumaton mies, nyt yhtäkkiä olen joutunut semmoiseen asemaan, että eteisen kellon soidessa säpsähden pelosta, että tulija on joku kehräämön karhu." Lokakuulla perittiin häneltä itseltään Yhdyspankin puolesta 100,000 mk, josta hän Levónin ja (myöskin vararikontehneen) Gid. Wasastjernan kanssa oli takauksessa. Silloin hän jälleen kirjoitti äidilleen (13/10): "Minua ei ole vielä koskaan velottu oikeuden kautta. Sen vuoksi minä omituisin tuntein vastaanotin paperin, varsinkin kun niin suuri summa oli kyseessä." — Se häntä kumminkin rauhoitti, että panttina olevat yhtiön osakkeet olivat myytävät ja koko vararikko-juttu selvitetävänä, ennenkuin hänen maksunsa suuruus oli lopullisesti tiettävissä ja suoritus tapahtuva. Siitä huolimatta sattui eräs toinen seikka, joka todisti hänen luottonsa kärsineen siitä, että tiedettiin hänen olevan sekaantunut Wasastjernan asioihin. Kihlman oli näet Pietarsaaren kauppiaan Ph. U. Strengbergin kanssa takauksessa 16,000 mk:n suuruudesta lainasta, jonka V. Schauman vuosia sitten oli saanut yliopistolta. Syksyn kuluessa vaadittiin nyt, että Schauman joko hankkisi lisää vakuutta taikka suorittaisi velan, ja syynä oli se, että Kihlmanin vakavaraisuus oli joutunut epäilyksen alaiseksi. Kun kumminkin asianomaiset olivat saaneet tietää, että sekä lainanottaja että Strengberg kumpikin yksistään pystyivät vastaamaan velasta, peruutettiin vaatimus sillä ehdolla, että velka ensi vuotena lyhennettäisiin 25 %:lla.

"(Ehdoton) peruutus", kirjoittaa Kihlman, "olisi tietänyt, että oltiin erehdytty, eivätkä sellaiset herrat (prof. Liljenstrand y.m.) mielellään myönnä erehtyneensä."

Miten ikävää tämä olikaan, oli kuitenkin Tampereen yhtiön asema nyt niinkuin ennenkin varsinainen huolien synnyttäjä. Asiat olivat näet kehittyneet sille kannalle, että ratkaistavana oli, eikö ollut oikeinta ja viisainta lopettaa liike s.o. tehdä vararikko? Ylimääräisessä kokouksessa 6 p:nä lokak. johtokunta ilmoitti, että tarvittiin pellavien ostoon 4 à 500,000 mk, osinkojen maksamiseen v:lta 1867 (kupongeista, jotka olivat joutuneet vieraisiin käsiin) 74,000 ja Suomen pankille eräästä Wasastjernan velasta, joka oli kiinnitetty yhtiön konetehtaaseen, 102,857:14, mutta kassassa oli vain 4,200! Kun lisäksi pankit olivat kieltäytyneet myöntämästä enempää luottoa, näytti tie auttamattomasti nousseen pystyyn.

Kokouksessa tehtiin useita ehdotuksia, joiden lähempi käsittely uskottiin johtokunnalle ja kahdelle varta vasten valitulle apumiehelle, mutta rahapula jäi vastaiseksi entiselleen. Ja nyt lienee tapahtunut se, minkä Kihlmanin omaiset hyvin muistavat, vaikkei asia lähteissämme ole mainittu. Johtokunta päätti näet eräänä iltana, että asianomainen konkurssi-ilmoitus oli tehtävä seuraavana päivänä! Kihlman ei saanut unta koko yönä, ja asiaa miettiessään hän alkoi epäillä, oliko vielä oikea hetki tullut, ja hän jätti päätöksen toimeenpanematta. Kaupungilla hän sitten kohtasi Calamniuksen, ja tämä kertoi ajatelleensa samaa. Yhdessä olivat he sitten menneet neuvottelemaan erään Yhdyspankin johtomiehen kanssa, ja kuuluu tämä omalla vastuullaan myöntäneen heille sen luoton, jota ilman ei päätös olisi ollut peruutettavissa. Näin päästiin uuteen ylimääräiseen yhtiökokoukseen 6 p:nä marrask. Silloin julkilausuttiin ajatus, että oli perustettava uusi "Pellavayhtiö", jonka tuli avustaa vanhempaa yhtiötä raaka-aineen hankinnassa. Tuuma toteutettiin, ja ensin 140,000, myöhemmin 255,000 mk:n pääomalla uusi yhtiö suorittikin tehtävänsä, samalla kuin neuvottelut pankkien kanssa veivät niin suotuisiin tuloksiin, että tulevaisuus vuoden vaihteessa tuntui valoisalta, jopa turvatulta. Sopimus pankkien kanssa — mikä pääasiassa sisälsi, että pankit suostuivat muuttamaan yhtiölle antamansa lainat kuoleuslainoiksi, joista kahden vuoden päästä suoritettaisiin 4 % korkoa ja 4 % kuoleutusta — vaikutti näet itse asiassa, että yhtiö tästä lähtien alkoi hitaasti, mutta tasaisesti edistyä. Menestyksen todistuksena mainittakoon, että telakka v:lta 1869 tuotti puhdasta voittoa n. 10,000 mk (s.o. noin 5 %), että yhtiön nettotulo samalta v:lta nousi n. 107,600, v:lta 1870 n. 170,600 ja v:lta 1871 n. 436,000 mk:aan sekä että velkoja lyhennettiin vv. 1869-1871 jopa 646,000 mk:lla. — Kihlman sanoi jo 1869 v:n "rehellisesti tehdyn" tilinpäätöksen tulosta todella yllättäväksi (verkligen öfverraskande); se hänestä todisti mitä johtokunta aina oli uskonut, nimittäin että "liikkeessä oli paljon elinvoimaa" (laamanni J. Ekströmille Vaasassa 11/5 1870). —

Syventymättä yksityisseikkoihin otettakoon tähän vain pari kohtaa V. Schaumanille lähetetyistä kirjeistä, joissa kuvastuu Kihlmanin mielentila syksyllä ja vuodenlopulla 1869. Ennenkuin asiat olivat selvinneet, hän kirjoittaa (5/11): "En tahdo puhua siitä, mitä olen kokenut Helsingin-aikanani. Mutta minusta on kuin olisi minua koko ajan paahdimella paistettu, kuumuuden enentyessä kuukaudesta kuukauteen. Huippukohta on pian saavutettu. Minusta tuntuu nyt jo niin kuumalta, ettei luulisi voivan tulla paljon kuumemmaksi. — Kumminkin olen, Jumalan kiitos, vielä terve enkä mikään allapäin-kulkija (hufvudhängare)." — Kun hätä oli voitettu, Kihlman lausuu (30/12): "Oli kehottavaa kuulla, että Sinä minun ominaisuuksieni nojalla toivot minun onnistuvan läpäisemään vaikeudet." [Kihlman oli aina kiitollinen hänelle osoitetusta tunnustuksesta. Niin hän 24/9 1869 humoristisesti kirjoittaa J. Ekströmille Vaasassa: "Jokainen moraalinen tuki, joka minulle annetaan, vaikuttaa minuun niinkuin suuri venäläinen tratta Tampereelta(!)] Älköön toivosi joutuko häpeään! Ja nyt voin ilahduttaa Sinua sanomalla, että ainakin tätä nykyä asema jälleen on parempi. Tämä syksy on ollut kauhea. Ei rahoja eikä luottoa, vaan alituisia hedelmättömiä keskusteluja pankkien kanssa. Kyseessä on ollut pysyvä säikähtymättä, vaikka toiset ovat olleet masennuksissaan, mutta toiselta puolen myöskin olla koettamatta hyödyttömästi väistyä välttämättömän edestä, sanalla sanoen: oikein arvostella asemaa ja toimia sen mukaan järkähtämättä ja antamatta vastoinkäymisten pelottaa taikka väsyttää. Se, joka hylkää itsensä, joutuu muittenkin hylkäämäksi. Ensimmäinen tulevaisuuden ehto on, että itse luottaa siihen. Olen uskaltanut luottaa pellavakehräämön ja tuon onnettoman telakan tulevaisuuteen, ja, Jumalan kiitos, uskoni on siirtänyt vuoria. Taistellen olemme pyrkinneet eteenpäin tähän päivään saakka, olemme pakottamalla hankkineet itsellemme toisen etuuden toisen perästä, jopa luottoakin, ja minä olen voinut päättää vuoteni verraten tyyneellä mielin. Huolissani on Sixtus Calamnius nyt niinkuin ennenkin ollut uskollinen ja lähin tukeni. Usealta muultakin olen saanut hyvää kehoitusta ja apua, esim. Esseniltä, Felix v. Willebrandilta, Magnus Gaddilta y.m. Emme saaneet rahoja pellavain ostoon; silloin perustimme pellavayhtiön entisen yhtiön rinnalle. Edellinen perustettiin siinä tarkoituksessa, että se ostaisi suomalaisia pellavia, myydäkseen samat pellavat Pellavakehräämölle. Tämä jälkimmäinen voi nyt viikko viikolta lunastaa pellavia pellavayhtiöltä ja tulee siten toimeen paljon vähemmällä liikepääomalla. Pellavat tulevat kyllä vähän kalliimmiksi kehräämölle, sillä pellavayhtiöllä täytyy tietysti olla jotakin hyötyä kaupasta; mutta se merkitsee vähemmän. Pääasia on, että kehräämö nyt voi jatkaa työtään ja toivoa. Muutamassa päivässä onnistui pellavayhtiön saada kokoon 200,000 mk. Siten, ystäväni, päätän vuoteni mitä kuumimpien taistelujen jälkeen rauhassa, ja olen täynnä kiitollisuutta

menneen ajan myötä- ja vastoinkäymisten johdosta." —

Tähän lisättäköön vain: jos Kihlmanin taistelu, jonka edellisessä olemme ääripiirtein kuvanneet, olikin raskas, jopa monesti tuskallinen ja epätoivoinen, niin oli hänen voittonsakin suuriarvoinen. Maan suurimman liikeyrityksen pelastaminen häviöstä on näet pidettävä oikeana suurtekona varsinkin silloiseen taloudelliseen elämäämme nähden, sillä laajalle olisi tehtaiden vararikon tuhoisa vaikutus ulottunut. Jopa sanotaan Kihlmanin olleen sitä mieltä, että Tampereen yhtiön vararikko olisi voinut viedä Yhdyspankin, maan ainoan yksityispankin, turmioon. Aivan erinomaisessa määrässä oli tämä taistelu kysynyt Kihlmanin parhaimpia luonteenominaisuuksia: tahdon lujuuatta, tarmoa ja sitkeää kestävyyttä toiselta puolen ja toiselta punnitsevaa älykkäisyyttä, tunnollisuutta ja alttiiksiantaumusta — entisestä hitaudesta ei näkynyt jälkeäkään!

Luonnollista on, ettei Kihlmanin liikemiestoimi rajoittunut Tampereen yhtiön hoitoon, vaan tuottivat hänen yksityisetkin asiansa hänelle melkoista puuhaa. Kerrotun rinnalla ei tällä kuitenkaan ole mainittavaa merkitystä. Sitä vastoin ansainnee tässä merkitä, että Kihlman, joka jo Vaasassa oli ottanut osaa Yhdyspankin sikäläisen haarakonttorin johtoon, Helsingissä tuli yhä enemmän perehtyneeksi saman pankin asioihin ja hoitoon. Yhtiökokouksessa 14 p:nä maalisk. 1867 hän näet valittiin pankkivaliokunnan (hallintoneuvoston) varajäseneksi, ja syksystä 1868 hän näyttää säännöllisesti olleen kokouksissa läsnä, kunnes hän 1872 valittiin vakinaiseksi jäseneksi, jommoisena pysyi v:een 1880. Onko hän tässä asemassa jotakin huomattavampaa vaikuttanut, ei ole tiedossa. V:lta 1869 mainittakoon sentään yksi seikka, joka ei liene ilman merkitystä hänen luonnekuvaansa nähden. Eräässä haarakonttorissa oli tullut ilmi melkoinen vajuus kassassa, ja muuan syyllisen sukulainen oli luvannut korvata sen sillä ehdolla, että asia pidettiin salassa. Kun pankkivaliokunnan oli päätettävä, oliko tarjous vastaanotettava vai asia vedettävä oikeuteen, lausui Kihlman ensimmäisenä, että pankin ja osakkaiden edun kannalta olisi parasta hyväksyä tarjous. Sillä, arveli hän, jos vedotaan oikeuteen, ei rangaistus tule olemaan asianmukainen (tillbörlig), eikä pankki saa korvausta. Kihlmanilta, joka yleensä kannatti periaatetta: Schädliche Wahrheit, ich liebe dich mehr als die nützliche Lüge (Vahingollinen totuus, sinua rakastan enemmän kuin hyödyllistä valhetta), olisi ehkä voinut odottaa toisenlaista lausuntoa; mutta arvattavasti vaikutti häneen toiselta puolen se, että hän valiokunnan jäsenenä oli velvollinen valvomaan pankin etua, toiselta se, että tuomioistuin ei hänestä ollut ehdottoman oikeuden julkilausuja. Muutoin valiokunta yksimielisesti kannatti hänen mielipidettään.

* * * * *

Niinkuin useasta kirjeotteesta on nähty, piti Kihlman, miten paljon aikaa ja voimia hän uhrasikin liikepuuhiinsa, kuitenkin opettajatointaan tärkeämpänä tehtävänä. Eikä hän tyytynyt ainoastaan virkavelvollisuuksiensa tarkkaan täyttämiseen, vaan otti hän, mikäli mahdollista oli, myöskin osaa niihin vapaaehtoisiin pedagogisiin harrastuksiin, jotka normaalikoulun perustamisen jälkeen ja yhteydessä olivat Helsingissä ja maassa yleensä virinneet. Näiden harrastusten julkiset ilmaisuvälineet olivat: Suomen pedagoginen eli kasvatustopillinen yhdistys ja sen Helsingissä toimivan keskusosaston julkaisema aikakauskirja, jotka molemmat olivat alkaneet toimintansa 1864. Jo ensi syksynä Kihlman tultuaan Helsinkiin valittiin aikakauskirjan toimituskuntaan, mihin paitsi normaalikoulun yliopettajia kuuluivat professorit Z. J. Cleve ja Z. Topelius. Todistuksena siitä, että Kihlman kuului toimitukseen, ei kuitenkaan puheenaolleilta vuosilta paitsi virkaanasettajaisitelmää voida mainita muuta kuin kirjoitus: "Prinssien kasvatuksesta" (1868), sillä hän oli aina hidas esiintymään julkisuudessa. Kirjoitus, osaksi ruotsinnos, osaksi mukaelma saksalaisesta tutkielmasta, tuntuu nimestä päättäen käsittelevän meille aivan sopimatonta aihetta, mutta "köyhässä maassamme on prinssejä ja prinsessoja enemmän kuin voisi luullakaan", väittää Kihlman. Ylhäisillä nimityksillä hän tarkoittaa varakkaiden ja korkeiden arvohenkilöiden lapsia, joita on pilattu hemmottelevalla kasvatuksella ja yksityisopetuksella. Näin käsitettynä on aine tarjonnut mukailijalle tilaisuutta mieltäkiinnittäviin ja opettaviin huomautuksiin. — Ahkerammin ja merkittävämmiin Kihlman otti osaa kasvatustopillisen yhdistyksen toimintaan.

Jo 4 p:nä jouluk. 1866 keskusteltiin koulun kurinpitokeinoista, minkä aineen Kihlman oli ehdottanut käsiteltäväksi, muka saadakseen neuvoja ja johtoa kokeneemmilta. Esittäessään omat mielipiteensä sanoi hän luottavansa sanan voimaan ja luulevansa, että se useimmissa tapauksissa riittäisikin, mutta toiselta puolen arveli hän myöskin, että vanhaan käskyyn: "kurita poikaasi niin kauan kuin toivoa on olemassa", sisältyi todellista pedagogista viisautta. Toisinaan oli hänestä ruumiillinenkin rangaistus paikallaan, mutta hyvä olisi, että koulu olisi yhteydessä kotien kanssa, jotta tarpeen tullen vanhemmat itse kurittaisivat lapsiaan; opettajien tulisi siihen ryhtyä ainoastaan vanhempien puutteessa. Keskustelu päättyi siihen, että yksimielisesti arveltiin ruumiillisista kuritusta voitavan puolustaa ainoastaan äärimmäisenä keinona. — Aihetta ottamaan asian puheeksi lienee Kihlman saanut siitä, että hänen vanhimpien oppilaidensa joukossa oli ollut erinäisiä toisesta koulusta normaalikouluun muuttaneita poikia, jotka tottelemattomuudellaan kiusasivat häntä. [Kaksi kertaa sanotaan Kihlmanin kurittaneen paria näistä roikaleista ("drasuter") ruumiillisella rangaistuksella (korvapuustilla). Aiheena oli ilmeinen tottelemattomuus. "Tottele taikka läimähtää!" Poika ei totellut ja läimähti.] Myöhemmin hänellä ei ollut sellaisia vaikeuksia — ei ainakaan mieskohtaisessa suhteessaan oppilaisiin.

Muista kysymyksistä, joiden käsittelyssä Kihlman huomattavammin esiintyi, mainittakoon vielä 13 p:nä lokak. 1868 esillä ollut, nimittäin tanskalaisten kansanopistontapaisten oppilaitosten toivottavuudesta ja mahdollisuudesta Suomessa. Aloittaen keskustelun Kihlman totesi, ettei meillä ollut samoja edellytyksiä kansanopistoille kuin Tanskassa, ei valtiolliseen elämään enemmän kuin kansakoulujen suorittamaan esityöhön katsoen, mutta "ei meillä ollut varaa eikä aikaa odottaa kansakoulujen esityötä". Hänestä oli viipymättä ryhdyttävä kansanopistojen aikaansaantiin, ja olivat hänen mielestään papeista ja maalla asuvista sivistyneistä ensimmäiset kansanopiston opettajat saatavissa. "Vaatimuksia ei saa asettaa korkealle. Minun mielestäni pappi hyödyttää enemmän, jos hän opettaa ympäristöään viljelemään kaalia, kuin jos hän koettaa antaa sille jotain korkeampaa; sillä ensi askel tosi-inhimillisyyteen on kuitenkin inhimillinen ravinto. Kun vaikutin opettajana maaseudulla, sain tilaisuutta kokea, mitä pystyy aikaansaamaan lähimmässä piirissään, jollei pelkää vaivoja." — Helposti näkee, että Kihlman nälkävuosien vaikutuksen alaisena arvosteli kansanopistoja ensi kädessä käytännöllisen hyödyn kannalta; mutta olkoonpa niinkin, hänen sanoissaan ei ainakaan huomaa vanhoillisuutta.

* * * * *

Paitsi sitä, mitä on kerrottu Kihlmanin liikemiestoimesta, tapahtui 1869 muutakin huomattavaa, jopa semmoista, joka suuresti vaikutti hänen elämäänsä. — Huhtikuun 1 p:nä senaatti kielsi normaalikoulun suomalaisen osaston kolmannen luokan perustamisen. Normaalikoulun suunnitelmaan kuului, niinkuin tietty on, myöskin täydellisen suomalaisen osaston aikaansaaminen ruotsalaisen rinnalle, ja 1867 ja 1868 olikin 1:nen ja 2:nen luokka toimeen pantu. Mainittu odottamaton kielto oli alkuna suomalaisen koulun historiassa mainioksi tulleeeseen kiihkeään taisteluun suomenkielisen normaalikoulun olemassaolosta, taisteluun, joka välillisesti johti lukuisien suomalaisten oppikoulujen perustamiseen. Tapahtuman johdosta Kihlman kertoo V. Schaumanille (16/4): "Täällä ollaan levottomia ja kiihoittuneita, kun senaatti on lakkauttanut normaalikoulun suomalaisen osaston. Fennomaanit tahtovat mennä suoraan keisariin saadakseen muutosta." Väliaikaisesti autettiin asia niin, että professorit C. G. v. Essen, Yrjö Koskinen ja Th. Rein, mol. oik. kandidaatti W. Lavonius ja toht. P. Tikkanen anoivat lupaa saada omalla kustannuksellaan toimeenpanna kyseessä olevan kolmannen luokan. Vastaus oli myöntävä, ja luokka alkoikin toimia syyslukukauden alusta, mutta helmikuussa suvaiti H. Maj:ttinsa määrätä, että luokka (maaliskuun alusta!) oli ylläpidettävä valtion varoilla. — Huhtikuun 15 p:nä vahvistettiin Valtiopäiväjärjestys. "(Sen johdosta) on täällä ollut paljon touhua menneen viikon loppupäivinä", Kihlman kirjoittaa (V. Schaumanille 21/4). "Kahtena iltana peräkkäin oli juhlaavaistusta, ja ihmiset koettivat olla iloisia, mutta emme me suomalaiset osaa iloita. Jos tulee katovuosi taikka jos meille annetaan valtiollinen vapaus, niin me emme kylläkään ole samalla tuulella, mutta ulkonaisesti olemme tuskin muuttuneet. Emme me voi oikein innostua: jos riemumme nousee pariin kolmeen hurraa-huutoon, niin se jo hämmästyttää monia hyviä kansalaisia." — "Eilen oli suuri kansalaisjuhla Ritarihuoneella", hän jatkaa kertomustaan 23/4. "Juhlan jälkeen kokoontui muutamia Kleineh'ille, ja siellä vietettiin pari tuntia tavallista hupaisemmin kuunnellessa lämpimiä, innokkaita puheita. Ainoastaan piispa Schauman oli kutsuttu." —

Lähemmin kuin mainitut seikat koski Kihlmania koululaitoksen hallinnossa tapahtunut muutos, joka vuoden lopulla tuli tosiasiaksi. Uuden Kirkkolain vahvistamisen kautta 9/12 1868 (laki julistettiin 6/12 1869 ja astui voimaan 1/7 1870) oli koululaitos erotettu kirkon yhteydestä, ja 24/11 1869 säädettiin yhteinen kouluylhallitus oppi- ja kansakouluja varten. Tämä oli niinkuin olla piti säätyjen toivomusten mukaan, mutta kouluylhallituksen kokoonpano muodostui täydelliseksi yllätykseksi. Kihlman kirjoittaa siitä äidilleen (28/11): "Yleisesti puhutaan täällä nyt uudesta kouluylhallituksestamme. Se oli todellinen yllätys. Ei kukaan ollut ajatellut niitä henkilöitä, jotka nimitettiin siihen. Miten voisikaan uskoa, että koulun johtoon asetettaisiin henkilöitä, jotka ovat koululle vieraita. Olimme luulleet, että semmoiset henkilöt, joilla on kokemusta koulualalla s.o. jotka ovat pedogogeja, parhaiten johtaisivat koulua. Mutta näyttää siltä kuin olisi tämä käsitys väärä. Koulu on siinä suhteessa omituinen laitos, että sille saadaan parhaimmat johtajat semmoisista, jotka eivät ole siihen perehtyneet. Lohdutuskenamme on, että koulu on korotettu arvossa, kun senaattoreja (kirkollis- ja siviilitoimituskuntain päälliköt J. Ph. Palmén ja S. H. Antell jäseninä) ja kenraali (Kasimir von Kothén päällikkönä) on asetettu sen päähän. Olkoon lopputulos hyvä, vaikka alku näyttää jotenkin oudolta." — Vielä ankarammin Kihlman toisissa kirjeissä arvostelee samaa asiaa, kun näet senaatti Kothénin esityksen mukaan oli ehdottanut dosentti C. Synnerbergin, prof. G. Frosteruksen ja vain yhden ainoan varsinaisen pedagogin, normaalikoulun rehtorin Jul. Bergrothin, ylitarkastajiksi. Pitkästä kirjeestä Osk. Ranckenille (joka yhteen aikaan oli ollut kyseessä ylitarkastajanvirkaan, vaikka Kothén sitten hylkäsi hänet) otamme muutamia rivejä: "Surullista on nähdä, miten kansakuntaa on petetty luottamuksessaan hallitukseen niin tärkeässä asiassa kuin maan lasten kasvatus. Merkillisintä on, että viranomaisen mielestä asiaan perehtymättömät pystyvät sitä paremmin hoitamaan kuin asiantuntijat. — Pedagogina oleminen melkein estää kelpaamasta hallintomieheksi. — (Ei-pedagogien) mielestä on pedagogiikka ja metodiikka jotain ala-arvoista, jota voi oppia käden käänteessä." Sellaisia mielipiteitä sanoo Kihlman kuulleensa "erään koulun hallintomiehen, senaattori Palménin suusta". Tämä on hänestä loukkaus pedagogija kohtaan, "mutta pahempi on se

loukkaus, joka on kohdannut kansakuntaa asiassa, joka on sen kaikkein pyhimpiä. Kansakunnalla itsellä ei ole sananvuoroa tässä kysymyksessä, vaan sitä pidellään kuin lasta. Kansakunta ei kykene kasvattamaan lapsiaan, ei edes valitsemaan kasvattajia; toisten on hoidettava se asia. Kumminkin kansakunta jossakin määrin on ansainnut tämän kurituksen. Miksi vaieta kaikkiin ylioppilastyhmyyksiin nähden?" [Syynä Kothenin, kenraalin, nimittämiseen päälliköksi ja kouluylihallituksen kokoonpanoon muutenkin sanottiin olleen keisarin tyytymättömyyden erinäisiin ylioppilasten y.m. mielenosoituksiin, jotka muka osoittivat huonoa kasvatusta koulujen puolelta. Ks. *E. G. Palmén*, Johan Philip Palmén, s. 546-47.] Kuitenkin hän toivoo kouluneuvostoista jonkinlaista vastapainoa ylihallituksen uudistuspyrinnöille. — "Niin me tuumimme. Muutoin minä, tapani mukaan, en ole ollenkaan epätoivoinen vastoinkäymisessä. Olen oppinut, että kaikki on muuttuvaista. 'Hvarje vinter har vår, och ett hopp har hvar höst, och i morgon hvar midnatt förgår!' Sen vuoksi luottakaamme tulevaisuuteen." —

Mutta asia ei ollut Kihlmanille tärkeä ainoastaan yleiseltä kannalta, vaan mieskohtaisestikin. Mitä se merkitsi hänelle, lausuu hän kirjeessä äidilleen (28/12): — "niinpiankuin Bergroth poistuu, olen minä vararehtorina kiinni. Muihin tehtäviini täytyy minun vielä yhdistää huolestuttava ja vastuullinen toimi, s.o. ottaa rehtorina hoitaakseni maamme suurinta koulua, jossa on 3-400 oppilasta. En näe mitään keinoa vapautua tästä taakasta; sillä minulle on sanottu, ettei asia suinkaan parane, jos toimitetaan uusi vaali-, vaan valitaan minut silloin virallisesti rehtoriksi. Mitä teenkään, en pääse rehtorin virasta ainakaan, ennenkuin minut on huomattu kykenemättömäksi siihen. Ja tämä taakka on raskas. Ennen aikaan, kun lapsia saatiin kurittaa, saattoi tarttua vitsaan, kun eivät hyvät sanat tepsineet. Mutta nyt ei ole vitsaa olemassa, vaan on nykyajan lapsista tehtävä ihmisiä ilman vitsaa. Mutta nykyajan lapset eivät ole parempia kuin entisetkään. On olemassa kilttejä ja pahankurisia. Edellisiä johdetaan ilman kuritusta. Mutta jälkimmäiset menevät niin kauas kuin mahdollista, tietäen voivansa niin tehdä ilman että kirvelee. Sentähden on kurinpito vaikea asia. Ja kumminkin on kuri pidettävä voimassa, taikka menee kaikki hullusti. Poikien täytyy oppia ja tietää huutia, se on oleva heidän tietonsa a ja o, alku ja loppu. Se on minun perusohjeeni. Jollei sitä opita hyvällä, on se opittava pahalla. Niin kasvattaa Jumala. Hän opettaa meitä tietämään huutia, eikä säästä vitsaa. Niin ovat asiat. Mutta eikös ole, rakas Äiti, omituista, että minut asetetaan tälle paikalle, että minut, jolla ei ole edes maisterinarvoa, pannaan maan etevimmän oppilaitoksen etupäähän? Muiden täytyy hakea virkaylennystä huolimatta heidän koreista todistuksistaan. Minut ylennetään hakemattani ja vastoin tahtoani. Tässä kaikessa näen kuitenkin korkeampaa johtoa. Minä menen minne minua kutsutaan ja sanon arkkipiispa Wallinin tapaan:

Guds vishet skall jag ödmjukt vörda
Och hoppas på hans godhet än;
Och lyftar han ej af min börda,
Han ger mig kraft att bära den.

Han lätta skall för mig det svåra
Och i det mörka gifva råd.
Hans vägar äro icke våra,
Men sanning äro de och — nåd.

[Sun, Herra, viisaus ja valta
ja hyvytteesi luottaa saan;
jos pois et laske taakan alla,
mua autat sitä kantamaan.

Suot valon neuvottoman teille,
mua autat ahdistuksissain.
Ja vaikka ihmeelliset meille,
on tiesi totuus — armo vain.

(Ilta Koskimiehen suomennos.)]

"Kun työ koulussa enentyy, tulisi minun päästä liikehuolista ja -puuhista. Olen vakavasti koettanut päästä irti, mutta minua ei tahdota vapauttaa. Minulle tarjotaan apua ja työn helpotusta, mutta ei tahdota, että luovun toimitusjohtajan toimesta. En tiedä vielä, miten käy. Jättää toimi tietäisi, että menettäisin noin 4000 mk:n tulon. Rehtorin palkkio ei liene suurempi kuin noin 1200 mk. Rehtoriksi rupeaminen ja johtajatoimesta luopuminen tuottaa siis minulle rahallista tappiota. Jos olisi mahdollista yhdistää molemmat tehtävät, niin olisi se hyvä koululle ja kehräämölle ja itselleni eli kukkarolleni. Mutta kahden herran palveleminen samaan aikaan menestyy harvoin. Kumpikin toimi on tärkeä, ylen tärkeä. Mutta usean sadan lapsen hoito on mielestäni tärkeämpi, ja se toimi on asetettava kaiken edelle." — Seuraavana päivänä kirjoittamassaan kirjeessä äidilleen Kihlman vielä koskettelee kysymystä uudesta kouluylihallituksesta: "Dagbladissa N:o 296 oli johtava kirjoitus kouluylihallituksesta, jossa tekijä [Kihlman sanoo piispa Schaumania tekijäksi, mutta peruuttaa tiedon myöhemmässä kirjeessä.

Sittemmin saatiin tietää, että kirjoituksen tekijä oli toht. O. Donner, jota siitä sakotettiin 300 mk:aan.] vakavin sanoin moitti sitä mitä tapahtunut oli. Kirjoitus herätti mielipahaa. Kenraalikuvernööri kutsui kokoon senaatin ja tämän täytyi itse jouluaattona antaa virallinen muistutus (skrapa) painoylihallitukselle, joka oli antanut kirjoituksen esiintyä. Kova aika näyttää olevan tulossa valtiollisessa suhteessa. Luvallista on vain kiittää sitä, mitä tehdään."

Tammikuun 11 p:nä 1870 oli sanomissa luettavana uutinen Bergrothin y.m. nimityksestä, ja sen johdosta Kihlman s.p:nä kirjoitti äidilleen: "Kirjoitan, en sen vuoksi, että iloitsisin uudesta virastani. Se on vaikea ja tärkeä toimi, jossa on hyvin huomattu (observerad). Mutta kirjoitan sen tähden, että minulla vielä on aikaa. Lukukauden alettua ei minulla liene paljon aikaa yksityiseen kirjevaihtoon. Minun on melkein asuttava koulussa. Minun on siellä oltava silloinkin, kun minulla itselläni ei ole tuntia — järjestyksen ylläpitämistä varten. Siis kuusi tuntia joka päivä koulussa. — Enkä ole vapautettu pellavakehräämön johtajantoimesta. Minua ei ole tahdottu päästää, vaan on minun täytynyt luvata koettaa kestää siinäkin." Avustajana, s.o. kirjanpitäjänä, hän sanoo koettavansa käyttää Hannaa, joka aina oli saapuvilla.

Kevätlukukauden alusta 1870 Kihlman siis joutui yliopettajavirkansa ohella hoitamaan normaalikoulun rehtorintointa, eikä hän siitä eronnut ennenkuin 1895 — 25 ja puolen vuoden päästä. Miten hän aluksi pelkäsikään tätä taakanlisäystä, huomasi hän ennen pitkää voimansa riittävän siihenkin. Ei ollut täyttä kahtakaan kuukautta kulunut, ennenkuin hän kirjoitti edelläkävijälleen Bergrothille, joka silloin oli tarkastusmatkalla (5/3): "Rehtorinvirka on ollut vähemmän raskas kuin luulin. Sen kautta olen tullut uudella siteellä kiinnitetyksi kouluun. Olen tullut poikia lähemmä kuin ennen, jolloin olin ainoastaan opettaja, ja kosketus heihin on tehnyt miellyttävän vaikutuksen. Joskin kosketus toisinaan on aiheutunut rikkomuksista, on tutkimus tähän saakka vienyt siihen päätökseen, että rikkomus on johtunut ajattelemattomuudesta, poikamaisuudesta eikä siveellisestä kehnoudesta." —

[Tässä sopinee ehkä kertoa pari kuvaavaa kaskua Kihlmanista näillä taikka vähän varhemmilta ajoilta. Niissä ilmenee hänen luonteensa suoruus ja huumori. — Vuosina 1867-69 oli maisteri (sittemmin pankinjohtaja) Felix Heikel tuntiopettajana normaalikoulussa. Hänen tuntinsa olivat hajoitetut pitkin viikkoa ja senvuoksi vaikeat pitää mielessä. Kerran hän unohti yhden tunnin, klo 4-5 i.p., mutta huomattuaan sen, joskin liian myöhään, riensi hän kouluun. Eteisessä tuli Kihlman häntä vastaan, ankarana näköisenä, ja kysyi: "Voitko, Felix, sanoa kenen olisi pitänyt opettaa 4-5 neljännellä luokalla?" — "Kyllä, minun itseni — mutta minä unohdin sen." — "On jotain, jota ei koskaan saa unohtaa, se on — velvollisuksiansa, muista se!" — Tämän sanottuaan Kihlman kääntyi mennäkseen, mutta samassa hän kai tunsii olleensa liian ankara, ja hän lisäsi: "Muutoin tapahtui minulle samoin eilen." —]

[Useimmin kuultuja juttuja on toinen, jota yksityiskohtiin nähden kerrotaan eri tavoin, joskin pääasiassa yhtäpitävästi. Tässä erään aikalaisen toisinto:]

[Kerran tuli Kihlman silloisen auskultantin (sittemmin seminaarinjohtajan) F. W. Sundwallin kanssa eräälle luokalle aloittaakseen tunnin. Hän huomaa heti, että eräs säännöttömyydestään tunnettu oppilas S. on poissa ja samoin kaksi hänen asuintoveriaan. Silloin Kihlman pyytää Sundvallia hoitamaan tunnin ja menee itse ulos, ottaa ajurin ja ajaa suoraan noiden oppilaiden kotiin, missä aivan oikein tapaa heidät. Pojat pitävät lystiä ja juovat punssia. Rehtori istuu hänkin — pitämään tutkintoa. Sillä aikaa oli muutama toveri samalla luokalla (myöhemmin kirjailijana tunnettu K. Z.) aavistanut Kihlmanin tarkoituksen olevan yllättää poissa-olevat. Hän pyytää lupaa mennä ulos ja ottaa vuorostaan ajurin rientääkseen toverien luokse. Saapuessaan sinne hän tempaa oven auki ja huutaa kynnykseltä: "Nyt on piru irti (nu är fan lös)!" — kuullakseen heti Kihlmanin äänen vastaavan: "Hän on jo täällä (han är redan här)!" Vasta silloin tulija huomaa, että rehtori oli ennättänyt ennen häntä. Sitten Kihlman jatkaa: "Minä näen, Z., että sinulla on hyvä sydän (kun näet tahtoi pelastaa tovereitaan). Mene heti takaisin kouluun!" —]

Toinenkin muutos Kihlmanin elämässä tapahtui tänä vuonna: hän menetti vanhan äitinsä. Miten luonnollinen tuo tapaus itsessään olikin, voi kuitenkin ymmärtää, että se syvästi koski häneen — niin läheinen ja luottamuksellinen oli äidin ja pojan väli ollut, ja niin tottunut oli jälkimmäinen elämään äidinrakkauden olemassaolon tietoisuudessa.

Viimeinen lahja kotoa saapui Kihlmanille uudenvuoden-aattona — 5 paria sukkaa. "Se oli lahja, jota osaan pitää arvossa, se oli äidinlahja. Kiitos, hyvä Äiti! Minä oikein rakastan hyviä sukkaa."

Samassa kirjeessä (11/1 1870) Kihlman lausuu: "Uusi vuosi on alkanut. Eläköön Äiti terveenä ja onnellisena tämänkin vuoden minun ja omaisteni iloksi. Rauhallinen vanhuus on kaunis auringonlasku kauniin päivän jälkeen. Vanhuus ei ole eikä sen tule olla elävä kuolema. Vanhuus on elämän ylänkö (högländ), jäinen laki, mutta kukkia ja eloa alla. Ulkonainen muuttuu, ruumis heikkenee ja huononee, mutta ulkonainen ei ole kaikki, majaa enemmän on henki, joka asuu majassa. Henki ei vanhene, sillä se ei kuole. Hengen elämä voi virkistyä tomuelämän huvetessa. Sen vuoksi voivat vanhuksen vuodet tulla elämän ihanimmiksi. Saakoon Äiti nauttia tästä ihanuudesta! Ja saakoon Äiti tehdä sitä kauan!"

Kirjeenvaihtoa jatkuu vielä kevääseen saakka, ja aiheena oli varsinkin vaikeanlainen tauti, joka oli kohdannut pikku Lorenzoo. Toukokuun keskivaiheilla tuli kumminkin tieto, että vanha rouva oli vaarallisesti sairastunut keuhkokuumeeseen. Kihlman olisi mielellään heti lähtenyt Kruununkylään, mutta hänen oli ylen vaikea päästä irti koulusta y.m. tehtävistään. "Äiti ei saa vielä mennä pois", kirjoittaa hän 20/5, "ei ainakaan ennenkuin olemme jälleen nähneet toisemme. Jumala vahvistakoon Äidin ruumista ja sielua. Kuolema on katkera! Mutta Jumala on sama kuolemassa kuin elämässä, iankaikkisuudessa kuin ajassa. Hän tietää mitä olemme, eikä auta ollenkaan teeskennellä kaikkietävän edessä. Langetkaamme hänen käsiinsä. Hän on isämme ja Jumalamme. Hänen haltuunsa jätän Sinut, rakastettu, sydämestä rakastettu Äitini. Kiitos kaikesta rakkaudestasi minua kohtaan! Päätän sydämellisesti toivoen pian saavani syleillä Sinua Kruununkylässä. Äidin sureva poika." Samana päivänä tullut sähkösanoma antoi vähän toivoa, ja Kihlman päätti lykätä matkansa kesäkuun ensi päiviin tehden työtä yöt ja päivät voittaakseen esteet.

Helluntaipäivänä (5/6) klo 4 i.p. Kihlman lähti yksin matkalle (Hanna oli lähtenyt jo ennen, niin että hän juuri isän lähtöpäivänä tuli Kruununkylään) ja rientäen eteenpäin hetkeäkään levähtämättä hän saapui perille tiistaina klo 2 p:llä, siis 46 tunnin päästä — mutta sittenkin liian myöhään. Äiti oli kuollut saman päivän aamuna klo 3. Edellisenä iltana hän oli kestänyt viimeisen palavan rukoustaistelunsa, joka oli päättynyt huudahdukseen: "Olen saanut armon, olen saanut autuuden Jeesuksen Kristuksen tähden." Päivä päivältä, hetki hetkeltä hän oli odottanut poikaansa, hänellä olisi ollut niin paljon sanottavaa hänelle. Ja kun poika ei tullut, ei hän sittenkään epäillyt, vaan lausui: "Kyllä hän tulee!" Mutta niin oli sallittu, että äiti ja poika eivät enää tapaisi toisiansa tässä elämässä.

Tämä oli katkera pettymys Kihlmanille. "Kaksi vuotta sitten olin viimeksi täällä", kirjoittaa hän V. Schaumanille (8/6). "Näinä kahtena vuotena olen elänyt ja kokenut paljon. Olen kärsinyt paljon ja olin toivonut saavani vielä kerran kertoa äidille, mitä olen kärsinyt ja toimittanut. Mutta sitä en saanut. Ja hän, jonka elämänlohtu minä olin, hän ei saanut sitä lohdutusta, että olisi nähnyt minut kuolinvuoteensa ääressä. Tämä on niin katkeraa, niin katkeraa! Mutta mitä tehdä? Mitä muuta kuin tyhjentää tämäkin katkera malja, yksi niistä monista, joilla elämän pöytä on varustettu."

Kotiin, vaimolleen ja pojilleen Kihlman (9/6) kirjoitti pitkän tynemmän kirjeen, jossa hän seikkaperäisesti kuvasi tulonsa, äidin viimeiset hetket läsnäolleiden antamien tietojen mukaan, äidin luonteenlaadun, joka viimeiseen asti oli pysynyt muuttumattomana, sekä kertoo hautajaisten valmistuksista y.m. Otamme vain seuraavat rivit kirjeen lopusta. "Teidän tulee pyhittää Isoäidille vakava hetki, surun ja rukouksen hetki, ja minä tiedän, että teette sen; mutta sitten ei Teidän pidä surra. Mummo ei pitäisi siitä, että olisimme alla päin. Olkaamme iloisia murheessakin, mutta älkäämme *koskaan* unohtako kelpo Isoäitiämme. Ei ole kaikilla ollut niin kelpo isoäitiä. Ja meidän on häntä paljosta kiittäminen, enemmän kuin ehkä ymmärrämmeäkään. Sentähden häpeä meille, jos unohtaisimme sellaisen mummon!"

Pari päivää ennen hautajaisia tapahtui Kihlmanille ja Hannalle outo, sydämen sisimpään liikuttava jälleennäkeminen. Oli annettu määräys, että hauta oli kaivettava Angelika vainajan haudan viereen, ja kun arvattiin, että se oli valmis, lähtivät isä ja tytär yhdessä kirkkomaalle. Tultuaan uudelle haudalle, jonka sivussa Angelikan ruumisarkku oli tullut näkyviin, huomasivat he, mitä haudankaivajatkin valittivat, että haudan pohjalla oli vettä. Tuntui mahdottomalta, että isoäiti laskettaisiin sellaiseen hautaan, ja miten tuumittiin, tultiin siihen päätökseen, että hauta oli kaivettava toiselle puolen kirkkoa, ja että sinne olisi myöskin Angelika muutettava. Ensi työkseen miehet nostivat 18 vuotta haudassaan maanneen vainajan arkkuneen maan pinnalle, mikä hyvin kävi päinsä, sillä arkku oli aivan eheä. Silloin heräsi isässä ja tyttäressä sama ajatus, eikö laatuun ainoata hetkeä ollut käytettävä niin, että puoliso vielä kerran saisi nähdä hellästi rakastamansa vaimon ja lapsi haikeasti kaipaamansa äidin maallisen hahmon? Edellinen käski miehiä avaamaan arkun. Mitä toinen tai toinen oli kuvitellut saavansa nähdä, sitä emme tiedä, mutta iloinen oli heidän yllätyksensä, kun arkussa lepääjä esiintyi aivan muuttumattomana; ikäänkuin marmorin veistettyinä olivat kasvojen piirteet entisellään, tunnettavissa. Kumpikin vei muassaan elämään unohtumattoman muiston tästä näystä.

Hautajaiset olivat seuraavana pyhänä (12/6) i.p:llä. Kihlman piti silloin sen muistopuheen, josta jo ennen olemme ottaneet vainajan luonteenkuvauksen (I) ja sotarovasti Cajanus toimitti siunauksen.

Tärkeät toimet saivat Kihlmanin 14 p:nä lähtemään paluumatkalle. Hän kävi Ilmajoella huutokaupassa, missä Wasastjernan omistama Östermyran tehdas tiluksineen myytiin [Östermyra joutui ensin Yhdyspankin haltuun ja sittemmin Gust. Wasastjernan pojalle, joten vanhan tehtaanisännän ei tarvinnut muuttaa sukutilaltaan. Sittemmin on se kuitenkin joutunut vieraisiin käsiin.], oli Tampereella yhtiökokouksessa 21 p:nä ja otti sittemmin Helsingissä osaa Yhdyspankin tarkastukseen. Perhe oli jo ennen muuttanut kesäasuntoonsa, joka tällä kertaa oli vuokrattu Järvenpään kartanosta Tuusulan järven rannalta, ja siellä kävi isä omaisiaan tapaamassa. Mutta pitempään lepoon hänellä ei ollut aikaa. Kihlmanin täytyi näet uudestaan matkustaa Kruununkylään, minne saapui 13 p. heinäk.,

toimittamaan perunkirjoitusta y.m. asioita (Hilma sisar jäi Mathilda Grönvallin kanssa vastaiseksi asumaan Sofielundiin). Kaikenlaiset puuhut sekä käynti Pietarsaaressa ja Vaasassa veivät aikaa, niin että lähtö viimemainitusta paikasta tapahtui vasta 10 p:nä elok. Aamulla ennen lähtöä tuli sähkösanoma, että Järvenpään kartano rakennuksineen, ja siten myöskin perheen kesäasunto, oli palanut edellisenä päivänä. Kuitenkaan ei sen ohella muuta onnettomuutta ollut sattunut, kuin että vähempi osa kaupungista mukana tuotua tavaraa oli tuhoutunut. Odottaessaan isää asettui perhe asumaan erääseen talonpoikaiseen tupaan lähelle asemaa, ja siinä vietti Kihlmanin kesäloman viimeisen ajan. "On kyllä hyvin epämurkavaa", kirjoittaa hän V. Schaumanille (19/8), "mutta senvuoksihan juuri muutetaankin maalle — kaupungissahan on murkavaa."

II.

REHTORI, LIIKE- JA VALTIOPÄIVÄMIES 1870-1876.

Normaalikoulun olot olivat Kihlmanin tullessa rehtoriksi kaikkea muuta kuin normaalisia, mallikelpoisia. Jo ensimmäisessä vuosikertomuksessaan hän huomauttaa tärkeimmistä puutteista, nimittäin 1) että normaalikoulun opettajat oli jätetty osattomiksi, kun (16/4 1869) säädettiin, että alkeisopistojen opettajilla oli oikeus palkankorotukseen 10 vuoden nuhteettomasta palveluksesta, mistä johtui, että parhaimmat opettajakyvät mieluummin hakivat virkoja muissa kouluissa; 2) että normaalikoulussa oli ainoastaan 6 vakinaista ja noin 25 tuntiopettajaa, joilla jälkimmäisillä ei ollut oikeutta eläkkeeseen taikka muuhun avustukseen, jos sairastuivat ja kuolivat; ja 3) ettei koululla ollut tarkoituksenmukaista omaa taloa, vaan täytyi sen miten kuten tulla toimeen vuokratuissa huoneissa. Näitä epäkohtia oli uusi rehtori milloin vakavin, milloin ivallisin sanoin yhä uudestaan saattava viranomaisten mieleen, kunnes ne korjattiin. Että parannus kerran tulisi, sitä ei hän epäillyt. "Herrojen tuntiopettajien", sanoo hän erittäin näille, "oli vain huolehdittava siitä, että he elivät, kun muutos tapahtui (!)"

Syyslukukauden alussa 1870 Kihlman sai rehtorina ensi kerran kokea, miten työlästä oli hankkia tarpeellinen määrä tuntiopettajia ja aikaansaada lukujärjestys, joka tyydyttäisi näitä kaikkia, joista useimmilla oli tunteja muissakin kouluissa. Tehtävä oli tällä kertaa tavallista vaikeampi, syystä että yliopettaja Lindeqvistillä oli virkavapaus (kirjoittaakseen latinan oppikirjaa) ja että kaksi muutakin kielenopettajaa oli poistunut. Ei ole ihme, että Kihlman yksityisesti arvostelee olosuhteita vielä ankarammin kuin mainitussa vuosikertomuksessa (Lindeqvistille 8/9): "On oikea vitsaus tämä tuntiopettaja-järjestelmä nykyisessä laajuudessaan. On luokkia, joilla on 4 läksyä aamupäiväksi. Mikä luonnottomuus (abnormité)! Ja mikä on seuraus? Jos tulokset ovat huonoja, niin syytetään koulua, saksalaisuutta (tyskeri) ja opettajia. Mutta varovasti ei olla aavistavinaankaan oikeata syytä. Anna anteeksi, että vaivaan Sinua purkauksillani; mutta suu puhuu mitä sydän on täynnä. Ja sydämeni on näinä päivinä ollut kuohuksissaan siitä, että koulultamme puuttuu tarpeellinen määrä vakinaisia opettajia." —

Lukuvuosi meni sitten menoansa ilman suurempaa häiriötä, vaikka johtaja tavan takaa saikin "neulanpistoja", jotka aikaa myöten tekivät hänet "ärtyiseksi" (retlig). Niin sanoo Kihlman itse muutamassa kirjeessä, lähemmin selittämättä mitä hän tarkoitti. Saattaa kuitenkin arvata, että neulanpistot olivat taholta tai toiselta tulleita ymmärtämättömiä muistutuksia ja moitteita koulua vastaan. Siitä huolimatta hän oli rehtorintoimessaan niinkuin kaikissa muissakin toimissaan ylen tarkka ja tunnollinen. Todistukseksi otamme seuraavat rivit kirjeestä A. A. Levónille (12/12 1870), joka oli pyytänyt pojalleen lupaa lähteä kotiin (Vaasaan) joku päivä ennen lukukauden loppua: "Minun on hyvin vaikea antaa poikien matkustaa pois, ennenkuin lukeminen on päättynyt. Jos annan lupaa *yhdelle*, tulee *kymmenkunta* toista pyytämään. Jos annan lupaa kymmenelle, ovat luokat vähentyneet, ja jäljelläolevat pojat arvelevat, ettei heidän tarvitse vaivata itseään enemmän kuin toistenkaan, jotka ovat poissa. Koko koulu joutuu hajaannustilaan. Työtä tehdään vain näön vuoksi. Jollen taas anna lupaa kymmenelle, pidetään minua puolueellisena, syystä että olen antanut muutamille. Periaatteeni on senvuoksi olla antamatta lupaa kellekään, jollei erittäin tärkeitä syitä esitetä. Uskollisena periaatteelleni kielsin luvan Henrik Wredeltä, kun hän kävi pyytämässä. Mutta kun ylioppilas (Wrede) vielä tuli ja sanoi, että isä, kuvernööri, oli matkustanut heitä vastaan Lapualle, ja että veljesten oli lähdeävä 15 p:nä, en katsonut voivani enää kieltää, vaikka olenkin pahoillani, että minua melkein pakotetaan toimimaan periaatteitani vastaan. Ymmärrän hyvin, että poikien joululoma on liian lyhyt, sekä myöskin, ettei vahinko ole suuri, jos he menettävätkin jonkun päivän lukukauden lopulla. Heidän tähtensä voisin ja tahtoisinkin antaa lupaa; mutta koulun järjestys kärsii eri vapautuksista, ja tätä järjestystä olen velvollinen ylläpitämään. Olen sen vuoksi vastannut kieltäen kaikille paitsi Wredelle. Olkoon hän nyt vapaaherra, koska hän on

sitä ja hänen isänsä niin tahtoo. Sinun pojallasi siis ei ole lupaa matkustaa." —

Neulanpistojen aiheuttajia oli normaalikoulun suomalainen osastokin, joka toisten mielestä oli parempi kuin ruotsalainen, muka siitä syystä — että johtajat ja opettajat enemmän suosivat sitä [*E. G. Palmén*, m.p. s. 564 (Kothernin lausunto).], ja toisten mielestä taas kärsi siitä — että johtajalla ja opettajilla ei ollut aikaa suoda sille samaa huolta kuin toisille [*E. G. Palmén*, m.p. s. 579 (J. Ph. Palménin lausunto)]. Arvostelut olivat aivan vastakkaisia, mutta kumminkin yhtäpitäviä rehtoria syytettäessä. Muutoin kouluylivhallitus ja senaatti kevätpuolella 1871, kun Kihlman oli tehnyt esityksen 5:n luokan toimeenpanemisesta, katsoivat hyväksi määrätä, että osasto saisi käsittää ainoastaan 4 luokkaa, niin että sitä ylöspäin jatkettaessa alhaalta päin tyypistettäisiin. Silloin suomalaisen koulun ystävät, niinkuin tiedetään, päättivät perustaa yksityisen ensimmäisen luokan, josta sittemmin kehittyi suomalainen alkeisopisto — nykyinen suomalainen normaalilyseo. Samaan aikaan tiesi Kihlman myöskin kertoa Lindeqvistille (11/3 1871), että Kothern olisi tahtonut heti muuttaa koko osaston Hämeenlinnaan; mutta olivat toiset vastustaneet "silmänräpäyksellistä muuttoa". Kihlman puolestaan arveli: "Luulen Kothernin ajavan läpi mitä tahansa, niin kauan kuin hän on paikallaan. Viranomaiset eivät pääse hänestä vähemmällä kuin taipumalla hänen tahtonsa mukaan. Kothernin tapaisen miehen täytyy joko hallita tai kaatua!" — Vaikka ehdotus suomalaisen normaalikoulun muuttamisesta Hämeenlinnaan ainoastaan yksityistä tietä oli tullut tunnetuksi, otti kasvatustieteellinen yhdistys 4 p:nä huhtik. 1871 käsitelläkseen kysymystä: "Millä paikkakunnalla voi suomalainen normaalikoulu parhaimmalla menestyksellä harrastaa tarkoitustansa?" Kihlman oli (arvatenkin siitä syystä, että Cleve piti itseään jäävinä) puheenjohtajana kokouksessa, johon oli saapunut tavattoman paljon osanottajia. Varsinaista keskustelua ei kuitenkaan syntynyt, sillä kaikki olivat yksimielisiä siitä, että normaalikoulun oikea paikka oli Helsinki, missä pedagogian professori toimi ja missä opettajakokelaat voivat edistyä tieteessään. Sen maltillisen muodon alla, mihin läsnäolijat pukivat ajatuksensa, että muuttoehdotus mainituista ja muistakin syistä oli hylättävä, piili syvää katkeruutta. Kihlmanin loppusanoista otamme tähän viimeiset: "Ottaa ollenkaan puheeksi normaalikoulun muuttaminen paikkakunnalta, missä pedagogiikan edustaja toimii, se on samaa kuin selittää sellainen edustaja tarpeettomaksi. Tosin voidaan sanoa kaikenlaista; voidaanhan sanoa, että pedagogiikka ei ole mikään tiede. Mutta kun samalla puhutaan oftalmologian ja syfiliksen professoreista, niin on sentään vaikea asettaa kyseeseen ihmisen henkisen, kehityksen tietämisen tieteellistä oikeutusta." — Tästä huomaa miten Kihlmania ei katkeroitannut yksistään suomalaisen normaalikoulun asia, vaan yleensä se häikäilemätön omakylläisyys ja mielivalta, jonka alaiseksi koululaitos oli joutunut.

Eräässä kirjeessä K. Ervastille, joka Kihlmanin kehoituksesta 1869-70 oli ollut tuntiohjaajana uskonnossa suomalaisella osastolla, mutta nyt oli uskonnon lehtorina Oulussa, on Kihlman seuraavin sanoin kuvannut parooni von Kothernia. "Vai niin, onko kouluylivhallitus niin epäsuosiossa Teillä, että luullaan sen pystyvän mihin mielettömyyteen ja laittomuuteen tahansa! En oudoksu sitä. Päällikkö, joka ei ainoastaan ole tietämätön kaikesta, mikä opetusalaan kuuluu, vaan myöskin täydellisesti ylenkatsoo pedagogiikkaa ja kaikkia sille alalle antautuneita, pitäen heitä pölkypäinä ja yömyssyinä, päällikkö, joka ilmaisee kantansa kutsumalla kouluylivhallituksen jäseniksi ei miehiä, joilla on, vaan joilta (paitsi Bergrothilta) puuttuu pedagogisia tietoja: päällikkö, joka oloja tuntematta kaduilla ja kujilla pipeille ja papeille jaarittelee Suomen koulun rappiotilasta: semmoinen päällikkö on ainakin tehnyt mitä mahdollista on itse tullakseen yleisön epäsuosioon ja saattaakseen koko ylivhallituksen osalliseksi tästä kohtalostaan. Yleensä ei tiedetä paljon siitä, mitä ylivhallituksessa tapahtuu, mutta sen verran luulen toki tietäväni, että siellä jo uskalletaan ajatella toisin kuin päällikkö. Uuteen koululakiehdotukseen on liitetty vastalauseita vähemmistön, s.o. päällikön ja Antellin puolelta. Tietääkseni ei vakinaista opettajaa ole ilman tuomiota erotettu. Mutta täälläkin on niin, että jos jotain perin mieletöntäkin kerrotaan ylivhallituksesta, niin arvellaan, että se kyllä on mahdollista. Luottamus on kokonaan hävinnyt, ja syypäänä siihen on nykyinen päällikkö, joka, niin kauan kuin hän pysyy paikallaan, on tekevä epäiltäviksi kaikki olot, henkilöt ja asiat, joiden kanssa hän on tekemisissä. Kumminkin toivotaan, että hänen aikansa on lyhyt." — Kerrottuaan sitten Nordqvistin kissannaukujaisista (15 p:nä huhtik. 1871) [Nordqvistin kissannaukujaisista ks. *Elie! Aspelin-Haapky!ä*, Muoto- ja muistikuvia I s. 117 ss.], ja Kothernin menettelystä sijaiskanslerina, hän kun, sen sijaan että olisi koettanut välittää, oli uhannut yliopistoa sulkemisella y.m., kirjoittaja palaa vielä uuteen kouluasetusehdotukseen, joka parast'aikaa oli senaatin käsiteltävänä, ja lausuu viimein: "Asema on sangen surullinen: tiedetään, että muutoksia valmistetaan, ja tiedetään että asia on ei-ammattimiesten käsissä. — Sen jälkeen kuin Kothern tuli, on Cleveltä vain kerran kysytty neuvoa, nimittäin kun räätäli oli epävarma ylitarkastajan univormusta. Mutta ei hän silloinkaan tiennyt vastata (!)"

Ohimennen on mainittava, että normaalikoulunkin oppilaita oli huomattu ottaneen osaa Nordqvistin kissannaukujaisiin. Huhu tulevasta mielenosoituksesta oli houkutelut koulunuorisoiakin Nordqvistin asunnon edustalle, eikä ole ihme, että pojat huusivat muiden mukana. Kun Kihlman kehoitti syyllisiä ilmoittautumaan, he noudattivat kehoitusta. Vaikkei luultavaa ole, että rehtori piti asiaa suurena rikoksena, ei hän voinut jättää epäjärjestystä rankaisemattakaan, vaan tuomitsi erään, silloin toverien kesken johtavassa asemassa olevan oppilaan kuudeksi tunniksi karsseriin. Saatettuaan tuomitun

vankilaan istui rehtori siellä puolen rangaistusaikaa hänen kanssaan keskustellen konventista y.m. Mennessään hän toivoi, että jäävä tulisi hyvin toimeen loppuajankin. Näin on asianomainen itse kertonut lisäksi, että toverien kesken luultiin kouluylhallituksen (Kothernin) pakottaneen rehtorin langettamaan tuomion [Epäilemättä oppilaiden olettaus oli perätön, sillä tuskin olisi Kihlmania voitu pakottaa langettamaan tuomiota, joka soti hänen oikeudentuntoansa vastaan. "Kyllä minä olen kumaraharteinen", oli hän kerran lausunut kotona erään kiistan johdosta kouluylhallituksen kanssa, "mutta en minä taivuta selkääni kouluylhallituksen edessä!"]. Ennestään tiedämme, että Kihlman ei ollut erittäin halukas rehtorintoimeen, jota hän puolitoista vuotta hoiti v.t:nä. Kun uusi rehtorinvaali kevätlukukauden lopulla 1871 oli tapahtuva, hän omasta ja perheensä puolesta ilmoittikin tovereilleen, että hän mielellään luopuisi siitä. Mutta siitä huolimatta hänet valittiin vakinaiseksi.

* * * * *

Kun palaamme Kihlmanin yksityiseen elämään, emme voi olla muistuttamatta hänen osanotostaan sanomalehdistön 100-vuotisjuhlaan 16/1 1871 — se on laatuaan hyvä esimerkki hänen halustaan aina olla mukana henkisesti ja kansallisesti merkittävässä tilaisuudessa. Siellä hän myöskin jälki-istunnossa (Nachspiel) piti humoristisen puheen lyhyestä sensoritoiminnastaan T. T. Renvallin sijaisena Turussa sodanaikana 1854. Åbo Underrättelserissä oli ollut väärä uutinen, että englantilaiset olivat hävittäneet Tammisaaren kaupungin. Seuraavassa numerossa uutinen peruutettiin, mutta kuvernööri, joka siihen aikaan ensiksi sensuroi lehden, pyyhki peruutuksen. Kihlman puolestaan hyväksyi esimiehensä toimenpiteen, sillä tietysti täytyi kuvernöörin paremmin tietää, miten asian laita oli. Tammisaari oli siis hävitetty, ja Kihlman ehdotti maljan kaupungin muistoksi! [Juhlan seikkaperäinen kuvaus ja myöskin Kihlmanin puhe sanasta sanaan, ks. Muoto- ja muistikuvia I, siv. 90 ss.]

Alkupuolen kesää viipyi perhe Helsingissä. Syynä siihen oli, että rouva Kihlman 15 p:nä kesäk. synnytti pojan — viimeisen sarjassa — jolle annettiin nimi Lennart Sigurd. Sittemmin muutettiin Espoon saaristosta Moisansin rusthollista vuokrattuun kesäasuntoon, joka oli noin 2 tunnin laivamatkan päässä Helsingistä, ja asui yliopiston kirjastonhoitaja toht. K. Collan perheineen samassa talossa pihan toisella puolella. Kauan ei kuitenkaan täällä oltu yhdessä. Hanna lähti heinäkuulla Keuruulle ja sieltä elokuulla Jyväskylään, hospitantiksi kansakouluseminaariin, ja isä teki matkan Pohjanmaalle. Hän kävi tapansa mukaan Vaasassa, Pietarsaaressa ja Kruununkylässä, missä nyt Mathilda Grönvall hoiti hänen asioitaan, vähitellen perien takaisin vanhan rovastinrouvavainajan lainaamat rahat. — Kuinka Kihlman tässä kohden menetteli, näkee eräästä kirjeestä pastori Fredrik Hedbergille Pirttikylässä (20/5 1871), joka oli ollut välittäjänä muutamassa velkomisasiassa: "Olen iloinen että sain vahvistusta käsitykselleni, miten pitää kohdella velallisia. Menneinä nälkävuosina kiirehti moni perimään saatavansa oikeuden kautta. Siten joutuivat velalliset perikatoon, ja velkojat vahingoittivat itseänsä usein menettämällä ei ainoastaan koron, vaan osan pääomastakin. Minun mielipiteeni mukaan oli paras kärsivällisesti odottaa; siitä oli hyötyä velkojalle samalla kuin velallista säästettiin." — Paluumatkalla Kihlman vilustui ja Tampereelle saavuttuaan täytyi hänen kutsua lääkäri luokseen. Tämä pakotti hänet hoitamaan itseään viikon päivät, ennenkuin jatkoi matkaa Helsinkiin. Siten alulla ollut keuhkotulehdus peräytettiin.

Pietarsaaressa olivat Kihlman ja Schauman selvittäneet yhteiset asiansa, "jotka osoittivat sen onnellisen tuloksen", kirjoittaa edellinen vaimolleen, "että luumyllyt olivat antaneet takaisin kaikki niihin pannut rahat. Itse laitokset olimme siis saaneet lahjaksi. Jos kaikki liikkeet menestyisivät niin onnellisesti, niin kyllä pian pääsisi riippumattomaksi. Älä kuitenkaan puhu kenellekään tästä liikkeestä. Kaikki liikeasiat vaativat vaiteliaisuutta." — Tampereelta Kihlman kirjoitti V. Schaumanille kirjeen (5/8 1871), josta otamme seuraavat rivit, jotka, vaikkei kirje ollutkaan viimeinen, kirjoittajan tietämättä tulivat olemaan viimeinen, lämmin hyvästijättö ystävälle: "Vihdoin, veljeni, sydämellinen kiitos viimeisestä yhdessäolosta. Olen elämässäni kokenut niin paljon huonoa, että oikein nautin, kun kerran tapaan jotain vastakkaista. Sinä olet antanut minun kokea miehuullista, älykästä ja rehellistä (manlig, klok och redbar) liiketoimintaa sekä vanhaa ystävyyttä, joka ei ruostu. Tästä kaikesta kiitän ja siunaan Sinua. Jumala siunatkoon Sinua ja omaisiasi!" — Apteekkari Viktor Leonard Schauman kuoli halvaukseen matkalla ollessaan Vaasassa 3 p:nä helmik. 1872, ei vielä täyteen 50 vuotta vanhana. Saatuaan sähkösanoman, kirjoittaa Kihlman (4/2) Ph. U. Strengbergille Pietarsaareen: "(Eilisestä) en ole voinut muuta ajatella. Voi, mitä olemmekaan menettäneet tässä taitavassa, ahkerassa, toimeliaassa, uskollisessa ja jalosti ajattelevassa mieheessä! Kuinka pitkä aika onkaan kuluva, ennenkuin hänen paikkansa yhteiskunnassamme on täytetty, jos se koskaan täytetään! — — Minä olen kärsinyt korvaamattoman tappion. Ja se merkitsee paljon." — Vainajan vanhimmalle pojalle Waldemar Schaumanille Kihlman kirjoitti yhtä sydämellisesti, luvaten avustaa perhettä kaikessa kykynsä mukaan.

* * * * *

Syyskausi 1871 alkoi kamalan vieraan, koleran, merkeissä, mutta Kihlman, joka kirjeessä Hannalleen sanoo tavallisesti tunteneensa pahoinvointia jo kuullessaan puhuttavan tästä taudista, oli "henkisesti ja ruumiillisesti tyynenä" peloton. Hän, samoin kuin perhe, pysyikin terveenä. Jos jotain huolestuttavaa tapahtuisi, antaisi hän heti tiedon siitä — se oli ja oli aina ollut hänen periaatteensa. Milloin hän ei

kirjoittanut, tuli läheisten tietää, että kaikki oli hyvin. Huomattavin henkilö, jonka elämänlangan kolera täällä katkaisi, oli juur'ikään mainittu Savolaisten laulun ja Vaasan marssin säveltäjä K. Collan. Hän kuoli 12 p:nä syysk. Vasta tänä kesänä oli Kihlman Espossa tutustunut Collaniin, joka oli vain 3 vuotta nuorempi. Hyvä suhde oli rakentunut heidän ja heidän perheidensä välille, joten uuden ystävän äkkinäinen poismeno herätti haikeaa kaipausta Kihlmanin kodissa. —

Mihin määrään Kihlmanin mielentyyneys ulottui, sitä emme kuitenkaan näe hänen kirjeistään, mutta aikalaiset tietävät kertoa, että kaksi henkilöä kuoli koleraan itse siinä talossa, mistä kouluhuoneisto oli vuokrattu. Rehtori ei kuitenkaan tehnyt melua sen johdosta. Hän näet ajatteli, että jos hän tekee asiasta virallisen ilmoituksen, suljetaan koulu joksikin ajaksi, ja silloin oppilaat vapaina ollessaan olisivat vain suuremmassa vaarassa sairastua. Parempi oli hänestä antaa asiain mennä tavallista menoaan, ja kaikki kävikin onnellisesti. Nykyjään ei tätä kuitenkaan suvaittaisi, eikä se olisi mahdollistakaan — siinä määrässä on terveydenhoito edistynyt. Mutta muistettava on, että bakteerien tuntemiseen perustuva tautien tartuntaoppi oli silloin vielä keksimättä. Yleensä tiedetään Kihlmanin myöhemminkin pitäneen koulutöiden keskeyttämistä taudintartunnan pelosta joutavana, melkeinpä moitittavana toimenpiteenä.

Myöhemmin (19/10) Kihlman kirjoittaa tyttärelleen: "Kellokoneisto on vedetty ja täydessä käynnissä. Koulussa olen säännöllisesti k:lo IX-I a.p. ja k:lo IV-VI i.p. Usein on k:lo VI:en jälkeenkin paljon tehtävää, niin että viivyn siellä VII:ään ja VIII:aan. Yleensä ei koulu tänä lukukautena ole tuottanut paljon ylimääräisiä huolia. Poikkeukset järjestyksestä ovat olleet harvoja ja vähäpätöisiä; pääasia on saada järjestys toimeen, jos sitten hartaasti valvoo järjestystä, niin tulevat poikkeukset siitä poikkeuksiksi — huomaa! jos koululla vain on kelpollisia opettajia. Minun kokemukseni mukaan vaatii siis koulu: 1:ksi vilpítőntä harrastusta (intresse) ja 2:ksi aikaa. Jos koulu saa tämän osakseen, ovat tulokset hyviä ja tyydyttäviä. — Liikeasiat (tarkoitin pellavakehräämöä) eivät myöskään ole tuottaneet huolia. Tehtaan työ käy hyvin, kurssi on oivallinen, rahoja riittävästi juokseviin menoihin. Tavaton on sen vuoksi erotus entiseen verraten, jolloin aina oltiin rahanpuutteessa. Nyt tämä liike kärsii oikeastaan vain siitä, että menekki ei ole niin suuri kuin sen tulisi olla, ja että tuotanto sen johdosta on supistettu. Seuraus siitä on, että ihmisikä kuluu, ennenkuin velat saadaan maksetuksi. Tämä on korjattava, ja sitä johtokunta nykyjään harrastaa."

* * * * *

Lokakuun 26 p:nä oli keisari allekirjoittanut kutsumuksen Suomen säädyille kokoontua valtiopäiville 1 p:nä helmik. 1872, ja uuden valtiopäiväjärjestyksen mukaan oli maan koulunopettajilla ensi kerran oikeus valita edustajia pappissäätyyn. Helsingin etevimmän koulun rehtorina Kihlman kutsui kaupungin vakinaiset koulunopettajat kokoukseen neuvottelemaan m.m. valtiopäivämiesehdokkaista. Kirjeessä rehtori A. G. J. Hallsténille Vaasassa hän seuraavana päivänä (21/11) kertoo kokouksen tuloksista: Yksimielisiä oli oltu siitä, että ennen muita Cleve oli valittava. Oli kyllä odotettu, että yliopisto valitsisi hänet, "koska hän oli ollut sieluna vastarinnassa nykyistä yliopiston (s.o. Kothenin) hallitusta vastaan, jota hallitusta yleisesti oli moitittu, mutta sen sijaan oli valittu (paitsi prof. C. G. Ehrströmiä) Lindelöf, joka (rehtorina) oli antanut käyttää itseään saman hallituksen välikappaleena." Cleve oli siis koulun parhaana, itseoikeutettuna edustajana valittava koulunopettajain puolelta. Olla valitsematta Cleveä olisi asettua kouluylhallituksen puolelle, menetellä samoin kuin se, syrjäyttää pedagogisen tieteen edustaja. Syystä että luultiin Cleven saavan yleisintä kannatusta Kuopion hiippakunnassa, oli päätetty kirjoittaa asiasta sikäläisiin koulukaupunkeihin. Porvoon hiippakunnan ehdokkaiksi oli asetettu prof. Yrjö Koskinen ja Kihlman taikka lehtori Strömberg (kokouksessa Porvoossa 28/8 1871 olivat hiippakunnan koulunopettajat päättäneet valita 2 edustajaa, korkeimman laillisen määrän). Turun hiippakunnassa oli "kuuleman mukaan" ehdokkaiksi ajateltu: Euréniä, Hjeltiä, Hallsténia sekä kenties Reuteria ja Ranckenia.

Vaalien lopullinen tulos oli, että Turun hiippakunnasta valittiin Hallsten, Porvoon Kihlman ja Yrjö Koskinen ja Kuopion Cleve. Tähän voimme lisätä, että Kihlman aina, niinkauankuin hän oli vaalikelpoinen, edusti Porvoon hiippakunnan koulunopettajia — s.o. kaikkiaan kahdeksassa säätykokouksessa.

Joulukuun 26 p:nä Kihlman kirjoittaa Levónille: "Hetki sitten sain valtakirjan olla valtiopäivämies. Kaikissa täällä ollaan, sanoi pukki kun pää leikattiin (!). [Sananlasku ruotsalaisessa kirjeessä suomeksi kirjoitettu.] Siinä uutta puuhaa. Mistä saada ymmärrystä vastata kaikkeen, sitä en käsitä. Vaikeaa on puhua ja toimia ilman vakaumusta; puhua ja toimia toisten vakaumuksen mukaan on mieltäni vastaan. Pääasiallisesti tullaan pyytämään veronlisäystä (niin kerrotaan) eli määrärahoja (anslag). Jos niin on laita, olen jotenkin selvillä kannastani. En myönnä penniäkään muuten kuin *ehdolla*, nimittäin ehdolla, että sekä uusia että vanhoja määrärahoja käytetään kansakunnan toivomusten mukaan. Jos kansan tulee maksaa, niin on mielivalta lopetettava. Jos taasen mielivalta edelleenkin on jatkuva, niin ei meidän ainakaan ole suoritettava palkintoa tullaksemme vielä mielivaltaisemmin pidellyiksi. Kas siitä luullakseni ei tule mitään." —

Ennenkuin puhumme erittäin 1872 v:n valtiopäivistä lienee paikallaan ääriviivoittaa Kihlmanin kuva valtiopäivämiehenä yleensä. Sellaisen kuvan luominen on näet jo tässä mahdollinen, koska hän heti esiintyy tavattoman valmiina tähän tehtävään, miten hänen käsityksensä yksityisistä asioista saattoikin vuosien kuluessa kehittyä. Kirkon ja koulun alalla hänen asiantuntemuksensa ja kokemuksensa olivat mitä perusteellisinta laatua ja niin myöskin teollisuus- ja pankkiliikkeen alalla. Näin oli hänellä jo ensi hetkestä suuremmat edellytykset kuin useimmilla muilla säädyn jäsenillä käsittelemään mitä erilaisimpia kysymyksiä. Mutta hän ei pysähtynyt siihen, vaan ollen valtiopäivämiehenä yhtä tarkka ja tunnollinen ja ahkera kuin ennen teologisissa, pedagogisissa ja liikeharrastuksissaan hän johdonmukaisesti syventyi kaikkiin esille tuleviin asioihin, ja seuraus siitä oli, että hänellä aikaa voittaen säädysään tuskin oli vertaansa monipuolisessa asiaintuntemuksessa. Pintapuolisempi luonne kenties olisi käyttänyt tällaista etevämmyyttä loistaakseen tiedoillaan. Kihlman sitä vastoin, vaikka puhuikin verraten usein, rajoitti hitaanlaisesti esiteltyt, mutta asialliset, ankarasti loogilliset, muodollisesti virheettömät, toisinaan ivalla maustetut lausuntonsa sellaisiin selityksiin ja huomautuksiin, jotka hänen mielestään olivat ehdottomasti asiaan vaikuttavia — pitää puheita lehterillä olevaa yleisöä ja sanomalehtiä varten ei ollut hänen luonteensa mukaista. Samassa asiassa hän esiintyi ainoastaan kerran tai pari, ollen vastaamatta vastaväitteisiin, milloin asian ratkaisu ei näyttänyt sitä vaativan taikka milloin keskustelu oli heilahtamassa enemmän tai vähemmän yksityis- tai mieskohtaiselle alalle. Tämä tapa ottaa osaa keskusteluun aiheutti, että Kihlmania aina kuunneltiin suurella huomaavaisuudella ja kunnioituksella, ja eräs maailman- ja elämäkatsomukseltaan hänestä kaukana oleva, mutta kuitenkin arvossa pidetty säädynjäsen kuuluu kerran huudahtaneen: "Merkillinen mies, tuo Kihlman, joka kerta kun hän säädysässä esiintyy, on hänellä jotain erikoista, asiata valaisevaa sanottavana." Itsestään on ymmärrettävää, että pappissäädyn enemmistö — vaikka hänen vaikutuksensa siihen erinomattain kirkollisissa asioissa ei ollut suuri, sillä häntä pidettiin liian vapaamielisenä — opittuaan hänet tuntemaan säännöllisesti valitsi hänet tärkeimpiin luottamusasemiin. Siten Kihlman myöhemmillä valtiopäivillään toimi valitsijamiesten puheenjohtajana, tärkeän valtiovaliokunnan ja puhemiesneuvoston jäsenenä sekä valittiin pankkivaltuusmieheksi ja pankintarkastajaksi y.m.

Kihlmanin suhteesta pappissäätöön sopii ehkä tähän ottaa hänen oma lausuntonsa kirjeestä (9/3 1873) A. J. Hornborgille, joka parastaikaa toimitti tunnettua matrikkeliansa ja oli sitä varten pyytänyt saada hänen elämäkertansa. Hornborg oli, ehkä vain leikillisesti, olettanut, että Kihlman arvatenkin mieluummin jäisi pois pappien seurasta; mutta vastaus ei suinkaan ollut leikillinen: "Mutta mistä olet saanut päähäsi, että mieluummin olisin erilläni pappisseurasta? Ei ole olemassa säätöä, jota minä niin korkeasti kunnioitan kuin pappis- ja opettajasäätöä. On totta: minä en pidä ulkokullaisuudesta, ja tekopyhyys (skenet af helighet) on se vaara, johon pappi helposti voi langeta; mutta eihän ole pakko lakata olemasta ihminen, vaikka onkin pappi, ja pappi, joka on ihminen, se on henkilö, jonka edessä kumarran tomuun asti. Se on tosi-ihminen, sillä onhan tosi-ihminen myöskin pappi — eräässä merkityksessä."

Kihlman luettiin ja kuului suomalaiseen puolueeseen ja hän otti aina osaa puolueen yksityisiin kokouksiin sekä valtiopäivien edellä että niiden aikana. Kumminkaan hän ei ollut puoluemies tavallisessa merkityksessä. Hän osasi näet tarkoin säilyttää itsenäisyytensä puolueeseen nähden, niin että hän saattoi mitä tärkeimmissä asioissa (esim. asevelvollisuuskysymyksessä) asettua omalle kannalleen ja olla hairautumatta puolue-elämässä niin tavallisiin mieskohtaisiin "letkauksiin". Syynä Kihlmanin liittymiseen suomenmielisiin olikin (samoin kuin prof. A. F. Granfeltin) ehkä enemmän järjen tai oikeudentunnon kuin sydämen vaatimus. Huolimatta nuoruudenaikansa hartaista ponnistuksista oppia suomea oli tämä kieli jäänyt hänelle jotenkin vieraaksi: hän puhui ja kirjoitti ainoastaan ruotsia [Totta kyllä olemme nähneet Kihlmanin kirjoittamia suomalaisia kirjeitä, mutta ne ovat sangen virheellisiä. Suomalaista puhetta hän täysin ymmärsi, niinkuin vakioapäiväkeskusteluista huomaa, ja poikkeuksetta hän luki suomalaisen kirjankin, mutta tuntien vaillinaisen kielentaitonsa hän ei mielellään suomea puhunut.]. Edelleen hän herännäisyysaikanaan kyllä oli oppinut tuntemaan ja kunnioittamaan vakava- ja syvämielistä suomalaista talonpoikaiskansaa, mutta tuskin suuresti erehdymme, jos oletamme, että Pohjanmaan ruotsalainen kansa sittenkin oli hänen sydäntään lähempänä, puhumatta siitä, että hänen isoisänsä oli ollut ruotsinmaalainen. Näin ollen oli hän niin sanoaksemme luonnostaan ruotsinmielinen. Mutta toiselta puolen on huomioonotettava, että hänen vanhat ystävänsä, Essen, Ingman, Yrjö Koskinen y.m., kuuluivat suomalaiseen puolueeseen, että hänen maailmankatsomuksensa oli sama kuin heidän, ja että hän jo nuorena oli oppinut kansallisessa liikkeessä näkemään Suomen tulevaisuuden. Nämä viimeainitut seikat ovat laatuaan siksi määrääviä, että ne aikana, jolloin suomenmieliset vielä yleisesti keskenään puhuivat ruotsia, olisivat riittäneet kiinnittämään kenen muun tahansa puolueeseen, mutta Kihlmanille ne eivät olleet ratkaisevia. Hän on näet itse (normaalikoulun vuosikertomuksessa 1886) — tehdessään selkoa "niistä periaatteista, jotka hän oli omaksunut" kansallisuuskysymyksessä — tunnustanut, että hän kristillisenä kansalaisena oli katsonut velvollisuudekseen asettua suomenkielisen kansan puolelle, koska se kärsi vääryyttä

yhteiskunnan puolelta: ensiksi siinä että sen täytyi opettaa lapsilleen toista kieltä, jos tahtoi antaa heille korkeampaa sivistystä, toiseksi siinä että se oli pakotettu oikeuden edessä taipumaan tuomittavaksi kielellä, jota se ei ymmärtänyt. Kansalainen, päättää hän sitten, joka jokaisessa yksityiskohdassa toimii oikeuden mukaan, ei ole puolue mies, vaikka hän ehkä siltä näyttääkin.

Yhtä itsenäinen kuin suomalaisen puolueen jäsenenä oli Kihlman muutoinkin. Jos tahtoo yhdellä sanalla ilmaista hänen käsitystapansa, niin lienee kai oikeinta sanoa hänen yleensä olleen konservatiivinen eli vanhoillinen, jopa toisinaan vahvastikin konservatiivinen. Mutta erinäisissä kysymyksissä saattoi hän esiintyä ehdottomasti vapaamielisenäkin. Näennäinen ristiriitaisuus johtui siitä, että hän aina mietiskelevän, kriittillisen luontonsa mukaan pyrki täysin itsenäiseen käsitykseen ja vakaumukseen kustakin esille tulleesta asiasta, ja silloin saattoi käydä niin, että tulos ei vastannutkaan sitä, mitä muut olivat odottaneet silmälläpitäen hänen yleistä kantaansa. Mutta miten olikaan ja vaikka hän ei ensinkään väittänyt löytäneensä kaikista parhaita ratkaisua, noudatti hän kuitenkin ehdottomasti vakaumustaan, kunnes hän keksi jotain parempaa s.o. jotain, jota hän vastaiseksi saattoi pitää parhaimpana vastauksena kysymykseen, mikä kulloinkin kiinnitti hänen ajatuksiensa. Toisin sanoen käsitellessään yhteiskunnallisia ja valtiollisia kysymyksiä hän oli sama totuudenetsijä kuin uskonnon alalla — mietinnän askartelukenttä oli toinen, mutta ei harrastuksen päämäärä eikä tunnollisuus vakaumuksen noudattamisessa.

Lopuksi muutamia pikkupiirteitä, jotka täydentävät kuvaa. Kihlman istui aina paikallaan istuntosalissa jättämättä sanaakaan kuulematta — eikä hän siis kuulunut "tupakkavaliokuntaan", vaikka hän polttikin tupakkaa. Hänellä oli aina edessään pieni, tavallisesti sinikantinen, kapea kirjanen, johon hän ensin lyijykynällä, sitten aina musteella kirjoitti kunkin puhujan nimen ja viittauksen lausunnon sisällykseen — joskus liittäen siihen arvostelevan sanankin — ja tietysti päätökset äänimäärineen. Valiokunnissa hän oli yhtä tarkka kuulija ja muistiinpanija. Näin oli hänellä povitaskussaan pieni pöytäkirja kaikesta, mitä oli kuullut ja nähnytkin valtiopäivillä, ja milloin tarvittiin, saattoi hän ystävillään antaa täsmälliset tiedot mistä tahansa. Mutta pääasia oli kuitenkin se, että hän itse täten verrattomalla tarkkaavaisuudella seurasi valtiopäivätyötä. — Samoin hän väsymättä luki kaikki esitykset ja mietinnöt, jopa niin tarkkaan, että hän ei koskaan jättänyt tarkastamatta numeroita ja laskelmia, missä semmoisia sattui olemaan. — Näin tunnollisesti Kihlman käsitti tehtävänsä valtiopäivämiehenä, ja kuitenkin hän huhtikuulla 1872 lausui eräässä kirjeessä tyttärelleen: "Kyllä valtiopäivillä on paljon työtä, mutta miten paljon vähemmän voimia kysyvää (ansträngande) se onkaan kuin koulutyö! Entistä enemmän olen oppinut käsittämään, kuinka koulunopettajan työ on raskasta, jos sitä vertaa muiden virkamiesten työhön!" —

Valtiopäivillä 1872 Kihlman esitti yhden ainoan anomusehdotuksen, nimittäin oman talon hankkimisesta normaalikoululle, ja tuli se hyväksytyksi. Pankki- sekä säädyn yksityisen valitusvaliokunnan jäsenenä hän sai ensimmäisen kokemuksensa valiokuntatyössä. Ensimmäinen kysymys, jonka käsittelyyn hän ratkaisevasti vaikutti, tarkoitti yötyötä tehtaissa.

Rovasti J. Grönberg oli jättänyt säädylle anomusehdotuksen, missä esitettiin toivomus, että yötyö tehtaissa terveydellisesti ja siveellisesti vahingollisena kiellettäisiin, ja heti samassa istunnossa, jossa se luettiin julki, Kihlman, vaikka tunnustikin anomuksentekijän hyvän tarkoituksen, asettui ehdottomasti vastustavalle kannalle. Tottunut kun itsekkin oli yötyöhön, hän ei pitänyt sitä työläisillekään epäterveellisenä eikä myöskään siveellisesti vaarallisena, sillä tapahtuihan työ valoisissa huoneissa tarkan valvonnan alla. Sitä paitsi antautuivat työläiset siihen vapaaehtoisesti elättääkseen itseään ja perhettään. Ilman yötyötä ei tehdasliike monestikaan kannattaisi, ja työläiset kärsisivät puutetta, nälkää. — Joskin Kihlman ehkä etupäässä katseli asiaa tehtailijan kannalta, ei hänen esiintymisensä olisi herättänyt suurempaa huomiota saatikka loukannut ketään, mutta onnettomuudekseen hän tässä ensimmäisessä valtiopäiväpuheessaan — maidensprech'issään — käytti aseenaan *ivaa*. Niin hän esim. lausui: "Yksilön vapaus määrätä itsestään, tämä pyhä (oikeus) on uhrattava. Miksikä? Jotta kiusaus juoppouteen ja haureuteen vältettäisiin. Tekemällä yötyötä joutuvat ihmiset kiusaukseen. Jos he nukkuisivat, olisi kiusaus loitolla. Autuaat ovat ne, jotka nukkuvat! Autuaat, sillä nukkuva ei tee syntiä. Tämän ajatustavan mukaan olisi toivottavaa, että päivätyökin kiellettäisiin. Jos kaikki nukkuisivat yöt päivät, mikä rauha vallitsisikaan maan päällä!" — Näin hänen ei olisi pitänyt puhua, vaan muistaa, mitä hän ennen (virsikirjan arvostelun johdosta) oli kokenut, nimittäin että papit eivät kärsi ivaa. Seuraavassa istunnossa rovasti A. F. Borenus otti pitääkseen Kihlmanille mitä ankarimman nuhdesaarnan, jonka kuitenkin puhemies liian mieskohtaisena keskeytti. Silti hän sai sanotuksi, että puhe oli tehnyt häneen tuskallisen vaikutuksen, ja erittäin viitatuksi lauseeseen: "autuaat ovat ne, jotka nukkuvat j.n.e.", jossa muka pyhän raamatun sanoja oli sopimattomasti muunneltu (variera). Kihlman puolusti itseään väittämällä pitäneensä ainoastaan asiaa silmällä; jos hänen esitystapansa oli ollut moitittava, oli hän kovin pahoillaan siitä. Mutta kun hän myöhemmin (23/2) pöytäkirjaa tarkistettaessa, tahtoi liittää siihen selityksen, enemmistö ei sitä sallinut (minkä johdosta kuitenkin useat ilmoittivat vastalauseensa). Itse anomusehdotus lähetettiin säädyn yksityiseen valitusvaliokuntaan, jossa se sai enemmistön ehdollisen kannatuksen, mutta Kihlman liitti mietintöön laajan vastalauseen. Lopullisessa

käsittelyssä sääty päätti jättää asian sikseen, parhaasta päästä siitä syystä, että jo 1868 oli ilmestynyt asetus, joka tarkoitti alaikäisten suojaamista liikarasisitukselta tehdastyössä. — Kihlman oli siis voittanut [Kun hän kirjeessä T. Reuterille (30/3) kertoo asian ratkaisusta, hän lisää: "Mutta mitä mahdollomia tyhmyyksiä lausuttiinkaan keskustelussa! Yksi lainsäätävä sanoi: mieluummin joutukoot lapset ja nuoriso köyhäinhoidon huostaan, kuin heidän sallittakoon tehdä työtä tehtaissa. Toinen: mieluummin kerjätökoot kuin työskennelkoot tehtaissa; mieluummin joutukoon maan teollisuus häviöön kuin tehtaissa sallittakoon yötyötä. On melkein häpeämätöntä olla valtiopäivämies ja puhua semmoista mielettömyyttä.]", mutta ymmärrettävää on, että hän tästä lähtien oli varovaisempi sanoissaan, eikä hän — mikäli olemme kuulleet — säilyttänyt miellyttävää muistoa ensimmäisestä parlamentaarista teostaan.

Toinen anomusehdotus, johon nähden Kihlmanin mielipide samoin pääsi voitolle, oli kirkkoherra Frans Snellmanin, joka ehdotti, että säädös joulukuun 16 p:ltä 1828, että aviottomien lasten kuolleet ruumiit olivat jätettävät anatomiasaliin, kumottaisiin. Tunteellisista syistä kylläkin huomioonotettava ehdotus jätettiin sikseen, koska ei voitu esittää toista keinoa, millä voitaisiin hankkia lääketiedettä tutkiville ylioppilaille tarpeellinen määrä "subjekteja".

Maaliskuun 1 p:nä tapahtui pappissäädyssä, että arkkipiispa (Bergenheim), sittenkuin oli luettu porvarissäädyssä tullut pöytäkirjanote, missä kehoitettiin muitakin säätyjä yhtymään L. Mechelinin anomusehdotukseen, että säädylle myönnettäisiin oikeus vahvistaa valtion tulo- ja menoarvio, kielsi keskustelun asiasta. Sitä perustuslakien tulkintaa vastaan, jolla arkkipiispa puolusti menettelyään, ilmoitti 22 säädyn jäsentä vastalauseensa. Näiden joukossa ei ollut Kihlman. Miksikä ei, sen saamme tietää seuraavasta kirjeotteesta (T. Reuterille, 30/3): "Tahdot tietää, kutka pappissäädyn jäsenet eivät protesteeranneet puhemiehen kieltoa vastaan keskustella porvarissäädyn lähettämästä anomuksesta. En voi antaa siitä täydellistä tietoa. Useimmat (luullakseni 23 tai 24) ja etevimmät protesteerasivat taikka niinkuin silloin sanottiin ilmoittivat vastalauseensa (reserverade sig). Ei-vastalauseen ilmoittajista tunnen piispa Schaumanin, toht. Alopaeuksen ja allekirjoittaneen ja joitakuita minores gentium. Sinä kai hämmästyit ja huudahdat: Sinäkin Brutukseni! Niin, semmoinen on asian laita, ja syy on seuraava. Minulla on yleensä periaate, etten toimi toisten auktoriteetin, vaan oman käsitykseni ja vakaumukseni mukaan. Valtiopäivämiehenä olen entistä enemmän painanut tämän periaatteen mieleeni ja katsonut velvollisuudekseni sitä noudattaa. Kun arkkipiispa kielsi keskustelun, istuin minä niinkuin kaikki muut suu auki, eikä kukaan lausunut sanaakaan sulasta hämmästyksestä. Kaikki alkoivat tutkia valtiopäiväjärjestystä ja erittäin sen 63 §:ää. Istunnon lopulla pyydettiin asia pöydälle. Kun nyt arkkipiispa selitti kysymyksen olevan lopullisesti ratkaistun eikä enää voivan tulla pöydälle pannuksi, koska ei keskustelua millään ehdolla saanut tapahtua, silloin ilmoittivat Hornborg, Forsman (Yrjö Koskinen), Ehrström, Renvall, Cleve, Hjelt y.m. vastalauseensa. Minä en voinut siinä hetkessä käsittää, mitä vastaan he panivat vastalauseensa, sillä 63 §:n mukaan puhemies voi tehdä niinkuin hän teki, jos hän *katsoo* (finner) kysymyksen olevan arkaluontoista laatua. Kysymyksen ei tarvitse *olla* arkaluontoinen, vaan ainoastaan että hän *katsoo* sitä arkaluontoiseksi. Arkkipiispa oli siis laillisessa oikeudessaan, ja kun niin oli laita, en voinut käsittää, mitä vastaan he panivat vastalauseensa. Minä pyysin selitystä, mutta en saanut muuta kuin että pantiin vastalause hänen käsitystään vastaan. Kun tämä selitys ei minusta ollut tyydyttävä (ilmoitetaanhan vastalause silloin, kun joutuu vähemmistöön, sekä sen osoittamiseksi, ettei ole ottanut osaa johonkin päätökseen), päätin toimia vakaumukseni mukaan, s.o. alistua puhemiehen kieltoon ilman vastalauseita, vaikka minun samoin kuin muiden mielestä puhemiehen mainitsemat syyt hänen menettelynsä olivat kokonaan etsimällä etsityitä (alldeles sökta). Minun tulee myös mainita, ettei puhemies tilaisuudessa lukenut, vaan ainoastaan mainitsi (citerade) perustuslain pykälät, joten minun silloin oli mahdotonta arvostella syiden pätevyyttä. Kun sittemmin olin tarkastanut samat pykälät ja huomannut, että niitä oli käytetty ainoastaan verukkeena, olisi minulla kyllä ollut halu panettaa tämä käsitykseni pöytäkirjaan, mutta se olisi tietänyt, että minä oman itseni tähden tahdoin kosketella haisevaa asiaa. Minusta ei minun persoonani ollut niin suuriarvoinen eikä muutenkaan ollut niin tärkeää, että jälkimaailma saisi tietää mitä ajattelin, ja sen vuoksi jätin asian sikseen. Sanotussa on Sinulla selitys menettelyyni."

Samassa kirjeessä Kihlman selvittää kantansa toiseenkin kysymykseen nähden, jopa semmoiseen, joka näillä valtiopäivillä herätti tavallista suurempaa hälinää. Porvarissäädyssä olivat C. A. Öhrnberg, F. Kiseleff ja L. Mechelin esittäneet anomusehdotuksen ruotsinkielisen professorinviran aikaansaamisesta yliopistoon, ja oli sääty, samalla kuin se päätti lähettää anomuksen yleiseen valitusvaliokuntaan, myöskin päättänyt kehoittaa muita säätyjä yhtymään siihen. Pappissääty asettui kuitenkin epäilevälle kannalle ja lykkäsi lopullisen vastauksen antamisen siksi, kunnes valiokunnan mietintö oli valmistunut. Kihlmankin oli lausunut mielensä, katsellen asiaa näkökohdalta, "jolta", sanoi hän, "minä tavallisesti katselen asioita ja olosuhteita, nimittäin käytännölliseltä". Luettuaan selostuksen H. D:sta oli T. Reuter kirjoittanut, että hän ei voinut hyväksyä ystävän lausuntoa, vaikka hänkin olisi hylännyt anomuksen. Siihen Kihlman vastaa: "Valitan, ettet hyväksy lausuntoani ruotsalaisesta opettajanvirasta; itse en ole huomannut, että minulla olisi syytä katua sanojani. Olen vieläkin sitä mieltä: 1:ksi että kouluissa nykyään paremmin huolehditaan ruotsinkielestä kuin ennen esim. meidän kouluajanamme, koska nyt

luetaan sekä ruotsalaista kielioppia, että ruotsalaista kirjallisuutta; 2:ksi että ruotsinkielisistä kouluista tulleet ylioppilaat edelläkäyneen kouluopetuksen vuoksi nyt luonnollisesti ovat entistä vähemmän enempien opintojen tarpeessa; 3:ksi että sitä vastoin ylioppilaiden, joiden äidinkieli on suomi ja joita koulussa ja lukiossa on opetettu suomenkielellä, sangen todennäköisesti tarvitsee yliopistossa jatkaa opintojaan ruotsinkielessä; 4:ksi että epäilemättä olisi hyvä, jos meillä olisi varaa kustantaa opettajia tässä ja useissa muissakin aineissa, mutta koska varat eivät myönnä rajatonta määrää yliopistonopettajia, niin on välttämätöntä tarpeellisten joukosta valita enimmin tarpeelliset; ja 5:ksi että yliopiston konsistorin tehtävä on suorittaa tämä valikoiminen; ja että siis tämä auktoriteetti on asiassa sanansa lausuva. — Luulen siis, että olisi hyvä, jos saisimme yliopistoon opettajan, jolla on tyyllillistä kykyä (stilistisk förmåga) ja jonka tehtävänä olisi korjata ruotsalaisia kirjoituksia. Saada sinne mies, joka luennoitsisi ruotsin kieliopissa ja muinais-pohjoismaisessa kielessä, saattaisi myöskin olla hyvä, mutta minun mielestäni se on luettava vähimmin pakottaviin tarpeisiin. Ajattelen näet, että ylioppilaan tulee kyetä tutkimaan niin helppoa kielioppia kuin ruotsalainen on, ja muinais-pohjoismaalaiseen kieleen nähden täytyy meidän tulla toimeen vastedes niinkuin tähän saakka." — Asia päättyi niin, että ainoastaan aatelis- ja porvarissäädyt yhtyivät kannattamaan anomusta. Kihlmanin käytännöllisesti järkevä lausunto asiassa osoittaa, miten vieras hänelle oli ruotsinmielinen henki. Ruotsinmielisille oli näet ruotsinkielisen professorinviran perustaminen toiselta puolen kunnia-asia, toiselta puolen kysymys viran hankkimisesta hartaalle ruotsinkielisen tutkijalle A. O. Freudenthalille. Suuri olikin kiihko, minkä pappis- ja talonpoikaissäädyt aikaansaiivat kieltäytymällä yhtymästä anomukseen.

Erikoisena ilmauksena Kihlmanin vanhoillisuudesta pidettiin kai aikanaan hänen esiintymistään n.s. kunnallisvaliokunnan ehdotuksen johdosta, että pappissääty luopuisi erikoisoikeuksistaan (säädyn jäsenten omistamien talojen verovapaudesta) kaupungeissa. Käsitellessään arm. esitystä kaupunkien kunnallishallinnosta oli näet valiokunta katsonut suotavaksi, että kaupunkien asukkaat oikeuksiin nähden olisivat mahdollisimman yhdenvertaisia. Kihlman vastusti ehdotusta, ei sen vuoksi, ettei erikoisoikeuksista yleensä koskaan olisi luovuttava, vaan sentähden, että hänestä semmoisen teon edellytyksenä tuli olla erittäin tärkeä syy, jommoista nyt ei ollut olemassa. Hän viittasi Englantiin, missä on tapana sitkeästi pitää kiinni erikoisoikeuksista, kunnes on päivän selkeästi osoitettu, että niistä luopuminen tuottaa kansalle todellista hyötyä. Pappissäädyn enemmistö oli kumminkin toista mieltä. — Vähän myöhemmin Kihlman joutui päinvastaiseen asemaan säätynsä enemmistöön nähden. Se tapahtui, kun käsiteltiin yleisen valitusvaliokunnan mietintöä L. Mechelinin anomuksesta, että ne asetukset kumottaisiin, jotka asettavat juutalaiset maan lakien ulkopuolelle. Kihlman oli yhtä mieltä muiden puhujain kanssa siitä, että maamme ei kaipaa juutalaisia; "olemme tähän asti tulleet toimeen ilman heitä ja toivokaamme, että tästä lähtien voimme Jumalan avulla elää ilman Jumalan kansan apua". Mutta kysymys oli oikeudesta. "On sanottu: asukoot muissa maissa, vaan ei meidän maassamme. Heillä on kuitenkin oikeus elää maan päällä; ja jos me suomalaiset sanomme, etteivät he saa elää maassamme — onhan meillä oikeus sulkea heidät pois täältä, — niin tunnustamme samalla, että muillakin on oikeus sulkea heidät pois maastansa, eikä loppupäätelmä voi olla mikään muu, kuin että ihmiskunnalla on oikeus poissulkea heidät maan päältä. Semmoista vääryyttä en voi ottaa omalletunnolleni, ja sen vuoksi on mielestäni nykyään epäkohta Suomessa olemassa; sen vuoksi toivon myöskin, että tämä epäkohta kumotaan, että jotakin tehdään vuosisatoja kestäneen vääryyden poistamiseksi, joka painaa Suomen kansaa." Tällä hän ei tarkoittanut, että ovet olivat avattavat juutalaisen kansakunnan huonoille aineksille (pelko, että nämä tulvaisivat maahan, määräsi useimpain muiden puhujain kannan), vaan ehdotti hän, että anottaisiin keis. esitystä, jossa määrättäisiin, millä ehdolla juutalaisille olisi sallittu asettua maahan. — Sääty päätti 20 äänellä (12 vastaan) hylätä sekä anomusehdotuksen että mietinnön. Ainoastaan Borenius ja Kihlman ilmoittivat vastalauseensa. — Tähän kysymykseen nähden Kihlman siis oli säätynsä enemmistöä vapaamielisempi. Itsekin hän eräässä kirjeessä asettaa kysymykset rinnakkain, lausuen, että pappissääty oli "erikoisoikeus-asiassa yhtä kristillinen kuin juutalaiskysymyksessä epäkristillinen!" Myöhemmin Kihlman kuitenkin asettui toiselle kannalle jälkimmäiseen kysymykseen nähden.

Tärkeimpiä asioita näillä valtiopäivillä oli kysymys uusista rautateistä, ja oli yleinen valitusvaliokunta mietinnössään ehdottanut, että ensi kädessä oli anottava Hämeenlinnan-Tampereen ja Viialan-Turun ratojen rakentamista. Ottaen lähtökohdakseen sen periaatteen, että valtion ennen kaikkea tulee huolehtia emäradoista ja yksityisten joko omin keinoin taikka valtion avustuksella rakentaa sivuratoja, Kihlman pitkässä puheessa puolusti sitä käsitystä, että Viialan-Turun tie oli katsottava sivuradaksi, jonka rakentaminen lähinnä kuului turkulaisille. Sitä vastoin oli hänen mielestään Hämeenlinnan-Tampereen tie, pohjoisen emäradan osana, ensiksi ja viipymättä aikaansaattava, ja samalla aikaa tarpeelliset tutkimukset suoritettavat Pohjanmaan rataa varten, jonka rakentamiseen ryhdyttäisiin niin pian kun edellinen oli valmis ja varat suinkin sallivat. — Hän joutui vähemmistöön; mutta lohdutti itseään valtiopäivien lopulla sillä valtiovaliokunnan antamalla tiedolla, että varoja olisi sekä toiseen, että toiseen rataan.

Koulukysymys oli kuitenkin 1872, kiitos uuden kouluylhallituksen, kaikista polttavin. Kaikissa säädyissä esitettiin anomuksia kouluopetuksesta ja koululaitoksen järjestämisestä.

[Talopoikaissäädyllä oli Heikura jättänyt anomuksen kouluasiassa, ja häntä oli senaattori Antell — niin kertoo Kihlman T. Reuterille — Kothenin läsnäollessa kehoittanut peruuttamaan anomuksen sanomalla, että häntä olisi houkuteltu sen esittämiseen. — "Kothen ja Antell suomalaisen kansakunnan kasvattajina", lisää kirjoittaja, "siinä pukki puutarhurina!"] Yleinen valitusvaliokunta käsitteli kaikkia laajassa mietinnössä ja ehdotti, että säädöt anoisivat, että kouluylhallituksen kokoonpano järjestettäisiin sen ehdotuksen mukaan, jonka 1867 v:n säädöt olivat periaatteellisesti hyväksyneet, sekä että säädöille suotaisiin oikeus ottaa osaa kouluasetuksen laadintaan taikka ainakin antaa lausuntonsa siitä ennenkuin se julkaistaisiin. Kun asia toukok. 11 p:nä tuli keskustelun alaiseksi pappissäädyssä, esiintyi ensiksi piispa Schauman syvästi tunnetuin sanoin hyväksyäkseen mietinnön ponsineen, ja kun hän vaiken, nousi koko sääty seisoaalleen ja yhtyi hänen sanoihinsa. Ainoa, joka ei niin tehnyt, oli valtioneuvos L. L. Lindelöf. Hänen mielestään mietintö ei ollut vapaa ennakkomieliä eikä arvostelu kouluylhallituksesta oikea. Kun sitten toht. Hornborg oli puolustanut mietintöä Lindelöfin huomautuksia vastaan, pyysi Kihlman sananvuoroa tarkastaakseen erinäisiä muistutuksia normaalikoulua vastaan, jotka oli otettu mietintöön eräästä vastalauseesta, minkä muuan kouluylhallituksen jäsen (nimittäin itse päällikkö, parooni von Kothen) oli liittännyt saman hallituksen enemmistön laatimaan koululakiehdotukseen. Vastalausujan mielestä normaalikoulu ei suinkaan ollut mallikelpoinen. Opettajat olivat näet enimmäkseen tuntiopettajia, useita tärkeimpiä aineita opetettiin alemmilla luokilla ilman oppikirjaa, ja oli koko laitoksen kehitys pääasiassa riippuvainen opettajien subjektiivisista mielipiteistä, josta kaikesta johtui, että oppilaiden edistys oli huonompi kuin vanhoissa hyvissä kouluissa. Tahtomatta pitää normaalikoulua nuhteettomana Kihlman huomautti, että koulu ei lainkaan ollut syypää siihen, että opetusta suuressa määrässä annettiin tuntiopettajien kautta, vaan johtui se siitä että hallitus ei ollut välittänyt lukuisista pyynnöistä, että asiat järjestettäisiin paremmin. Mitä siihen tuli, että opetusta annettaisiin ilman oppikirjoja, ei muistutus ollut todenperäinen: ennen oli niin ollut laita, mutta aikaa myöten oli tarpeelliset kirjat kirjoitettu, huolimatta siitä, ettei tekijöille koskaan suoritettu täyttä, asetuksenmukaista palkkiota. Yhtä vähän perää oli muistutuksella opetusmetodeja vastaan, sillä ne eivät olleet yksityisten opettajien keksimiä, vaan "tulos ihmiskunnan työstä pedagogisella alalla". Edelleen oli vastalausuja vaatinut, että vähemmän tärkeitä aineita pitäisi poistaa. "Mutta juuri tämän kysymyksen", jatkaa puhuja, "kysymyksen siitä, mitkä aineet olisivat vähemmän tärkeitä poistettavat lukujärjestyksestä, on jokainen asiaan perehtynyt huomannut kovin vaikeaksi ratkaista. Vastalausuja on ottanut asian kevyesti. Hän on poistanut äidinkielen, jopa tavallaan molemmat äidinkielet. Hänen mielestään äidinkieltä ei enää tulisi opettaa kouluissa. Toinen äidinkieli olisi taas oleva valinnainen venäjän rinnalla. Sen, jolla on jotain käsitystä siitä mitä opetukseen kuuluu, on luullakseni vaikea yhtyä vaatimukseen, että äidinkieli poistettaisiin. Tulee sitten kysymys venäjänkielestä, jonka opetus, vastalausujan mielestä, on siihen määrään laiminlyöty julkisissa kouluissa, että nuorukaiset, jotka ovat päästetyt yliopistoon varustettuina todistuksella, että ovat lukeneet venäjää, ovat osoittautuneet tässä kielessä heikommiksi kuin alhaisimpien luokkien oppilaat 50 vuotta sitten. Jos vastalausuja olisi sanonut, että julkisista oppilaitoksista päästetyillä oppilailta on osalta ollut heikot, jopa liian heikot tiedot venäjässä, niin luulen hänen väitteensä enemmän lähestyneen totuutta. Luulen nimittäin, että todella niin on laita, että osa niistä nuorukaisista, jotka viime vuosina ovat suorittaneet ylioppilastutkinnon, on ollut puutteellisesti perehtynyt venäjänkieleen. Mutta jos kysytään, mistä se johtuu, niin ei syy ole mikään muu kuin se, joka aiheuttaa, että tiedot missä muussakin aineessa tahansa saattavat olla heikkoja, nimittäin että opettajat kyseessä olevassa aineessa ja eri oppilaitoksissa ovat olleet huonoja — jos sitävastoin oppilaitoksella on ollut kykenevä ja harras opettaja venäjänkieleessä, niin ovat oppilaat tässä aineessa oppineet, mitä heidän on tullut oppia s.o. määrätyn oppikurssin. Lisäksi tulee, että, mikäli tunnen oloja, venäjän opinnot eivät ole taantuneet, vaan päinvastoin edistyneet sen jälkeen kuin se lakkasi olemasta pakollinen oppiaine — mikä tapahtui mietinnön johdosta, jonka oli esiintuonut keisarikuntaan kuuluva, epäsuomalainen mies, professori Baranoffski, mies, jonka muistoa Suomessa aina siunataan. Tärkein tekijä venäjänkielen samoin kuin jokaisen aineen oppimisessa on se, että mielellään opitaan mitä opitaan, ja tässä suhteessa voin minä mainita kaikenlaista valaisevaa, esim. juuri olot normaalikoulussa. Täällä ovat, niinkuin tunnettu on, venäjä ja kreikka vaihtoehtoisia, ja kolmella korkeimmalla luokalla, semmoisina kuin ne olivat lukuvuoden lopulla 1871, oli 76 oppilaasta 36 valinnut kreikan ja 40, siis enemmän kuin puolet, venäjänkielen. Olen iloinnut siitä sen vuoksi, että mielestäni venäjä on meillä tärkeä oppiaine sekä liikemiehille että monelle virkamiehelle. Venettä ei ole normaalikoulussa opetettu näön vuoksi, vaan vallan vakavasti. Kun kumminkin vastalausuja, joka on kouluylhallituksen päällikkö ja jolla on Hänen Keis. Majesteettinsa erikoinen luottamus kouluasioissa, on väittänyt, että yliopistoon päästetyt nuorukaiset yleensä ovat osoittautuneet heikommiksi kuin alimpien luokkien oppilaat 50 vuotta sitten, niin on hän mielestäni astunut totuuden rajan yli ja on hänen lausuntonsa kautta käynyt mahdolliseksi, että Hänen Keisarillisen Majesteettinsa silmät voisivat tulla hämmennetyiksi (kunde blifva förd bakom ljuset). Tämän olen tahtonut saada sanotuksi, syystä että vaikenemistani olisi voitu selittää niin, että minä olen myöntänyt todenperäisiksi nämä normaalikoulun ja erittäinkin venäjänkielen opintoihin kohdistetut väitteet. Tunnustan kaikkien kuullen, että Suomen asukkaat toivovat, että yhteys ja luottamus vallitsee venäläisen ja suomalaisen kansakunnan välillä, toivovat sitä yhtä hartaasti kuin hänen Majesteettinsa on julkilausunut saman toivomuksen siinä puheessa, jolla

nämä valtiopäivät avattiin, ja kuin se viime kuukausina on esiintuotu erinäisissä venäläisen sanomalehdistön kirjoituksissa. Mutta juuri sen tähden, että meillä on se vakaumus, että näiden molempien, toistensa rinnalla asuvien kansakuntien tulisi tuntea toisiansa, me myöskin käsitämme venäjänkielen opintojen tärkeyden. Mutta koska me käsitämme sen, toivomme me, että kieli on niiden opittava, joille se on tarpeen, ilman että muita pakotetaan siihen, sillä jos niin tapahtuu, tulee koulukurssiin kuuluvien välttämättömien oppiaineiden luku entistään suuremmaksi, ja siitä on kasvatus ja opetus arveluttavalla tavalla kärsivä. — Valiokunnan mietintö ehdottaa myöskin, että maan säädyt anoisivat oikeutta ottaa osaa yleisten koulu- ja opetuslakien säätämiseen; tätä oikeutta pidän minä luonnollisena oikeutena. Jo luontokin velvoittaa vanhempia huolehtimaan lapsistaan, samoin kuin lapsia turvautumaan vanhempiinsa. Edelleen on tämä oikeus jumalallisestikin perustettu, sillä isälle ja äidille eikä kellekään muulle lausutaan: kasvattakaa lapsianne kurissa ja Herran pelvossa; ja tämä oikeus perustuu vihdoin perustuslailliseen valtiosääntöömme. Sen mukaan on meillä oikeus verottaa itseämme, eikä kansakunnalta voida vaatia veroa eikä suostunutta ilman myönnytystämme, ja meillä, joilla siis on oikeus määrätä omaisuudestamme, meillä ei olisi oikeutta siihen nähden, jonka arvo on suurempi, omiin lapsiimme, meillä ei olisi oikeutta lausua sanaakaan, kun on kyseessä määrätä jotain heidän kasvatuksestaan. Tämä oikeus perustuu lopuksi siihen käsitykseen, jonka hallitus itse on osoittanut omistavansa tässä asiassa. 1867 v:n valtiopäivillä esitettiin tämä kysymys säädyille, jotta ne antaisivat lausuntonsa siitä, tahtoivatko ja millä tavoin tahtoivat hankkia tarpeelliset varat oppilaitosten järjestelmiseen koulukomitean ehdottaman tarkoituksen mukaan. Hallitus oletti siis itse, että 1867 v:n säädyt tarkastaisivat komitean ehdottamaa tarkoitusta ja lausuisivat siitä mielensä. Säädyt tekivätkin niin. Ne hyväksyivät ehdotuksen pääasiassa, hyväksyivät tarkoituksen, ja sen vuoksi on minusta 1872 v:n säädyillä erityinen oikeus anoa, mitä anovat. Näyttää siis siltä, ettei säädyjen anomus ole kohtuuton. Me anomme ainoastaan mitä me luonnon ja Jumalan lain mukaan olemme velvolliset anomaan, nimittäin että saamme noudattaa velvollisuutta, jonka on meille määrännyt Jumala, joka vaatii että vanhemmat vastaavat lasten kasvatuksesta; toiselta puolen on hallituksellakin velvollisuutensa nuorison kasvatukseen nähden, mutta sen velvollisuus ei ulotu edemmäs kuin valvomaan, että vanhemmat tekevät mitä heidän tulee, etteivät he jätä nousevaa sukupolvea ilman opetusta ja kasvatusta. Mutta valtio ja hallitus menee edemmä; jos se tunkee perheen rauhoitettuun piiriin, niin ottaa se päällensä edesvastuun, jota sen pitäisi pelätä eikä tavoitella. Miten katselenkaan asiaa, joko kansakunnan tai hallituksen puolelta, en voi muuta nähdä kuin että molemmilla on sama harrastusperä, nimittäin että nuoriso kasvatettakoon hyvin ja kelvollisiksi ihmisiksi; ja kun kansakunnalla epäilemättä tässä kohden on luonnollinen ja jumalallinen ja yhteiskunnallinen oikeus, eikä se voi toivoa mitään muuta kuin hallitukseen, niin uskallan odottaa, että hallitus on huomioonottava kansakunnan toivomukset ja jättävä kansakunnan lapset kansakunnalle itselleen kasvatettaviksi." — Kun vielä eräs puhuja oli lyhyesti vastannut Lindelöfille, ja tämä oli huomauttanut, että hän ei pyytänyt puolustaa kouluylihallitusta, hyväksyi sääty yksimielisesti mietinnön. — Jo sitä ennen oli sääty yksimielisesti hyväksynyt Yrjö Koskisen anomusehdotuksen, että suomalainen normaalikoulu pysytettäisiin Helsingissä. Etteivät nämä koululaitosta koskevat anomukset, huolimatta siitä, että kaikki säädyt yhtyivät niitä kannattamaan, johtaneet toivottuun tulokseen, saamme alempana nähdä.

Se mitä tässä on kerrottu, todistaneet mitä ylempänä mainittiin, että Kihlman jo ensi valtiopäivillään oli valmis ottamaan osaa säädyjen työhön. Eikä hän säästänyt voimiaan. Hänen vanhin poikansa muistaa eräänä päivänä toukokuulla 1872 säälien ihmetelleensä isän raskasta työtaakkaa, hän kun ei suonut itselleen edes välttämätöntä päivällislomaa eikä tarpeellista yölepoa. Siihen oli isä vastannut, että hän tällä kertaa tekee minkä suinkin voi, vaikka hänen toimintansa valtiopäivillä on herättänyt niin paljon vastustusta ja tyytymättömyyttä, että häntä varmaankaan ei enää toista kertaa valita valtiopäivämieheksi. — Siinä Kihlman kyllä erehtyi; mutta sanat voidaan sentään ymmärtää. Vastustajain tyytymättömyys oli äänekkäämpää kuin myötätuntoisten suosio.

* * * * *

Valtiopäivät päättyivät 15 p:nä kesäk., mutta ei Kihlman silti päässyt vapaaksi. Hän oli näet valittu tarkastusvaliokunnan jäseneksi sekä pankkivaltuusmiehen toiseksi varamieheksi, ja edellinen toimi tuotti hänelle paljon työtä. Perhe oli jo muuttanut maalle, Järvenpäähän, niinkuin kesällä 1870; mutta isällä ei ollut tilaisuutta montakaan päivää nauttia suven suloisuutta. Kun hänen vaimonsa kerran omasta ja lasten puolesta valitti, että hän aina työskennellen Helsingissä antoi heidän ikävöidä maalla, lohdutti Kihlman kirjoittajaa huomauttamalla, että kyllä kai tämä sentään oli iloinen siitä, että hänen miehensä nautti luottamusta: varmaankaan hän ei tyytyisi mieheen, joka aina viruisi kotona, kykenemättä mihinkään julkiseen toimeen. Hildaa tämä huomautus enemmän huvitti kuin lohdutti. Hänen piti muka olla tyytyväinen yksinäisyyteensä, kun tiesi että hänellä oli kelpo ja moneen tehtävään kykenevä mies, hänen, joka juuri miehensä kelpoisuuden vuoksi ikävöi häntä. "Rakas ystävä", lausuu hän, "minun puolestani saisit kyllä olla vähemmin taitava liike- ja virkamies, jos sen sijaan saisit yhden ainoankaan tunnin päivässä rauhallisesti nauttia seurastasi!" — Valiokunnan työ kesti 16 p:ään elok., jolloin päättäjät vietettiin päivällisillä Alppilassa. Seuraavana päivänä Kihlman matkusti Järvenpäähän; mutta silloin ei ollut enää kahta viikkoa jäljellä, ennenkuin koulu alkaisi.

Perheoloihin nähden on muutoin mainittava, että Hanna Kihlman oli mennyt kihloihin normaalikoulun voimistelunopettajan (seuraavana vuonna Uudenkaarlepyyn seminaarin lehtoriksi nimitetyn) Viktor Heikelin kanssa. Niinikään oli neiti Mathilda Grönvall (jo 1871) joutunut kihloihin henkikirjuri Hjalmar Forsgårdin kanssa. Tämä jälkimmäinen seikka aiheutti, että Kihlman tänäkin kesänä teki kahden viikon matkan Pohjanmaalle, nimittäin serkkunsa häihin, jotka vietettiin 25 p:nä heinäk. Kruununkylän Sofielundissa. Kihlmanilla oli muassaan Oswald ja Lorenzo. Hanna oli saapunut sinne toista tietä. Rovastin rouva Kihlmanin lahjoittamilla varoilla oli neiti Grönvall ostanut maatilan Kruununkylästä, ja sinne pariskunta asettui asumaan. Rouva Forsgårdin sijalle Sofielundiin tuli hänen sisarensa neiti Emelie Grönvall, sillä Hilma Kihlman ei olisi voinut yksin hoitaa kotoaan ja talouttaan.

* * * * *

Edellisestä tiedämme, että Pellava- ja Rautateollisuusyhtiön asema nykyjään oli paremmalla kannalla. "Pellavayhtiö" uusittiin vuosi vuodelta, kunnes Yhdyspankki jälleen (1873) myönsi luottoa, ja kurssi oli entistä edullisempi. Tilinpäätös v:lta 1871 osoitti 436,000 mk nettovoittoa, 14% nimelliselle osakepääomalle, "tulos, joka", kirjoittaa Kihlman Ekströmille Vaasaan (7/5 1872), "nousee rohkeimpien toivomustemme yli". Kumminkaan ei yhtiö voinut jakaa osinkoa, ennenkuin ylempänä mainitut velat pankeille oli maksettu. Vapautuakseen niistä päätti yhtiö ottaa 10-vuotisen kuoletuslainan, joka syksyllä 1872 tulikin täyteen merkityksi, ja silloin voitiin ylimääräisessä kokouksessa (27/9) tehdä päätös 3 %:n osingon jakamisesta v:lta 1871.

Oikealle liikemiehelle on luonteenomaista ei ainoastaan varovasti ja tunnollisesti hoitaa liikettään semmoisena, jommoisena se alkujaan on olemassa, vaan myöskin laajentaa sitä mikäli olosuhteet myöntävät. Ettei Kihlmanilta puuttunut tätäkään taipumusta, ilmenee m.m. seuraavasta. Kerrottuaan että Tampereen yhtiö oli päättänyt avata oman myymälän Helsingissä, Kihlman kirjoittaa (29/1 1871) Levónille uudesta tuumasta. "Puuhiomoteollisuus alkaa nyt tulla hyvin muotiin. Liike onkin todella houkutteleva. Pietarissa on puumassan hinta 2 rupl. puudalta, joka tehtailijalle maksaa 3 mk., ja kysyntä on rajaton. Pääasia on omistaa hyvä koski semmoisella paikalla, josta kuljetus ei tule liian kalliiksi. Minä mietin kovasti yhtiön liikkeen laajentamista perustamalla puuhiomon. Sinä naurat. Ajattelet, että olemme jo tarpeeksi laajentaneet liikettämme. Mutta kun meillä on voimaa, onko oikein olla käyttämättä sitä? Onko oikein ylenkatsoa vuotuista 50,000 mk:n tuloa? Eikö voimakkaassa koskessa ole sopivaa paikkaa? Mutta putouksen tulee olla korkea, sillä paljon voimaa tarvitaan!"

Ajatus ei anna Kihlmanille rauhaa. Insinööri, sittemmin prof. Rud. Kolster tutkii yhtiön osuutta Tampereen koskessa, ja insinööri H. Kauffman tekee kustannuslaskelmia. Käyttämätön vesivoima huomataan melkoiseksi, ja perustamiskustannukset lasketaan 125,000 mk:ksi (siihen luettuna 10,000 mk:n liikepääoma). Syyskuulla 1871 esittää sitten prof. C. G. von Essen (joka Kihlmanin, A. V. Lagerborgin ja C. G. Lundeniuksen kanssa oli muodostanut eri yhtiön) ehdotuksen, että hän ottaisi perustaakseen puuhiomon pääasiassa sillä ehdolla, että hiomon nettovoitto tulisi hänelle, perustajalle, joka laskee siitä hyväkseen 10 % korkona perustamis- ja liikepääomalle sekä jäännöksen pääoman kuoletuksena, ja että puuhiomo olisi hänen omansa, kunnes kuoletus on loppuun suoritettu, mutta että se sitten luovutettaisiin kokonaan pellavakehräämöyhtiölle; tontista ja vesivoimasta olisi vuotuisena vuokrana maksettava 500 mk.

Ehdotus hyväksyttiin, välikirja tehtiin, ja 1872 v:n alusta ryhdyttiin uuden tehdaslaitoksen perustamistöihin. Ja yritys menestyi oivallisesti. Noin 8 vuoden kuluttua olivat perustamiskustannukset (326,500 mk) kuoletetut ja 10 % koko pääomasta maksettu, ja puuhiomo joutui syksyllä 1881 pellavakehräämön omaksi — eikä enää semmoisena, jona se ensin oli ollut, s.o. puusta rakennettuna, vaan ihan uutena kivistä, jopa laajennettuna ja ajan vaatimusten mukaan uudistettuna. —

Vaikka Essen oli se, joka julkisesti esiintyi puuhiomo-yrityksen ehdottajana ja perustajana, oli Kihlman sittenkin sen syntysanan lausuja. Kun eivät kehräämöyhtiön omat varat riittäneet siihen, eikä hän itse yhtiön johtokunnan puheenjohtajana voinut asettua toisen yhtiön johtoon, sai hän vanhan ystävänsä ja appi-isänsä astumaan sijaansa. Puuhiomoyhtiön varsinaiseen johtoon Essen ei kuitenkaan liene ottanut osaa, ja sitä paremmin saattoi hän, kun joku vastoinkäyminen sattui, muistuttaa Kihlmanille, kuka oikeastaan oli alkuunpanija. Onneksi kehittyi asia, niinkuin jo sanottiin, hyvin ja tuo suuri Tampereen liike, jonka Kihlman oli pelastanut uhkaavasta perikadosta, itse vaaraan joutumatta laajentui uudella tuottavalla tehtaalla. [Onnistunut yritys antoi Essenille paljon aihetta vitseihin. Yhtiön osakkaita nimitti hän "slipareiksi" (hiojiksi), jota sanaa ruotsinkielessä käytetään merkityksessä ovela, nokkela mies.] Toiseksi on tässä puheeksi otettava eräs seikka, joka näinä vuosina tavattomassa määrässä kiinnitti ja kuohuttikin Kihlmanin mieltä, nimittäin hänen takauksensa Gust. Wasastjernan edestä, joka jo ennen on useita kertoja mainittu. Tämä asia ei ole merkillinen ainoastaan sen vuoksi, että se, niinkuin hän itse on tunnustanut, sai hänet ponnistamaan voimansa Tampereen yhtiön hyväksi (uhkaava vahinko oli näet torjuttavissa vain, jos yhtiön osakkeet pysyivät arvossa), vaan myöskin niiden selkkausten tähden, jotka se aiheutti, sekä sen lopullisen, kaikki laskelmat tyhjäksi tekevän päätöksen vuoksi.

Edellisessä luvussa on kerrottu, että Kihlmanilta lokakuulla 1869 Yhdyspankin puolesta (kuvernöörinviraston kautta) vaadittiin 100,000 mk, joista hän A. A. Levónin kanssa oli täytetäkauksessa, mutta että hän lohdutti itseään sillä, että panttina olevat osakkeet olivat myytävät ja Wasastjernan konkurssijuttu selvitettävä, ennenkuin maksun suuruus oli määrättävissä ja siis takaus suoritettava. Yhdyspankki ei kuitenkaan halunnut tyytyä niin pitkään odotukseen, ja kun kuvernöörinvirasto, Kihlmanin antaman selityksen johdosta pitäen asiaa riidanalaisena, 10 p:nä marrask. 1869 oli neuvonut pankkia asianomaiseen oikeuteen, haastatti se 30 p:nä syysk. 1870 Kihlmanin oikeuteen. Juttu oli ensi kerran esillä raastuvanoikeudessa 26 p:nä marrask. 1870 (ylioppilastalon vihkimispäivänä; Kihlman kertoo menneensä raastuvasta juhlaan), mutta lykättiin 14 p:ään tammik. 1871, syystä että Kihlman pyysi saada vastata kirjallisesti. Olot olivat niin kehittymättömiä, että Kihlman turhaan tiedusteli itselleen asianajajaa, ja sentähden hän mainittuna päivänä oikeudessa esitti selityksen, jonka hän itse oli kirjoittanut (kumminkin saatuaan neuvoja laamanni J. Ekströmiltä, joka Vaasassa ajoi samaa juttua Levónin puolesta). Ilman virkatyylin tavoittelua on selitys ajatukseltaan terävästi ja loogillisesta ja esitykseltään selvästi kirjoitettu. — Tässä kirjoituksen pääpiirteet:

Yhdyspankin vaatimus oli, että Kihlman velvoitettaisiin maksamaan 100,000 mk korkoineen (6 % 14 p:stä marrask. 1868) ja oikeudenkäyntikuluineen, kuitenkin siitä poisluettuna 28,273 mk 74 p, minkä summan pankki oli saanut panttina olleesta 100 Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiön osakkeesta (jotka ohimennen mainiten takausmiehet olivat huutokaupassa ostaneet), sekä se osinko, joka ehkä vast'edes jaettaisiin Wasastjernan konkurssipesästä. Niin valmis kuin Kihlman olikin täyttämään sitoumuksestaan johtuvat velvollisuudet, hän kieltäytyi noudattamasta näennäisiä velvoituksia, ja semmoisiin hän luki pankin vaatimuksen. Ryhtyessään sitten selitykseensä hän tahtoi ensin luoda taustan kuvaukselleen, s.o. kertoa takaussitoumuksen synnyn. — Ansaitakseen rahaa oli Yhdyspankki eräästä Wasastjernan velasta mennyt takaukseen ulkomaalaiselle pankille ja saanut vakuudekseen joukon Tampereen yhtiön osakkeita. Kun velkaa ei suoritettu, täytyi Yhdyspankin astua väliin ja, perimättä Wasastjernalta näin syntyneitä saatavaansa, vaati se tältä täytetakausta. Tämä vaatimus aiheutti, että velallisen ystäviä ja ystävien ystäviä pyydettiin suostumaan semmoiseen sitoumukseen, ja kun nämä menivät täytetakaukseen, ei se tapahtunut voitonpyynnistä — jos he olisivat kieltäytyneet, olisi pankin täytynyt tyytyä yksistään panttiin. Kihlman myöntää kyllä, ettei tämä vaikuttanut asian juridilliseen puoleen, mutta se osoitti, että pankki, jos se kärsikin tappiota, ei kokisi muuta vahinkoa kuin minkä uhalla se alkujaan oli ryhtynyt etua lupaavaan asiaan. Tämä tapahtui 1864. Laina annettiin 6:ksi kuukaudeksi, mutta 6 vuotta myöhemmin se oli vielä maksamatta. Huomattuaan, ettei lainanottaja edes korkoon nähden täyttänyt velvollisuuttaan ja ettei lainanantajakaan näyttänyt suuresti välittävän tästä huolettomuudesta, takausmiehet viimein, uudistaessaan sitoumuksensa, liittivät siihen lisämääräyksen, että he olisivat vapaat takauksestaan, jollei pankki 6 kuukauden kuluessa lankeemispäivästä ryhtyisi semmoiseen lainhakuun, mihin se lain mukaan oli velvollinen ennen 12:n kuukauden kuluttua.

Käydessään sitten pääasiaan Kihlman huomauttaa, että, kun kerran oli olemassa takaus, joka merkitsi vapaaehtoista sopimusta takaajain ja pankin välillä, ei toisella asianomaisella enemmän kuin toisellakaan ollut oikeutta olla täyttämättä sitoumuksiaan. Takauskirjoituksen mukaan oli Kihlman mennyt täytetakaukseen, s.o. luvannut vastata vajauksesta, joka syntyisi, jollei pankki pantista taikka muusta velallisen omaisuudesta saisi täyttä korvausta, eikä häntä siis laillisesti voitu vaatia suorittamaan muuta kuin vajuus. Edelleen oli sitoumuksessa sanottu, että lainhaku oli tapahtuva 6 kuukaudessa lankeemispäivästä lukien. Mutta ymmärrettävästi ei lainhaku saattanut tarkoittaa mitä tahansa, vaan ainoastaan vajuusta, jonka suuruudesta pankin tuli mainitussa ajassa ottaa selkoa. Siihen oli näet pankki velvollinen, koska se oli lisämääräyksen hyväksynyt, ja sen olisi niin muodoin pitänyt viipymättä myydä pantti ja, jollei se siten olisi saanut omaansa, ryhtyä toimenpiteisiin, jotka tarkoittivat velallisen muun omaisuuden rahaksi muuttoa. Mutta mitä oli Yhdyspankki tehnyt? Velan lankeemispäivän s.o. toukok. 14 p:n jälkeen 1869 pankki ei pannut tikkua ristiin, ennenkuin se 24 p:nä syysk. kuvernöörin kautta vaati Kihlmania maksamaan 100,000 mk korkoineen ja oikeudenkäyntikuluineen, luvaten suorittaa takaisin, mitä vast'edes ehkä saataisiin velallisen puolelta. Sittemmin, s.o. noin kaksitoista kuukautta myöhemmin (30 p:nä toukok. ja 13 p:nä kesäk. 1870) se möi panttina olleet osakkeet, ja vihdoinkin se 30 p:nä syysk. 1870 haastatti Kihlmanin oikeuteen jälleen vaatien häneltä 100,000 mk. y.m. Kun nyt huomioon otetaan, että Wasastjerna elokuulla 1869 luovutti omaisuutensa velkojilleen ja että siis pantin myynti olisi voinut tapahtua ja myöskin mahdollisen vajauksen täyttäminen olisi voitu häneltä vaatia sitä ennen, ei kukaan tiedä, miten asia olisi voinut suoriutua, semminkin kun osakkeista 1869 maksettiin paljon enemmän kuin 1870 — jos pankki olisi tehnyt, mitä se oli velvollinen tekemään. Laiminlyöntinsä tahtoi pankki nyt korjata vaatimalla oikeuden kautta takausmiestä suorittamaan koko velan ja se oli sitä mieltä, että se niin menetellessään oli täsmällisesti täyttänyt tuon lisämääräyksen, että lainhaku oli tapahtuva 6 kuukauden kuluessa. — Lyhyesti, Yhdyspankki oli toiminut mielivaltaisesti: laiminlyönyt, mitä sen olisi tullut tehdä säilyttääkseen oikeutensa takausmiehiä kohtaan ja sitä vastoin tehnyt vaatimuksen, johon sillä ei ollut oikeutta — eikä siitä voinut muuta johtua, kuin että se siten oli menettänyt oikeutensa. Siinä Kihlmanin

selityksen pääsisällisyys.

Luonnollisesti asia lykättiin. Yhdyspankki kirjoitti vastauksen, ja saatuansa lukea sen laati Kihlman — tehden työtä koko yön klo 10:een aamulla, jolloin oli mentävä oikeuteen — uuden, yhtä pitkän, terävän ja loogillisen puolustuskirjoituksen kuin edellinen. Sen jälkeen tuomio langetettiin 1 p:nä huhtik. 1871: raastuvanoikeus vapautti takausmiehet heidän sitoumuksestaan, syystä että Yhdyspankki ei ollut täyttänyt takaukseen liitettyä lisämääräystä eli ehtoa. "Tästä takauksesta, joka niin monta vuotta oli häirinnyt minun ja Äitivainajani lepoa, selitettiin minut vapaaksi", kirjoittaa Kihlman (14/5 1871) nti Mathilda Grönvallille. "Usko pois, että tämä voitto on ilahduttanut minua! Kumminkaan ei juttu ole sillä ratkaistu. Yhdyspankki on vedonnut Turun hovioikeuteen, ja minä voin menettää toisessa oikeudessa, mitä olen voittanut toisessa. Kumminkin tuotti minulle suurta iloa, että voitin heti ensimmäisessä oikeusasteessa, vaikka Yhdyspankki aina isoisesti oli väittänyt, että olen väärässä ja ettei kukaan lainoppinut hyväksyisi mielipidettäni. Yhdyspankki sai kuin saikin kauhean pitkän nenän."

Hovioikeuteen saapui Yhdyspankin valituskirja valitusajan lopulla ja toimitettiin se Kihlmanille Helsinkiin sillä määräyksellä, että se oli palautettava 8 päivän kuluessa. Kirjoitus viipyi kuitenkin 5 päivää matkalla (!), joten vastauksen antamiseen oli vain 3 jäljellä. Näistä oli taas Kihlman kahtena päivänä (lukukausi oli näet loppumassa) niin kiinni virkatoimissaan, että hän vasta viimeisenä — eräänä lauantaina — saattoi ryhtyä työhön. Eikä hän silloinkaan saanut rauhaa ennenkuin illalla. Kirjoittaen kello edessään hän siten tulisessa kiireessä kyhäsi vastauksensa, viedäkseen sen yöllä Suomi-laivaan, jonka piti lähteä klo 2 aamulla. Ymmärrettävää on, että Kihlman tällaisessa jännityksessä ei saanut aikaan vastausta, johon olisi ollut tyytyväinen. Hän kertoi (Ekströmille 6/6 1871), ettei hän ole uskaltanut lukea alustelmaansa pelosta, että hän huomaisi sen puutteelliseksi, ja hän kirosi oikeusjärjestystä, joka myöntää kantajalle kaksi kuukautta hyökkäyksen valmistamiseen, mutta ei vastaajalle puolustukseen enemmän kuin 8 päivää, luettuna, ei siitä päivästä, jolloin hän saa asiakirjat käsiinsä, vaan siitä, jolloin hyökkäysaika loppuu. —

Kauan täytyi Kihlmanin odottaa tuomiota. Vasta 13 p:nä tammik. 1872 hän kirjoittaa Ekströmille saaneensa salaisuutena kuulla, että hovioikeus oli ratkaissut jutun niin, että "Yhdyspankki oli oikeudenkäynnillään säilyttänyt oikeutensa, mutta että maksuvaatimus, tehtynä ennenkuin Wasastjernan vararikkojuttu oli loppuun ajettu, oli liian varhainen". "Vaikka näillä sanoilla lausuttu ajatus on mielettömyys (ett nonsens)", lisää kirjoittaja, "ja minun siis pitäisi epäillä ilmoituksen oikeutta, täytyy minun kuitenkin uskoa pääasia, nimittäin että olen hävinnyt." — "Tämä päätös on tehnyt minuun hyvin ikävän vaikutuksen. Kipeästi on sieluuni koskenut, että oikeus on niin vaikeasti löydettävissä. Joko toinen tai toinen tuomioistuin on tuominnut aivan väärin, ja ne ovat kuitenkin kumpikin kollegoja (kokoonpantuja useista jäsenistä)."

Kihlman olisi tahtonut valittaa senaattiin, mutta sitä hän ei voinut, kun Turun hovioikeus oli kieltänyt vastaanottamasta vetorahaa ja palauttanut asian raastuvanoikeuteen. Mutta todellisuudessa hänen ei tarvinnutkaan itse valittaa saadakseen tietää senaatin kannan tässä oikeusjutussa. Vaasassa oli näet, niinkuin jo ohimennen on mainittu, Yhdyspankin ja toisen takausmiehen, Levónin, välillä tapahtunut aivan samanlainen oikeudenkäynti, ja sitten kuin siellä — aivan päinvastoin kuin Helsingissä ja Turussa — raastuvanoikeus oli ratkaissut jutun pankin eduksi, mutta hovioikeus katsonut takausmiesten olevan oikeassa, oli pankki keväällä 1872 valittanut hovioikeuden tuomiosta senaattiin. — Marraskuun 27 p:nä Kihlman kirjoittaa Ekströmille, että asia sillä viikolla oli ratkaistava senaatissa. "Muutamia iltoja sitten tarkastin koko kirjevaihdon. Tulos oli: kyllä on varmaa, että meidän puolellamme on oikeus. Mutta saammeko oikeutta, riippuu tuomarin kyvystä löytää oikeus." Viisi päivää myöhemmin hän kertoo Levónille, että Yhdyspankki oli voittanut yhden äänen enemmistöllä, niin erimielisiä olivat senaattorit olleet. "Murheellinen olen tänään ollut, en niinkään tappion tähden, sillä se on nyttemmin, Jumalan kiitos, (osakkeiden hinnan nousun vuoksi) melkoisesti vähentynyt, vaan sen vuoksi, että korkein oikeus on hyväksynyt Yhdyspankin mieli- ja omavaltaisen menettelyn oikeana ja laillisena. On oikein ja laillista rikkoa sopimus, jos vain noudattaa jonkinmoista lain varjoa (iaktager något sken)." Vielä katkerammat olivat Kihlmanin mietteet (Levónille 5/1 1873), kun hän ystävän puolesta oli lunastanut pöytäkirjan senaatista. Siinä näet perustettiin tuomio (aivan samoin kuin hovioikeuskin oli tehnyt) siihen, että muka takausmies oli liittänyt sitoumukseensa *ainoastaan sen ehdon* (endast det förbehåll), että lainhaku oli tapahtuva 6 kuukauden kuluessa. Kihlmanin mielestä oli tämä ilmeinen valhe, sillä eihän Yhdyspankin vaatimus, että takausmiehet maksaisivat *koko velan*, ollut *se* lainhaku, jonka mahdollisen *vajauksen* takaajat olivat ehdoksi panneet. "Ja semmoisen tuomion alle pannaan häikäilemättä oma ja keisarin nimi! Se on kauheaa! Jos olemme valitettavia, niin on toisia, joita tulee vielä enemmän valittaa. Tarkoitin maata ja tuomareitamme! Surkea se maa, jossa mielivalta saa hallita ja jossa lainkäyttö pyhittää sen. Onnettomat ne tuomarit, joilla ei ole kykyä erottaa oikeaa ja väärää toisistaan, jotka antavat oikeutta sortajalle ja kieltävät sitä sorretulta! Onneton se kansa, missä sana ja sopimus rikotaan, ja rikos leimataan oikeaksi teoksi!" —

Nämä sanat ilmaisevat, kuinka Kihlmanin oikeudentunto oli loukattu. Eikä Yhdyspankki pyytänyt lieventää asiaa. Päinvastoin pankin uusi pääjohtaja, parooni J. Cronstedt (edelläkävijä, P. A. Törnqvist,

oli kuollut 1872) [Yhdyspankin pääjohtajaksi Törnqvistin jälkeen ajateltiin J. Kurténiakin Vaasasta. Kihlman kehoitti häntä lämpimästi vastaanottamaan tarjouksen, kirjoittaen m.m.: "Minun mielestäni ei miehestä, joka on pystynyt täyttämään tämän paikan, voida ajatella, että hän on elänyt turhaan." Kurténilla ei kuitenkaan ollut halua muuttaa pois kotiseudultaan.], jo ennenkuin Kihlman oli nähnytkaan tuomion kysyi, eikö tämä nyt tahtonut ryhtyä suoritukseen. Kun Kihlman vastasi, ettei hän vielä ollut selvillä asiasta, lausui Cronstedt, että "Yhdyspankilla oli keinoja, millä se voisi pakottaa takausmiehet suoritukseen". Uhkaus oli edellisen mielestä kerrassaan epähieno, ja senvuoksi hän vastasi: "Jos Teillä on keinoja pakottaa meidät toimimaan eduksemme, niin käyttäkää niitä. Se on Teidän asianne." Kihlmanista Turun hovioikeuden tuomio, josta ei kukaan ollut valittanut, antoi hyvän aiheen odottaa, kunnes Wasastjernan konkurssi oli selvitetty. Ja sitten kului taas kuukausia, ilman että pankki käytti mitään "keinoja". Vasta syksyllä Kihlman kirjoittaa (3/10) Ekströmille, että pankin puolelta kysymys suorituksesta oli uudistettu, mutta että hän yhä mietti, eikö oikeudenkäyntiä ollut jatkettava: "tulisi näet saada oikeutta, koska on oikeassa (*få rätt*, när man *har rätt*)." Asian rahallinen puoli oli menettänyt merkityksensä, mutta juriidillinenkin puoli oli tärkeä, ja senaatin oikeusosastossa oli tapahtunut henkilömuutoksia, jotka tekivät toisen ratkaisun mahdolliseksi. Kumminkin Kihlman Yhdyspankin pankkivaliokunnan jäsenenä epäili ryhtyä asiaan, ja kun vähän myöhemmin osinko jaettiin Wasastjernan konkurssista, hän päätti kuin päättikin jättää asian sikseen. "Minä eroan tästä oikeudenkäynnistä", hän kirjoittaa Levónille (8/11 1873), "säilyttäen siitä mitä epämiellyttävempiä muistoja. Olen saanut sen kokemuksen, että Suomessa voi olla täysin oikea asia ajettavana, mutta kuitenkin saattaa hävitä maan oikeuksissa. Siten on päättynyt tämä juttu, jolla on ollut melkoinen vaikutus elämäni." — Todellisuudessa ei asian menettämisen olisi pitänyt kovin hämmästyttää Kihlmania. Kun hän näet kolme vuotta ennen esitti asiansa toht., sittemmin prof. R. Montgomerylle, oli tämä sanonut: "Kaikki riippuu tuomarin laadusta. Suuri osa heistä tuomitsee totuntatavan mukaan, ja sangen yleinen on se käsitys, että takausmiehellä ei ole mitään oikeuksia, vaan on luotu kärsimään."

Mutta tämän takauksen historia ei päättynyt tähänkään. Ostamalla panttina olleet Tampereen yhtiön osakkeet oli Kihlman tullut omistamaan niitä enemmän kuin hän oli ajatellut taikka muuten olisi itselleen hankkinut (kaikkiaan 92), ja kun ne aikaa myöten nousivat aavistamattomaan arvoon, muuttui pelätty tappio odottamattomaksi eduksi.

* * * * *

Tunnettua on että 1872 v:n säädyt kokonaan pettyivät toivossaan, että kouluylhallituksen kohdistettu ankara arvostelu ja anomus, että kansanedustus saisi ottaa osaa kouluasetuksen säätämiseen, tuottaisivat suotuisia tuloksia. Päinvastoin Kothen kahta kiihkeämmin ajoi tarkoituseriään ja käyttämällä julkiselta tarkastukselta enemmän tai vähemmän salattuja teitä hän saikin aikaan, että uusi kouluasetus jo 4/6 p:nä heinäk. 1872 vahvistettiin ja 8 p:nä elok. julistettiin heti noudatettavaksi. Samoin ratkaistiin kysymys suomalaisesta normaalilyseosta 22 p:nä elok. niin, että se seuraavan vuoden (1873) syksystä oli alkava toimintansa Hämeenlinnassa [Seikkaperäisen esityksen näistä asioista antaa *E. G. Palmén* m.p. s. 582-593.].

Kirjeessään T. Reuterille (21/8) Kihlman purkaa tunteensa uuden koululain johdosta. "Siinä on paljon hyvää", sanoo hän, "mutta kaikki on mitä suurimmassa määrässä vastenmielistä siitä syystä, että se on mielivallan teos." Samoin kuin säädystä hän nytkin ankarasti moittii, että hallitus loukkaamalla jumalallista ja luonnon lakia tunkeutuu yksityisen ihmisen rauhoitetulle alalle. "Mielivaltaisilla hallitustoimilla synnytetään perheissä tuo syvä tyytymättömyys, joka kauan salassa kyteneenä vihdoin ajan tullen syöksyy ilmi yhteiskunnan perusteita järkyttävässä, väkivaltaisessa purkauksessa. Miten onnellisia olisimme, jos me itse olisimme saaneet järjestää opetuslaitoksemme!" Tietenkin riippuu paljon siitä, miten lakia sovellettaisiin, mutta vaikka kouluylhallitus kykenisikin menettelemään järkevästi ja intohimottomasti, ei sen toiminta helposti voisi tulla siunaukselliseksi, koska epäluulo sitä kohtaan oli syvä. Tulevaisuus näytti sen vuoksi Kihlmanista kovin pimeältä.

Ensi aikaan ei oikein tietty, missä määrin uusi kouluasetus tarkoitti normaalikouluakin, sillä sen 2 §:ssä sanottiin, että normaalilyseoihin nähden olivat voimassa näitä oppilaitoksia varten erittäin julkaistut säännökset. Tämä se aiheutti ensimmäiset rettelöt kouluylhallituksen ja normaalikoulun rehtorin välillä. Jo 12 p:nä syysk. 1872 kouluylhallitus virkakirjeessä huomautti rehtoria siitä, että hän vastoin uutta kouluasetusta oli ollut antamatta koululle lupaa keisarin kruunuspäivänä, ja koska siitä näkyi, että hän oli epäillyt noudattaa mainittua asetusta, kehoitettiin häntä kaikissa soveltuvissa kohdissa ottamaan huomioon sen säädökset, mutta jos vaikeuksia tai esteitä esiintyi jonkun pykälän soveltamisessa, tuli rehtorin hyvissä ajoissa ilmoittaa asiasta yllhallitukselle. Käyttäen hyväkseen hänelle "suosiollisesti myönnettyä oikeutta", kääntyi Kihlman nyt yllhallituksen puoleen nöyrällä ilmoituksella, että uuden kouluasetuksen soveltamista yleensä normaalikoulussa oli kohdannut sangen vakava este. "Uusi kouluasetus itse", kirjoitti rehtori, "on asettunut esteeksi sen soveltamiselle tässä koulussa." Ylempänä mainitusta 2 §:stä ilmeni näet, että uusi kouluasetus ei ensinkään ollut kumonnut normaalikoulua varten annettuja säädöksiä, vaan päinvastoin tuli H. M:tinsa sanojen mukaan juuri näitä ja yksistään näitä noudattaa tässä koulussa. Muuta ajatusta rehtori "ei ollut

voinut löytää H. K. M:ttinsa yksinkertaisista sanoista (enkla ord)". Tätä käsitystä puolusti sekin, että keisari oli käskennyt tarkastaa normaalikoulua varten julkaistuja säädöksiä. Mutta "jos tahdottiin sanoa, että H. K. M:ttinsa tarkoitus kuitenkin oli ollut, että uuden kouluasetuksen tuli julistamishetkestä saakka olla voimassa normaalikouluunkin nähden, niin tietäisi väite, että H. K. M:ttinsa oli tarkoittanut toista kuin hän oli lausunut. Sellainen käsitys H. K. M:ttinsa tavasta julkilausua ajatuksensa on mielestäni minulle sopimaton (anser jag för mig otillständig)". Ei rehtorilta enemmän kuin kellään muullakaan alamaisella ollut oikeutta tulkita H. K. M:ttinsa ajatusta toisin kuin sanojen mukaan, eikä hän sen vuoksi ollut uskaltanut tehdä mitään muutoksia normaalikoulussa uuden asetuksen johdosta. Hän anoi nyt, että ylhäilytahto H. K. M:tiltaan pyytää selitystä mainittuun lainkohtaan. "Jos H. K. M:ttinsa selittää, että 2 §:n määräys erityisten säännösten voimassaolosta normaalikouluun nähden on niin ymmärrettävä, että osa niistä on pidettävä voimattomana ja korvattava osalla uuden kouluasetuksen säädöksistä, niin on tämän kouluasetuksen soveltamisen este normaalikoulusta poistettu, ja H. K. M:ttinsa siten selittämä tahto on oleva noudatettavanani, samoinkuin tämä tahto oli lakinani, kun minä syysk. 7 p:nä en antanut normaalikoulun oppilaille lupaa."

Huolimatta ivallisesta pohjasävelestä oli kirjoitus niin hyvin perusteltu, ettei kouluylhallitus voinut olla pyytämättä selitystä senaatilta. Kirkollisasiain päällikkö A. Mechelin piti kyllä kirjelmää ylhäilytahtoa vastaan tähdättynä, verukkeisiin nojaavana vastalauseena (protest); mutta muut senaattorit katsoivat Kihlmanilla olleen syytä esitykseensä, ja selitys annettiin siihen suuntaan, että normaalikoulun tuli soveltuviin kohdissa noudattaa uutta kouluasetusta ja olisi kouluylhallituksen tehtävä vastaiseksi antaa siihen nähden lähempiä määräyksiä. — Marraskuulla ylhäilytahto ilmoitti selityksen rehtorille määräten samalla, että uutta kouluasetusta tuli noudattaa pääasiassa oppiaikaan, loma-aikoihin ja kurinpitoon katsoen (viimeiseen nähden asetuksessa ei kuitenkaan ollut mitään normaalikoululle uutta), jota vastoin oppilaiden vastaanotto, lukukausimaksut ja opettajain palkat pysyivät muuttamatta.

Jos Kihlman oli toivonut, että asiat nyt olivat selvillä, niin kyllä hän siinä pettyi. Kevätpuolella näet "satamalla satoi" uusia määräyksiä. Syyslukukaudella oli lukukausimaksut kannettu vanhan lain mukaan, mutta 4 p:nä tammik. säädettiin, että siinä kohden oli noudatettava uutta lakia. Edelleen senaatti 7 p:nä helmik. päätti vaatia, että rehtori tilintekoonsa tuntiopettajien palkkaamiseen käytetyistä varoista liittäisi todistuksen, ettei ainoatakaan maksettua tuntia oltu joko opettajalle sattuneesta esteestä taikka huolimattomuudesta laiminlyöty. Se oli Kihlmanista aivan kohtuutonta, sillä normaalikoulun "opettajilla ei yleensä ollut tapana laiminlyödä tuntejaan", ja koulu oli tuntiopettajiltakin vaatinut ei ainoastaan ulkonaista hetkellistä työtä, vaan heidän sydämensä rakkautta, ja tosineen saanutkin heiltä apua tuntien ulkopuolella, eikä senvuoksi sairauden sattuessa heti oltu kylmästi lähetetty laskua laiminlyödyistä tunneista. "Tämä käsitystapa oli nyt tullut oikaistuksi. Onko siitä koitua todellista hyötyä koululle ja valtiolle, on tulevaisuus osoittava." — Toukokuun 8 p:nä määrättiin, että lukukausi oli päättyvä 30 p:nä samaa kuuta eikä 15 p:nä kesäk., niinkuin säädetty oli ollut ja jota silmällä pitäen opetus oli järjestetty. Kun kumminkin 10 opettajaa tahtoi ottaa osaa promotionsiin samana 30 p:nä, pidettiin loppututkinto todellisesti 29 p:nä. — Vihdoin julistettiin 29 p:nä toukok. 1873 H. K. M:ttinsa arm. asetus Suomen normaalilyseoista, jonka tarkoitus ilmeisesti oli vähentämällä pedagogian professorin vaikutusta lähentää nämä oppilaitokset maan muihin lyseoihin ja saattaa ne kouluylhallituksen käskynalaisuuteen. [Ks. Normaalikoulun vuosikertomuksia 1873 ja *V. T. Rosenqvist, Svenska normallyceum i Helsingfors 1864-1914, siv. 43-50.*]

Luonnollista on, että lukuisat uudet säännökset vaikeuttivat koulun johtoa, ei ainoastaan tänä uuden kouluasetuksen ensimmäisenä vuonna, vaan myöhemminkin — semminkin kun, sanoo Kihlman, "ei aina ollut helppoa käsittää käskyjen oikeaa tarkoitusta". Mutta ei hän myöskään salannut mitä hän ajatteli uutuuksista. Paitsi ylhäilytahtoa lähettämässään kirjelmässä julkilausui hän mielensä vuosikertomuksissa. Lukuvuoden lopussa ilmestynyt "programmi", joka kyllä ei levinnyt laajalle, mutta jota kumminkin luettiin koulu- ja asianomaisissa virkapiireissä, oli näet hänen äänenkannattajansa. Siinä hän suppeasti, mutta kuitenkin riittävän selvästi arvosteli ylhäilytahtoa toimia kunakin kuluneena vuonna, käyttämällä hänelle ominaista, hillityn ivallista kieltä, joka ei ollut koskematta vallanpitäjiin. Vuosikertomus v:lta 1873 ei tässä kohden eronnut muista.

Mitä kouluylhallitukseen tulee, tapahtui siinä lukuvuoden lopulla se huomattava muutos, että parooni v. Kothen, jolle normaalikoulun erikoisasema ja sen puolustajakin olivat erityisesti vastenmielisiä, anoi ja sai virkavapautta huhtik. 15 p:stä — eikä enää palannut. Että kenraalin poistuminen tanterelta tuntui helpotukselta, on selvää, mutta sillä ei vielä hävinnyt se suunta kouluasioiden johdossa, jonka hän oli perustanut.

*****

Kihlmanin perhe-elämästä on v:lta 1873 kerrottava, että Hannan ja Viktor Heikelin häät vietettiin 14 p:nä toukok. morsiamen kodissa. Kutsuttuina vieraina oli saapuvilla sukulaisia ja ystäviä, joihin jälkimmäisiin myöskin kuului osa isännän virkatovereja koulusta. Isä itse vihki nuoren parin pidettyään sitä ennen syvämielisen puheen avioliiton merkityksestä ja onnen ehdoista, ja toimituksen jälkeen hän

luki ääneen 103:n psalmin: Kiitä Herraa, minun sieluni. Vakavan puheen ja ylevän kiitosvirren sanotaan niin vaikuttaneen kuulijoihin, että "marsalkat" (sulhaspojat) pidättyivät sovinnaisista hääpuheistaan, jotta eivät häiritsisi isän virittämää tunnelmaa.

Heti häiden jälkeen lähtivät vastaanaineet ulkomaanmatkalle, kulkien höyrylaivalla Räävelin kautta Lyypekkiin ja sieltä eteläänpäin Italiaan saakka. Paluumatka kävi Wienin kautta, missä tänä kesänä oli maailmannäyttely, ja oli se niin suunniteltu, että he elokuulla saapuivat Uuteenkaarlepyyhyn. Uusi seminaari, jossa Heikel oli lehtorina, oli näet siellä avattava syyskuun 1 p:nä. Tänä keväänä oli Kihlman perheineen pakotettu muuttamaan asuntoa. Uusi koti Etelä-Makasiininkadun N:o 4:ssä, nykyään jo hävinneessä puurakennuksessa, ei ollut yhtä mukava kuin edelliset, mutta sekin oli lähellä koulua, sekä normaalikoulun vuokrattua huoneistoa että myöskin sen omaa taloa (vastapäätä saksalaista kirkkoa), jonka talon rakentamista nyt juuri aloitettiin entistä tehokkaammin suunnitella. — Kesänsä oli perhe, niinkuin tiedämme, viettänyt milloin missäkin maalla tai saaristossa. Tänä vuonna oli Kihlman Espoosta ostanut maa-alueen ja rakennuttanut oman huvilan, joka sijaitsi meren rannalla Rulludd-nimisellä, ennen asumattomalla, metsäisellä niemellä. Rakennus valmistui kesäkuun lopulla, ja 1 p:stä heinäk. perhe asettui siihen asumaan. Paitsi ympäristön alkuperäistä luontoa teki tämän kesäasunnon viihtyisäksi se, että perheellä läheisinä naapureina oli sukulaisia ja ystäviä. Hilda Kihlmanin veli, kapteeni Alfred Forssell, perheineen, vanha äiti, hovineuvoksetar, ja sisar Julia asuivat Finnän kartanossa, jonka Forssell oli vuokrannut ja jonka omistajaksi hän myöhemmin tuli. Insinööri Edvin Bergrothilla taasen oli huvila läheisessä Granholman saarella, ja hoiti hänen, leskimiehen, taloutta neiti Emma Candelin, tuttu Kruununkylän ja Pietarsaaren ajoilta. Vihdoin oleskeli usein itse Rulluddissa neiti Amelie Forssell, jota paitsi pojilla oli oma toverinsa Rainer Vuoriossa (silloin Forsberg), joka käyden normaalikoulun suomalaisella osastolla totutti heitä suomea puhumaan ja joka myöhemmin tuli kuuluisaksi ylioppilastenorina. Helsinkiin ja takaisin oli säännöllinen laivakulku, ja kun ei matka vienyt puoltatoista tuntia enempi, saattoi Kihlman mukavasti käydä omaistensa luona. Kaikenlaiset puuhut pitivät näet häntä nyt niinkuin ennenkin joka viikko päiväkausia peräkkäin kaupungissa [Rulludd ja Granholma kuuluivat yhdessä Lindelöfin ja Krogiuksen huvilain kanssa Granö saarella vanhimpiin Helsingin koko läntisessä saaristossa. Sitä ennen sanotaan siellä olleen varsinaisia huviloita vain Geitlinin Tallholmassa. Muutoin asuivat helsinkiläiset talonpoikais-asunnoissa, jotka kesäkuukausiksi luovutettiin perin halvasta vuokrasta.].

Kihlmanin oli aikonut tänä kesänä tehdä ulkomaanmatkan, käydäkseen Wienin maailmannäyttelyssä "pedagogisessa tarkoituksessa" ja kenties myöskin teollisessa, sillä Tampereen yhtiökin oli lähettänyt sinne tuotteitaan, jotka palkittiin. Hän oli jo saanut virkavapauttakin, mutta sanomalehtien tiedot koleran ilmestymisestä Wienissä aiheuttivat matkan lykkäämisen, kunnes otollinen aika oli mennyt ohi.

Heinäk. 10 p:nä k:lo 11 illalla — jolloin hänellä oli "vapaa hetki, mikä oli sangen harvinaista" — Kihlman Helsingistä kirjoitti Viktor ja Hanna Heikelille. Siitä otamme muutamia piirteitä. — Toissa iltana oli Hannan kirje Napolista tullut Rulluddiin. Perhe oli ollut kutsuttuna Finnä'hon, kirje otettiin mukaan ja luettiin julki istuessa "saman meren rannalla, jolla se oli kirjoitettu". Suurella mielenkiinnolla oli matkustavia seurattu Italian halki Napoliin ja Vesuviolle. — Kaikki viihtyivät hyvin Rulluddilla. Lennart oli ruskettunut, Oswald ja Enzo kalastivat ja raivasivat "aarniometsää" huvilan ympäriltä. Paikka, sanoo kirjoittaja, voi aikaa myöten tulla sieväksi. Ei historialliset muistot, vaan puhdas luonto ympäröi meitä siellä: "olemme ensimmäiset ihmiset, jotka ovat tunkeutuneet tähän pyhäkköön."

Vihdoin oli, jatkuu kertomus, normaalikoulukin otettu armoihin. Kenraalikuvernööri oli ratkaissut, että sille oli talo rakennettava Tähtitornivuoren juurelle. "Olen siitä hyvin tyytyväinen." Sen jälkeen kirjoittaja ottaa puheeksi uuden normaalikoulu-asetuksen, mainiten entisestä eroavia kohtia — esim. että hän oli saanut 200 mk:n palkankorotuksen, mutta tuli hänen senvuoksi palvella 30 vuotta, sensijaan että ennen oli vaadittu ainoastaan 25 — ja jatkaa sitten: "Rehtorinpalkkio on korotettu 800:sta 1200 mk:aan, mutta siitä tulen tuskin hyötymään, koska minut luultavasti syksyksi erotetaan. Olen näinä päivinä saanut tietää, että ylhäilyksessä paraikaa laaditaan minua vastaan noin 2 arkin pituista kirjoitusta senaattiin. En tiedä, mitä olen rikkonut, enkä tiedä mitä tarkoitetaan: tahdotaanko syyttää minua majesteettirikoksesta vai aiotaanko tyytyä uuden rehtorin nimittämiseen. Tiedän vain, että jotain on tekeillä. Olen tietysti koettanut arvata, mitä on kyseessä: olen ajatellut vuosikertomusta, ja luultavasti käytetään sitä aseena minua vastaan. Valmistaudun siis lähtöön (reträtt) ja toivon voivani hyödyttää isänmaatani, vaikka minut pannaankin pois viralta — virasta, jota en ole hakenut. Elämäni tulee paljon rauhallisemmaksi, ja minä voin levollisesti nauttia rauhastani, koska en itse ole vetäytynyt työstä, vaan toiset ovat poistaneet minut. Että olisin menetellyt väärin ja että siten itse olisin aiheuttanut eroni, sitä en voi vielä ymmärtää. Olen pyytänyt noudattaa velvollisuuttani, ja levoton olen vain sen vuoksi, että olen saanut niin vähän aikaa. Olen käyttänyt totuuden kieltä oppilaita, tovereita, esimiehiä ja esivaltaa kohtaan. Enkä ole voinut tehdä toisin. Jos minut sentähden hylätään, niin ei se ole minun asiani. En minä siitä tule huonommaksi." — — Seuraavana päivänä on Kihlman lisännyt saaneensa kuulla, että ylhäilyksen kirjelmä oli jäänyt sikseen, vaikka närkästys (indignation) häntä kohtaan oli suuri.

Mahdollista on, että ylihallitus luopui aikeestaan senvuoksi, että Kothen ei enää palannut, ja se selittäisi myöskin, että Kihlman vuoden lopulla (27/11) kirjoitti T. Reuterille: "Minun suhteeni ylihallitukseen näyttää parantuneen." Kumminkaan ei Kihlmanin ja ylihallituksen väli piankaan tullut hyväksi. Se on seuraavasta näkyvä, ja sangen luultavaa on, että tuota 2 arkin pituista kirjoitusta talletettiin vastaisuutta varten, jollei kokonaan uutta kirjoitettu. Ainakin on eräs entinen senaattori tämän kirjoittajalle kertonut, että valtioneuvos Lindelöf kouluylhallituksen päällikkönä oli hänelle lukenut ankaran kirjelmän Kihlmania vastaan. Se oli ollut osoitettu senaatille, mutta oli jäänyt lähettämättä. Huomautukseen, että olihan Kihlman oikeuden ja totuuden mies ollessaan tekemisissä ylihallituksenkin kanssa, vastasi vanha senaattori hymyillen: "Vaikka olikin, mutta ei *sillä* tavoin (kuin Kihlman) kirjoiteta esimiehille!" — Siinä "villakoiran ydin": Kihlmanilla ei ollut sitä lajia nöyryyttä, jota opitaan virkavallan portaita noustessa.

* * * * *

Tässä muistutettakoon lyhyesti, että suomalainen normaalikoulu tänä syksynä aloitti toimintansa Hämeenlinnassa. Sen rehtoriksi tuli toht. J. G. Geitlin, jossa Helsingin normaalilyseo menetti yhden parhaimpia opettajiaan. Kirjevaihto Kihlmanin ja hänen välillään todistaa, että he olivat tulleet läheisiksi ystäviksi, ja milloin Geitlin johtajatoimessaan kaipasi neuvoja, kääntyi hän aina täydellä luottamuksella ystävänsä puoleen. Tähän samaan aikaan oli yksityisen suomalaisen alkeisopistonkin asia kehittynyt sille kannalle, että senaatilta oli saatu lupa laitoksen laajentamiseen täydelliseksi opistoksi. Syksyllä 1872 alkanut uusi rahankeräys oli näet tuottanut niin paljon, ettei yritys enää epäilyttänyt sen perustajia. Lokakuulla 1873 valittiin koululle johtokunta, ja tuli silloin Kihlman varajäseneksi. Mutta — sanottakoon se jo tässä — myöhemmin s.o. syksystä 1881, jolloin prof. Cleve oli muuttanut Helsingistä, hän kutsuttiin johtokunnan varsinaiseksi jäseneksi, ja kun seuraavana vuonna prof. Yrjö Koskinen, joka Cleven jälkeen oli ollut puheenjohtajana, oli tullut senaattoriksi, valittiin Kihlman puheenjohtajaksi. Näin tuli Kihlman läheltä seuraamaan näiden suomalaisten opistojen kehitystä samalla kuin hän rehtorina hoiti niitä suomenkielisiä luokkia, jotka vielä toimivat ruotsalaisen normaalilyseon yhteydessä.

Koska normaalilyseon historian kirjoittaminen on ulkopuolella suunnitelmaamme, voimme olla kajoamatta niihin muutoksiin koulun toiminnassa, jotka jo mainitut ja muutkin näinä aikoina ilmestyneet asetukset aiheuttivat. [Ks. V. T. *Rosenqvist* m.p. siv. 51 ss.] Ymmärrettävää on, että rehtorilla varsinkin, lukuvuoden 1873-74 alussa, jolloin m.m. lukujärjestys ensi kerran oli laadittava uuden kouluasetuksen mukaan, oli, niinkuin on tapana sanoa, seitsemän päivää viikossa. Mutta tiedämmehän, että hän kykeni selvittämään mitä vaikeimpia pulmia. Työ ei masentanut häntä; se, joka ajoittain sai hänen mielensä masennuksiin, oli se, että niin monet muutokset olivat hänestä epäoikeutettuja, mielivaltaisia. Eri seikoista täytyi hänen myöskin vaihtaa kirjelmiä ylihallituksen kanssa, mutta nekin voimme sivuuttaa. Ainoastaan yksi tänä vuonna ilmennyt erimielisyyden aihe Kihlmanin ja ylihallituksen välillä ansaitsee erikoista huomiotamme, nimittäin kysymys rehtorin velvollisuudesta antaa takaus niistä rahoista, joita hänen tuli virkansa puolesta kantaa, hoitaa ja tilittää. Kihlmanin esiintyminen tässä asiassa on hänelle erityisesti kuvaava.

Kiertokirjeessä kesäk. 19 p:ltä 1873 oli ylihallitus kehoittanut kaikkia oppilaitosten johtajia kouluasetuksen 114 §:n mukaan ennen syyskuun loppua lähettämään mainitunlaisen takauksen. Kihlman ei kuitenkaan noudattanut kehoitusta, ja senvuoksi hän sai erityisen (27/11 päivätyn) muistutuksen viimeistään ennen tammik. 15 p:ää 1874 toimittaa takauksen ylihallitukseen. Siihen vastasi Kihlman (31/12), että hän totta kyllä oli ollut lähettämättä takausta, mutta se ei ollut tapahtunut huolimattomuudesta eikä muistamattomuudesta, vaan erään esteen takia, josta hän pyysi saada antaa seuraavan selityksen. Hän ei ollut koskaan pyytänyt ketään takaukseen, osaksi senvuoksi ettei hän ollut sitä tarvinnut, osaksi sentähden että hänestä oli kohtuutonta, että C. ja D. takaavat asiaa, josta A:lla ja B:llä ehkä oli suurta hyötyä, mutta C:llä ja D:llä ei vähintäkään. Itse hän oli tosin sääliväisyydestä tai auttaakseen puutteenalaisia mennyt takaukseen, mutta myöskin katkerasti kokenut, mihin vaaraan siten joutuu. Senvuoksi hän oli päättänyt olla auttamatta lähimmäistään, milloin apua anottiin takauksen muodossa. Siitä johtui, ettei hän itsekään voinut pyytää ketään takaukseen. Eikä hän kyseessä olevassakaan tapauksessa ollut tuntenut halua luopua periaatteestaan, sitä vähemmin, kun oli kaksin verroin vastenmielistä pyytää ketään ominaistakaukseen määrästä, jonka suuruutta ei kukaan ihminen voinut tietää. "Minä en ainakaan voi alistua mielipahaan saada joko kieltävä vastaus taikka myöntävä, jossa jälkimmäisessä tilassa minä mielestäni olisin uhrannut jotakin, jota pidän ylen kalliina, nimittäin riippumattomuuteni." Tämä este oli aiheuttanut, ettei hän ollut eikä nytkään voinut noudattaa ylihallituksen käskyä.

Kun Kihlman näin kieltäytyi antamasta lain määräämää takausta, oli hän täysin selvillä siitä, että hänet voitaisiin senvuoksi erottaa rehtorin toimesta. Saatuaan kuulla, että rehtorit A. V. Sundel Hämeenlinnassa ja K. H. Kahelin Jyväskylässä eivät myöskään vielä olleet lähettäneet takausta, oli hän näet joulukuulla kirjoittanut kummallekin ilmoittaakseen, että hän oli päättänyt olla taipumatta, ja kehoittaakseen heitä yhtymään kieltoon — siten olisi ehkä ollut mahdollista, että kyseessä oleva

lainkohta muutettaisiin, mutta toiselta puolen piti heidän olla valmiit vastaanottamaan sekin seuraus teostaan, että heidät erotettaisiin. Kumminkin on käsitettävä, että Kihlmanin tunteet olivat sekavia. Sen huomaa eräästä lausunnosta, jonka tapaamme kirjeessä (20/1 1874) hänen vaimolleen (Kihlman oleskeli syystä, josta puhumme alempana, koko tammikuun Turussa). Hilda Kihlman oli kuulemansa mukaan kirjoittanut, että kaikki muut rehtorit olivat antaneet takauksen (mikä kuitenkin oli erehdys, sillä Kahelin oli myöskin kieltäytynyt, joskin vähemmän jyrkässä muodossa) ja että ylihallitus aikoi lähettää Kihlmanin kirjelmän senaattiin, sekä kysynyt, oliko tämä iloinen todennäköisestä erostaan. — "Tunteeni ovat tässä tapauksessa", vastasi Kihlman, "niinkuin usein on laita, sekavia. Olen iloinen, että pääsen virasta, joka lukukausien aikana ryöstää minulta joka tunnin päivässä, joka estää minua harjoittamasta opintoja, joka estää minua elämästä perheeni kanssa, joka tekee minut hermostuneeksi ja kärtyiseksi, joka sanalla sanoen nielee minut ja siinä määrässä kysyy toimintakykyäni, etten saa aikaa enkä rauhaa täyttääkseni muita velvollisuuksiani, joista Jumala ei ole vapauttanut minua. Iloitsen siis siitä hetkestä, jolloin tämä olosuhde on päättävä, ja sen johdosta jälleen olen tunteva suurempaa sopusointua sisässani. — Mutta minä en voi iloita siitä, että semmoisia lakeja säädetään, joiden kautta tunnollinen virkamies pakotetaan luopumaan valtion palveluksesta. Minä suren myöskin sitä orjamieltä, joka alistuu mitä mielettömimpiin vaatimuksiin. Kaikki rehtorit, kirjoitat Sinä, ovat lähettäneet takauksen. Mitä sanotaankaan sen johdosta? Luonnollisesti sanotaan: ei yksikään ole huomannut mitään kohtuutonta lain vaatimuksessa. Ainoastaan minä olen niskoitellut. Minä se olen tuo härkää, tuo mahdoton, taipumaton rettelömies, joka asetun esivaltaa vastaan. Lopulta minä se olen, joka olen moitittava ja rangaistava ja hyljättävä; ja virkaveljeni ja ylihallitus ja koko maailma on vanhurskas. Minä yksin olen haiseva, ja kun minä semmoisena heitetään ulos, niin kaikki siunaavat itseään ja sanovat: Amen, hänelle tapahtui oikein, amen. — Mutta katsopas, tämä on minun silmissäni surullista, hyvin surullista. Kun oikea tehdään vääräksi ja väärä oikeaksi, silloin minua väsyttää elämä ja tämä maailma, diese verkehrte Welt (tämä takaperoinen maailma)." —

Emme tiedä mitä ylihallituksessa asiasta tuumittiin, mutta kauan sai Kihlman odottaa, ennenkuin hän virallista tietä siitä kuuli enemmän. Vasta kun hänelle kirjelmällä 15 p:ltä toukok. 1874 ilmoitettiin, että senaatti ylihallituksen esityksestä oli nimittänyt hänet edelleen hoitamaan rehtorinvirkaa, kysyttiin häneltä samassa, eikö hän voisi antaa edes laillista takausta taikka muuta vakuutta hoidettavistaan rahavaroista, ja saisi hän kummassakin tapauksessa itse merkitä sen määrän, mistä takaus tai vakuus oli annettu. — Näin oli kysymys muodoltaan melkoisesti muuttunut; mutta vaikka Kihlman myöntäinkin sen, hän kuitenkin vastaa, että hänen on mahdotonta luopua periaatteistaan. Huomauttaen, että säätyjen ehdotus, että Suomen pankin virkamiehiltä ei enää vaadittaisi n.s. virkatakausta, oli saanut korkeimman vahvistuksen, hän sanoo, ettei hänkään tahtonut kannattaa järjestelmää, jota hän piti kohtuuttomana. Sitä paitsi hän ei voisi antaa laillistakaan takuuta pyytämättä toisia myöntymään siihen ja siten joutumatta semmoiseen asemaan, ettei hän voisi kieltäytyä, jos häneltä pyydetäisiin samanlaista palvelusta. Sitä vastoin tarjosi hän mielellään yksityisen omaisuutensa vakuudeksi. Mutta koska hän itse oli jäävi arvostelemaan tämän vakuuden arvoa, osoitti (refererade) hän "niinkuin tällaisissa tapauksissa on tapana" maan etevimpiin luottolaitoksiin, Suomen pankkiin, Yhdys- ja Pohjoismaiden osake-pankkeihin, sekä kauppahuoneisiin H. Borgström & Kumpp. ja F. Kiseleff. Jos näiden liikkeiden johtomiehiltä kysyttäisiin, voitiinko häntä pitää siveellisesti ja taloudellisesti pätevänä vastaamaan (viimeisen tilinteon mukaan) Smk:sta 9,199:30, ja vastaus olisi rauhoittava (lugnande), niin näyttää siltä, että valtiolla olisi semmoinen vakuus kuin oikeuden mukaan on pyydettävissä. Jättää joku osa omaisuutensa ylihallituksille talletettavaksi, oli hänestä sekä tarpeetonta että periaateisvastaista. Tarpeetonta senvuoksi, että kouluneuvosto milloin tahansa saattoi tarkastaa rehtorin hoidossa olevat varat, periaateisvastaista sentähden, että valtio on pidättänyt itselleen yksinomaisen oikeuden oppilaitosten johtajien nimittämiseen. Rehtorinvirka oli nykyään luottamustoimi, johon hallitus määrää kenen tahtoo asianomaiselta edes kysymättä, tahtooko hän ottaa ylen vastuunalaisen ja voimia vaativan tehtävän, josta palkka ei ollenkaan vastannut työtä. Että sen lisäksi vaadittiin takausta, oli jotenkin kohtuutonta, sillä siten jäivät kaikki oikeudet toiselle puolelle ja kaikki velvollisuudet toiselle. "Erytisen vakuuden vaatimus vie siihen luuloon, että epäillään omaa luottamusta. Minä puolestani en pidä itseäni velvollisena antamaan muuta vakuutta kuin persoonani tarjoaman. Jollei se kelpaa vastaamaan 10,000 mk:sta, niin olen kai minä paljoa vähemmän kelpaava hoitamaan ja kasvattamaan neljättä sataa ihmislasta."

Kuinka varma Kihlman oli siitä tuloksesta, johon hänen "niskoittelemisensa" johtaisi, näkyvistä seuraavista sanoista, jotka hän kirjoitti C. J. Lindeqvistille (13/8 1874): "Odotan joka päivä, että minut erotetaan rehtorinvirasta. Olen nimittäin kieltäytynyt antamasta takausta, ja ylihallitus on sen johdosta ilmoittanut senaatille, että syytä ei ole minun persoonani tähden syrjäyttää lain määräystä. Mitä siitä seuraa, on ymmärrettävissä." — Kumminkin Kihlman erehtyi, sillä asia päättyi hänen täydeksi voitokseen. Seuraavan vuoden alkupuolella ilmestyi näet 25 p:nä helmik. 1875 päivätty arm. julistus, että kouluasetuksen 114 §:n viimeisessä momentissa luettava säännös koulunjohtajain velvollisuudesta antaa takaus hoidettavistaan rahavaroista oli *kumottu*. — Kihlman oli jo marraskuulla saanut tiedon senaatin kannasta, ja kun hän kirjeessä C. J. Arrheniukselle Turussa (10/11 1874) oli maininnut asian, vastasi tämä: "Onnittelen loistavaan voittoon rehtorintakaus-kysymyksessä! Korvaamattomuutesi on

aiheuttanut menestyksen. Toinen olisi arvatenkin saanut ilman enempää viivytystä erota." Kun kysymys oli käsittelynalaisena, hoiti ensin V. von Haartman ja sitten C. J. Jägerhorn ylihallituksen päällikön virkaa, mutta kun se ratkaistiin, oli L. L. Lindelöf astunut tähän asemaan. Kenties oli tällä päällikköjen vaihdoksella joku merkitys asian päätökseen nähden. Kihlmanille tuotti voitto epäilemättä melkoista tyydytystä.

* * * * *

Ohimennen on jo sanottu, että Kihlman tammikuulla 1874 oleskeli Turussa. Matkan aihe oli seuraava. — Syksyllä 1871 oli Vaasan koulunopettajisto kiertokirjeellä ehdottanut maan pedagogeille, että nämä eroaisivat kirkollisviraston leski- ja orpokassasta ja perustaisivat kouluvirastolle oman eläkerahaston. Ajatus saavutti yleistä hyväksymistä, ja 1873 valittiin kaksi edustajaa, joiden tuli johtokunnan kanssa tutkia ja ehdottaa, millä perusteilla mainittu vanhempi rahasto olisi jaettava ja uusi järjestettävä. Useimmat äänet saaneina olisi rehtori Hallstenin (Vaasa) ja toht. Sucksdorffin (Hämeenlinna) pitänyt ryhtyä tehtävään, mutta kun edellinen kieltäytyi ja jälkimmäistä jostakin syystä pidettiin jäävinä, kutsuttiin ääniluvussa lähimmät, nimittäin lehtori Strömborg ja Kihlman, Turkuun, missä työ oli yhdessä jaettavan rahaston johtajan, rehtori Arrheniuksen kanssa suoritettava. Kihlman oli ennen vaalia, kuultuaan että häntä ajateltiin ehdokkaaksi, pyytänyt, ettei häntä valittaisi (ja sen vuoksi saanutkin vähemmän määrän ääniä), mutta nyt täytyi hänen kuitenkin noudattaa kutsumusta. Vapautusta hän ei ollut toivonut ainoastaan sentähden, että hänellä kotonakin oli yllin kyllin työtä, vaan senkin vuoksi, ettei hän ennen ollut lainkaan perehtynyt leski- ja orpokassan asioihin ja että hän oli aikonut loma-aikana käydä Pohjanmaalla.

Matkustaen yhdessä tulivat Kihlman ja Strömborg uudenvuodenpäivänä Turkuun. He asettuivat Seurahuoneelle asumaan, ja jo 2 p:nä tammik. oli ensimmäinen kokous (leski- ja orpokassan huoneustossa entisessä yliopistotalossa). Siinä sovittiin, että ensin oli laskettava, kuinka paljon koulunopettajain puolelta oli kassaan suoritettu perustamisvuodesta 1842 lukien. Vaikka apumiehiä palkattiin ja työtä tehtiin sekä kotona että yhdessä, meni tähän ja muihin esitöihin noin kolme viikkoa. Vasta sen jälkeen alkoivat neuvottelut jakosuunnitelmasta, uuden kouluviraston leski- ja orpokassan ohjesäännöstä y.m., johon meni pari viikkoa, niin että Kihlman vasta 6 p:nä helmik. pääsi lähtemään kotimatkalle.

Huolimatta ahkerasta työstä tämä viiden viikon ero koulusta ja muista jokapäiväisistä puuhista ei ollut virkistämättä Kihlmania. Turussa hänellä oli tilaisuutta seurustella vanhojen ystävien kanssa (m.m. hän säännöllisesti söi päivällistä Reuterin perheessä), mihin Helsingissä tuskin oli aikaa, ja kirjeissä vaimolleen hän tuli julkilausuneeksi tunteita, jotka kotioloissa harvoin saivat sananvuoroa. Todistaaksemme tämän otamme muutamia otteita näistä kirjeistä; ne sallivat näet luoda katseen Kihlmanin sielunelämään.

Tammikuun 8 p:nä oli Kihlman lähettänyt sydämellisen tervehdyssähkösanoman Hildalleen heidän häpäivänsä muistoksi. Se tuotti rouvalle suurta iloa, niinkuin hän vastauskirjeessään tunnustaa. Sisällisessä yhteydessä tämän tunteiden vaihdon kanssa oli seuraava kohta Kihlmanin kirjeessä (24/1): "Viime lauantaina, Antonin päivänä, olimme kutsutut konsistorinnotaari Anton Dahlin luokse. Tämä käynti elvytti minussa rakkaita muistoja, muiston siitä ajasta, jolloin ensin lähestyin Sinua. Dahl asuu näet Marjalinin talossa, missä Äitisi ja Sinä asuite, kun minä olin turkulainen. Salissa istuimme yhtenä perheenä; en muista mistä puhuimme, mutta senaikuiset tunteeni lienevät olleet tavattomia, koska minä astuessani huoneeseen vastustamattomasti palauduin 20 vuotta takaisin ajassa, eikä siinä kylliksi, vaan minä tunsin myöskin jälkikaiun sen ajan sopusoinnusta. Kuulin kaiun selvästi, ja se soi niin mieluisasti ja tuntui niin suloiselta. Ja rakkaus, miten sitä voidaankin pitää voimassa ja nuorentaa, jos vain jotakin tehdään sen hyväksi. Kun näen vanhanpuoleisen parin, miehen ja vaimon, jotka istuvat rinnakkain katsomatta toisiaan ja puhumatta toistensa kanssa, ikäänkuin olisivat väsyneet toisiinsa, niin surkuttelen heitä. He eivät osaa uudistaa rakkauttaan. Mutta me, Hilda, Sinä ja minä, me osaamme. Me olemme 16 vuoden avion jälkeen kuin vastanaineet. Me voimme tuntea niinkuin silloin, ja me voimme puhua toistemme kanssa niinkuin silloin, jopa katsella toisiamme niinkuin silloin. Se on ihanaa, Hilda. Hullua on, ettei aina ole onnellinen, kun saattaisi sitä olla. Mutta välttämätöntä on, että kiinnittää huomiota onneensa. Muuten voi käydä niin, ettei nauti siitä, vaikka se onkin olemassa, syystä ettei välitä siitä." —

(30/1) "Kirjeestäsi 26 p:ltä näen, että kirjeeni 24 p:ltä on tuottanut Sinulle sydämellistä iloa. Niin kummallisesti käy tässä maailmassa. Se, joka näytti aiheuttavan surua, muuttui ilon aiheeksi. Sinä surit Turunmatkaani, ja kuitenkin olet siitä saanut syvää iloa. Jos olisin pysynyt kotona, niin olisit tuskin elänyt semmoisia hetkiä, joita nyt näytät kokeneen. Jokapäiväisissä puuhissa jäävät julkilausumatta sydämen tunteet, jotka ero vetää esiin. Näyttää siltä kuin oltaisiin vähemmin alttiita ilmaisemaan tunteitaan toisilleen sen vuoksi, että tilaisuutta siihen on aina olemassa. Totuntatapa on vaarallinen vihollinen onnelle. Totuntatapa estää näkemästä lähimpää ympäristöään oikeassa valossa. Totuntatapa saa käsittämään tavallisen tavallisena. Ja kumminkin on se tavallinen hyvä, josta kodissa nautitaan,

niinkuin esim. puolison uskollinen ja harras rakkaus, jotain tavatonta, sillä se voisi olla toisenlainen. Lämmin ja pysyvä rakkaus on jotakin ylimaallista (öfverjordiskt), jotakin, joka ansaitsee tulla huomioon otetuksi. Senvuoksi, armaani! Samoin kuin Jumalan armo joka aamu on uusi; toivoisin myöskin sydämestäni, että minun silmäni voisivat joka aamu avautua näkemään tätä uutta armoa. Ja mikä onnettomuus onkaan elää keskellä Jumalan aina uusia lahjoja ja kuitenkin tallustaa eteenpäin (lunsa fram) niinkuin sokea. Ei, Hilda, ei se kannata. Totisesti täytyy meidän nähdä ja elää ja olla onnellisia! Nyt täällä hetkellä näen Sinut kamarissasi, iloisena ja onnellisena, näen rakkautesi, tämän voimakkaan rakkauden, jota ihailin Sinussa, kun me täällä Turussa aloitimme avioelämämme. Das ist was zu sehen (se on jotakin nähtävää)! Minä näen lapsesi ympärilläsi, kukin tavallaan tuottaen Sinulle iloa lahjoillaan. Se on myöskin ihana näky! Jumala siunatkoon Sinua ja heitä!"

Paitsi näitä yhtä harvinaisia kuin merkillisiä tunteenilmauksia, jotka todistavat kuinka onnelliseksi Kihlmanin toinen avio oli muodostunut, otamme jälkimmäisestä kirjeestä vielä joitakuuta kohtia. — "Keskiviikkona olimme kutsutut (kuvernööri) kreivi Creutzille. Siellä oli koko kaupungin hienosto. Joukko nuoria esiintyi (eri kansojen ja aikojen) puvuissa. Nuoriso tanssi; vanhat pelasivat korttia, ja sitä jatkettiin illallisiin asti, se on k:lo 1:een. Ei ole puolustettavissa, että niin monta tuntia käytetään tavalla, joka ei virkistä, vaan väsyttää. Tämän illan paras muisto on emäntä, ystävällinen, komea rouva, jota oli oikein miellyttävä katsella."

"Eilen k:lo 5 i.p:llä piti Wilhelm Johansson ruotsalaisen raamatunselityksen kirkossa. Halusin kuunnella tätä vanhaa oppilasta. Teksti oli tuo ihana Efes. 1: 15-23. Harvoin saa Suomessa kuulla jotain niin täysikelpoista. Oli ylentävää! Vahinko että esitys muodollisessa suhteessa antoi syytä muistutuksiin! Mutta muoto ei ole pääasia." — — "Tänään k:lo 1/2 12 hautajaiset (tuomiorovasti) Renvallilla (jonka vanhin poika oli kuollut). Iltapäivällä piti Josua Johansson suomalaisen raamatunselityksen. Tässä oli muutokin nuhteeton. Onnellista että maassamme on semmoisia pappeja." Sen jälkeen meni kirjoittaja tuomiokapituliin, tehdäkseen arkistotutkimuksia. Hän luettelee muinaisia, sittemmin kuolleita tuttaviani, joiden nimet hän tapasi asiapapereissa, ja sanoo heidän jättäneen työnsä jälkeläisten jatkettavaksi. "Niin, työ on meidän osamme ja velvollisuutemme", lausuu hän sitten, "niin kauan kuin elämme, ja ainoastaan se mitä olemme tehneet ja vaikuttaneet on jäljellä, kun me itse olemme poissa. Ja jos joku nykyisistä pojista taikka vielä syntymättömästä sukupolvesta joskus tilapäisesti jonakin iltahetkenä muistaisi meitä tai meidän nimeämme, niin tapahtuu se sen työn vuoksi, jonka me kerran aikanamme olemme suorittaneet. Mutta toimeton ei jätä mitään jälkeensä. Sentähden, ystäväni, meidän ei pidä napista, vaikka työ joskus näyttää käyvän liialliseksi."

"Täällä Turussa on minulla myöskin ollut kylläksi työtä. Mutta kun minä vertaan sitä kotityöhön, niin täytyy minun tunnustaa, että minun on täällä paljon parempi olla. Täällä tekee työtä niin paljon kuin jaksaa, täällä saa myöskin tavallisesti istua rauhassa. Täällä eivät alituiset harmit häiritse. Rauhallinen elämä on vaikuttanut niin, että olen luullakseni lihonnutkin. Olisi kauheaa saada suuri vatsa kannettavakseen minne vain kävelee! Olen aina säälinyt lihavia. Mutta toivoakseni on kotielämä parantava minut lihavuudesta." —

Mitä itse jakokysymykseen tulee, ei sen selostaminen kuulune Kihlmanin elämäkertaan. Kuitenkin mainittakoon, että se vuosikautia edelleenkin tuotti hänelle puuhaa. Turussa oli työ sikäli jäänyt keskeneräiseksi, että asian kirjallinen esitys suoritettiin keväämmällä kotona, kunkin kirjoittaessa osaansa, jonka jälkeen se painettiin. Sittemmin tapahtui että papisto ainoastaan osaksi hyväksyi koulunopettajain ehdottamat jakoperusteet ja vaati itselleen enimmänsä osan siitä pääomasta (200,000 ruplaa), joka aikoinaan oli kassaan tullut yleisistä varoista myönnettynä lahjana. Kihlmanista oli vaatimus aivan kohtuuton, ja hän syytti siitä, niinkuin kirjeistä näkyy, A. J. Hornborgia ja F. W. Hjeltiä, joiden sanoihin papit muka luottivat itse perehtymättä kysymykseen. Uudelleen valittuna saattamaan jakoasian ja erimielisyydet jakoperustuksista senaatin ratkaistavaksi Kihlman oli se, joka laati senaattiin jätettävän kirjelmän (alustelma on näet vielä olemassa). Senaatin päätös (v:lta 1878) oli, että kassa oli jaettava koulunopettajain ehdottamilla perusteilla. Kun Kihlman vihdoinkin oli mukana itse jakoa toimeenpantaessakin, ei liene liaksi sanoa, että hänellä oli melkoinen ansio tärkeän asian aikaansaamisesta.

*****

Keväällä 1874 täytti normaalikoulu kymmenen vuotta, ja sen johdosta Kihlman vuosikertomuksessa luo katsauksen menneeseen aikaan. Hän kuvaa ensin koulun synnyn ja ihanteellisen päämäärän tavalla, jonka jo tunnemme (ks. ylempänä), ja todistaa, että mitä laitokselta puuttuikaan, ei siltä ainakaan puuttunut intoa toteuttaa aatettaan. Osoittaakseen, mitä oli aikaansaatu, hän mainitsee, että oppilaiden koko luvusta 661 oli 113 erittäin hyvillä arvolauseilla (51 laudaturia, 38 cum laudea, 24 approbaturia) tullut ylioppilaaksi, sekä luettelee 24 opettajien julkaisemaa oppikirjaa. Mutta maassamme on ollut ja on vieläkin olemassa, sanoo hän sitten, toinenkin käsitys koulusta, kokonaan vastakkainen sille, joka on saanut normaalikoulun syntymään. Ja nyt hän purevalla ivalla karakterisoi niitä, jotka perinpohjaisesti halveksien kasvatusoppia ja koulunopettajia ovat sitä mieltä, että koulu on loppumattomasti uudestaan

muodostettava sen mukaan kuin ajat ja henkilöt mielipiteineen vaihtelevat, että pedagogit muodostavat ihmislukan, joka kaikista vähimmin pystyy arvostelemaan koulukysymyksiä, että heidän on vain oltava hallinnollisen vallan välikappaleita ja että heidän tulee tietää, että hyvien oppikirjojen toimittaminen ei ole mikään ansio. Samassa määrässä kuin tämä jälkimmäinen katsantotapa voittaa alaa, muuttuu koulu elottomaksi koneistoksi, jossa opettajat työskentelevät käsityöntapaisesti ja lasten sielut kutistuvat hengen puutteesta.

"Normaalikoulu, joka olenoltaan on vastalause mielivaltaista kokeilua vastaan koulun alalla", Kihlman päättää katsauksensa, "on samalla yhtä oleellisesti vastalause koulumiehen muodollista ja käsityöntapaista menettelyä vastaan. Normaalikoulun opettajisto on huolimatta kaikista vastoinkäymisistä pysynyt uskossa ihanteeseen, ja tässä uskossa harrastanut kehitystään. — Normaalikoulu päättää kymmenennen vuotensa kiittäen Jumalaa, joka on antanut voimia toimintaan ja ylläpitänyt rohkeutta ja työntoa." —

Sen jälkeen seuraa seikkaperäinen esitys uusien asetusten sisällyksestä ja monesti vaikeasta sovelluttamisesta. Viimeiseksi mainitaan asetus 10 p:ltä heinäk. 1873, jonka kautta muutettiin entinen määräys, että tulevien koulunopettajain käytännölliset kokeet olivat arvosteltavat pedagogian professorin johtaessa, ja hänen sijaansa asetettiin asianomainen yli-inspektori kouluylihallituksesta. Tästä ja muista muutoksista käytännöllisiin kokeihin nähden huomauttaa Kihlman lyhyesti, että ne oli toimeenpantu yliopettajakollegion mieltä kysymättä.

* * * * *

Lauantaina huhtik. 4 p:nä 1874 sai Kihlman sähkösanoman, että hänen tyttärensä, Hanna Heikel, oli onnellisesti synnyttänyt esikoisensa, pojan, joten hän oli saavuttanut isoisän arvon. Jo vähän tätä ennen oli Hanna, tuleva tapahtuma mielessä, kysynyt isältään, mitä tämä ajatteli kasteesta ja kävikö sen jättäminen siksi, kunnes lapsi saattaisi itse päättää siitä. Samassa kirjeessä (6/4), jossa Kihlman ilmoittaa saaneensa ilosanoman, hän kirjoittaa: "Pyydät, että lausun mieleni kasteesta. Yleensä on vaikea ryhtyä kysymykseen. Niin tärkeää asiaa ei voida suorittaa muutamilla riveillä, ja pinnallinen käsittely on taas huonompi kuin ei mikään. Ja nykyoloissa, kun olet sairas ja rauhan tarpeessa, lienee vielä sopimattomampi kajota siihen. Minun menettelytavastani tiedät, etten pidä lapsenkastetta syntisenä toimituksena. En olisi kastattanut lapsiani, jos olisin uskonut, että siinä toimin Jumalan tahtoa vastaan. Mutta minä en tuomitse ankarasti niitä, jotka eivät anna kastaa lapsiansa. Enkä myöskään usko, että tuomari korkeudessa ankarasti tuomitsee tätä laiminlyöntiä. Että tullaan osalliseksi Jumalan armosta ja siunauksesta sekä lapsuudessa kastettuna että kasteen saaneena kypsyeemmällä iällä, sen todistaa kirkon historia. Ulkonainen valeleminen (tvagningen) ei ole pääasia, mutta melkein pääasiaksi tekevät sen ne, joilla on äärimmäisyyksiin meneviä mielipiteitä tässä kysymyksessä." —

Samana kuun 26 p:nä tuli Kihlmanille toinen sähkösanoma Pohjanmaalta, mutta oli sen sisällys odottamaton ja surullinen. Siinä ilmoitettiin näet, että hänen ainoa sisarensa, Hilma, oli kuollut. Hän oli kuusi vuorokautta ollut sairaana, ja vaikka lääkäri Kokkolasta oli käynyt hänen luonaan, ei apua saatu. Tauti oli isorokko. Kihlman tunnustaa, että suruun ja kaipaukseen liittyi hänessä tunnonvaivoja sen johdosta, ettei hän varsinkaan viime aikoina ollut osoittanut enemmän veljellistä rakkautta tälle sisarelle, joka niin hyvin olisi tarvinnut veljen alituista hoitoa. "Mutta, minä poloinen olen niin puuhieni rasittama, etten paraimmalla tahdollakaan ehdi kaikkeen käsiksi." — Pahoinvointi, korkeimman luokan oppilaiden erotutkinnot y.m. estivät Kihlmania lähtemästä hautajaisiin, joiden toimeenpanemisen hän uskoi serkuilleen Emelie Grönvallille ja rouva Forsgårdille. Heidän tuli kutsua kaikki, joista vainaja oli pitänyt. "Se oli viimeinen kunnianosoitus Hilmalle, joka oli saanut seisoa varjossa tässä maailmassa."

Heinäkuulla teki Kihlman vaimonsa ja poikiensa Oswaldin, Lorenzon ja Henrikin seurassa matkan Kruununkylään, viimeisen kerran nähdäkseen Sofielundin, muinaisen äidinkotinsa. "Minä tapasin vanhan kodin tyhjänä ja autiona", hän kirjoitti myöhemmin Lindeqvistille (13/8). "Vanha palvelusväki, vanhat huonekalut ja vanhat muistot olivat minua vastaanottamassa; mutta kaikki puhui minulle niin suruisesti ja synkästi. Kaikkialta soi huuto katoavaista, katoavaista, epävakaista, muuttuvaista. Minun olisi pitänyt hajoittaa koti ja myydä kaikki, mutta en voinut ryhtyä siihen. En ainakaan tahtonut olla surullisen näyn todistajana." — Oltuaan noin viikon päivät Kruununkylässä lähti Kihlman perheineen 17 p:nä paluumatkalle, ja 26 p:nä oltiin jälleen Rulluddissa. Vasta syksyllä hajoitettiin Sofielundin koti. Osa irtaimistoa lähetettiin Helsinkiin, osa myytiin huutokaupalla, ja sitten myytiin asuinrakennuskin, joka muutettiin aivan toiseen paikkaan.

Loppukesältä on tässä mainittava höyrylaiva Österbottenin palo 20 p:nä elok. Reposaaressa ulkopuolella. Tämä onnettomuus, jonka vertaista Suomen vesillä on harvoin sattunut ja joka herätti kauhua ja sääliä ympäri maan, koski Kihlmaniin ja hänen vaimoonsa erittäin läheltä sen vuoksi, että matkustajain joukossa oli useita heidän sukulaisiaan ja ystäviään, nimittäin rehtori August Höckert, kauppaneuvos Otto Malmin rouva Maria ja hänen sisarensa, pastori A. A. Favorin ja hänen tyttärensä Hanna y.m. Helsingissä Kihlman tapasi erään saksalaisen Lappe-nimisen kauppiaan, joka oli ollut

mukana ja kertoi hänelle seuraavaa: Peräsalongin matkustajat istuivat päivällispöydässä, kun ilmoitettiin, että valkea oli irti. Riennettyään kannelle näkivät he tulen riehuvan keskilaivalla, mutta musta savu esti huomaamasta, mitä tapahtui etukannella. Matkustajat syöksyivät veneisiin, jotka riippuivat koukuissaan. Niin muiden muassa August eno, rouva Malm sisarineen ja myöskin Lappe. Mutta kun viimeainittu huomasi veneen olevan täynnä, arveli hän itsekseen viisaammaksi jäädä laivaan ja hyppäsi takaisin peräkannelle. Itse asiassa vene menikin kumoon, kun sitä yritettiin laskea alas, ja useimmat, jotka olivat koettaneet sitä tietä pelastua, hukkuivat — niiden joukossa mainitut pietarsaarelaiset. Sitävastoin pelastuivat laivalle jääneet. Suuri oli heidänkin hätänsä ollut. Tuli lähestyi lähestymistään, ja kokonainen tunti meni, ennenkuin apu saapui. Favorin ja hänen tyttärensä olivat pelastuneiden joukossa.

* * * * *

Se menestys, jota kuvaamiemme vaikeiden aikojen jälkeen varsinkin v:sta 1871 alkaen oli huomattu Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiön toiminnassa, jatkui jatkumistaan seuraavinakin vuosina. Että Kihlmanilla siitä huolimatta oli edelleenkin paljon huolia ja työtä suuren liikkeen johtamisessa, on ymmärrettävää, mutta hänen kirjeensä todistavat, että hänen ei enää tarvinnut elää semmoisessa tuskallisessa ahdistuksessa kuin ennen. Edellä kaikkea hän nyt piti silmällä liikkeen vahvistumista siten, että jaettiin mahdollisimman pieniä osinkoja ja sen sijaan käytettiin rahoja velkojen maksamiseen, tehdaslaitosten parantamiseen ja vararahaston kartuttamiseen. Vuoden 1872 nettovoitto oli 442,578:88, ja 1873 nousi se jo yli puolen miljoonan, mutta 1873 jaettiin vain 3 1/2 % eikä 1874-kään enemmän kuin 5 %. Sitävastoin ansaitsee huomioon ottaa, että viimeainittuna vuonna velat vähenivät melkein puolella miljoonalla, että vararahasto nousi yli yhden miljoonan, että telakalle oli rakennettu uusi konetehdas ja uusia koneita hankittu Tampereen tehtaisiin, puhumatta muista parannuksista.

Mutta sama vuosi, 1874, tuotti myöskin useita vastoinkäymisiä, sekä Helsingissä että Tampereella. Maalisk. 11 p:nä hävitti tulipalo telakan valimon katon, ja ainoastaan neljä päivää myöhemmin, sunnuntaina 15 p:nä, tapahtui telakan pumppuhuoneessa höyrypannun räjähdys. Jälkimmäisestä onnettomuudesta Kihlman kirjoittaa Hanna Heikelille: "Neljä ihmishenkeä on tuhoutunut ja vielä on kaksi vaarassa. Mikäli on voitu selvittää asiaa, aiheutui onnettomuus jostakin koneenkäyttäjän huolimattomuudesta. Miten lieneekään, tämä tapaturma on vaikuttanut minuun järkyttävästi ja tuskallisesti, ja paljon vaivaa on minulla ollut mahdollisuuden mukaan palauttaakseni kaikki järjestykseen." Tulipalo tuotti 25,000 mk:n vahingon ja kahden viikon työn seisauttamisen telakan kiireisimmällä ajalla. Tampereella taasen sattui 18 p:nä toukok. tulipalo puuhiomo-tehtaassa, ja 6 p:nä kesäk. paloi kolme työväen asuntoa. Molemmat tulipalot uhkasivat toisia kalliimpia yhtiön rakennuksia, mutta saatiin onneksi ajoissa rajoitetuiksi ja sammutetuiksi.

Nämä onnettomuudet olivat jonkinlaisia tulossa olevien huonompien aikojen enteitä. V:sta 1875 alkaen näet nettovoitto jälleen suuresti alenee. Silloin se oli 362,640:85 ja 1876 ainoastaan 200,000 mk. Syyt tähän olivat useaa laatua. Työväen kasvavat vaatimukset vaikuttivat, että palkat, jotka 1872 olivat olleet 350,134 mk, 1875 nousivat 394,000 mk:aan. Edelleen oli pellavavuosi sekä Suomessa että Venäjällä huono, niin että pellavien ostoon meni 150,000 mk enemmän kuin edellisenä vuonna. Vihdoin ilmestyi vedenpuute koskessa, vaatien tilapäisiä laitoksia, jotta saataisiin tarpeeksi vettä tehtaisiin. Kun kaiken lisäksi tuli yleinen ahdinko ulkomaisessakin liikemaailmassa ja sota syttyi Venäjän ja Turkin välillä 1877, niin ei mikään voinut pelastaa yhtiötä ja sen johtokuntaa uudelleen kokemasta samanlaisia vaikeuksia kuin 1860-luvun loppuvuosina. Että kumminkin yhtiön tehtaiden tuotteet edelleen pysyivät sillä etevyyden kannalla, jolle ne tämän vuosikymmenen alussa olivat kohonneet, sen todisti 1876 v:n teollisuusnäyttely Helsingissä. Siinä oli näet yhtiö monipuolisesti edustettuna tehtaidensa tuotteilla ja saavutti loistavan tunnustuksen, nimittäin kolme ensimmäistä, yhden toisen, kolme kolmatta palkintoa sekä yhden niistä kuudesta kultamitalista, jotka erityinen kunnialautakunta jakoi kaikkein etevimmille näytteillepanijoille.

* * * * *

Ohimennen on jo mainittu, että normaalikoulun talon paikka 1873 lopullisesti määrättiin. Rakennuskysymys oli jo v:sta 1864 ollut vireillä, ja samalla kun eri paikkoja oli ehdotettu, oli myöskin uusia rakennussuunnitelmia laadittu. Niin nytkin. Kun päätetty oli että koulu oli rakennettava Unioninkadun varrelle vastapäätä saksalaista kirkkoa, saivat normaalikoulun opettajat tehtäväkseen laatia seikkaperäisen ehdotuksen, jonka mukaan piirustukset valmistettaisiin. Syyslukukaudella 1873 ehdotus syntyikin, ja kesällä 1874 tulivat rakennusylivaltuutuksen päällikön A. H. Dahlströmin tekemät piirustukset normaalikoulun rehtorille, jonka oli niistä annettava lausuntonsa. "Ne on laadittu ehdotuksemme mukaan", kirjoittaa Kihlman (13/8) Lindeqvistille. "Niistä puuttuu ainoastaan huone yliopettaja-kollegiota varten; ja rehtorinkanslia käsittää vain yhden huoneen. Myöskin on rehtorin Amtswohnung (virka-asunto) jäänyt pois. Mutta suurimman osan tonttia täyttää - maneesirakennus. Se on totta, eikä Kurrassa ['Kurre' sen aikuinen ruotsinkielinen pilalehti.] kerrottua(!)" Kenen keksintö se lieneekään ollut, että normaalikoulun pihalle rakennettaisiin maneesi sotilaiden harjoituksia varten,

varmaa on, ettei Kihlman pitänyt mitään tärkeämpänä kuin saada tuo nerokas tuuma raukeamaan. Ydinkohdaksi hänen lausunnossaan tulikin sentähden maneesirakennus taikka oikeammin sen sopimattomuuden osoittaminen, ja hänen esityksensä päättyy seuraavin sanoin: "Sanotun perustuksella ja kun minä vakavasti olen harkinnut, miten hiljaisuus lähimmässä ympäristössä sekä riittävän laaja leikkipaikka oman tontin alueella ovat koululle oleellisia elinehtoja, en minä katso voivani eikä minun tulekaan olla, kasvavien ja tulevien sukupolvien puolesta ja silmälläpitäen niiden sekä henkistä että ruumiillista kehitystä, nöyryimmästi alistamatta tutkittavaksi, eikö puheenaoleva tontti saisi jakamattomana kuulua normaalikoululle, ja eikö aiottua maneesirakennusta voitaisi muuttaa toiseen paikkaan, varsinkin kun sitä varten sopiva alue, suomalaisen kaartin kasarmin takapihan ja suunnitellun kirurgisen sairaalan välillä, lienee saatavissa."

Kihlmanin vastalause otettiin huomioon, ja niinkuin tiedetään on ruotsalaisella normaalilyseoilla nyt avara leikkikenttä tontillaan, ja maneesi sijaitsee sille ehdotetulla paikalla. Piirustukset koulurakennusta varten tulivat kuitenkin vielä useiden muutosten alaisiksi, ennenkuin senaatti antoi niille lopullisen vahvistuksensa. Itse rakennustyöhön ryhdyttiin 1877, ja kesäkuulla 1880 koulu sai talon haltuunsa. Silloin oli tämä maamme etevin oppilaitos 16 vuotta asunut vuokratuissa huoneistoissa, muuttanut paikasta paikkaan ja kärsinyt kaikista niistä epämukavuuksista, jotka tavallisesti ovat vuokralla-asujain osana.

Ennestään tiedämme, että normaalikoulu kärsi toisestakin puutteesta, joka ei ollut vähemmän huolestuttava kuin oman kodin puute. Tarkoitamme vakinaisten opettajain puutetta, jota aina vain korvattiin tuntiopettajilla. Tämä kysymys tuli vuosi vuodelta polttavammaksi, ja yhä innokkaammin muistutti Kihlman asianomaisia, miten välttämätöntä oli parantaa oloja. Se näkyy varsinkin 1875 ja 1876 vv:ien vuosikertomuksista, joissa kummassakin asian käsittely vie siihen päätelmään, että asetus normaalilyseoita varten oli mitä pikimmin tarkastettava ja vuosirahasääntö uudistettava, sillä juuri siitä riippui opettajakysymys.

Edellisessä mainituista kertomuksista on Kihlmanin lähtökohtana se järkkymätön tosiasia, että jokaisen koulun kelpoisuus riippuu opettajiston kelpoisuudesta, ja hän tutkii sitten, mitä nykyaikaiselta opettajalta vaaditaan. Ennen riitti että opettajalla oli tarpeellinen määrä fakkittietoja, sillä hänen tehtävänsä oli vain kuulustella läksyjä, s.o. tarkastaa, olivatko oppilaat suorittaneet kotityönsä, nyt tulee opettajan ennen kaikkea osata opettaa sekä tarkastaa, onko opetettu tietomäärä todella tullut oppilaan henkiseksi omaisuudeksi. Sitä paitsi oli opettajalla ennen aikaan patukassa yleiskeino kaikkea oppilaissa ilmaantuvaa pahaa vastaan. Nyt on tuo yleislääke poistettu, vaikka ihmisluonnon heikkoudet ovat entisellään. Mistä on nyt apua saatava? Vastaukseksi antaa Kihlman seuraavan kuvauksen nykyaikaisesta opettajasta, jonka otamme tähän sanasta sanaan, sillä emme suurestikaan erehtyne, jos väitämme, että hän siinä enemmän tai vähemmän kuvaa itseänsä. "Opettaja on jotenkin aseeton pahaa vastaan, jollei hänellä ole muita apukeinoja kuin kouluasetuksen sallimat rangaistustavat. Mutta mistä johtuu, että kelpo opettajan ainoastaan poikkeukselta tarvitsee käyttää rangaistusta taikka muuta oikaisukeinoa kuin muistuttavaa sanaa tai varoittavaa katsetta? Miksi on muutoin huolimaton ja tarkkaamaton oppilas tarkkaavaisempi kelpo opettajan tunnilla? Sen vuoksi että kelpo opettaja opettaa niin selvästi ja mielenkiintoa herättävästi, että hän jännittää haluttomankin tarkkaavaisuuden. Miksi valmistautuvat oppilaat paremmin kelpo opettajan tunnille? Sen vuoksi että hän on opettanut heitä valmistautumaan oikealla tavalla ja että he kunnioituksesta häntä kohtaan eivät voi eivätkä tahdo alistua velvollisuuden laiminlyönnin tuottamaan häpeään. Miksi täytetään muutamien opettajien toivomukset, vaikka toivomukset sisältävätkin jotain enemmän kuin oppilaat ovat velvolliset tekemään, samalla kuin toisten opettajien lainmukaisia käskyjä uhmataan? Sen vuoksi, että kelpo opettaja asemansa tietoisuudessa ei koskaan osoita ylimielisyyden merkkiäkään, vaan on koko olenoltaan yhdellä kertaa puolueettoman vakavuuden sekä nuoriin ja heidän kehitykseensä kohdistetun lämpimän rakkauden ilmaisu. Kelpo opettaja ei ole epäluuloinen; hänen päähänsä ei pälkähdäkään pitää tapahtunutta lainrikkomusta hänen opettaja-arvonsa tahallisenä loukkauksena. Kelpo opettaja ei ole tyytymätön eikä kártyinen, vaan ystävällinen ja iloinen, aina huomaavainen ansioon nähden ja halukas tunnustamaan sitä, silloinkin kun se näyttäytyy taholla, jolta ei sitä ole odotettu. Kelpo opettajalla täytyy olla ihmistuntemusta, voidakseen oikein arvostella ja oikein kohdella erilaisia luonteita, joita hän koulussa tapaa. Tässä kohden ei ole olemassa valmiita sääntöjä. Kaikki riippuu olosuhteista ja opettajan arvostelukyvyistä. Sanalla sanoen: nykyään ei opettajalta vaadita ainoastaan, että hän on taitava aineessaan, vaan myöskin että hän on pedagogisesti kokenut mies, joka luonnonlahjoillaan, arvostelukyvyllään, humaniteetillaan, velvollisuudentunnolla ja ennen kaikkea rakkaudellaan nuorisoon ja siitä johtuvalla väsymättömällä kärsivällisyydellä herättää nuorisossa kunnioituksen ja hartauden, jotka vaikuttavat, että lainrikkomukset tulevat koulussa poikkeustapauksiksi."

"Toden totta eivät ole vähäiset ne vaatimukset, jotka nykyään kohdistetaan opettajiin: yleistä lahjakkaisuutta, erikoista taipumusta opettajatoimeen, tieteellistä ja pedagogista sivistystä, ylevää mielenlaatua, mielenmalttia, itsensähillitsemistä, lämmintä sydäntä ja kristillistä kärsivällisyyttä. Mutta ken tahtoo tinkiä näistä vaatimuksista? Ei suinkaan tiede eikä myöskään vanhemmat, joiden suurin ilo

on ja tuleekin olla, että ovat lapsilleen löytäneet opettajia, jotka todellisuudessa vastaavat tätä kuvaamme." [Tässä pieni piirre, joka näyttää kuinka Kihlman todellisuudessa tutki tulevan opettajan kelpoisuutta. — August Ramsay (senaattori, pankinpäällikkö) tuli 1876 normaalikoulusta 17-vuotiaana ylioppilaaksi. Saman vuoden syksyllä sattui matematiikan lehtorinvirka Viipurissa tulemaan avonaiseksi, ja sijainen oli heti hankittava hoitamaan sitä. Kun ei ollut sopivaa opettajakokelasta tiedossa, tarjosi yliopettaja A. Streng tehtävän entiselle oppilaalleen Ramsaylle arvelleen, että tämä hyvin pystyisi täyttämään paikan. Ehdotus oli imarteleva vastatulleelle ylioppilaalle, mutta kokematon kun oli hän epäili kykyään. Streng antoi hänelle miettimisaikaa seuraavaan päivään, ja Ramsay meni kysymään neuvoa vanhalta rehtoriltaan, Kihlmanilta. Tämä istuu otsa nojattuna kättä vasten ja miettii. Sitten hän äkkiä nostaa päänsä, katsoo Ramsayta silmiin ja kysyy: "Pelkäätkö (är du rädd)?" — "Pelkään (ja)", vastaa Ramsay. — "Ota sitten vastaan tarjoumus!" päättää Kihlman. "Koska näen, ettet ole olevinasi, vaan ymmärrät asemasi, niin toivon että menestyt." — Ramsay noudatti neuvoa, oli puolitoista vuotta Viipurissa ja kaikki meni hyvin.]

Tämän on Kihlman esittänyt osoittaakseen, että nykyaikaisilta opettajilta vaaditaan yhtä paljon henkistä kykyä ja tietoja kuin miltä muilta valtion virkamiehiltä tahansa, ja huomauttaakseen, ettei ole muuta kuin oikeuden ja kohtuuden mukaista, että heidän palkkansa uuden kouluasetuksen kautta 1872 korotettiin. Sitten hän kääntyy normaalilyseoihin ja sanoo, että näiden oppilaitosten nimikin sisältää sen vaatimuksen, että opettajien, jotka niissä toimivat, tulee olla ei ainoastaan tavallisessa merkityksessä kykeneviä, vaan kerrassaan mallikelpoisia. Normaalikoulun opettajan velvollisuus ei rajoitu oppilaiden opettamiseen, vaan tulee hänen myöskin ohjata ja kehittää opettajakokelaita heidän tulevaan elämäntehtäväänsä. Huomautettuaan sitten, mitä erityisiä vaikeuksia opettajalla tässä kohden on voitettavana, hän panee merkille, että menestyksen takeena on yksistään se, että normaalikouluun keskitetään maan etevimmät opettajakyvut. Tämän päämäärän saavuttamiseksi ei hänestä kuitenkaan ole olemassa välttämättömiä edellytyksiä. Lehtorien ja kollegain palkka [Vanhimman lehtorin palkka oli 4,000 ja vuokratrahaa 800, vanhimman kollegan 3,000 ja vuokratrahaa 600 mk; yliopettajan palkat 4,000-4,600 ja vuokratrahaa 1,400 mk.] on sama Helsingissä kuin maaseuduilla, ja ainoa erotus on se, että pääkaupungissa toimivilla on 200 mk enemmän vuokratrahoja. Tämän lisärahan vuoksi ei kukaan mielellään muuta maaseudulta kalliimpaan Helsinkiin. Yliopettajain palkat ovat kyllä lehtorin palkkoja paremmat, mutta niitä ei myöskään korotettu 1872, vaikka 1864 v:n jälkeen, jolloin ne ensin määrättiin, sekä elantokustannukset että heidän työnsä on melkoisesti enentynyt. Näin Kihlman on perustellut jo ylempänä mainitun vaatimuksensa, että asetus normaalikouluista oli uudistettava.

Lukuvuoden alussa 1874-75 oli normaalikoulussa vakinaisia opettajia: neljä yliopettajaa, kaksi lehtoria, kaksi kollegaa ja kaksi opettajaa; samana lukuvuotena saatiin yksi lehtori lisää ja 1875-76 kolme kollegaa ja (jolleme erehdy) kolme opettajaa. Tämä ei kuitenkaan ollut seurauksena Kihlmanin kirjoituksista, vaan siitä että tuntiopettajat, joiden palkka oli ollut 2,50-3,50 tunnilta, keväällä 1875 kääntyivät rehtorin puoleen pyynnöllä, että heidän palkkansa korotettaisiin 4-5 mk:aan. Kun anomus ylihallituksen kautta oli saapunut senaattiin, ratkaistiin kysymys niin, että tuntiopettajain oli tyytyminen entiseen palkkaansa, mutta olivat kaikki vielä avoinna olevat normaalikoulun opettajanvirat julistettavat haettaviksi. Syynä tähän oli ilmeisesti ollut se, että tuntiopettajain palkkaaminen uhkasi tulla kalliimmaksi kuin vakinaisten opettajain asettaminen! Muuten on merkittävä, että senaatti tällä päätöksellään teki mitättömäksi sen tärkeän periaatteen, jota normaalikouluun nähden ennen oli noudatettu, että näet ei mitään virkaa julistettaisi haettavaksi, jollei tiedossa ollut edes yksi täysin otollinen hakija. Siitä huomaa, ettei senaatissa välitetty Kihlmanin todisteluista, että normaalikoululla tulisi olla mallikelpoisia opettajia. Epäilemättä näkivät korkeat viranomaiset hartaan rehtorin vaatimuksissa turhaa ihanteellisuutta, joka ei sopinut käytännölliseen elämään. — Ylempänä on sanottu, että säädökset koulunopettajain käytännöllisten kokeiden suorittamisesta 1873 uudistettiin yliopettajakollegion mieltä kysymättä. Kumminkin tarjoutui kollegiolle tilaisuus esittää mielipiteensä asiasta, kun senaatti (29/1 1875) oli kouluylihallitukselta tiedustellut, eikö olisi mahdollista lyhentää kokeiden suorittajain ilmoitusaikaa (ylihallituksen määräyksen mukaan se oli kaksi viikkoa). Tästä seikasta ylihallitus näet kuulusteli yliopettajakollegion ajatusta. Kihlmanin 30 p:nä huhtik. päiväämä vastaus, joka painettuna olisi käsittänyt 1 1/2-2 arkkia, muodostui mitä seikkaperäisimmäksi tutkielmaksi koko kokeidensuoritus-järjestelmästä. Koska tarkempi selostus veisi liiaksi tilaa, mainittakoon tässä vain kirjoituksessa esitetyt päätoivomukset tai -ehdotukset. Ne olivat lyhyesti sanoen, että kokeiden toimeenpano kokonaan uskottaisiin yliopettajakollegiolle, jonka puheenjohtajana silloin oli kasvatustieteen professori, ja että ylihallituksen tehtävä rajoitettaisiin tarpeellisten määräysten antamiseen ja valvontaan, että näitä määräyksiä ja asetuksia noudatettiin. Siten voitaisiin ilmoitusaika lyhentää, samalla kuin muutoksista olisi hyötyä kaikille viranomaisille ja itse asialle, Pedagogian professorin läsnäolo takaisi, että ei ainoastaan molemmissa normaalikouluissa, vaan myöskin erilaatuisten kokeiden arvostelemisessa noudatettaisiin samaa mittakaavaa — johon nähden milloin toisen milloin toisen ylitarkastajan saapuvilletulo ei antanut mitään varmuutta. — Ei liene syytä oudoksua, että ylihallitus ei ottanut ajaakseen näitä muutosehdotuksia. Olisihan se edellyttänyt suurempaa vaatimattomuutta kuin joltakin *ylihallitukselta* voi pyytää. Ainoastaan eräissä sivukohdissa otettiin Kihlmanin huomautuksia varten. Ilmoitusaika lyhennettiin 10:ksi päiväksi, ja ylihallitus luopui

oikeudesta muuttaa ohjelmaa, jonka yliopettajakollegio kulloinkin oli laatinut kyseessä olevia kokeita varten [V. T. Rosenqvist m. p. s. 71.].

Paitsi mainitunlaisissa laajakantoisemmissa kysymyksissä saattoi erimielisyys normaalilyseon rehtorin ja kouluylihallituksen välillä sekä lisäksi tämän ja senaatin välillä tulla tuntuviin toisenlaatuisiakin, vuotuisesti uusiutuvia asioita järjesteltäessä. Mitä vaivaa ja kiusaa Kihlmanilla siitä oli, nähtiin esim. kesällä 1876, jolloin hänen täytyi laatia kuusi (!) eri tuntijako-suunnitelman ehdotusta, ennenkuin syyskuun lopulla (!) viranomaisen vahvistus saatiin. Pääsyy oli tällä kertaa senaatin, jota Kihlman ankarasti arvostelee kirjeessä O. Ranckenille (28/7). Hänestä johtui sen menettely tietämättömyydestä ja omahyväisyydestä (inbilskheth). Asioita on liiaksi, päätökset tehdään sympatiian ja antipatiaan mukaan, tarkoin lukematta asiapapereita, ja kun yksityisesti senaattoreita puhuttelee, he tunnustavat etteivät olleet asiaa käsittäneet ja kehoittavat naiivisti uudistamaan saman esityksen!

Vihdoin mainittakoon tässä, että syyslukukauden 1876 cause célèbre teatterimaailmassa, "yölepakkojuttu", tuotti Kihlmanillekin kiusaa. Helsingfors Dagblad oli näet kertoessaan, miten joukko ylioppilaita 17, 18 ja 19 p. marrask. yhä kiivaammilla mielenosoituksilla olivat aikaansaaneet, että yliopiston viranomaiset kielsivät Joh. Straussin kevytmielisen operetin näyttelemisen ruotsalaisessa teatterissa, maininnut koulunuorisonkin avustaneen ylioppilaita. Tutkittuaan asiaa oli Kihlman kuitenkin tullut siihen vakaumukseen, että ei ainakaan normaalilyseon oppilaita ollut ottamassa osaa mielenosoituksiin ja tuskin muitakaan. Kirjoituksessa, joka oli osoitettu Dagbladın päätoimittajalle, hän selitti, millä syillä hän katsoi voivansa pitää oman koulunsa oppilaat syyttöminä, ja kehoitti toimitusta julkilausumaan, mitkä ne oppilaitokset olivat, joita syytös tarkoitti. Vastaus oli silloiseen tapaan kiertelevä: myönnettiin, ettei normaalilyseolaisista mitään tietty; mutta rehtorille ei suinkaan luettu kunniaksi, että hän oli ryhtynyt puolustamaan oppilaitaan.

* * * * *

Vuoden lopulla 1874 valittiin Kihlman kaupungin valtuuston jäseneksi. "Jumala armahtakoon!" kirjoittaa hän Hannalle. "Mielestäni on minulla ennestäänkin kylläksi puuhaa ja enemmänkin, ja nyt annetaan lisää. Eikä ole luvallista kieltäytyä luottamuksesta." Mitä Kihlman tässä uudessa toimessa vaikutti, siitä ei ole tietoa. Kumminkin jaksoi hän olla tunnollinen siinäkin. Sen näkee siitä, että hän jo ensi kesänä valittaa, että valtuusto oli kolme kertaa turhaan kutsuttu kokoon. Monet "isät" loistivat poissaolollaan, mutta Kihlman ei ollut niitä.

Että Kihlmanilla sittenkin oli aikaa kaikenlaiseen muuhunkin, siitä ei puutu todistuksia. Siten on sanottava, että hän ei suinkaan ainoastaan valtiopäivillä taikka nimeksi kuulunut suomalaiseen puolueeseen, joka juuri 1870-luvulla taisteli kuumimmat taistelunsa. Päinvastoin hän hartaasti otti osaa erinäisiin suomalaisiin yrityksiin.

Ensinnäkin on merkille pantava, että Helsingin suomalaisen alkeiskoulun asia oli Kihlmanille kallis. Se oli hänestä Suomen kansan voimakas ja loistava vastalause sitä mielivaltaisuutta vastaan, joka karkoittamalla suomalaisen normaalikoulun Hämeenlinnaan oli tuhonnut kaksiosastoisen normaalikoulun ihanteen, missä ruotsin- ja suomenkielinen nuoriso olisi saanut keskinäisessä hyvässä sovussa rinnakkain kilpailla tiedoissa ja kaikenpuolisessa edistyksessä. Miten hänkin tunsi sitä katkeruutta, joka tämän asian vuoksi oli yleinen suomenkielisessä ja -mielisessä osassa kansaamme, sen huomaa seuraavista sanoista, jotka tavataan viimeksi mainitussa kirjeessä: "Luonnollisesti on tämä oppilaitos aivan tarpeeton sen mielestä, joka ajattelee, että sivistys on ainoastaan ruotsalaisia varten ja että suomalainen kansa ei ole kypsytynyt vastaanottamaan muuta sivistystä kuin realikoulun tarjoaman. Niin, se on oikein paikallaan. Realikoulu, se sopii suomalaisille. Se tiedetään niin hyvin kuin oltaisiin Jumala!" — Ylempänä on jo mainittu, että Kihlman toimi alkeiskoulun johtokunnan jäsenenä.

Toinen yritys suomenmielisten taholla, jonka syntyä Kihlman oli tyytymyksellä tervehtinyt, oli Morgonbladet, 1872 alkanut ruotsinkielinen, mutta hengeltään suomalaiskansallinen lehti. Se perustettiin syystä että Helsingfors Dagblad ja sen yleisö joko ei ollenkaan lukenut taikka ei välittänyt siitä, mitä suomeksi kirjoitettiin. Kihlman oli itse mukana raha-avustuksilla kannattamassa lehteä ja kehoitti muitakin siihen. M.m. hän kirjoittaa: "Jos siis tahdotaan toista lehteä kuin Dagbladet, täytyy olla valmis maksamaan kunnolliset palkat toimittajille. Mutta ei ole odotettavissa, että hyväkään toimitus heti valloittaa yleisön; (aluksi) riittää että lehti pysyy pystyssä. Siihen on tultava (että se tulee toimeen avutta). Mutta ei heti paikalla, ainakaan kun on kyseessä työ suomalaisuuden hyväksi. Totuntatapa vaikuttaa, että pidetään lehteä, johon on totuttu, ja jos tämä lehti on ansiokkaasti toimitettu, niinkuin Dagbladın on laita, niin tarvitaan todella tavallista parempaa asianymmärrystä luopuakseen siitä. Täytyy käsittää, ettei Dagbladın kaikki ansiot korvaa sen puutteita, jotka ovat: epärehellisyys polemiikissa, paatumus (obotfärdighet) eli kieltäytyminen tunnustamasta erehdyksiä, viha suomalaisia pyrintöjä kohtaan, kätkeytyminen kaikenlaisten kauniiden sanojen alle, huonosti peitetty vastenmielisyys koulumiehiä kohtaan, jotka Dagbladın mielestä ovat valepukuisia fennomaaneja j.n.e. Maassamme on ihmisiä, jotka näkevät ja osaavat arvostella Dagbladın puutteita ansion mukaan. He

ovat väsyneet lehden vastenmieliseen tapaan panetella kaikkea, joka on joutunut sen epäsuosioon, ja sen inhoittavaan itsekylläisyyteen, ja he ovat toivoneet, että uusi lehti syntyisi, joka etupäässä olisi rehellinen ja toiseksi osoittaisi lämpöä ja mielenkiintoa sitä harrastusta kohtaan, joka tahtoo kohottaa suuremman osan maan väestöä s.o. suomalaisen väestön ruotsalaisen väestön vertaiseksi, ja vihdoin koettaa tehdä omakseen ne ansiot, jotka Dagbladet aikojen kuluessa on saanut, päivän kysymysten käsittelyyn nähden." — Nämäkin sanat todistavat, että Kihlman täydellisesti oli samalla kannalla kuin Morgonbladetin perustajat ja lukijat, niinhän mitä tulee vastapuolueen lehden arvostelemiseen kuin uuden lehden tarkoitukseen.

Kolmas yritys, jota suomalainen puolue näinä aikoina harrasti mitä suurimmalla innolla ja uhraavaisuudella, oli 1872 perustettu suomenkielinen teatteri. Tämä "tyhjästä luotu" taidelaitos oli suomenmielisten oikea helmalapsi, jonka edistyksestä iloittiin ja jonka vastoinkäymisiä surtiin, koskaan kuitenkaan epäilemättä sen tulevaisuutta. Että Kihlmanin otti osaa näihin iloihin ja suruihin, hämmästyttäneekä ehkä monta lukijaa, mutta muistettava on, että tässä ei ollut kyseessä tavallinen huvituslaitos, vaan suomalaisuuden edustaminen erikoisella sivistyselämän alalla. Niin Kihlmanin käsitti asian, ja kun hän avusti suomalaista teatteria, tapahtui se siis samasta syystä, mistä hän harrasti suomenkielistä koulua, nimittäin halusta edistää Suomen kansan sivistystä. Siten hän (19/6 1875) kirjoittaa entiselle virkatoverilleen, rovasti A. Liliukselle, joka oli samalla kertaa lähettänyt roponsa sekä suomalaiselle koululle että teatterille, pyytäen että Kihlman toimittaisi rahat perille: "Hyvä on, että maassamme on miehiä, jotka eivät epäile tehdä rahallisia uhrauksia, jotta suomea puhuva kansamme tulisi osalliseksi inhimillisestä sivistyksestä. Sekä koulu että teatteri tarvitsee edelleen isänmaanrakkauden tukea." Ja samoin Kihlman ajatteli vielä 20 vuotta myöhemminkin. Kun näet 1890-luvulla perustettiin osakeyhtiö Kansallisteatterin talon rakentamista varten ja eräs puuhan alkuunpanijoista kävi hänen luonaan kysymässä, tahtoiko hän ottaa osaa yritykseen, vastasi hän: "Mitä minuun itseeni tulee, en minä ole teatterin tarpeessa, mutta minä ymmärrän, että niitä on olemassa, joille se on tarpeellinen ja jotka sen puutteessa kenties antautuisivat huonompiin huvituksiin" — ja hän merkitsi 5000 mk asian hyväksi.

Näin mitä tulee varsinaiseen teatteriin, mutta läheisempi oli Kihlmanin suhde suomalaiseen oopperaan, jonka lyhyt loistokausi Emmy Strömer-Achtén, Ida Basilierin ja Alma Fohströmin merkeissä 1870-luvulla jätti unohtumattoman muiston sen ajan kansallismielisiin. Hän oli luonnostaan perin musikaalinen, ja Helsinkiin tultuaan hän mielellään, milloin työ suinkin salli, kävi konserteissa tai muissa soitannollisissa tilaisuuksissa, "säveleiden taivaassa unohtaakseen vilinän ja puuhan täällä alhaalla" (rouva Forsgårdille 17/10 1875). Että Kihlman näin ollen mieltäytyi oopperaan, jonka musiikki oli yhtä viehättävää kuin helposti tajuttavaa, ei ole ihme. Olihan silloin vuorovaikutus näyttämöllä esiintyjäin ja naiivisti innokkaan katsomon välillä suorastaan ihanteellinen, ja taiteellisen esityksen herättämä tunnelma yleensä niin valtava, ettei meillä sen jälkeen ole samanvertaista koettu. Oopperan tarjoamaan musikaaliseen nautintoon antautui siis Kihlmanin — mutta omalla tavallaan. Samoin kuin säännöllisesti konserteissakin valitsi hän itselleen jonkun huomaamattoman paikan, esim. yhden ta'immista istuimista jossakin ensi rivin aitiossa, ja siinä hän istui eteenpäin kumarassa, otsa nojattuna oikeaa kättä vasten, niin että silmät ja kasvot olivat melkein peitossa. Siten hän nautti vain korvillaan, hyvin vähän välittämättä siitä, mitä näyttämöllä tapahtui. Todistuksena että niin oli laita mainitaan, että hän kerran kuultuaan Verdin Traviatan oli kysynyt, mitä merkitsi se "samettiliuska", joka heitettiin kolmannessa näytöksessä, tarkoittaen silkikukkaroa, jonka Alfred korkeimman halveksumisensa merkinä heittää Violetalle. Kuinka harras oopperassa kävijä Kihlman oli, näkyy seuraavista sanoista Oswaldille (3/4 1876), joka silloin oleskeli Keuruulla: "Miten olen ollut työssäni kiinni, käsität siitä, että (Rossinin) Sevillan parturi, jossa Ida Basilier, hra Navrátil ja hra Otto esiintyvät, on jo annettu neljä kertaa ilman että olen ainoanakaan iltana saanut kuulla tätä oopperaa. (Gounod'n) Faustin, joka annettiin en muista kuinka monta kertaa, sain niin monesti kuulla, että (täysin) tunnen ja ymmärrän sen musiikin, ja erinäiset sävelmät soivat (alati) sisässäni. Nautintorikkaita olivat nämä Faust-illat, ne olivat ylentäviä ja tavallaan elettiin oikein musikaalista elämää. Parturia annetaan nyt suurella menestyksellä ja täysille huoneille. Ruotsalainen teatteri on luonnollisesti myöskin alkanut esittää laulukappaleita. Nykyään annetaan (Bellinin) Unissakävijä, ja tarkoitus kuuluu olevan aikaansaada ruotsalainen lyyrillinen näyttämö kilpailemaan suomalaisen kanssa ja, jos mahdollista, tappamaan sen."

Mutta sitten tuli aika, jolloin tätä hiljaista, vaatimatonta musiikinhailijaa ei enää nähty Arkadiateatterissa. Kantavieraat, jotka olivat tottuneet hänen läsnäoloonsa, kysyivät silloin toinen toisiltaan: mikä on tullut Kihlmanille, kun hän ei enää käy oopperassa? Arvoitus selvisi, kun joku kertoi eräiden vakavien ihmisten loukkaantuneen siitä, että hän kävi teatterissa. Tavalla tai toisella oli asia tullut hänen tietoonsa, ja siitä lähtien hän oli lakannut käymästä siellä. Oswald muistaa isän, kun asia oli tullut puheeksi, huomauttaneen Paavalin neuvosta uskossa heikkojen suhteen (Room. 14: 15); hän ei tahtonut herättää pahennusta. Lisättävä lienee, että Kihlman koulun rehtorina oli ylen arka maineestaan; hän katsoi velvollisuudekseen olla antamatta syytä muistutuksiin. Jos kyseessä olisi ollut yksistään laulun ja soiton nautinto — vaikkapa teatterissakin —, hän tuskin olisi välittänyt ihmisten puheista, sillä hänen käsityksensä oikeasta ja luvallisesta ei riippunut toisten arvosteluista. Ohimennen

mainitsemmme, että Essen ja Ingman eivät koskaan käyneet teatterissa; sitä vastoin prof. Granfelt joskus kävi siellä.

Toukok. 13 p:nä 1875 täytti Kihlman 50 vuotta. Menneellä vuosisadalla ei vielä ollut tapana tällaisista merkkipäivistä tehdä niin suurta melua kuin nykyään. Sanomalehdet vaikenivat asiasta, ja ainoastaan sukulaiset, ystävät ja muut läheiset tuttavat käyttivät tilaisuutta esittääkseen asianomaiselle onnentoivotuksensa ja hartaudentunteensa. Mitä Kihlmaniin tulee, sai hän tavallista runsaammassa määrässä vastaanottaa rakkauden ja kiittollisuuden osoituksia sekä vilpittömiä onnentoivotuksia, ei ainoastaan omaisilta ja ystäviltä, vaan myöskin niiden laitosten puolelta, joiden parasta hän oli harrastanut. Eikä ihme. Kaikki, joiden kanssa hän oli ollut tekemisissä, ja joiden etua hänen virkansa puolesta oli tullut valvoa, tiesivät kuinka väsymätön hän oli ollut, kuinka harras velvollisuuksiensa täyttämässä. Eikä siinä kyllä, he näkivät, tunsivat ja nauttivat itsekin siitä menestyksestä, jonka hän ponnistuksillaan oli aikaansaanut. Normaalityö oli yleisesti tunnustettu erittäin eteväksi oppilaitokseksi. Sen oppilaat olivat etevimpiä ylioppilaskokelaiden joukossa, ja itse koulussa vallitsi mitä parhain henki sekä opettajien että oppilaiden kesken. Ja samoin oli, niinkuin tiedämme, Kihlman menestynyt myöskin suurimmassa liikemiestehtävässään, Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiön johdossa. Oltuaan perikadon partaalla oli yhtiö saanut osakseen entiseen verraten onnellisia vuosia. Tämän kaiken johdosta hänelle 50-vuotispäivänä lausuttiin kiittollisuuden ja kunnioituksen tunnustuksia.

Miten nämä tunnustukset, ja rakkaudenosoitukset Kihlmania ilahduttivat ja liikuttivat, on hän kirjeessä tyttärelleen julkilausumat melkein hämmästyttävien sanoin — niin ne eroavat jokapäiväisestä sovinnaisuudesta, joka tavan mukaan leimaa tällaisten merkkipäivienkin vieton. "Toukokuu on antanut minulle runsaasti ilonaiheita. Kaikkialla olen saanut korjata rikkaita, verrattomia hyvityksen ja kiittollisuuden satoja. En ole hävennyt vastaanottaa, mitä minulle on annettu, sillä minä tiedän, että olen yrittänyt toimittaa jotain maailmassa. Olen vastaanottanut sen kainostelematta (utan pryderi), mutta mitä sisäisimmällä kiittollisuudella. On juhlahetkiä elämässä, jotka ovat unohtumattomia, autuaita hetkiä, jotka saavat aavistamaan, mitä taivaallinen autuus on. — Lisäksi on minulla ollut onnea ja iloa, jonka eroavat oppilaat ovat tuottaneet, kun ovat kunnialla suorittaneet (ylioppilas)tutkintonsa. Ja että Oswald oli niiden joukossa, se oli kaiken huippu."

* * * * *

Edellisessä olemme jo maininneet eri seikkoja, jotka eivät kuulu ainoastaan 1875, vaan myöskin 1876 v:n historiaan, johon tämä luku päättyy. Täydennykseksi kerrottakoon tässä vielä muutamia yksityisiä tapahtumia.

Elokuun 30 p:nä 1875 kauppaneuvos A. A. Levón Vaasassa kuoli lyhyen ajan sairastettuaan. Samoin kuin Viktor Schauman oli Levónkin Kihlmanin nuoruudenystäviä, vaikka 5 vuotta vanhempi. Varhemmin heitä yhdisti herännäisyys, johon Levónkin oli liittynyt; uuden Vaasan perustamisajoilta heillä taas oli ollut paljon yhteisiä liikeharrastuksia. Heidän kirjeenvaihtonsa oli sangen taaja ja osoittaa ystävällistä, luottamuksellista väliä, vaikkei sentään Levónille lähetetyissä kirjeissä tapaa yhtä sydämellisiä tunteenpurkauksia kuin Schaumanille osoitetuissa. Kumminkin oli tämänkin ystävän poismeno tuntuva surunaihe Kihlmanille, ja hartaasti hän otti osaa Levónin perheen ja suurten liikeyritysten kohtaloon. Pitkissä kirjeissä, joita hän lähetti muille tuttavilleen Vaasaan, hän esittää mietteitä ja neuvoja niiden hoidosta. Eräs hovioikeudenneuvos Jonas Sandmanille osoitettu kirje (11/10 1875) päättyy: "Mitä olen sanonut, on lähtenyt sydäimestä, joka vuosikymmeniä on ollut kiintynyt poismenneeseen ystäväämme, ja nyt mielellään tahtois edistää hänen tarkoituksiaan ja jälkeenjääneiden lastensa parasta." —

Keväällä 1876 tapahtui onnettomuus, joka syvästi koski Kihlmaniin ja hänen vaimoonsa. Maaliskuun alussa lähti Oswald, joka nyt ensi vuoden ylioppilaana halusi sekä nauttia että hyötyä vapaudestaan, Keuruulle täydentääkseen suomenkielen taitoaan. Hän asui pappilassa, rovasti Bergrothilla, missä hän, niinkuin hyvissä sukulaisissa ainakin, oli kuin kotona. Pääsiäislauantaina (15/4) hän oli lähtenyt ulos pyssy mukana. Äkkiä hän huomaa tavallisten varisten joukossa yhden valkoisen ja toivoen saavansa harvinaisen linnun yliopiston museoon hän alkaa ajaa variksia takaa. Aita sattuu eteen, kiireessään hän yrittää hypätä yli pitäen pyssyä piipusta, hana hipaisee aidakseen, pyssy laukeaa ja vie häneltä oikean käden peukalon, jota paitsi muutamia haulia tunkee kasvohinkin. — Vahinko oli vakava, mutta meneehän semmoisissa tapauksissa usein henkikin. Apteekkari satoi haavan, kunnes lääkäri tuotiin Jyväskylästä, ja pappilassa oli mitä hellin hoito tarjona. Mutta miten vastaanotettaisiin sanoma kodissa, ja mitä varsinkin äiti sanoisi? Se kysymys painoi ennen kaikkea Oswaldin mieltä, hänen koettaessaan miehekkäästi kestää kohtaloaan. Pääsiäispäivänä k:lo 11 a.p. Kihlman sai sähkösanoman, jonka järkyttävään tapaturmailmoitukseen (rauhottavassa tarkoituksessa) oli liitetty sanat: "toivoaksemme ei hengenvaaraa!" Todellisesti olivat sanat omansa enentämään levottomuutta. Vaimolleen, joka vielä oli heikkovoimainen erään taudin jälkeen, josta vast'ikään oli toipunut, Kihlman ei uskaltanut mainita mitään. Hänen täytyi yksin kantaa tuskallista salaisuutta ja odottaa tarkempia tietoja, jotka viipyivät kauan, sillä kirjeet ja sähkösanomat olivat Keuruulta lähetettävät Jyväskylän kautta. Puolitoista viikkoa kului ennenkuin äitikin sai tietää tuon jobinpostin. Sillä aikaa oli Kihlman lähettänyt kansanhaavurin

Matts Haglundin (vanha tuttu ja ystävä Kruununkylän ajoilta, joka oli saanut virallisen luvan toimia haavalääkärinä) Keuruulle hoitamaan Oswaldia ja kirjoittanut useita kirjeitä pojalleen. Ja nämä kirjeet ansaitsevat erityistä huomiota, ne kun ovat niin täynnä isänrakkautta ja hienotunteisuutta. Vaikka isä ei salaa tuskallista levottomuuttaan, ei kirjeissä tapaa ainoatakaan noista nuhtelevista jälkiviisasteluista: kuinka saatoitkaan olla niin varomaton! j.n.e., jotka vain ovat kiviä onnettomuuden kohtaaman kuormaan. Sitä vastoin hän kaikin tavoin koetti ylläpitää rakkaan poikansa rohkeutta.

(18/4) "Toivoaksemme ei hengenvaaraa! Siis on olemassa ainoastaan toivoa, että henki on pelastettavissa. — Tilani on näinä päivinä ollut tuskallinen. Sieluni on alati ollut luonasi, enkä kuitenkaan ole tiennyt, miten Sinun on. — Juuri epävarmuuden vuoksi — olen tahtonut säästää äitiä. — Rakas Oswaldini! Toivon, että kannat tuskiasi miehen rohkeudella ja kestäväisyydellä. Kärsimys terästä luonnetta. Kärsimys voi sitä tehdä, kärsimys kun vie ihmisen itseensä. Kärsimyksen tulee viedä Jumalan luo. Kärsimys voikin sen tehdä, sillä oikea itsensätuntemus vie Jumalan, korkeimman hyvän, luo. Jumala auttakoon Sinua, lapsi raukka, ruumiin ja sielun puolesta. Jumala siunatkoon Sinua!"

(22/4) Saatuaan lähempiä tietoja: "Kiitän kyyneleet silmissä, että elät ja että on toivoa parantumisestasi. — Sinun täytyy oppia kirjoittamaan vasemmalla kädellä, ja hyvällä tahdolla voi vaikeampaakin oppia. — Älä anna mielesi masentua tarpeettomista tulevaisuudenhuolista. Luota Jumalaan ja tee joka hetki, mitä Sinun tulee! Ole rauhallinen ja tyyni."

(24/4) "Kuinka onnellisia saammekaan olla onnettomuudessa! Miten toisin olisikaan voinut käydä!"

(27/4) "Tänään olen kertonut Äidille onnettomuutesi. — Olethan Sinä meillä vielä, joskin olet ruumiillisesti vahingoittunut. Henkisesti olet terve, ja se on paljon, paljon enemmän! Tahdomme yhdessä kantaa ruumiillista vammaasi. Toivoakseni me yhdessä jaksamme jotakin. — Iloitse paljosta, joka Sinulla vielä on! Jumala siunatkoon Sinua, Oswaldini!"

Haava parantui verraten nopeasti, mutta uutta peukaloa ei kasvanut entisen sijaan, niinkuin yksi pikku veljistä oli olettanut! Toukokuun lopulla tuli Oswald kotia. Hänen oma ja isän toivo, että hän onnettomuudestaan huolimatta johonkin kykenisi maailmassa, oli täysin määrin toteutuva. J. V. Snellman ei ollut suotta lohduttanut edellistä sanoilla, "eihän sitä peukalolla ajatella!"

III.

REHTORI, LIIKE- JA VALTIOPÄIVÄMIES 1877-1884.

Edellisessä luvussa kuvattu ajanjakso Kihlmanin elämää oli verrattuna 1860-luvun loppukauteen yleensä rauhallinen ja menestyksellinen, mutta nyt seuraa taas sarja levottomia, jopa tuskallisia vuosia. Ajanluonteen vaihdos aiheuttaa, että aloitamme uuden luvun.

Ensiksi on puhuttava pitkästä säätykokouksesta, joka neljän kuukauden kesälomaa lukuunottamatta kesti kokonaisen vuoden: 23/1 1877 — 24/1 1878. Että Kihlmanin kyky jo oli tyystin tunnettu, sen todistavat hänen lukuisat luottamustoimensa. Hän oli valitsijamies, vakinainen jäsen valtio-, tarkastus-, raha- (kultakannalle siirtymiskysymyksen käsittelyä varten) ja lisätyssä talous-valiokunnassa, varamies yleisessä valitus-, lisätyssä suostunta- ja lisätyssä laki- ja talous-valiokunnassa sekä valittiin valtiopäivien lopulla jälleen pankkivaltuusmiehen varamieheksi ja säätytalo-valiokunnan jäseneksi! — Muiden koulunopettajain edustajain kanssa Kihlman teki kolme anomusehdotusta: suomenkielisten koulujen lisäämisestä, teollisuuskoulujen perustamisesta ja kouluasetuksen muuttamisesta koulunopettajain palkankorotuksen perusteihin nähden.

Kun seuraavassa teemme selkoa Kihlmanin esiintymisestä erinäisissä kysymyksissä, rajoitumme tietysti semmoiseen, jolla vieläkin on merkitystä taikka joka on hänelle erityisesti kuvaavaa. Kevätkaudelta on kuitenkin vähän mainittavana, sillä työ oli silloin pääasiallisesti keskittynyt valiokuntiin.

On sanottu, että Kihlman useimmiten esiintyi vasta keskustelujen loppupuolella, mutta kyllä joskus tapahtui niinkin, että hän aloitti keskustelun. Niin teki hän, kun (27/3) käsiteltävänä oli yleisen valitusvaliokunnan mietintö prof. O. Donnerin anomusehdotuksesta yliopiston vakinaisten opettajien lisäämisestä. Pitkässä puheessa, jossa hän pääasiassa kannatti anomuksen tarkoitusta, hän otti erikoisesti tarkastaakseen tieteen yleismaailmallisuuden periaatetta, jonka nojassa vastikään "eräs ulkomaalainen oli saanut viran yliopistossa, vaikka kotimainen mies oli hakenut samaa virkaa ja

huomattu siihen päteväksi." [Tarkoittaa ruotsinmaalaisen toht. M. G. Mittag-Lefflerin nimittämistä matematiikan professoriksi; toinen pätevä hakija oli suomalainen toht. Ernst Bonsdorff.]. Koska tämä aikanaan merkillinen osa lausuntoa vieläkin pitää paikkansa, otamme sen tähän:

— "Sanotaan, että tiede on yleismaailmallinen, ja epäilemättä on siinä perää. Erittäin lienee se totta eräisiin tieteisiin nähden. Mutta miten yleismaailmallinen tiede liekään, tarvitsee se kuitenkin paikan maailmassa, missä se voi seisoa. Tieteen harjoittajat ovat ihmisiä ja semmoisina he tarvitsevat perustan, mille voivat asettua. Tämä perusta on isänmaa luontoineen, kansoineen. Totta on: tiedemies seisoo niin korkealla, että hänen katseensa ulottuu kaikkeuden yli ja siis kauas yli isänmaan ahtaiden rajojen. Mutta ei hän kumminkaan seiso niin korkealla, että isänmaallinen ja lähinnä oleva sen vuoksi tulisi mitättömäksi. Päinvastoin tulee näennäisesti vähäpätöinenkin tiedemiehelle merkitseväksi, ja se mikä toisista ihmisistä on pientä, tulee hänelle suureksi, koska se täyttää paikkansa suuressa kokonaisuudessa. Juuri sentähden on tiedemiehestä tärkeää luoda valoa isänmaahan, sen luontoon, kieleen, historiaan, tapoihin, lakeihin ja oloihin, ja kun tiedemies niin tekee ja yleismaailmallisen tieteen alttarille laskee isänmaallisten tieteellisten harrastustensa hedelmät, ei ole ollut tapana pitää tätä työtä epätieteellisenä, vaan on se päinvastoin tuottanut tiedemiehelle kunniaa. Usein on hänen nimensä ainoastaan sen kautta pelastunut unohduksesta. Sen vuoksi saattaa, ymmärtääkseni, sanoa, että tiede on kansallinen samalla kuin se on yleismaailmallinen, eikä näin ollen, kun on perustettu puhtaasti tieteellisiä laitoksia, niinkuin tiedeakatemiaita, isänmaallista puolta ole katsottu vähäarvoiseksi. Sen vuoksi on tiedeakatemit perustettu omaan maahan, ja ulkomaalaisia on kutsuttu niiden kunniajäseniksi, jotta siten kunnioitettaisiin heitä ja itseään, mutta akatemiain varsinaiset työntekijät ovat kuitenkin kotimaisia miehiä, kukin alallaan. Jos nyt Suomella olisi varaa toimeenpanna oma tiedeakatemia, ja jos Suomi paikkojen asettamisessa noudattaisi periaatetta, että yksistään tieteellinen ansio on silmällä pidettävä, niin valittaisiin luonnollisesti akatemian jäseniksi, ei kotimaisia miehiä, vaan kuuluisuuksia kaikista maailman kolkista. Jos isänmaallisuus on merkitystä vailla, voitaisiin siten kokoonpantu akatemia sijoittaa mihin tahansa Suomen ulkopuolelle, ja Suomella olisi vain kunnia lähettää tälle tiedeakatemialle palkkaneljännekset sekä kunnia siitä, että se ennen muita on perustanut aito kosmopoliittisen tiedeakatemian. Jos siis tästä näkyy, että on täysi syy epäillä, onko tieteelle eduksi puhtaasti tieteellisten virkojen asettamisessa huomioonottaa ainoastaan tieteellisiä ansioita, niin tulee syy vielä painavammaksi, kun muistetaan, että professorinvirat Suomen yliopistossa eivät ole vain tieteellisiä virkoja, vaan että professorien ollessaan tiedemiehiä myöskin tulee olla opettajia, pedagogeja. Opettajana tulee yliopistonopettajan suullisesti vaihtaa ajatuksia oppilaidensa kanssa, ja voidakseen menestyksellä sitä tehdä ja siten menestyksellisesti opettaa, on häneltä vähintään vaadittava, että hän osaa maamme äidinkieliä. Jollei hän osaa niitä eikä edes pidä velvollisuutenaan oppia niitä, on hänen suhteensa oppilaihin muodostuva erittäin vaikeaksi. Jos suomalainen nuorukainen jo voi vetäytyä antautumasta tieteelliselle uralle, kun hän huomaa sen olevan jotenkin toivottoman, niin lienee opettajalle, joka ei osaa molempia kieliämme, perin vaikeaa herättää nuorisossa tieteellistä harrastusta, ja samoin kuin hän siten vieraantuu oppilaistaan, vieraantuu hän myöskin ympäröivästä elämästä. Hän ei ymmärrä sitä, ja siitä on vain yksi askel väärinkäsitykseen, ja väärinkäsitys voi sittemmin kehittyä joksikin sitäkin pahemmaksi. On olemassa olosuhteita, joihin nähden ei ajan pitkään voi pysyä välinpitämättömänä tai vieraana. Ne tunkeutuvat päälle, ja se, joka tahtoisikin olla välinpitämätön ja vieras, tulee siten häirityksi, ja se synnyttää hänessä helposti välinpitämättömyyden sijasta vastenmielisyyttä. Jos semmoinen olosuhde syntyisi, että yliopiston opettajat tulisivat vieraiksi oppilailleen, vieraiksi kansakunnan elämälle, jopa tuntisivat vastenmielisyyttä sitä kohtaan, niin muuttuisi maan ja yliopiston väli toisenlaiseksi kuin ennen. Yliopisto on ollut kansakunnan helmalapsi, mutta niin ei olisi enää laita. Siitä syystä on mielestäni se menettely, että yliopisto hankkii itselleen opettajia ulkomailta, mitä vähimmin onnellinen, ja sentähden olen myöskin sitä mieltä, että jos anotaan jotakin yliopiston opettajavoimien lisäämiseksi, niin on anomuksessa julkilausuttava se toivomus, että kotimaisilla miehillä, milloin he ovat taitavia ja päteviä, aina tulisi olla etusija ulkomaalaisiin verraten, mutta että kuitenkin ulkomaalaiselle vast'edeskin niinkuin tähän asti on myönnettävä oikeus kilpailla, joskin sillä ehdolla, että hän osoittaa semmoista harrastusta ja rakkautta sitä maata kohtaan, johon hän tahtoo vaihtaa oman isänmaansa, että hän oppii maan molemmat kielet ja osoittamalla taitavansa nämä kielet todistaa kykenevänsä menestyksellisesti hoitamaan tulevaa opettajatehtäväänsä. En tiedä minkälaisen yliopistonopettajan ihanteen Suomen kansa on luonut itselleen, mutta kun muistamme, että Suomen kansa on pystyttänyt muistopatsaan yhdelle ainoalle yliopistonopettajalle, niin luulen kuitenkin ymmärtäväni, että tämä muistopatsas Auran rannalla ilmaisee, että yliopistonopettajan ihanne Suomen kansan mielen mukaan ei ole suuri yleismaailmallinen tiedemies, vaan isänmaallinen tiedemies (den patriotiske vetenskapsmannen)."

Yliopiston konsistorin menettely siinä nimitysasiassa, johon Kihlman viittaa, oli kansallisissa piireissä herättänyt melkoista tyytymättömyyttä ja katkeruutta. Tyytymättömyyden, mutta ei katkeruutta, tahtoi puhuja julkilausua ja hän teki sen tavalla, jota ei voi ajatella maltillisemmaksi, vaikka toiselta puolen ei mitään puuttunut niistä perusteista, joihin tyytymättömyyden oikeutus nojasi.

Valtiopäivien kulissien takana tapahtui nyt niinkuin ainakin paljon semmoista, josta painetut

asiakirjat eivät tiedä mitään. Ainoastaan sattumalta on toisesta tai toisesta seikasta muisto säilynyt jossakin samanaikaisessa yksityisessä kirjeessä. Siten saamme seuraavasta kirjeotteesta (Ekströmille 3/4) tietoa eräästä ehdotuksesta, joka herätettyään hetkellisen hälinän raukesi tyhjiin, mutta joka silti aikaa kuvaavana ansainnee huomiota. Ekström oli ennen maininnut jotain asiasta, ja siihen Kihlman vastaa: "Toivoakseni ei se asia kuitenkaan enää kiinnitä edustajien mieltä. Se sukelsi odottamatta esiin ja aiheutti äkillisen, mutta pian ohi menevän levottomuuden. Tarkoitus, jos tarkoituksesta saa puhua, ei ollut niinkään huono. Tiedettiin, että perintöruhtinas kesäaikoina mielellään oli käynyt saaristossamme, jopa sanottiin hänen tiedustelleen erään Suomenlahden rannalla sijaitsevan maatilan hintaa. Nyt ajateltiin: jos tuleva Suuriruhtinaamme viettäisi muutamia viikkoja vuodesta Suomessa, niin oppisi hän tuntemaan ja rakastamaan maata ja kansaamme. Mitä parempaa voisimme toivoa kuin että Ruhtinaamme pitäisi meistä? Jotta hänellä olisi tilaisuutta oleskella keskeisillä, voitaisiinhan tarjota hänelle pieni maatila. Niin esitettiin asia minulle. Sanoman mukaan oli aate (senaattori) Molanderin. Ainakin hän pani kysymyksen vireille. Kenties hän oli kuitenkin välikappale. Ken tietää? Mutta jos Molander oli aatteen keksijä, niin ei onnenonginta liene johtanut häntä, sillä hän on tunnettu kunnan mieheksi. Suunnitelma ei onnistunut, ja minun mielestäni oli hyvä, että niin tapahtui, vaikka olisi ollut onnellisempaa, jollei sitä olisi edes puheeksi otettu. Heti näyttäytyi, että asia oli vaikea toimeenpanna. Kuka saattoi sanoa, minkälainen tila olisi lahjansaajan mieleen? Jos tila olisi vähäpätöinen, saattaisi asia tulla naurettavaksi. Suurta maatilaa ei taas voitu ajatella. Miten käsittäisi Keisari sen, että jo alettiin kääntää katse nousevaa päivää kohti? Ja eikö olisi mahdollista, että lahja saattaisi vaivata (blifva generande) vastaanottajaa? Hän kenties ajattelisi: nyt annetaan, mutta luultavasti vaaditaan minulta jotain sopivalla hetkellä. Ja jos hän tekisi jotain Suomen hyväksi, eikö silloin voitaisi Venäjällä sanoa: kyllä sen ymmärtää, miksi hän muistaa Suomea j.n.e. j.n.e. Lyhyesti: heti ilmaantui vaikeuksia, joita ei voitu selvittää. Oltiin joutumassa uralle, jolle ei mikään velvollisuus käskenyt lähtemään. — Kun asia meni myttyyn, toivon sen menneen iäksi. En minä ainakaan ole pitkään aikaan kuullut kenenkään puhuvan koko asiasta." — —

Samassa kirjeessä Kihlman julkilausuu ensi kerran mielensä tämän säätykokouksen tärkeimmästä kysymyksestä, asevelvollisuudesta. Vielä hän ei ole päättänyt, mille kannalle hänen oli asettuminen, mutta me huomaamme, kuinka asia koski häneen, ja ymmärrämme, kuinka vakavasti hän sitä mietiskeli, kunnes hänen syyskaudella tuli lopullisesti määrätä asemansa. "Uudet asiat tunkevat lakkaamatta päälle", Kihlman kirjoittaa, "eikä ehditä ajatella mennyttä. Nyt ovat mielet täynnä asevelvollisuusasiaa. Näyttää siltä kuin tulisi tämä n.s. 'velvollisuus' synnyttämään paljon epäilyksiä. Eihän ole kiellettävissä, että kansa on velvollinen puolustamaan itseänsä vihollisten hyökkäyksiä vastaan. Mutta ei siitä seuraa, että kaikkien tulee sitä tehdä taikka että puolustajat ovat arvalla määrättävät, s.o. sotaväenotolla (konscription). Semmoinen järjestys aiheuttaa epäilemättä velvollisuuksien ristiriitaa. Minä kuulun, niinkuin näet, epäilijöihin. — Surullinen tosiasia on tämä asevelvollisuus, jonka kaikki Euroopan kansat nykyään hyväksyvät todellisena velvollisuutena. Ei koskaan, ei edes suuren Napoleonin aikana Euroopan kansat olleet niin varustettuja sotaan kuin ne nykyään ovat taikka ovat tulemassa. Kristinuskon periaatteen, että jokaisessa ihmisessä kansallisuudesta huolimatta tulee nähdä veljensä, työntää tosiossa toinen periaate syrjään, että näet jokaisessa vieraassa kansakunnassa on nähtävä vihollinen. Humaniteetin periaate, että kaikki riidat järkevien olentojen kesken ovat järkevällä tavalla ratkaistavat, s.o. siten että puolueettomuutta, tietoa ja oikeutta edustavat viranomaiset (auktoriteter) tutkivat asioita ja lausuvat niistä tuomionsa, tämä periaate syrjäytetään lapsellisena harhakuvana, ja sen sijaan esitetään ainoana käytännöllisenä keinona, että riita ratkaistaan voiman s.o. nyrkkioikeuden avulla. Tämä on siis ihmiskunnan kehityksen tulos: epätoivo totuudesta ja oikeudesta, epäluottamus kansojen kesken, yleinen varustautuminen, joka helposti vie sotaan ja joka, jollei sotaa synnykään, kumminkin maksaa hän äärettömästi, että ainoastaan vähän jää jäljelle humaniteetin kehitystä varten. Ja kaiken tämän kurjuuden yli heitetään sitten siveellinen leima (sken), velvollisuuden leima."

"Auta minua nyt, rakas veli, jälleen uskomaan ihmisyyteen, joka minun mielestäni tuntuu joutuneen pahan vallan omaksi (hemfallen åt en ond makt)!" — —

Vielä mainittakoon kevätkaudelta Kihlmanin esiintyminen naissivistysasiassa(20/4). Keskustelussa, jonka aiheutti yleisen valitusvaliokunnan hylkäävä mietintö ritaristossa ja aatelissa esitetystä anomusehdotuksesta, että komitea asetettaisiin laatimaan ehdotusta naissivistyksen kohottamiseksi, oli Kihlman niiden joukossa, jotka vastustivat mietintöä. Voimakkaammin kuin kukaan muu hän huomautti siitä ristiriidasta, joka ilmeni hallituksen menettelyssä, kun se näet koululaissa myönsi naisillekin oikeuden saada miesopettajille tarkoitettuja kolleganvirkoja tyttökouluissa, mutta samalla kielsi heiltä oppikoulujen ja yliopiston ovet. "Eikö tämä ole ilmeinen ja huutava vääryys, vääryys niin suuri, ettei sen poistamista ole lykättävä, vaan siihen mitä pikemmin sitä parempi käytävä käsiksi?"

* * * * *

Huhtikuulla syttyi sota Venäjän ja Turkin välillä. Se ei estänyt valtiopäivien työtä jatkumasta toukokuun viimeiseen päivään, josta kesäloma alkoi; mutta tietysti verinen temmellys järkytti

Suomenkin elämää. Ennen on jo mainittu, että Tampereen yhtiön tulos v:lta 1876 oli huono. Sodan johdosta ruplan kurssi aleni alenemistaan, ja samassa määrässä kävi asema tukalammaksi. "Liike on ylläpidettävä kotimaisella myynnillä, joka siihen nähden on riittämätön", kirjoittaa (21/6) Kihlman Ekströmille. "Ei ole hauskaa olla johdossa tällaisten olojen vallitessa. Mutta eihän eletä nauttiakseen aina menestystä."

Kesäksi oli Kihlman vuokrannut omaisilleen asunnon Sääksmäen Hakalassa, ja perhe oli muuttanut sinne jo 12 p:nä kesäk. Itse hän pääsi lähtemään vasta juhannuksen aikana. Rulluudessa asuivat Viktor ja Hanna Heikel lapsineen, jotka nyt olivat muuttaneet Helsinkiin. Kesänvietosta Sääksmäellä ei ole erikoisempaa kerrottavana. Kihlman kävi säännöllisesti kerran viikossa Helsingissä (tai joskus Tampereella) kulkien soutuveneellä Sääksmäen selän yli Kuurilan asemalle. Seuraa saatiin Otto Donnerista ja hänen perheestään. Donner oli näet kesäksi asettunut Rapolaan, eikä C. G. von Essenkään ollut kaukana. Jälkimmäinen oli näet, tultuaan täysinpalvelleeksi 1875 ja sen jälkeen vielä hoidettuaan professorinvirkaa yhden vuoden, keväällä 1876 muuttanut ostamalleen Herniäisten maatilalle Hattulaan. Kummankin asunnon ohitse kulkevan höyrylaivan ansiota oli, että "appi-isä" ja "vävy" saattoivat mukavasti käydä toistensa luona. Vihdoin mainittakoon, että prof. C. G. Estlanderkin perheineen asui tänä kesänä Sääksmäellä (Ikkalassa). Joskus seurusteltiin näidenkin kanssa, vaikkei se Helsingissä tullut kysymykseen. Kesä oli kylmänlainen, ja se sai Kihlmanin pelkäämään, että kovat ajat olivat tulossa.

Elokuun lopulla palattiin Helsinkiin. Tuskin viikko sen jälkeen sattui kuolemantapaus, joka erittäin läheltä koski Kihlmania ja josta hän samana päivänä, syyskuun 5:nä, kirjoitti Essenille:

"En tiedä, onko Appi-isä jo toista tietä saanut ilmoituksen tänään sattuneesta surullisesta tapauksesta, ja riennän sentähden kertomaan siitä. Hyvä, rehellinen ystävämme Antero (Ingman) on päättänyt maallisen toimintansa. Se tapahtui tänään noin k:lo 1 p:llä. Antero, joka oli voinut pahoin kotimatallaan Ruovedeltä, oli täällä toipunut ja oli täydessä toimessa. Varsinkin eilen hän oli tuntenut itsensä erittäin terveeksi, hänellä oli ollut oivallinen ruokahalu, ja illalla hän oli laskenut leikkiä omaistensa kanssa sekä yöllä nukkunut hyvin. Tänään hän teki työtä tavalliseen tapaan. Aamupäivällä oli (heille) ollut kutsuttuna vanha Wegeliuksen herrasväki, rovastinrouva Ottilia (Stenbäck) ja Lydia Wegelius (s. Bergroth). Antero seurusteli vieraiden kanssa, luki julki tekstin (kymmenestä pitalisesta miehestä) ja alkoi puhua siitä. Äkkiä hän keskeyttää sanoen: 'koskee niin kipeästi sydämeeni', nostaa ylös kätensä, vaalenee ja — kuolee. Heti lähetetään hakemaan lääkärejä, jotka tulevatkin neljänneksen kuluessa. Mutta tutkittuaan hänen tilaansa, avattuaan suonta y.m. selittävät he, että kaikki oli lopussa. N.s. sydämenhalvaus oli silmänräpäyksessä tehnyt lopun hänen elämästään. — Kas siinä ulkonainen puoli tapahtumaa, josta Lydia iltapäivällä kertoi minulle. — Olen Hildan kanssa käynyt vainajan kodissa ja nähnyt Anteron kalpeat kasvot. Hän makaa sohvallaan työhuoneessaan. Yliopiston avajaissaarnan oli Antero jo kirjoittanut valmiiksi: Uskosta ja hyvästä omastatunnosta. — Antero jättää jälkeensä tiedekuntaan tyhjän paikan, joka ei ole helposti täytettävissä. Niin hurskas teologi on harvinainen! Ja semmoinen suomalainen ja semmoinen ystävä! — Niin harvenee harvenemistaan pieni ystäväpiirimme!"

Ingmanin kuolema merkitsi paljon Kihlmanille. Vaikk'emme ole voineet mitään kertoa heidän seurustelustaan Helsingin aikana, tiedämme kuitenkin, että heitä yhdisti mitä lämpimin, mitä vilpittömin ystävyys. Se juontui nuoruuden ajoilta, oli vakaantunut samanlaatuisten kokemusten koulussa ja lopulta saanut järkkymättömän perustan uskonnollisen vakaumuksen yksimielisyydessä. Sinä päivänä, jona Kihlman täytti 50 vuotta, sanotaan hänen pitäneen tavattoman sydämellisen puheen Ingmanille.

Hautajaiset olivat syyskuun 9 p:nä. Gustaf Johansson toimitti ruumiinsiunauksen, ja Kihlman piti haudalla puheen. Hän huomautti, että vainaja köyhyyden ankarassa koulussa varhain oli kokenut elämän koko vakavuutta ja siitä saanut sen vakavuuden piirteen, joka oli hänelle ominainen. Ylioppilaana ensin antauduttuaan filologisiin (erittäin myöskin suomenkielen) ja filosofisiin tutkimuksiin hän lopulta kuitenkin sydämen rauhaa saadakseen kääntyi uskonnon alalle ja tuli papiksi. Kirkon palvelijana hän sai aikaa palata kieliopintoihinsa ja hänelle uskottiin suomalaisen raamatunkäännöksen korjaustyö. Tämä "korjaustyö tuli hänelle hänen oman uskonsa korjaukseksi. Välttämättömyys tyystin tarkata alkutekstiä palautti hänet siihen aikaan, jolloin Jumala puhui pyhien miestensä kautta. Tutkiessaan tekstiä oli kuin hän jälleen olisi kuullut Jumalan välittömästi puhuvan. Järkytettynä Jumalan läheisyyden tunnosta hän kuunteli tätä puhetta ja paljon todellisen ennakkoluulon kuonaa putosi hänen sielustaan. Hänen puhtaimmaksi ilokseen tuli nyt suomenkielestä tavata jumalallisten ajatusten oikeat ilmaisumuodot". Sittemmin tultuaan eksegetiikan professoriksi hän eli yksinomaisesti kutsumustaan varten työllään ja rakkaudellaan vaikuttaen oppilaisiinsa, joiden kautta hän kuolemansakin jälkeen "puhuu Jumalan sanaa Suomen kansalle". Vainajan uskollisuuden palkka oli, että hän sanaa selittäessään tauditta ja tuskitta muutettiin siihen parempaan maailmaan, johon hän nuoruudestaan asti oli ikävöinyt ja toivonut. "Semmoinen usko kuin vainajan näyttäytyy välttämättömästi kaikissa elämänsuhteissa. Vainajan lämmin isänmaanrakkaus, hänen hellyytensä perheenisänä, hänen

uskollinen ystävyytensä, hänen ihmisystävällinen mielenlaatunsa ja avuliaisuutensa, joka tuskin tiesi rajoja, kaikki oli yhteydessä hänen vilpittömän lapsenuskonsa kanssa. Mutta se usko, jolla hän on kuunnellut Jumalan puhetta ja jolla hän sitten on puhunut Jumalan sanaa Suomen kansalle, tämä usko se on, joka tekee hänet, A. W. Ingmanin, yhdeksi Suomen muistettavia miehiä." [Tidskrift för Teologi och kyrka 1877, s. 411.]. —

Käytännöllisenä miehenä Kihlman myöskin osoitti ystävyyttään auttamalla vainajan omaisia pesän valmistamisessa selvitystä varten. Aluksi pelättiin, että tulos näyttäytyisi hyvinkin huonoksi, Ingman kun rajattomassa hyväntahtoisuudessaan oli ollut liian valmis menemään takaukseen teologian ylioppilaiden y.m. nuorten tuttavien lainoista. Mutta vähitellen huomattiin, ettei ollutkaan hätää. Tappio nousee "korkeintaan noin 5,000 mk:aan", kirjoittaa Kihlman (23/9) Essenille. "Kun kaikki otetaan lukuun, on Ingman ollut oikea malliekonoomi(!) Ainakin täytyy minun tunnustaa, että olisin iloinen, jos voisin selvittää asiani 5,000 mk:n tappiolla. Se seikka, että Anteron liiketoiminta tavallisesti rajoittui kolmennumeroisiin lukuihin, Vaikuttaa suuresti kokonaisuuteen. Jos montakin tappiota ilmaantuisi, ei loppusumma kuitenkaan tule melkoiseksi." — Saman kirjeen lopussa Kihlman lausuu omasta puolestaan: "Olen pannut paljon aikaa omienkin asioiden selvittämiseen ja taloni järjestämiseen ollakseni valmis, kun hetki tulee. Mutta valitettavasti tehtävä ei ole äkkiä suoritettu. Siihen menee aikaa. Samoin myös kun on selvitettävä suhde velkojaan tuolla ylhäällä. Kunpa se tili kerran tulisi selväksi! Se on se suuri voitto- ja tappiotili, johon kaikki tilit yhtyvät! — Minä olen kituillut rinnastani." —

Muutkin kirjeet tältä ajalta todistavat, että Kihlman oli sekä ruumiillisesti että sielullisesti masennuksissa. Pohjois-Suomessa oli kato melkein yleinen, eikä vuodentulo etelämpänäkään ollut kiitettävä. Sen johdosta olivat pankit jo alkaneet vähentää luottoaan. Toiselta puolen sodan pitkittyminen sai odottamaan pahaa ja pahempaa. Valtiopäivien tähden hän oli rajoittanut virkatoimensa mahdollisimman vähäiseen: hän opetti uskontoa ainoastaan VII:n luokan molemmilla osastoilla sekä hoiti, mikäli aika myönsi, yliopettajan erikoistehtäviä. Rintaansa varten hän joi Emsin-vettä. Kun säätykokous jälleen oli ryhtynyt työhönsä, hän kirjoittaa (5/10) Essenille: "Aika on kaikin tavoin ankara. Olen paljon kärsinyt näinä päivinä, jopa niin että ruumiini ei ole jaksanut pysyä pystyssä. Eilen ja tänään olen kuitenkin ollut reippaampi. Ei ole vielä onnettomuutta tapahtunut, mutta en voi olla olematta levoton tulevaisuuteen nähden. Venäläinen voima on osoittautunut voimattomuudeksi. Järjestelmä kantaa hedelmänsä. Korkeammille paikoille on asetettu henkilöitä, jotka eivät ole arvoasteita suorittaneita, vaan sukulaisten y.m. suosittelomia. Korkeammalta virkamieheltä ei ole ensi kädessä vaadittu tietoja ja taitoa, vaan gouvernementale Gesinnung s.o. ennen kaikkea vallitsevan järjestelmän hyväksymistä. Jonkun ajan se käy päinsä, mutta esim. sodassa se ei kauan kelpaa. Niillä vastoinkäymisillä, jotka Venäjä tänä kesänä on kärsinyt, täytyy olla syynsä, eikä se voi olla mikään muu, kuin sotaväkeä koskevien asiain huono johto sodan aikana ja sitä ennen. 'Ei pidä kuulla pedogogeja pedagogisissa kysymyksissä' — on periaate, joka välttämättömästi vie perikatoon niin Venäjällä kuin Suomessa ja kaikkialla. — Kuinka kauan Venäjä jaksaa jatkaa sotaa, on mahdotonta ennustaa. Luultavasti jaksaa se kauankin, koska Turkkin jaksaa. Mutta paholainen mahtaa riemuita katsellessaan tätä sotänäyttämöä. Ihmisten tapa kohdella toisiaan on varmaan hänen mieleensä. Jumala armahtakoon maapalloraukkaamme ja valistakoon meitä! Mutta emmehän me tahdo tulla valistetuiksi!" — —

*****

Valtiopäivien loppukausi vaati nyt niinkuin ainakin voimia ja kestävyyttä. Onneksi Kihlman toipui niin, että hän yhtä mittaa jaksoi olla mukana ja ottaa osaa loppumattomiin keskusteluihin.

Erinäisistä asioista huomattakoon ensiksi kysymys suomenkielisistä kouluista, jonka polttavuutta se tosiasiassa todistaa, että kolmattakymmentä anomusehdotusta sellaisista kouluista oli tehty. Anomusehdotukset lähetettiin Yleiseen valitusvaliokuntaan, ja varamiehenä tuli Kihlmankin osalliseksi niiden käsittelyyn. Valiokunnan enemmistö oli kyllä myöntäväinen puoltamaan suomalaisten koulujen perustamista, mutta vaati samalla, että kouluissa vast'edes oli toista kotimaista kieltä niin "täydellisesti" opetettava, että oppilaat voisivat "esteettömästi" käyttää sitä sekä puheessa että kirjallisesti, ja oli päämäärän saavuttamiseksi m.m. lyseoiden viidenneltä luokalta alkaen yhdessä tai useammassa aineessa pakollisesti opetusta annettava toisella kotimaisella kielellä. Kasvatusopilliselta kannalta Kihlman ehdottomasti vastusti näitä vaatimuksia sekä valiokunnan keskusteluissa ja mietintöön liittämässään perusteellisessa vastalauseessa, johon A. Meurman ja muut valiokunnan suomenkieliset jäsenet yhtyivät, että oman säätynsä pitkässä keskustelussa samasta kysymyksestä. Näin menetellen hän ei suinkaan vastustanut toisen kotimaisen kielen opetuksen parantamista, hän tahtoi vain, ettei koululta vaadittaisi liikaa. 'Täydellisen' tiedon ja taidon antaminen jossakin kielessä tai aineessa hänestä oli enemmän kuin koululta oli oikeutta pyytää; mutta silti oli kyllä tarpeen, että toiselle kotimaiselle kielelle määrättäisiin enemmän tunteja, ja sopisi niitä parhaiten ottaa venäjän kieleltä, jolla oli liian suuri tuntimäärä verrattuna kotimaisiin kieliin ja jonka opetus voitaisiin aloittaa vasta 5:nneltä luokalta. Säätyjen anomuksen ponsista näkyy, että Kihlman sikäli sai mielipiteensä läpi,

että vaatimukset *täydellisestä* toisen kotimaisen kielen taidosta ja myöskin kaksikielisestä opetuksesta jätettiin pois, jota vastoin hänen ehdotustaan venäjän kielen tuntimäärän vähentämisestä ei katsottu sopivan mainittavaksi tässä yhteydessä. — Kun pappissäädyssä keskusteltiin siitä, mihin kaupunkeihin suomenkielisiä kouluja oli perustettava, tahtoi Kihlman, että samalla mainittaisiin, mitkä ruotsalaiset koulut ehkä voitaisiin lakkauttaa. Tapansa mukaan katsellen asioita käytännöllisesti hän näet piti mahdollisena, että kaikki kyseessä olevat koulut voitaisiin perustaa, jolleivät ruotsalaisten koulujen kustannukset vähentyisi. Sitä paitsi ei ollut kelvollisia opettajiakaan tarpeeksi, ja "yksi hyvä oppilaitos, missä oli kelpo opettajia, oli parempi kuin kaksi, joissa oli ala-arvoisia opettajia". Virkamiehille y.m. yksityisille hän ei myöntänyt oikeutta vaatia lapsilleen kouluopetusta toisella kielellä kuin paikkakunnan yleisellä. Anomuksen ponsissa ei kuitenkaan sanottu mitään ruotsalaisista kouluista.

Edelleen ansaitsee huomiotamme Kihlmanin esiintyminen eriuskolaislaki-kysymyksessä, joka hallituksen esityksen johdosta tuli käsittelyn alaiseksi. Lakivaliokunta oli erinäisillä muutoksilla hyväksynyt esityksen, mutta pappissäädyssä se kohtasi vastustusta. Kun noin kahdestatoista puhujasta useimmat olivat puhuneet esitystä vastaan, pyysi Kihlman sananvuoroa puolustaakseen sitä. Hänestä oli uskonnonvapaus kaikkialla tarpeen, ja kun se oli meilläkin tunnustettu kirkkolain 6 §:ssä, oli eriuskolaislain säätäminen välttämätön seuraus siitä. Oli sanottu, että laki oli tarpeeton, koska ainoastaan joku kymmenkunta tai satakunta ihmistä kaipasi sitä. "Mutta ovatko muutaman sadan ihmisen omantunnonasiat", lausuu Kihlman, "taikka ovatko muutaman kymmenen ihmisen omantunnonasiat taikka edes yhden ainoan ihmisen omantunnonasiat jotakin, jonka saamme laiminlyödä, me jotka korkeimpana opettajanamme pidämme häntä, joka opetti meille, että yksi ainoa ihmissielu on koko maailman aarteita kalliimpi. Jos pidämme ihmisen arvoa niin juurena, silloin emme suinkaan saa katsoa muutamien kymmenien tai satojen ihmisten uskonnollisia asioita niin vähäpätöisiksi, ettei meidän tarvitse välittää niistä. Vaikuttavatko ainoastaan suuret joukot pappissäätyynkin, tähän säätyyn, joka edustaa näkymätöntä, jonka tulee puhua näkymättömien etujen puolesta, jonka tehtävänä on osoittaa niitä näkymättömiä aarteita, jotka ovat olemassa, vaikka ne meiltä maailman hyöriässä niin helposti unohtuvat? On sanottu, että tämä laki olisi sekä tarpeeton että myöskin riittämätön, koska meillä on liian vähän kokemusta säätääksemme semmoista lakia. Mutta niin kai lienee kaiken lainsäätämisen laita. Se on niinkuin kaikki ihmistyö epätäydellistä, ja jollei meidän tulisi säätää muita lakeja kuin sellaisia, joita ei enää tarvitsisi parantaa, silloinhan vaadittaisiin meiltä enemmän kuin ihmiselle on mahdollista. Ajattelen, että kaikki lakimme ovat vast'edes muutettavat, ja niin tämä eriuskolaislakikin, mutta onhan yksikin askel uralla jo jotain. Mutta muutamista puhujista ei tämä laki ole ainoastaan tarpeeton ja riittämätön, vaan myöskin vahingollinen, koska se muka houkuttelisi ihmisiä eroamaan evankelis-luterilaisesta kirkosta. Iloitaan siitä yhteydestä, joka tähän asti on maassamme vallinnut uskonnollisessa suhteessa, ja pelätään, että yhteys on häviävä eriuskolaislain vaikutuksesta, mutta tässäkin tulee huomata, mikä ero on olemassa näkyvän ja näkymättömän välillä. Näyttää kyllä siltä kuin yhteys olisi olemassa, mutta jos tunkee syvemmälle ihmisiin, niin huomaa, että maamme ei ole mikään poikkeusmaa, vaan että näennäisen yhteyden alla todellisesti on sangen suurta eroavaisuutta käsityksissä, ja missä niin ei ole laita, on yhteyttä sen vuoksi, ettei mitään ajatella asiasta. Uskotaan mitä kirkko uskoo, olematta kuitenkaan selvillä siitä, mitä kirkko uskoo. Jopa on eräs puhuja mennyt niin pitkälle, että hän arvelee eriuskolaislain sallivan ihmisten elää kurittomasti. Se on katsella asiaa liian pimeästi. Määräähän laki itse, että eriuskolaisten, ennenkuin saavat perustaa oman seurakunnan, tulee tehdä selkoa järjestyksestään, ja että hallitus ei saa hyväksyä mitään seurakuntaa, jolla ei ole järjestyssääntöjä ja toimihenkilöä, joka valvoo sen noudattamista. Ne syyt, jotka täällä tänä päivänä on esitetty eriuskolaislakia vastaan, ovat minusta semmoisia, joita aina voidaan esittää milloin vain kysymys siitä herätetään. Kumminkin pitäisi luterilaisessa kirkossa lain, joka on uskonnonvapauden ilmaisu, voida saada kannatusta, koska todellisesti luterilainen kirkko itsekin on separatistikirkko, kirkko, joka on eronnut yleisesti vallitsevasta katolisesta kirkosta, ilman muuta oikeutusta kuin raamatun sanaan nojaava vakaumus. Niin, kristinusko itse — onhan sekin uskonto, joka syntyi aikaan, jolloin vallitseva uskonto s.o. juutalainen uskonto saattoi uutta uskontoa vastaan väittää, että sen tunnustajat olivat niin harvalukuiset ja niin vähäarvoiset maassa, ettei voinut eikä tullut heistä välittää." — —

Kun sittemmin yksityiskohtaisesti tarkastettaessa tultiin säädökseen, että avioliitto evankelis-luterilaisen kirkon jäsenen ja eriuskolaisseurakuntaan kuuluvan välillä oli vahvistettava kirkollisella vihkimisellä, oli Kihlman sitä mieltä, että sellaisissa tapauksissa avion solmiminen yhteiskunnallistenkin viranomaisten edessä olisi sallittava, joten ei eriuskolaista pakotettaisi alistumaan hänelle vieraan kirkon menoihin. Tähän vapaamieliseen käsitykseen ei kuitenkaan kukaan yhtynyt. — Tarkastuksen jälkeen äänestettiin lakiehdotuksesta kokonaisuenaan, ja hylättiin se 16 äänellä 15:ttä vastaan.

Vasta 10 p:nä jouluk. alkoi asevelvollisuuskysymyksen käsittely pappissäädyssä, ja oli ensi päivän keskustelu pääasiassa periaatteellista laatua. Päinvastoin kuin olisi voinut odottaa Kihlman ei ottanut osaa siihen. Ainoa, joka kristilliseltä kannalta periaatteellisesti vastusti asevelvollisuutta, oli Kihlmanin entinen asuintoveri Turussa, pastori K. F. Öller. Mihin käsitykseen Kihlman oli tullut, se saatiin kuulla, kun oli alettu yksityiskohtaisesti tarkastaa lakiehdotusta. Tärkeimmät lausuntonsa esitti hän 4 §:n

johdosta, jossa säädettiin, että arvalla oli määrättävä, kuka oli tuleva vakinaiseen sotaväkeen, kuka reserviin. Jo ensimmäisestä lausunnosta näkee, miksi hän ei periaatteellisesti vastustanut asevelvollisuutta. "Minä myönnän hätäpuolustuksen (nödvärn) oikeudeksi ja velvollisuudeksi. Minä katson olevani sekä oikeutettu että velvollinen jopa tappamaan henkilön, joka hyökkää minun ja omaisteni kimppuun, tunkee huoneeseeni tehdäkseen väkivaltaa minulle ja omaisteni pyhimmille oikeuksille, jos nimittäin tämä ei tapahdu kristillisen vakaumukseni tähden — sillä semmoisisissa tapauksissa kristinuskon perustaja käskää kärsimään ja kestävään, jos näet joku tekee väkivaltaa jollekin ihmiselle Kristuksen tähden ja syystä että hän tunnustaa kristityn nimeä. Mutta samoin kuin yksityinen on sekä oikeutettu että velvollinen jopa käyttämään väkivaltaa ja tappamaankin puolustaakseen itseään ja omaistensa henkeä, kunniaa ja hyvettä (dygd), samoin on valtiokin sekä oikeutettu että velvollinen puolustamaan ja varjelemaan itseään väkivaltaa vastaan, kun se tulee toisen valtion puolelta, ja jos kerran myönnetään, että valtio on sekä oikeutettu että velvollinen panemaan väkivallan väkivaltaa vastaan, niin ei pitäisi kenelläkään olla syytä — omantunnon nimessä vastustaa asevelvollisuutta. Ainoastaan väärä käsitys velvollisuudesta johtaa omantunnon nimessä kieltäytymään täyttämästä tätä velvollisuutta, ja tämä väärä käsitys on oikaistavissa valistuksen kautta." Mutta, arvelee puhuja, saattaa niinkin käydä, että oikaisu osoittautuu mahdottomaksi. Silloin on muistettava, että Jumala opettaa meitä olemaan kärsivällisiä heikkoja kohtaan. Ja tästä hän johtuu asettamaan valiokunnalle kysymyksiä, joiden vastauksista selviäisi, mikä merkitys ja oikeus myönnetään yksityisen omalletunnon: Voiko vielä niinkuin ennen vääriä (orätrådiga) sotia syntyä. ("Vääränä sotana pidän sitä, missä hyökätään viattoman päälle.") Voiko tavallinen ihminen arvostella, onko sota oikeutettu vai eikö? ja jos sota yksityisen asevelvollisen vakaumuksesta on väärä, tuleeko hänen osanottonsa siihen luvalliseksi, kun hallitus käskää häntä? "Minä puolestani uskon, että se mikä on väärää pysyy vääränä, vaikka hallituskin käskää, ja minä luulen, että valiokuntakin on samaa mieltä. Mutta minä tahdon kysyä, mitä tämän henkilön sellaisessa tapauksessa tulee tehdä, ja onko valiokunta ottanut huomioon semmoisen henkilön aseman. Omantuntonsa tähden täytyy hänen kieltäytyä ottamasta osaa väärään sotaan, mutta jos hän niin tekee, niin en ymmärrä muuta kuin että häntä pidetään semmoisena, joka rikkoo sotaväen ensimmäistä lakia, kuuliaisuutta, vastaan, ja hän yksinkertaisesti ammutaan. Mutta miksi hän todella ammutaan? Siksi että hän toimii, niinkuin Jumala tahtoo, ja siksi, että hän ei noudata ihmisten tahtoa. Hän ammutaan sen vuoksi, ettei hän tahdo tehdä väärin, vaan noudattaa Jumalan tahtoa. — Voin kyllä ajatella, että tähän vastataan, että valtio ei voi huomioon ottaa yksityisen omantunnonpäilyksiä. Mutta juuri siinä ollaan luullakseni väärässä, kun vastataan niin. Jos nimittäin tahdotaan lainsäädännössä noudattaa kristillisiä periaatteita, on niin meneteltävä, ettei kristillinen omatunto joudu semmoiseen ristiriitaan." Milloin kyseessä oli oman maan puolustus, ei tällaista tapausta voisi olettaa, mutta kun kysymykseen tuli lähteä sotaan maan rajojen ulkopuolelle, oli asema toinen, ja silloin pitäisi omantunnon turvaamiseksi laissa oleman jotakin sanottuna. "Enkä tiedä muuta turvaa kuin että asevelvolliselta sotaväeltä kysytään, tahtooko se vai eikö lähteä sotaan Suomen rajojen ulkopuolelle?" Mitä nimenomaan 4 §:ään tulee, katsoi puhuja suotavaksi, että ainakin pitäisi oleman sallittua, että kaksi, joista arpa on määrännyt toisen vakinaiseen väkeen, toisen reserviin, saisivat vaihtaa asemaa, jos he nimittäin sitä haluavat.

Niistä puhujista, jotka nousivat Kihlmania vastaan, mainitsemme vain prof. Forsmanin (Yrjö Koskisen), joka m.m. lausui: "Ylipäänsä ei voitane, niinkauankuin vakioyhteys on olemassa, myöntää yksityiselle henkilölle, että hänen pieni yksilöllisyytensä niin tärkeällä hetkellä kuin se on, jolloin valtio maailmanhistoriallisena yksilönä esiintyy historian näyttämöllä, vaatii mielipiteelleen merkitystä kokonaisuutta vastaan. Ei ole kysymys hänen omastatunnostaan, eikä hänelle saa olla omantunnon asia, että hän uhraa henkensä asian edestä, jonka se yhteiskunta, johon hän kuuluu ja josta hänen olemassaolonsa on riippuvainen, julistaa ja katsoo oikeaksi." — Kihlmanin vastalausunnosta otamme jälleen seuraavan kohdan: "Kun täällä on puhuttu omastatunnosta, on se tapahtunut — ainakin olen minä saanut sen vaikutelman — jonkinlaisella ylenkatseella taikka niinkuin se olisi jotakin, josta ei olisi välitettävä. Muistan esim. semmoisia lausetapoja, että niille, joilla on niin kokoonpantu (konstrueradt) omatunto... Olisin toivonut, ettei semmoista säveltä olisi kosketettu. Myönnän, että siinäkin on jotain oikeutettua. Omatunto kaikilla ihmisillä on kokoonpantu — jos käytän sitä sanaa — ihan samalla tavalla. Se on voima (mahti) ihmisessä, joka vaatii, että hänen tulee toimia vakaumuksensa mukaan. Omatunto ei sano, mikä todellisissa (konkreta) tapauksissa on oikein, vaan se sanoo ainoastaan tällä äärettömästi muita voimia ylemmällä voimalla 'sinun tulee tehdä oikein'. Mutta kun toisen omatunto sanoo yhtä ja toisen omatunto toista, niin todistaa se, että omantunnon sanonta ei ole todistus siitä, että jokin on ulkonaisesti (objektivt) oikein, vaan ainoastaan että se on omakohtaisesti (subjektivt) oikein. Se, että joku vetoaa omaantuntoonsa, ei siis todista, että hän on asiallisesti oikeassa. Mutta se todistaa, että hän kunnioittaa sitä sisäistä voimaa, joka käskää aina toimimaan oman eikä muiden vakaumuksen mukaan. Se on siis yksilöllisyys eli omakohtaisuus, jolla omastatunnossa on todellinen ja voimakkaasti oikeutettu tuki, ja juuri tälle omakohtaisuudelle eli yksilöllisyydelle, tälle, niinkuin prof. Forsman sanoi 'pienelle yksilöllisyydelle', kristinuskon perustaja myönsi oikeutusta, oikeutusta kaikkia maallisia voimia vastaan, olkoon kuinka suuria tahansa. Meille kaikille on tiettyä, että kunkin meistä tulee, niinkuin sanat kuuluvat, tehdä tiliä itsestään, ja jos minun on tehtävä tili itsestäni, omista teoistani, niin täytyy minun myöskin olla vapaa teoissani, ja sen vuoksi täytyy kristillisen valtion taikka kristillisen lainsäädännön

antaa tilaa yksilöllisyydelle. Jollei se niin tee, on kristillinen lainsäätäjä menetellyt niinkuin se, jolla on kristinusko toisessa lokerossa ja lainsäädäntä toisessa, hän on toiminut niinkuin se, jolla ei kristinusko ole sydämessä, vaan jossakin muualla; sillä jos kristinusko on sydämessä, s.o. ihmisen subjektissa, hänen 'minuudessaan', täytyy tämän hänen 'minuutensa' tulla vaikuttavaksi myöskin hänen säätäessään lakia. Kysymys, onko siis omalletunnolle annettava tilaa, onko omantunnon epäilyksiä otettava huomioon vai eikö, on siis todellisesti kysymys siitä, tunnustammeko Kristusta mestarinamme ja opettajanamme lainsäädännän alalla, vai tuleeko meidän jouduttuamme lainsäädännän alalle kääntää hänelle selkämme ja lausua: 'Hän ei sovi enää meille.' Jollei sovi ottaa huomioon kristillistä omaatuntoa, niin olisi se samaa, kuin jos sanoisimme: 'Kristus ei sovi meille, kristinusko ei sovi yhteiskuntalaitoksellemme' s.o. me kiellämme Kristuksen. Jos siis tahdomme olla kristityitä lakia säätäessämme, niin on meidän noudattaminen mestarimme esimerkkiä ja antaminen pienelle yksilöllisyydelle tilaa, oikeutusta. Kuinka suuri tämä tila on oleva taikka kuinka se on tapahtuva, siitä saattaa, nähdäkseni, olla eri mieliä. Mutta siitä ei voi olla eri mieltä, onko tehtävä totta kristinuskosta (göra allvar af kristendomen). — Tulin aamupäivällä asettaneeksi valiokunnalle muutamia kysymyksiä todelliseen tapaukseen nähden, en senvuoksi, että se mielestäni erittäin kuului tähän pykälään, vaan osoittaakseni, miten täytyy asettaa varmalle kannalle siihen katsoen, tahtooko välittää omastatunnosta vai eikö. Prof. Forsman otti vastataksensa kysymyksiini ja esitti m.m., että sotaa usein käydään oikeuskysymysten ratkaisemiseksi ja että siten on vaikeaa, jopa mahdotonta edeltäkäsän sanoa, mikä on oikein. Sillä prof. Forsman ei ole vastustanut minua. Minä myönnän sen, ja sanoinkin nimenomaan, että monessa ja kenties useimmissa tapauksissa on yksilön vaikea ratkaista, onko sota oikea vai eikö. Mutta minä kysyin, eikö koskaan tapahdu, että ihminen, joka ei istu kuningasten neuvoshuoneessa, voi sanoa: 'tämä sota on väärä', ja jos niin tapahtuisi, silloin kysyin: 'menetteleekö asevelvollinen, joka on vakuutettu siitä, että sota on väärä, väärin, kun hän päällystölleen ilmoittaa, ettei hän voi ottaa osaa sotaan?' Siihen kysymykseen en ole saanut vastausta. Minua osoitettiin historiaan ja minua muistutettiin Anjalan liitosta. Minulle sanottiin, että sotilaan ei tule ajatella, vaan totella. Niin, minä myönnän, että on vaikea sallia sotilaan ajatella. Mutta minun täytyy sitten ensi kädessä pitää kiinni siitä, että on vielä vaikeampi sanoa sotilaille, ettei hän saa ajatella, koska hän kumminkin on ihminen. Kieltää sotilasta ajattelemasta on sekin taas räikeässä ristiriidassa kristinuskon koko suunnan kanssa, joka kehoittaa ihmistä ajattelemaan. Ja nykyiset valtiotkin, jopa semmoisetkin, jotka ennen ovat kannattaneet periaatetta, että hallitsija ajattelee alamaistensa puolesta, että alamaisten ei tule eikä ole lupa ajatella, vaan ainoastaan totella, semmoisetkin valtiot, sanon minä, ovat huomanneet, että se periaate todellakin on periaate, joka vie valtion turmioon. Että siis asia yksinkertaisesti, lyhyesti ratkaistaan sanomalla: 'sotilas ei saa ajatella, sotilalla ei ole oikeutta päättää, onko sota väärä vai eikö', sillä ei päästä vaikeasta pulmasta. Siten on se näet vain ratkaistu vanhalta valtio-oikeudelliselta kannalta, joka ei kunnioita yksilöllisyyttä kristillisten vaatimusten mukaan. Jos asetutaan semmoiselle kannalle, silloin, väitän minä, on kääntynyt selin Kristukseen. Mutta kun sanon tämän, myönnän toiselta puolen, miten vaikeaa on tässä selvittää ne vaikeudet, jotka johtuvat siitä, että täytyy kristilliselle yksilölle myöntää oikeus, jonka Jumala on hänelle myöntänyt ja jota ei kukaan ihminen voi häneltä ottaa, ja sovittaa se semmoisiin laitoksiin kuin sotilaitos, joka vaatii ehdotonta kuuliaisuutta. Olen puolestani ajatellut, että lain pitäisi antaa sen verran tilaa kristilliselle yksilöllisyydelle, että esim. sotilas, kun on kyseessä sota, josta voi olla eri mieliä ja joka vaatii, että mennään isänmaan rajojen ulkopuolelle, eikä ole vain tämän puolustamista, olisi oikeutettu ilmoittamaan päällystölle, että hän ei voi ottaa osaa sotaan, koska pitää sitä vääränä, ja että häntä ei siis saataisi rangaista niinkuin lainrikkojaa. Sillä hän ei ole rikkonut jumalallista lakia vastaan eikä siis ihmisellistikään vastaan, joka jälkimmäinen ei saa olla muuta kuin jumalallisen lain ilmaisu." — —

Keskustelua jatkettiin vielä, vaikka ilman mitään tulosta. Sitä vastoin lisättiin 23 §:ään, missä lueteltiin ne syyt, joista vapautus sotapalveluksesta voitaisiin myöntää, Kihlmanin ehdotuksesta, että asevelvollista, joka uskonnollisten epäilysten takia vaati vapautusta, oli käytettävä semmoisiin sotilaallisiin tehtäviin, jotka eivät loukkaisi hänen omaatuntoansa. Kun valiokunta ei kumminkaan pitänyt lisäystä tarpeellisena, ei säädyn enemmistö vaatinut sen säilyttämistä. — Siten Kihlmanin ei onnistunut saada lakiin ainoatakaan kohtaa, missä yksilön omalletunnolle olisi myönnetty sitä sananvuoron oikeutta, jota hän oli sille vaatinut. Ja arvattavasti olikin hänen vaatimuksensa sotilaalliselta kannalta arvostellen, lievintä sanaa käyttäksemme, epäkäytännöllinen. Mutta jos niinkin, oli se erinomaisesti kuvaava hänelle itselleen. Niille, jotka kenties ovat olettaneet, että Kihlman väsymättömästi puuhaten käytännöllisissä toimissa vähitellen luisui alas siltä ihanteelliselta kristillisen totuuden kannalta, jolle hän nuorempana oli pyrkinyt, osoittaa hänen esiintymisensä asevelvollisuusasiassa, että niin ei ollut laita. Ei hän lainkaan ollut oppinut mitään tinkimään siitä, minkä hän oli käsittänyt oikeaksi ja totuudenmukaiseksi. Puolustaessaan omantunnon merkitystä ja yksilöllisyyden oikeutusta Kihlman puhuikin erityisellä lämmöllä, ja kun prof. Forsman vastatessaan oli nimittänyt tätä lämpöä "närkästyksen lämmöksi", pyysi hän vastustajansa olemaan vakuutettu siitä, että hän ei ollut puhunut närkästyksen, vaan "vakaumuksen lämmöllä". — Ettei Kihlmanin vakaumus myöhemminkään muuttunut, näkyy siitä mitä hän (22/10 1878) kirjoitti tuomiorovasti Renvallille: "Käsityksemme asevelvollisuudesta oli erilainen. En ole voinut tulla vakuutetuksi siitä, että olin väärässä. Mutta minä kunnioitan toisten vakaumusta, kun sillä, niinkuin tässä tapauksessa, on tärkeitä

syitä puolellaan."

* * * * *

Kihlman aloitti vuoden 1878 sangen apealla mielellä. Saattoihan sota kestää kauan ja levitä Balkanin seutuja laajemmallekin, kotimaassa oli sateinen syksy vähentänyt toiveita vuoden satoon nähden, ja asevelvollisuuslaitoskin tuotti huolia. Kumminkin hän suuresti nautti oudosta, suloisesta vapaudesta, joka seurasi valtiopäiviä. Toimitus- ja tarkastusvaliokunnan jäsenenä hän näet vielä pysyi erillään rehtorintuimestaan. "Minulla on vain muutamia tunteja viikossa normaalilyseossa, missä ei kukaan pyydä sananvuoroa koettaakseen osoittaa, miten päin mäntyyn olen ajatellut ja puhunut. Muutoin saan istua kotona ja lukea, mikä aina on enimmäin huvittanut minua. Seurustelu kirjailijain kanssa tyydyttää enemmän sielua kuin pääkaupungin tavallinen seurustelu" (rovasti J. V. Johnssonille 22/2). Mutta ennen pitkää tapaukset häiritsivät hänen lepoansa. San Stefanon rauhansopimus lopetti kyllä sodan Venäjän ja Turkin välillä, mutta sitten alkoi sodan uhka Englannin puolelta, ja se oli kahta pahempi. Että niin oli laita, todistavat seuraavat rivit (Essenille 28/4): "Menneet viikot ovat olleet minulle vaikeita. Kaksi kertaa eläessäni olen kokenut semmoista ahdistusta (ångest): Ensi kerran kun Gela kuoli ja toisen kerran 1868, kun Tampereen yhtiö oli sekaantumaisillaan Wasastjernan häviöön. Nyt uhkaa sota, ja sen vaikutukset ovat nyt jo näkyvissä siinä, että kaikki liiketoiminta on pysähtynyt. Maa menee jo päivä päivältä taapäin, sillä joka päivä syödään pääomaa. Ja kuitenkin ollaan vasta alussa. Jollei Herra armahtavaisuudessaan lyhennä tätä aikaa, niin tulevat onnettomuudet arvaamattomiksi. Olen edeltäkäsini maistanut vaivaa, joka voi tulla. Olen maistanut sitä ainoastaan mielikuvittelussa, mutta sekin on mielestäni ollut enemmän kuin riittävää. Mutta kaikki on kestettävissä ja voitettavissa, jos vain ei tarvitse olla yksin, jos vain saa nähdä vilahduksenkaan Hänestä, joka elää tänäänkin ja toimii ja hallitsee niinkuin vuosituhansia sitten. Jokapäiväinen rukoukseni on: Herra, jos mahdollista on, ota pois tämä kalkki, kuitenkin tapahtukoon Sinun tahtosi eikä minun! Jumala johtaakin kaikki parhaimpaan päin, vaikka tiet ovat ihmeelliset!" — "Olen tullut Appi-isälle julkilausuneeksi sydämeni salaisuudet. Ne ovat semmoisina säilytettävät." — Onneksi sodan uhka pian haihtui. "Taivaanranta kirkastuu kirkastumistaan", hän kirjoittaa syntymäpäivänään. "Tänään täytän 53 vuotta. Olkoon jäljellä oleva aikani rauhallisempi kuin entinen!" Silloin kuin odotettiin sotaa, oli Kihlman aikonut perheineen muuttaa sisämaahan kesäksi, ja oli Essen tarjonnut sukulaisilleen asunnon Hattulassa. Tuuma raukesi kuitenkin, kun ei enää ollut syytä pelätä, että englantilaiset häiritsisivät saaristojemme rauhaa. Kesä vietettiin siis jälleen Rulluddissa, mutta vähän Kihlman nautti kesälomastaan. Sen voimme päättää siitä, mitä alempana on kerrottava hänen liikeasioistaan, sittenkuin ensin olemme maininneet erinäisiä seikkoja 1878 vuoden loppupuolelta.

Syksyllä Kihlman mielellään palasi tavalliseen koulutyöhönsä. "Voin paremmin päästyäni täyteen toimeen", hän kirjoittaa Essenille (24/9). "Ja onhan kallisarvoista olla virassa, missä tietää palvelevansa Jumalaa. Totta kyllä koulutoimeni ei näytä suoranaisesti paljon edistävän Jumalan valtakuntaa, mutta jos on niin kuin Luther sanoo, että piikakin palvelee Jumalaa, kun hän lakaisee lattiaa, niin luulisihan voivan pitää minunkin tointani koulussa Jumalan palveluksena. Pidän kiinni siitä käsityksestä ja tunnen itseni onnelliseksi siinä uskossa, että minäkin saan palvella Jumalaa."

Normaalilyseo ei enää toiminut talossa N:o 48 Kasarminkadun varrella, jossa se oli asunut v:sta 1867, vaan oli muuttanut suomalaisen alkeiskoulun taloon Ratakadun varrella, taloon, joka oli rakennettu kansan keräämillä varoilla, sen jälkeen kuin korkeat viranomaiset olivat karkoittaneet suomalaisen normaalikoulun Hämeenlinnaan, koska muka Helsingissä ei tarvittu suomenkielistä oppikoulua. "Mikä kohtalon iva!" huudahtaa Kihlman kirjoittaessaan tästä muutosta (K. H. Kahelinille 6/9 1878). Ja hän todistaa myöhemmin, että oppilaat ja opettajat viihtyivät erittäin hyvin uudessa kodissaan, sekä että sopu erikielisten, saman katon alla työskentelevien koulujen oppilaiden välillä oli täysin tyydyttävä. Rehtorintuimikin tuntui helpommalta uudessa mukavassa huoneustossa, varsinkin kun suomalaisen osaston viimeinenkin luokka keväällä oli kadonnut — osaston, joka yksistään tuntiopettajain hoitamana oli tuottanut paljon puuhaa.

Samoin kuin 1877 sattui myös 1878 kuolemantapaus, joka mitä lähimmin koski Kihlmania. Kotoisen ystävän Ingmanin jälkeen Kihlman menetti ulkomaalaisen ystävänsä ja opettajansa J. T. Beckin. Miten kuolinsanoma häneen vaikutti, on hän julkilausunut kahdessa kirjeessä: (neiti Lovise Alceniukselle, vanhalle ystävälle Vaasassa 1/1 1879) — "Eilen, vuoden viimeisenä päivänä, saimme surullisen sanoman, että prof. Beck Tübingenissä kuoli 28 p:nä ja haudattiin jo 30 p:nä. Olen syvästi murheellinen. Olin toivonut kerran vielä pääseväni ulos tapaamaan häntä tässä elämässä. Nyt on liian myöhäistä! Ah! mitä olemmekaan menettäneet tässä mieheessä! Hän oli Jumalan mies, totuuden todistaja, armoitettu ja runsaslahjainen kuin harvat muut. Hän oli ensiarvoinen tähti ja on suurella uskollisuudella ja väsymättömällä kärsivällisyydellä levittänyt jumalallista valoa. Onnellista hänelle, että hän niin suuren työn ja vaivan jälkeen on saanut astua Herransa rauhaan ja lepoon. Autuas hän, joka on päättänyt päivänsä ja saavuttanut sataman, johon hän järkkymättä ohjasi purttansa! Hän oli vieras maan päällä ja hän etsi parempaa isänmaata ja on löytänyt sen. Mutta me! Ah, tuntuu niin tyhjältä ja autiolta! Parhaimmat menevät! Kuka on rakentava sulun pahaa vastaan? Jumala armahtakoon meitä ja antakoon

meille uskollisia paimenia! — Kristus elää ja on alati sama. Hän olkoon turvamme, ohjaajamme, auttajamme joka päivä tänä uutena vuonna."

(Essenille 13/1 1879) — "Vanha vuosi, joka tuotti niin paljon surua, toi lopuksi myöskin surullisen tiedon Beckin kuolemasta Tübingenissä. Siis on hänkin poissa, kunnioitettavin ihminen, jonka tässä maailmassa olen oppinut tuntemaan. Hän oli vuosisadan mies (en sekular man), Jumalan mies, aikamme profeetta. Minä asetan hänet kristillisen kirkon etevimpien miesten, Augustinuksen, Lutherin, Spenerin rinnalle. Hän oli uskollinen Jeesuksen tunnustaja sanoissa ja toimessa, sisäisessä ja ulkonaisessa elämässä. Ah! kuinka minua tuskastuttaa, etten repinyt itseäni irti kodin siteistä, vielä kerran istuakseni hänen kanssaan ja kuullakseni hänen sanojaan ja nähdäkseni hänen katsettaan ja tunteakseni hänen uskollista kädenpuristustaan. Nyt on liian myöhäistä! — Kuitenkin — Jumala elää. Kun kaikki otetaan pois, on kuitenkin Hän, iankaikkinen, jäljellä, ja Hän tahtoo olla meidän ikuinen osamme, tahtoo olla ei ainoastaan etsittäväenä vaan myöskin löydettävänä. Oi, mikä sanomaton onni onkaan löytää Jumala! Antakoon Jumala suuresta armahtavaisuudestaan meille uusia välikappaleita niiden sijaan, jotka hän on kutsunut luotamme iankaikkiseen rauhaan."

"Beckin oman toivomuksen mukaan oli hänen ruumiinsa avattu. Silloin tavattiin hänen sisässään joukko kasvannaisia, ilmatorvessa, keuhkoissa y.m. Niiden johdosta hän oli epäilemättä kärsinyt paljon. Kuitenkin hän jatkoi luentojaan viidenteen päivään ennen joulua. Vuoteessa hän ei ollut ainoatakaan päivää. — Jumala olkoon sydäimestä kiitetty armosta ja valosta, jonka Hän tämän palvelijansa kautta on antanut!" —

* * * * *

Vaikka Kihlman jo oli paljon kokenut, oli se aika, jolloin hän sai niin vakavan muistutuksen merkillisestä, käännteentekevistä Tübingenissä-olostaan, vaikeimpia ja tuskallisimpia hänen elämässään. Tämä johtui vastoinkäymisistä hänen liiketoiminnassaan. Oli nimittäin niin, ettei ainoastaan Tampereen yhtiö jälleen ollut joutunut suureen ahdinkoon, vaan oli hän itsekkin menettämäsillään koko omaisuutensa. Tästä on nyt kerrottava — ensin hänen hoitamansa yhtiön, sitten hänen omista asioistaan.

On jo parissa kohden mainittu, että ajan valtiolliset tapahtumat järkyttävästi vaikuttivat liike-elämään. Ymmärtääksemme nyt esitettävää, on tässä erittäin painostettava, että se, mitä Suomessa saatiin kokea, oli pääasiassa vain välttämätöntä seurausta maailman markkinoiden muuttumisesta. Suotuisat olot, jotka 1870-luvun alkupuolella ja keskivaiheilla olivat niillä vallinneet, vaihtuivat 1877-78 päinvastaisiksi. Suomen vientitavaroiden hinnat laskivat laskemistaan, ja se koski etenkin puutavarain vientiä, joka oli ollut runsain rahalähde. Hintojen alenemiseen tuli lisäksi se, että kultakannan voimaan astuttua (9/8 1877) vientiliikkeen harjoittajat menettivät sen edun, joka heillä oli ollut siitä, että ulkomaille myydessään olivat saaneet lukea hyväkseen hopean arvon alentumisesta johtuneen Suomen ja ulkomaisen rahan välisen kurssieron. Nämä seikat aikaansaiivat sen, että suurin osa niistä puutavaraliikkeistä, joiden perustamisen luottamus hyvien aikojen jatkumiseen oli aiheuttanut, joutui vararikoon [Ks. *Emil Schybergson*, Suomen Pankki 1811-1911, siv. 242.]. Näin syntynyt pula, joka 1879 kohosi huippuunsa, oli niin yleinen ja niin turmiollinen yksityisille ja pankeille (Suomen pankin täytyi vuosina 1876-81 siirtää epävarmoihin saataviin tai kokonaan tileistä poistaa noin kolme miljoonaa markkaa), että ainoastaan lyhytnäköisyys voi selittää toisen tai toisen liikemiehen silloisen häviön syntyneen asianomaisen varomattomuudesta. Oikeammin on sanon siinä ilmenneen jotakin liike-elämän traagillisuudesta, joka taustalla väijyy kaikkia siihen antautuneita.

"Menneen vuoden tulos on masentava", kirjoittaa (9/10 1878) Kihlman Ekströmille. "Tampereen tehtaat antoivat tosin 67,085 mk. 14 p. nettovoittoa, mutta laivatelakan tappio nousi noin 67,800 mk:aan, joten lopputuloksena ei ole mitään voittoa, vaan vähäinen tappio. Pääsyynä siihen, että tehtaat tuottivat niin vähän, oli venäläinen kurssi ja vähentynyt menekki. Jos kurssi 1877 olisi ollut sama kuin 1876, olisi voitto ollut n. 367,000 mk. Yhtiömme on siis kurssin vuoksi menettänyt n. 300,000 mk. Melkoinen uhri tälle alttarille! Liian pitkäksi kävisi esittää syyt telakan huonoon tulokseen. Johtaja, insinööri Hult, ei pystynyt tehtävänsä. Hän erosi v:n 1877 päättyessä. Valitettavasti ei samalla kertaa erotettu rahastonhoitajaakin, vaan vasta myöhemmin. Kassassa on huomattu melkoinen vaillinki, jonka hän oli peittänyt väärällä kirjanpidolla. Luullakseni nousee vaillinki ehkä 14,000 mk:aan. Nyt on uutta väkeä entisten sijalla, ja johtokunta koettaa saada järjestystä liikkeeseen." Työtä ei ollut telakalta puuttunut (vaikka ei toivon mukaan tuottavaa), päinvastoin; mutta ei myöskään vaikeuksia mainittujen ohella. M.m. eräs englantilainen laiva, jota oli korjattu 4 viikkoa, oli kieltäytynyt maksamasta laskua ja sen vuoksi hälyyttänyt taivaan ja maan, kunnes voitiin esittää niin sitovia asiakirjoja, että vastustus kävi mahdottomaksi. Myöskin Tampereella oli, kassöörin kuoleman jälkeen, huomattu 9,000 mk:n vaillinki rahastossa. —

"Kaikkialla vastoinkäymisiä ja vaikeuksia", jatkaa Kihlman sitten. "Ajat ovat olleet niin tukalia, että ovat muistuttaneet 1867 v:n oloja. Osakkaat odottavat osinkoa; mutta meidän, jotka olemme johdossa ja

kernaasti jakaisimme suuria osinkoja, täytyy olla iloisia, että elämme. Nyt on se aika, jolloin on ostettava pellavia. Pankit eivät anna rahoja, niillä kun niitä ei ole. Olemme nyt niinkuin menneenä vuonna kääntyneet hallituksen puoleen. Eilen ja tänään olen lainan tähden käynyt senaattorien luona. Nordenstamkin oli ystävällinen ja lupasi suostua, jos rahoja on. Jollemme saa hallitukselta, syntyy uusi puuha saada Suomen pankkia myöntämään laina järkeillä ehdoilla. Oi, vaivalloista ja huolestuttavaa on tämä liike-elämä!" — Rahoja saatiin lainata valtiolta. Jos vuosi 1877 oli ollut telakalle onneton, oli vuosi 1878 sitäkin onnettomampi. M.m. oli se ottanut hankkiakseen Venäjälle 4 hinaaja-alusta. Työ tuli kalliimmaksi kuin laskettu oli, jota paitsi se myöhästyi, niin että sen johdosta oli sakkoja maksettava. Tilaus tuotti kaikkiaan 83,230 mk tappiota! Tällaiset tapaukset sekä se seikka, että telakan velka pääliikkeelle puheena olevana vuonna jo nousi 1,240,000 mk:aan, sai yhtiön vihdoin sille käsityskannalle, jolla Kihlman oli ollut jo 1866, että näet telakasta oli enemmän vahinkoa kuin hyötyä ja että siitä oli tappiollakin päästävä. Lähes kaksi vuotta kestivät kumminkin neuvottelut ja puuhut, ennenkuin myynti tapahtui. Tarkoitus oli perustaa osakeyhtiö, jolle laitos luovutettaisiin 700,000 mk:sta. Tuuma raukesi kuitenkin, kun valtio ei suostunut siirtämään telakkayhtiön vastattavaksi 300,000 mk:n velkaa, joka oli laitokseen kiinnitetty. Silloin ilmoitettiin ylimääräisessä kokouksessa huhtikuulla 1880 m.m. insinööri O. Eklundin ostotarjous, ja hänelle Vihdoin myytiin telakka konepajoihin. Hinta oli ainoastaan 425,000 mk, ja siitä oli 200,000 mk kiinnityslainana, josta vastuu joutui ostajalle. — "Laivatelakka myyty", kirjoittaa Kihlman (12/5 1880) parooni J. Cronstedtille Kissingeniin. "Paremmat ajat koittanevat nyt (Tampereen) yhtiölle." Eivätkä Kihlmanin toiveet pettäneet. Huolimatta siitä tilapäisestä tappiosta, jota telakan myynti tiesi, alkaa tästä lähtien pääliikkeen voittoa nousu. V. 1878 oli jaettu 2 % ja 1879 3 %, kumpanakin vuonna reservirahaston avulla, mutta 1880 jo 5 1/2 % ja sen jälkeen yhä enemmän. Vielä 3 p:nä tammik. 1879 oli Kihlman puhuessaan yhtiön asioista kirjoittanut (hovioikeudenneuvos E. A. Montinille): "On oikein masentavaa, että siten vuosi vuodelta kaikki vaivat ja huolet näyttäytyvät hedelmättömiksi. Pitäisi kai menestyksen tulla niin monien huonojen vuosien jälkeen. Kuitenkin — mitä on tehtävä? Ei mitään muuta kuin uudestaan kyntää ja kylvää toivossa, että Jumalan siunaus kerrankin on tuleva. Antakoon Jumala voimia kestäämään! Niitä on, jotka luulevat että tänä vuonna liike-elämässä käänne parempaan päin on ilmaantuva. Tapahtukoon niin!" Ja niin tapahtuikin. V:sta 1880 alkoi menestyksen aika, joka vihdoin palkitsi Kihlmanille hänen väsymättömyytensä ja sitkeän luottavaisuutensa. — Yhtiön johdossa tapahtui 1879 se muutos, että S. Calamniuksen ja L. Mechelinin sijalle, jotka molemmat pyysivät, ettei heitä enää valittaisi, tulivat kauppias A. F. Vasenius ja prof. O. Donner, joka jälkimmäinen kuolemaansa asti oli suurin osakas yhtiössä (180 osaketta).

Nyt tulemme Kihlmanin omiin asioihin, jotka niinkuin ylempänä mainittiin näinä aikoina olivat joutuneet mitä arveluttavimmalle kannalle. Tämä aiheutui hänen suhteestaan kapteeni Fabian von Schantziin, joka parilla sanalla esiteltäköön lukijalle. Fabian von Schantz, säveltäjä Filip von Schantzin nuorempi veli, oli erottuaan Haminan kadettikoulun ylimmältä luokalta tullut ylioppilaaksi ja sen jälkeen lähtenyt merille. Merimiehenä hän edistyi höyrylaivapäälliköksi, mutta antautui myöhemmin liikealalle, ensin Haminassa (harjoittaen viljanvientä y.m.), sitten Helsingissä. Maanmittarin poikana hän ei voinut aloittaa suurella pääomalla, mutta, vanhan sotilassuvun jälkeläinen kun oli, häneltä ei puuttunut yritteliäisyyttä ja rohkeutta. Ollen ruumiiltaan kookas, ryhdiltään ja esiintymiseltään reipas ja miellyttävä, puheessaan älykäs ja sytyttävä kapteeni von Schantz pian sai huomattavan aseman liikemiespiireissä, ja uusia yrityksiä suunniteltaessa oli hän ensimmäisenä mukana. Milloin ja miten Kihlman ensiksi tutustui 14 vuotta nuorempaan Schantziin (synt. 1839, k. 1910), sitä emme tiedä, mutta liikeyhteyden he joutuivat samaan aikaan, jolloin, niinkuin ennen on kerrottu, Kihlman innokkaasti puuhaten oli saanut toimeen puuhiomon Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiön alueelle. Arvatenkin sama innostus taivutti Kihlmanin yhtymään Schantziin, kun tämäkin kääntyi puutavaraliikkeen alalle, jonka ensimmäinen kiihoittava kultainen aika oli käsissä. Marraskuulla 1872 perustettiin Hämeenlinnaan Höyrysaha-OY 160,000 mk:n pääomalla, josta Kihlman omisti 80 etuoikeutettua ja 30 kantaosaketta sekä F. v. Schantz noin 40 ja Magnus Gadd 10 jälkimmäistä lajia. Helmikuulla 1874 lunasti yhtiö kaikki osakkeet Saarelan Höyrysaha-OY:ssä Hattulassa (50 os. à 5,000 mk — joista Kihlman otti osalleen 26 os.). Yhtiön voitto oli 1873: Smk 35,538:79 ja 1874: 126,449:29, eikä ole syytä epäillä erehdystä, koska Kihlman itse on tarkastanut tilinpäätöksen. V. 1875 oli voitto mitätön siitä syystä, että oli sattunut tulipaloja sahoissa ja sen vuoksi aikaa hukattu. V. 1874 lunasti yhtiö 10 etuoik. os. (10,000 mk) ja suoritti osinkona 20 % kanta- ja 10 % etuoik. osakkeista; v. 1876 päätettiin jakaa 100 % kanta- ja 10 % etuoik. osakkeista, mutta osinko samoin kuin etuoikeutettujen osakkeiden kuolemus tältä ja seuraavalta vuodelta jätettiin vararahastoon. — Schantz oli Hämeenlinnan Höyrysaha-OY:n toimitusjohtaja samoin kuin myöskin Lahden höyrysaheyhtiön [Lahden höyrysaha-oy. oli alkuaan pankinjohtaja V. R. Frenckellin sekä Ruotsin alamaisten, tukkukauppias Aug. Muellerin ja kunink. sihteerin K. H. Casselin perustama (säännöt vahvistettu 1872 — pääoma 350,000 mk). Luultavasti Hämeenlinnan höyrysaheyhtiön omistajat lunastivat Lahden sahan 1875. sillä tiedämme, että Kihlman syksyllä 1875 osti 5 kpl etuoik. Lahtis Ångsåg A.B.-nimisen yhtiön osaketta à 5000 mk. Sitä vastoin näyttää s. v. palanut Saarelan saha jääneen uudestaan rakentamatta, josta Kihlmanilla oli melkoista vähempi osuus; osinkoina oli hän 1875-77 kantanut yhteensä Smk 4,785:63. Hoitoon nähden yhtiöt olivat hyvin lähellä toisiaan, jollei yhdistetyt.

Jo kesällä 1878 oli Lahden yhtiö hädässä. "Rajuilma lähestyy lähestymistään", kirjoittaa Kihlman 31/7 Helsingistä vaimolleen. "Tänään on Lahden oleminen tai ei-oleminen ratkaistava. — Ei kuitenkaan ole välttämätöntä, että yhtiön vararikko vie minut onnettomuuteen. On monta mahdollisuutta. Kumminkin koetan tutkia itseäni, saadakseni ainakin jotain etua kauheasta asemasta. Samoin pyydän päästä selville Jumalan tahdosta ja velvollisuudestani tässä tilassa. Jokainen tila tuo muassaan erinäisiä velvollisuuksia. Eihän voi olla väärin luottaa Jumalan apuun. Mutta ei myöskään voi olla oikein istua kädet ristissä sanattomana valitellen. Jokin (menettely) on varmaan oikea, ja siitä tahdon saada selkoa toimiakseni sen mukaan." — "Rajuilma on mennyt ohi", kirjoitti hän muutamia päiviä myöhemmin. "Aurinko paistaa jälleen. F(abian) v. S(chantz) on lähtenyt kalastamaan Hämeeseen. Olen kuin lapsensynnyttäjä, joka nauraa kyöneleet silmissä."

Se mikä teki sekä Lahden että Hämeenlinnan yhtiön "olemisen tai ei-olemisen" niin tärkeäksi Kihlmanille, ei suinkaan ollut pääoma, jonka hän oli pannut osakkeihin, vaan suuret takaussitoumukset, joihin hän oli mennyt yhtiöiden lainoista. Yhtiöiden vararikko merkitsi hänelle omaa taloudellista perikatoa — vähemmästä ei ollut kysymys! Mutta toiselta puolen kysyttäne, kuinka on selitettävissä, että Kihlman, jolla ennestään oli niin ikäviä kokemuksia takuussitoumuksista, taas oli pistänyt päänsä ansaan. Vastaukseksi huomautamme seuraavaa: Hämeenlinnan OY:n ylempänä mainittu voitto, josta päätettiin jakaa 100 % (vaikka osinko jätettiin maksamatta), oli kirjojen mukaan paljon suurempikin ja siitä johtui, että Kihlman taatessaan lainoja piti yhtiöiden asemaa varmempana kuin se todellisuudessa oli. Ettei hän tarkemmin tutkinut ja seurannut asioita, johtui taas siitä, että hänellä muilta puuhiltaan ei ollut aikaa siihen (niin hän jälkeensä valitti). [Erittäin kuuluu Kihlman maininnee, että Schantzilla oli tapana tulla vekseliensä ja lainakirjojensa kanssa aamulla, jolloin hänellä koulun vuoksi oli kaikkein vähimmin aikaa käytettävänä.]. Kun siis Schantz pyysi hänen nimeänsä velkakirjoihin, ei hän näy aavistaneenkaan vaaraa. Hän piti kai lainanottoja tilapäisten puutteiden aiheuttamina toimenpiteinä, jommoisiin hän itse tavan takaa oli ryhtynyt Tampereen yhtiön puolesta. Mutta menettelikö sitten Schantz vilpillisesti? Ei suinkaan ole syytä epäillä hänen rehellisyyttään, sanovat asiantuntijat. Tuo 100 % tai suurempi voitto oli luultavasti aivan oikea hetkellään, mutta aika oli sellainen, että hopean arvonvaihteluiden vuoksi kurssitkin vaihtelivat tavattomassa määrässä, joten, kun puutavarain hinnat äkkiä alenivat, kaikki laskelmat saattoivat pettää ja todella pettivät. Vihdoin näyttää siltä, että Schantz, vaikka hän varovaisuuteen ja tunnollisuuteen nähden oli Kihlmanin suora vastakohta, oli avonaisella olennollaan, iloisella tarmokkuudellaan niin sanoaksemme hurmannut liiketoverinsa. Kihlman luotti Schantziin, luotti häneen ihmisenä, luotti häneen liikemiehenä, erehtyen kumpaiseenkin nähden. Kirjeissään hän aina syyttääkin itseään. Schantzista kerrotaan, että hän myöhemmin oli myöntänyt olleensa aivan kokematon, kun hän ryhtyi puutavaraliikkeeseen. — Oli kaiken tämän laita miten oli, niinkuin jo sanoimme, Kihlmanin taloudellinen perikato oli kyseessä, ja se tosiasia on pidettävä mielessä ymmärtääksemme Kihlmanin sielunelämää näinä aikoina. Kun vaara elokuulla 1878 näytti olevan ohi, matkusti Kihlman Tampereelle ja puuhatessaan pellavayhtiön asioissa hän tunsii huojennusta. "Työ on siunausta", hän kirjoittaa (11/8) Hildalleen. "Olla joutilaana ja sureksia (grubbla), se on pahinta. Mutta houkuttelu antautua siihen on sangen suuri ja uudistuu alati. Työ auttaa sitä vastaan. Paras apu olisi tietenkin luottaa Jumalaan, joka on isämme ja tahtoo, että häntä niin nimitetään. Mutta miten epäileekään sydän tehdä sitä! Voi sitä ihmissydäntä! Ken voi sitä tutkia! Miten neuvoton ja heikko (se onkaan)! Jumalaan luottaminen käy kyllä päinsä, kun sen ohella on muutakin, mihin luottaa. Mutta luottaa Jumalaan yksistään, se on jotain toista. Silloin ilmenee uskon laatu." Kolme päivää myöhemmin: "Minun on nyt parempi olla. Olen taistellut kuumaa taistelun: on kuin olisin vaeltanut kuoleman pimeään laakson kautta, missä kaikki riisutaan, niin että seisoo yksin ja alastomana Jumalan edessä. Olen kokenut sydäntä lävistäviä tuskia enkä luullakseni kauan sitä kestäisi. Kuitenkin olen voittanut ja tullut rauhallisemmaksi. Kiitän Jumalaa kokemastani surusta: joskin suru alkuaan on ollut maallinen, on se sentään muuttanut luontoa ja tullut terveelliseksi suruksi. Sitä en epäile. Uskon samoin kuin Sinä, että on olemassa parempia tavaroita kuin maalliset ja että saamme osamme niistä, kun vakavasti etsimme niitä. Jumalan sana on ollut lohdutuksenani, muuten olisin hukkunut. Jumalan sana ja rukous: kas siinä vanhat parannuskeinot. Eivätkä ne keinot ole vanhentuneet." —

Syksy kului ilman onnettomuutta, mutta myöskin ilman mainittavaa parannusta. Vasta uusi vuosi toi odotetun iskun.

Tammikuun lopulla 1879 Kihlman oleskeli toista viikkoa Turussa. Hän oli näet Strömborgin ja Hallsténin kanssa valittu koulunopettajain edustajana suorittamaan leski- ja orpokassan jakoa. Aika tuntui hänestä virkavapaudelta liiketoimista. "Olen saanut aikaa valmistautua siihen, mikä tulossa on", hän kirjoittaa. "Olen muistanut Herran sanoja Pietarille: kun vanhenet, ojennat kätesi, ja sinut vyöttää toinen ja vie sinut, mihin et tahdo. Kuinka sattava tämä onkaan minuun nähden! Ja mitä voin tehdä? Minun täytyy taipua siihen, että minut sidotaan ja viedään minne halutaan. Ainoastaan kärsiä ja kärsiä tietäin, etten ole parempaa ansainnut. Herra on vanhurskas!" —

Helmikuulla 1879 alkoivat olot kärjistyä. Schantz oli lähtenyt ulkomaille ja sitä ennen antanut Kihlmanille prokuravaltuuden, mutta ei mitään rahoja lankeavia vekseleitä varten. Kirjeessä Gaddille

hän (20/2) ilmoittaa, että tämän asettama 600 mk:n vekseli oli mennyt protestiin, sillä (insinööri) Ullnerilla (Hämeenlinnan sahanhoitajalla) ei ollut rahaa, millä olisi sen lunastanut. "Niin pitkällä siis ollaan, että yhtiöllämme ei ole 600 mk:aa käytettävänä. Schantz otti kuitenkin joulukuulla 24,000 mk:n lainan, panttaamalla 300 standerttia yhtiön puutavaroita. Niillä rahoilla olisi yhtiö voinut maksaa koko kevään korot, mutta Schantz käytti ne omiin tarpeisiinsa ja lupasi lähettää rahaa ulkomailta. Jopa on hän sähköttänytkin toivovansa voivansa lähettää, mutta milloin? Minusta on yhtiö konkurssikypsä, ja oikeinta olisi siis myöskin tehdä konkurssi. Mutta mitä tehdä, kun päähenkilö on poissa ja on jättänyt kaikki tuuliajolle. Ullner on vihainen eikä näy olevan luotu asemaa varten. Olen kerrassaan masentunut ja voin ainoastaan äärimmäisellä ponnistuksella koota voimani hoitaakseni virkaani koulussa." —

Mutta vaikeampia koettelemuksia oli tulossa. Cronstedtin (Yhdyspankin) pyynnöstä Kihlman vaati Hämeenlinnasta tarkempia tietoja yhtiön tilasta. Saatuaan mitä oli pyytänyt kirjoittaa hän (11/3) Gaddille: "Tulos on kauhea." V. 1878 oli menetetty 270,000 mk. Varoja oli vain saha kalustoineen ja muutamia tuhansia tukkeja. Valmis tavara (14,000 tukkia + 300 standerttia) oli hypoteekkina Suomen pankin antamista lainoista. Mutta, sanottiin, todellisuudessa ei Sörnäsissä ollutkaan niin paljon, vaan puuttui pantista 350 st. Tämä sanoma vaikutti järkyttävästi Kihlmaniin. Hän ei ymmärrä, miten asia on selitettävä, eikä tyydy Ullnerin huomautukseen, että hypoteekkilainoja ottaessa on tapana arvioida puutavarat — likimäärin. Hän pyytää Gaddia viipymättä tulemaan Helsinkiin ottamaan selkoa asiasta. "Huomenna menen Suomen pankkiin saadakseni tietää, paljonko tosisteossa on pantattuna. Meidän on saatava tietää totuus, puhdas totuus heti ilmoittaaksemme siitä, jos vilppiä on tehty. En tahdo kantaa tätä salaisuutta tuntiakaan kauemmin kuin välttämätöntä on. Muuten voisi minuunkin langeta se varjo, että olin muka tietoinen rikoksesta. Aioin jo tänään ilmoittaa siitä, mutta en voinut, kun minulla iltapäivällä oli koulussa tunti. Sitäpaitsi pidin oikeampana ensin tutkia asiaa, ennenkuin otan kohtalokkaan askeleen. Asia näyttää niin mahdottomalta, että minun vielä täytyy olettaa erehdyksen tapahtuneen. Ja jos niin on, olisi väärin nostaa ennen aikaista hälinää. Luullakseni täytyy minun kuitenkin yksityisesti puhua tästä jollekin, esim. Cronstedtille. Sillä en voi yksin kantaa tätä asiaa. Kun olen menettänyt kaiken omaisuuteni, pitääkö minun menettää kunnianikin, taikka onko minuun lankeava epäilyksen varjo, että olen ollut tietoinen rikoksesta ilmoittamatta sitä? Sentähden, Magnus veli, riennä tänne, niin että pääsemme totuuden perille: joka tunti on kallis." — Arvattavasti pulma selvisi tyydyttävästi; mutta olemme kuitenkin kertoneet seikan, jotta nähtäisiin, mitä kaikkea Kihlmanin oli kokeminen.

Samaan aikaan vaadittiin Kihlmania maksamaan 75,000 mk, josta hän kolmen muun kanssa oli takauksessa. Laina, Kalevayhtiön antama Lahden yhtiölle, oli jo joulukuulla langennut. Pitempään lykkäykseen ei tahdottu suostua, mutta Kihlman ei pitänyt oikeana suorittaa lainaa, sillä siten olisi vääryyttä tehty muille velkojille. Hädissään hän kirjoittaa toisille takaajille ja Schantzille, joka yhä viipyy ulkomailla koettaen saada rahoja Sunilan höyrysahan oston. Jopa hän oli Ullnerille ilmoittanut, että oli menestynytkin puuhissaan ja että Hämeenlinnan yhtiö oli pelastettavissa. Mutta mitä se merkitsi, kun rahoja ei näkynyt. Kihlman puolestaan mietti, oliko hänen heti paikalla luovuttaminen omaisuutensa velkojilleen.

Näin kului kevätkausi mitä tuskallisimmissa olosuhteissa ilman mitään ratkaisua sinne taikka tänne päin. Millainen Kihlmanin sisällinen elämä oli, ilmenee seuraavista kirjeotteista.

Essenille, jota vuoden alussa lievä halvaus oli kohdannut, mutta joka kuitenkin siitä vähitellen toipui, Kihlman kirjoittaa (3/4): "Monta ja pitkää päivää ja pitkiä öitä on kulunut siitä kun viimeksi tapasimme toisemme." Usein oli hänen ajatuksensa olleet appi-isän luona, mutta hän oli ollut kirjoittamatta säästääkseen häntä suruiltaan ja kärsimyksiltään. "Mielelläni sallisin Appi-isän katsella sisääni. Appi-isä saisi silloin nähdä itsesyytöksiä, surua, ahdistusta, pelkoa sekaisin, surua menneen, tehdyn ja laiminlyödyn johdosta, pelkoa Jumalan tuomioiden edessä tässä maailmassa ja tulevaisessa. Samalla saisi Appi-isä nähdä, miten minä huolimatta kaikista synneistä, huolimatta kaikesta nykyisestä ahdistuksesta, huolimatta kaikesta kasautuvasta työstä, huolimatta jokapäiväisistä vaivoista koetan pitää kiinni uskosta Jumalaan. — Daavidin psalmeja käytän paljon. — (Gustaf) Johansson käy toisinaan luonani ja tuottaa minulle mielihyvää." —

T. Reuterille (5/4): "Sydämellinen kiitos osoittamastasi myötätunnosta. — — Aline on ollut sangen hyvä minua kohtaan sekä Turussa että täällä ja Hildalle lähettämässään kirjeissä. — Turussa elin vielä toivossa, ja toivo teki hyvää. — Nyt en enää toivo, että minut säästetään peloittavasta kärsimyksestä, ja ennenkuin siihen tottuu, on olotila aivan tavallisuudesta poikkeava. Ennen kaikkea olisin hiljaisuuden tarpeessa, mutta miten pyytää hiljaisuutta keskellä myrskyä!" —

Essenille (6/4, palmusunnuntaina): "Kaksi seikkaa on ilahduttavaa: 1) että terveyteni viime aikoina on parantunut; ja 2) että olen saanut aikaa tutkiakseni olemustani niin kauan kuin vielä kykenen siihen. Kuolema tulee usein äkkiä. Tuntuu siltä kuin kävisin ilman kiirettä kuolemanhädän (dödsprocessen) läpi. Uskallan pitää näitä seikkoja Jumalan armahtavaisuuden todistuksina minua kohtaan."

Toukokuulla tuli Kihlmanin toinen poika, Lorenzo, ylioppilaaksi — vanhemmille sitä suuremmaksi iloksi, kun hän kevätkuussa oli ollut sairas. Hän kirjoittautui lakitieteelliseen tiedekuntaan. Sen johdosta isä kirjoitti Essenille: "Siis ei tääkään poikani teologiksi. Olisin kumminkin toivonut, että edes joku pojistani olisi tullut siksi, miksi minun olisi pitänyt tulla, nimittäin teologian tohtoriksi, mutta ei näy käyvän toivoni mukaan."

Vasta heinäkuun alussa palasi Schantz ulkomailta. Hän sanoi tarjonneensa 1,700,000 mk Sunilasta, ja jos kaupasta tulisi tosi, pelastuisivat Lahden ja Hämeenlinnankin yhtiöt. Mutta Kihlman oli menettänyt luottamuksensa häneen. Sen sijaan että Schantz olisi lohduttanut häntä, näyttää levottomuus kiihtyneen. T. Reuterille Kihlman kirjoittaa (7/7): "Kiitos viimeisestä yhdessäolosta. Minulla on tarve puhua siitä, mikä lähinnä painaa sydäntäni. Sydämeni on niin täynnä, niin täynnä kuin tahtoisin se räjähtää palasiin. Helpottaa hetkeksi, kun saa ystävälle purkaa surunsa; mutta hetkeksi vain. Tuskat palaavat pian kuni raivottaret. En tiedä, miten voin kestää, jollei muutosta tule. Jumala iäisessä hyvydessään auttakoon minua ja Sinua ja kaikkia, jotka välittävät hänen tahdostaan!"

Näin kuluivat päivät, viikot, kuukaudet. Elokuun lopulla oli Kihlman taas Turussa, missä eläkekassan jako lopullisesti tapahtui. Siellä oli kesän aikana tavallista yksinäisempää, ja sen vuoksi Kihlman miltei joka päivä kirjoitti Hildalleen, jolta hän ei salannut mitään liikeasemaansa eikä myöskään sisälliseen elämäänsä nähden. Jopa näemme, että hän pojilleenkin, ainakin vanhemmille, oli kertonut mitä odotettavissa oli. Sen todistaa Oswaldin kirje, jossa tämä levollisesti puhuu siitä, ettei kuitenkaan voitu menettää enemmän, kuin jo oli totuttu ajattelemaan menetetyksi. Avonainen rakkaussuhde omaisiin ja heiltä saatu lohdutus vaikuttivat arvatenkin enemmän kuin Kihlman aavistikaan siihen, että hänen sielunsa vain poikkeukselta oli niin tuskallinen kuin viimeinen kirjeote ilmaisee. Hän oli liian rehellinen luonne antautuakseen semmoiseen salakähmäisyyteen, mistä monelle uhkan alaiselle suurimmat tuskat koituvat — kun näet rakkaimmiltaan peittää sielunsa ahdistuksen ja sen syyt. — Huolestuttavinta lapsista oli se, että isän voimat ilmeisesti heikkenivät. Eikä ihme, kun hän ei enää saanut nukkua, hän joka ennen oli vaipunut uneen niin pian kuin oli laskeutunut vuoteelleen. Niin häntä ahdistivat omantunnon vaivat, että hän tarpeettomasti oli pannut perityn omaisuuden alttiiksi, ja kuvittelu, että perhe, jos voimat pettäisivät, jäisi köyhyyteen. Ymmärrettävästi kaikki tämä — ei suinkaan köyhyyden pelko, vaan isän sisälliset ja ruumiilliset kärsimykset — syvimmin koskivat Hilda Kihlmaniin, mutta koko ajan hän osoitti erinomaista mielenrentoutusta. Hän sulki raskaat huolensa sydämeensä, jotta hän ei purkamalla niitä enentäisi miehensä ahdistusta.

Vielä vuoden lopulla on asema muuttumaton. Essenille Kihlman kirjoittaa (3/11): "Liikeasemastani en voi ilmoittaa mitään rauhoittavaa. Olen kokonaan riippuvainen Fabian von Schantzista, enkä tiedä mitä hän saa aikaan. Ei hän vielä ole tehnyt vararikkoo, mutta minulle on tietämätöntä voiko hän välttää sitä. Minä puolestani toivon vähän. Tulevaisuus on siis pimeä. — Olen koettanut valmistautua siihen, mikä tulee. Mutta luontoni ei todellakaan ole luotu kestämään niin suuria kärsimyksiä kuin näyttää olevan tulossa. Olen hento (vek), liian hento, ja voimani murtuu helposti."

Huolimatta Schantzin ponnistuksista — hän oli syksyllä jälleen lähtenyt ulkomaille — pantiin, Kalevan anomuksesta, Lahden yhtiö 18 p:nä jouluk. 1879 konkurssitilaan. (Hämeenlinnan höyrysaahyhtiö pantiin konkurssiin lokakuulla 1880). Puolentoista vuoden epävarmuus oli vihdoinkin ohi, eikä Kihlmanilla ollut muuta neuvoa kuin tyytyä kohtaloonsa. Ja vaikka hän oli sanonut olevansa "hento, liian hento", hän ei ainoastaan mukautunut oloihin, vaan osoitti jälleen verratonta sitkeyttä, jopa niin kestävästi, että hän voitti kukistuessaankin. Se ihme näet tapahtui, että hänen onnistui suorittaa kaikki sitoumuksensa ja että hän ei ollut puilla paljailla sittenkään, kun oli menettänyt koko omaisuutensa!

Kamppailu kesti kumminkin vuosikautia, mutta tila ei myönnä meidän kuvata sitä yksityisseikkoja myöten. Sen sijaan luomme tässä vain katsauksen siihen asiaan menoon, joka vihdoinkin vapautti Kihlmanin hänen tukalasta asemastaan.

Helmikuulla 1880 ilmoitti Kihlman Suomen pankille ja Yhdyspankille, joilla oli suurimmat saatavat Schantzilta, että Kaleva uhkasi häntä lainhaulla Lahden yhtiön ennen mainitun 75,000 mk:n suuruisen velan johdosta, josta hän kolmen muun kanssa oli takauksessa, ja anoi, että hänelle myönnettäisiin oikeus antaa vakuus 1/4 osasta velkaa korkoineen, s.o. 20,500 mk:sta. Tämä aiheutui siitä, ettei hän heti voinut suorittaa sitoumuksiaan eikä ilman lupaa tahtonut suosia toista velkojaa toisten kustannuksella. Hänen mielestään olisi konkurssimenettely ehdottomasti ollut epäedullinen velkojille; hän näet ei epäillyt voivansa aikaa voittaen täyttää velvollisuuksiaan, jollei häntä pakotettaisi vararikkoon. Tutustuttuaan Kihlmanin pesäluetteloon pankit antoivatkin myöntävän vastauksen.

Lyhennettynä oli pesäluettelo seuraavanlaatuinen:

Kirjaan pantu arvo Rahaksimuunto-arvo

Kiinteistöjä Smk 72,300:— Smk 61,500:—
Osakkeita " 448,580:— " 247,650:—

Obligationeja " 43,778:— " 46,986:—
Varmoja saatavia " 58,503:— " 58,503:—
Epävarmoja " 104,383:— " 3,131:—
Yht. Smk 727,544:— Smk 417,770:—

Irtaimisto Smk 8,000:— Smk 8,000:—

Ei mitään velkoja, mutta sitävastoin:

Sitoumuksia Hämeenlinnan Höyrysaha-OY:n puolesta 487,500:—
Sitoumuksia Lahden Höyrysaha-OY:n puolesta 359,100:—

Osakkeista mainittakoon pääerinä: 92 Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusos. (n. 1400 kpl), 55 Yhdyspankin ja 160 Pohjoismaiden Osakepankin os., 17 Nokian oy:n os. (à 200), 700 Vaasan Puuvillateollisuus OY:n os. (a 50) sekä osakkeet Lahden ja Hämeenlinnan höyrysahtiöissä (nyt arvottomia). Näistä myytiin selvityksen aikana kaikki pankkiosakkeet ja osa teollisuusosakkeista, mutta m.m. Tampereen osakkeita jäi 50 edelleenkin Kihlmanin haltuun.

Joulukuulla 1880 ilmoitti Kihlman, että Lahden yhtiön omistama Lakomäen talo Viitasaaren pitäjässä oli myytävä pakkohuutokaupalla 17 p:nä s.k., ja kun ei muista ostajista ollut tietoa, pyysi hän saada ostaa talon — joka oli rasitettu Suomen pankin antamalla 300,000 mk:n kiinnityslainalla, mistä m.m. Kihlman oli täytetäkauksessa korkeintaan 150 à 160,000 mk:sta. Pyyntöön suostuttiin sillä ehdolla, ettei hinta nousisi yli 125,000 mk ja että Kihlman asetettaisiin hallinnon alaiseksi, jota hoitaisi Kihlman itse ja lakitieteiden kandidaatti Theodor Wegelius.

Helmikuun 9 p:nä 1881 Kihlman ilmoittaa 90,000 mk:sta ostaneensa Lakomäen, jonka laajoilla (n. 14,000 tynnyrinalaa) mailla kasvoi hyvä metsä, ja anoo saada arvopaperi-panttia vastaan ottaa 50,000 mk:n lainan, voidakseen käyttää hyväkseen talon metsää. Anomukseen myönnyttiin samoin kuin samanlaisiin myöhempiin pyyntöihin, nimittäin 28 p:nä marrask. 1881 (50,000), 19 p:nä lokak. 1882 (100,000) ja 21 p:nä elok. 1883 (40,000). Viimeisen anomuksen ohella Kihlman saattoi jo ilmoittaa, että 1881 v:n metsänhakuu oli tuottanut voittoa 84,933 mk, ja odotettiin 1882 v:n hakuusta 40 à 50,000 mk:n voittoa.

Helmikuun 8 p:nä 1884 esitetyt tilit vuosilta 1881 — 1883 osoittavat, että velkoja oli suoritettu 339,761 mk; jäljellä olevat velat korkoineen (à 5 %) nousivat 425,358 mk:aan, mutta varoja oli 411,721, joten vajeus oli enää vain 13,637.

Hallinto, joka alkujaan oli toimeenpantu kahdeksi vuodeksi, pidennettiin nyt vuodeksi eteenpäin, ja sen jälkeen vielä pari kertaa, niin että se oli voimassa elokuun 1 p:ään 1886. Tilinteot osoittavat jatkuvaa menestystä. Helmikuun 10 p:nä 1885 olivat varat 572,954 mk, velat 483,612, joten ylijäämä oli 89,342, ja 5 p:nä marrask. s.v. olivat velat vähentyneet 271,944 mk:aan, jota vastoin varoja oli 352,007 s.o. ylijäämä teki 80,063. Viimeinen tilinteko tapahtui 28 p:nä heinäk. 1886, ja silloin oli velkoja vain 83,520 mk, varoja 168,098, ja ylijäämä siis 84,578. Hallinto ilmoitti samalla, että sen toiminnan aikana oli velkoja suoritettu: Hackman ja Kumpp:lle 5560; Kalevalle 15,474; Yhdyspankille 250,522; Suomen pankille 276,526 ja V. Heikelille 54,673, jonka ohella vielä oli maksamatta 82,827: Summa Smk 685,586. Suorittamattoman määrän tarjoutui Kihlman kohta maksamaan.

Lähes 700,000 mk tuli siis liikeyhteys Fabian von Schantzin kanssa maksamaan Kihlmanille, mutta silti hän oli tyytyväinen päätökseen. Hän oli suorittanut kaikki sitoumuksensa ja vielä 6 % korkoa koko ajalta — jota vastoin pankkivaltuusmiehet arvioidessaan Kihlmanin varoja 1880 olivat epäilleet, riittäisivätkö ne lopullisesti rahaksi muutettuina enempään kuin 50 %:iin vastattavasta. Arviota, johon tietenkään ajan kurssiolot vaikuttivat, pidettiin niin luotettavana, että toiminimi Paul Wahl & Kumpp. Viipurissa, jolla oli 40,000 mk:an saatava Lahden yhtiöltä, suostui heti vastaanottamaan 50 % lainasta täytenä maksuna. Myöhemmin Kihlman kuitenkin suoritti toisenkin puolen tätä lainaa. — Ohimennen mainittakoon, että Kihlman näyttää — emme tiedä millä perustuksella — toivoneen, että pankit tyytyisivät 5 % korkoon, mutta todellisesti hänen täytyi suorittaa 6 %.

Arvostellessaan niitä seikkoja, jotka olivat myötävaikuttaneet onnelliseen tulokseen, asetti Kihlman ensi sijaan sen, että velkojat ja varsinkin pankkivaltuusmiehet, luopuen tavallisesta menettelystä, myöntivät omaisuuden vähitellen tapahtuvaan rahaksimuuttoon. Sitä ilman olisivat kaikki ponnistukset olleet turhia. Toinen edullinen seikka oli se, että takausmiehen sallittiin ostaa Lakomäen talo, jonka metsien käyttö hallinnon aikana antoi voittoa lähes 160,000 mk, ja oli siinä lehtori Gaddin suoma taitava ja utterava avustus ollut suuriarvoinen. Lopuksi mainitsemme yhden seikan, josta Kihlmanin itsensä ei sopinut huomauttaa, nimittäin luottamuksen hänen rehellisyyteensä ja tunnollisuuteensa. Jollei velkojilla ja erittäin pankeilla olisi ollut ehdotonta luottamusta häneen, niin olisi kai tavallisuuden mukaan vaadittu kiireellistä rahaksimuuttoa. Se sekä hallinnon — lähinnä Kihlmanin — uupumaton harrastus ja tarmo ensiksi ja viimeiseksi veivät hänet voittoon.

Kihlmanille erittäin kuvaavana lisättäköön edelliseen vielä seuraava piirre. — Kun Kihlmanin omaisuus asetettiin hallinnon alaiseksi, sai hän nimenomaisen luvan käyttää hyväksensä kaikki palkkauksensa, ja se johti hänet keväällä 1880 perustamaan "hiljaisen" yhtiön nimeltä OLHL (hänen poikiensa nimien alkukirjaimet), johon kuului hänen vaimonsa ja lapsensa. Tätä yhtiötä varten hän alakuloisina hallintovuosina säästi sievoisen summan (useita kymmeniä tuhansia markkoja). Mutta ei siinä kyllä. Lainaamalla Oswaldin nimessä kauppaneuvos Otto Malmilta tarpeelliset rahat hän lunasti sille 9 niistä Tampereen yhtiön osakkeista, jotka hänen täytyi myöä, ja kun paras osa Lakomäen metsää oli käytetty velkojen suorittamiseen, hän järjesti asiat niin, että OLHL-yhtiö osti sen omakseen. Näin Kihlman tahtoi turvata omaistensa toimeentulon. Toiminimellä, joka tuskin oli tunnettu perheen ulkopuolella, oli oma kirjanpito, eikä Kihlman myöhemminkään katsonut sen omaisuutta itselleen kuuluvaksi; yhtiö purkautui vasta parikymmentä vuotta myöhemmin.

* * * * *

Pitkän, Kihlmanin elämässä tärkeän episodin jälkeen, joka alkoi niin tuhoa ennustavasti, mutta kuitenkin päättyi verraten onnellisesti, palaamme 1880 v:n alkupuoleen. — Vuosi oli perheessään alkanut surun merkeissä. Tammikuulla kuoli Kihlmanin anoppi, hovioikeudenneuvoksetar Forssell, ja rouva Kihlman oli samaan aikaan vuoteen omana. Kumminkin sairas toipui ja kun, niinkuin tiedämme, asiat pian järjestyivät niin, että Kihlmanille näyttäytyi pelastuksen mahdollisuus, silloin muuttui hänen mielialiansakin. Kirjeistä katoavat tuskalliset masennuksenilmaisut, ja sen sijaan ne jälleen kuvastavat päivien loppumatonta puuhaa, joka lukuvuoden lopulla, tavallisuuden mukaan, kasvoi kaksinkertaiseksi. Muun muassa oli hänen laadittava vuosikertomus, eikä puheen ainetta puuttunut. Hallitus oli näet noudattamatta 1877 v:n säätyjen anomusta suomalaisten koulujen perustamisesta ensin antanut asiain levätä puolitoista vuotta ja sitten 1879 asettanut suuren komitean kouluasiaa tutkimaan koko sen laajuudessa. Komitea, jonka enemmistö oli ei-pedagogeja ja taatusti ruotsinmielisiä, oli saanut mietintönsä valmiiksi maaliskuulla 1880. Siinä ehdotettiin, alkujaan toisen kotimaisen kielen opetuksen nimessä, latinankielen lykkäämistä 4:nteen luokkaan, joten kolmesta alimmasta luokasta muodostettaisiin pohjakoulu — yhteinen erisuuntaiselle myöhemmälle opetukselle. Sanalla sanoen: kyseessä oli koululaitoksen perusteellinen uudistus. Kihlman puolestaan todistaa vuosikertomuksessaan, että ainakin normaalilyseossa toisen kotimaisen kielen opetuksen tulos oli parempi kuin missään muussa aineessa; torjuakseen ehdotusta latinan lykkäämisestä hänellä ei ollut tarpeeksi tilaa, mutta hän huomauttaa, että sen toteuttaminen tietäisi suurempaa mullistusta koulun alalla, kuin koskaan ennen oli ajateltu, ja että kansanedustajat eivät suinkaan olleet sitä tahtoneet. Helppo on moittia, vaikea luoda uutta parempaa. "Tieto siitä tekee koulunopettajan varovaiseksi; ne, jotka eivät tunne kouluoloja, eivät epäile ehdottaa mitä rohkeimpia, mitä mullistavimpia muutoksia."

Normaalilyseo päätti työnsä 31 p:nä toukok., syystä että se nyt oli muuttava uuteen taloonsa. Muutto tapahtui mainitun päivän iltapuolella. Seuraavana päivänä muutti Kihlman itse perheineen huokeampaan asuntoon, nimittäin suomalaisen alkeiskoulun kolmanteen kerrokseen. Kesäksi oli päätetty asettua Tampereelle. Isännöitsijä, konsuli Wahlgren, oli näet heikontuneen terveyden tähden pyytänyt virkavapautta, ja kesäkuun keskivaiheilta elokuun loppupuolelle oli hänen asuntonsa Kihlmanin käytettävänä. Kesäkuu kului kuitenkin enimmäkseen Helsingissä, nuorimman pojan sairauden takia. Täältä kirjoittaa isä (11/6) Oswaldille, joka toukokuulla tultuaan filos, kandidaatiksi oli lähtenyt Lappiin kasvitieteellisiä tutkimuksia varten: "Sen jälkeen kuin vaikea (s.o. lukukauden loppu- ja muutto-) aika on ohi, on minulla ollut vähän rauhaa, niin että olen voinut lukea, en sanomalehtiä, noita ajanhukkaajia, vaan kirjoja, lukea levollisesti ja mietiskellen. Olen tutustunut mieheen, josta kyllä olen kuullut puhuttavan, mutta jota en ennen ole tuntenut, nimittäin tanskalaiseen, S. Kierkegaardiin. Hän oli ensi luokan nero, totuuden mies, ja ajatteli olemassaolonsa tarkoitusta, ja uskalsi sitten olla mitä ajatteli. On tosi nautinto kohdata tosi-ihminen tässä maailmassa, missä alituisesti tapaa näköihmisiä (skenmänniskor). Jumala johtakoon Sinua, Oswald, totuudessa!"

Tampereella käytti Kihlman aikansa samanlaiseen tarkastustyöhön kuin kesällä 1869, samalla kuin hän hoiti isännöitsijän tehtäviä. Tästä hän kirjoittaa Ekströmille (24/7): "Pellavateollisuus on hyvin mutkallinen ja vaatii ymmärtääkseni suurta huolta ja kokemusta. Hyvällä järjestyksellä on paljon, paljon voitettavissa ja huonolla järjestyksellä paljon menetettävissä. Mitä enemmän tutkin tehdastyötä, sitä enemmän huomaan, miten tärkeää on perehtyä yksityiskohtiin voidakseni itsenäisesti arvostella asioita. Luulen, että tämä pitempi oloni täällä tuottaa hyötyä yhtiölle, ja itse olen tyytyväinen, että olen saanut tilaisuutta yksin todellisesti johtaa tätä liikettä. Kun isännöitsijä on kotona, ei tule kysymykseen kurkistaa joka nurkkaan. Nyt sitä vastoin ovat kaikki sopet avoinna, jos tahdon tarkastaa niitä — ja minä tahdon!" — Tilaukset olivat melkoisesti enentyneet, sillä kansan ostokyky oli kasvanut. "Teollisuuden kukoistus riippuu kansan hyvinvoinnista." —

Tämän yhteydessä mainittakoon, että Wahlgren ei palannut terveenä, vaan täytyi hänen syksyllä luopua toimestaan, ja tuli hänen sijalleen 1881 v:n alusta ruotsalainen (Göteborgista kotoisin oleva) C. L. Lundström. Samoin erosi 1880 konetehtaan päällikkö, saksalainen insinööri H. Kauffmann, jonka sijaan saatiin kotimainen mies, ennen Varkauden tehdasta johtanut R. Munsterhjelm. Vihdoin tapahtui

1882 pellavatehtaan teknillisen johtajankin vaihto, siten että entinen saksalainen teknikko erotettiin ja että hänen sijaansa otettiin tälle paikalle ensimmäinen suomalainen mies, insinööri J. Theodor Durchman, joka oli Kihlmanin oppilaita normaalikoulusta. — Tämän ohella lisättäköön, v:lta 1881, että silloin muunnettiin yhtiön irtisanottavat kiinnityslainat, yhteensä 900,000 mk, obligatiolainaksi (500,000 + 200,000 + 200,000), jonka toimen kautta yhtiön raha-asema melkoisesti vakaantui, samalla kuin korkoja säästettiin ja myöskin vapauduttiin pitkällisestä velkasuhteesta Suomen pankkiin.

* * * * *

Emme ole vielä maininneet sanaakaan Kihlmanin koulupuheista, ja kuitenkin hän rehtorina piti pari ja useampiakin joka vuosi s.o. lukukausien alkaessa ja päättyessä ja muulloinkin, milloin aihetta ilmaantui. Puheet ovat kaikki säilyneet, sillä hän kirjoitti aina edeltäkäsän puheensa. Siitä johtui, että hän, vaikka kehoitukset ahkeruuteen, oppi- ja loma-aikojen oikeaan käyttämiseen ja kaikenlaiset varoitukset niinkuin koulupuheissa ainakin yhä uudistuivat, ei kuitenkaan ykstoikkoisesti ja ikävästi toistanut itseänsä. Päinvastoin tuntuvat lyhyetkin puheet niin sanoakseni tuoreeltaan ajatelluilta, ja kun niiden julkilausumistakin leimasi hänen vakava henkensä, hänen hiljainen, mutta sentään kuuluva ja ikäänkuin tarkkaavaisuutta vaativa äänensä, niin ei käyne epäillä, että toinen tai toinen sana iti ja kantoi hedelmiä.

Tietenkin Kihlman puheissaan mielellään käytti hyväkseen olevien olojen tarjoamia aiheita, ja silloin hän omituisen hartaasti etsien asian ydintä koetti selvittää ja teroittaa ilmiöiden aatteellista puolta tavalla, joka kiinnitti ainakin kehittyneemmän nuorison osan mieltä. Lukuvuoden alussa 1880 oli hänellä erikoisena puheen aiheena se, että normaalilyseo 16 vuoden jälkeen vihdoinkin aloitti toimintansa oman katon alla. Rehtorin silloisesta puheesta seuraa tässä pääosa.

Huomautettuaan, miten koulun laatuun erikoinen sisällinen elämä menestyäksensä vaatii vastaavaa ulkonaista rakennusta sekä miten normaalilyseon aikoja sitten suunniteltu talo erinäisistä syistä oli jäänyt rakentamatta, kunnes hallituksen hyväntahtoisuus lopulta oli aikaansaanut, että koulu nyt ilokseen saattoi alkaa työnsä tarkoituksenmukaisessa omassa kodissa, jatkoi hän:

"Jos vertaa tätä taloa koulutaloihin, joita vielä tämän vuosisadan alulla käytettiin, ei ainoastaan huomaa, kuinka käsitys koulun tarpeista on kasvanut, vaan myöskin kuinka koulun tärkeys ja merkitys on edistynyt yleisessä tietoisuudessa. Semmoinen talo kuin tämä on siihen nähden tärkeä todistaja. Eivät ole vähäiset ne kustannukset, jotka rakennus on vaatinut. Mutta näitä kustannuksia, näitä suuria uhrauksia ei ole vältetty, kun on ymmärretty, mikä ääretön merkitys koululla on yhteiskunnassa. Eikä koulurakennukseen käytetyt rahat ole hukkaan heitetty, yhtä vähän kuin jyvät, jotka kylväjä näennäisesti heittää hukkaan maahan. Ei ne ole hukkaan heitetty, vaan päinvastoin talletettu, ei, ne on enemmän kuin talletettu, ne on tehty hedelmällisiksi, vuotuista korkeaa korkoa tuottaviksi, niin — ne ovat enemmän kuin hedelmällisiä, ne ovat se pääoma, jossa on yhteiskunnan tulevaisuus, samoin kuin maahan heitettyssä siemenessä on miljoonien ihmisten toimeentulo tulevina vuosina. Tämä on ymmärretty, ja sen mukaan on toimittu. Tämä talo todistaa sen."

"Sen, joka tahtoo harrastaa korkeaa ja jaloa päämäärää, täytyy valmistautua siihen, että hänen harrastustaan ei arvioida arvon mukaan, vaan päinvastoin ymmärretään väärin, jopa ymmärretään niinkin väärin, että mitä uhrautuvaisemmin hän toimii, sitä hyödyttömämpänä, jopa vahingollisempänä pidetään hänen ahkeruustaan. Semmoinen on varsinkin toiminta henkisellä alalla, erittäin kasvattajan toiminta. Kasvattaja ei saa pitää silmällä lähintä, hän ei saa pyytää nähdä kypsiä hedelmiä, hänen täytyy tehdä työtä toivon hyväksi. Hänen tulee tietää, että jaloimmat hedelmät kypsyvät hitaasti. Odottaessaan tulee hänen seisoa lujana eikä kärsimättömyydestä kääntyä yleisen mielipiteen tuulenpuuskien mukaan. Kuinka hän muutoin kasvattaisi muuta kuin tuuliviiriä. Mutta ei ole lainkaan helppoa väsymättömästi harrastaa kaukaista päämäärää, varsinkin kun työ pitkiin aikoihin ei saa tunnustusta, vaan käsitetään väärin. Siinä moni työntekijä väsähtyy, ja parhaatkin opettajat tuntevat kiusausta antautua masennukseen ja toivottomuuteen, josta voimat herpaantuvat ja toimi käy tarmottomaksi. Mutta jos pysyy ihanteen uskossa, niin tulee — semmoinen on Jumalan johto — virkistyksen aikoja tai ainakin hetkiä, jolloin huomaa, että uskollinen työ ei ole ollut turhaa. Minun mielestäni on tämä päivä sellainen virkistävä päivä, sillä tänään on meillä tämän koulun opettajilla ilo nähdä ja kokea, että harrastuksemme kuitenkin on saavuttanut tunnustuksen, joka ei ole halveksittava. Miten raskaana tämä talo seisookin tässä silmiemme edessä, se on kuitenkin aatteellinen rakennus, sillä siinä on aate toteutettu."

"Mutta jokainen virkistys on lepo hetki, jona tosin saa levähtää, mutta ainoastaan kootakseen uusia voimia uusiin ponnistuksiin. Jokainen palkinto sisältää kehoituksen jatkuvaan taisteluun. Ainoastaan iäisyyden rannalla viittailee oikea voitonpalmu. Vasta iäisyydessä on Jumalan kansalle — jumalallisten ihanteiden uskollisille taistelijoille — rauha valmistettuna. Siellä iäisyydessä on palkinto lepoa ja rauhaa. Ei niin ajassa. Täällä on vastuunalaista tulla palkituksi, sitä vastuunalaisempaa, mitä suurempi palkinto on. Siten tuottaa tämä rakennus meille koulun opettajille yhtä suuren vastuun kuin se uhraus,

jota sen aikaansaanti on vaatinut. Ilahduttavaa on sivistyksen ystäville astua näihin valoiseihin saleihin, mutta opettajalle se on samalla raskasta. Miten, hän kysyy itsekseen, miten voin minä tyydyttää sitä luottamusta, joka on minulle osoitettu. Miten täytän suuret vaatimukset, jotka isänmaan uhrausten kautta on minuun kohdistettu? Siten hänen ilonsa rajoitetaan, hänen ilonsa tulee vakavaksi, tietoisuus vastuun painosta, jota hän kantaa, ajaa hänet lepopaikalta liikkeelle, ajaa hänet itseensä, ihanteiden maailmaan, s.o. Jumalaan. Jumalan luona vastuuta ei suinkaan hyvällä pois, päinvastoin velvollisuudet vahvistetaan ja teroitetaan, teroitetaan sekä syvyyteen että laajuuteen nähden. Mutta siellä saavutaan kuitenkin korkealle asemalle, joka on yläpuolella tilapäistä moitetta ja myöskin tilapäistä kiitosta. Jumalan luona pääsee lujaan asemaan, jolla voi seisoa tyynenä keskellä ajan myrskyjä. Sama Jumala, joka antaa ihmisen nähdä ihanteen, osoittaa myös tien päämäärään, hän, kaiken voiman ja väkevyyden Jumala, lahjoittaa tyhjentyttömästä vahvuudestaan (voimaa) halvalla ihmiselle, joka ei pyydä olla enempää kuin ainoastaan Jumalan palvelija. Mutta palvelijan tulee, jos hän tahtoo olla hyvä ja uskollinen palvelija, ennen kaikkea huomata Herransa viittaus. Tätä viittausta täytyy meidän opettajien joka päivä ja tunti noudattaa nuorisoa johdattaessamme, niin on meidän tekeminen, jos tahdomme olla Jumalan oikeita avustajia ja rakentaa jotain pysyvää sekä aikaa että iäisyttä varten. Meillä täytyy olla Jumala muassamme — taikka oikeammin: meidän täytyy olla yhdessä Jumalan kanssa, jos työmme huolimatta kaikista uhrauksista ei ole oleva hukkatyötä. Tehdä työtä ja kumminkin tehdä työtä turhaan! Kuinka kauheaa! Ja kumminkin käy helposti niin. Jollei Herra rakenna huonetta, jollei henkistä rakennusta pystytetä Jumalan tahdon mukaan ja suunnitella niin, että hän voi olla osallisena työssä, niin rakentajat tekevät turhaa työtä. Jatkakaamme siis, kunnioitetut virkaveljet, voimistuneina harrastuksemme menestyksestä ja käsittäen elämäntehtävämme entistä syvemmin taisteluna, joka on osanamme. Se olkoon kiitoksemme isänmaalle, hallitukselle ja kaikille, jotka ovat myötävaikuttaneet tätä taloa rakennettaessa."

"Tekin, tämän oppilaitoksen nuoret oppilaat, ymmärtänette, ettei näitä saleja ole avattu Teille, jotta Te täällä tekisitte kujeitanne ja laiminlöisitte velvollisuuksianne. Oppiakseen ja harjoittaakseen semmoista ei tarvita semmoista taloa kuin tämä. Kujeita ja laiskuutta opitaan kadullakin. Täällä tulee Teidän vanhempienne, opettajienne, isänmaanne tahdosta — huomaa, Jumalan tahdosta — oppia jotain muuta. Kun tulette tänne, ei vaadita, että Teillä on tietoja, mutta sitä vaaditaan, että Te niin kauan kuin olette täällä tahdotte hankkia itsellenne tietoja. Ei myöskään vaadita, että te kaikissa kohden osaatte oikein käyttäytyä, mutta sitä vaaditaan, että Te annatte opettaa itsellenne miten Teidän on käyttäytyminen. Vihdoin ei vaadita, että Teidän tulee olla nuhteettomia, mutta sitä vaaditaan, että Te annatte oikaista virheitänne ja itse ahkerasti harrastatte edistyksenne tiedoissa ja hyvissä tavoissa. Te, normaalilyseon oppilaat, olkaa normaalioppilaita, ei ainoastaan nimeksi vaan tosiseossa. Te olette normaalioppilaita, jos te olette kuuliaisina niitä kohtaan, joilla on käskynvalta Teihin nähden, ja jos olette tiedonhaluisia. Harrastakaa sitä päivä päivältä. Silloin *Te* oikein kiitätte isänmaata tästä talosta. Niin, tämän talon uskon minä erittäin Teidän hoitoon. Pitäkää sitä tavallaan omananne. Ettehän Te tahdo vahingoittaa tätä kallista omaisuuttanne; ettehän Te tahdo ainoallakaan likapilkulla pilata talon puhtautta. Päinvastoin tahdotte pitää silmällä, ettei kukaan muukaan tahraa sitä, mikä on ilonne. Sitä odotan ja toivon Teiltä. Ettekä Te petä luottamustani." —

Miten hyvin Kihlman viihtykään uusissa kouluhuoneissa ja rakkaassa koulutyössään, oli hänen mielensä vielä tänä syksynä jotenkin raskas. Inhimillisesti arvostellen hän oli kykenemätön suorittamaan kaikki takuusitoumuksensa. "Mutta eihän mitään ole Jumalalle mahdotonta." — "Terveys on syksyllä ollut hyvä", hän jatkaa Essenille (5/12). "Kumminkin painavat ne taakat, joita minun täytyy yksin kantaa sisässäni, toisinaan niin, että tahdon menehtyä. Olen kiitollinen jokaisesta auringonsäteestä, joka valaisee synkkää polkuani." Mutta jo parin viikon päästä oli ääni muuttunut. Hän oli ostanut Lakomäen talon ja kirjoittaa (18/12) Gaddille: "En voi kieltää, että tänään ensi kerran kahdessa vuodessa toivon valo on koittanut. Siitä on minun ensi kädessä kiitettävä Sinua, joka olet auttanut minua (metsän) arvioimisessa ja edelleen luvannut apuasi. Ilman Sinua olisi toivoni mennyt."

* * * * *

Alkupuolella vuotta 1881 merkittäköön pari kuolemantapausta. Helmikuulla kuoli Kihlmanin lanko, Keuruun rovasti F. H. Bergroth. Heidän välinsä ei koskaan ollut erittäin läheinen (intim), mutta silti aina hyvä, ja Kihlman pani arvoa vainajan iloiseen luonteensa laatuun, joka "sekin oli lahja"; vainajan leski Hilda Bergroth, Angelika Kihlmanin sisar, kuoli puolitoista vuotta myöhemmin elokuulla 1882. Samaan aikaan kuin Bergroth kuoli Fredrik Cygnaesuskin, "suuri idealisti" kirjoittaa Kihlman Essenille, "ja mahtava puhuja, joka toisinaan pystyi vaikuttamaan yleisöön. — Mahtajat (koryfeerna) katoavat katoamistaan, ja jäljelle jää pelkkiä arvoisia kansalaisia (!)"

Kotielämä oli tavallista hiljaisempaa, vanhemmat pojat kun olivat ulkomailla. Parantaakseen terveyttään oli Lorenzo jo syksyllä lähtenyt Sveitsiin, ja toukokuulla matkusti Oswald Strassburgiin, harjoittaakseen opintoja ja valmistakseen väitöskirjaa kasvitieteen alalla. Äiti se pääasiassa ylläpiti kirjeenvaihtoa poissaolevien kanssa, mutta isäkin kirjoitti milloin aika myönsi, ja hänen kirjeistään me poimimme piirteitä, jotka kuvaavat kirjoittajaa itseään ja oloja. Niin hän esim. (20/5) kirjoittaa

Oswaldille: "Minua on sydäimestä ilahduttanut, että Sinulla on ollut onni saada asua (pastori Koppin) perheessä, joka ei kohtele Sinua vieraana, vaan perheen ystävänä. Niinikään olen iloinen siitä, että toiveesi opettajaasi nähden ovat täyttyneet. On verraton etu tavata taitava, kelpo opettaja. Silloin sujuu työ riemuisasti, vaikka tunteekin oman vähäpätöisyytensä. Tyydytys, jonka kokee työskennellessään semmoisen henkilön johdolla, on suloisinta mitä elämä tarjoaa. Mutta mahdotonta on aina tehdä työtä. Väliin ja varsinkin iltaisin on lepo tarpeen, lepo toisten seurassa. Toverielämä antaa kyllä jotain, mutta ei kaikkea. Jos sitä vastoin on vapaa pääsy perheeseen, aito saksalaiseen perheeseen, missä rauha ja Gemüthlichkeit vallitsee, silloin on oikein niinkuin olla pitää. Silloin on ilo täydellinen. Tämän tiedän omasta kokemuksestani." —

Toukokuun 12 p:nä vietettiin yleisesti maassa Snellmanin juhlaa. "Dagbladilla ei sinä päivänä ollut tilaa rivillekään Snellmanista. Onhan sekin kuvaavaa. Minäkin olin juhlassa." — Myöhemmin (2/7) Kihlman kirjoittaa Snellmanista: "Hän on sairas ja raihnainen. Eräänä iltana puolitoista viikkoa sitten kävin hänen luonaan. Oli surkeaa nähdä suurta miestä niin kärtyisenä omassa kodissaan. Hän pelasi lautapeliä minun kanssani, mutta ei osannut peliä eikä tehnyt neuvojeni mukaan, vaan aina päinvastoin ja hävisi tietysti. Mutta hän väitti vain, että minulla oli papinonni." — Kihlmanin käynti Snellmanin luona tapahtui vajaata kahta viikkoa ennen tämän kuolemaa. Snellman kuoli näet heinäkuun 4 p:nä kesäasunnossaan Kirkkonummella. Kihlman oli hautajaisissa läsnä.

Edellisestä tiedämme, että jälleen puuhattiin uudistuksia koulunalalla. Molemmille pojilleen Kihlman kirjoittaa, että koulukysymys oli ratkaistu senaatissa: latinan kieli oli lykättävä ylempälle luokalle. Se merkitsi uuden perustuksen laskemista maan sivistykselle, koulun "täydellistä uudistusta (omgestaltning) kalastustentarkastajan (J. A. Malmgren'in) ja kaasuinsinööri (Edvin) Bergrothin mielipiteiden mukaan (!)" Kirjoittajan vakaumus on, että siitä oli koitua vahinkoa nousevalle polvelle ja koko maalle, ja heti alussa suurta sekaannusta. Ehdotus oli kesäkuun alkupuolella lähetettävä Pietariin. Tarkoitus oli, että keisari hyväksyisi uudistuksen ennen valtiopäiviä. "Jos niin tapahtuu", ennustaa Kihlman, "syntyy suuri hälinä maassa, sillä on toimeenpantu muutos, jota ei kukaan ollut pyytänyt."

Tämä seikka painoi siinä määrin Kihlmanin mieltä että hän ei tiennyt mitä aihetta käsittelee vuosikertomuksessaan koulun toiminnasta. "Kaikki mitä puhuu kouluasioista on hukkaan heitettyä", sanoo hän Oswaldille. Sittemmin hän otti "tarkastaakseen usein julkilausuttua mielipidettä, että maan pedagogit eivät ymmärrä kouluasioita". Lukija, joka ei tunne 1870- ja 80-lukujen kouluhistoriaa meillä, saattaisi helposti luulla, että Kihlmanin kirjoitus oli jonkunlainen Don Quijoten hyökkäys tuulimyllyjä vastaan, sillä nykyään on vaikea olettaa, että koulunopettajia koskaan tositeossa olisi katsottu kykenemättömiksi arvostelemaan kouluasioita. Mutta todellisesti oli mainittuna aikana sellainen käsitys jotenkin yleinen varsinkin vallanpitäjissä. Kuinka se esiintyi parooni von Kothenissa näyttää m.m. seuraava ote eräästä hänen kirjeestään (15/3 1871) ylitarkastaja C. Synnerbergille, joka parast'aikaa oli tarkastusmatkalla: "Etsikää varsinkin semmoisia henkilöitä, joita voidaan suositella oppi- ja myöskin realikoulujen rehtoreiksi, koettakaa istuttaa heihin eloa ja henkeä, ja osoittakaa yleensä, että sentimenttaalin, pöyhkeä, uudenaikaisesti pedagoginen suunta (aera) laulaa joutsenlauluansa ja että Herra Ylitarkastaja on eforus, joka ei ole riippuvainen pedagogisista yhdistyksistä, vaan itse tutkii ja päättää kaikki, mikä koskee sitä alaa, joka on Herra Ylitarkastajalle määrätty [V. T. Rosenqvist, Carl Synnerberg, s. 48 (Särtryck ur Sv. Litteraturskpts Förhandlingar o. Uppsatser 29). — Kertoman mukaan olisi J. V. Snellmankin kerran, kun Kihlman 1870-luvun alussa alkoi hänelle puhua kouluasiain surkeudessa, vastannut hänelle tuolla paradoksilla: 'eivät koulunopettajat käsittää pedagogiikkaa.' Tämä oli sitä enemmän katkeroitannut toisen mieltä, kun hän suuresti kunnioitti Snellmania.]." Kun taas kysymme, miten tämä mielipide pysyi voimassaan Kotheninkin ajan jälkeen, niin emme erehtyne olettaessamme, että syynä siihen olivat kielikysymys ja puoluetistelut. Koulunopettajat olivat suureksi osaksi suomenmielisiä ja heitä pidettiin yleensä sellaisina. Siitä seurasi luonnollisesti, että hallitus, joka ylipäätään vastusti suomalaisuutta, ei halunnut kysyä neuvoja pedagogeilta. Ja mukavinta oli päästä siitä toistamalla lausetta: pedagogit eivät ymmärrä kouluasioita! — Tietysti ei Kihlmanin ollut vaikea osoittaa, että mainittu koulunopettajiin kohdistettu syytös oli täydellisesti todistamaton ja vailla todennäköisyyttäkin, ja sen vuoksi hän päätti kirjoituksensa pyyntöön, että vanhemmat ja holhoojat, jotka toivoivat, että opettajat rakkaudella kohtelisivat ja ohjaisivat heidän lapsiaan ja holhottejaan, omasta puolestaan eivät tekisi itseään osallisiksi vieraisiin synteihin "kuuntelemalla panettelua, joka niinkuin mato jäytaa koulun elinjuurta". — Oswaldille Kihlman kirjoitti, että hän varmaankin taas saisi kärsiä tästä kirjoituksesta.

* * * * *

Kesällä kirjoitti Kihlman entistä useammin Oswaldille sisältörikkaita kirjeitä; Lorenzo palasi heinäkuulla terveenä ja reippaana. Veljekset olivat tavanneet toisensa Strassburgissa ja tehneet yhteisen kävelyretken Vogesien vuoristoon. Sen johdosta isä muistaen omaa nuoruuttaan kirjoittaa (22/6): "Sellainen jalkamatka vapaassa luonnossa on jotain ihanaa, varsinkin Sinun iässäsi. Mikä onni saada huolista vapaana vapaasti määrätä kulkunsa vieraassa maassa, missä kaikki on uutta! Vahinko olisi semmoisissa oloissa tuntea koti-ikävä. Ei, koti-ikävä pitää karkoittaa kauas luotaan. Koti-ikävä on

vaiva, joka estää avoimin silmin huomaamasta, mitä vieraassa maassa olisi nähtävänä, nauttimasta ja oppimasta. Ja kun sitten tulee kotiin, täytyy katkerasti katua, että on ollut ulkomailla ruumiillaan ilman että sielu on ollut mukana. Katumus katkeroittaa elämää kotona, samoin kuin koti-ikävä katkeroitti elämää ulkona, ja siten ei siellä eikä täällä tule tehdyksi mitä pitäisi. Miten rakas koti liekään, niin ei se saa häiritä mieltä ja estää toimimasta ja nauttimasta, mitä kulloinkin on tarjona. Koti-ikävä on tauti, ja jos se pääsee valtaan, on työkyky ja työhalu mennyt. Toivon että mitä parhaimmin varustaudut tätä tautia vastaan."

Kesäk. 3 p:nä 1881 sai kreivi Adlerberg eron kenraalikuvernöörin virasta, ja hänen sijaansa nimitettiin kreivi F. Heyden. Edellisestä lausuu Kihlman: "Eihän kreivi Adlerberg ole ollut mikään etevä henkilö, mutta hän on kuitenkin tahtonut hyvää maalle, ja eräissä tilaisuuksissa on hän valvonut sen oikeutta. Jos häntä olisi ystävällisemmin kohdeltu, olisi hän ehkä voinut toimittaa enemmän." Heyden tuli Helsinkiin 18 p:nä k.lo 11 illalla. Asemalle kokoontunut kansa tervehti häntä hurraahuudoilla, kun hän astui vaunuihin ajaakseen keisarilliselle palatsille (kreivitär Adlerberg ei ollut vielä muuttanut kenraalikuvernöörin talosta). Tämän näki ja kuuli Kihlman, joka samana iltana palasi "vuositutkinnostaan" s.o. Tampereen yhtiökokouksesta. Joku päivä myöhemmin oli suuri vastaanotto, missä Kihlmankin oli läsnä. "Jokainen esitettiin, ja jokaista hän kätteli. Hän on lyhyenlanta, 60-vuotias mies, parrakas, suopea ja ystävällinen näöltään, vilkaskatseinen, vaatimaton ja suora. Minuun hän teki hyvän vaikutuksen." Noin viikko myöhemmin piti kreivi Heydenin käydä Tampereella, ja siitä syystä lähti Kihlmankin 26 p:nä sinne. "Maanantaina tuli kenraalikuvernööri prokuraattori Sederholmin ja asessori Slöörin seurassa Tampereelle, missä hänet vastaanotti (tehtailija) Nottbeck, joka oli käynyt Helsingissä tervehtimässä ja kutsumassa häntä luokseen. Hän asui siis Nottbeckilla. K.lo 4 olivat Tampereen kaupunkilaisten toimeenpanemat päivälliset Seurahuoneella. Luonnollisesti olin minäkin kaupunkilaisena siellä. Päivälliset kestivät 4 tuntia, tarjoilijat kun olivat harvalukuiset. Toht. Blåfield esitti kenraalikuvernöörin maljan ja lausui hänet tervetulleeksi. Hän (kk.) oli ilmoittanut toivovansa, ettei mitään puhetta pidettäisi. Näyttää siltä, että hän ei rakasta mairittelua eikä komeutta. Matkustaa niinkuin muut ihmiset tavallisella junalla. Pöydässä istui hän Hämeenlinnan kuvernöörin, Ammondin, ja kenraali Reibnitzin välissä. Päivällisten jälkeen, joissa tuttavallisuus ja hyvätuulisuus oli vallinnut, hän kävi Pyynikillä. Seuraavana a.p. tuli hän m.m. pellavakehräämään. En luullut hänen tulevan sinne. Olin sen vuoksi tavallisessa työpuvussani. Vastaanotin hänet myyntimakasiinissa. Hän teki muutamia kysymyksiä — ja lähti. Käynti kesti ehkä 4 minuuttia. Voila tout... Ensimmäinen vaikutelmani vahvistui. Heyden näyttää olevan koruton, yksinkertainen mies, joka rakastaa työtä ja jolla on hyvä huomiokyky. Kaikkiällä, missä hän liikkuu, saavuttaa hän rakkautta ja häntä tervehditään riemulla (!)" — Sangen merkillinen oli tämä uuden kenraalikuvernöörin ensi vaikutus niin vakavaan ja tyynesti arvostelemaan mieheen kuin Kihlman. Selitykseksi sopinee huomauttaa, että Kihlman yleensä oli taipuvainen ajattelemaan hyvää ihmisistä, niin kauan kuin he eivät olleet osoittaneet ansaitsevansa toista arvostelua. Varsinkin reipas, suora käytös vaikutti aina edullisesti häneen, niin myös henkinen etevyys, joka ei lainkaan aina ole yhtynyt mielen hyvyteen ja sydämen puhtauteen. Tämä, sanoisimmeko, luonteen heikkous Kihlmanissa sai hänet kerran ja toisen ikävyyksiin ja vaikeuksiin (muistettakoon Malmbergiä, v. Schantzia ja Lindeqvistiä, josta viime mainitusta enemmän alempana). Muutoin teki uusi kenraalikuvernööri moneen muuhunkin kansalaiseen yhtä edullisen vaikutuksen. Ja kun ylimysmielinen Adlerberg oli ollut "liberaalien" suosima, ei ole niinkään outoa, että näöltään niin vaatimaton mies kuin Heyden herätti sen ajatuksen, että hän olisi kansanvaltaisempi mielipiteiltään ja paremmin oivaltaisi meikäläisiä oloja. Todellisuudessa saatiin myöhemmin nähdä, että niin ei ollut laita.

Tänä kesänä vietti Suomalaisen kirjallisuuden seura 50-vuotisriemujuhlaansa, ja tapahtui se uudessa normaalikoulun huoneustossa. Talon isäntänä otti Kihlman osaa juhlan viettoon, ja oli m.m. saapuvilla päivällisissä Kaivohuoneella 30 p:nä kesäk. — Hän oli silloin sangen iloinen mieleltään, kirjoittaa hän Oswaldille. Edellisenä iltana oli hän Gaddilta saanut hyviä uutisia Lakomäeltä, että nimittäin 26,000 tukkia oli uimassa merta kohti! Hän ei enää epäillyt vapautumisensa mahdollisuutta.

* * * * *

Valtiopäivät olivat jälleen tulossa ja Kihlman antaa Oswaldille tietoja valmisteluista. "Porvoon hiippakunnan koulunopettajat jakaantuvat", kirjoittaa hän (30/9), "Koskisen ja minun toiselta puolen ja toht. (Gabriel) Laguksen ja Strömborgin välillä toiselta puolen. Koskisen ja minun asiani ovat huononneet v:sta 1876." Vaalin tulos oli sen vuoksi epävarma (mutta päättyi kuitenkin niin, että Kihlman ja Yrjö Koskinen tulivat valituiksi). Kihlman itse oli menettänyt useita ääniä omassa koulussaankin. "Olen itsekseni kysynyt, mikä lienee syynä? Ollaanko sitä mieltä, että minä viime valtiopäivillä huonosti valvoin koulun etua? En luule sitä. Mutta minua pidetään fennomaanina, taikka oikeammin liittyneenä suomalaiseen puolueeseen, etten voi esiintyä sitä vastaan, jos tahtoisinkin. Mutta siinä tehdään minulle vääryyttä. Näytinhän viime valtiopäivillä, että asevelvollisuusasiassa voin vastustaa Koskista. — Kielikysymys luullakseni on ollut määrävänä tässä vaalissa nyt enemmän kuin koskaan." Samoin oli laita mitä tulee pääkaupungin edustajain vaaliin. Ignatiusta ei valittu, vaikka hän oli maamme tietorikkaimpia kansalaisia — hän oli liian suomenmielinen. Viikinkien ehdokkaat valittiin,

mutta ne, joita Dagblad erittäin suositteli, jäivät valitsematta. Dagblad kärsi siis täydellisen tappion. — "Ei tule olemaan hauskaa olla näillä valtiopäivillä."

Erään opettajan sairauden tähden oli Kihlmanin täytynyt tänä syyslukukautena opettaa uskontoa kuudella luokalla. Niin kertoo hän kirjeessä Oswaldille (19/12). "Mutta työ koulussa ei ole ollut vahingoksi", jatkaa hän, "päinvastoin. Minun on hyvä olla nuorison keskellä, jota rakastan, ja ilomielin minä esiinnyn opettajana. Minä uskon, että toimintani nuorten kesken ei ole kokonaan turha. Ainakin voin minä ehkäistä kaikenlaista pahaa. Kunpa vain voisin olla yhtä tyytyväinen opettajistoon nähden! Ei ole olemassa, niinkuin pitäisi, yksi henki ja yksi sielu opettajakunnassa, enkä näe mitään mahdollisuutta aikaansaada muuta kuin ulkonaista sopua. Eroavaisuus ilmaantuu uskonnollisessa katsantotavassa, valtiollisissa mielipiteissä, jopa pedagogisellakin alalla. Lisäksi tulee henkilökohtaista vastenmielisyyttä. Kuinka ovat nämä eroavaisuudet voitettavissa? Sitä mietiskelen, mutta turhaan. Ja kumminkin olisi ylen tärkeää, että oppilaitoksen opettajat toimisivat yhdessä, yhtenä miehenä. Mitä enemmän hajaannus kasvaa, sitä enemmän on oppilaitos juureltaan turmeltunut. Lukukauden aikana ei kuitenkaan mikään kina ole häirinnyt opettajien keskinäistä sopua. Ollaan varovaisia, mutta varovaisuus, joka on välttämätön, todistaa sisällisen eroavaisuuden olemassa-oloa."

"Kansallisten puolueiden taistelulla on luonnollisesti osansa tässä epäkohdassa, ja tämä taistelu näyttää tulevan yhä leppymättömämmäksi. Katkeruus ja epäluottamus kasvaa kummallakin puolella. Niin esim. kun opettajat torstaina (15/12) olivat kokoontuneet minun luokseni päivällisille, lausuin minä m.m., että me nyt olimme joutuneet niin pitkälle, että kyseessä oli venäjänkielen ottaminen perustavaksi kieleksi oppikouluissamme, että me kenties viikon kuluessa saamme Pietarista ilmoituksen siitä; että koulu ei ole syyppä siihen, koska koulunopettajat yleisessä kokouksessa ja kouluylivaltuuskin olivat vastustaneet koulun uudistusta, vaan että ne miehet, jotka huolimatta koulun vastustuksesta kiihkeästi olivat vaatineet uudistusta, ne miehet olivat tahtomattaan syyppäät onnettomuuteen, joka oli tulossa. Niin minä. Eräs opettaja, Martin Wegelius, ilmoitti minulle silloin jäljestäpäin, että olin erehtynyt. Asia oli nimittäin muka niin, että kreivi Heyden, ennenkuin hän lähetti ehdotuksen Pietariin, oli kutsunut Y(rjö) K(oskisen) luokseen ja kysynyt hänen mielipidettään. Silloin oli Y. K. ehdollisesti hyväksynyt ehdotuksen, nimittäin sillä ehdolla, että hän, Ignatius ja kenraali Järnefelt, tulisivat senaattoreiksi. Ensiksi ei Wegelius ollut tahtonut uskoa sitä, mutta lopulta hän oli tullut vakuutetuksi. — Sinä uskot siis nyt, sanoin minä, sellaista? — Niin kyllä. — Minä kerron tämän todistuksena siitä, miten puolueviha voi sokaista ihmisiä. Uskotaan kaikkea, jopa mahdottomintakin henkilöstä, joka on toisella valtiollisella kannalla."

"Ei koskaan ole pingoitus puolueiden välillä Suomessa ollut suurempi. Ja näissä oloissa on säätykokous alkava. Jos nyt koulukysymys ratkaistaisiin uudistavaan suuntaan, joko toisin taikka toisin, niin odotan pelottavia taisteluita. Mutta jos koulu saa olla rauhassa ja ainoastaan muutamia suomalaisia kouluja perustetaan, niin voivat asiat kehittyä rauhallisemmin. Ja minulla on aihetta toivoa, että tällä kertaa ei mitään uudistusta panna toimeen. Toivon niin. Muutamissa päivissä saadaan kai varmuus tässä asiassa, joka nyt useita vuosia Damokleen miekkana on uhannut koulun päätä."

Asia menikin Kihlmanin toivon mukaan. Sen hän kertoo kirjeessä (21/12) Ekströmille: "Päivän suuri uutinen on, että keisari ei ole vahistanut senaatin ehdotusta oppikoulujen uudistuksesta, eikä myöskään ehdotusta tehdä venäjänkieli perustavaksi kieleksi latinan sijasta. Tämä jälkimmäinen ehdotus olisi voitu hyväksyä, kun latina senaatin ehdotuksen mukaan oli lykättävä ylemmälle (framskjutas). Jos tämä olisi tapahtunut, ja kuinka lähellä sitä oltiinkaan, mitä arvaamattomia seurauksia olisikaan siitä johtunut! Kuinka olisimme jäänneet takapajulle opinnoissamme ja kuinka olisikaan sellainen muutos saanut maan kuohuksiin! Ja kenen syy, jollei niiden, jotka uudistushalussaan ovat ummistaneet silmänsä idästä päin uhkaavalle vaaralle. Voidaan olla eri mieltä koulun järjestämiseen nähden, mutta meidän oloissamme ei pitäisi koskaan unohtaa, että meidän ennen kaikkea täytyy olla vanhoillisia. Vanha, josta suurin osa maan asukkaita vakaumuksesta pitää kiinni, on sitäpaitsi pitkän traditionsin pyhittäjä. Mutta jos tahdotaan uutta, jonka soveliaisuudesta ainoastaan joku osa on vakuutettu, niin on olemassa kolmas, joka lausuu: no niin, te tahdotte uutta, olkaa hyvä, saatte venäjän. Ettei tämä nyt ole tapahtunut, että vaarallinen hetki on mennyt ohi, siitä iloitsen sydämestäni, ja iloni on sitä suurempi, kun vakaumukseni mukaan koulu nykyään toimii hyvin eikä kaipaa mitään perusteellista, vaan ainoastaan osittaista muutosta. Muistaakseni on Veli niitä, joista latinan lukeminen koulussa on tarpeetonta ja hyödytöntä. Se mielipide on nyt tullut muotiin, ja koska suuri joukko kannattaa sitä, niin sovellettakoon sitä koetteeksi. Semmoinen sovellutus voi meidänkin maassa tapahtua n.s. realilyseoissa. Odotettakoon, kunnes nähdään, mitä tuloksia latinan hylkääminen tuottaa. Mutta vaikka tulokset olisivatkin tyydyttäviä, niin olisi toisellekin mielipiteelle annettava oikeutta, varsinkin kun vanha kokemus todistaa, että latinan lukeminen ei tee (ketään) kykenemättömäksi valtion ja kirkon eri tehtäviin. Kuinka monta taistelua vältettäisiinkään, jos toistenkin mielipiteitä kunnioitettaisiin ja jos tahdottaisiin sallia vastakkaistenkin mielipiteiden elää elämäänsä. Siinä on onnettomuus, että kaikki on muutettava sen mielipiteen mukaan, joka kulloinkin on vallassa. — Suo anteeksi, Veli, että näin vuodatan sydämeni in pedagogicis & politicis. Mutta olen

tottunut niin tekemään Veljelle, ja sydän on tänä iltana tavallista iloisempi ja sen vuoksi puhelias." —

Paitsi mainittua oli Kihlmanilla muitakin aiheita tyytyväisyyteen. Professorit O. Donner ja Jaakko Forsman, jotka suomenmielisten ehdokkaina yliopistossa olivat joutuneet alakynteen C. G. Estlanderin ja J. W. Runebergin rinnalla, olivat kuitenkin molemmat tulleet valituiksi: edellinen Turun hiippakunnan koulunopettajain, jälkimmäinen Kuopion hiippakunnan pappien edustajaksi. — Ennen mainittu johtomiesten vaihto Tampereen tehtaissa oli osoittautunut edulliseksi. Tuotanto oli kasvanut ja samoin myynti. Rahoja oli tullut yllin kyllin. Lorenzo, niinkuin edellisinä syksyinä ja taas myöhemminkin Oswald, oli menestyksellä avustanut pellavia ostettaessa (s.o. 1,200 mk:n palkkiosta toiminut kassöörinä ostomatkoilla, mikä oli vastuunalaista ja vaarallistakin syrjäisillä seuduilla). Kihlmanilla oli siten ollut rauhallinen syksy liikeasioihin nähden. — Tämän kaiken hän viimemainitussa kirjeessään kertoo Oswaldille. Erityisenä uutisena isä vihdoin kirjoittaa, että Helsingissä oli ukko (kauppaneuvos) H. Borgströmin aloitteesta perustettu puutarhayhdistys ja että hän oli ottanut yhden osakkeen yrityksestä joululahjaksi pojalleen. "Yhdistykseen kuuluu myöskin Mossberg (prof. S. O. Lindberg). Å propos Mossberg: olet kai kuullut, että hän on tullut 'Jeesuksen Kristuksen ritarikunnan jäseneksi'. Mikä kohtalon leikki! Jeesuksen Kristuksen ritarimerkki, ja se ripustetaan Mossbergin rintaan!" [Kasvitieteen prof. S. O. Lindberg, syntyjään ruotsinmaalainen, oli kuuluisa sammalien tuntija, ja siitä johtui hänen liikanimensä Mossberg. Hän oli tunnettu mainiona n.s. Göteporin vitsien tekijänä ja kiroilijana. Tämä kai oli syynä siihen yllätykseen, jonka Kihlmanissa herätti tieto, että Portugalin hallitus oli antanut hänelle harvinaisen kunniamerkin tunnustukseksi L:n suorittamasta työstä sikäläisten sammalkokoelmien hyväksi.]

* * * * *

Tammik. 19 p:nä 1882 alkoivat valtiopäivät, joilla kielipuolueet jäykemmin kuin koskaan ennen olivat vastatusten. Kihlmanin kannan tunnemme ennestään, joten ei ole syytä oudoksua, että hän kertoo tammikuulla Koskisen, Reinin, Ignatiuksen, E. G. Palménin ja F. W. Hjeltin kanssa pitäneensä valmistavia neuvotteluja. Luultavaa on että näissä neuvotteluissa m.m. päätettiin, että tästä lähtien suomenkieltä oli mahdollisuuden mukaan käytettävä keskusteluissa. Ainakin mainitsee Kihlman, että pappissäädyssä muutos siihen suuntaan tapahtui. "Y(rjö) K(oskinen) puhuu aina suomea, mutta sitä paitsi moni muu, niinkuin Stenbäck, Rosengren, Grönberg, (J. A.) Lindelöf, Geitlin y.m. Kielikysymyksestä ei enää taistella: se on säädyssä ratkaistu." Ruotsinmielisiä siellä tuskin olikaan muita kuin Estlander, Runeberg ja rovasti O. M. Nordström. — Puhemiehenä oli Porvoon piispa, A. J. Hornborg, kun Bergenheim korkean ikänsä vuoksi oli kieltäytynyt. Avauspäivänä tekaistiin arvoitus: Nordström on säädyssä vanhin, Runeberg nuorin, Schroderus kaunein, kuka on järkevin?

Yhdessä J. G. Geitlinin kanssa esitti Kihlman anomusehdotuksen venäjänkielen opetuksen lykkäämisestä 5:nteen luokkaan. Yleinen valitusvaliokunta ei kuitenkaan ennättänyt käsitellä kysymystä.

Ensimmäisen kinastuksen synnystä kertoo Kihlman Oswaldille: "Pappissäädyssä on Hjelt ehdottanut, että Säädyt tahtoisivat keisarille osoittamassaan adressissa julkilausua alamaisen kiitollisuutensa armollisesta valtaistuinpuheesta, missä keisari lupaa astua isävainajansa jälkiä, myöntää säädyille esitysoikeuden sekä ilmoittaa aikomuksensa olevan kokoonkutsua säädyt jo kolmen vuoden päästä. Jos milloinkaan, on semmoinen adressi nyt paikallaan, kun jokaisen isänmaanystävän täytyy sydämestään iloita lukiessaan mainittua puhetta, joka sanoissa ja toimessa ilmaisee niin suurta suosiollisuutta. Kumminkin näyttää ehdotus synnyttäneen levottomuutta liberaalisessa puolueessa, joka aikoo esittää anomuksen muistopatsaan pystyttämistä Aleksanteri II:selle. Kokonainen kuukausi meni, ennenkuin saatiin toimeen adressi, missä ei ainoastaan esitetty alamaisia kiitoksia, vaan myöskin pyydettiin lupaa muistopatsaan pystyttämiseen. Aateli ja varsinkin porvarissääty on kaikin keinoin juonitellut niin yksinkertaista ja luonnollista asiaa vastaan kuin se on, että onnitellaan ruhtinasta, joka vast'ikään on noussut valtaistuimelle. Adressissa ollaan näkevinään jonkinlaista matelua (kryperi) t. m. s."

Samalle Kihlman kirjoittaa edelleen: "Prof. Reinin anomusehdotus H. M:ttinsa suomalaisten neuvonantajien suuremmasta vastuunalaisuudesta hyljättiin aatelissa. Vielä semmoinen voitto liberaaleille, ja ne ovat hukassa. Meidän säädyssämme on C. G. E(stlander) enemmän kuin kerran joutunut kiinni salaisista ajatuksista (latenta meningar), jotka hän kaikessa hiljaisuudessa on kätkenyt anomuksiinsa, ja on sen kautta menettänyt säädyn luottamuksen. Runebergiin sitä vastoin luotetaan paljon enemmän, ja Runeberg on todellisesti esiintynyt kyvykkäämmin kuin oli voitu odottaa. Runeberg ja minä olemme joutuneet taisteluun juutalaiskysymyksestä, jossa minä olin ankarasti rajoittava (strängt inskränkande). Kansalaisyhteisöjen myöntäminen juutalaisille Suomessa olisi, luullakseni, suureksi vahingoksi kansallemme, ja minä olen kutsuttu valvomaan Suomen kansan enkä juutalaisten parasta. Mitä kokemuksia juutalaisista on Elsassissa, siitä voinee pastori Kopp sanoa jotain." —

Koska H. Dagblad aikoinaan selitti, että Reinin anomus hyljättiin kostoksi siitä, ettei ruotsinmielisten anomuksia pappissäädyssä oltu hyväksytty, on syytä vähän lisätä kirjeotteen selvittämiseksi. Kihlman

näet viittaa kahteen anomukseen, joita pappissäätö ei lähettänyt valiokuntaan ja joiden arvostelemiseen hän itsekkin otti osaa. Toinen anomus oli Estlanderin teollisuuskoulujen perustamisesta. Kihlman, joka esiintyi ensiksi, sanoi lämpimästi kannattavansa anomuksen tarkoitusta — oli hän itsekkin esittänyt samansuuntaisen anomuksen edellisillä valtiopäivillä — mutta huomautti eräistä lauseista perusteluissa, joita hän ei voinut hyväksyä. Siten oli anoja sanonut: "Odottamaton ratkaisu, joka, huolimatta kotimaisten viranomaisten kaikista harrastuksista tyydyttää säätyjen toivomuksia, on tullut kouluasiain osaksi, ja jonka kautta se on palautettu siihen asemaan, mihin säätykokous 4 vuotta sitten jätti sen, on ryöstänyt myöskin teollisuuskoululta toivon saada perustan, mille rakentaa." Kihlman puolestaan todisti, etteivät säädöt 1877 lainkaan toivoneet semmoista perusteellista koululaitoksen uudistusta, joka sittemmin oli kyseessä ollut. Päinvastoin. "Säädöt 1877 pitivät onnettomuutena, mitä kotimaiset viranomaiset ovat pitäneet onnena. Sellaiset erilaiset käsitykset siitä, mitä kouluun nähden tulisi tehdä taikka olla tekemättä, ovat mielestäni aivan vastakkaisia. Niin on H. M. keisarikin ymmärtänyt asian, ja hän on selittänyt, että se ei ollut sopuissuunnassa säätyjen toivomuksen kanssa, ja sitävastoin käskennyt laatia uuden ehdotuksen säätyjen toivomusten mukaan. Sanoa nyt näissä oloissa, että viranomaiset ovat harrastaneet säätyjen toivomusten tyydyttämistä, näyttää minusta selittämättömältä; samalla hetkellä kuin H. M:ttinsa on selittänyt, että jotakin ei ole tehty, sanoa että se kuitenkin on tehty, tuntuu minusta sopimattomalta ja niin sitä enemmän, kun mainittu väite ei ole yhtäpitävä todellisuuden kanssa." Edelleen huomautti puhuja, että anoja ei ollut maininnut sanaakaan teollisuuskoulujen kielestä, vaikka säädöt 1877 olivat anoneet kahta ruotsalaista ja kahta suomalaista ja eräs komitea v:lta 1874 kahta ruotsalaista ja yhtä suomalaista. Anojan "laiminlyönti on minusta näyttänyt ajatukselta". Kolmas muistutus tarkoitti sitä, että anoja sanoi teollisuuskoulun kouluasian ratkaisun kautta menettäneen 'perustan, mille rakentaa', vaikka realkouluja ennen oli pidetty riittävänä perustana teollisuuskouluille. Tästä ilmeni siis, että teollisuuskoulujenkin toimeentulo oli asetettu yhteyteen oppikoulujen uudistuksen kanssa. Puhuja jätti säädyn ratkaistavaksi, voitaisiinko hänen muistutuksiaan pitää niin tärkeinä, että niiden tulisi seurata anomusta valiokuntaan. Esittämällä näitä "salaisia ajatuksia" Estlanderin perusteluista Kihlman ei siis tarkoittanut vastustaa anomuksen lähettämistä valiokuntaan, mutta muut puhujat arvostelivat niitä ankarammin. He luulivat näkevänsä Estlanderin perusteluissa tarkoituksen saada uudestaan henkiin viritetyksi keisarin vast'ikään hylkäämä ehdotus 3-luokkaisesta poikakoulusta, jota varten latinankielen opetus oli tahdottu lykätä 4:nteen luokkaan, ja lopputulos oli, että anomusehdotus 19 äänellä 12 vastaan hylättiin.

Toinen anomusehdotus, johon Kihlman kirjeessään viittasi, oli Estlanderin ja Runebergin yhteinen kansalaisoikeuksien myöntämisestä maassa syntyneille juutalaisille. Sääty hylkäsi tämänkin anomuksen 26 äänellä 6 vastaan. Pitkässä keskustelussa esiintyi Kihlmanin osoittaakseen, että anojain päämotiivit: maalle odotettava hyöty ja humaniteetin käsky eivät olleet päteviä, huomauttaen lopuksi, että heidän ja vastustajien mielipiteiden eroavaisuus oli vain asteellinen. Anojatkin myönsivät näet, että oli oltava varovaisia juutalaisten maahanmuuttoon nähden; vastustajat olivat siis ainoastaan heitä varovaisemmat. — Yleensä näyttää Kihlmanin käsitys juutalaiskysymyksestä v:lta 1872 siinä muuttuneen, että hän ei enää, niinkuin silloin, arvostellut asiaa yleisen oikeuden, vaan enemmän käytännöllisyyden kannalta.

Muutoin ei Kihlman näillä valtiopäivillä, miten ahkerasti ja taitavasti hän ottikaan osaa asioiden käsittelyyn, missään kysymyksessä esiintynyt erikoisemmin huomattavasti. Säätykokous oli merkillinen sen kiivauden johdosta, millä puolueet taistelivat keskenään; mutta siihen nähden oli Kihlmanilla varma kantansa. Tahtomatta koskaan esiintymisellään enentää kiihkoa, hän pysyi yhtä lujana suomalaisia kouluja puolustaessaan kuin vastustaessaan koululaitoksen uudistamista vanhoja perustuksia mullistavaan suuntaan. — Esimerkkinä siitä, miten puoluehenki 1882 määräsi eri säätyjen päätökset, mainittakoon että anomusehdotus suomalaisen normaalilyseon takaisin siirtämisestä Helsinkiin luonnollisesti saavutti pappis- ja talonpoikaissäädyn kannatuksen, jota vastoin toiset, ruotsinmieliset säädöt, eivät tahtoneet korjata parooni von Kothenin väkivaltaista toimenpidettä muuttaa lyseon Hämeenlinnaan, vaikka se aikanaan oli ollut vastoin sekä säätyjen että hallituksen tahtoa. Vasta seuraavilla valtiopäivillä syntyi yhteinen anomus siitä asiasta.

* * * * *

Valtiopäivät päättyivät 7 p:nä kesäk., ja jo seuraavana oli Kihlman omaistensa luona Rulluddissa. Kuitenkin tuli kesä sangen levottomaksi. Sen vaikuttivat valtiopäivien jälkitoimet, liikepuuhut ja niiden aiheuttamat matkat sekä kaksi erityistä matkustusta, toinen Turkuun, koulunopettajain eläkekassan tarkastusta varten, toinen Moskovaan. Venäjän vanhassa pääkaupungissa oli tänä vuonna taide- ja teollisuusnäyttely, missä Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus OY:kin oli pannut näytteille erinäisiä kokoelmia tuotteistaan, ja Kihlmanin teki mieli itse nähdä, miten ne pitivät puoltansa kilpailussa.

Menomatalla ollessaan Kihlman kirjoitti (5/7) Pietarista, että kaikki oli hyvin, paitsi että hän oli unohtanut passinsa Helsinkiin. Kumminkin toimitti hänelle uuden passin pankinjohtaja Neiglick, joka myöskin näytti hänelle Pietaria. "Miten Helsinki kuitenkin on pieni verrattuna Pietariin!" Tuskallista oli hänestä, ettei voinut puhua ihmisten kanssa. — Moskovassa otti hänet vastaan isännöitsijä Lundström

Tampereelta ja vei hänet lähellä näyttelyä ja ulkopuolella kaupunkia olevaan ruotsalaiseen hotellintapaiseen. Kovin väsyttävää oli Kihlmanista käydä näyttelyssä, mutta uskomattoman paljon oli siellä nähtävää ja opittavaa. Suuresti häntä hämmästytti ihmispaljous ja mahtava liike. Erityisesti kiinnitti hänen mieltään taidenäyttelykin. "Siellä on tauluja, joita ei väsy katselemasta." — "Meille on palkinnoksi ehdotettu: Venäläinen kotka. Saa nähdä lähteekö se?" (Kyllä se todella lähti.) — "Nyt juuri ajaa taas 3 täyttä dilisansia akkunani ohi. Kas tuossa tuli 4:jäs ja 6 isikkaa ja 5 talonpoikaisrattaat. Niin loppumattomasti. Toista on täällä elämä kuin Rulluddilla. Niin, täällä on suuri maailma ja sen meluava elämä. Onnellista en, että voi olla tyytyväinen, vaikkei omista mitään sen loistosta. Ja, rakas Hilda, minkälaisia hevosia! Täällä saisit nauttia niiden näöstä; useat ovat erinomaisen kauniita." [Rouva Kihlman kuuluu kovasti pitäneen hevosista ja olleen ihastuksissaan, kun sai ajaa hyvillä hevosilla.] — Sunnuntaipäivän aikoivat Kihlman ja Lundström käyttää katsellakseen kaupunkia. Kenraali Skobelegg oli juuri kuollut keskellä monipäiväistä hurjistelua. —

Kihlman palasi matkaltaan terveenä samoin kuin Oswaldkin, joka tuli kotiin kesän lopulla, oltuaan toista vuotta ulkomailla. Jo sitä ennen oli hän voinut isälleen ilmoittaa, että hänen väitöskirjansa oli valmis, mikä tälle tuotti suurta iloa. Väittely tapahtui kuitenkin vasta kevätlukukaudella 1883, jolloin tekijä myöskin tuli liseniaatiksi. Kihlmanilta itseltään kului lukuvuosi 1882-83 ilman merkillisiä tapahtumia. Kumminkaan ei vuosi ollut onnellisiin luettava. Elokuun lopulla näet rouva Kihlman vielä ollessaan Rulluddissa äkkiä ja vaarallisesti sairastui, niin että hän vuoteessaan makaavana oli tuotava kaupunkiin eikä koko talvena kyennyt nousemaan. Ajoittain odotettiin vain kuolemaa, kunnes kevätpuolella huomattiin parantumisen oireita, ja kesällä 1883 terveys palasi tulematta sentään koskaan entiselleen.

Että kokonaiselta talvikaudelta on tuskin mitään kerrottavana Kihlmanin elämästä, johtuu siitä, että hänen kirjeenvaihtonsa entiseen verrattuna oli suuresti supistunut. Ensiksikin olivat lähimmät ystävät kuolleet ja toiseksi antoi joka päivä hänelle niin paljon puuhaa, että hänellä ei koskaan ollut "aikaa." Iltaisin hän taasen, väsynyt kun oli, mieluummin meni levolle.

Kesällä 1883 kävi Kihlman Lorenzon seurassa pitkän ajan päästä jälleen Pohjanmaalla. Kirjeestä, missä hän kiittää rouva Forsgårdia vieraanvaraisuudesta, näemme että hän m.m. vieraili entisillä kotipaikoillaan. "Kruununkylä on minulle muistojen seutu", lausuu hän siinä. "Joka askeleella kohtaa minua muistoja, muistoja ajalta, jolloin nuorena aloitin elämäntoimintani perheen isänä ja kirkon palvelijana. Hyvältä tuntuu voida hyvällä omallatunnolla tarkoituksiini nähden katsella taapäin nuoruuden aikaan. Mutta tuntuu surulliseltakin, että huomaa niin vähän jälkiä toiminnassaan, kun kolmannes vuosisataa on kulunut. Näen muutamia istuttamiani koivuja Härbärgellä. Mutta koetinhan minä istuttaa muutakin, ja kyllä kai siitä on olemassa joku kasvu, vaikka asian laita on semmoinen, että sellaiset kasvit eivät ole ihmisen nähtävissä." — Pietarsaaressa oli Kihlmanilla vielä myllyliike. Waldemar Schauman oli isännöitsijänä hoitanut sitä, mutta kun hän nyt oli asettunut Vaasaan, sopi Kihlman kapteeni G. Serlachiuksen kanssa, että tämä rupeaisi isännöitsijäksi. Vaasassa oli jo 1877 (sittemmin kauppaneuvos) Axel Schauman (25,000 mk:sta) ostanut Kihlmanin talon [Kirjojen mukaan oli se maksanut Kihlmanille 2,136:50 hop. ruplaa (tonntti 185:50, Hjertmanin vanha talo 537:-, rakennuskustannukset 1,414:—). Vert. I.]; mutta Molnträskin tiluksia hoiti Ollus niminen vouti, joka oli luvannut suorittaa 500 mk vuokraa vuodessa, mutta todellisesti ei maksanut mitään. Kun isäntä kävi Molnträskillä, oli lampi, jolla hänen isänsä oli kalastanut, kuivattu, ja aaltojen sijasta hän näki heinäsuovia. Ollus oli ennen aikonut ostaa tilukset 6000 mk:sta, ja nyt Kihlman lupasi antaa kaikki 3000:sta. Mutta sittenkin jäi kauppa tekemättä. Ollus näet ei ollut toimielias eikä edes rehellinen. Kevätpuolella 1884 hän kaupunginmatkalla tapaturmaisesti kuoli, ja kun vähän sen jälkeen tulipalo oli hävittänyt Molnträskin asuinrakennuksen, saatiin tietää, että vouti oli ilman lupaa myynyt tiluksia (!). Kihlmanilla oli sitten rettelöitä lesken kanssa, vaikka hän osoittautuikin erittäin myöntäväiseksi häntä kohtaan. Kun tilukset y.m. omaisuus vihdoinkin myytiin huutokaupalla, supistui tulos mitättömän vähäiseen.

* * * * *

Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiöllä oli 1883 hyvä vuosi. Voitto edelliseltä vuodelta oli 551,900 mk, josta puuhiomo oli tuottanut 245,600. Osinkona jaettiin 8 %. "Olen erittäin iloinen, että yhtiö on tullut siihen asemaan, että se voi antaa osakkailleen kunnollisen osingon", kirjoitti Kihlman (19/6) Hallonbladille Sortavalaan.

Mutta äkkiä muuttui ilo huoleksi. Keskiviikkona 5 p:nä syysk. k:lo 1/2 8 illalla, kun päivän työ oli päättynyt, pääsi valkea irti höyrypannu- ja vyyhdintähuoneissa, ja tulipalo syntyi, joka saatiin rajoitetuksi vasta k:lo 4 aamulla, sen jälkeen kuin suurin osa komeaa tehdasta koneineen kaikkineen oli hävinnyt. Ajan sanomalehtien mukaan voisimme kuvata järkyttävää näytelmää, jota ei ainoastaan kaupunkilaiset vaan myös markkinoille kokoontunut maalaiskansaa kauhistuen katseli. Mutta mieluummin annamme tulipalosta sen tynemmän ja valaisevamman kertomuksen, jonka Kihlman (23/9) kirjoitti Ekströmille:

"Sanomista on pääasia jo tunnettu. Suurempi osa pellavatehdasta, nimittäin suuren rakennuksen 3 ylintä kerrosta ja koko valkaisu-sivurakennus sekä näissä kerroksissa olleet koneet ovat hävinneet. Pelastetut ovat sitä vastoin: päärakennuksen molemmat alemmat kerrokset, missä häkilöiminen ja etukehräys tapahtuu, kaasuhuone, hiomo, saha, konetehtas ja muut rakennukset paitsi yhtä hiilihuonetta. Samoin on myöskin suurempi osa lankavarastoa ja koko kangasvarasto pelastunut. Kaikki tuhoutui muutamassa tunnissa. Miten suuri hävitys olikin, olisi se kuitenkin voinut olla paljon suurempi. Erittäin tärkeää yhtiölle on hiomon ja konetehtaan pelastus — siitä voi olla paljon hyötyä. Sammutettaessa toimittiin tarmokkaasti, ja Nottbeck-naapurilta saatiin hyvää ja voimakasta apua. Tulipalon syy on selittämätön; valkeaa ei oltu kuukausiin käytetty vyyhdintähuoneessa, missä se ensin huomattiin. Suurta pumppulaitostamme, jolla olisimme voineet hallita tulta 5:nnessäkin kerroksessa, ei voitu käyttää syystä, että tulipalo alkoi aivan pumpun lähellä, niin ettei savun tähden voitu päästä sinne edes tulen ilmestyessä. Vaikka minä paikalla olen toimeenpannut mitä tarkimpia tutkimuksia, en kuitenkaan ole saanut minkäänlaista johtoa järkevään selitykseen onnettomuuden syystä. — Palovakuutusta saatiin 1,355,000 mk, josta 100,000 varaston likaantumisesta."

"Johtokunta on kuuluttanut ylimääräisen yhtiökokouksen lokakuun 23 p:ksi. — Mutta koska johtokunta ei voi niin kauan istua kädet ristissä, vaan pikaiset toimet ovat tarpeen, kutsuttiin täkäläiset osakkaat kokoukseen viime sunnuntaina, ja olivat kaikki sitä mieltä, että johtokunnan tuli ryhtyä kaikkiin toimiin saadakseen tehtaan käymään niin pian kuin mahdollista. Siten katsottiin tarkoituksenmukaiseksi, että vuoden pellavasato samoin kuin ennenkin ostettaisiin sekä että heti tilattaisiin muutamia koneita, joten kävisi mahdolliseksi jo ensi talvena saada käyntiin ne 66 kangaspuuta, jotka meillä vielä on. Kuusi keväällä tilattua kehrukonetta on matkalla Englannista. Varsinkin koettaa johtokunta saada suuren rakennuksen katon alle ennen talven tuloa. Muuria ei tarvitse repiä, ja senvuoksi alettiin jo lauantaina asettaa parruja 3:nteen kerrokseen. Koneinsinööri nimeltä Felber Englannista tulee tänne jonkun päivän päästä, ja hän tekee suunnitelman, miten eri osastot voitaisiin uudella, mukavammalla tavalla järjestää, sekä antaa neuvoja koneiden valitsemisessa y.m. Työtä edistetään kaikella tarmolla."

"Edellisestä näet, ettei onnettomuus ole masentanut rohkeuttamme. Meidän täytyy, niin tuumii johtokunta, aloittaa uudestaan ja koettaa ponnistamalla voimiamme taistella kovaa kohtaloa vastaan. Toivomme, että me palovakuutusrahoilla voimme aikaansaada uuden tehtaan, joka on vanhaa parempi. Valitettavasti ei se edes höyryn aikakaudella voi tapahtua käden käänteessä. Vasta ensi keväänä voivat koneet saapua, ja niiden paikoilleen asettaminen vaatii kuukausia. Onnellista olisi, jos pääsisimme täyteen toimeen tulevana syksynä. Yhtiön varsinaisena vahinkona tulee olemaan, niinkuin nyt näkyy, ajan hukka."

Työ edistyi sitten nopeasti. Joulukuulla olivat kaikki tulen vahingoittamat rakennukset uudistetut ja katon alla. "Kun viimeksi joulukuun alussa kävin Tampereella", kirjoittaa Kihlman (26/12) Montinille, "hämmästyin siitä, että niin suurenmoinen työ oli voinut valmistua niin lyhyessä ajassa, varsinkin kun aineet olivat hankittavat samalla aikaa." Suuresti oli yhtiö hyötynyt siitä, että se saattoi käyttää hyväkseen omaa sahaa ja konepajaa. — Samassa kirjeessä mainitaan myös, että kehräämö oli pantu käyntiin joulukuun 6 p:nä, siis kolme kuukautta palon jälkeen. Näin oli johtokunta määrännyt yhtiökokouksen toivomuksen mukaan ja koska se katsoi toimenpidettä järkeväksi. Toista mieltä oli kuitenkin isännöitsijä Lundström, joka olisi tahtonut lykätä tehtaan käyntiänsä syksyyn 1884, jolloin kaikki olisi ollut valmiina. Tämä eroavaisuus isännöitsijän ja johtokunnan mielipiteissä tuotti Kihlmanille koko joukon mielipahaa, mutta edellisen täytyi mukautua. Kehräämön käynnistä olisi, arveli johtokunta, paitsi ainakin jotain suoranaista hyötyä, se välillinen etu, että joukko työläisiä ansaitsisi leipänsä sekä että mahdollinen kilpailu estettäisiin. Kumminkin oli rettelöistä seurauksena, että Lundström elokuulla 1884 erosi. Tammikuun 1 p:stä 1885 tuli hänen sijaansa jo ennen kirjeenvaihtajana yhtiön palveluksessa ollut Henrik Solin, josta Tampereella syntyneestä miehestä liike sai erittäin kykenevän isännöitsijän. Uudistustyön teknillinen johtaja oli jo ylempänä mainittu insinööri Durchman. Nämä muutokset olivat Kihlmanin mielen mukaisia ja tulevaisuus osoitti hänen olleen oikeassa vastustaessaan muiden epäilyksiä.

Tässä ei voi tulla kysymykseen tehdä selkoa niistä parannuksista, jotka uudistustyön ohella tehtiin sekä rakennuksiin että koneihin nähden. Mainittakoon vain, että tehdas 1884 v:n kuluessa vähitellen saatiin täyteen kuntoon ja käyntiin. Että viimeiset koneet saatiin paikoilleen vasta vuoden lopulla, siihen oli syynä uusien koneiden myöhästyminen. Vastoin sopimusta saapui näet viimeinen lähetys Englannista vasta marraskuulla. Näin ollen ei ole outoa, että 1883 ja 1884 vuosien voitto oli vähempi kuin v:n 1882 ja että kummaltakin jaettiin vain 6 %, mutta v. 1885 oli tuotanto jo yhtä suuri kuin ennen paloa ja sen jälkeen edistys jatkui jatkumistaan hyvin vähäisellä aaltoilulla.

* * * * *

Lukuvuotena 1883-84 oli koulunopettajilla taasen päänvaivaa uudistusten johdosta, jotka 23 p:nä elok. 1883 ilmestynyt asetus ja sittemmin kouluylhallituksen kirjelmä 30 p:ltä lokak. s.v. määräisivät

toimeenpantaviksi. Paitsi sitä, että syyslukukausi oli päättyvä 20 p:nä jouluk. ja kevätlukukausi 31 p:nä toukok., sisälsivät uudistukset melkoisia muutoksia eri aineiden tuntimääriin. Siten tuli toiselle kotimaiselle kielelle, jolla oli ollut 19 tuntia, 9 lisää, latinan 50 tunnista vähennettiin 8, jonka ohella sen opetus oli aloitettava, ei enää ensimmäisellä, vaan toisella luokalla, venäjältä otettiin niinkään 8 tuntia, joten sen tuntimäärä tuli olemaan 20, ranskan tuntimäärä (12) vähennettiin puolella j.n.e. Kun kouluylihallitus oli pyytänyt opettajain lausuntoa siitä, millä luokilla uusi lukujärjestys voitaisiin ottaa käytäntöön ensi lukuvuoden alusta, pidettiin normaalilyseossa samoin kuin muissakin lyseoissa neuvotteluja asiasta. Ruotsalaisessa normaalilyseossa tultiin yksimielisesti siihen päätökseen, että lukujärjestys oli uudistettava vähitellen (successivt), ensin ensimmäisellä luokalla, seuraavana vuonna toisella j.n.e. Jollei niin meneteltäisi, tulisi vaikeaksi, jopa mahdottomaksi kunnollisesti suorittaa määrättyjä oppijaksoja. Kirjeissään ystävälleen T. Reuterille, Turun lyseon rehtorille, Kihlman esittää kantansa asiassa, ja Reuter myöntää hänen olevan aivan oikeassa, mutta lisää puolestaan, "että kouluolojen epävarmuus ja vaihtelevaisuus on niin sietämätön, että minun mielestäni on asia ratkaistava yhdellä kertaa, siten että uusi järjestys pannaan heti toimeen." — "Semmoisia syitä vastaan ei minulla ole mitään sanottavaa", arveli Kihlman.

Myöhemmin saatiin kumminkin tietää, että opettajat ja rehtorit olivat turhaan vaivanneet itseänsä. Ylemmältä taholta ilmestyi nimittäin käsky, että uudistukset olivat viipymättä toimeenpantavat!

Mitä uuden lukujärjestyksen vaikutuksiin tulee, siitä lausuu Kihlman mielipiteensä vuosikertomuksessaan 1884. Jos silmällä pitäen eroavaisuutta entisen ja uuden lukujärjestyksen välillä ottaisi arvostellakseen uudistusta, niin ei voi kieltää, että "sangen todennäköisesti sivistyksen asia, mikäli se riippuu alkeisopetuksesta, muutoksen kautta ei tule edistymään, vaan päinvastoin taantumaan."

Milloinkaan ei Kihlman enää, niinkuin yleensä ennen, ollut tyytyväinen kouluunsa ja sen toimintaan. Hän kirjoittaa näet J. G. Geitlinille (3/6 1884): "Alkeisopistosta toukokuulla eronneesta 10 oppilaasta on 8 saanut laudaturin (ylioppilastutkinnessa). Normaalilyseosta eronneesta 25 oppilaasta on 3 saanut laudaturin, ja useampia laudatureja ei saatanekaan. Sitä vastoin kuuluu olevan monta approbaturin saanutta, jopa on yhdelle annettu pidennystä (prolongation) matematiikassa. Me menemme alaspäin. Vähää ennen lukukauden loppua olin velvollinen erottamaan jopa 7 oppilasta (6 viidenneltä, 1 seitsemänneltä luokalta) ilkeävaltaisuudesta (luokan päiväkirjan repimisestä) ja totuuden kieltämisestä. On ollut raskas aika, kun tämä taakka on tullut lisäksi." — Mitä tämän johdosta olisi huomautettavaa, jätämme kuitenkin myöhempään.

* * * * *

Kesällä 1884 aikoi Kihlman tehdä ulkomaanmatkan, josta ei kuitenkaan tullut mitään. Hän kirjoittaa näet (21/6) Gustaf Johanssonille, joka silloin oli Upsalassa, että hän ei voinutkaan, niinkuin toivonut oli, suoriutua töistään juhannukseksi. "Minun täytyy siis luopua aikeestani tulla Upsalaan tavatakseni niitä kahta professoria [Kutka nämä professorit olivat? 'Nuoremmista ruotsalaisista kirjailijoista en tunne ketään, jota pitäisin suuremmassa arvossa kuin prof. O. F. Myrbergiä Upsalassa', kirjoittaa Kihlman (1/1 1885) A. A. Favorinille. Tästä päättäen oli Myrberg toinen noita professoreja.], jotka ovat sydämelleni kalliita. Voin ainoastaan pyytää, että tervehdit heitä Suomessa elävältä ystävältä, joka ajattelee ja tuntee ja elää heidän kanssaan. — Mahdollista olisi vielä, että minä heinäkuun alussa tulisin Sinun perässäsi suoraan Tübingeniin ja Baseliin. En uskalla kuitenkaan varmuudella antautua siihen toivoon. Minun olisi todella ollut tarpeen päästä ulos ainakin muutamaksi päiväksi elääkseni yhdessä henkilöiden kanssa, jotka pitävät kiinni raamatullisesta Kristuksesta, antamatta itseään kaikenlaisten opintuulien kuljettavaksi. Mieskohtainen yhdessäolo ei ole merkitykseltään vähäarvoista. Onnittelen Sinua siihen, toivoen että ja'at minullekin jotain, kun palaat." —

Kotimaassa Kihlman sitä vastoin kyllä liikkui. Puhumatta Tampereen matkoista mainittakoon, että hän 25 p:nä kesäkuuta A. Meurmanin kanssa kävi Z. Topeliuksen luona Björkuddilla, missä viivyttiin seuraavaan päivään ja luultavasti suunniteltiin uusi "Finland" lehti Morgonbladetin sijalle; että hän edelleen 26-29 heinäk. teki matkan Vaasaan ottaakseen osaa pumpulitehtaan yhtiökokoukseen, missä insinööri Volter Ramsay valittiin toimitusjohtajaksi, ja sitten 30 p:nä s.k. Oswaldin kanssa matkusti Lahden ja Jyväskylän kautta Lakomäkeen, "Arkadiaamme". Miten reipas Kihlman tähän aikaan oli, huomaa siitä, että hän kertoo koko Vaasan matkalla enimmäkseen seisoneensa vaunun ulkopuolella, milloin lukien, milloin katsellen ympäristöä ja erittäin nauttien Pohjanmaan viljavuudesta ("se vasta on maa, josta voi iloita, tämä Pohjanmaa!" hän huudahtaa).

Nyt oli säädyt jälleen kutsuttu valtiopäiville, ensi kerran kolmen vuoden väliajan jälkeen, ja jo kesällä ryhtyivät puolueet valmistamaan vaaleja. Näihin valmistuksiin otti Kihlmankin osaa siten että hän kirjeissä tuttavilleen puolsi sopivia ehdokkaita. Niin hän esim. toivoi, että Turun hiippakunnan koulunopettajat nytkin paitsi Geitliniä valitsisivat prof. Donnerin, joka "oli monipuolinen, kokenut, miellyttävä (sympatisk) ja sen vuoksi säätyyn vaikuttava", että Kuopion hiippakunnan opettajat

valitsivat prof. Peranderin j.n.e. Sitä tärkeämpää oli että täysin kykeneviä valittaisiin, kun toisia säädyn etevimpiä ei enää voitu saada, niinkuin Yrjö-Koskista (senaattori), Cleveä (emeritus), Renvallia (tullut arkkipiispaksi Bergenheimin kuoltua 19/2 1884). Kihlmanin rinnalle Porvoon hiippakunnan opettajain edustajaksi tuli nyt ruotsinmielinen toht. Gabr. Lagus. Yliopiston edustajat olivat tällä kertaa J. W. Runeberg ja J. R. Danielson.

Vihdoin mainittakoon loppuvuodelta 1884, että Kihlman suurella innolla harrasti "Finland" lehden perustamista, kun "Morgonbladet" oli päätetty lakkauttaa vuoden lopussa. "Niin", kirjoittaa hän vanhalle ystävälleen pastori A. A. Favorinille Ruokolahdella (1/1 1885), "kyllä olet oikeassa siinä, että tämä maailma on oikea surun ja murheen laakso. Vapaus pahaan kasvaa yhä, ja pahaan nähden vaaditaan kaikkea suvaitsevaisuutta. Ainoastaan kristinuskoa ei suvaita. Todella näyttää se aika lähestyvän, jolloin kristittyä pidetään pahimpana pahana. Sanomalehdistö on tehnyt kaikkensa levittääkseen ylenkatsetta ja vihaa kristinuskoa vastaan. Joka päivä tarjotaan pieni annos antikristillisyyttä, ja kerran kai tämä myrkkyy kantaa hedelmiä. Olemme täällä Helsingissä koettaneet saada aikaan uuden lehden, joka asettuisi toiselle kannalle. Saa nähdä, tilataanko sitä edes. Huomenna 'Finland' alkaa ilmestyä. Ei ole helppoa soutaa virtaa vastaan: koe tehdään. Jo ennen ilmestymistään on sitä kaikilta tahoilta kohdeltu ivalla ja pilkalla. Sillä tavalla meidän aikana tervehditään vakavaa ja hyvää tarkoittavaa yritystä vaikuttaa rauhoittaen intohimojen myrskyyn."

IV.

REHTORI, LIIKE- JA VALTIOPÄIVÄMIES 1885-1892.

On jo huomautettu, kuinka Kihlmanin kirjeenvaihto hänen ystäviensä kuoleman johdosta supistumistaan supistui. Tammik. 3 p:nä 1885 kuoli laamanni Ekströmkin, jolle hän mielellään oli kirjoittanut valtiollisista y.m. yleisistä asioista. Miten läheinen heidän suhteensa oli ollut, ilmaisee Kihlman kirjoittaessaan (15/2) leskelle: "Jouduin kerran sellaiseen asemaan, että tunsin olevani Elisen isän sijassa (Elise Marti oli Sweitsistä kotoisin ja yksinäisenä vieraassa maassa hän oli turvaunut Kihlmanin neuvon, kun ratkaistavana oli kysymys elämän onnesta). Aika ei ole haihduttanut sitä tunnetta. Olen ottanut osaa Elisen iloon ja otan osaa Elisen suruunkin. Sitä paitsi olen häviämättömässä kiitollisuudenvelassa Ekström vainajalle, joka osoitti minulle ystävyyttä ei vain sanoissa, vaan teossa ja totuudessa. Hänessä olen menettänyt yhden kalleimpia ja kunnioitettuimpia ystäviäni. Tunsin hänet, tiesin mitä minulla hänessä oli." —

* * * * *

Kun valtakirjat 15 p:nä tammik. oli jätetty tarkastettavaksi, kävi joukko säädyn jäseniä kunnia-tervehdyksellä uuden arkkipiispan T. T. Renvallin ja myöskin uuden Kuopion piispan G. Johanssonin luona — niin on Kihlman merkinnyt siniseen vihkoonsa. Sen jälkeen menivät arkkipiispa, rovasti Hjelt, Kihlman y.m. yksityisen suomalaisen tyttökoulun talolle katsomaan, oliko säädyn kokoussali kunnossa. "Tilattiin 2 nojatuolia pulpetteineen Porvoon ja Kuopion piispoille sekä sihteerille isompi pöytä."

Kihlman esitti yhden anomusehdotuksen, joka arvattavasti aiheutui siitä ahdistuksesta, josta hän vastikään oli vapautunut. On näet luultavaa, että kokemus, josta hän todellisuudessa oli pelastunut, mutta jonka mahdollisuutta hän oli kuvitellut, sai hänet ehdottamaan niiden lainsäännösten muuttamista, jotka koskivat velallisen velvollisuutta luovuttaa irtaimistonsakin velkojensa suorittamiseksi. Hän toivoi, että lain määräys, että kruununveroja ulosotettaessa velalliselle oli hänen irtaimistostaan jätettävä, mitä katsottiin välttämättömäksi elatukseen ja vaatteisiin, ulotettaisiin muihinkin ulosottotapauksiin. Konkurssisääntö 9 p:ltä 1868 näet ei tiennyt semmoisesta myönnytyksestä muuta kuin konkurssiinpanon ja valvontapäivän väliajalla — sen jälkeen oli lain mukaan kaikki myytävä. Lakivaliokunta ei ennättänyt käsitellä asiaa.

Suurta melua herätti aikanaan Kihlmanin lausunto keskustelussa, jonka aiheutti J. W. Runebergin anomusehdotus, että naisten sallittaisiin suorittaa ylioppilastutkinto samoilla oikeuksilla ja velvollisuuksilla kuin miehiin nähden oli säädetty. Lähtökohdakseen otti Kihlman anojan loppusanat: että luultavasti ei missään tapauksessa suuri luku naisia tulisi käyttämään kyseessä olevaa oikeutta, mutta vaativat sekä oikeus että yliopiston etu, ettei sitä heiltä kiellettäisi, ja hän osoitti ensiksi, että yliopiston "etu" — jos sillä tarkoitettiin ylioppilasten lisääntymistä — ei suinkaan puhunut asian puolesta, sillä hänen mielestään oli ylioppilaita jo ennenkin arveluttavan paljon, puhumatta siitä lisästä, joka oli odotettavissa uusista suomenkielisistä lyseoista. "Mutta", jatkoi hän sitten, "anoja asettaakin

ensi sijaan toisen perusteen, 'oikeuden' perusteen, ja onhan se yksin riittävä; sillä oikeuden täytyy vallita, ja ken uskaltaisikaan vastustaa oikeutta, tai ken tahtoisikaan sitä tehdä, varsinkin kun on kysymys naisesta? Mutta ei kaikki ole oikeutta, joka käyttää oikeuden nimeä. Tulee siis tehdä ero oikean ja näennäisen oikeuden välillä. Oikeus ei ole siinä, että kaikilla on samat tai yhtäläiset oikeudet, vaan siinä, että Luojan tahto tapahtuu, taikka toisin sanoen: että, kun luonto on antanut erilaisia taipumuksia ja lahjoja erilaisille olennoille, niin on näillä erilaisilla olennoilla myöskin oleva oikeus kehittyä kullakin taipumustensa mukaan, niin että kukin mikäli mahdollista tulee siksi, miksi hän voi tulla ja Luojan tarkoituksessa pysyen on tuleva." Jos mies ja nainen ovat yhtäläisiä luontonsa puolesta ja määrätty samanlaatuiseen toimintaan, niin on oikein, että he valtiossa ja kirkossa esiintyvät rinnakkain ja myöskin yhtäläisesti kehittävät taipumuksiansa sitä varten, mutta jos he ovat erilaisia, on tutkittava, missä suhteessa ovat inhimillis-naiselliset taipumukset yliopistolaitokseen? Yliopiston tehtävä on toiseksi: edustaa ja edistää tiedettä, toiseksi: kasvattaa nousevan sukupolven jäseniä kykeneviksi valtion ja kirkon virkoihin. Käsitys, että nainen on oikeutettu ja velvollinen kehittämään luontaisia lahjojaan, on vienyt erityisten nais-oppilaitosten perustamiseen, ja on niiden menestys siinä, että huomioon otetaan naisen omituiset taipumukset ja niihin perustuva tuleva toiminta. "Mutta nyt sattuu, ettei sivistystarve tyydykään siihen, mitä näissä oppilaitoksissa tarjotaan, eikä edes siihen mitä paikoittain toimeenpannuilla jatkoluokilla annetaan. Saattaa olla naisia, jotka haluavat tyhjentää tieteen maljan pohjaan asti, jotka tahtovat omakseen tehdä tieteen korkeimmat tulokset, eikä sellainen halu ole tyydytettävissä muualla kuin korkeimmassa sivistyslaitoksessa, s.o. yliopistossa." Näitä naisia varten olivat kuitenkin yliopiston luentosalit ja kirjasto avoinna ilman anomusta. "Mutta on olemassa naisia, jotka eivät halua juuri sanottua, vaan tahtovat suorittaa ylioppilastutkinnon. Miksi tätä tutkintoa, joka ei ole helppo, vaan joka päinvastoin vaatii, että nuorukainen ponnistaa kaikki voimansa? En ole voinut kuvitella muuta syytä, kuin että nainen ylioppilastutkinnolla on saavuttava oikeuden suorittaa muita tutkintoja eri tiedekunnissa sekä että hän siten hankkimillaan todistuksilla on tuleva päteväksi virkoihin koulun, terveydenhoidon, hallinnon ja lainkäytön eri aloilla, ja, miksi ei myöskin kirkon piirissä. Mutta nykyisten lakien mukaan eivät nämä virat ole naisille avoinna. Jos nyt tahdotaan toista, on kai tahdottava toistakin, ja kun anotaan oikeutta naisille suorittaa ylioppilastutkinto, niin tulee minusta siis myöskin anoa lakia, joka määrää, mitkä toiminta-alat ovat avattavat naisylioppilaille. Sitä anoja ei ole tehnyt. Hän on ainoastaan anonut, että naiselle myönnettäisiin oikeus miehen kanssa suorittaa ylioppilastutkinto sekä sen jälkeen nauttia kaikkia miehisen ylioppilaiden oikeuksia, siis myöskin oikeutta suorittaa erinäisiä yliopistotutkintoja; mutta sitten jättää anoja tämän naisen kaikkine paperimeriitteineen, jotka hän suurella vaivalla ja kustannuksella on hankkinut itselleen, oman kohtalonsa nojaan, ja tämä näyttää minusta olevan kaukana oikeuden suomisesta naiselle."

"Jos anojan toivomus täytyisi, seuraisi siitä välttämättömästi: joko että luodaan luokka tyytymättömiä sivistyneitä naisia, jotka syystä valittavat vääryyttä, kun he lainsäädännön kautta houkuteltuina uudelle uralle tapaavat sen lopulta suljettuna, vaikka ovat täyttäneet kaikki vaatimukset; mutta nämä tyytymättömät sivistyneet, olkoot miehiä tai naisia, muodostavat yhden vaarallisimpia aineksia uudenaikaisessa yhteiskunnassa, jonka vuoksi lainsäädännön tulee tarkasti välttää sen synnyttämistä; taikka on oltava valmiit säätämään laki, joka myöntää naiselle saman oikeuden kuin miehelle yliopistotutkintojen jälkeen toimia valtion ja ehkä myöskin kirkon palveluksessa, esim. kruununvoutina, piirilääkärinä, opettajana, tuomarina, pappina. Jos oikeus naiseen nähden vaatii semmoisen lain säätämistä, niin on se säädettävä; mutta jos naisen luonnonlahjat yleensä eivät tee häntä soveliaaksi sellaiseen julkiseen toimintaan, niin olisi semmoisen lain säätäminen vääryys, ja juuri naista kohtaan." Puhujan mielestä siis anojan perusteet eivät olleet vakuuttavia, ja vastusti hän sen vuoksi lähettämistä valiokuntaan. Myöntäen, että toisinaan ilmaantui erikoisesti lahjakkaita naisia, joille oikeuden mukaan yliopiston tulisi olla avoinna, huomautti puhuja, että poikkeuksia varten ei kumminkaan ole tapana säätää lakia. Sellaisissa tapauksissa pitäisi yliopistohallinnon osoittaa mahdollisimman suurta myöntyväisyyttä, "ja kenties olisi aihetta, jos sääty hyväksyy mielipiteeni ja anomus sen johdosta menee tyhjiin, säädyn pöytäkirjassa julkilausua toivomus, että yliopistohallinto ilman erityistä anomustakin antaisi naisille, jotka sitä pyytävät, luvan suorittaa ylioppilastutkinnon, jollei erityistä syytä ole kieltää sitä". — Toista kertaa esiintyessään samassa keskustelussa Kihlman lisäsi, että anomuksen hyväksyminen s.o. oikeuden myöntäminen naisille suorittaa ylioppilastutkinto, välttämättömästi johtaisi siihenkin, että naisia varten oli perustettava oppilaitoksia, joiden päämääränä oli valmistaa oppilaitaan yliopistoon. — Keskustelun tulos oli, että anomusehdotus "tapettiin" 19 äänellä 16 vastaan. Päätöstä vastaan ilmoitti 11 säädyn jäsentä vastalauseensa.

Niinkuin jo sanottiin, herätti asia melua sekä sanomissa että yksityisissä piireissä, eikä ihme, sillä olihan nyt naiskysymyksen varsinainen taistelukausi maassamme. Mainitessaan, miten häntä usein moitittiin sanomissa (H. Dagbladissa ja N. Pressenissä), Kihlman kirjoittaa (15/2) vanhalle ystävälleen Edv. Conradille: "Omasta puolestani on minulla liiaksi työtä vastatakseni sanomalehtien hyökkäyksiin. Jos joskus olen ryhtynyt siihen, on hyöty ollut mitätön. Lohdutukseni on, ettei toisten moite tee minua huonommaksi eikä kiitos paremmaksi. Ainoastaan itse voimme omilla teoillamme vahingoittaa itseämme. Nyt viimeksi on kuulemma lausuntoni naisasiassa tehty pilkan ja ivan esineeksi. Mutta olen varma siitä, etteivät nämä lehdet ole antaneet sijaa koko lausunnolleni. Silloin voisi yleisö arvostella

tosiasiaan perustuksella. Sitä vastoin annetaan minun sanoa jotain, jota en ole sanonut, taikka jätetään pois, mitä todella olen sanonut, ja niin hyökätään — tuulimyllyjä vastaan. Semmoiset hyökkäykset eivät häiritse sisäistä elämääni: en huoli lukea edes niitä. Tunnen vain mielipahaa siitä, että sanomalehdistö ei noudata oikeutta." —

Toden mukaan on tunnustettava, ettei Kihlmanin lausunto ollenkaan ansainnut tulla "pilkan ja ivan esineeksi". Kun sitä tyyneästi tarkastaa, huomaa ensiksikin, ettei siinä ole ainoatakaan letkausta naisasian ajajia kohtaan, jommoiset silloin olivat niin tavallisia ja joista kuuluisa englantilainen kirjailija sanoo, että ne ovat anteeksi annettavia, eikä siinä myöskään tapaa noita raamatunlauseita, joilla kirkon miehet usein koettivat ajan ja olojen kehitystä lukuun ottamatta nujertaa naisten vapauspyrintöjä. Puhe, jonka perustana on tietoisuus miehen ja naisen luontaisesta eroavaisuudesta, tarkoittaa ainoastaan osoittaa kyseessä olevan myönnytyksen seurauksia. Toisin sanoen, se on Kihlmanin loogillisen mietiskelyn tulos, ei taantumuksen, vaan hänelle ominaisen varovaisuuden leimaama. Että oikeus yliopistotutkintojen suorittamiseen ilman oikeutta valtion ja kirkon virkoihin oli puolinaista ja epätydyttävää, on yhtä totta kuin se, että yliopistoon pääsy edellytti toisenlaisia oppilaitoksia kuin silloiset tyttökoulut. Mutta toiselta puolen väitettiin: eihän nyt ollut kysymystä muusta kuin naisten pääsystä yliopistoon, jota ajanhenki vaati — miten pedanttimaista olikaan puhua konsekvenseista, seurauksista! Miten lieneekään, oli luonnollista, että Kihlman, joka ei koskaan liehunut ajanhengen mukaan, puhui vakaumuksensa ja luonteensa mukaan. Todellisuudessa onkin pääsy yliopistoon vienyt poika- ja tyttökoulujen yhtäläisyyteen ja samoin siihen että yhä enemmän virkoja naisille avataan. Oliko 1880-luvulla kaukonäköisiä, jotka aavistaen, että niin kävisi, vaativat mitä silloin vaadittiin, on vaikea sanoa; niin myöskin, olisivatko kaikki, jotka soimasivat Kihlmania, niin tehneet, jos olisivat tienneet mitä tulossa oli. Kaikissa tapauksissa hän ei erehtynyt osoittaessaan, mitä oikeus yliopilastutkinnon suorittamiseen merkitsi.

Kahta ankarammin, vaikka vähemmällä tuloksella, Kihlman esiintyi juutalaiskysymyksessä, joka yhä vaatimalla vaati ratkaisua. Yleinen valitusvaliokunta oli — turhaan odotettuaan, että senaatin valmistama esitys asiassa ehtisi säätyjen tarkastettavaksi — myöhään käynyt siihen käsiksi, ja mietintö päättyi ponteen, että pyydetäisiin hallitusta soveliaimmalla tavalla noudattamaan säätyjen päätökseen perustuvaa ohjesääntöä v:lta 1782 (joka kieltää juutalaisia oleskelemasta muissa kaupungeissa kuin Tukholmassa, Göteborgissa ja Norrköpingissä). Koska tämä sisälsi senkin mahdollisuuden, että maassamme olevat juutalaiset, jotka olivat tänne asettuneet viranomaisten torkkuessa, voitaisiin pitemmittä mutkitta kuljettaa täältä pois, ehdotti Geitlin, kun mietintö tuli säädyn käsiteltäväksi, että päätökselle annettaisiin seuraava muoto: "pyydetäisiin että, kunnes juutalaiskysymys uuden säätylain kautta saadaan järjestetyksi, 1782 v:n juutalais-ohjesääntöä noudatetaan siten, ettei sallita juutalaisten muuttaa maahamme."

Kihlman pyysi sananvuoroa usean puhujan jälkeen ja viitaten heidän esittämiinsä mielipiteisiin hän ensin sanoi ymmärtävänsä niitä, jotka suoraan lausuivat, että juutalaisten ei ainoastaan tule saada asua Suomessa, vaan myöskin saada kansalaisoikeudet, mutta ei niitä, jotka tahtoivat, että heidän sallittaisiin oleskella täällä, mutta ettei heille mitenkään pitäisi antaa kansalaisoikeuksia. Puolinaiset myönnytykset olivat hänen mielestään turmiollisia, ja tahtoi hän puolestaan noudattaa periaatetta: Principiis obsta! alussa on vastustus tehtävä, ja sen mukaan piti hän oikeana, että ne juutalaiset, jotka laittomasti ovat tänne asettuneet, *olivat maasta poistettavat* (böra från landet aflägsnas), vaikka tietenkin toimenpide oli suoritettava tarpeellisella maltillisuudella.

"Minun kantani tässä kysymyksessä on kypsän mietiskelyn ja pitkän tutkimuksen tulos. [Kihlman oli tarkasti seurannut juutalaiskysymyksen käsittelyä Saksassa, missä antisemitismin aallot 1880-luvulla nousivat korkealle. Hänelle tuli 'Grenzboten' niminen valtiollinen ja sosialinen aikakauslehti, ja hänellä oli kokonainen pieni kirjasto julkaisuja juutalaiskysymyksestä.] Tunnustan juutalaisen uskonnon olevan siunaus ylhäältäpäin, mutta teen eron vanhan juutalaisen ja nykyisen juutalaisen uskonnon välillä. Vanha Mooseksen uskonto oli, niinkuin tiedämme, ilmestys ylhäältä, se oli rengas uskonnollisessa kehityksessä, valmistus täydelliseen, kurittaja, kasvattaja Kristukseen. Tämän uskonnon edessä kumarrun, ja kumarrun syvään. Tämän uskonnon tunnustajilla on siunaus perintönä. Näihin hengen perillisiin nähden on sanottu: 'se joka sinua kiroo, olkoon kirottu, ja se joka sinua siunaa, olkoon siunattu.' Mutta nykyinen juutalainen uskonto on Mooseksen uskonnon vastakohta, irvikuva. Mooseksen uskonnon rappeutuminen alkoi jo aikoja ennen Kristusta. Rappeutuminen kehittyi ja esiintyi Kristuksen aikana siinä harhasuunnassa, joka tunnetaan farisealaisuuden nimellä. Farisealaisuus oli rappeutunutta juutalaisuutta; mutta mitä suuntaa vastaan esiintyikään Kristus ankarammin kuin tätä kaavamaisuuteen ja juutalaiseen mieleen vajonnutta uskontoa vastaan? Hän, joka katsoi syvälle, varoitti aina, lakkaamatta, koko elämänsä aikana, farisealaisuuden hapatuksesta: 'Varokaa itseänne farisealaisten hapatuksesta, sillä vähä hapatus turmelee koko taikinan!' Kristuksen vastustus oli turha, jatkettiin vain aloitettuun suuntaan, ja seurauksena oli loppukohtaus: Kristuksen ristiinnaulitseminen. Nämä juutalaiset, jotka nyt elävät keskellämme, katselevat Kristusta samoin kuin Kristuksen aikalaiset, he pitävät häntä vääranä Messiaana, he näkevät hänessä suuren petturin, s.o. he näkevät hänessä

pahantekijän, joka ansaitsi kuolla pahantekijän kuoleman ristillä. Nykyinen juutalaisuus on sen vuoksi periaatteellisesti antikristinuskkoa. Se on kehittynyt Mooseksen uskonnon vääränä matkintana. Mooseksen uskonto oli eristäytymisessään vastapainona pakanallisten vaikutusten valtaantäpääsemiselle, sen tehtävä oli pakanuuden vastustaminen. Uudenaikainen, talmudilainen juutalaisuus on eristäytymisessään kristinuskon vaikutuksen vastustaja. Eristäytyminen, joka juutalaisuudessa oli oikeutettu pakanuuteen nähden, on jatkunut kristinuskoonkin nähden, ja siten on uudenaikainen juutalaisuus tullut kristinuskon täydelliseksi kieltämiseksi. Mutta juuri tässä eristäytymisessä, joka Mooseksen aikana oli oikeutettu, mutta talmudin aikana epäoikeutettu, on syy, miksi juutalainen kansakunta ei voi sulautua yhteen muiden kansakuntien kanssa. Eläkööt nämä juutalaiset miten kauan tahansa jossakin maassa, niin eivät ne sula kansaan, jonka keskellä elävät, vaan pysyvät kokonaisuutena itsekseen, he ovat yhteydessä muiden maiden juutalaisten kanssa, muodostavat jotain kansainvälistä, niin että jos juutalaista kosketaan jossakin maassa, 'dann schreit es in allen Ecken' ympäri maapalloa. Ei siis voi toivoakaan, että juutalaiset ja suomalainen kansakunta sulaisivat yhteen. Juutalainen ei olisi juutalainen, jos hän sulaisi toiseen kansakuntaan. Hänen täytyy, niin kauan kuin hän pysyy juutalaisena, pitää jokaista muuta kansakuntaa välikappaleena oman kansansa hyväksi. Juutalaiset käyttävät hyväkseen sitä kansakuntaa, joka ottaa heidät helmaansa, niin kauan kuin siinä on jotain saavutettavaa, mutta heittävät sen surutta luotaan, kun ei se enää hyödytä heidän tarkoitustaan. Ne tunkeutuvat sentähden kaikkialle, ja niin ovat tunkeutuneet Suomeenkin. Ne tunkeutuvat kaikkialle, missä on jotain saavutettavaa. Ne tulevat niinkuin petolintujoukot syöksyäkseen saaliinsa kimppuun, ja vaativat oikeutena että se heille sallitaan. Mutta kun syksy on tullut, kun sato on korjattu, silloin he lähtevät hakemaan uutta markkinapaikkaa, elääkseen ja ansaitakseen uudessa maassa niinkuin entisessä. Niin on tähän asti käynyt; sen todistaa historia." — Seuraavassa puhuja selittää juutalaisten itsensä olevan syynä heitä kohdanneeseen vainoon. Vaino on nimittäin köyhdytetyn kansan kosto, sillä ei mikään antisemitismi ole niin häikäilemätön kuin kansan, työläisen, joka näantyy juutalaisessa orjuudessa. "Olen varma siitä, että Suomen kansa ei ole muita parempi, ehkä nopeamminkin kuin muita kansoja juutalaiset käyttäisivät hyväkseen (exploitera) meidän kansaamme, ja kun mitta olisi täysi, syntyisi juutalaisvainoa meilläkin. En tahdo myötävaikuttaa siihen, ja toivon senvuoksi, että kosketus suomalaisten ja juutalaisten välillä lakkaa, ja nyt se on mahdollista, koska olemme siinä onnellisessa tilassa, ettei juutalaisilla ole laillista oikeutta elää ja asua meillä. Kuinka moni kansakunta kadehtisikaan tätä etuamme! Todellisuudessa eivät juutalaiset ole vainottuja, vaan he päinvastoin hallitsevat maailmaa rahoillaan. Juutalainen rabbiini kirjoittikin joku aika sitten eräässä aikakauskirjassa: 'Ahdasmieliset ja lyhytnäköiset kristityt vaivaavat itseään paljon tempaistakseen meiltä siellä täällä jonkun sielun ja iloitsevat suuresti onnistuessaan. Mutta he eivät huomaa, että mekin harrastamme lähetystointia ja paremmin, taitavammin, menestyksellisemmin kuin he, ja että me valloitamme heiltä toisen maanalan toisen jälkeen. Vielä lyhyt aika, ja kaikki tosisivistyneet ovat yhtä vähän Kristuksen tarpeessa kuin me. Aika lähestyy, jolloin kristittyjen suuri enemmistö on kääntynyt uskoomme. Me käänämme joukoittain, mutta käänämme huomaamatta.' Sellainen on se kansakunta, jolle tahdotaan antaa oikeus asua ja toimia Suomessa." — "Suomen kansan edustajana tulee minun valvoa Suomen kansan eikä juutalaisten etua. Minun tulee olla humaani, mutta ensi sijassa sitä kansaa kohtaan, jota edustan." —

Kihlman ei jäänyt ilman kannatusta, mutta enemmistö (21 ääntä 15 vastaan) hyväksyi kuitenkin Geitlinin ehdotuksen. — Ilmeistä on, että Kihlmanin käsitys asiasta oli muuttunut entistä jyrkemmäksi. Sen ohella huomautettakoon, että hänen puheensa sanasta sanaan otettu pääkohta omituisesti muistuttaa Beckiä. Niin siinä tavassa, millä Kihlman lähtee raamatun pohjalta, niin myöskin siinä että hän — niinkuin Beckin mukaan väittelyssä tuli tehdä — poikkeamatta sivuseikkoihin pitää kiinni päänäkökohdasta, nimittäin että juutalaiset antikristillisinä eivät koskaan sulaudu kansakuntaan, jonka keskellä elävät. Luopuminen siltä yleisinhimillisen oikeuden kannalta, jolta hän 1872 katseli asiaa, johtui nähtävästi siitä, että hän piti velvollisuutenaan ensi sijassa ajatella oman kansansa hyötyä.

Koulukysymyksistä mainittakoon vain pari: Prof. F. Perander esitti anomusehdotuksen suomalaisen normaalikoulun palauttamisesta Helsinkiin. Kihlman puolsi anomusta lämpimästi ensiksi lähetekeskustelussa kahta puhujaa vastaan ja toiseksi, kun käsiteltiin Yleisen valitusvaliokunnan hyväksyvää mietintöä, mihin oli liitetty kielteinen vastalause. Anomus saavutti, niinkuin ennen on mainittu, tällä kertaa kaikkien säätyjen kannatuksen. — Eräässä toisessa saman valiokunnan mietinnössä erinäisten anomusehdotusten johdosta, jotka koskivat maamme alkeisopistoja, oli enemmistö m.m. tullut siihen päätökseen, että Mikkelisissä ruotsalainen koulu oli paikallaan, mutta ei suomalainen. Tätä vastaan oli Geitlin pannut vastalauseen. Perusteellisessa lausunnossa Kihlman puolsi vastalauseetta, lähtien siitä periaatteesta, että ruotsalaiset koulut suomalaisissa seuduissa olivat muutettavat suomalaisiksi, sillä ainoastaan siten kävisi mahdolliseksi tyydyttää suomenkielisten kouluntarvetta. "Kun minä", lausui hän lopuksi, "olen vaatinut, että opetuskielenä Mikkelin oppilaitoksessa on oleva suomi, olen niin tehnyt täysin tietoisena siitä, että ruotsinkieli, jonka tahdon poistaa, on äidinkieleni, jota kohtaan en voi olla kuolinpäivääni asti tuntematta erityistä lapsen mieltymystä (förkärlek). En ole kuitenkaan voinut menetellä toisin, koska oikeus niitä kohtaan, joilla suomi on äidinkielenä ja jotka muodostavat suuren enemmistön, vaatii että vähemmistö supistaa

Tänä vuonna täytti Kihlman 60 vuotta. Mutta merkkipäivä kului, kaikesta päättäen, huomaamatta. Ja mistä olisikaan aikaa juhlimiseen otettu! K:lo 11 a.p. oli valtiovaliokunnan kokous, ja k:lo 2 kokoontui toimitusvaliokunta; k:lo 7 i.p. oli säädyltä plenum, ja k:lo 9 oli vielä valtiovaliokunnan jaoston kokous, joka kesti k:lo 1:een yöllä. "Sininen kirja" todistaa, että 60-vuotias oli läsnä kaikissa näissä kokouksissa. Vuodet eivät siis olleet vähentäneet Kihlmanin työvoimia. Päinvastoin näyttää hänen terveytensä olleen entistä vahvempi, ja hänellä olikin todella vielä pitkä toimiala jäljellä. — Säätökokous päättyi 23 p:nä toukok.

* * * * *

Kesä 1885 oli samanlainen kuin edellisetkin valtiopäivien jälkeiset: toimitusvaliokunnan kokoukset vähensivät muutenkin harvoja lomahetkiä, jolloin Kihlmanin sallittiin nauttia Rulluddin vapautta. — Kokousten lomassa hän (16/7) kirjoittaa vaimolleen: "Rakas kuihtumaton, kukka! Kaikki kuihtuu tässä suuressa kuumuudessa. Mutta on jotain, joka ei kuihdu, jotain, joka pysyy voimissaan, jos sitä vain kastellaan ja hoidetaan. Niin uskon, ja alkusanojen uskontunnuksesta voit käsittää mitä tarkoitan. Avioliiton ei tarvitse olla rakkauden hauta. Ei lainkaan, päinvastoin. Avio voi ja sen tuleekin olla sulatusastia, josta rakkaus ilmenee puhdistettuna, ja pyhitettynä. Oi mitä kukkia kukoistaakaan silmiemme edessä! Kunhan me vain näkisimme niitä.

"Eilen suoritimme 3 1/2 esitystä. Nyt on 5 1/2 jäljellä. Tällä viikolla pitäisi minusta työn päättyä; mutta kuka tietää!

"Jedenfalls toivon sunnuntaina saavani ihailla kauniita kukkiani Rulluddilla. Kukkaisystävä Alfred."

* * * * *

Syksyllä alkoi taas koulutyö, joka nyt ensi kerran normaalilyseossakin oli niin järjestetty, että kaikki oppitunnit olivat ennen päivällistä. Uudistus oli toimeenpantu oppilaiden vanhempain ja holhoojain toivomuksesta. Opettajat pitivät uutta järjestystä ehdottomasti mukavampana heille itselleen, mutta oliko se myöskin edullisempi oppilaille, siitä ei Kihlman vuodentakaan päästä uskaltanut lausua ratkaisevaa arvostelua.

Tämän ajan kirjeenvaihdossa tapaamme mielenkiintoisen lausunnon normaalilyseolaisten konventista, josta näkee, miten Kihlman rehtorina suhtautui nuorisoon. T. Reuter oli kysynyt, oliko normaalilyseossakin konventti, ja sen johdosta Kihlman kirjoittaa (7/11), että sellainen yhdistys "tavallaan" oli olemassa. "Tavallaan" merkitsi sitä, että hän kyllä oli antanut VI-VIII luokkien oppilaille luvan lauantaisin kokoontua koulun musiikkisalissa, mutta oli kuitenkin joka kerta erityinen pyyntö tehtävä. [Tämän määräyksen, että oppilaiden oli joka kerta pyytää lupaa kokouksen pitämiseen, oli joku väärinkäytös aiheuttanut, sillä varhemmin (1870-luvulla) ei siitä vielä tietty — sanovat senaikuiset konventin jäsenet.] Kokouksia saatiin näet pitää ainoastaan sillä ehdolla, ettei rehtori ollut mitään huomannut, joka järkytti hänen luottamustaan oppilaihin. Miten riippuvainen yhdistys olikaan, oli sillä omatekoiset säännöt (jotka rehtori tietysti tunsu) ja myöskin käsinkirjoitettu sanomalehti. Ennenkuin lyseo sai oman talon, kokoonnuttiin vuorottain kaupungissa asuvien oppilaiden kodeissa, joissa oli tapana tarjota teetä. Kun sittemmin kokoukset pidettiin musiikkisalissa, toimitti toisinaan koulun vahtimestari osanottajille samanlaisen virkistuksen. Opettajillakin oli vapaa pääsy kokouksiin, mutta eivät liene usein käyttäneet tilaisuutta, eikä Kihlman itsekään näytä niissä käyneen. Hän oli näet, oltuaan koko viikon koulussa, niin väsynyt, että hän mielellään oli vapaana ainakin lauantai-iltoina.

Edelleen sanoo Kihlman, että hänen ymmärtääkseen konventista voi olla hyötyä, jopa paljonkin hyötyä, jos johto on hyvien toverien käsissä, mutta toiselta puolen voi se vaikuttaa hyvin vahingollisesti, milloin johtajat ovat huonoja, kevytmielisiä. Sen vuoksi olisi hyvä, että joku opettaja usein kävisi nuorten kokouksissa. Hämeenlinnassa, missä oltiin sangen tyytyväisiä konventtiin, oli tavaksi tullut, että oppilaat vuosittain valitsivat jonkun opettajan, jonka velvollisuus oli olla saapuvilla kokouksissa.

Lukuvuonna 1883-84 oli Kihlman saanut tietää, että konventissa oli ruvettu harjoittamaan viikinkiläisvehkeitä (vikingaintriger). Sen johdosta oli hän syksyllä 1884 ilmoittanut, ettei hänellä ollut semmoista luottamusta johtaviin tovereihin, että hän olisi voinut levollisesti (utan oro) antaa kokousten jatkoa. Ne lakkasivatkin silloin, eikä niiden pitämiseen uudestaan pyydetty lupaa. — "Epämielilyttävän vaikutuksen teki minuun kirjeenvaihto, jossa täältä oltiin muutamien oppilaitosten kanssa Ruotsissa. Sattumalta sain lukea kirjeitä Ruotsista, joiden sisältö ei ollut hyvä. Niissä esiintyi omahyväisyyttä ja kevytmielisyyttä (inbilskhet och lättsinne)." — Kihlman lähetti Reuterille myöskin konventin säännöt, huomauttaen, ettei ensimmäinen § ollut hänen mieleensä, siinä kun toverikunnan toimintaa ei rajoitettu omaan oppilaitokseen, vaan ulotettiin koko Pohjolaan (hela norden) (!) [Normaalilyseon täydyessä 50 vuotta ilmestyi: *Svenska Normallycei kamratskaps historia 1865-1915 sammanskrifven af Karl Bruhn.*

Siitä näkee, että toverikunnan vaiheet olivat sängen kirjavat ja että rehtorilla oli koko paljon huolia siitä. Vaikka Kihlmanin joskus täytyi ankarastikin kohdella konventtia, tunnustaa tekijä kuitenkin, että hän oli oppilaiden rakastama.]

* * * * *

Samalta ajalta on toinen (päiväämätön) kirje, joka koskettelee valtiollisia seikkoja. Se on osoitettu Z. J. Clevelle Haminaan, ja on sen aiheuttanut Kihlmanin tarve ilmaista kunnioitetulle ystävälle, ettei hän mitenkään ollut ottanut osaa niihin vehkeisiin, jotka saivat aikaan, että tämä, kun pappissäätö toukokuulla valitsi pankin tarkastajan, "6 vuoden nuhteettoman palveluksen jälkeen erotettiin". Kirjeessä annetaan seuraava sisuskuva säädyn elämästä. — Rovasti F. W. Hjelt oli ilmoittanut päättäneensä muuttaa Helsingistä pitäjäänsä lähelle Turkuja, ja valittiin pankkivaltuusmieheksi hänen sijaansa prof. O. Donner. Pankintarkastajaksi taasen odotti Kihlman valittavaksi Cleven samoin kuin kahdessa edellisessä säätykokouksessa. Hän oli siitä maininnutkin, mutta havainnut jonkunlaista vaitelaisuutta niissä, joita oli asiasta puhutellut. Sitten hän sai tietää, että Hjelt oli laatinut ehdokaslistan pankkivaltuusmiesten ja tarkastajan ja heidän varamiestensä vaalia varten, mutta listassa oli yksi tyhjä paikka, siinä näet ei ollut tarkastajan ehdokasta. Kun häneltä kysyttiin syytä, oli hän sanonut, ettei tiennyt kuka siksi olisi valittava. Hän ei siis tiennyt, oliko Cleve uudestaan valittava, mutta sääty ymmärsi heti, kuka Hjeltin mielestä oli valittava, nimittäin ei kukaan muu kuin entinen pankkivaltuusmies. Ei ollut enää mikään salaisuus, että Hjelt itse tahtoi tulla valituksi tarkastajaksi, ja vielä viime hetkellä tapahtui semmoinen painostus, että sellaiset jäsenet, jotka tuntia ennen olivat sanoneet äänestävänsä Cleveä, antoivat äänensä Hjeltille. Jälkimmäinen saikin 25, edellinen vain 11 ääntä. "Niin se kävi — varsinkin säädyn uudet jäsenet, jotka eivät lähemmin tunteneet Veljeä, eivät tahtoneet vastustaa Hjeltin toivomusta. Minuun teki vaali epämiellyttävän vaikutuksen, joka ei vähentynyt siitä, että Veli oli lähellä tulla pankkivaltuusmiehen varamieheksi (12 ääntä 14 vastaan, jotka annettiin Danielsonille). Mikä ymmärtämättömyys tahtoa siten antaa korvausta!" Merkittävä on, että Hjelt ensimmäisenä vuonna oli jäävi, koska hän vielä 1885 oli toiminut pankkivaltuusmiehenä — itse hän ei näy sitä huomanneen.

Samassa kirjeessä Kihlman kiittää Nemon (Lennart Gripenberg) lentokirjasta 'Puolueet ja 1885 valtiopäivät', jonka tekijä silloin vielä oli hänelle tuntematon. Tekijällä oli se harvinainen ansio, arvelee kirjoittaja, että hän tahtoi olla puolueeton, että katsoi asioita suuresti ja näytti olevan lämmin isänmaanystävä. Hänestä vaati isänmaan menestys, että kiihkoiset puoluetistelut lopetettaisiin ja että kaikki maltilliset liittyisivät yhteen voimakkaaksi keskuspuolueeksi. Se oli sama aate, jota 'Finland' oli koettanut levittää. Mutta valitettavasti tuntui maku jo olevan niin takaperoinen (förvänd), että taistelua rakastettiin taistelun tähden. 'Finland' ei ollut saanut odotettua kannatusta. Päinvastoin pelättiin lehden lakkaavan. Suurin vaikeus oli päätoimittajan saannissa. E. A. Forssell luopui, eikä O. Donner heikon terveytensä vuoksi uskaltanut astua sijaan. Todellisuudessa lehti ei lakannut, vaan rupesi 60-vuotias A. Meurman Finlandin päätoimittajaksi ja kesti hän rasittavan toimen vaivoja ja huolia koko kolme vuotta.

Edellisen yhteydessä sopii mainita, että Kihlmanin kokemukset sekä julkisessa elämässä että koulussa saivat hänen itsensäkin lausumaan sanansa kielitaistelusta. Se tapahtui kevätlukukauden lopulla 1886 ilmestyneessä vuosikertomuksessa. Kirjoitus, josta jo ylempänä olemme ottaneet sen kohdan, missä hän perustelee omaa kantaansa kansallisuuskysymyksessä, on yhtä tyystin harkittu kuin muodollisesti hyvin laadittu. Että hän erittäin pitää nuorisoa silmällä ja lähtee kristilliseltä pohjalta, on luonnollista. Niin olisivat epäilemättä useimmat muutkin rehtorit tehneet. Mutta ei moni muu olisi niinkuin Kihlman loogillisen sitovasti ja lämpimällä vakaumuksella todistanut, ettei mikään maallinen ole kristitylle yhdentekevää, vaan että hänen tulee määrätä kantansa siihen, joko myötä tai vastoin, mutta kummassakin tapauksessa täysin vakavasti, sekä sitten osoittanut, kuinka Suomen kansalaisista toinen voi olla enemmän ruotsin-, toinen enemmän suomenmielinen olematta sentään puoluemies. Mitä tulee koulujen nuorisoon, päättää hän näin: "Voidakseen todella korkeammassa määrässä hyödyttää isänmaata, vaaditaan tietoja ja luonnetta (kunskafer och karaktär). Niille lasketaan perustus koulussa. Mutta sentähden onkin oppilaan velvollisuus isänmaata kohtaan määriteltävä tällä tavoin, kielteisesti: älä sekaannu sellaiseen, joka ei ole sinun asiaksi, ja myönteisesti: ponnista koko voimasi hankkiaksesi perusteellisia tietoja ja kehittääksesi luonnettasi, niin että se kestävä koettelemusten aikana. Siten ja ainoastaan siten koulunoppilas osoittaa isänmaanrakkauttaan."

* * * * *

Vuoden vaihteelta on merkittävä kuolemantapaus, joka oli tuntuva isku Suomen koululaitokselle ja mieskohtaisesti Kihlmanillekin. Kun Cleve vuoden 1882 lopulla oli eronnut professorinvirasta, nimitettiin Frithiof Perander alkupuolella vuotta 1883 pedagogikan professoriksi, ja kykenevämpää, hartaampaa miestä ei siihen toimeen voitu toivoa. Mutta lyhyt oli hänen vaikutusaikansa koulun hyväksi. Osoitettuaan valtiopäivillä 1885, että hänen tietonsa ja lahjansa olisivat taanneet hänelle huomattavan aseman kansanedustuksessa, hän odottamatta kesken työtänsä, sydämen halvauksen

kohtaamana, päätti elämänsä. Se tapahtui 28 p:nä jouluk. 1885, ja äkillisen kuoleman vaikutusta Kihlmaniin lisäsi se seikka, että he asuivat samassa talossa Kasarminkadun varrella 22 [A. Strengin talo.]. Kihlman oli Helsingissä suomenmielisten ystäviensä piirissä tutustunut vainajaan ja sittemmin yhteistyössä normaalikoulussa ja säätykokouksessa oppinut kunnioittamaan vakavaa ajattelijaa ja ihanteiden miestä. Sydäimestä lähtenyt oli sen vuoksi se puhe, jonka hän piti haudalla 3 p:nä tammik. Siitä otamme loppusanat: "Surumme on kunnia hänen muistolleen. Ja me kunnioitamme Jumalaa kunnioittaessamme hänen tekojaan. Me kiitämme Jumalaa niistä lahjoista, jotka hän oli vainajalle suonut ja hänessä kehittänyt. Me kumarrumme nöyryydessä hänen teidensä edessä, vaikk'emme niitä ymmärräkään. — Jokaisella itsenäisellä miehellä on ominaisuutensa. Niin oli vainajallakin omansa. Hän oli usein tyytymätön, toisinaan synkkämielinen. Miksi? Mutta oli kuitenkin jotain, joka saattoi nostaa hänen tyynen, harkitsevan mielensä oikeaan innostukseen. Se oli toteutettu ihanne. Sen vuoksi oli hän tyytymätön, että hänen ihanteihin tottunut silmänsä tässä maailmassa näki niin paljon rumaa. Mutta sentähden saattoi hän myöskin sanomattomasti iloita nähdessään vilahduksen ihanteesta. Hän oli kauttaaltaan ihanteiden mies. Ihanne oli käsittääkseni se lähde, josta hän ammensi ilonsa ja myöskin surunsa. Kunnioitettu opettaja ja kallis ystävä! Kun me nyt lausumme viimeiset jäähyväisemme, tapahtuu se toivoen, että se, mitä sinä niin syvästi rakastit ja niin usein kaipasit tässä maailmassa, suotaisiin sinulle runsaassa mitassa siinä maailmassa, mihin nyt olet mennyt. Me toivomme, että sydämesi sanomaton kaiho, joka oli tunnusmerkkisi, kun elit puuttuvaisuuden maailmassa, on saava kylänsä siitä, joka yksin tekee kylläiseksi, s.o. täydellisestä. Jumala siunatkoon Sinua ja antakoon Sinulle rauhan."

Nämä sanat, jotka totuudenetsijä teologi lausui totuudenetsijän filosofin haudalla, saavat vastustamattomasti ajattelemaan, että he olivat henkisesti samaa sukua. Merkillistä on myöskin, että Kihlman Peranderin kuoleman jälkeen tunnusti, että tuo synkkä ilme, joka monesti leimasi vainajan olentoa, oli saanut hänet ajattelemaan ihmisen poikaa, joka hartioillaan kantoi maailman synnit. [Tekijän veli-vainajan kertomuksen mukaan, jolle sanat lausuttiin.] —

* * * * *

Alkuvuodella 1886 oli Kihlmanilla tilapäinen tehtävä, joka vei häneltä paljon aikaa. Eräs komitea — piispa Johnsson (k. 19/9 1884), rovastit V. Helander, Lyra, Fredriksson ja Järvinen — oli 1876 vuoden kirkolliskokouksen kehoituksesta laatinut ehdotuksen kristinuskon oppikirjaksi, ja Helsingin seurakunta oli syksyllä 1885 toht. Waenerbergille, prof. Collianderille, rehtori J. A. Melartille, kansakoulunopettaja Dannholmille ja Kihlmanille uskonut toimeksi tarkastaa ehdotuksen ja antaa siitä lausunnon seurakunnan puolesta. Vasta joulukuulla voitiin käydä työhön käsiksi, ja silloin oli Waenerberg sairauden tähden estettynä. Dannholm taasen oli kyllä alussa mukana, mutta ilmoitti sitten, että hän ajan puutteesta ei voinut jatkaa. Näin jäi tarkastus Collianderin, Melartin ja Kihlmanin suoritettavaksi, ja sai viimemainittu asiakseen kirjoittaa lausunnon, joka päättyi siihen, että ehdotus nykyisessä muodossaan ei ansainnut tulla hyväksytyksi. "Minua on säällittänyt (har gjort mig ondt) että olen ollut pakotettu perustelemaan tätä (loppupäätöstä)", kirjoittaa Kihlman (13/3) Essenille, "syystä että komitean jäsenet ovat ystäviäni, joita pidän arvossa. Ehdotus antaa aihetta niin lukuisiin ja painaviin muistutuksiin, etten ole voinut olla ihmettelemättä, kuinka varsinkin Johnsson on voinut panna nimensä sen alle. Koko katsantotapa muistuttaa minusta niin paljon oikeauskoisuuden aikakauden katsantotapaa. Mutta jollei se hyödyttänyt kristinuskoa 200 vuotta sitten, miten paljon vähemmin nykyään!"

Samaan aikaan kuin Kihlmanilla oli käsillä tämä työ, pohdittiin Kasvatusopillisessa yhdistyksessä uskonnonopetus-kysymystä. Käsittely alkoi 4 p:nä jouluk. 1885 toht. von Rohdenin [Toht. Gustav von Rohden oli Helsingin saksalaisen seurakunnan pappi (Pfarrer) 1882-94. Hänen ja Kihlmanin läheisestä suhteesta, varsinkin von Rohdenin täällä-olon viimeisenä aikana, annetaan tietoja alempana.] alustuksella ja jatkui sitten seuraavissakin kokouksissa 16 p:nä helmik. ja 5 p:nä maalisk. 1886. Tavattoman pitkästä keskustelusta emme luonnollisesti voi huomioon ottaa muuta kuin Kihlmanin lausuntoja, joista opimme tuntemaan ne perusjohteet, joita hän itse uskonnonopettajana noudatti:

Voidakseen menestyksellisesti toimia uskonnonopettajana täytyy saada kannatusta toisilta opettajilta, joilla on sama maailmankatsomus. Onnetonta on, jos hän on eristetyssä asemassa. Sillä vaikka hän onkin uskonnollisen totuuden elähtytävä, supistaa se suuresti hänen vaikutustaan, että oppilaat toisilla tunneilla saavat kuulla uskonnonvastaisia mielipiteitä. Ääntä ei synny, jollei ole kumupohjaa: samoin on uskonnonopettajallekin kumupohja tarpeen. Ihanteellisessa oppilaitoksessa tulee opettajien peruskysymyksiin nähden ei ainoastaan suvaita toisiaan, vaan olla saman vakaumuksen lämmittämiä. Siinä menestyksen pääehto, eikä tuntiluvussa. — Uskonnonopetuksen tarkoitus ei voi olla aineen tyhjentäminen, vaan tulee sen herättää ihmisessä piilevää uskonnontarvetta sekä edistää sitä, joka ylläpitää mielenkiintoa siihen. Verraten lyhyessäkin ajassa voi opettaa, kuinka uskonnollinen elämä on kehittyvä. [V. 1895 kirjoitti Kihlman muistikirjaansa: "Uskontoa ei voi oppia, vaan on se eletävä (man muss sie in sich erleben)." Riehl. Religiöse Studien s. 23. "Tämä lause on laatuaan päälause, periaate, joka uskonnonopettajan ennen kaikkea on muistettava. Sen on oltava koko hänen opettajatoimensa

mottona."] —

Raamatunhistorian opetukselta vaaditaan samaa kuin maailmanhistorian. Sen tulee antaa todellisia (konkreta) kuvia. Vasta silloin opettaja innostuu, kun hän esittää aikakauden niin, että sen luonne esiintyy oppilaan silmien eteen selvänä elävissä kuvissa. —

Ulkoa lukeminen saattaa toisinaan olla täysin oikeutettua. Niin esim. kun äiti opettaa lastaan rukoilemaan. Lapsi lukee rukouksen ulkoa, ja äiti on oikeassa, vaikkei lapsi täysin käsitäkään sen sisällystä. Eihän lapsi esim. käsitä Isä meidän koko syvyyttä. Edelleen on Uudessa Testamentissa ulkoa luettavia kohtia, jopa sellaisia, joita on mahdoton esittää muulla tavalla kuin raamatun omilla sanoilla, esim. vuorisarna y.m. — Mitä opetusmenettelyyn tulee, voidaan opettajalta vaatia aineen tuntemusta, mutta ei kertojakykyä. Vaikeata on näet itsenäisesti luoda oikea kuva, jossa ei ole lisäyksiä ja josta toiselta puolen ei mitään puutu. Sitä paitsi voi taitavasti lukemalla ääneen raamatusta vaikuttaa yhtä herättävästi kuin vapaalla esityksellä. Näin ollen opettaja ei tee ehdottomasti väärin, jos hän käyttää oppikirjaa ohjeenaan. —

Väärin on panna Lutherin pientä katkismusta opetuksen perustaksi. Eihän se olekaan lapsille kirjoitettu, vaan on sen aiheuttanut kansan suuri tietämättömyys kristinuskosta. Se on kirjoitettu yhteiselle kansalle, jotta isännällä ja emännällä, palvelijoilla ja lapsilla olisi lyhyt raamattu. Se oli hätäapukeino 1529; nyt on 1886, ja olot ovat muuttuneet. Hyvän uskonnonopetuksen edellytykset ovat nyt paremmat. Että nytkin pidetään kiinni Lutherin katkismuksesta, on vastoin Lutherin tarkoitusta ja johtuu väärästä uskonpuhdistuksen kunnioituksesta (falsk pietet f. reform.). — Lutherin katkismus oli tärkeäarvoinen sille ajalle, jolloin se kirjoitettiin, ja vieläkin saattaa kypsyntä ihminen pitää sitä kalliina ja rakkaana, se kun on niin eloisa esitykseltään ja yleisesti tunnettu. Mutta käsittämätöntä on, miksi sitä luetaan ulkoa. Se on muka uskontunnukselleen (symbolisk) kirja, mutta eihän muitakaan uskontunnustuksia lueta ulkoa. —

Koulun tulee opettaa, kuinka edistytään uskonnollisessa elämäntiedossa. Oppilas on johdettava evankeliumien oikean lukemisen taitoon. Koko totuutta koulu ei pysty antamaan, mutta metodi, menettely, miten käydään eteenpäin, kuuluu sen piiriin. Koulun päätehtävä on opettaa lukemaan Jumalan sanaa, ei hätäisesti, vaan mietiskellen, niin että sisällys jää lukijan omaisuudeksi. —

Kirkkohistoriaa opettaessa tulee välttää yleiskatsauksellista (kompendiöst) esitystapaa, samoin kuin hedelmättömien tietojen tyrkyttämistä. Sitä vastoin on luotava eloisia kuvia merkkihenkilöistä, jotka ovat omansa jättämään vaikutelmia oppilaihin ja siten tekemään kunkin edustaman aatteen eläväksi. Muuta kirkkohistoriallista ainetta kosketellaan vain ohimennen, niin että kuvat liittyvät toisiinsa. [Pöytäkirjan tekijä oli August Ramsay, joka on kertonut Kihlmanin lausuneen hänelle tyytyväisyytensä pöytäkirjan täsmällisyydestä. Hän oli kysynyt, oliko muistiinpanot pikakirjoituksella tehty. Niin ei ollut laita.] —

Se mitä Kihlman näin oli puhunut uskonnonopetuksesta, saa samoin kuin se, mitä hän ennen on lausunut nykyaikaisesta opettajasta lähinnä ajattelemaan häntä itseään. Entisten oppilaiden ja opettajakokelaiden kertomukset todistavat näet, että hänen teoreettiset väitteensä suoraan viittasivat siihen ihanteeseen, jota hän opettajatoimessaan koetti toteuttaa. Sentähden lienee tässä oikea paikka kuvata Kihlmania opettajana.

Hän piti velvollisuutenaan lukemalla ja mietiskelemällä valmistautua joka tunnille, ja luokan eteen astuttuaan hän luennontapaisessa, vapaassa esityksessään teki parastaan esiintuodakseen sanottavansa niin vaikuttavasti kuin mahdollista. Yhdellä suulla hänen esittämiskykyänsä kiitetäänkin. Hänen tavassaan selittää asioita ja kuvata henkilöitä ja tapauksia oli, sanotaan, jotain kiehtovaa, jopa dramaattistakin, joka piti oppilaiden tarkkaavaisuuden koko ajan vireessä. Ei tahdottu menettää sanaakaan, ja kun kello löi, ihmeteltiin, kuinka tunti oli huomaamatta lentänyt; olisi halusta kuultu enemmänkin. Oppikirjasta paljon välittämättä meni hän usein sitä laajemmalle ja syvemmälle, kun itse katsoi asian tärkeäksi. Niin hän esim. saattoi uhrata kokonaisen tunnin Abrahamin uskon selittämiseen.

"Ollessani opettajattarena Helsingin Suomalaisessa Tyttökoulussa 1872-77", kertoo eräs todistaja, [Lehtorinrouva Lydia Hällfors.] "kävin kuuntelemassa Kihlmania. Vasta silloin ymmärsin oikein ihaila hänen pedagogista kykyänsä. Saman luokan oppilaat, jotka joidenkin muiden tunneilla telmäisivät kuin pikkuvillit, istuivat hänen tunneillaan hiljaa kuin hiiret. Jos joku pienemmistä vähän alkoi eleillä, ei Kihlmanin tarvinnut muuta kuin laskea kätensä hetkeksi oppilaan pääläelle ja katsoa häntä ystävällisen vakavasti silmiin, niin järjestys oli taas täydellinen. — Muistan erityisesti tältä ajalta, miten mieleenpainuvasti hän muutamilla sanoilla ja ihmeellisellä äänenpainolla sai esille valtavan merkityksen lauseessa: 'Te anoitte, että teille annettaisiin murhamies, mutta elämänruhtinaan te tapoitte.'" (Ap. Teot 3: 14-15.)

Toistenkin todistusten mukaan ei kurinpitoa Kihlmanin tunneilla huomattukaan. Jos hän näki jotain sopimatonta, hän äkkiä keskeytti puheensa. Silloin syntyi syvä hiljaisuus, jolloin opettaja katseli

syylistä ja, ennenkuin jatkoi, naputti sormellaan takanansa olevaan mustaan tauluun. [Miten sovinnaisuudesta vapaa Kihlman saattoi olla järjestyksenpitoon nähden, osoittaa se, että hän antoi Akseli Gallénin (Kallelan), joka 1875-81 kävi normaalilyseota, tunneillaan piirustaa, mitä hän opettajana kertoi ja kuvasi. Gallénin piti vain tunnin lopulla näyttää hänelle piirustuksensa. Kihlman arvattavasti huomasi taiteilijan alun harvinaiset lahjat ja ymmärsi, että tämä parhaiten seurasi esitystä, kun hänen sallittiin omalla tavallaan tehdä havainnolliseksi, mitä hän kuuli. Tekijä on taiteilijalta itseltään kuullut tämän muistelman.]

Mikäli meille on kysymällä selvinnyt, Kihlman ei elävöidessään kuvaamiaan henkilöitä ja tapauksia tehnyt sitä lisäämällä ulkonaisia piirteitä (esim. pukujen kuvauksia y.m.), vaan käyttämällä sattuvia, selittäviä, nykyaikaisia mielikuvia. Niin hän esim. kertoessaan, miten piispat kristinuskon alkuaikoina matkustivat kirkonkokouksesta kirkonkokoukseen, oli kerran liioitellen, mutta kuvaavasti lausunut: "majatalot olivat täynnä matkustajia, ja tiet ajettiin pilalle." Kieltämättä oli tämä jokapäiväistä, trivialista, mutta, huomautetaan, hänen suussaan eivät sanat vaikuttaneet niin. Muuten olivat hänen kuvauksensa toiselta puolen kristinuskon voittokulusta roomalaismaailmassa, toiselta puolen uskonpuhdistuksen valtaanpääsystä loistokohtia kirkkohistorian opetuksessa. Harvinaisempaa lienee ollut, että hän käsitti raamatunhistoriallisen kertomuksen kuvannolliseksi, niinkuin hän kuuluu tehneen selittäessään Jerikon muurien kukistumista. Hän oli näet silloin kuvannut nuoren, yksimielisen kansan voimaa, miten se raivaa itselleen tietä, voittaen kaikki esteet — muurit hajoavat sen edessä.

Mitä varsinaiseen uskonnonopetukseen tulee, saattoi tunti, kun kuunneltiin vakavan opettajan selviä, syvästi tunnettuja selityksiä, tulla rakennushetkeksi, mutta hänen opetuksensa ei koskaan muuttunut herätysaarnaksi, "tule Jeesuksen luokse"-puheeksi. Joku entinen oppilas kuuluu sanoneen, että Kihlmanin opetus oli tehnyt hänet vapaa-ajattelijaksi. Jos siinä on perää, niin ei syynä ole se, että hän olisi esittänyt kirkollisia uskonkappaleita epäiltäviksi, vaan ehkä se, että hän ei aina voinut hillitä kriittillistä luontoaan erinäisiin kirkollisiin tapoihin ja muotoihin nähden. Niin hän esim. ei hyväksynyt synnintunnustuksen lausetta: "kaiken elinaikani synnissä elänyt." Se oli hänestä liikaa ja sentähden väärin. Totta oli, että olemme syntyä tehneet, mutta että olisimme alituisesti eläneet syntisestä, sitä emme toki voi tunnustaa. Uskottavampi kuin mainittu syytös onkin tieto, että oli oppilaita, jotka hänen vaikutuksestaan tulivat teologeiksi, sekä että moni oppilas, jolla kouluun tullessa oli tuskin nimeksikään kodissa saatuja uskonnollisia vaikutelmia, Kihlmanin opetuksesta sai semmoisia niin syviä, etteivät ole koskaan hävinneet.

Huolimatta Kihlmanin harvinaisista opettajaominaisuuksista, joiden johdosta useat arvostelevat häntä aikansa etevimmäksi uskonnonopettajaksi, olemme kuulleet lausuttavan pari moitettakin hänen opetusmenettelyään vastaan. Hän oli, sanoi eräs entinen pedagogi, "huono kuulustelija". Hänen tapansa näet oli usein supistaa kuulustelu muutamiin kiireellisiin kyselyihin tunnin lopulla, paitsi jos oli ollut ulkoa luettavana joku virsi tai raamatun kappale (mikä oli tavallista alemmilla ja keskiluokilla). Muutoin hän ei niinkään kysellyt vuosilukuja eikä "faktoja", tosiasioita, vaan teki oppilaille ymmärryskysymyksiä ja antoi heidän vapaasti esittää enemmän tai vähemmän yksinkertaisia arvelujaan. Kuultuaan vastauksen osasi hän taitavalla käänteellä johtaa oikeaan. Todellisuudessa hän kuitenkin pani painoa faktojenkin tuntemiseen. Erotutkinnossa hän kuulusteli tarkasti kaikkea, ja hänen tenttinsä olivatkin tunnetut pituudestaan. Että hän tutki oppilaitaan niin perusteellisesti, siihen oli, hänen oman selityksensä mukaan, syynä että hän tahtoi saada oppilaan itsekin vakuutetuksi heikkoudestaan, jos hän näet oli heikko. Kumminkaan ei kukaan liene uskonnon takia jäänyt luokalle. — Toinen puhtaasti pedagoginen moite oli se, että hän harvoin ennätti suorittaa koko oppijaksoa. Syynä siihen oli, että hän aina tahtoi antaa uutta ja välttää yksitoikkoista toistelemista. Kun hän aina luki, häneltä ei koskaan puuttunutkaan uusia ajatuksia ja niin tapahtui että hän välistä syventyi vähemmän tärkeään sivuseikkaan ja siten menetti aikaa.

Miten Kihlmanin opetus vaikutti vastaanottavaisiin nuorukaisiin, todistaa seuraava ote silloisen Uudenkaarlepyyn kirkkoherran Wilhelm Johanssonin kirjeestä (9/12 1892): "Olen sydämestäni kiitollinen niitä kohtaan, jotka ovat johtaneet minut tälle lähteelle (raamattuun) ja opettaneet minua suoraan ammentamaan siitä. Niistä on Setä, lähinnä Isä vainajaani, ensimmäinen. Yhä uudestaan palaavat uskontotunnit normaalikoulussa muistiini. Siellä alkoi vapautumiseni kaavamaisuudesta (slentrianen) — uskalsin, joskin vapisten, aloittaa raamatusta etsiä selitystä moneen arvoitukseen sekä uskoa että sieltä oli valo saatavissa. Opetuksessa esitettiin monta kysymystä ja viitattiin semmoisiin — antamatta seikkaperäistä vastausta. Tämä kannusti ajattelemaan omin päin ja aavistamaan ääretöntä totuuden syvyyttä. Minä sain halua elää oppiakseni. Kirkkohistorian tunneilla puolustettiin monta kerettiläistä — mikä yllyke ottaa selkoa siitä totuudesta, jota he tahtoivat esittää ja jota väitettiin harhauskoiseksi! Vapauttava oli tämä opetus ja ajatteluun kiihoittava — jopa usein sureksivaan mietiskelyyn (grubbel), niin että tulin kuumetilaan ja valvoin monen keskiyön hetken. Setä ymmärtää kai kokemukseni, ilman että puhun siitä laajemmin. Tätä tulosta Setä arvatenkin tarkoitti. Sydämellisin kiitos tästä opetuksesta — suunnasta, joka annettiin! Jumala olkoon kiitetty tästä johdatuksesta ja siunauksesta! Herra siunatkoon Setää kaikesta hyvästä, jonka Setä on antanut, kylvänyt ja perustanut!"

Muuan opettajatar, nti Aina Lagus, taas kirjoittaa (30/12 1892) kiittäen uskonnonopetuksesta, jota oli kuunnellut normaalikoulussa: "Siinä ei ollut ainoastaan kirkkautta moneen hämärään kysymykseen, ei ainoastaan kalliita ohjeita minulle uskonnonopettajattarena — siinä oli totuudensanoja, jotka tunkivat sydämeni pohjaan, herättäviä, valaisevia ja lämmittäviä." [Pedag. yhdistyksen aikakauskirjassa 1904 on V. T. Rosenqvist muistikirjoituksessa Kihlmanin kuoleman jälkeen erittäin etevästi kuvannut vainajaa uskonnonopettajana.]

* * * * *

Kesäkuusi 1886 oli Kihlmanin onnellisimpia. Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiön kokouksen jälkeen hän saattoi kirjoittaa Hallonbladille (23/6): "Nyt olemme päässeet niin pitkälle, että olemme voineet jakaa 8 %, mikä on hyvin ilahduttavaa minulle, joka nyt 20 vuotta olen puuhannut saadakseni yhtiön ylös siitä rappiotilasta, mihin se oli joutunut Ad. Törngrenin kautta." Ja itsekin hän oli vapautunut siitä häviön uhkasta, joka vuosikautia oli painanut hänen mieltään. Tiedämmehän jo edellisestä, että hallinto, jonka alaisena hän oli ollut v:lta 1881 asti, lakkautettiin heinäkuun lopussa, ja elokuun ensi päivinä hän suoritti viimeiset sitoumuksensa pankille. Paljon oli hänen täytynyt uhrata pelastuakseen niistä seurauksista, jotka liikeyhteys Fabian v. Schantzin kanssa aiheutti, mutta ei se näy katkeroitaneen hänen mieltään. Ei hän vaikeroitse sen johdosta, että oli satoja tuhansia menettänyt eikä edes mainitse liiketoverinsa nimeä, vielä vähemmin syyttelee häntä.

Muutoin kerrottakoon, että Kihlman otti osaa "Allianssikokoukseen", joka eräiden vapaakirkollisten saarnaajain ja valtiokirkon pappien aloitteesta pidettiin Tampereella 7-9 p:nä heinäk. 1886. Kokoukseen, jonka tarkoitus oli mielipiteiden vaihdon kautta aikaansaada lähempää suhdetta, ymmärtämystä ja yhteistoimintaa eri uskonnollisten suuntien välillä, oli saapunut noin 300 osanottajaa (30 pappia). Puheenjohtajana toimi Porvoon piispa Alopaeus, Kihlman oli varaesimies. Finlandin mukaan esiintyi viimeainittu vain kerran pitemmällä lausunnolla. Hän näet arvosteli niitä ehdotuksia (m.m. sisälähetyksen perustamisesta), joilla muut olivat vastanneet kysymykseen: miten voitaisiin herättää lämpimämpää hengellistä elämää Suomessa? Kihlmanin mielestä eivät toisten ehdottamat toimenpiteet veisi perille. Itse puolestaan hän katsoi Jumalan sanaa ja sen oikeaa käyttöä parhaaksi keinoksi herättää ja ylläpitää hartaampaa kristillistä elämää. Elämä oli Jeesuksen Kristuksen yhteydessä, ja oli siis hänen yhteydessään etsittävä ja ylläpidettävä; jos niin tekee ja täyttää velvollisuutensa, niin edistää lämpimämpää hengellistä elämää. — Tästä huomaa, ettei Kihlman ollut muuttanut ennen ilmaisemaansa käsitystä sisälähetyksestä (ks. I.). Kokouksen loppupuolella oli saapuvilla myöskin Wisbyn hiippakunnan piispa von Schéele Ruotsista, jonka vieraan kanssa Kihlman seurusteli myöskin 19 p:nä heinäk., kun Helsingin papisto oli kutsunut piispan illanviettoon Korkeasaarelle. — Tuottiko allianssikokous merkittäviä tuloksia, vai tuliko siitä "pannakakku", niinkuin Essen (olematta itse saapuvilla) vanhaan tapansa leikkiä laskien arveli, jääköön tässä tulkitsematta.

Ikäänkuin nauttiakseen vapaudestaan lähti Kihlman Oswaldin kanssa Lahteen ja sieltä seuraavana aamuna Jyväskylään, josta jatkettiin kyydillä Lakomäkeen. Ilmat olivat mitä kauneimmat, ja matka kaikin puolin miellyttävä. Vanhan ränstyneen tuparakennuksen sijaan oli taloon rakennettu uusi entistä ehompi. "Hetä perille tultuamme", kirjoittaa Kihlman vaimolleen (4/8), "tarkastimme ensin komeaa rakennusta sisältä ja ulkoa. Se oli todella kelpo asunto, huolellisesti ja siististi rakennettu. Huone, jossa asumme, on tilava ja iloinen, kaksi akkunaa pihalle päin. Seinäpaperit samanlaiset kuin Rulluddin salissa (s.o. ei seinäpaperia ollenkaan!), katolla on luonnollinen puunväri, ja samoin ovat pöytä, tuolit, sängyt, kaapit maalaamatta. Kaikki luontoa, mutta siistiä ja puhdasta. Tupa on suunnaton, suuri kuin kirkko. Yliskamarit ovat miellyttäviä ja tarjoavat suurenmoisia näköaloja. On meillä täällä pakopirtti (tillflykt), jos tarvittaisiin. Kun olimme tarkastaneet rakennusta, teimme kävelyn talon ympäristössä. Päivällistä söimme vasta k:lo 4.30, ja jotta ei Sinun tarvitsisi olla levoton ravintoomme nähden, saat tässä ruokalistamme: paistettuja ahvenia ja vaaramia maidon kanssa. Siis komeat päivälliset, vai mitä?" — Syötyään aikoi Kihlman levähtää, mutta samassa poikkesi posti tapansa mukaan Lakomäen pihaan, ja posteljooni oli niin kohtelias, että odotti, kunnes kirje, josta kuvaus on otettu, oli valmis.

* * * * *

Tunnettu on, ettei Kihlmania koskaan valittu kirkolliskokoukseen. Muuta syytä voinee tuskin olettaa, kuin että papit pitivät häntä liian vapaamielisenä kirkollisissa asioissa. Että häntä kuitenkin kaivattiin näissä kokouksissa, todistaa seuraava piirre 1886 vuoden kirkolliskokouksen historiasta.

Syyskuun 19 p:nä sai Kihlman Geitliniltä Turusta kaksi päivää ennen päivätyt kirjjeen, joka alkoi näin: "Rakas veli! Kuinka usein olenkaan kaivannut pappissäädyn omaatuntoa, tyyntä, tunnollista ja ankarasti loogillista valtiopäivätoveriani, täällä kokouksessamme. Enkä varmaankaan ole ainoa, joka on huomannut aukon riveissämme." Sitten kirjoittaja, noudattaen vanhaa tapansa tärkeissä asioissa neuvotella Kihlmanin kanssa, mainitsee että seminaarinjohtaja Sundvall oli esittänyt anomusehdotuksen uskonnonopetuksen ylitarkastajan asettamisesta kouluylihallitukseen, ja että se oli lähetetty valiokuntaan, jonka puheenjohtaja oli Geitlin. Hänestä oli kysymys sangen pulmallinen, ja

toivoi hän sentähden saavansa kuulla Kihlmanin mielipiteen siitä. Heti samana päivänä Kihlman vastasi, laati oikean mietinnön — 4 taajaan kirjoitettua sivua sen ajan suurta kirjekokoa. Kirjoitus on asiallisuudessaan mielenkiintoinen ja ansaitsisi julkaisemisenkin, jos tila myöntäisi. Kuitenkin sanottakoon vain, että Geitlin ja hänen valiokuntansa (paitsi kolmea jäsentä) hyväksyivät Kihlmanin käsityksen asiasta ja ehdottivat sen mukaan, "että maamme koululaitoksen ylihallitukseen asetettaisiin uskonnon ylitarkastajan virka, johon voitaisiin nimittää ainoastaan se, jonka, samalla kuin hän on papiksi vihitty, tuomiokapitulit ovat katsoneet tähän virkaan sopivaksi". Yksi tyytymättömistä, nimittäin A. Meurman, liitti mietintöön vastalauseen, jossa hän, tunnustaen olevansa samaa mieltä kuin valiokunta siinä, että kirkko ei voi luopua oikeudestaan ja velvollisuudestaan ensi sijassa valvoa uskonnonopetusta, kieltäytyi yhtymästä mietintöön, joka hänestä oli ristiriidassa tämän kanssa. Vastalauseen puolelle asettui sittemmin, paitsi kahta valiokunnan jäsentä, itse kirkolliskokouksen enemmistökin, joten koko asia raukesi. Tietenkin on mahdoton sanoa, olisiko asia päättynyt toisin, jos Kihlman itse olisi ollut puolustamassa ehdotusta ja osoittamassa, miten kirkon etu ja oikeus olivat turvatut niiden ehtojen kautta, jotka määräisivät uskonnon tarkastajan pätevyyden. Tahtomatta mitenkään supistaa kirkon oikeutta oli hän sitä mieltä, että varta vasten asetettu tarkastaja voisi tehokkaammin valvoa uskonnonopetusta kuin piispojen puolelta oli tapahtunut.

* * * * *

Emme ole pitkään aikaan saaneet vilkaista Kihlmanin kotiin. Tilaisuutta siihen antaa nyt eräs joulun edellä päivätty (18/12) kirje, missä hän kiittää vanhaa Kruununkylän tuttavaa, äitinsä entistä palvelijatar Brita Syringiä odottamattomasta lahjasta. Brita oli näet lähettänyt uunissa kuivattua ("ugnståndet") leipää, josta Kihlman muinoin oli pitänyt. Nytkin, vakuuttaa kirjoittaja, oli se hänestä erittäin maukasta. "Sillä on se vanha hyvä maku, johon lapsuudesta olen tottunut, jota paitsi se on vanhan, uskollisen rakkauden maustamaa. Muistaen Britan hyväntahtoista rakkautta me tätä leipää syömmekin ja siten nautittuna se on juhlaruokaa." Vastalahjaksi lähetettiin 10 naulaa kahvia siinä toivossa, että silläkin kenties olisi hyvä lisämaku, kun se tuli ystävän kädestä. — Tämän ohella sisältää kirje tietoja kotioloista. Rouva Kihlman oli niin toipunut pitkällisestä taudistaan, että hän pystyi hoitamaan taloutta ainoastaan yksi palvelijatar apunaan. Ulkona kävellessään täytyi hänen nojata keppiin ja kotonakin olla varovainen, mutta kuitenkin hän oli paremmissa voimissa kuin koskaan oli voitu toivoa taudin aikana. Oswald oli kasvitieteen dosentti, Lorenzo oli juristi ja oli syksyllä hoitanut tuomarin virkaa Hämeenkyrössä ja Ikaalisissa, Henrik oli normaalikoulun korkeimmalla luokalla, ja toivottiin hänen tulevan ylioppilaaksi ensi keväänä (niinkuin tapahtuikin) ja Lennart, nuorin poika, oli viidennellä luokalla. Kaikista pojistaan vanhemmat olivat saaneet iloa. — Kirje päättyy näin: "Vaikka asumme pääkaupungissa, elämme itseksemme, sangen hiljaisesti. Hilda ei koskaan käy kylässä illoin, ja minäkin olen kotona, milloin ei ole pakko mennä ulos. Meidän huvimme on lukea kukin tahollaan. Ja tätä seurustelua hyvien kirjailijain kanssa pidämme kaikesta parhaana, varsinkin kun se johtaa seurusteluun Jumalan kanssa. Semmoista seurustelua voi Britakin, kun kirjoja ei puutu, nauttia pienessä kamarissaan, ja siis pitää seuraa sekä profeettain että apostolien kanssa. Mitä parempaa voisikaan pyytää!" —

Edellisenkin joulun edellä oli Kihlman saanut muistutuksen nuoruudestaan. Pohjalaisten ylioppilasten uskollinen palvelijatar 1840-luvulta Karolla Kask (ks. I.), oli näet maaseudulta kaupungin läheisyydestä tuotu Helsinkiin sairaalaan. Vanhus paralta oli käsivarsi taittunut, ja jotta hän voisi olla hyvässä hoidossa, Kihlman, Essen, Reuter y.m. vanhat pohjalaiset, saatuaan asiasta tiedon, keräsivät keskenään varoja, millä sairaalan maksu suoritettiin. Sittemmin Karollaa avustettiin säännöllisellä kuukausirahalla.

* * * * *

Uudenvuodenpäivänä 1887 kirjoittaa Kihlman Essenille: "Siis on jälleen vuosi mennyt ja uusi tullut. Alkaa tuntua, että on entisen ajan oma, eikä enää oikein sopiva tähän uuteen aikaan. Kumminkin olen vielä täysissä voimissa ja omasta mielestäni on minulla vielä paljon tehtävää, mutta päivät ovat niin lyhyet ja kuluvat niin nopeaan. Hyvin tärkeää on luullakseni katsoa, että menettelee oikein tien pienemmillä osilla: silloin kai Jumala huolehtii kokonaisuudesta." —

Ja "uusi aika" olikin tavattoman levoton ja vaativainen. Naisasiaa käsiteltiin mitä kiihkeimmin ja sen yhteydessä siveellisyyskysymystä, jolle jälkimmäiselle ruotsalainen kirjailija Gustaf af Geijerstam Helsingissä maaliskuulla pitämillään esitelmillä tuotti erikoista kiihoitusta, hän kun myönsi viettielämälle oikeuksia, joita ei julkisuudessa ennen oltu kuultu. Vihdoin pohdittiin kielikysymystä kiukkuisemmin kuin koskaan ennen, sen jälkeen kun huhtikuun alussa oli tullut tieto, että se oli ratkaistu senaatin vähemmistön mielipiteen mukaan, nimittäin niin että alempien, paikallisten virastojen tuli käyttää ympäristön kieltä, jota vastoin korkeammat, koko maan asioita hoitavat virastot saisivat valita kumman tahansa molemmista kotimaisista kielistä. — Eräässä kirjeessä Sweitsissä oleskelevalle Otto Donnerille Kihlman koskettelee (27/4) viimemainittua asiaa: "Valtiollisella alalla riitapuolet ärsyttävät toisiaan yhä enemmän ja enemmän. Viimeistä kieliasetusta on ruotsalainen puolue käyttänyt aivan erikoisena välikappaleena herättääkseen vihaa suomalaista puoluetta vastaan.

(C. G.) Estlander on Finsk Tidskriftissä (huhtikuun numero) tehnyt selkoa asemastaan suomalaisessa kielikysymyksessä. En tiedä olenko lukenut mitään, joka henkisi syvempää vihaa tyynellä kielellä. Häntä on palkittu tulisoitukulkueilla ja kansallisjuhlalla ja sähkösanomilla. Ainoastaan vaivoin onnistuttiin ehkäistä vastamielenosoituksen toimeenpano Yrjönpäivänä Koskisen kunniaksi, joka matkusti pois Keravalle. Nya Pressen kuuluu tähän aikaan voittavan itsensä liioitteluihin. Finlandissa on Estlanderin kirjoitusta erittäin onnellisesti käsitelty (E. G. P[almén])." — Edelleen mainitaan samassa kirjeessä, että koetetaan ylläpitää Finlandia seuraavanakin vuonna. Myöskin Helsingfors Dagbladın olemassaolo oli kyseessä. "Runeberg y.m. tahtovat, että sitä toimitettaisiin enemmän viikinkiläiseen henkeen s.o. he haluavat erottaa And. Chydeniuksen. — Varmaa on, että sekä Finlandin että Dagbladın tulevaisuus on sangen pimeä." Todellisuudessa jälkimäinen lehti lakkautettiin. — Vihdoin kertoi Kihlman Oswaldin huhtik. 11 p:nä lähteneen tutkimusmatkalle Jäämeren rannikolle ja Kuolan niemimaalle, palatakseen vasta syyskuulla. —

Ikäänkuin jatkona edelliseen antaa Kihlman (2/5) kirjeessä Lorenzolle (Ikaalisissa) tietoja yliopiston rehtorinvaalista Vapunpäivänä: Ruotsalaisella puolella olivat ehdokkaina: Estlander, Runeberg ja Pippingsköld; suomalaisella: Rein, Råbergh ja Jaakko Forsman. "Ruotsalainen puolue kärsi, saattaa sanoa, täydellisen tappion; sillä päähenkilöt Estlander ja Runeberg saivat ainoastaan 12 ja 10 ääntä, jota vastoin Rein sai 17 ja Råbergh 15. Ruotsalaisen puolueen kolmas mies sai 13 ja Jaakko 12. — Ehdolle tulivat siis 1) Rein, 2) Råbergh ja 3) Pippingsköld. Minä puolestani iloitsen siitä, että Estlander ja Runeberg saivat niin vähän ääniä. Se todistaa, että viikinkiläissuunta, jota Estlander edustaa ja johon Runeberg yhä enemmän on kääntynyt, ei kuitenkaan ole kovin suosittu professorien kesken. Tuloksen ovat he itse etupäässä aiheuttaneet. — — Molemmat ovat äärimmäisyyteen meneviä ja häikäilemättömiä, ja ilahduttavaa on, ettei häikäilemättömyyttä kannateta. Että Rein ja Råbergh saivat niin monta ääntä, johtuu epäilemättä siitä, että heiltä toivotaan maltillisuutta, ja maltillisuutta, työntä, intohimotonta esiintymistä tarvitaan varsinkin nykyaikana, kun toiselta puolen viikingit ja toiselta puolen ultrafennomaanit (Jonas Castrén y.m.) [Ehkä on syytä muistuttaa, että 'nuorsuomalaiset' ensiksi esiintyessään 1880-luvun keskivaiheilla syyttivät 'vanhoja' suomenmielisiä laimeudesta kielikysymyksessä. Vasta myöhemmin kuului heidän puoleltaan tunnuslause, että kielikysymys oli mennyt ohi polttopisteensä, ja ottivat he erikoisesti ajaakseen vapaamielisyyttä.] koettavat kiihoittaa maan asukkaita ilmi vihaan toisiansa vastaan."

Tässä yhteydessä sopii vielä mainita rehtorienkokous 9-11 p:nä kesäk., johon — 20 vuotta sen jälkeen kuin koulunopettajat viimeksi olivat kokoontuneet yhteisiin neuvotteluihin — koulujen johtajat olivat kutsutut keskustelemaan heidän tointaan koskevista asioista. Melkoisesti olivat ajat parantuneet, mitä tulee vallanpitäjiin ja koulunopettajain keskinäiseen suhteeseen. Kirkollistoimikunnan päällikkönä Yrjö-Koskinen avasi kokouksen, joka oli syntynyt hänen omasta aloitteestaan, ja vakuutti hän olevansa valmis voimiensa mukaan edistämään koulunopettajain toivomuksia, mikäli vain saattoi huomata, että ne tuottaisivat koululle hyötyä, ja kouluylivaltuutuksen päällikkö, L. Lindelöf, toimi kokouksen esimiehenä. Eikä ainoastaan virallisesti, vaan pidoissakin elettiin parhaimmassa ystävyydessä. Ensi päivänä kutsui Koskinen kokoukseen ilmoittautuneet päivällisille, toisena päivänä ylitarkastaja Laurell antoi rehtoreille illalliset, kolmantena pitivät kokouksen jäsenet itse päivälliset Kaivohuoneella, missä Koskinen, Lindelöf ja jotkut muut olivat heidän vierinaan, ja vihdoin oli kokouksen jälkeen Lindelöfillä kutsut kesähuvilassaan Granö'llä läntisessä saaristossa. Siten muodostui kokous oikeaksi veljestysohjelaksi. — Käsitellyistä asioista merkittäköön tässä vain kaksi:

Ylioppilastutkinto, jonka järjestelyä vastaan silloin oli tapana tehdä samoja muistutuksia kuin nykyaikanakin, otettiin kokouksen tarkan harkinnan alaiseksi. Päätös oli, että enemmistön mielestä kirjoituskokeita ei tulisi muuttaa, mutta suotavana pidettiin, että kouluylivaltuutus ottaisi osaa tehtävien määräämiseen. Sitä vastoin katsottiin parhaaksi, että suullinen tutkinto yliopistossa kokonaan poistettaisiin. Kumminkin oli kokouksen vaivannäkö turha, sillä onhan tutkinto pääasiassa vieläkin entisellään. — Toinen kysymys, jonka tahdomme mainita, oli ohjelman 12:s: Antaako koulun kasvattava toimi aihetta toivomuksiin, ja kuinka olisi se edistettävissä? Keskustelussa esiintyi Kihlman viimeiseksi ja lausui hän haluavansa muiden puhujain esittämiin totuuksiin ainoastaan lisätä, että hänen mielestään koululta puuttui paljon kyseessä olevassa kohdassa. Kumminkin oli syy siihen enemmän yhteiskunnassa kuin opettajissa. Viime aikoina oli maassamme esiintynyt puhujia ja esitelmänpitäjiä, joiden uskonnolle ja siveellisyydelle vastakkaiset opit sanomissa julkaistuina olivat vaikuttaneet sanomattoman paljon pahaa, ja olivat nämä matkustavaiset puhujat saaneet pitää esitelmiään milloin siellä milloin täällä hallituksen tietien ja luvalla. Hän tahtoi tässä tilaisuudessa huomauttaa, että hallitus, olemalla vastustamatta semmoisten oppien levittämistä, oli vaikeuttanut koulun kasvattavaa toimintaa. Mitä kysymyksen jälkimmäiseen puoleen tulee, puhuja kehotti koulun opettajia seisomaan lujina, antamatta ajan tuulien häiritä itseään, sillä varmaankin oli heidän työnsä yhtä vähän turha kuin sade, joka putoaa kuivalle maalle. Tässä lausunnossa ilmenee Kihlmanin ankara arvostelu ja tuomio täällä esiintyneistä ruotsinmaalaisista esitelmänpitäjistä, joista varsinkin Carl von Bergen ja G. von Geijerstam olivat herättäneet suurta paheksumista vakavissa piireissä. Miten hallituksen (styrelsen) olisi pitänyt menetellä ehkäistäkseen heidän esiintymistään, näyttää kuitenkin jääneen sanomatta.

*****

Vuonna 1887 oli Kihlmanilla jälleen tavallista enemmän liikehuolia. Ensiksikin mainittakoon, että huhtikuulla paloi luujauhomylly Ähtävällä. Se aiheutti, että hän päätti kokonaan lakkauttaa luujauholiikkeen, joka viime aikoina oli huononlaisesti menestynyt, osaksi kilpailun vuoksi, osaksi sentähden että raaka-aineen saanti oli käynyt vaikeaksi.

Toiseksi oli huomio käännettävä Tampereen yhtiöön, jonka asema kyllä edelleenkin oli ja pysyi hyvänä, mutta jolle toukokuulla tehtiin tarjous, mikä tuotti Kihlmanille paljon päänvaivaa. Erään kuuden vapaaherra Standertsköldin muodostaman yhtiön puolesta tarjottiin näet sen omistama Inkeröisten puuhiomo Anjalan koskella Sippolan pitäjässä Pellava- ja Rautateollisuusyhtiölle n. 1,400,000 mk:sta. Se hyöty, joka Tampereen yhtiöllä oli ollut omasta puuhiomostaan, vaikutti, että Kihlman yleensä kyllä oli taipuvainen asiaan, mutta kuka takaisi että "konjunktuurit" pysyisivät myötäisinä? Ja miksi tahtoivat Standertsköldit, jotka edellisenä vuonna olivat ryhtyneet rakentamaan toistakin puuhiomoa entisen lähettyville, myydä laitoksensa? Vaikka Wasenius, Cronstedt y.m. olivat oston puolella, pysyi Kihlman empivällä kannalla. Hän kirjoittaa (15/5) laajasti Solinille, jonka Tampereen hiomon johtajan, W. H. O. Wallgrenin kanssa piti tutkia asiaa, mitä kaikkea oli selville saatava, ja päättää kirjeensä näillä sanoilla: "Täten olen keventänyt sydämeni tähän asiaan nähden, joka häiritsee lepoani. Olen tahtonut sanoa, miten asia minun mielestäni oikeastaan on alusta alkaen käsiteltävä. Emme saa antaa halun tai haluttomuuden johtaa itseämme. Emme saa tahtoa taikka olla tahtomatta ostaa, ja sitten etsiä myötä- tai vastasyitä; vaan meidän täytyy ensiksi aivan ulkokohtaisesti etsiä tosiasioita, tietoja (fakta, data), sen jälkeen arvostella näitä kokemuksemme mukaan, ja viimeksi on tahdottava tai oltava tahtomatta." Ja kun oli sanottu välimiehen uhanneen, että hän piankin myy Inkeröisten laitokset jollekin toiselle ostajalle ja että Wallgren helposti muuttaa Tampereelta, jos hänelle luvataan suuri tantieemi, kirjoittaja lisää: "Minuun eivät uhkaukset eivätkä houkuttelut tule vaikuttamaan, vaan ainoastaan tosiasiat."

Asiantuntijat, Solin ja Wallgren, tekivät sitten kaksi matkaa Inkeröisiin, missä Kihlmanin kerran kävi, ja olivat heidän lausuntonsa ja laskelmansa puoltavia. Vuoden nettotulo arvioitiin 300,000 mk:ksi. Laskelmat nojasivat Tampereen hiomosta saatuihin kokemuksiin ja olivat Kihlmanin mielestä luotettavia. Asia päättyikin niin, että osto tapahtui noin miljoonasta markasta. Kihlmanin tuli 2 p:stä kesäk. huolehtia Inkeröistenkin tehdaslaitosten johdosta, ja Wallgren muutti sinne teknilliseksi johtajaksi. Varsinaisessa yhtiökokouksessa ilmoittivat A, Meurman ja Yrjö-Koskinen vastalauseensa asian ratkaisun johdosta; mutta todellisesti on osto osoittautunut ehdottomasti edulliseksi Tampereen yhtiölle, jonka asemaa se on tuntuvasti vahvistanut.

Kihlmanin liikemiesharrastukset eivät suinkaan rajoittuneet yksistään niihin liikkeihin, joiden toimintaa hän itse johti, vaan koetti hän milloin mahdollista oli hyödyttää toisiakin. Varsinkin hän tarkkaavasti seurasi Vaasan liike-elämää. Niinpä hän 20 p:nä heinäk. 1887 kirjoittaa isännöitsijä Hugo Sölfverarmille Vaasan puuvillatehtaan asioista, alkaen tähän tapaan: "Koska edelleenkin olen sangen viehättyynyt siitä, että Vaasan puuvillakehräämö ja kutomo, jonka ystävä-vainajani A. A. Levón on syntymäkaupunkiini perustanut, edistyisi lujaksi teollisuuslaitokseksi, on minussa aiheuttanut levottomuutta tieto, että W. Ramsay, jonka johtaessa tehdas näyttää nousseen uuteen eloon, on ilmoittanut päättäneensä luopua nykyisestä toimestaan." Sitten hän kertoo miettineensä, mistä saataisiin sopiva mies hänen sijalleen. Ainoastaan viimeisessä hädässä olisi hänen mielestään käännyttävä ulkomaille. "Ne ulkomaalaiset, jotka ehkä voisivat olla taipuvaisia muuttamaan Suomeen, eivät tavallisesti ole ensi luokan miehiä. Sellaiset saavat kyllä työtä kotimaassaankin. Ja ulkomaalaisten on yleensä vaikea mukautua oloihimme; ainakin menee aikaa, ennenkuin he tarpeeksi perehtyvät niihin." Sentähden oli hän tiedustellut kykenevää miestä omasta maasta ja suositteli ensi sijassa insinööri Kristian Bruunia, josta hän oli saanut kuulla hyvin kiittäviä arvosteluja. Hän kehoittaa siis kääntymään Bruunin puoleen, jota hän itse tietysti ei ollut puhutellut, vakuuttaen että hän ainoastaan oli tarkoittanut tehdä johtokunnalle palveluksen vaikeassa tilanteessa. Kehräämön johtokunta noudatti neuvoa, Bruun vastaanotti toimen ja hoiti sitä monta vuotta.

*****

Vuoden loppupuolelta merkittäköön, että syyslukukauden alusta oli Helsingissä jälleen Suomalainenkin normaalilyseo. Valtio otti näet kansan perustaman ja kannattaman, 17 vuotta toimineen alkeisopiston haltuunsa muuttaen sen samalla normaalilyseoksi, jota varten Hämeenlinnan normaalilyseon yliopettajat siirtyivät Helsinkiin. Tämä oli Kihlmanille sekä yleiseltä kannalta että yksityisestikin mieluinen tapahtuma. Suomalaisen normaalilyseon rehtorissa, J. G. Geitlinissä, hän jälleen sai entistä lähemmäksi hyvän toverin ja ystävän.

Kun syyslukukaudella taas toimeenpantiin valtiopäivämies-vaalit, vaikutti mainittu muutto niiden tulokseen. Porvoon hiippakunnan koulunopettajat valitsivat nyt Geitlinin toiseksi edustajakseen, niin että normaalilyseoiden rehtorit tulivat istumaan rinnatusten eduskunnassa.

Jouluk. 27 p:nä Kihlman kirjoittaa "kunnioitetulle appi-isälleen": "Olen terve ja hyvissä voimissa. Minulla on ollut onni nähdä kaikki poikani luonani joulun aikana. Uusi vuosi on jälleen alkamassa. Elämmekö senkin? Olkaamme miettimättä sitä. Eletään niin kauan kuin Jumala tahtoo ja kuollaan kun Jumala tahtoo. Sillä välin toimikaamme mitä voimme." —

Uuden vuoden 1888 merkkitapaus oli kansalaisjuhla Z. Topeliuksen täyttäessä 70 vuotta 14 p:nä tammik. Kihlman oli tietysti mukana, ja hän kirjoittaa Essenille (15/1): "Osanotto oli suuri, jopa Ruotsistakin. Ainoastaan tšekäläinen nuori Ruotsi s.o. viikingit eivät ottaneet osaa."

Valtiopäivät alkoivat 17 p:nä tammik. Kihlman valittiin nyt ensi kerran puhemiesneuvoston jäseneksi ja sitä paitsi niinkuin ennenkin valitsijamieheksi sekä jäseneksi valtio- ja toimitusvaliokuntiin. Myöskin oli hän jäsenenä säädyn pöytäkirjakomiteassa ja valittiin 2:seksi varapankkivaltuusmieheksi.

Niistä asioista, joiden käsittely näillä valtiopäivillä herätti yleisempää mielenkiintoa, mainitsemme ensiksi kysymyksen vuotuisten apurahojen antamisesta kaunokirjailijoille. Se tuli esille kahden porvaris- ja talonpoikaissäädystä tehdyn anomusehdotuksen johdosta. Yleisen valitusvaliokunnan mietintö, joka päättyi ehdotukseen, että säädyt jättäisivät anomuksen huomioon ottamatta, aiheutti pappissäädystä laajan keskustelun. Tulos oli kyllä että mietintö hyväksyttiin 18 äänellä 15 vastaan, mutta useat puhujat tekivät parastaan puolustaessaan ei pysyvien apurahojen ("diktergager") myöntämistä, vaan kirjailijain avustamista kehoituksella tai palkinnolla jostakin ilmestyneestä etevästä teoksesta. Näihin kuului Kihlmankin. Etsiessään perustaa, mille asettuisi kysymykseen nähden, hän ei ollut löytänyt, sanoo hän, muuta kuin "tämän yksinkertaisen, että työmies on palkkansa ansainnut. Kirjailija puheena olevallakin alalla on työmies, eikä hänen työnsä itsessään ole hyljättävä, vaikka kyllä tällä alalla usein on luotu teoksia, joita ei voi hyväksyä. Jos nyt hyvä kirjailija ei voi hyvästä teoksesta saada työtänsä vastaavaa palkkaa, kun maassamme lukijain harvalukuisuuden tähden tekijäpalkkiot ovat alhaisia, näyttää minusta olevan väärin, jos semmoinen työ jäisi palkitsematta. Sellaisen teoksen tekijä on kuitenkin tavallista lahjakkaampi henkilö, ja kun vähemminkin lahjakkaat saavat työstään vastaavan ja usein korkeammankin palkan kuin ansaitsevat, niin ei minusta meneteltäisi täysin oikeuden mukaisesti, jos hyväksyttäisiin valiokunnan ehdotus, sillä pitäisihän sentään katsoa, että lahjakas kirjailija saa kohtuullisen palkan työstään". Sen johdosta että eräässä vastalauseessa oli valitettu, ettei meillä lahjakas henkilö voi valita kirjailijatoimintaa elämäntyökseen, vaan täytyy ruveta virkamieheksi taikka käytännölliseen toimeen, Kihlman lausuu: "Kaukana siitä että yhtyisin tähän valitukseen, olen sitä mieltä, että semmoisen henkilön tulee juuri niin tehdä. Hänen ei pidä ottaa elämäntyökseen kirjoittaa kaunokirjallisia teoksia, vaan on se oleva sivutoimena. Jos hän tekee kirjailijatoimen elämäntyökseen, on hän kokeva, että hän on asettanut päämääränsä liian korkealle. Ei ole monellekaan ihmiselle suotu voida tuottaa uusia korkea-arvoisia luomia. Hyvä, jos joku semmoinen aikaansaadaan. Mutta jos kirjailija on tehnyt kirjoittamisen elämäntyökseen, on hän tunteva itsensä pakotetuksi aina uudestaan tuottamaan uusia luomia; ja tällaisesta väkinäisestä toiminnasta ei voi muuta johtua kuin että hänen teoksensa tulevat käsityöläismäisiksi ja yhä keskinkertaisemmiksi." Puoltaen siis avustuksen antamista kehoituksena ja palkintona ansiokkaasta teoksesta, puhuja edellyttää, "että ainoastaan semmoinen teos palkitaan, joka on siveellisen maailmankatsomuksen ilmaisu". "Siveellinen, hyvä, oikea ovat minun mielestäni niin läheisessä yhteydessä kauniin kanssa, ettei itse asiassa mikään voi olla kaunista, joka ei ole siveellistä."

Nähtävästi kysymyksen laadun viehättämänä Kihlman vielä palasi siihen, miten hän oli pyrkinyt varmaan mielipiteeseen tästä asiasta. Hän oli "tuntenut tarvetta tietää, mitä tähän ihmiskunnan luokkaan (!) kuuluvat itse ehkä miettivät ja toivoivat", oli sen vuoksi mielenkiinnolla lukenut pari "estetiikan dosentin tohtori Aspelinin ja runoilija Zakris Topeliuksen" kirjoitusta Finlandissa, jotka molemmat olivat sitä mieltä, että jotain oli tehtävä todellisten kykyjen kehoitukseksi, ja vihdoin "muistellen muita eteväitä henkilöitä samasta luokasta" oli hänen mieleensä m.m. tullut "suuri runoilijaruhtinas Göthe". "Ajattelin että olisi mielenkiintoista, jos saisi hänet pappissäädyn apujäseneksi, jotta hän tänä iltana lausuisi ajatuksensa tästä asiasta. Ja vaikka hän ei voinutkaan nimenomaan sitä tehdä, oli kuitenkin tilaisuutta oppia tuntemaan hänen mielipiteensä erästä ratkaisusta, jonka hän tärkeässä tilanteessa toimitti" Ja nyt puhuja kertoi, miten Göthe 1788, "siis tasan 100 vuotta sitten" toimitti virattomalle ja palkattomalle kirjailijalle, Friedrich Schillerille, ei vuotuista eikä edes tilapäistä apurahaa, vaan ylimääräisen professorinviran Jenan yliopistossa, joka "kuitenkin oli myönnettävä hänelle 'ohne Gehalt' (palkatta)." Kihlman ei kuitenkaan hyväksynyt tätä "kovaa tapaa" avustaa kirjallisuutta, vaan piti omaa esittämänsä menettelyä oikeampana. Miksi hän oli kertonut tapauksen — selitti hän myöhemmin — oli se, että professorinvirka pakotti Schillerin keskeyttämään runoilijatoimensa ja ryhtymään virkatehtäviin, joten hän ainoastaan vapaina hetkinä saattoi antautua runoiluun. "Siinä kohden näytti minusta Göthen menettely olleen niin merkillinen."

Naiskysymys tuli parikin kertaa puheeksi. Sen aiheutti porvarissäädystä tehty esitysehdotus naisen oikeudesta tulla valituksi vaivashoitohallituksen jäseneksi sekä kaksi erityistä porvaris- ja talonpoikaissäädystä jätettyä anomusehdotusta, jotka koskivat naisen oikeuttamista harjoittamaan opintoja yliopistossa samoilla ehdoilla kuin mieskin. Kummallakin kerralla asetui Kihlman vastustavalle

kannalle. Kumminkaan hän ei ryhtynyt perin pohjin selvittämään kantaansa, vaan tyytyi dialektisella terävyydellä osoittamaan valiokuntien mietinnöissä esitettyjen perusteiden heikkoutta ja riittämättömyyttä. Miten oikeutettu menettely itsessään liekin ja miten se yleensä olikin Kihlmanin luonnon mukaista, ei varmaankaan erehdytty siinä, että takana piili vastahakoisuus niitä ajan uudistusrientoja vastaan, jotka sisältyivät n.s. naisasiaan. Ettei hän tahtonut sitä salatakaan, näkyy siitä, että hän toisen kerran esiintyessään jälkimmäisessä keskustelussa lausui, "ettei ole hauskaa taistella uudenaikaista mielipidettä (modern opinion) vastaan"; mieluummin hän olisi kokonaan vaiennut. Muutoin oli hän jo edellisillä valtiopäivillä viitannut niihin seurauksiin, joihin naisten vapaa pääsy yliopistoon veisi. — Mitä säädyn kantaan tulee, hyväksyttiin 24 äänellä 11 vastaan mietintö naisen oikeudesta tulla valituksi vaivashoitohallitukseen, mutta toinen mietintö naisen yliopistoon pääsystä hylättiin 18 äänellä 17 vastaan.

Joku viikko myöhemmin eräs kouluasia sai Kihlmanin tavallaan palaamaan kysymykseen naisten yliopisto-opinnoista. Erityisissä anomusehdotuksissa oli pyydetty, että valtio ottaisi haltuunsa Turun, Tampereen ja Joensuun kaupunkien tyttökoulut. Yleisen valitusvaliokunnan mietintö päättyi siihen, että kahden jälkimmäisen kaupungin kouluihin nähden muka ei ollut syytä mihinkään pyyntöesitykseen, mutta mitä Turun kouluun tulee, olisi anottava, että hallituksen puolesta tutkittaisiin "siinä määrässä, kuin se osoittaa tyydyttävänsä hyvin perustettua sivistystarvetta", olisiko tämä yksityiskoulu tehtävä valtion kouluksi. Ja tätäkin enemmistön päätöstä vastaan oli 7 jäsentä pannut vastalauseen, arvellen ettei tyttökoulun perustaminen Turkuun ollut sopusoinnussa varovaisen ja hyvin harkitun koulupolitiikan kanssa. Pappissäädyssä arvosteltiin mietintöä ankarasti, eikä Kihlman voinut olla huomauttamatta, että sama valiokunta ei ollut katsonut varovaisuutta tarpeelliseksi, kun oli kyseessä naisen yliopistosivistys, mutta sitä vastoin kyllä, kun kysymys oli yleisestä eli koulusivistyksestä. — "Minun asemani kysymykseen nähden on säädylle tuttua", hän sittemmin lausui. "Vilpittömästi sydämeistä minä toivon, että nainen saisi sivistystä, sivistystä sekä muodollisessa että oleellisessa suhteessa. Olen ennen lausunut, että naisen tulee päästä tilaisuuteen hankkia itselleen yliopistosivistystäkin, vaikka se minun käsitykseni mukaan on oleva poikkeuksellista, ja että naisella siis ei tule olla sama oikeus kuin miehillä yliopistosivistykseen. Sitä vastoin täytyy minun kannaltani koettaa mahdollisimman mukaan poistaa naissivistyksen esteet, milloin koulusivistys on kyseessä." Sen vuoksi hän täydestä sydämeistään yhtyi anomukseen, että kaikki nämä koulut tehtäisiin valtionlaitoksiksi, ja se tulikin säädyn päätökseksi.

Lopuksi vielä pari seikkaa. Kun yleinen valitusvaliokunta erään talonpoikaissäätyyn jätetyn anomusehdotuksen johdosta, joka koski piispan-istuimen siirtämistä Porvoosta Viipuriin, oli arvellut, ettei säädylle sillä hetkellä ollut mitään syytä lausua tästä asiasta, joka kirkolliskokouksen alkuunpanemana parast'aikaa oli hallituksen käsiteltävänä, oli Kihlman sitä mieltä, että säätyjen päinvastoin tulisi julkilausua ajatuksensa sangen tärkeästä kysymyksestä, ja ehdotti hän, että ainakin pappissääty hyväksyisi seuraavan päätöksen: sääty, joka ei tiedä, että oleellisia esteitä Porvoon piispanistuimen palauttamiseen Viipuriin olisi olemassa, pitää tätä muuttoa erittäin toivottavana. Keskustelun jälkeen hyväksyttiin tämä ehdotus valtavalla enemmistöllä.

Yleistä rikoslakia tarkastettaessa tulivat m.m. eri rangaistuslaadut puheeksi. Uudessa laissa oli yleensä vain vapausrangaistus otettu käytäntöön, ja sen johdosta tahtoi Kihlman saada lausutuksi, että hänen mielestään olisi myöskin ruumiinrangaistus ainakin vaihtopuolisesti ollut käytettävä. Ruumiinrangaistuksen vaihtaminen vapausrangaistukseen johtui uudenaikaisesta parannusteoriasta, mutta tämä teoria oli väärä. Rangaistuksen päämäärä ei ollut parannus, eikä se ollut siitä riippuva. Parannus oli vain sivutarkoitus samoin kuin pelottaminenkin, jonka nojalla ruumiinrangaistusta kävi puolustaminen, eikä suinkaan voitu väittää, että tämä rangaistuslaatu esti ihmisen siveellistä parannusta. — Kun eräs puhuja oli kiittänyt ruumiinrangaistuksen poistamista kouluista, lausui Kihlman: "Tunnustan kyllä, että paljon pahaa on koulusta poistettu sillä, että ruumiinrangaistus kiellettiin, mutta on myöskin saatu muuta pahaa sijaan. Niin esim. jollei oppilas anna oikaista itseään vapausrangaistuksilla, jotka koulussa sallitaan: jälkeentumomisella ja karserilla, niin ei ole muuta neuvoa kuin ryhtyä viimeiseen rangaistuskeinoon, karkoitukseen, joka oikeastaan on rangaistus vanhemmille ja jonka kautta tavallisesti oppilaiden tulevaisuus turmellaan, koska karkoitettua ei helposti oteta toiseen kouluun. Jos ruumiinrangaistus kuuluisi koulun rangaistuskeinoihin, jos sitä ainoastaan erikoisissa rikkomuksissa ja koulun alemmilla luokilla käyttäisivät opettajat, joille sen toimeenpano voitaisiin uskoa, niin olisi koululla siitä ainoastaan hyötyä. Ja on olemassa paljon täysikasvuksiakin ihmisiä, jotka halveksivat vapausrangaistusta varsinkin sen lievemmassä muodossa, mutta kavahtavat (hafva respekt för) ruumiinrangaistusta." — Tahallisesta murhasta olisi Kihlman, Jumalan sanan perustuksella, tahtonut kuolemanrangaistuksen ainoaksi rangaistukseksi, ja sen vuoksi hän ehdotti, että laissa mainittu vaihtopuolinen rangaistus, elinkautiseen kuritushuoneeseen tuomitseminen, jätettäisiin, pois.

* * * * *

Kihlman oli niinkuin tiedämme uskollinen ystävä. Kun A. A. Favorin maaliskuulla oli ilmoittanut terveytensä arveluttavasti huonontuneen, lupasi hän valtiopäivien jälkeen kesällä käydä Ruokolahdella

vanhan ystävänsä luona. "Mutta Sinun täytyy pysyttäytyä ylhäällä eikä karata maailmasta, ennenkuin saan tavata Sinut. Luulen että meillä voisi olla iloinen hetki yhdessä. Luulen niin sen johdosta, mitä lausut ajasta, jossa elämme. Olen näet täysin samaa mieltä. On kiireen aika. Kaikki kiirehtii itsetietoisesti tai tietämättään. Kaikki käy höyryvoimalla. Ja varsinkin näennäinen (skenet) edistyy rivakasti. Kaikki näennäinen saavuttaa enemmistön kannatuksen, eikä harrastus osoita, että näennäinen ei ole todellista, vedä puoleensa kenenkään huomiota. Sentähden olen näinä aikoina syvästi tuntenut, miten tosia ovat sanat: 'Maailmassa teillä on ahdistus.' Jaa, niin se on, Veli, käy ikäänkuin ahtaaksi tässä maailmassa syystä, että pahan valta on niin suuri ja että näyttää mahdottomalta aikaansaada parannusta suuremmassa määrässä. Mutta sen vuoksi tunnen vetämystä niiden puoleen, joilla on sama ahdistuksen tunto". — Kesäkuun viime päivinä Kihlman lähtikin Inkerosiin ja tarkastettuaan tehtaita hän 2 p:nä heinäk. matkusti Lappeenrantaan, josta höyrylaivalla pääsi Ruokolahteen. Mitä ystävykset keskenään juttelivat, ei ole kirjaan pantu, mutta olettaa voi, että he vaihtoivat muistelmia ja kokemuksia niiltä neljältä ja puolelta vuosikymmeneltä, jotka olivat kuluneet siitä kuin Helsingissä toisiinsa tutustuivat.

Muutoin mainitsemme tältä kesältä ainoastaan, että toimitusvaliokunnan työ kesti syyskuuhun asti, sekä että Kihlman varapankkivaltuusmiehenä ensi kerran otti osaa Suomen pankin tarkastukseen.

* * * * *

Syksyllä Kihlman tietysti palasi koulutyöhönsä, jälleen ryhtyen rehtorintoimeensa, joka lukuvuoden lopulla, niinkuin saamme nähdä, oli tuottava hänelle erikoisia huolia. Kumminkin oli nyt seuraava aika eri suhteissa varsin onnellinen. Tampereen yhtiön asiat edistyivät edistymistään. Tänä vuonna oli jo osinkona jaettu 9 %; mutta 1889 jaettiin 11%. Nettovoitto oli näet 850,000 mk, ja olisi ollut täysi miljoona, jollei erään pietarilaisen edustajan kuoleman kautta olisi menetetty 250,000 mk. Ja odotettavissa oli yhä suurempia tuloksia liikkeen toiminnasta. Ensimmäisenä kuutena kuukautena vuotta 1889 fakturoitiin liinatavaroita 450,000 mk:sta enemmän kuin samana aikana 1888. Kihlman saattoi siis olla ja olikin erittäin tyytyväinen, sillä siitä saakka, kuin hän tuli suuren liikkeen johtajaksi, hän ei ollut nähnyt olosuhteita niin myötäisinä.

Suhteellisesti huolettoman ajan merkinä on alkupuolelta vuotta 1889 mainittava, että Kihlman silloin poikkeukselta esiintyi julkisuudessa erään sanomalehtiväittelyn johdosta. Finlandissa oli näet nimimerkki G. J.(ohansson) ankarasti arvostellut n.s. pelastusarmeijaa, joka silloin oli uusi meillä, ja oli toiselta puolen nimimerkki E. F. suuresti paheksunut hänen arvosteluansa, joka muka oli vailla veljellistä rakkautta. Tämä sai Kihlmanin Vartijan huhtikuun numerossa julkaisemaan kirjoituksen "Periaatteista uskonnollisia liikkeitä arvostellessa", missä hän lausumatta sanaakaan itse riidanesineestä koetti selittää, miten kristityn tulee suhtautua n.s. kristillis-uskonnollisiin ilmiöihin. Tutkien Kristuksen arvostelevia lausuntoja uskonnollisista puolueista sekä yksityisistä henkilöistä ja muitakin uudentestamentin yksityiskohtia hän siinä tavallisella perusteellisuudellaan osoittaa, että ankara ja vihaakin ilmaiseva arvostelu saattaa olla oikeutettu, kun vain pidetään silmällä itse olentoa eikä asian pintapuolta. "Jumalan tahdon tekeminen, — katso siinä oikea hedelmä ja oikea koetuskivi kristillisiä liikkeitä arvostellessamme. — Se joka ei opissa ja elämässä seuraa Kristuksen oppia ja esimerkkiä, hän ei ole Kristuksen lähettiläs, kuinka pontevasti tahansa hän puhuu ja vaikuttaa Kristuksen nimessä".

Myöskin kotielämä kehittyi suotuisasti. Maalisk. 15 p:nä lähti tosin Oswald toiselle kasvitieteelliselle tutkimusmatkalleen Kuolan niemimaalle, jolla viipyi syyskuuhun asti. Hän jätti jälkeensä suuren tyhjyyden, mutta kun kaikki kirjeet ja muut tiedot, jotka häneltä saapuivat kotiin, olivat hyviä ja kertoivat, että yritys kaikin puolin sujui menestyksellisesti, tuotti hänen poissaolonsa vain enemmän sisällystä ja vaihtelua kotonaolevien keskusteluihin ja kuvitteluihin. Samalla tavalla vaikutti, jopa erikoisen laatunsa vuoksi vielä tehokkaamminkin, eräs toinen seikka, nimittäin Lorenzon Vaasasta lähettämä uutinen, että hän 16 p:nä huhtik. oli mennyt kihloihin isän ystävä-vainajan tyttären Ida Ekströmin kanssa. Emme tiedä, oliko poika muille kuin äidilleen uskonut salaisen rakkautensa ja sen tuottamat huolet, mutta kyllä isäkin näyttää jotain aavistaneen, ja molemmille oli tieto "Enzon" onnesta yhtä tervetullut, oikea ilosanoma. Sitten seurasi nuoren sulhasen kotonakäynti pääsiäisviikolla, kihlattujen yhteinen käynti Helsingissä ja Rulluddilla kesäkuulla ja häät Vaasassa heinäk. 12 p:nä. Isä ja äiti ja veljet, paitsi tietysti metsänrajaa Jäämeren rannikoilla tutkivaa Oswaldia, olivat mukana häissä, ja ensinmainittu vihki morsiusparin Vaasan kirkossa. Kun sittemmin vastaanaineet lähtivät kesäiselle Sweitsinmatkalle, saatiin Rulluddilla lukea vuorotellen kirjeitä etelästä ja pohjoisesta. Nämä kirjeet eivät enemmän kuin kotolaisten vastauksetkaan kuulu julkisuuteen, mutta tärkeitä ne sittenkin ovat, koska ne sallivat todeta, että Kihlmanin perhe-elämä oli harvinaisen onnellinen. Perheenjäsenten välillä vallitsi mitä herttaisain keskinäinen suhde. Vanhemmat kohtelivat rakkaita lapsiaan niin sanoaksemme kunnioittavalla luottamuksella, ja lapset puolestaan osoittivat aina tietävänsä, ettei heillä ollut parempia ystäviä kuin isä ja äiti.

Elokuun ensi päivinä, pari viikkoa häämatkan jälkeen, Kihlman Lennart poikansa kanssa kävi

Lakomäellä. Kirjoittaen tästä matkasta Oswaldille, jonka puolesta hän oikeastaan oli sen tehnyt, hän puhuttuaan erinäisistä myötäisistä asianhaaroista mainitsee yleensä olevansa tyytyväinen tilaansa, mutta jatkaa sitten: "Ainoastaan oppilaitos aiheuttaa huolia." Nämä sanat tarkoittavat huhtikuulla sattunutta tapausta, että ylioppilastutkinnossa 18 normaalilyseon oppilaasta 9 oli reputettu, nimittäin 1 suomenkielessä, 1 äidinkielessä, 5 latinassa ja 9 matematiikassa. Asia koski koulun arvoa ja mainetta ja siis myös Kihlmanin sydäntä. Sen vuoksi hän jo toukokuulla ilmestyneessä vuosikertomuksessa oli ottanut tapahtuman puheeksi ja vaatimalla vaatinut, että toimeenpantaisiin tutkimus, oliko syy opetuksessa vai arvostelussa. Mutta tällainen juttu ei suoriudu käden käänteessä. Siitä kirjoitettiin sanomiin ja siitä vaihdettiin kirjeitä senaatin ja kouluylivaltuutuksen sekä tämän ja normaalilyseon rehtorin välillä. Nämä viralliset kirjeet on Kihlman julkaissut vuosikertomuksessaan 1890, ja niistä käy selville, etteivät viranomaiset huomanneet mitään aihetta olevan vastoinkäymisestä syyttää opettajia, semminkin kun se verrattuna edellisiin vuosiin näyttäytyi poikkeukseksi tavallisuudesta. Sitä vastoin ei kirjeistä puutu huomautuksia siihen suuntaan, että ylioppilastutkintovaliokunta, jättämällä matemaattiset kokeet yhden ainoan jäsenen arvosteltavaksi, jopa niin ettei häneltä vaadittu mitään perusteluja, vaikka arvostelu oli hylkäävä, ei suinkaan ollut tehnyt mitään mahdollista olisi ollut erehdysten välttämiseksi, ja ylihallituksen kirje senaatille marrask. 1 p:ltä 1889 päättyy siihen arveluun, että tapaus antoi uutta aihetta harkitsemaan, oliko ylioppilastutkinto tyydyttävästi järjestetty vai eikö sitä voitaisi muuttaa niin, että se vähemmän häiritsisi oppilaiden työtä heidän viimeisenä kouluvuotenaan ja antaisi parempia takeita heidän kypsyneisyytensä oikeasta arvostelemisesta. Siis samaan suuntaan käyvä toivomus kuin se, jonka rehtorienkokous 1887 oli julkilausunut. Senaatti ei kuitenkaan ryhtynyt pulmalliseen kysymykseen, vaan tyytyi antamaan lievänlaisen muistutuksen sekä ylioppilastutkintovaliokunnalle että normaalikoulun matematiikan yliopettajalle [Senaatin kirjeet (29/3 1890) 1890 v:n vuosikertomuksessa.] (toht. Edv. Mellberg).

Lukuvuoden päättyessä 1889 oli Helsingin normaalilyseo täyttänyt 25 vuotta. Kihlman, joka ei ollut juhlien ystävä, näyttää ensiksi aikoneen supistaa tapahtuman viettämisen siihen, että hän sen johdosta julkaisisi katsauksen oppilaitoksen vaiheisiin menneellä ajalla, mutta ryhdyttyään työhön hän huomasi tehtävän vaativan enemmän aikaa kuin oli ajatellut, eikä senvuoksi kertomusta keväällä ilmestynytkään. Sitä vastoin päätettiin, että opiston perustamisen muisto oli vietettävä seuraavana lukuvuonna erityisellä "vaatimattomalla" juhlalla. Kenen aloite oli, jättää Kihlman sanomatta, mutta sekä Reuterille että Clevelle hän väittää olevansa viaton, joskin oli sikäli myötävaikuttanut, ettei hän heti ollut vakavasti vastustanut ehdotusta. "Nyt olenkin saanut kärsiä kovasti myöntäväsyyteni tähden", hän (26/11) kirjoittaa jälkimmäiselle. "Olin näet sitä mieltä, että jos juhla olisi vietettävä, niin tulisi siksi ilmaantua historiikki opiston vaiheista, oppilaista ja opettajista. Kerätäkseni tietoja olen saanut koko lukukautena uhrata kallista aikaani. Olen näihin asti elänyt ainoastaan yhtä päämäärää, nimittäin juhlamista varten (!)"

Julkaisu [*Normallyceum i Helsingfors 1864-1889*. Historisk återblick af *Alfr. Kihlman*. Helsingfors 1890.] valmistui vihdoin tammikuun keskivaiheilla 1890, ja kun sitä selailee huomaa, että se todella on vaatinut runsaasti aikaa. Se käsittää näet 39 sivua varsinaista tekstiä ja 66 sivua liitteitä nelitaitteista kokoa. Enin aika on tietysti mennyt monenlaatuisten tilastollisten ja elämäkerrallisten tietojen hankintaan ja järjestelyyn, mutta koululaitoksen synty ja historiakin on kirjoitettu sillä huolella, tarkkuudella ja persoonallisella sävyllä, jotka olivat tekijälle ominaisia. Tarpeetonta on kuitenkin tässä ryhtyä selostamaan sisällystä. Edellisessä olemme jo kertoneet samoja asioita ja oppineet tuntemaan Kihlmanin mielipiteet parooni von Kothenin uudistuspuuhista, suomalaisen osaston kohtalosta y.m. Mainittava on vain, että tekijä päättää historiikkinsa eräällä otteella muutamasta Ruotsissa 1874 ilmestyneestä komiteamietinnöstä, jossa tavataan kaunis arvostelu Suomen normaalilyseosta. Mietinnön kertomus samanlaisista opistoista Euroopan ja Amerikan valtioissa päättyy nimittäin Suomeen nähden seuraaviin sanoihin: "Jos senkin (maan) laitokset opettajien kehittämistä varten vielä jättävät kaikenlaista toivottavaa, *on se kuitenkin tässä kysymyksessä astunut muiden maiden edelle.*" Nykyisin on ruotsalaisen normaalilyseon 50-vuotisjuhlaksi ilmestynyt uusi kertomus [*Svenska Normallyceum i Helsingfors 1864-1914*. En minnesskrift av *V. T. Rosenqvist*.] tämän oppilaitoksen vaiheista. Vaikka se ei ainoastaan käsitä kahta vertaa pitempää aikaa, vaan myöskin tietojen runsauden ja tarkkuuden sekä esityksen puolesta ansaitsee kaikkea kiitosta, ei Kihlmanin kirjoittama kuitenkaan ole menettänyt arvoansa yhtenä koululaitoksemme historian lähteenä.

Itse 25-vuotisjuhla vietettiin lauantaina 18 p:nä tammik. 1890, ja näkyy siitä kuvauksesta, jonka Kihlman liitti keväällä julkaisemaansa vuosikertomukseen, että hän, vaikkei rakastanutkaan juhlia, kuitenkin oli tyytyväinen yleisön ja entisten oppilaiden ja opettajakokelaiden riemupäivänä osoittamaan osanottoon oppilaitosta kohtaan. Sen hän tunnustaa kirjeessä (20/1) vaimolleenkin, joka huolimatta heikosta terveydestään oli matkustanut Vaasaan nähdäkseen Lorenzon uuden kodin. Samassa kerrotaan, että juhla-julkaisu oli loukannut kouluylivaltuutusta. Ylivaltuutus oli päättänyt lähettää kirjallisen onnentoivotuksen normaalilyseolle, ja kirjelmä oli jo valmis, mutta kun sen jäsenet edellisenä iltana olivat lukeneet historiikin, olivat Frosterus ja Synnerberg, jotka olivat olleet von Kothenin virkatovereita, arvelleet, että heidän oli vaikea antautua onnittelemaan oppilaitosta, joka rehtorinsa

esiintymisestä. ["Kun rikkomus järjestystä vastaan koulussa tapahtuu", kirjoittaa Kihlman kerran (11/5 1893), kun hänen mielipidettään oli kysytty erään kurinpitoasian johdosta, "katson velvollisuudekseni ottaa huomioon, onko syy yksistään oppilaassa vai kenties myöskin opettajassa, sillä kokemukseni on, että järjestyksenrikkomuksia (disciplinära öfverträdelser) sattuu ainoastaan poikkeukselta tunneilla, joita normaaliset opettajat hoitavat, opettajat, jotka opetuksensa ja persoonallisen luonteensa kautta ovat normaalissa suhteessa oppilaihinsa. Jos nyt opettajilla on joku osa tapahtumassa, niin minusta loukataan oikeutta, jollei tätä seikkaa oteta lukuun."] Kuitenkaan tätä ei ole niin käsitettävä, että hän yleensä olisi osoittautunut välinpitämättömäksi tai kylmäksi nuoria opettajia kohtaan. Päinvastoin. Missä hän vain huomasi vakavaa harrastusta, oli hän aina valmis antamaan apua ja tukea. Kolmelta eri opettajalta olemme kuulleet, että hän heidän pyytämättään tarjosi heille raha-apua, kehoittaen heitä kääntymään hänen puoleensa, milloin vain olivat avun tarpeessa.

Mutta vielä on tässä yhteydessä huomioon otettava eräs seikka, joka erikoisesti on omansa saamaan Kihlmanin kipeästi suremaan koulun-sisällisten olojen muuttumista. Tapahtui näet että oppilasluku, joka korkeimmillaan ollessaan oli lähennellyt 300 ja 1884 oli 240, siitä vuodesta alkaen vuosi vuodelta aleni, kunnes se 1899 ei ollut 123:ea suurempi. Eikä siinä kyllä. Alkuaikoina olivat oppilaat enimmäkseen tulleet virkamiesten taikka muista säätyläisten kodeista, mutta nyt "normaalilyseon historian pimeänä aikakautena", käyttäksimme Rosenqvistin [M.t. siv. 166 ss.] lausetapaa, olivat useimmat alempien porvari- ja talonpoikien perheistä. Kun Kihlman juhlaulkaisussaan (1890, jolloin oppilasluku oli 191) oli maininnut tämän, hän lisäsi, että syy tietenkin oli siinä, että oppilaitos ei nauttinut yleisön luottamusta, mutta ei antautunut selittämään, mikä oli sen aiheuttanut. Hänestä pulman selvittäminen oli tulevaisuuden asia: "historian tuomiota oppilaitos ei voinut eikä tahtonutkaan välttää." Kihlmanin menettely tässä on luullaksemme niin ymmärrettävä, että hän itse asiassa piti yhteishengen puutetta opettajistossa pääsyynä siihen, että opisto oli menettänyt yleisön luottamuksen, mutta ei katsonut sopivaksi julkisesti kosketella asiaa. Tällainen pessimistinen olettamus tuntuu meistä olleen sopusoinnussa hänen luonteensa kanssa. Mutta todellisuudessa saattaa, niinkuin Rosenqvist on tehnyt, viitata erinäisiin ulkonaisiin seikkoihin, jotka epäilemättä enemmän kuin sisälliset vaikuttivat kyseessä olevaan ilmiöön. Se rynnäkö latinanopetusta vastaan, joka 1880 vaiheilla oli alkanut ja jota 1879 v:n koulukomitea ja maamme ruotsalainen sanomalehdistö kannattivat, ei seisahtunut sen vuoksi, että mainitun komitean ehdotus jäi toteuttamatta. Kun ei julkista koululaitosta tahdottu uudistaa realistiseen henkeen, perustivat uudistuksen harrastajat 1882 n.s. Uuden ruotsalaisen oppilaitoksen (Nya svenska läroverket), joka saavutti suosiota laajoissa piireissä. Edelleen syntyi tähän aikaan yhteiskouluaate, ja 1883 perustettiin ruotsalainen Oppilaitos poikia ja tyttöjä varten (Läroverket för gossar och flickor). Vihdoin pantiin seuraavina vuosina muitakin yksityiskouluja alulle, sillä valtaan oli päässyt se mielipide, että sellaisissa voitaisiin eri kohdissa järjestää opetusta vapaammin, uudenaikaisemmin ja siis myöskin oppilaiden kehitykselle edullisemmin kuin entisissä latinakouluissa. Koska se henkinen virtaus, joka ilmaantui näissä yrityksissä, oli voimallisin juuri niissä ruotsalaisissa piireissä, joista ennen oli lähetetty oppilaita normaalilyseoon, niin on siinä riittävä selitys oppilasluvun vähenemiseen mainitussa koulussa. Toinen asia on se, että äkkiä noussut uudistuskiikko koulun alalla ei suinkaan ollut niin syvästi perusteltu kuin luultiin. Ennen pitkää esiintyi näet reaktio, vastavaikutus latinan halveksimista vastaan, ja silloin pääsi normaalilyseokin jälleen armoihin. Se tapahtui kuitenkin niin myöhään, että Kihlman silloin jo oli virastaan eronnut.

Tämä katsauksemme saa ymmärtämään, että loppukausi Kihlmanin toimintaa koulumiehenä ei ollut niin miellyttävä kuin alkuajat. Enimmin hän tietysti kärsi hajaannuksesta opettajien kesken, joka 1890-luvulla kehittyi siihen määrään, että Lindeqvistin ympärille muodostui pysyväinen ryhmä, joka tilaisuuden sattuessa yksimielisesti vastusti Kihlmania ja hänen ystäviään.

Kesäk. 4-7 p:nä 1890 oli pitkän ajan päästä jälleen koulunopettajain kokous — kolmas järjestyksessä. Kihlman alusti 28:nneen kysymyksen: "Olisiko erityisiä hakukelpoisuusvaatimuksia ja ehtoja asetettava normaalilyseoiden opettajavirkoihin pyrkiville?" Luonnollisesti oli vastaus myönteinen, sillä tiedämme edellisestä, että Kihlman vaati paljon normaalilyseon opettajalta: hänen tuli olla "normaali", mallikelpoinen. Hän ehdotti siis, ettei avonaista virkaa julistettaisi haettavaksi, ennenkuin tiedossa oli ainakin yksi pätevä hakija, ja edelleen, ettei valtakirjaa annettaisi hakijalle, jollei hän ollut joko edeltäpäin käytännöllisenä opettajana osoittautunut kykeneväksi taikka laissa määrättyinä koeaikana näyttänyt todellista kelpoisuutta. Kokous hyväksyi keskustelutta Kihlmanin mielipiteet ja esittämät ehdot.

Muutoin ei Kihlman mainittavasti ottanut osaa keskusteluun. Siten hän ei myöskään esiintynyt, kun käsiteltiin kysymystä "pohjakoulusta"; mutta kokouksen päätöstä vastaan, että pitäisi muutamissa opistoissa koetteeksi järjestää alimmat luokat pohjakouluksi, hän ilmoitti vastalauseen. Hänestä olisi päätöksen toimeenpanosta vahinkoa niille oppilaille, jotka suorittivat koko oppilaitoksen kurssin, ja ainoastaan näennäistä hyötyä niille, jotka varhemmin erosivat.

* * * * *

Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiöllä oli vuosi vuodelta kasvava menestys. Niin oli 1889 vuoden tulos jälleen odottamattoman hyvä. Kumminkin oli Kihlmanilla nytkin vastoinkäymisiä, jotka hänestä olivat kiusallisia. Hän ehdotti 1890, että jaettaisiin 15 % s.o. 4 % enemmän kuin edellisellä vuonna, ja se tulikin johtokunnan päätökseksi, vaikka O. Donner oli arvellut, että kävisi ehkä jakaa 17 %. Sittemmin kävi yhtiökokouksessa ilmi, että tämä johtokunnan jäsen oli saanut eräitä muitakin osakkaita puolelleen ja vaatimaan 17 %. Kysymys meni äänestykseen, ja enemmistö puolsi korkeampaa osinkoa. — Tästä Kihlman oli pahoillaan, ei vain sentähden, että osinkojen suorittamista varten täytyi tyhjentää kaikki kreditiivit, vaan sen vuoksi, ettei ollut varmaa, että voitaisiin vastedeskin jakaa yhtä paljon. Muuten oli hänen periaatteensa se, että osakkaiden tulee aina kannattaa johtokunnan ehdotuksia, niin kauan kuin siihen ylipäänsä luotetaan, sillä se voi kuitenkin parhaiten arvostella yhtiön asemaa. Tähän suuntaan kävivät hänen neuvonsa aina, kun hän lähetti Lorenzolle valtakirjan edustaa häntä Vaasan puuvillatehtaan yhtiökokouksissa.

Edellisellä vuonna oli Kihlman tullut vaikuttavaan asemaan eräessä toisessakin liikeyrityksessä, josta aikaa myöten oli kehittynyt yksi maamme suurimpia. Tarkoitamme Kansallis-osake-pankkia, joka muutamiin nuorempien suomenmielisten aloitteesta oli perustettu 1889. Kun kevätkaudella asiasta oli pienemmässä piirissä neuvoteltu ja sääntöehdotuskin laadittu, kutsuttiin kesäkuulla m.m. Kihlman väliaikaiseen hallintoneuvostoon, jonka tuli lopullisesti muodostaa ehdotus, hankkia sille vahvistus ja sen jälkeen kutsua osakkeenmerkitsijät perustamaan kokoukseen. Tämä kokous pidettiin 12 p:nä lokak. samana vuonna, ja silloin valittiin Kihlman varsinaisen hallintoneuvoston jäseneksi. Puheenjohtajaksi hän ei kuitenkaan vielä tullut, vaan toimi lääninsihteerinä (sittemmin presidentti) Ernesti Forsman hallintoneuvoston esimiehenä. Siitä huolimatta oli Kihlman monipuolisimmin kokenut liikemies hallintoneuvostossa ja sen vuoksi myöskin se, jonka sana oli painavin neuvotteluissa. Mitä tämä tuli merkitsemään alkavan rahalaitoksen kehitykseen nähden, saamme alempana nähdä.

Kesällä 1890 Kihlman menetti ystävänsä Geitlinin. Ollessaan normaalikoulun rehtorina Hämeenlinnassa oli tämä ostanut Vanajaveden rannalla Kalvolan pitäjässä olevan Rauhalahden tilan, ja siellä hän kuoli 18 p:nä heinäk. Aamupäivällä hän oli lähtenyt katsomaan heinänteossa olevaa väkeään, mutta kun taivas uhkasi sateella, hän palasi, asettui saliin istumaan, ja siinä hänen vaimonsa tapasi hänet tajuttomana. Vainaja haudattiin 22 p:nä Kalvolan kirkkomaahan, ja Kihlmanin oli saapuvilla. "Kuka hänen tovereistaan on matkustava (hautajaisiin), jollen minä?" oli hän Helsingistä kirjoittanut Hildalleen Rulluddiin.

Elokuun loppupuolella Kihlman rouvansa kanssa teki Vaasan-matkan, onnitellakseen Lorenzoa ja hänen Idaansa ensimmäisen lapsen syntymisestä. Kun isoisän piti kastaa pieni ihmisen alku ja oli ennättänyt siihen kohtaan, jossa vedellä valelemisen piti tapahtua, hän huomasi — niin jutellaan — ettei vettä ollutkaan käsillä. Silloin hän tynesti keskeytti toimituksen ja lausui: "Ei tosin vesi sitä itsestään tee, mutta kumminkin se on tarpeen." Silloin riennettiin noutamaan vettä, ja toimitus jatkui säännöllisesti loppuun.

Kun Kihlman rouvineen oli palannut Helsinkiin, sattui seikkailu, joka kuvaa hänen mielensä lujuttua ja ruumiillistakin reippautta, jota tuskin olisi 65-vuotiaalta odottanut. Oli lähdeävä Rulluddiin, mutta tuuli oli kiihtynyt niin kovaksi myrskyksi, että saaristolaivat eivät voineet suorittaa matkojaan — mitä tuskin sattuu kertaakaan 5:ssä vuodessa. Sekin laiva, jossa Kihlmanien oli kuljettava, jäi satamaan odottamaan ilman tyyntymistä, ja päästäkseen mukaan matkustajamme yöpyivät laivaan. Aamulla he sitten kauniilla säällä tekivät matkansa ja tulivat Rulluddiin. Mutta iltapäivällä — elok. 28 — nousi myrsky uudestaan ja paisui hirmumyrskyksi — "vuosisataismyrskyksi" nimitti sitä Z. Topelius — jonka vertaista ei kukaan elävä muistanut. Tuhoisa oli myrsky varsinkin Etelä-Suomen puistoille ja metsille, ja Rulluddillakin se kaatoi taikka pirstasi lukuisia suuria puita, joista muutamat kaatuivat huvilarakennuksen päälle särkien sen katon. Kihlman itse oli joutua kaatuvan puun alle, kun hän myrskyn alussa pistäytyi pihalle katsomaan. Illalla tuuli taas tyyntyi, mutta laivaa ei näkynyt sinä päivänä eikä seuraavana aamunakaan. Turhaan odotettuaan laivan tuloa selitti Kihlman omaisilleen, että hänen täytyi välttämättä päästä Helsinkiin hoitamaan koulun asioita. Ja kun ei soutuveneitäkään ollut saatavissa, lähti hän jalkaisin ja yksin matkalle huolimatta vaimonsa rukouksista. Tiet olivat kaikki tukossa kaatuneiden puiden ja murskautuneiden oksien suunnattomasta määrästä: kulkijan täytyi kiivetä, kiertää, pujottautua, mistä kulloinkin parhaiten pääsi. Jonkun kilometrin näin ponnisteltuaan onnistui Kihlmanin kuitenkin saada hevonen, millä vihdoinkin tuli Helsinkiin. On myönnettävä, että tämä omituinen retki osoittaa yhtä paljon velvollisuudentuntoa kuin tahdonlujuttua ja rohkeutta.

Vuoden lopulla valittiin jälleen edustajia seuraavan vuoden valtiopäiville. Porvoon hiippakunnan koulunopettajat valitsivat nytkin Kihlmanin toiseksi, mutta Geitlinin kuoltua prof. Ernst Bonsdorffin toiseksi edustajakseen. — Mitkä seikat näihin aikoihin paitsi tavallisia tehtäviä kiinnittivät Kihlmanin mieltä näkyy erästä piispa G. Johanssonille (1/12) lähetetystä kirjeestä. Ensiksikin hän siinä puhuu "Finland"-lehden ylläpitämisen hyväksi. Sitä varten oli jo 18,000 mk merkitty, mutta vielä tarvittiin 5,000 lisää. Toiseksi on hänen mielensä järkkynyt ajan valtiollisen uhkatilan johdosta. "Idästä päin kuuluu kamalia huhuja. Tänään kerrotaan komitean jäsenten yhtyneen siitä, että H. M:teetilleen

ehdotettaisiin koko (uuden) rikoslain voimaannon lykkäämistä; ministerivaltiosihteeri Kasimir Ehrnrooth yksin on ehdottanut, että ainoastaan osa siitä jäisi voimaan panematta. Voimaannon lykkäys on siis odotettavissa. Ja kun lait voidaan tehdä voimattomiksi, niin tulevat kai pian kieli ja uskontokin järjestykseen. Eihän ainakaan ole mitään, joka estää muiden lupauksen peruuttamisen, kun yksi lupaus voidaan mielivaltaisesti rikkoa. Mutta hyvä on tietää, että Herra on kuningas aina ja iankaikkisesti, Ps. 10." — Edelleen Kihlman kirjoittaa, että kysymys ehtoollispakosta oli kahtena iltana ollut käsiteltävänä Helsingin pappeinkonferenssissä. "Alusta alkaen olivat mielipiteet melkein aivan vastakkaisia, ja kun keskustelu päättyi, todettiin, että mielipiteet yhä olivat vastakkaisia ja sovittamattomia. Toiselta puolen valitettiin, että eräs Suomen piispakin (G. Johansson) oli voinut puoltaa ehtoollispakon poistamista. Tällä puolella olivat prof. Råbergh, esittelijäsiht. Rancken, Meurman, Murén, Hildén y.m. Toisella puolella olivat prof. Colliander, rehtori Kihlman, maisteri Appelberg, prof. Otto Hjelt y.m., jotka todistivat, että jos luterilainen kirkko säilyttää ehtoollispakon, niin ei se siinä voi nojautua Jumalan sanaan, vaan noudattaa ihmissäntöä, jota vastoin ne, jotka tässä kohden vaativat vapautta, voivat vetää todistukseksi mestarin omat perustamissanat. — Tämän keskustelun hedelmä on 'Finlandissa' ollut polemiikki opus operatum'ista. Toinen kirjoittaja on Meurman. Kuka 'luterilainen pappi' on, sitä en tiedä." — "Luonteenomaista on että pastori Hildén, Silfvast y.m. luterilaisen evankeelisen yhdistyksen jäsenet eivät ole merkinneet mitään avustusta 'Finlandille'; siitä syystä, ettei tämä lehti ole puhtaasti kirkollinen = evankelisluterilainen. Oi, mikä hajaannuksen maailma kaikkialla!"

* * * * *

1891 vuoden säätykokous oli määrätty alkavaksi 20 p:nä tammik. ja se oli ensimmäinen, joka pidettiin vihdoin valmistuneessa säätytalossa, jonka rakennusvaliokunnassa Kihlmanin oli ollut jäsenenä. Valtiopäivien tähden hän oli estetty matkustamasta Essenin kultahäihin 21 p:nä, joissa hän olisi ollut yksi rakkaimpia vieraita. Kirjeessä (7/1), joka alkoi: "Ystävä ja Veli", missä Essen oli muistuttanut Kihlmanin merkkipäivästä, hän leikkillisesti oli nuhdellut tätä siitä, että hän yhä käytti nimitystä appi-isä, vaikka he olivat veljeksiä. "Siitä huonosta tavasta täytyy Sinun luopua uutena vuonna." Kihlman puolestaan vastaa (20/1): "Rakas appi-isä! Kyllä minä mielelläni käyttäisin uutta nimitystä, mutta ei se käy. Minun täytyisi tehdä väkivaltaa itselleni, eikä se ole hauskaa. — — Eiköhän sentähden ole parasta, että olemme veljeksiä todellisuudessa, vaikka nimitys jää entiselleen? — Kun en huomenna voi persoonallisesti ja suullisesti ottaa osaa perhejuhlaan, niin teen sen hengessä ja kirjallisesti. *Minun* elämäni on saanut erikoisen omituisuutensa sen liiton kautta, jonka nuoruudessani solmin tullessani Angelikan mieheksi. Kun juuret käyvät niin kauas entisyyteen, olen yhä pitänyt itseäni perheenjäsenenä, ja sellaisena pyydän esittää Teille, Anoppi ja Appi-isä, sydämellisen kiittolaisuuteni menneestä ajasta ja kaikesta hyvästä, jonka tänä pitkänä aikana olen saanut vastaanottaa. Säästyköön jäljellä oleva elämäni vaikeammista suruista ja olkoon Teille suotu elämäni illalla nauttia siitä rauhasta, jonka usko Kristukseen tuottaa!" —

Koululaitosta koskevista anomusehdotuksista on mainittava eräs koulunopettajain edustajille yhteinen. Se tarkoitti joka kolmas vuosi pidettävien yleisten opettajakokousten aikaansaamista ja saavutti säätyjen hyväksymisen. Kihlman otti osaa säätyjen työhön tavallisella ahkeruudellaan, mutta hänen lausunnoissaan emme ole huomanneet mitään erikoisemmin kuvaavaa. Kumminkin ansaitsee panna merkille, että parissa kohden tulee näkyviin, miten tärkeänä hän piti toimenpiteitä, jotka voisivat ehkäistä tilattomien ja työläisten puutteenalaisuudesta johtuvia sosiaalisia vaaroja. Siten hän puolusti arm. esitystä mautilojen osittamisesta ja maanvuokraamisesta maalla, jossa 10 hehtaaria oli asetettu vähimmäiseksi määräksi, minkä joku lohkomisen kautta saatu tila saisi käsittää, vaikka hänestä laki- ja talousvaliokunnan mietintö saman esityksen johdosta, missä tuo rajamäärä oli poistettu, oli parempi ja johdonmukaisempi. Hän pelkäsi näet, että koko esitys saattaisi joutua vaaraan, ja hän katsoi suureksi vahingoksi, jos asetus valiokunnan tekemän muutoksen tähden tulisi lykättyksi tulevaisuuteen. — Toiseksi Kihlman, kun yleinen valitusvaliokunta erään porvarissäädyllä annetun anomusehdotuksen johdosta lainojen antamisesta yleisistä varoista työväen-asuntojen rakentamista varten oli ehdottanut, että asia jätettäisiin sikseen, hallitus kun ilmankin saattoi antaa lainoja tällaisten tarkoitusten edistämiseksi, osoitti, että määräykset, jotka koskivat valtiolaitoksen lainausrahastoa, eivät suinkaan selvästi myöntäneet lainojen antamista kyseessä olevaan tarkoitukseen, ja ehdotti anottavaksi, että hallitus muuttaisi nuo määräykset niin, että selvän selvästi näkyisi, että lainoja ajanmukaisten työväen-asuntojen rakentamista varten oli valtiolta saatavissa. "Sen, joka on seurannut yhteiskunnallista liikettä nykyaikana, sen, joka tietää, kuinka kauas tämä liike jo on edistynyt ja kuinka tärkeää on, että ajoissa ei ainoastaan hyväntahtoisissa sanoissa, vaan toimessa näytetäin, että tahdotaan tyydyttää oikeutettuja toivomuksia, sen ei pitäisi epäillä kannattaa niin vaatimatonta ehdotusta kuin minun ehdottamani." Sääty hyväksyi Kihlmanin ehdotuksen 21 äänellä 15 vastaan.

Kirjoittaessaan 27 p:nä kesäk. Oswaldille, joka toukokuulla oli lähtenyt kasvitieteelliselle tutkimusmatkalle Pohjois-Venäjälle (Petschoran seuduille), Kihlman itse kertoo yhtä ja toista valtiopäiviltä. — Valtiopäivien aikana hänellä ei ollut aikaa tarkastaa stenogrammeja.

"Käsikirjoituspinkkojen, jotka niin kauheasti todistavat kuinka virheellisesti lausun ajatukseni, täytyi levätä. Tämän kokemuksen johdosta koetin vakavasti olla vaiti, muistaen vanhaa, hyvää ohjetta: praestat tacere quam male loqui. Mutta en voinut aina olla mykkänä. Toisinaan oli minun esiinnyttävä, varsinkin kysymyksissä, joihin olen enemmän perehtynyt (pankki- ja finansiasioissa) ja joissa olisi ollut väärin vaieta." —

"Yleensä ei minulla ollut syytä iloita suuresta kannatuksesta säädystä. Tavallisesti jäin vähemmistöön. Mutta toiselta puolen oli minulla se ilo, että mielipiteeni kuitenkin lopulta voittivat. Sillä kun yhteensovitus tuli, kehoitettiin säätyä, eikä niinkään harvoin, yhtymään mielipiteeseen, jota minä olin puolustanut, ja silloin sain mielihyvällä kuulla vastustajain kehoittavan säätyä luopumaan entisestä päätöksestään ja yhtymään siihen, mitä minä olisin suonut säädyn heti kannattavan. Näin ovat tehneet Donner, J. Forsman ja E. G. Palmén. Ja kun loppu on hyvä, on kaikki hyvin, sanoo Shakespeare."

Seikkaperäisesti kertoo Kihlman sitten, kuinka näillä valtiopäivillä päätettiin valita ja todella valittiinkin 8 pankkivaltuusmiestä, 2 kustakin säädystä, sen sijaan että niitä ennen oli ollut vain 4. Kihlmanin mielestä oli uudistus tarpeeton, koska pankin hallintoa vastaan ei oltu mitään muistutettu, ja ensiksi pappissääty hylkäsi ehdotuksen, vaikka se sittemmin ritariston ja aatelin kehoituksesta muutti päätöksensä. Viimemainittu ja porvarissääty olisivat tahtoneet valita 3 kustakin säädystä, mutta (Donnerin ehdotuksesta) pappissääty suostui valitsemaan vain 2, joten pankkivaltuusmiesten koko luku tuli olemaan 8, minkä toisetkin säädyt hyväksyivät. Mitä itse vaaliin tulee, oli pappissäädyn vaikea päättää ketä valita. "Donner oli luonnollisesti itsestään tuleva toiseksi pankkivaltuusmieheksi, mutta toiseksi? Käännettiin minun puoleeni kysymällä neuvoa. Kysykää Donnerilta, oli alituinen vastaukseni. Ja Donner ehdotti minua, vaikka olin vastustanut lisäästä. Mutta silloin tulivat Kansallis-osake-pankin ystävät liikkeelle ja selittivät, että minä olin siellä korvaamaton. Otto Hjelt, Otto Stenroth, Ernesti Forsman, Yrjö-Koskinen näyttäytyivät pappissäädystä vaikuttaakseen sen jäseniin, etteivät he valitsisi minua. Alussa pysyin minä aivan passiivisena, välttämällä keskustelua tästä aineesta ja lausuen, kun minua ahdistettiin, ettei minulla ollut mitään toivomuksia, vaan että olin kokonaan välinpitämätön. Mutta vihdoinkin Äidin kehoituksesta, aloin miettiä itsekseen: eikö velvollisuuteni ollut luopua passiivisuudestani. Mietiskelyni tulos oli, että minulle yksityisenä henkilönä olisi edullisempi tulla pankkivaltuusmieheksi, sillä vastuu olisi vähempi siitä syystä, että siellä oli useampia kokeneita henkilöitä ja että Suomen pankin johto oli vaikea ainoastaan pulmallisina aikoina. Sitävastoin täytyi minun uskoa, että voisin enemmän edistää yleistä hyötyä, jos jäisin Kansallispankkiin, missä tähän saakka mielipiteelleni oli annettu paljon arvoa, missä minulla sanalla sanoen oli kumupohjaa. Kun tämä oli selvinnyt, oli ratkaisu helppo. Yksityisen oli väistytävä yleisen edestä. Kun siis vaalipäivä tuli ja minulta jälleen kysyttiin, vastasin etten minä heidän sijassaan äänestäisi minua, s.o. minä neuvoin että oltaisiin valitsematta minua. Itse olin päättänyt äänestää kauppaneuvos Åströmiä Oulusta, ja niin teki säätykin. Siten jäin Kansallis-osake-pankkiin ja minulla on nyt suuri vastuu tästä pankista, jos siellä kävisi pahoin. Mutta olen tyytyväinen: olen varma siitä, että olen tehnyt oikein, ja pankissa olen tekevä mitä voin. Minun tehtävänäni siellä lienee jarruttaa, pidättää, noudattaa suurempaa varovaisuutta."

"Pankkivaltuusmiesten varamieheksi valittiin: 1) J. Forsman (uudestaan), 2) minun sijaani Danielson ja 3) rovasti Nordström. Tarkastajaksi valittiin uudestaan Z. J. Cleve. Tarkastajan varamieheksi: 1) A. Kihlman, 2) J. Johansson ja 3) prof. Bonsdorff. Voitkos ajatella, säädyn sihteeri (C. Lindeqvist) oli vähällä tulla valituksi 3:nneksi varamieheksi. Hän sai koko 11 ääntä ja Bonsdorff 14. Niin turmeltuneeksi (depraveradt) on pappissäätykin tullut. Lyra on käynyt ympäri ja kerännyt ääniä ystävälleen. Ajatteles mikä skandaali! Qvist pankintarkastajana! Niin, loppu tuli hyväksi säädyn sihteerinkin nähden taikka oikeammin mitä tulee säädyn ja sihteerin keskinäiseen suhteeseen. Vaikka jälkimmäinen oli ollut säädyn järjestelmällisen vainon esineenä, oli hän kuitenkin niin jalomielinen, että hän ruotsin, suomen ja latinan kielillä kutsui säädyn kaikki jäsenet teelle ('lukkarivaarin') alhaisen kattonsa alle viimeisenä iltana, kun olimme koolla, 27 p:nä toukok. Ja koko sääty noudatti kutsua paitsi muutamia parantumattomia O. D(onner), E. G. P(almén), A. K(ihlman) ja veljekset Johansson. Sovinto siis yleinen."

Viimeiseen kaskuun liittyy seuraava, joka näyttää, miten ylempänä mainittu hajaannus normaalikoulun opettajistossa tuli tuntuviin. "Toukokuun viime päivänä oli Mellberg (joka tänä lukukautena oli hoitanut rehtorin virkaa) kutsunut normaalilyseon opettajat päivällisille. Isäntä kiitti tovereita siitä avustuksesta, jota hän rehtorintoimessaan oli nauttinut. Sen johdosta prof. C. J. L(indeqvist) esitti maljan Mellbergille, jota hän kiitti siitä yksimielisyydestä, joka *tänä* lukukautena oli vallinnut opettajakunnassa ja joka johtui siitä tavasta, millä hän oli hoitanut rehtorinvirkaa; rehtori voi nimittäin katkerointaa työtoveriensa elämää. Nyt oli keveästi hengitetty j.n.e. Minä olin saapuvilla ja — olin vaiti." Erehtymättä voimme olettaa, että Kihlmanin kohta alempana mainittava syyslukukauden alkajaispuhe osalta oli tarkoitettu vastaukseksi Lindeqvistin syytöksille.

Valtiopäivät olivat alkaneet painostuneen mielialan vallitessa, jonka varsinkin rikoslain voimaannon lykkäys oli aiheuttanut. Eikä se parantunut siitä, ettei keisari mitään vastannut puhemiehen onnentoivotuksiin, jota vastoin kolme vuotta ennen vastaus oli tullut jo neljäntenä päivänä avauksen

jälkeen. Kumminkin Kihlman kirjoittaa (30/5) Hallonbladille, että säätykokous oli kehittynyt onnellisemmin kuin oli voitu toivoa. Valtaistuinpuhe oli ystävällinen, jopa sydämellinen. "Älkööt vihollisemme taas vaikuttako onnettomaan suuntaan!"

Näiltä valtiopäiviltä kerrotaan Kihlmanista seuraava hupaisa juttu. Hänellä oli tapana päivällisen jälkeen nukkua vaikkapa vain neljännestunnin aika, olipa hänellä miten kiire tahansa. Kerran hänellä oli asia toimitettava kaupungissa, ja kun se oli tehty, oli vielä aikaa, ennenkuin plenum alkoi k:lo 6. Kotiin oli matka kumminkin liian pitkä, ja senvuoksi hän meni istuntosaliin ja paneutui siellä lattialle makaamaan, päällystakki päänaluksena. Tapansa mukaan hän heti vaipui uneen, ja säätytoverit tapasivat hänet nukkumasta ja pelästyivät kovasti luullen, että ukko oli saanut halvauksen. Arvaahan mikä ilo syntyi, kun Kihlman rauhallisesti nousi ylös terveenä ja virkeänä!

* * * * *

Kesällä 1891 oli Kihlmanilla taas niin paljon työtä, että hän ainoastaan pyhinä pääsi nauttimaan luonnon ihanuudesta ja rauhallisesta elämästä perheen keskellä, josta jo nuorinkin poika, Lennart, oli keväällä 1890 tullut ylioppilaaksi. Ymmärrettävää on, että isä suurella mielenkiinnolla seurasi Henrikin ja Lennartin edistysharrastuksia, joiden päämäärä ei ollut alusta yhtä selvä kuin kahden vanhemman veljen. Edellinen kääntyikin filosofian kandidaattitutkinnon suorittuaan käytännöllisemmälle pankkialalle, ja saman uran valitsi jälkimmäinenkin, havaittuaan että alottamansa lääketieteelliset opinnot eivät soveltuneet hänen luonnonladulleen.

Kuinka Kihlman yksin Helsingissä ollen jaksoi tehdä työtä, sen todistaa hänen vaimolleen lähettämä kirje kesäk. 13 p:ltä. "Nyt kun olen yksin, teen kovasti työtä. Eilen (esim.) k:lo 5:stä aamulla k:lo 4:ään i.p. ja sitten k:klo 6:sta 10:een ja k:lo 11:sta 12:een. S:a 16 tuntia."

Paitsi Tampereen ja Inkeröisten matkoja on vain mainittava, että Kihlman eräällä jälkimmäisellä matkalla kävi vanhan ystävänsä Cleven luona Vilniemen maatilalla Haminan lähellä. Kirjeessä, jonka hän palattuaan kotiin (10/8) kirjoitti Clevelle lausuakseen kiitoksensa nauttimastaan vieraanvaraisuudesta, hän myöskin puhuu uudesta normaalilyseon opettajakuntaa kohdanneesta tappiosta. "Vanha ystävämmme (F. W.) Rothsten on ilmoittanut, ettei hän enää voi jatkaa suomenkielen opettamista normaalilyseossa (VII ja VIII luokalla). Hänen täytyy säästää silmiään ja ennen kaikkea käyttää voimiansa Kirjallisuuden Seuran hyväksi, sen jälkeen kuin Seura on antanut hänelle vapaan asunnon uudessa talossaan. Normaalilyseo menettää Rothstenissa yhden parhaimpia opettajiaan. Hän näet ei ainoastaan ollut täysin perehtynyt aineeseensa, vaan hänellä oli myöskin kyky opettaa niin, että oppilaat oppivat mitä heidän koulussa oli mahdollista oppia, ja vihdoinkin hän oli erinomaisen tunnollinen virassaan: aina oikealla hetkellä paikallaan ja aina erikoisesti valmistunut. Sen johdosta normaalilyseolla onkin ollut hyvä maine suomenkieleen nähden. On tunnustettu, että meidän opistomme käyneillä on ollut hyvä perustus suomenkielessä, perustus, jolle tietenkin oli edelleen rakennettava, mutta jolle voitiinkin rakentaa. Nyt hän poistuu tämä kunnianarvoisa opettaja, ja minun on saatava toinen hänen sijaansa." — (Rothsten oli suositellut toht. K. Krohnia, joka Cleven vävynä oleskeli tämän luona.) —

Syyskuun 1 p:nä, kun normaalilyseo jälleen aloitti toimintansa, Kihlman piti puheen, joka ansaitsee erityistä huomiota. Kun hän lukuvuoden lopulla julkaisi sen ja pari muuta koulupuhetta vuosikertomuksessa (1892), hän sanoi tahtovansa antaa yleisölle käsitystä niistä periaatteista, joita koulun toiminta edellyttää ja jotka muodostavat ikäänkuin "oppilaitoksen elämän sielun". Vaikeaa on kyllä, arvelee hän, havainnollistaa henkisten voimien vaikutusta. "Mutta jos persoonallisuus on tehnyt aatteet omakseen ja jos ne ovat olemassa tekijöinä persoonallisuuden luonteessa, silloin ne ovat realiteetteja, joskin henkisiä realiteetteja, jotka eivät tahdo eivätkä voi pysyä salassa. Se, mikä tietää olevansa oikeutettu, tahtoo myöskin valmistaa tilaa olemassaololleen, se vaatii itselleen realiteetin s.o. totuuden voimalla vaikutusvaltaa todellisuuden maailmassa. Oppilaitoksen johtajalla on hänen asemansa nojassa tilaisuutta huomattavasti vaikuttaa lähinnä oppilaisiin, mutta myöskin opettajatovereihin, jos nimittäin on olemassa mainittu edellytys, joka on jokaisen henkisen vaikutuksen ehto. Vakuutettuna siitä, että aate, joka julkilausutaan syystä, että vakaumus sen totuudesta on saavutettu, ei koskaan voi jäädä tehottomaksi, olen minä käyttänyt asemaani koettaakseni henkisesti vaikuttaa siihen piiriin, jossa olen saanut toimialani. Minua on johtanut tarve julkilausua ja teroittamistaan teroittaa niitä totuuksia, jotka jokapäiväisessä totuudenetsinnässäni ovat uudella taikalla uudistetulla voimalla minulle itselleni selvinneet." — "Olkoot nämä lausuntoni testamenttini niille oppilaille, jotka tänä lukukautena ovat kuuluneet oppilaitokseen ja jotka ehkä vastedes paremmin kuin nyt käsittävät, mitä olen tarkoittanut ja tahtonut, tahtonut heidän hyväkseen."

Ylempänä mainittu, ensimmäinen näitä puheita, kuuluu näin:

"Pitkä kesäloma, jota Suomen alkeisopistot kouluasetuksen mukaan nauttivat, päättyi eilen. Loma-aika on ihana, varsinkin kun kesä niinkuin tänä vuonna on ollut lämmin ja siten erittäin omiansa virkistämään mieltä ja vahvistamaan terveyttä. Mutta alituista loman nautintoa, kuka ajatteleva

ihminen vakavasti sitä toivoisikaan? Me ihmiset emme ole pantu maailmaan yksistään lepoa varten. Meillä on elämässä tehtävä suoritettavana, ja miten se olisikaan suoritettavissa yksistään levolla, joutilaana ollen? Elämä, jota eletään ilman tietoa elämän tehtävästä, ei ole ihmisellistä, vaan eläimellistä elämää, ja elämä, joka päättyy ilman että tehtävä ainakin jossain mainittavassa määrässä on suoritettu, on hukkaan mennyt. Meillä on nimittäin vain yksi elämä eletävänä, ja jos tämä ainoa elämä hukataan, on tappio korvaamaton. Se aika, joka käytetään elämän tehtävän suorittamiseen, on sen vuoksi hyvin käytettyä aikaa, onnellisempaa kuin levonaika, jonka oikeutus on vain siinä, että se on keino uusien voimien keräämiseen elämän tehtävän suorittamiseksi. Semmoinen toiminnan aika alkaa tänään sekä opiston oppilaille että opettajille, ja me voimme ja meidän tuleekin pitää tätä aikaa todellisesti onnellisena aikana; sillä me saamme nyt tilaisuutta, kukin ikänsä ja lahjojensa määrän mukaan, käyttää voimiamme juuri siihen tarkoitukseen, jonka tähden ne on meille annettu, nimittäin elämän tehtävämme suorittamiseen tässä maailmassa s.o. luodaksemme onnemme elämässä ja kuolemassa."

"Mutta tehtävät maan päällä ovat erilaisia, ne ovat erilaisia jo oppilaitoksessakin. Toinen on oppilaan tehtävä, toinen opettajan. Mutta miten erilaisia ne ovatkin, voidaan ne kuitenkin asettaa rinnakkain taikka yhdistää saman näkökohdan alle. Jumala on luonut maan ja samalla myöskin maalliset olosuhteet sen päälle. Jumala on asettanut meidät elämään näissä olosuhteissa. On siis Jumalan tahto, että meidän on toimiminen näissä olosuhteissa, kunkin asemassaan, mihin on pantu. Jos nyt olosuhteet ovatkin erilaisia ja tehtävät sen johdosta erilaisia, niin on niillä kaikilla kumminkin jotain yhteistä: ne ovat kaikki Jumalan määräämiä ja siis kaikki luonteeltaan jumalallisia. Tämä on erinomaisen tärkeä seikka. Jos nimittäin tehtävä on luonteeltaan jumalallinen, kun se on Jumalan antama, niin on tehtävän suoritus samanlaatuinen s.o. luonteeltaan jumalallinen. Ei mitään toimintaa, joka tarkoittaa Jumalan ihmiselle hänen maallisissa olosuhteissaan antaman tehtävän suoritusta, ole siis katsottava jumalattomaksi (asiaksi), joka olisi omansa häiritsemään hänen suhdettaan Jumalaan. Päinvastoin ihminen semmoisessa toiminnassa noudattaa Jumalan tahtoa. Hän suhtautuu siinä Jumalaan hänen palvelijanaan: hän palvelee Jumalaa. Kun sentähden opettaja koettaa saavuttaa yhä suurempaa taitoa voidakseen hyvin opettaa, ja hän tämän harrastuksen perustuksella opettaa, niin hän palvelee Jumalaa, sillä hän suorittaa sitä tehtävää, jonka Jumala on antanut hänelle opettajana. Kun oppilas kotona lukee läksyänsä taikka kun hän lunnilla tarkkaavasti vastaanottaa opetusta, jota opettaja tarjoaa hänelle, niin hän palvelee Jumalaa, vaikka aine, joka henkisesti kiinnittää häntä, olisikin maallista laatua, sillä hän suorittaa sitä tehtävää, jonka hän oppilaana on Jumalalta saanut. Jumalaa ei siis palvellessa ainoastaan kirkossa taikka julkisina rukoushetkinä taikka kun koulussa tai kotona luetaan uskonnollisia kirjoja, vaan Jumalaa palvellessa myöskin milloin toimii tarkoittaa kokonaan maailmallisia ja maallisia asioita, jos vain toiminta kuuluu kunkin kutsumukseen, s.o. jos se tarkoittaa tehtävän suorittamista, jonka yksityinen ihminen ikänsä ja asemansa johdosta maailmassa on Jumalalta osakseen saanut. Meillä kaikilla, niin opettajilla kuin oppilaille, on kullakin erikoinen kutsumuksemme. Opettajan kutsumus on opettamalla ja persoonallisella esimerkillä vaikuttaa valaisevasti ja jalostavasti oppilaihin. Kaikki mitä hän tekee onnistuakseen siinä, on Jumalalle otollista, *se on jumalanpalvelusta*. Oppilaan kutsumus on oppia tekemään työtä, oppia käyttämään vähitellen kasvavia voimiaan hankkiakseen semmoisia tietoja, jotka tekevät hänet kykeneväksi miehuuden ikään päästyänsä täyttämään jonkun sellaisen paikan elämässä, missä senlaatuista tietoa tarvitaan. Kaikki oppilaan työ tähän suuntaan on jotain, jota Jumala on tahtonut ja sentähden Jumalalle otollista, *se on jumalanpalvelusta*." —

"Jos niin on laita, niin voitaisiin myös tätä huonetta sanoa Jumalan huoneeksi, jossa joka päivä ja pitkin päivää harjoitetaan jumalanpalvelusta, ja meillä kaikilla olisi oikeus pitää itseämme Jumalan palvelijoina, meillä kaikilla vanhimmasta nuorimpaan. Ja niin tositeossa onkin, olkoon että käsitämme tehtävämme niin taikka emme. Todellinen olosuhde ei muutu meidän käsitystavastamme. Voidaan palvella Jumalaa ja noudattaa hänen tahtoaan tietämättä, jopa tahtomattakin. Sekin on jumalanpalvelusta. Mutta semmoinen tiedoton jumalanpalvelus ei ole, mitä sen tulee olla, ei ole oikeaa jumalanpalvelusta. Järjellisenä olentona tulee ihmisen käsittää, miksi hän toimii niin taikka niin. Hänellä tulee olla oikea käsitys maallisesta elämästä, ja se on sitä välttämättömämpi, kun tämä oikea käsitys rohkaisee hänet rakkaudella antautumaan kutsumukselleen, tietäen, että se on jotain Jumalan tahtomaa, jota vastoin väärä käsitys synnyttää epäröimistä ja sisällistä hajaannusta, missä ihminen tuntee itsensä ikäänkuin kahtia revytyksi Jumalan ja maallisen toiminnan välillä siitä syystä, että tätä pidetään maailmallisena, s.o. sellaisena, joka ehkäisee yhteyttä Jumalan kanssa. Me saamme siis pitää *varmana ja kalliina totuutena*, että *joka työ maallisessa kutsumuksessamme*, olkoon työ henkistä tai ruumiillista laatua, *on pyhää työtä, koska se on Jumalan tahdon pyhittämää*, ja että *työmme koulussakin, joka ei voi olla poikkeus yleisestä säännöstä, myöskin on pyhää työtä*. Me saamme siis ottaa omaksemme suuren kunnian käsittää itsemme Jumalan palvelijoiksi, sillä sellainen on Jumalan käsitys meistä."

"Mutta jos Jumala on asettanut meidät palvelijoihseen, niin johtuu siitä, ettemme saa toimia omavaltaisesti, emmekä olla leväperäisiä taikka huolimattomia velvollisuuksiimme nähden. Me ihmisetkin vaadimme palvelijalta, että hän on uskollinen, että hän uskollisesti täyttää velvollisuutensa

isäntäväkeään kohtaan. Eikä Jumalakaan voi vaatia vähempää. Tositeossa hän ei myöskään vaadi mitään enempää, mutta ei myöskään mitään vähempää kuin uskollisuutta. Mutta uskollisuuteen kuuluu, että palvelija tarkoin vaarinottaa isännän tahdon, vaarinottaa tämän tahdon ei ainoastaan yleisesti ja suuressa, vaan vähässäkin, sellaisessa, joka voi näyttää vähäpätöiseltä tai mitättömältä. Uskollisuus merkitsee juuri uskollisuutta vähässä ja kieltää sentähden kaiken hutiloimisen, kaiken huolimattomuuden ja kevytmielisyyden toiminnassa. Se on juuri tämä uskollisuus, joka erottaa oikean palvelijan uskottomasta palvelijasta eli nimipalvelijasta. Ja ainoastaan oikean palvelijan palvelusta Jumala pitää arvossa ja palkitsee, palkitsee juuri uskollisuuden määrän mukaan. Sen vuoksi sanotaankin palvelijasta, jolle oli uskottu ainoastaan kaksi leiviskää: Hyvä ja uskollinen palvelija, vähässä olet ollut uskollinen, minä panen sinut paljon haltijaksi; mene herrasi iloon!"

"Kaikki toivomme, että nyt alkanut lukuvuosi on oleva meille onnellinen, että se on kuluva sovussa, jonka tietoisuus yhteisestä pyhästä tehtävästä ja yhteisestä korkeasta päämäärästä voi tuottaa, sekä että se on niin päättyvä, että yhteistyön tulos huomataan tyydyttäväksi. Tämä toivomus voi toteutua, jos meillä on oikea käsitys tehtävästämme nykyisessä ajassa, jos me joka päivä pidämme siitä kiinni ja koetamme suorittaa tätä tehtävää. Minä puolestani aion elää ja toimia sanojeni mukaan, ja minä kehoitan teitä kaikkia, niin opettajia kuin oppilaita, ottamaan omaksenne tämän käsitystavan ja harrastuksen. Silloin on Jumalan siunaus varmaan osaksemme tuleva. Jumala valaiskoon meitä tahdostaan ja taivuttakoon tahtomme sopusointuun Hänen kanssaan!"

Tämä merkillinen puhe, joka johdannon mukaan sisältää puhujan alituisessa totuudenetsinnässä saavuttaman vakaumuksen, on jotain enemmän kuin tavallinen koulupuhe, se on tunnustuksentapainen viitta Kihlmanin sisällisen kehityksen tiellä. Se ei ainoastaan ilmaise kuinka kauas hän oli ehtinyt nuoruudenaikansa herännäisyydestä (sillä olihan juuri heränneiden mielipide, että maalliset harrastukset ehkäisevät ihmisen yhteyttä Jumalan kanssa), vaan myöskin kuinka hän oli selviytynyt niistä epäilyksistä, joita hänessä oli herättänyt hänen elämänsä kaksinaisuus, siinä kun uskonnonopettajan ja liikemiehen toimet olivat yhtyneet. Ensin hän oli lohduttanut itseään sillä, että erilaatuiset harrastukset, henkiset ja käytännölliset, pelastaisivat hänet yksipuolisuudesta, toisena asteena voidaan ehkä pitää hänen allianssikokouksessa 1886 lausumaansa ajatusta, että hengellistä elämää parhaiten edistettiin siten, että kukin etsii ja ylläpitää yhteyttä Kristuksen kanssa ja täyttää velvollisuutensa, kolmas oli puheessa esitetty, että kunkin elämäntehtävä, kunkin velvollisuudet olivat Jumalan tahdon pyhittämät ja niiden uskollinen täyttäminen jumalanpalvelusta. Että tämä käsitys vasta nyt oli hänelle selvinnyt, voimme päättää siitä, että Kihlman kirjoittaessaan (7/9) Essenille, jolle hän oli tottunut avaamaan sisällisen elämänsä, lausuu itsestään nämä sanat: "Olen edelleen hyvissä voimissa, minulla on kylläksi työtä, ja minä teen mielelläni työtä, koska katson sitä Jumalan tahtomaksi s.o. jumalanpalvelukseksi." Jos ajatus olisi ollut vanhempi, niin arvatenkaan hän ei olisi ilmaissut Essenille käsitystään työstä jonkintapaisena uutuuksena. Samaa todistaa myöskin lupaus, millä puhe päättyy, että hän näet aikoo elää ja toimia sanojensa mukaan. Siitä näkyy, että saavutettu vakaumus vaikutti häneen virkistävästi, vahvistavasti.

Kun Kihlman, niinkuin ylempänä on kerrottu, kieltäytyi rupeamasta pankkivaltuusmieheksi ja jäi mielestään vastuunalaisempaan asemaan Kansallis-osake-pankin hallintoneuvoston jäsenenä, hän tuskin aavisti, että hänen tunnollisuutensa siinä tehtävässä jo samana vuonna oli joutuva mitä vaikeimman koettelemuksen alaiseksi. Vaikkei rahalaitoksen toiminta ollut kestänyt kuin puolitoista vuotta, oli näet jo ilmaantunut vakavia aiheita epäillä, eikö pääjohtaja hra Otto Hjelt ollut sopimaton toimeensa. Kysymys oli hallintoneuvoston ratkaistava, ja se päätti erottaa hänet toimestansa pankissa, ensin väliaikaisesti syysk. 8 p:nä 1891 ja sitten lopullisesti seuraavan joulukuun 23 p:nä.

Tämän aikoinaan mieliä kuohuttavan jutun seikkaperäinen esitys on tässä tarpeeton ja tilankin puutteesta mahdoton, mutta Kihlmanin suhtautuminen arkaluontoiseen asiaan ei ole sivuutettavissa. Onneksi onkin meillä käytettävänä riittävän valaisevia lausuntoja yksityisissä kirjeissä, jotka vapauttavat siteeraamasta pankin julkaisemattomia asiakirjoja.

Se, mikä teki ratkaisun erittäin vaikeaksi oli se, ettei Hjeltiä syytetty mistään petollisesta taikka tietävästi omaa etua tarkoittavasta menettelystä, vaan varomattomuudesta ja epäsäännöllisyyksistä, joiden arvostelu riippui siitä, mikä käsitys kullakin oli varovaisuuden ja ehdottoman tarkkuuden ja tunnollisuuden välttämättömyydestä pankin hoidossa. Edelleen puoluesuhteet häiritsivät asian tasamielistä punnitsemista. Oli näet niin, että Nya Pressen, joka suomalaisen pankin synnystä asti oli pitänyt erikoisena tehtävänä koettaa vääristellen ja virnistellen kertomalla sen toiminnasta ehkäistä uuden rahalaitoksen menestystä, oli ensimmäisenä julkisuudessa leimannut Otto Hjeltin sopimattomaksi. Tosin lehden syytökset oikeudenkäynnissä todistettiin perusteettomiksi, mutta juuri tämä seikka aiheutti, että monen mielestä Hjeltin erottaminenkin oli perusteeton ja tiesi jonkinlaista alistumista viikinkiläisen äänenkannattajan soimauksiin. Sillä mitä muuta oli ilmennyt häntä vastaan, se jäi liikesalaisuutena sekä laajemmalle että ahtaammalle yleisölle tuntemattomaksi. Näin ollen saattaa ymmärtää, että suomalaisen puolueen johtomiesten mielestä oli semmoinen "skandaali", miksi pankin pääjohtajan erottamista arveltiin, kaikin mokomin vältettävä; pulman sovinnollisesta selvittämisestä

muka ei ainoastaan puolueen maine, vaan pankintulevaisuuskin riippuisi. Vihdoin laaja sukulais- ja ystäväpiiri otti kiihkeästi osaa juttuun ja teki luonnollisesti parastaan saadakseen yleisen mielipiteen Hjeltin puolelle. Sen sijaan että nämä erilaiset Hjeltin puolustajat olisivat tyytyneet ajattelemaan, että hän samoin kuin tuhannet muut saattaa olla kunnan mies sopimatta pankin pääjohtajaksi, he kohdistivat hallintoneuvoston jäseniin ja etenkin Kihlmaniin, jonka sanaa syystä pidettiin paljon merkitsevänä, painostuksen laadultaan yhtä monipuolisen kuin pakottavan.

Todella tarvitsi Kihlman kaiken maltillisuutensa pysyäksään tyynenä, itsenäisenä. Kasku kaskun jälkeen kerrottiin, kuinka se tai se merkkihenkilö oli käynyt taivuttamassa hänen mieltään siihen suuntaan, joka kävijän käsityksestä oli ainoa oikea. Kerrankin oli häntä muuan hengen mies ahdistanut uskonnolliselta kannalta, muistuttaen miten Jeesus oli ollut armahtavainen hairahtuneita, syntisiä kohtaan. "Aivan niin", oli Kihlman vastannut, "mutta eihän Jeesus ollut mikään liikemies." Sanoissa ilmaantuva huumori ja ajattelun ylemmyys lienevät tukkineet kävijän suun.

Niistä lausunnoista, joissa Kihlman yksityisille henkilöille on esittänyt kantansa, otamme tähän yhden täydellisimpiä. Se on (6/1 1892) kirjoitettu nti Mimmi Berghille erään kirjeen johdosta, jossa tämä oli pyytänyt hallintoneuvoston puheenjohtajalta, E. Forsmanilta, luotettavia tietoja Hjeltin asiasta, mutta johon Kihlman, enemmistöön kuuluvana, oli ottanut vastatakseen — ehkä senkin tähden että kirjoittaja oli hänelle vanha tuttu. "Hallintoneuvosto on", alkaa hän varsinaisen selityksensä, "enemmän kuin kolme kuukautta tutkinut kysymystä Hjeltin sopivaisuudesta pankin pääjohtajaksi. Näiden, tutkimusten kautta olen minä tullut siihen vakaumukseen, että O. Hjelt, miten ansiokkaita ominaisuuksia hänellä onkin, kumminkin omistaa toisia, jotka tekevät hänet sopimattomaksi sellaiseen asemaan. Minä en voi luottaa häneen pankinpäällikkönä. Hän on toimintatavallaan menettänyt luottamukseni; ja koska niin on laita, niin luonnollisesti en ole voinut jälleen asettaa häntä virantoimitukseen. Sillä olisihan kerrassaan väärin (oförsvarligt illa) tehty asettaa pankinpäälliköksi henkilö, jota pidän sopimattomana ja johon nähden en voi luottaa, että hän on hoitava pankkia pankin eduksi. Mielelläni olisin Hjeltin tähden toivonut, että olisin voinut menetellä toisin; sillä minä olen, niinkuin tiedät, sangen läheinen Hjeltin perheelle, ja sen vuoksi olen kovin pahoillani, että olen tuottanut perheelle surua. Mutta minä en ole voinut tehdä toisin, niin, en ole voinut, loukkaamatta velvollisuuttani pankin osakkaita kohtaan, jotka ovat valinneet minut hallintoneuvoston jäseneksi valvomaan pankin ja osakkaiden oikeutta ja parasta, eikä valvomaan (kenenkään) yksityisiä etuja. Niin olen ajatellut ja toiminut; eikä minulla ole mitään syytä uskoa, että niillä jäsenillä, jotka ovat äänestäneet samoin kuin minä, olisi ollut toisia perusteita."

"Mutta, huomautat Sinä, olihan neljällä hallintoneuvoston jäsenellä toinen mielipide. Totta kyllä! Mutta eivät nekään voineet eivätkä tahtoneet kieltää niitä virheitä ja puutteita, joista O. Hjeltiä syytettiin. He ainoastaan eivät pitäneet näitä virheitä ja puutteita niin suurina, ettei O. Hjeltiä voitaisi uudestaan asettaa virkaansa ainakin lyhyemmäksi ajaksi ja edellyttäen parannusta. Erotus enemmistön ja vähemmistön mielipiteiden välillä on siis oikeastaan se, että vähemmistö on arvellut, ettei pankille pitäisi syntyä mitään vaaraa tai vahinkoa, jos O. Hjeltin sallittaisiinkin pysyä paikallaan tämän vuoden loppuun, jolloin umpenee se aika, joksi hänet on toimeen otettu."

"Sinä sanot: ainakin täytyy Sinulla olla oikeus aikaansaada vastalause (protest). Sitä ei voida Sinulta kieltää. Mutta minä kysyn: uskotko todella, että Sinä siellä Oulussa paremmin tunnet kaikki asianhaarat kuin minä, joka useina kuukausina olen käyttänyt paljon aikaa asiaan ja voinut tarkoin ottaa huomioon kaiken, mitä siihen kuuluu? Ja uskotko Sinä, että hallintoneuvoston päätökseen kohdistettu vastalause, jonka Sinä ja jotkut samoin ajattelevat oululaiset ovat allekirjoittaneet, missään oleellisessa määrässä vaikuttaisi yleisöön ja saisi sen vakuutetuksi siitä, että päätös on väärä?"

"Mutta jos minä toiminnallani tässä kysymyksessä olisin menettänyt osakkaiden luottamuksen, vaikka olen ainoastaan tarkoittanut pankin parasta, niin on luonnollista, että osakkaat joko vastalauseilla taikka muulla tavoin esiintuovat mielipiteensä ja antavat minulle epäluottamuslauseen. Olen halukas heti luopumaan enkä ollenkaan ole siitä pahoillani, päinvastoin minä siten vapaudun raskaasta taakasta ja suuresta vastuusta. Jos pidän silmällä omaa etuani, niin olisi minusta suuri onni tulla hyljättyksi (kasserad). Mutta olisiko minun poistumiseni pankin onneksi, siitä lienee kuitenkin olemassa eri mieliä." —

Essenille Kihlman kirjoitti lyhyemmin, mutta muutoin samaan tapaan. Hän oli tarkoin tutkinut kaikki. Yhteen aikaan hän olisi voinut laulaa: "Jord och himmel jag glömmer natt och dag, och på Hjelt jag endast tänker." Niin oli asia ollut hänen sydämellään. Kun hän oli antanut lausuntonsa, oli hän tyyntynyt. Oliko hänellä riittäviä syitä käsityksensä, se oli hänen asiansa. Hän oli noudattanut vakaumustaan, velvollisuuttaan. Ihmiset arvostelkoot asiaa miten haluavat, se on heidän asiansa. Ikävää on vain, että nuori pankki ja Hjelt niin intohimoisesti yhdistetään toisiinsa.

Kansallis-osake-pankin vuosikokouksessa 26/3 1892 esittivät sitten Otto Hjeltin puolustajat kirjelmän, jossa kyllä ei hallintoneuvostoa syytetty sääntöjen vastaisesta menettelystä, mutta siitä, että se oli toiminut kovin tylysti ja epäinhimillisesti erottamalla pääjohtajan ja lakkauttamalla hänen palkkansa

suorituksen, ennenkuin välikirjassa määrätty aika oli ummennut. Tämän johdosta Kihlman esiintyi ja luki julki otteen hallintoneuvoston pöytäkirjasta, missä mainittiin ne tutkimuksen tulokset, joiden nojalla Hjelt oli erotettu, sekä huomautti, että hallintoneuvoston jäsenet yksityisinä osakkaina kyllä olisivat voineet suostua maksamaan erotetulle pääjohtajalle palkkaa määräajan loppuun, mutta olivat säännöt estäneet heitä suorittamasta palkkaa kahdelle pääjohtajalle samalla aikaa. Useimmat puhujat, jotka senjälkeen lausuvat mielensä, hyväksyivät täydellisesti hallintoneuvoston menettelyn, ja yksimielisesti myönnettiin pankin koko hallitukselle vastuunvapaus.

V:n 1892 alusta toimi Kihlman hallintoneuvoston puheenjohtajana, ja 1 p:stä toukok. astui K. F. Nybom pankin pääjohtajan virkaan. Kaksi vuotta oli pankki jakamatta osinkoa, menettämättä sentähden yleisön luottamusta, mutta v:sta 1894 alkoi sen ripeä edistyminen, joka ennen pitkää kohotti nuoren rahalaitoksen vanhempien suurpankkien rinnalle. Lähes kymmenkunnan vuotta oli Kihlman vielä hallinnon esimiehenä, ja sillä aikaa sattui seikka, joka sai sitkeimmätkin epäilijät myöntämään hänen olleen oikeassa arvostellessaan O. Hjeltiä sopimattomaksi johtamaan pankkilaitosta. Tunnettua näet on, että eräitä surullisen kuuluisan Maanviljelyspankin perustajia melkoisessa määrässä innostutti heidän yritykseensä halu hyvittää O. Hjeltille, mitä hänelle, heidän mielestään, oli vääryyttä tehty. Mutta kun niin onnettomasti kävi, että uusi rahalaitos muutaman vuoden päästä joutui vararikoon, oli hänen pankinjohtaja-maineensa myöskin lopullisesti mennyt. Nyt tunnustivat vastahakoisetkin, että ilman Kihlmanin ehdotonta tarkkuutta ja tunnollisuutta olisi kaikesta päättäen Kansallis-osake-pankin kohtalo ollut sama kuin nuoremman kilpailijan. Lisäksi on meidän, jotka tiedämme, minkä taloudellisen suurteen Kihlman ennen oli suorittanut pelastaessaan Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiön häviöstä, huomautettava, että hänen ansionsa Kansallispankin pelastamisesta on edelliseen verrattava. Sekin on suurteoksi mainittava, kun silmällä pitää, miten odottamattoman mahtavaksi tekijäksi kansamme taloudellisessa elämässä tämä rahalaitos on kehittynyt.

* * * * *

Vuosina 1891-92 tuotti Tampereen yhtiökin taas huolia Kihlmanille. "Venäjä näkee nälkää, eikä nälkäinen maa jaksa ostaa paljon vaatteita", kirjoittaa hän (6/3 1892) Hallonbladille. "Pellavatavarain myynti Venäjälle väheni viime vuoden viitenä viimeisenä kuukautena 400,000 mk. Samalla koroitettiin pahvin tulli 100 %, s.o. 20:stä 40:een kop. puudalta. Ei siis ole valoisaa. Nyt on tarkoitus määrätä kaikille Tampereella valmistetuille tavaroille ulkomaalainen tulli, kun ne tuodaan Venäjälle. Se olisi kova isku yhtiöllemme, joka sinne myy 2/3 tuotannostaan. Mutta ei saa kuitenkaan menettää rohkeuttaan. Kyllä kai vielä tulee parempia aikoja."

Tulos v:lta 1891 olikin 939,000, jota vastoin edellisen vuoden voitto oli ollut 1,300,000. Johtokunta ehdotti sen vuoksi, että jaettaisiin ainoastaan 13 %. Yhtiökokouksessa muutamat kyllä vaativat 17 %, mutta enemmistö kannatti johtokuntaa. — Samassa kokouksessa, joka pidettiin 7/6 Helsingissä Kämpin hotellissa, ratkaistiin tärkeä kysymys tehtaantontin ostosta, kysymys, joka oli antanut paljon päänvaivaa Kihlmanille ja koko johtokunnalle ja joka oli ylimääräisestä kokouksesta lykätty puheenaolevaan varsinaiseen. Ratkaisu oli myöntävä, päätettiin ostaa tontti Tampereen valtuuston määräämästä hinnasta, 350,000 mk:sta, vaikka johtokunta oli ostoa vastaan.

Koska olemme kuulleet mainittavan juuri tätä asiaa todistuksena, että Kihlman ei ollut mikään etevä liikemies, lienee syytä lyhyesti selostaa kysymystä. V. 1856 oli Adolf Törngren 50 vuodeksi vuokrannut tontin Idmanin perillisiltä, joiden sijasta nyttemmin Tampereen kaupunki oli n.s. Kyttälän puolen omistaja. Vuokra-ajan päättyessä 1906 saattoi yhtiö välikirjan mukaan kyllä uudistaa vuokrasopimuksen 50:ksi vuodeksi, mutta kun varat sallivat, katsottiin suotavaksi, että yhtiö tulisi sen maan omistajaksi, jolla sen tehtaat sijaitsivat. Sen vuoksi yhtiö alkuvuonna 1891 kysyi valtuustolta, saisiko se ostaa ja mistä hinnasta tehtaantontin. Vastaus oli myöntävä ja hinta ylempänä mainittu — ja saisi se 5 % korkoa ja kiinnitystä vastaan olla maksamatta v:een 1906. Tätä hintaa katsottiin alhaiseksi ja yhtiötä rikkaaksi. Mutta Kihlman arvosteli asioita toisin. Kun hän otti huomioon, että tontin vuotuinen vuokra oli vain 1200 mk ja että yhtiön sen lisäksi täytyisi 14 vuotena maksaa 16,300 (s.o. 5 % korko kauppasummasta 17500 - 1200), tuli hän siihen päätökseen, että todellinen hinta oli 669,452 mk. Toiselta puolen ei kaupunki 1906 voisi vaatia kuinka korkeaa vuokraa tahansa; yhtiö saattoi näet kieltäytyä vuokraamasta tonttia ja silloin oli kaupungin päättäminen joko alentaa vuokra taikka (välikirjan mukaan) lunastaa tehtaantontin. Muutoin hän ajatteli seuraavaan tapaan (Lorenzolle 26/5): "Mitä yhtiön rikkauteen tulee, riippuu se liikkeen kannattavuudesta, mutta tämä taas riippuu suuressa määrässä kahdesta seikasta: a) tullisuhteista keisarikunnan ja Suomen välillä sekä b) venäläisestä kurssista. Ei kukaan ihminen voi sanoa miten tullisuhteet muodostuvat edes lähimmässä tulevaisuudessa, vielä vähemmän millaisia ne ovat 1900-luvulla. Samoin on kurssi arvaamaton. Mutta juuri sen vuoksi ei yhtiön pidä rakentaa mitään kurssivoitoille. Se on uhkapeliä. Mutta jos välttämättömästi tahdotaan antautua uhkapeliin, niin on periaatteellisesti oikeampi odottaa alenevaa kuin nousevaa kurssia. Venäjän tulevaisuus on hämärä. Nykyisellä hädällä on varmaan kauan kestäviä seurauksia. Mutta jos olosuhteet kävisivät epäedullisiksi, niin tulisi yhtiö kyllä kärsimään siitä, eikä silloin lainkaan olisi syytä kerskailla yhtiön rikkaudella, sillä kalliit laitokset, jotka tuottavat alhaisen nettovoiton, eivät ole rikkautta, vaan päinvastoin

huokeahintaiset laitokset, jotka antavat korkean voiton. Ei kukaan voi tietää, onko yhtiö v.1906 rikas vai köyhä. Mitä yhtiön nykyiseen rikkauteen tulee, niin ei se ole sen suurempi kuin, että yhtiön täytyisi lainata koko kauppasumma. V. 1906 tiedetään, mitä nyt on mahdoton tietää, ja silloin voidaan toimia sen mukaan mitä silloin tiedetään, samoin kuin nykyään on toimittava sen perustuksella, mitä tiedetään ja ei tiedetä."

"Siinä myönteiset ja kielteiset syyt. Minä puolestani tunnen itseni tyynemmäksi, kun kuvittelen ostoasian hyljätynksi. Minä en voi ruveta kaitselmuksen virkaan, huolehtimaan huomispäivästä, vaan tahdon minä tehdä mitä hetki vaatii, ja hetki, nykyinen hetki käskee olemaan rakentamatta mitään v:n 1906 mahdolliselle voitolle, joka saattaa muuttua parantumattomaksi tappioksi."

Näin Kihlman mietiskeli, ja vaikka voidaankin väittää, että tehtaantontin hinta nykyään olisi yhtä monta miljoonaa kuin silloin sataatuhatta, niin ei sillä ole todistettu, että hän oli väärässä — ei, jollei samalla tunnusteta, että varovaisuus ei ole liikemiehelle ansioksi luettava. Kihlman oli kokenut sekä varomattomuuden että varovaisuuden seurauksia. Kenties oli hän vanhana liiankin varovainen, mutta hän tiesi myöskin, että varovaisuudella hän oli voittonsa saavuttanut eikä rohkeudella. Ettei hän sentään epäillyt laajentaa Tampereen yhtiön toimintaa, todistaa ylimääräisessä yhtiökokouksessa 1891 esitetty johtokunnan ehdotus erinäisistä pellava- ja konetehtaiden laajennuksista, joista kustannukset laskettiin nousevan lähelle 800,000 mk. Yksi seuraus näistä laajennuksista oli muun muassa se, että yötyö melkein kokonaan lakkautettiin. —

Tietenkin oli Kihlman tyytymätön yllämainittuun yhtiökokouksen menoon. Sitä enemmän, kun johtokunnan poistuttua siksi ajaksi, jolloin vastuuvapauskysymystä käsiteltiin, kokous oli suostunut siihen, että pöytäkirjaan pantiin muistutus siitä, ettei tuotantoa oltu vähennetty, vaikka menekki oli alentunut, ilman että johtokunnalle oli annettu tilaisuutta puolustaa itseään. Kihlman vaikenä — pelosta että hän mielenliikutuksessaan lausuisi liian ankaran sanan kaikkea oikeutta loukkaavasta menettelystä; mutta Oswaldille hän kirjoitti (10/6): "nuorukaiset (muutamia nuoret osakkaat ehdottivat sekä muistutuksen että tontin oston vastoin johtokunnan mielipidettä) luulevat kykenevänsä paremmin arvostelemaan asioita kuin heidän isänsä. Täällä näyttää viikinkihenki tulevan valtaan."

* * * * *

V:lta 1892, johon päätämme tämän luvun, on lyhyesti mainittava muutamia seikkoja:

Vuoden lopulla valittiin Kihlman N. L. Arppes Arfvingar OY:n johtokunnan jäseneksi ja suostui hän siihen syystä, että katsoi olevansa kiitollisuudenvelassa Ludvig eno vainajalle, joka tietenkään ei ollut aavistanut, että sukulainen, jota hän muinoin oli arvostellut kehnoksi liikemieheksi, tulisi hänen perustamansa liikkeen, Värtsilän tehtaiden johtoon. Tuskin tarvitsee sanoakaan, että Kihlman tässäkin toimessa teki parastaan vastatakseen hänelle osoitettuun luottamukseen, mutta eripuraisuus osakkaiden välillä ja siitä johtuvat selkkaukset aiheuttivat, että hän jo kahden vuoden päästä vapaaehtoisesti ilmoitti eroavansa.

Odottamatonta työtä talvikaudeksi 1892-93 sai Kihlman, kun hänelle "sattui onnettomuus", että hallitus valitsi hänet puheenjohtajaksi komiteaan, jonka tuli laatia ehdotus asetukseksi leimasuostuntaverosta. Kokoukset alkoivat 21 p:nä lokak. 1892, eikä työ ollut valmis ennenkuin maaliskuulla 1893.

"Finland" lehti, jonka hartaita kannattajia Kihlman oli ollut, lakkasi ilmestymästä 1892 v:n ummetessa eikä enää saanut varsinaista seuraajaa. Kumminkin alkoi v:n 1893 alusta eräs vaatimaton, kerran viikossa ilmestyvä lehti, joka hengeltään oli sille sukua, nimittäin kristillinen ja isänmaallinen "Veckobladet". Sen toimittaja oli Vöyrillä 1859 syntynyt ja Uudenkaarlepyyn seminaarin (1875-79) suorittanut, Helsingissä toimiva kansakoulunopettaja Mathias Forss. Oliko Kihlman myötävaikuttanut lehden syntyyn, sitä ei lähteistämme huomaa, mutta paljon on todistuksia siitä, että hän heti myöhemmin uuden vuosisadan alkuun saakka oli Forssin hartaimpia avustajia, niin henkisesti kuin aineellisesti. Lukuisat kirjeet, joissa Forss ja hänen vaimonsa (s. Rancken) täydestä sydämestään kiittivät "isällistä ystäväänsä", osoittavat, että Kihlmanilla oli tapana tuntuvilla lisillä (200-400 mk vuodessa) kannattaa lehteä ja vieläpä jouluksi lähettää perheelle runsaita lahjoja, vaatteita lapsille y.m. Milloin lehden ja perheen toimeentulo näytti epätoivoiselta ja mieli sen vuoksi oli masennuksissa, riitti käynti Kihlmanin luona herättämään Forssissa uutta luottamusta ja toimintahalua. Rouva Forsgårdin kautta Kihlman vuosittain lähetti useita kappaleita "Veckobladetia" Kruununkylään. "Minun mielestäni on Veckobladet erittäin hyvä kansanlehti, paras mikä meillä on ruotsinkielellä." Forss kuoli marraskuulla 1903 ja rouva Forss toimitti lehteä seuraavana vuonna, jonka jälkeen eräs yhtiö otti sen huostaansa.

Vihdoin on muistiin pantava, että aika oli sekä valtiollisesti (josta enemmän alempana) että muutoinkin huolestuttava. Vuodentulo oli huono, joten puute monessa osassa maamme oli suuri. Niin oli laita varsinkin sen vuoksi, että taloudellista ahdinkoa seurasi työnkin puute. Sitä vastoin maamme

pelastui kolerasta, joka tänä vuonna oli levinnyt laajalle Venäjälle ja paikoittain ilmaantunut Länsi-Euroopassakin. Tarmokkaita varokeinoja on kiittäminen siitä, että satunnaiset ulkoa tuodut sairauskohtaukset jäivät yksityisiksi ilmiöiksi. Kumminkin vaikutti vaaran uhka, että koulut syksyllä avattiin vasta 16 p:nä syyskuuta jota vastoin kevätlukukautta jatkettiin 15 p:ään kesäk. 1893.

V.

REHTORI, LIIKE- JA VALTIOPÄIVÄMIES 1893-1897.

Säännöllistä päiväkirjaa Kihlman ei ollut pitänyt muulloin kuin ensimmäisellä ulkomaanmatkallaan ja säätykokousten aikana, mutta nyt kun kirjeenvaihto oli pieneksi supistunut, hän siihen ryhtyi. "Mitä minä tein?" (Hvad gjorde jag?) oli päiväkirjan nimi, ja 8 p:stä marrask. 1893 aina kuolinvuoteensa asti hän siihen merkitsi, mitä hän kunakin päivänä oli toimittanut, mitä lukenut, kuka oli käynyt hänen luonaan, missä hän itse oli ollut j.n.e. Enimmäkseen ovat muistiinpanot aivan lyhyitä, katkonaisia, mutta usein on hän liittänyt niihin myöskin jonkun arvostetun sanan, jonkun selittävän lauseen, jonkun mietteen taikka laajemminkin selostanut huomattavan keskustelun tai tapahtuman.

Mielenkiintoisinta tässä päiväkirjassa on nähdä, mitä ja kuinka paljon Kihlman näinä vuosina luki. "Minä lueskelen (studerar) ahkerasti enkä väsy oppimaan (werde nicht müde zu lernen) ja minä ajattelen, miksi antaa Jumala minun elää, jollei sentähden, että elämäni hyödyttäisi minua itseäni ja samalla muitakin", oli hän 19/10 1893 kirjoittanut Essenille, ja päiväkirja todistaa, että tuskin päivääkään kului, ilman että hän käytti monta tuntia lukemiseen. Päivällä muut puuhut tavallisesti estivät uhraamasta siihen enempää kuin tunnin tai pari, mutta iltaisin hän luki 3-6 tuntia, sillä hänen tapansa oli mennä levolle vasta keskiyön jälkeen ja sammuttaa lamppunsa k:lo 1-2 taikka sitäkin myöhemmin.

Mitä kaikkea Kihlman luki ja tutki, ei ole helposti sanottu. Siihen voimme vain viitata. Tänä aikana hän näyttää erittäin koettaneen perehtyä sosialiseen kysymykseen. "Vapaita hetkiäni tänä kesänä", kirjoitti hän jo 18/8 1892 Oswaldille, "olen enimmäkseen käyttänyt sosialisen kysymyksen, aikamme pääkysymyksen, tutkimiseen. Jos suurin osa kansakuntaa on pakotettu elämään taloudellisissa olosuhteissa, jotka tekevät inhimillisen olotilan mahdottomaksi, ja sen johdosta tässä suuremmissa osassa syntyy viha onnellisemmissa oloissa elävää pienempää osaa kohtaan, niin ei semmoinen tilanne voi kauan kestää. Toivoton tila, jota seuraa täydellinen uskonnollinen epäusko, vie ennemmin tai myöhemmin vallankumoukseen ja anarkiaan, jollei ajoissa yritetä rauhallisesti selvittää kysymystä. Luen parast'aikaa laajaa teosta tilanteesta Englannissa, missä nähtävästi on päästy onnelliseen alkuun pulman suorittamisessa. Saksassa ovat asiat pahemmalla kannalla: siellä vallankumouksellinen sosialismi edistyy edistymistään. Niistä, jotka ovat käsitelleet tätä kysymystä, ansaitsee Carlyle suurta huomiota. Oxfordin ja Cambridgen yliopistot ovat suurenmoisesti toimineet sosialisen rauhan rakentamiseksi. Kenen tulee auttaa hairahtuneita, jollei niiden, joilla on tietoja, kenen köyhiä, jollei rikkaiden?" — Sen jälkeen Kihlman oli jatkanut saman kysymyksen tutkimista, ja sinä päivänä, jolloin hän aloitti päiväkirjansa, hän panee muistiin: "Lukenut loppuun prof. Zieglerin Die soziale Frage eine sittliche Frage; se sisältää paljon lukemisen ja ajattelemisen arvoista. 'Maa kuuluu sosialiselle hengelle; tälle kuuluu voitto. Ainoastaan se voi olla osallinen voitosta, joka asettuu sen lipun alle.' *Olla siveellinen* merkitsee: kovassa työssä harrastaa kokonaisuuden menestystä ja, jos tarpeen on, voida luopua omasta mielihyvästään, luovuttaa osia omasta onnestaan. Mutta siinä taas ei ilmaannu mikään muu kuin sosialinen henki itse." — Aikakauskirjasta "Grenzboten" Kihlman seurasi sosialisten ja valtiollisten asiain kehitystä.

Ennen kaikkea Kihlman kuitenkin luki ja seurasi saksalaista teologista kirjallisuutta. Yhtä säännöllisesti kuin hän joka sunnuntai kävi kirkossa — tavallisesti Helsingin saksalaisessa — ja perheessään luki ääneen jonkun saarnan, yhtä säännöllisesti hän joka päivä luki jonkun kirjoituksen jostakin teologisesta aikakauskirjasta taikka jotakin muuta samanlaatuista teosta. Hänellä itsellään oli tilattuna toht. Martin Raden toimittama aikakauskirja Die Christliche Welt sekä siihen liittyvä Chronik, mutta sen ohella hän luki toisiakin niinkuin prof. Johannes Gottschickin toimittamaa Zeitschrift für Theologie und Kirche [Gottschickin aikakauskirja oli puhtaasti tieteellinen; Raden kansantajuisempi: "für Gebildete aller Stände."], Theologische Litteratur Zeitung y.m. *Kuinka* hän luki, huomaa taas siitä, että hänellä oli tapana lukea pari kertaa ja useamminkin kirjoituksia, jotka erittäin olivat kiinnostaneet hänen mieltään. Niin hän esim. 9/10 1893 mainitsee 3:n kerran lukeneensa Julius Kaftanin kirjoittaman: "Was ist Schriftgemäss" (Z. f. Th. u. K. 2 vihko 1893). Usein hän tietysti valitsi luettavansa silmällä pitäen tulevaa oppituntia. Niin esim. kun hän k:lo 8-9 viime mainittuna päivänä luki rovasti

Kiers'in (7/7 1891) pitämän esitelmän: "Bedarf es einer besonderen Inspirationslehre" valmistuakseen tunnille, jolloin oli puhuttava inspiratiosta eli innoituksesta, taikka kun hän kahtena päivänä 13/11 ja 14/11 luki Ranken Paavalin historiasta Tridentin kokouksesta valmistuakseen tunnille, jolla siitä oli puhuttava.

Ymmärrettävää on, että Kihlmanin alituinen lukeminen ei ollut vaikuttamatta hänen sisälliseen kehitykseensä. Päinvastoin juuri tunto siitä, että kehitys oli käynnissä, ajoi hänet yhä lukemaan, oppimaan, luettua mietiskelemään, uutta valoa ja totuutta etsimään. Se mitä hän koulupuheessaan syksyllä 1892 lausui elämän tehtävästä ja sen suorittamisesta, nimittäin että se on jumalanpalvelusta, ei ollut enää "beckiläisyyttä", ja siitä voidaan arvata hänen juuri näihin aikoihin olleen kehityksessä uudelle kannalle. Vähän myöhemmältä onkin todistuksia olemassa, että semmoinen kehitys todella tapahtui, mutta tunnustuksia sisältävien kirjeiden puutteessa ei aika ole tarkemmin määrättävissä. Vielä mainittakoon, että päiväkirjaan on merkitty, miten Kihlman vietti verraten harvat illat, jotka eivät kuluneet kotona kirjojen ääressä tai perheen seurassa. Paitsi suomalaisen puolueen johtomiesten valtiollisissa kokouksissa, joita niinkuin ennen on sanottu enimmäkseen pidettiin valtiopäivien edellä ja aikana, hän säännöllisesti kävi Helsingin pappien konferensseissa. Semmoisia oli pidetty jo 1870- ja -80-luvuilla ja luultavaa on, että Kihlman oli myötävaikuttanut niiden syntyynkin, sillä tiedämmehän, että hän oltuaan sellaisissa keskustelukokouksissa Stuttgartissa ehdotti Essenille samanlaisten konferenssien toimeenpanemista Suomessa. Lähempiä tietoja Helsingin pappien konferensseista on meillä kuitenkin vasta 1890-luvulta, jolloin Kihlman, prof. Råberghin jälkeen, valittiin puheenjohtajaksi. Sanotaan, että konferensseissa silloin paraasta päästä käsiteltiin teoreettisia kysymyksiä ja että Kihlman toisinaan oli selostanut jonkun lukemansa kirjan (esim. Gottschickin tutkielman: "Mitä pitää saarnattaman?" Lakia vai evankeliumia? Vastaus: evankeliumia, sillä siihen kuuluvat myöskin Jeesuksen käskyt siveellisestä elämästä.) Puheenjohtajana Kihlman koetti tarkoin rajoittaa keskustelua esillä olevaan kysymykseen. Muutoin hän pyysi antaa konferensseille jonkinlaisen pedagogisen tarkoituksen, harrastaen nuorten teologien käsitteiden selvittämistä. — Edelleen Kihlmanilla oli tapana käydä Kansantaloudellisen yhdistyksen ja Suomalaisen klubin kokouksissa, varsinkin milloin joku mielenkiintoinen keskusteluaine oli käsiteltävänä, Tiedeseuran vuosikokouksissa, yliopiston "inskriptioneissa" y.m., missä arvokkaita esitelmiä oli tarjona. Vihdoin huomautettakoon tässä yhteydessä, että Kihlman, niinkuin entisestä tiedämme, ei laiminlyönyt ottaa osaa yleisiin isänmaallisiin juhlisiin (Pohjalaisten Porthanin-juhlassa oli hän säännöllisesti kunniavierana). N.s. huveista mainitaan verraten usein konsertteja, joista hän aina suuresti nautti.

* * * * *

Kesältä 1893 mainitsemme vain pari seikkaa. Ensiksi että Kihlman 19-22 p:nä kesäk. otti osaa 4:nteen yleiseen koulunopettajain kokoukseen, missä hän m.m. lausui hylkäävän tuomion koulujen vuositutkinnoista. Ne olivat hänen mielestään ilman todellista merkitystä ja sen vuoksi, niinkuin kaikki näennäinen, enemmän haitaksi kuin hyödyksi. — Toiseksi että Kihlmanin vanha tuttu ja Hannan hoitaja Kruununkylän ja Pietarsaaren ajoilta, "täti" Emma Candelin, 74-vuotiaana kuoli diakonissalaitoksessa, johon hän oli kuulunut v:sta 1886. Hautajaisten edellä (17 p:nä elok.) pidettiin hartaushetki, jossa Kihlman puhui Jeesuksen sanojen johdosta: "Antakaa hänen olla. Hän teki, minkä voi." Sovittaen sanat vainajaan — tyypilliseen menneen ajan henkilöön — Kihlman kuvasi hänen elämänsä seuraavin sanoin: "Ilman suurempia lahjoja, ilman korkeampaa kouluoppia ja ilman omaisuutta seiso i hän vanhempainsa kuoltua elämänuransa alussa ja hänen tuli nyt astua eteenpäin maailmassa. — Hän teki, minkä voi. Hän ei voinut ryhtyä oppineisiin teologisiin kysymyksiin, hän ei voinut puhua valtiollisista asioista, eikä kirjallisuudesta eikä taiteesta, hän ei voinut voidella Jeesusta kalliilla nardusvoiteella, mutta hän voi uskollisesti hoitaa, mitä hänelle uskottiin, hän voi lyhyessä ajassa kiinnittää itseensä lasten sydämet, hän voi säästävää ja huolellisesti pitää taloutta, hän voi tehdä kaikenlaista, mitä perhe-elämässä tarvitaan, hän voi hoitaa sairaita, sanalla sanoen hän voi monella tavalla palvella; mutta minkä hän voi, oli hän myöskin aina valmis tekemään. Milloin vain joku tarve ilmaantui niissä perheissä, jotka hän tuns i, heti oli täti Emma valmis täyttämään aukon, ja hän teki sen mielellään ja ilolla. Hän ol ikin senvuoksi kaikkialla niinkuin kotona ja kaikkialla tervetullut." [Puhe, joka herätti suurta suosiota ja mieltymystä asianomaisessa piirissä, on painettu sekä alkukielisenä että suomennettuna: Från Diakonisshuset i Helsingfors 1894 s. 29. — Diakonissalaitoksesta Helsingissä 1894 s. 33.]

* * * * *

Syksyllä 1893 toimitettiin taas valtiopäivämiesvaalit, ja Porvoon hiippakunnan koulunopettajat valitsivat niinkuin kolme vuotta ennen Kihlmanin ja Bonsdorffin. Itsessään ei tulos ollut odottamaton, mutta odottamatonta oli, että edellinen valittiin yksimielisesti. Kertoessaan (toht. Hj. Appelqvistille 1/1 1894) tämän "uskomattoman" seikan Kihlman kirjoittaa kuitenkin suoraan ilmoittaneensa, ettei hän toivonut tulevansa enää valituksi. Epäilemättä hän sentään mielihyvällä vastaanotti tällaisen tunnustuksen, joka m.m. todisti, että hän huolimatta hajaannuksesta normaalilyseon opettajain kesken oli arvossa ja kunniaassa pidetty. Sittemmin sai Kihlman kyllä tietää, että Lindeqvist oli kutsunut muutamia tovereitaan neuvottelemaan toisesta ehdokkaasta, mutta oli hänen yrityksensä ollut turha, ja

itsekin hän lopulta oli äänestänyt Kihlmania. — Tälläkin kertaa tuli Mellberg rehtorin sijaiseksi, sillä Lindeqvist, joka oli vararehtori, oli pyytänyt vapautusta toivoen, että hänet nytkin, niinkuin ennen useilla valtiopäivillä, valittaisiin pappissäädyn sihteeriksi. Kumminkin kävi niin, että neljästä hakijasta sai A. Almberg (Jalava) useimmat äänet ja tuli hän säädyn sihteeriksi. Tästä syytti Lindeqvist Kihlmania menneen häikäilemättömydessään niin pitkälle, että hän kirjallisesti (6/1) vaati häntä korvaamaan kärsimänsä tappion lainaamalla hänelle epämääräiseksi ajaksi 4000 mk! Itse asiassa oli Lindeqvist jo aikoja ennen herättänyt tyytymättömyyttä suuressa osassa säätyä, joten hänen oli vastoinkäymisestä syyttäminen itseensä.

Valtiopäivillä 1894 Kihlman yhdessä muiden koulunopettajain kanssa allekirjoitti neljä anomusehdotusta. Niistä olivat toisia huomattavammat: että suostuntavaroista myönnettäisiin 15-20,000 mk vuosittain kansanopistojen avustamiseksi ja että lukukausimaksut tyttökouluissa alennettaisiin samaan määrään kuin poikakouluissa. Nämä ehdotukset, jotka molemmat saavuttivat säätyjen hyväksymisen, todistavat, että Kihlman nytkin niinkuin 1860-luvun loppupuolella oli kansanopistojen suosija ja että hän harrasti naissivistyksen asiaa, joskin vain niissä rajoissa, jotka hänen vakaumuksestaan naisen erikoinen luonto ja yhteiskunnan menestys määräsivät.

Jos edelliset valtiopäivät olivat alkaneet huolestuttavien olosuhteiden vallitessa, niin olivat olot sen jälkeen muuttuneet kahta arveluttavamiksi. Totta kyllä oli hallitsija edellisen säätykokouksen aikana rauhoittaakseen mieliä vakuuttanut aikovansa säilyttää Suomenmaan oikeudet muuttumattomina, mutta siitä huolimatta oli sittemmin esiintynyt ehdotuksia, jotka ilmeisesti tarkoittivat Suomen perustuslakien kumoamista ja sen itsenäisyyden hävittämistä sisällisten asiain hoidossa, jonka hallitsijat olivat maallemme vahvistaneet. Uskonnollisen vakaumuksensa pohjalla oli Kihlman näihin valtiollisiin uhkauksiin nähden sangen optimistinen. "Onnellista on", oli hän 6/3 1892 kirjoittanut Hallonbladille, "että totuuden ja oikeuden kuitenkin lopulta täytyy voittaa. Siinä kohden on epäileminen turhaa. Peräsimessä istuu se, joka sekä tahtoo että voi auttaa oikeuden voittoon. On mahdollista, että voitto viipyy ja että tiet ovat ihmeellisiä, mutta lopputuloksesta voimme olla varmat." Kumminkin hän suurella mielenkiinnolla otti osaa suomalaiseen puolueeseen kuuluvien valtiopäivämiesten yksityisiin neuvotteluihin, joissa m.m. keskusteltiin siitä, mitä oli tekeminen uhkaavan vaaran johdosta, ja erityiseen "siniseen kirjaseen" hän teki muistiinpanoja kaikista näistä kokouksista. Päätös oli että säätyjen tulisi hallitsijalle lähettää adressi, missä julkilausuttaisiin vakaa luottamus siihen, että hän antamansa reskriptin mukaan ehkäisisi semmoiset puuhut, joiden päämääränä oli Suomen perustuslakien järkyttäminen. Ruotsinmieliset olivat tahollaan tulleet samansuuntaiseen päätökseen, ja säätykokouksen alussa se pantiinkin toimeen salaisissa istunnoissa. Adressin valmistamista varten oli asetettuna erityinen valitusvaliokunta, ja siinä oli m.m. Kihlman pappissäädyn edustajana.

Paitsi sitä että Kihlman valittiin toimitusvaliokunnan puheenjohtajaksi, vaikka hän oli pyytänyt siitä päästä, on säätykokouksen alkua ajoilta kerrottava huomiota herättänyt juttu valtiovaliokunnan puheenjohtajan vaalista. Kun vaali (2/2) oli tapahtuva, huomautti Kihlman pappis- ja talonpoikaissäätöjen valitsemien jäsenten puolesta, että senaattori L. Mechelin suuren asiantuntemuksensa, työkykynsä ja kärsivällisyytensä vuoksi kieltämättä olisi paras puheenjohtaja, mutta oli syytä epäillä, oliko hän jäävitön. Valtiovaliokunta tulisi näet käsittelemään ja tarkastamaan hallituksen toimia ja laskuja myöskin v:lta 1890, jolloin Mechelin vielä oli ollut hallituksen jäsenenä, ja V. J. 31 §:n mukaan näytti selvältä, että hän ei voinut olla siinä osallisena. [Mechelinin erohakemus, jonka hän kenraalikuvernöörin kehoituksesta teki, hyväksyttiin 20/6 1890. — V. J:n § 31 kuuluu: Älköön Senaatin jäsen olko valiokunnan jäsenenä, älköönkään ketään muutakaan valittako semmoiseen valiokuntaan, jossa tilinteko hänen virkatoimistansa voipi tarkastettavaksi tulla.] Että toinenkin käsitys oli mahdollinen, näkyi siitä, ettei Mechelin itse ollut ilmoittanut olevansa jäävi, ja että ritaristo ja aateli oli valinnut hänet valtiovaliokuntaan, mutta silti oli puhujankin esittämä kanta oikeutettu. Edelleen oli tietty, että Mechelin ei ollut kenraalikuvernöörin suosima, ja arvattavaa on, että tältä taholta hänen toimintaansa valtiopäivillä pidettäisiin silmällä; kun hyvin luultavaa oli, että toinen tai toinen huomauttaisi kenraalikuvernöörille, mitä 31 § sisältää, annettaisiin tälle ase käteen, jota hän kyllä ei epäilisi käyttää. Hän voisi syyttää säätyjä siitä, etteivät nämä suuresti välittäneet perustuslaeista, kun kyseessä oli suosittu henkilö. Tämän suoran tunnustuksen oli puhuja tehnyt, jotta tiettäisiin, miksi eivät kaikki voineet valita niinkuin mieluummin tahtoisivat. — Syystä, että Mechelin toivoi saavansa mietintöaikaa, vaali lykättiin toiseen kokoukseen, jossa hän koetti kirjallisesti todistaa jäävittömyyttään. Kun sitten käytiin vaaliin, sai Donner 7 ja Mechelin 7 ääntä, mutta arpa ratkaisi asian Donnerin eduksi. Mitä Mechelin piti tästä, sai Kihlman kuulla "keisarintanssiaisissa" (6/2) Hän kertoo näet päiväkirjassaan: "Mechelin nuhteli minua, sanoen että olin mitä pahimmin loukannut häntä, kun olin voinut olettaa, että hän (entinen) valtio-oikeuden professori joko ei ymmärtäisi kirjoitettua lakia taikka että hän, vaikka ymmärsikin, kuitenkin toimisi lakia vastaan ja tahtoisi istua valtiovaliokunnassa olematta siihen laillisesti oikeutettu. Takana oli (muka) Wald. Enebergin toimeenpanema vehkeily häntä vastaan, johon minä, kenties kokonaan viattomasti, olin vedetty. Jo pari päivää ennen oli senaatissa tietty, että M(echelin) olisi 'prikattava' ja Donner valittava puheenjohtajaksi. M(echelin) piti asiaa iskuna vasten silmiä, jota hän ei voisi unohtaa, jollemme tunnustaisi erehdytämme (erkände vårt fel).

Kuuntelin tyynesti M(echelin)in sanoja ja muistutin, että me nimenomaan olimme myöntäneet, että toinen käsitys täytyi olla mahdollinen, koska M(echelin) itse ei ollut ilmoittanut olevansa jäävi. Käsityksemme saattaa olla väärä, vaikka laicus ei helposti voi käsittää 31 §:ää toisin kuin me. Mutta meidän täytyy noudattaa vakaumustamme, kun meillä semmoinen on. Vehkeilystä en ole mitään tiennyt. — Tanssiaisissa puhuin senaattori Sohlmanin kanssa ja pyysin kuulla hänen ajatustaan, joka oli, että hänen mielestään M(echelin) ei ollut vaalikelpoinen valtiovaliokuntaan 1894. Ainakin oli hän jäävi tarkastamaan suostuntavarojen käyttämistä. — Tanssiaisissa ei minulla ollut tilaisuutta nähdä isäntää, kenraalikuvernööriä." Ettei erimielisyys puheenjohtajan vaalista synnyttänyt pitempää epäsopua, huomaa siitä, että valtiopäivien lopulla valiokunta Mechelinin ehdotuksesta piti puheenjohtajalleen kekkerit, joissa J. R. Danielson esitti erityisen maljan Mechelinille.

Näillekin valtiopäiville oli hallitus jättänyt esityksen mautilojen osittamisesta, syystä ettei oltu hyväksytty niitä muutoksia, jotka edellisillä valtiopäivillä oli tehty silloin käsiteltyyn samanaiheiseen esitykseen. Nytkään ei laki- ja talousvaliokunta voinut olla muutoksia ehdottamatta ja erittäinkin vaatimatta, että osittamisen vapautta ei rajoitettaisi. Mutta Kihlman puolestaan oli samalla kannalla kuin viimeinkin, nimittäin että esitys oli hyväksyttävä muutoksitta, jotta se varmasti tulisi laiksi vahvistetuksi. "Meidän aikanamme", lausui hän m.m., "on olemassa kysymys, joka ei ole kysymys muiden kysymysten rinnalla, vaan kysymys mitä tärkein (kat'eksokhén), kysymys, johon meidän aikamme tulee vastata, joka ehdottomasti vaatii vastausta, ja jota senvuoksi ei saa panna pöydälle eikä lykätä, jollei tahdota antaa aseita sen historiallisen yhteiskuntajärjestyksen vihollisille, johon me kehityksen tiellä olemme tulleet. Tämä polttava kysymys on sosialinen kysymys. Koska kyseessäoleva lakiehdotus osaltaan tarkoittaa vaikuttaa suuren sosialisen kysymyksen ratkaisuna, niin on tältä näkökannalta arvostellen äärettömän tärkeää, että laki, jonka päämääränä on köyhän etu, tulee toimeen, ja sentähden minä nyt, samoin kuin viime valtiopäivilläkin, puolustan esityksen hyväksymistä. Olen varma siitä, että me silloin saamme lain, yhtä varma kuin olen siitä, ettemme saa mitään lakia, jos hyväksymme valiokunnan mietinnön. — — Minä käännyin senvuoksi säädyn puoleen samalla kehoituksella kuin viime valtiopäivillä, että kaikki rajattoman maanosittamisen ystävät 'mielummin tyytykööt vähempään hyvään, joka varmuudella on saatavissa, kuin pitävät kiinni heidän mielestään suuremmasta hyvästä, koska on todennäköistä, että he sen kautta menettävät vähemmänkin'." Äänestyksessä hyväksyttiin esitys 26 äänellä 8 ääntä vastaan.

Toisenkin kerran Kihlman näillä valtiopäivillä puhui vähäväkisten puolesta. Talonpoikaissäädystä oli esitetty kaksi anomusehdotusta, jotka tarkoittivat lainaus- ja säästörahastojen perustamista sekä muita toimenpiteitä pientilallisten aseman parantamiseksi, mutta talousvaliokunnan mietintö päättyi kielteiseen ponteen, että nimittäin ehdotukset eivät aiheuttaneet toimenpidettä. Anomusehdotusten tekijät tarkoittivat etupäässä Itä-Suomen oloja, missä kansa paikoittain oli joutunut koronkiskurien kynsiin. Pahan olemassaolo tunnustettiin sekä valiokunnassa että säädystä, mutta tarpeellisista toimenpiteistä kävivät ajatukset hajalle. Kihlman ei tässä kohden pyytänyt olla muita viisaampi, mutta silti hän ei tahtonut, että asia jätettäisiin sikseen. Hän käytti kolme kertaa puheenvuoroa, ja varsinkin viimeinen lausunto oli häntä kuvaava: "Jos voisin sanoa, mitä tässä asiassa on tekeminen, niin minä myöskin sanoisin sen ja ilmaisisin sen päätelmässä. Kun en kumminkaan tiedä sitä, niin en voi sitä sanoa. Mutta silti voin jotain tehdä. *Minä voin* ainakin pyytää, että hallitus tehköön, mitä tehdä voidaan, *enkä minä voi* jäädä kokonaan passiiviseksi tähän kysymykseen nähden. Tämä Itä-Suomen asujamisto on ikäänkuin rosvojen käsissä, ja se muistuttaa minulle tuota miestä, joka vaelsi Jerusalemissa alas Jerikoon ja tällä matkalla kohtasi rosvoja, jotka riisuivat hänet alasti ja jättivät hänet puolikuolleeksi. Silloin tapahtui, että eräs pappi vaelsi samaa tietä, näki hänet, mutta meni ohitse. Hän ajatteli: ei aiheuta mitään toimenpidettä. Silloin tuli eräs leviittäjä samalle paikalle. Hänkin näki haavoittuneen tilan, mutta ajatteli: ei aiheuta mitään toimenpidettä minun puoleltani ja meni ohitse. Mutta sitten tuli sinne eräs samarialainenkin. Kun hän näki, miten oli laita, niin hän ei mennytkään ohitse, vaan armahti lyötyä ja meni hänen luokseen ja ryhtyi toimenpiteeseen: hän teki minkä voi. Minun mielestäni pappissäädyn pitäisi seurata samarialaisen esimerkkiä, eikä papin: meidän tulee tehdä minkä me voimme. Ainoastaan tätä olen tahtonut ja saan sen vuoksi kunnioittavasti ehdottaa, että valiokunnan ponsi hyljätään ja että edellä oleva anomusehdotus aiheuttaa toimenpiteen säätäjien puolelta." Säätö hyväksyi kumminkin (21 äänellä 9 vastaan) valiokunnan ponnin.

Niinkuin useilla edellisillä esiintyi näilläkin valtiopäivillä sekä nais- että juutalaiskysymys, ja Kihlman otti jälleen osaa kummankin käsittelyyn. Porvarissäädystä oli tehty kaksi anomusehdotusta valtioavun antamisesta yhteiskouluille, ja kun pappissäädystä keskusteltiin yleisen valitusvaliokunnan ehdotuksia puoltavasta mietinnöstä, esitti Kihlman pitkässä lausunnossa entistä täydellisemmin mielipiteensä sekä naiskysymyksestä yleensä että yhteiskoulusta. — Naiskysymys oli uusi ja suuri ajankysymys, joka koski toista puolta ihmiskuntaa ja tuli vuosi vuodelta tärkeämmäksi sivistysmaissa — siihen tapaan Kihlman alkoi. Niinkuin tavallista, milloin uusi kysymys esiintyy, olivat naiskysymyksenkin puolustajat menneet liiallisuuksiin, mutta silti ei saanut kieltää heidän oikeutettuja vaatimuksiaan. Vaatimus, että nainen toiminta-alaan nähden oli pidettävä miehen arvoisena, ei voinut olla oikeutettu, sillä se oli luonnoton — heillä kun on erilaiset luontaiset taipumukset — yhtä luonnoton kuin vaatimus, että mies toiminta-alaan

nähdessä olisi pidettävä naisen vertaisena. Tämä vaatimus oli puhujan mielestä naiskysymyksen heikko kohta, joka liiallisuutena oli siitä erotettava. Kun edelleen väitettiin, että molempien sukupuolten yhteinen opetus oli tarkoituksenmukaisin nousevan nuorison kasvatustapa, niin lähdettiin väärästä edellytyksestä, että sielullista eroavaisuutta miehen ja naisen välillä ei ollut olemassa. Jo tämän vuoksi täytyi puhujan periaatteellisesti hyljätä yhteiskouluuudetta. Mutta hän hylkäsi sen myöskin pedagogisista syistä — nimittäin mikäli kyseessä oli 13 à 14 vuotta vanhemmat oppilaat. Tunnollinen opettaja huomaisi pian, ettei tyttöjä ja poikia käynyt opettaa aivan samalla tavalla (esim. 6 käskyä käsitellessä). Yksistään lukujärjestyksen laatiminen yhteiskoululle — varsinkin meidän maassa (monien kielten tähden, joita kaikkia tytöt eivät tarvitse) — oli kovin vaikea tehtävä. Useissa aineissa (esim. matematiikassa) voisivat tytöt, ilman että naissivistys siitä kärsisi, päästä vähemmällä. "Jos nyt ensyklopedinen opetus poikakouluissamme on valitettava paha ja jos se aiheuttaa ruumiille ja sielulle vahingollista liikarastitusta, niin pitäisi kai, jos harrastaa naisen todellista parasta, katsoa tärkeäksi asiaksi, että naisnuoriso säästetään tästä pahasta. Mutta yhteiskoulussa tämä paha ei ole vältettävissä. Siinä ei saa silmällä pitää tyttöjen erikoisia tarpeita. Tyttöjen täytyy lukea samoja aineita kuin pojat. Tämä ei ole naisen kunnioittamista, vaan väkivallan tekemistä hänen luonnolleen." Kurinpittoonkin nähden vaativat pojat ja tytöt erilaista kohtelua, mikä myöskään ei ole mahdollinen yhteiskoulussa. Todistaakseen vihdoin, miten turmiollisesti yhteiskoulu ja yleensä pitkäaikainen koulunkäynti vaikuttaa nuoriin naisiin, puhuja siteerasi amerikkalaisen lääkärin, toht. Clarken, ja prof. Pippingsköldin lausuntoja asiasta.

Mutta, päätti puhuja, ennenmainittu heikko kohta naiskysymyksessä oli samalla sen vahva kohta. Taloudelliset ja sosiaaliset olosuhteet tekevät välttämättömäksi, että naiselle valmistetaan entistä laajempi työala. Naimattomillakin naisilla täytyy olla tehtävänsä elämässä — ainoastaan niin menettelemällä, että heillä on toiminta, joka vastaa heidän luonnollisia taipumuksiansa, oli naiskysymys onnellisesti ratkaistava. Siihen oli siis harrastus kohdistettava. "Ei mikään ihminen voi olla onnellinen, jollei hän tiedä, että hänellä on tehtävänsä elämässä, jollei hän voi olla hyödyllisesti toimielias. Jos tapaamme vanhahkon naimattoman naisen, joka tekee meihin hyvän vaikutuksen, niin on se varmaan nainen, joka huolimatta siitä, että hän on naimaton, on tietänyt, että hänellä on ollut tehtävä elämässä, ja joka on löytänyt onnensa harrastuksessaan suorittaa tätä tehtävää." Syystä ettei puhuja voinut pitää yhteiskouluja oikeutettuina, hän ei myöskään katsonut oikeaksi, että hallitus oli antanut taikka vastedes antaisi avustusta yhteiskouluille.

Tämän lyhyesti selostamamme lausunnon perustuksella ei meistä suinkaan ole oikeutettua syyttää Kihlmanin vanhoillisuudesta naiskysymykseen nähden, niinkuin kumminkin on tapahtunut. Hän ei lainkaan kieltänyt, että kysymys on "taloudellisten ja sosialisten olosuhteiden" aiheuttama ja että sen päävaatimus, että naiselle on hankittava entistä laajempi toiminta-ala, ehdottomasti oli tyydytettävä. Mutta hän oli sitä mieltä, että meillä pyritään tähän päämäärään sellaista tietä, joka ajan pitkään enemmän vahingoittaa kuin hyödyttää naista. Ehkä erehdymme, mutta meistä tuntuu siltä kuin olisi yleinen mielipide vähitellen kääntymässä Kihlmanin käsitystapaan päin. Myönnetäänhan nykyään että monen yhteiskoulun synty aikoinaan johtui kokonaan muista tarkoituksista kuin halusta selvittää naiskysymys, eikä myöskään naisten tulvaamista yliopistoon enää pidetä minään ihailtavana sivistyksellisenä voittona.

Juutalaiskysymys tuli käsittelyn alaiseksi vasta säätykokouksen viimeisenä päivänä. Kahden ritaristossa ja aatelissa sekä porvarissäädyssä tehdyn anomusehdotuksen johdosta, jotka koskivat maassa oleskelevien juutalaisten oikeudellisen aseman järjestämistä, oli lakivaliokunta ehdottanut, että hallitukselta anottaisiin esitystä ja sen ohella ehdotusta laiksi, joka oikeuttaisi Suomessa syntyneet sekä pitemmän aikaa täällä asuneet juutalaiset vaimoineen ja lapsineen, noudattamalla sopivia säännöksiä, jäämään maahan ja täällä harjoittamaan elinkeinoa. Kihlman olisi tahtonut, ettei asiaa ollenkaan olisi otettu käsiteltäväksi, koska aika ei myöntänyt seikkaperäistä keskustelua, mutta kun sääty ei siihen suostunut, hänkin lausui mielipiteensä. Hän ei kannattanut valiokunnan mietintöä senvuoksi, että laki, jota pyydettiin, olisi jotain puolinaista, joka ei tyydyttäisi vaatimuksia, vaan lyhyessä ajassa veisi täysien kansalaisoikeuksien myöntämiseen sekä samalla rajojemme avaamiseen muillekin juutalaisille — "logiikka oli taipumaton". Sitävastoin olisi hän — jollei valtiopäivien päätyminen olisi estänyt — ehdottanut, että kullekin Suomessa olevalle juutalaiselle, kaikkiaan noin 1000 hengelle, annettaisiin 1000 markkaa avustusta, jotta he muuttaisivat pois johonkin toiseen maahan, missä juutalaisilla on kansalaisoikeudet. Hänen luullakseen koituisi Suomelle "loistavaksi liikeyritykseksi" (briljant affär), jos kansamme siten vapautettaisiin arvaamattomasta vaarasta. — Sääty hyväksyi kuitenkin mietinnön 19 äänellä 16 vastaan.

Kysymys yleisestä opetusvelvollisuudesta, joka jo oli ollut esillä 1891 vuoden valtiopäivillä ja näilläkin tuli käsiteltäväksi E. G. Palménin tekemän esitysehdotuksen johdosta, oli myöskin niitä, joita Kihlman ei voinut kannattaa. Eräässä Orihveden rovastille E. F. Reiniukselle lähettämässään kirjeessä (18/2) hän lyhyesti julkilausuu mielipiteensä: "Kansakoulukysymyksessä olen aivan samaa mieltä kuin Sinä. Uskotaan ehdottomasti kansakoulun kykyyn pienellä annoksella laskuoppia ja maantietoa kehittää

luonteita ja yhtä ehdottomasti Suomen kansan kykyyn ottaa kantaakseen uusia verotaakkoja. Molemmissa suhteissa olen heikko uskossa ja täytyy minun sentähden toimia heikkouskoisen tapaan. Toivon myöskin, että minulla on monta heikkouskoista vertaista ja ettei hyväätarκοittava ehdotus saavuta enemmistöä säädysssä." — Tämän asian käsittely päättyi kuitenkin niin, että säädys anoi, että hallitus antaisi esityksen seuraavalle säätykokoukselle; mutta todellisuudessa kysymys vieläkin odottaa ratkaisua.

Vielä mainittakoon, että näillä valtiopäivillä hyväksyttiin uusi ulosotto-laki. Kihlman mainitsi "sydämellisellä ilolla" huomanneensa, että valiokunta mietinnössään puolusti samaa armahtavaisuutta velallista kohtaan, jota hän kahdessa säätykokouksessa oli puoltanut anomusehdotuksissa, jotka ajan puutteesta olivat jääneet käsittelemättä. Hän myöntää, että toiselta puolen oli tehty oikeutettuja muistutuksia sitä vastaan, että velallinen saisi pitää työkalunsa y.m. "Mutta kun minun tulee valita joko säännös varallisen velkojan hyväksi taikka säännös köyhän velallisen hyväksi, niin en epäile kumman valitsen. Mieluummin kärsiköön varakas jostain, kuin että köyhä saatetaan epätoivoon ja asemaan, joka estää häntä siitä, mihin joka ihmisellä on oikeus, nimittäin oikeudesta tehdä työtä." —

Valtiopäivät päättyivät kesäk. 2 p:nä. "Valtaistuinpuhe: sävy ystävällinen. Gott lob! mutta ei mitään vastausta, ei mitään viittaustakaan adressiin", luumme päiväkirjasta. Pappissääty päätti tämän päivän päivällisillä, joihin Jaakko Forsman, Otto Donner ja Kihlman olivat kutsuneet sen jäsenet sekä muitakin vieraita muista säädysistä ja säätykokouksen ulkopuolelta. "Mieliala oli erittäin taipuisa (disponerad) herttaiseen seurusteluun." —

* * * * *

Vaikka valtiopäivät olivat päättyneet, eli Kihlman koko tämän vuoden niin sanoaksemme valtiopäivien merkeissä. Hän kun oli valittu toimitusvaliokunnan puheenjohtajaksi, lepäsi koko huoli hänen niskoillaan. Hän pyysi ja saikin ensin syyslukukaudeksi ja sittemmin lukuvuoden loppuajaksikin vapautta rehtorinvirasta, ja valiokunta antoi hänelle työtä uuteen vuoteen asti. Viimeinen valiokunnan kokous (122:nen järjestyksessä) oli kyllä jo marrask. 3 p:nä, mutta puheenjohtajalla oli puuhaa kauan sen jälkeenkin.

Muutoin on vuodelta 1894 merkittävä kuolemantapauksia ja muitakin tapahtumia, jotka läheltä koskivat Kihlmania.

Helmik. 3 p:nä kuoli 88-vuotiaana Kihlmanin "anoppi", "vanha isoäiti", rouva Sofie von Essen Hattulassa. Hautajaisiin hän oli estetty lähtemästä, mutta "appi-isälleen" hän kirjoitti lämpimän kirjeen. — Lähes kolme viikkoa myöhemmin, helmik. 22 p:nä, kuoli Sortavalassa valtioneuvos Herman Hallonblad, johon Kihlman jo 1860-luvulla oli lähemmin tutustunut Tampereen yhtiön asioiden johdosta. Kirjeistä päättäen kehittyi heidän välillään luottamuksellinen ystävyys. [Herman Hallonblad (s. 5/6 1825), ei kuukauttakaan Kihlmania nuorempi, oli tavallaan sukuakin, sillä hän oli N. L. Arppen ja Sofie Fabritius von Essenin serkku.] Hallonblad on, niinkuin tiedetään, suurella Suomen taideyhdistykselle tekemällään lahjoituksella pysyvästi kiinnittänyt nimensä kulttuurihistoriaamme.

Syyskuulla menetti Kihlman toisella tavalla toisen arvossa pitämänsä ystävän, toht. von Rohdenin, joka muutti pois maasta. Paitsi että Kihlman säännöllisesti oli käynyt hänen kirkossaan, olivat he läheisesti seurustelleetkin, ja heidän kirjeenvaihdostaan, joka nyt alkoi, ja josta alempana on enemmän sanottavaa, näkyy, että heidän uskonnollinen kantansa oli pääasiassa sama. Syysk. 11 p:nä olivat Helsingin papit kutsuneet pois lähtevän päivällisille, 16 p:nä piti von Rohden hyvästijättösaarnansa, ja 22 p:nä Kihlman seurasi ystävää Linné-laivalle, käytyään edellisenä päivänä viimeisen kerran hänen luonaan, "v. Rohdenin meno on hyvin suuri tappio Helsingille", on päiväkirjaan merkitty. Mutta seuraajassa, toht. Johannes Glöcknerissä tuli korvaus. Tämä saarnasi ensi kerran lokak. 14 p:nä, ja Kihlmanin arvostelu kuului näin: "Hyviä ajatuksia täydellisessä muodossa, suuri kyky, esittämistapa kevyt, täsmällinen. Voi kunpa meillä olisi sellaisia kykyjä Suomen papistossa!" Ja myöhemmistä kiitoslauseista näkee, että Glöckner hänen mielestään oli kerrassaan etevä, jopa ihailtava saarnaaja sekä sisällykseen että muotoon nähden. Tietenkin alkoivat he pian seurustellakin. "Meillä oli paljon puhuttavaa toistemme kanssa", sanoo Kihlman, kun Glöckner 16 p:nä jouluk. oli käynyt hänen luonaan.

Jouluk. 8 p:nä kuoli "luonnonlääkäriinä" tunnettu toht. Friedrich Ewerth, joka v:sta 1870 oli ollut Kihlmanin perheen lääkäri. "Hän on tehnyt meille paljon ja suuria palveluksia. Hänen poismenonsa on meille suuri tappio." Siinä Kihlmanin arvostelu lääkäristä, joka 1860-luvulta alkaen oli saavuttanut paljon ystäviä ja tunnustusta maassamme. Kihlmanin tietämättä oli vainaja jälkisäädöksessään määrännyt hänet ja varatuomari John Svanljungin testamentin toimeenpanijoiksi. Se tuotti edelliselle muun puuhan ohella pitkälistä kirjeenvaihtoa Ewerthin Preussin Prenzlaussa asuvien sukulaisten kanssa. Vasta v. 1900 oli tehtävä loppuun suoritettu. [Friedrich Wilhelm Ewerth, synt. 15 p. heinäk. 1823 Sternhagenissa bei Prenzlau, Brandenburgissa, oli sikäläisen pastori J. F. W. Ewerthin 8:s poika. Kasvoista päättäen hän oli semiittiläistä alkuperää, mutta oli uskonnoltaan luterilainen. Muutti 1862 Suomeen, missä toimi vesiparannuslääkäriinä ja sai paljon potilaita. Hänen erikoisalansa olivat vatsa- ja

kuumetaudit. Syystä, ettei ollut laillistettu lääkäri, täkäläiset viranomaiset häntä ahdistivat. Ammatissaan hän oli tunnollinen ja osaaottavainen; saattoi kyllä olla väsyttävän monisanainen, mutta oli myöskin väsymätön harrastaessaan potilaan hyvää. Praktiikkansa ohella Ewerth on vaikuttanut pysyväisesti kehittämällä vesikylypyhoitoa monipuolisemmaksi ja järkipäisemmäksi sekä kasvattamalla taitavia ammattikylvettäjiä. — Kihlmanin perheessä ei epäilty, että Ewerth tarkalla hoidollaan pelasti sekä nuorimman pojan, Lennartin, hengen, että myöskin aikaansai äidin parantumisen vaarallisesta vatsahaavasta, joten hän sen jälkeen eli vielä 25 vuotta. — Ewerth oli naimaton ja jätti jälkeensä talon Vuorikadun varrella ynnä muuta omaisuutta, joka rahaksi muutettuna (yhteensä n. 84,000 mk) lähetettiin perillisille Saksaan.]

Tässä yhteydessä merkittävään vielä, että tänä vuonna tapahtui Venäjän valtakunnan hallitsijan muutos. Lyhyistä muistiinpanoista huomaa, millä ahdistuksella Kihlman odotti tietoja keisarin sairauden kulusta. Torstaina marrask. 1 p:nä hän kirjoittaa: "k:lo 9 aikaan (i.p.) saapui virallinen sanoma, että Keisari Suuriruhtinas Aleksanteri III on kuollut tänään k:lo 2.15. Niin lyhyeksi tuli siis tämän ruumiillisesti voimakkaan ruhtinaan hallitusaika. Kuka olisi uskonut sitä vuoden alussa? Hänen tunteensa Suomea kohtaan olivat ystävällisiä. Hän soi meille varmaan hyvää? Sen hän on osoittanut useamminkin. Mutta hän ei voinut kaikkea, mitä tahtoi. Epäilemättä joko sen vuoksi, ettei hän pystynyt oikein käsittämään asemaansa perustuslaillisena hallitsijana, taikka sen vuoksi, ettei hän uskaltanut loukata eräitä voimakkaita mielipiteitä Venäjällä. Hän koetti välittää. Niin varsinkin kirjelmässään säädyille 1891. Mutta tähän välittelyyn yhtyi nyt niinkuin aina selviämättömiä ristiriitoja. Kumminkin on hän noudattanut cunctatorin politiikkaa, joka on ollut meille hyödyksi. Se, joka voittaa aikaa, voittaa paljon, kenties kaikki. Se on meidän politiikkamme, ja siinä hän oli puolellamme. Jumalalle kiitos siitä. Mitä tulee nyt? Onko uusi Keisari edeltäjän tapaan allekirjoittava valtavakuutuksen? Se on ensimmäinen koetus." — Sunnuntaina marrask. 11 p:nä "tuli tieto, että keisari Nikolai jo tiistaina oli muuttamatta allekirjoittanut valtavakuutuksensa Suomelle. Kivi on pudonnut Suomen kansan sydämeltä, sillä jollei hän olisi allekirjoittanut, mikä aihe epäilyksiin y.m.!" — Seuraavana päivänä oli "päivälliset (Seurahuoneen) 35:nnessä valtavakuutuksen johdosta, joka tänään on julistettu. Meurman esitti H. M:nsä Nikolai II:n maljan toivottaen hänelle voimia hallita ja toimia suuren valtakuntansa ja sen pienen osan, Suomen, onneksi. Eläköön! Y(rjö)K(oskinen) piti puheen, missä hän muistutti, miten meille suomalaisille oli välttämätöntä käyttää menestyksen hetkeä maltillisuudella ja viisaalla varovaisuudella, olla ylvästelemättä, olla esittämättä vaatimuksia, olla pyytämättä pikaisia muutoksia, ja ainoastaan hiljaisesti ja kärsivällisesti odottaa aikaamme! Eläköön Suomi! Donner esitti ministerivaltiosihteri Daehnin maljan. Eläköön! Siitä oli hänelle tieto annettava, ei sähköiteitse, niinkuin joku ehdotti, vaan yksityisesti Yrjö-Koskisen kautta." —

* * * * *

Vapaus rehtorintoimesta oli Kihlmanista mieluisa helpotus hänen jokapäiväisessä ahertelussaan. Huolimatta siitä että hänellä vielä oli yliopettajan virkaan kuuluvat tehtävät koulussa sekä kaikenlaiset liikemiespuuhansa hoidettavinaan, sai hän kuitenkin nyt käyttää entistä enemmän aikaa lukemiseen. Oli kuin hänelle taas olisi koittanut uusi opintoaika. Vai mitä sanoa miehestä, joka 6-9 tuntia päivässä tutkii dogmatiikkaa y.m. samanlaatuista äärimmäistä tarkkaavaisuutta vaativaa kirjallisuutta?

Päiväkirjasta ei huomaa, että hänellä näihin aikoihin olisi Helsingissä ollut uskottua ystävää, jonka kanssa hän olisi voinut keskustella siitä mitä oli lukenut y.m. sisäisestä; toht. Glöckner oli todennäköisesti ainoa. Sen vuoksi ei ole ihme, että hän kiirastorstaina (11/4) varta vasten lähti Hattulaan tapaamaan Essenia. "Iltapäivällä taikka illalla", on hän merkinnyt päiväkirjaansa, "tärkeä keskustelu Essenin kanssa: jälkikatsaus menneeseen elämään ja arvostelu siitä; 'ei tulisko autuaaks, jos kuolis tänä iltana', [Nämä sanat on alkuperäisestikin kirjoitettu suomeksi.] vaan uskotko, että Jumala on isäsi, voitko sanoa: Abba, rakas isä?" — Pitkänä perjantaina jatkettiin keskustelua, ja Kihlman on pannut muistiin: "otin vastatakseni kysymykseen, miksi tuli Kristuksen kuolla?" — Illalla hän lähti kotiin, kysyen itseksensä: "Näinkö Essenin viimeisen kerran?" —

Tuskin onkaan mainittu, että Kihlman v:sta 1884 oli Helsingin seurakunnan kirkkoneuvoston jäsen. Lyhyistä pöytäkirjoista tulee hänen osansa neuvoston toimissa ja päätöksissä ainoastaan poikkeukselta näkyviin. Tältä keväältä voi merkitä, että hän neljän papin kanssa jäi vähemmistöön, kun päätettiin (7:llä äänellä) olla ilmoittamatta vastalauseita prostitutsionia vastaan, sekä että hän, kun maistraatti oli pyytänyt lausuntoa adventistain lahkosta, kirjoitti sen kirkkoneuvoston puolesta. Lahko oli syksyllä 1892 alkanut levittää oppiansa Suomessa. Alkuaan amerikkalaisen oppisuunnan edustaja ja saarnaaja täällä oli ruotsalainen talollinen Johnsson. Toimittuaan kolmatta vuotta oli hän seurakuntaansa vastaanottanut 30 uskovaista; 12 kolportöörin avulla oli kirjoja myyty 30,000 mk:sta, mutta liike oli tuottanut 15,466 mk:n tappion, joka oli korvattu pohjoismaiden osaston avulla. Menestys oli siis ollut huononlainen. Kihlmanin kerrassaan objektiivinen lausunto, jota varten hän oli käynyt adventistain kokouksissa, keskustellut heidän johtajansa kanssa ja lukenut eri teoksia, päättyi siihen, että lahkon leviäminen kieltämättä saattaisi herättää häiriötä m.m. sentähden, että se pitää lauantaipäivää sapattina eikä anna arvoa lapsenkasteelle, vaan vaatii että uskovaiset kastetaan uudestaan.

Vihdoin mainittakoon tältä ajalta eräs seikka, joka osoittaa, kuinka valmis Kihlman oli uskomaan hyvää ihmisistä ja kuinka avulias hän saattoi olla, kun hän luuli voitavansa luottaa avunpyytäjään. Keväällä 1895 esittäytyi hänelle eräs satulaseppä M. W. Pirskanen aloittelijana liikealalla ja saavutti hänen luottamuksensa, vaikka hän ennestään oli kokonaan tuntematon, ulkonäöltään jotenkin vastenmielinen ja niinkuin sitten näyttäytyi todellisuudessa kelvoton mies. Joku vanha tuttava suomalaisessa puolueessa kuuluu tähän vaikuttaneen suosittamalla Pirskasta Kihlmanille. Ensiksi tämä myönsi satulaseppälle 1000 mk:n "lainan" hänen liikkeeseensä, ja kun siihen tarvittiin enemmän, kääntyi Pirskanen jonkun ajan päästä uudestaan suosijansa puoleen pyytäen enemmän. Kihlman ei tutkinut asiaa tarkemmin, vaan antoi antamistaan lainoja, niin että hänen saatavansa keväällä 1897 nousi yli 38,000 mk:aa. Näillä rahoilla oli Pirskanen totta kyllä perustanut oman liikkeen rautatien varrelle, mutta suurin osa oli käytetty kukaties mihinkä tarpeisiin. Tämä oli tapahtunut Kihlmanin perheen tietämättä. Oswald tiesi vain, että isä oli joskus vähin auttanut Pirskasta, kun hän sattumalta sai tietää, mikä mies tämä oikeastaan oli, niin ilmoitti siitä isälleen. Ovela liikemies pantiin silloin konkurssiin, mutta lainoista, jotka oli annettu ilman takausta, saatiin ainoastaan 5181 mk.

Tänä vuonna täytti Kihlman 70 vuotta. Hänen ystävänsä olivat päättäneet viettää merkkipäivää, toukok. 13:ta, juhlapäivällisillä, ja käytiin häntä kutsumassa kaksi päivää ennen. Edellinen päivä oli sunnuntai. Silloin Kihlman, käytyään saksalaisessa kirkossa, luki Hiltyn "Stufen des Lebens" (Elämän ikäkaudet) ja Leixnerin saarnan "Jubileum-Seuche und Festbummelei" (Riemujuhlatauti ja juhlaile). Hän siis varta vasten valmistautui juhlaan, mutta ei lainkaan ilomielin. "Koko päivän huolissani huomispäivän kärsimyksistä", hän näet lisää, "ja siitä kuinka kunnianosoituksia on kestettävä loukkaamatta asianomaisia ja omaatuntoa ja kuinka vastattava on ilman teeskenneltyä nöyryyttä, mutta myöskin juhlijan arvoisesti?"

Itse juhlapäivän hän kuvaa seuraavin sanoin: "K:lo 7-1 eri oppilaitosten lähetystöjä toivottamassa minulle onnea 70 vuodeksi. Lähetystöt pitivät puheita, joihin täytyi vastata. En ole koskaan pitänyt niin monta puhetta samana päivänä. K:lo 1-2 tunti VII luokalla. 2-4 levähtänyt ja ajatellut, mitä oli sanottava ja mitä ei sanottava päivällisillä. 4-12 juhlapäivälliset. Kovin huolestuneena olin odottanut tätä päivää. Astuessani 35:een oli sali täynnä ihmisiä, ja soittokunta alkoi soittaa. Ah, kysyin itsekseen: enkö ole kadehdittava! E. G. P(almén) piti juhlapuheen maltillisesti ja asiallisesti. Minä vastasin kertomalla elämäni tarinan. Todellinen tarina (saga)! Miten paljon satumaista siinä onkaan ja kuitenkin sulinta todellisuutta! Ihmeelliset ovat tiesi, Herra. Myöhemmin kerroin sadun 'korulauseen' (fras) synnystä, jonka juuri olin lukenut Leixnerin kirjasta, ja luulin vapauttaneeni tämän seuranpidon korulauseen vallasta, mutta sulku murtui, ja korulause syöksyi esiin ankaralla voimalla, erittäin ystäväni H:n edustamana. Ja minun poloisen täytyi istua siinä, kun minua valeltiin silmät korvat täyteen mitä ylöllisimmillä kiitoslauseilla, ja toinen valelu seurasi toista, aivan niinkuin istumakylvyssä. Mikä ajaa ihmisiä väsyttävään samojen asiain toistamiseen ja märehyttämiseen? Heistä kai on kuin eivät olisi täyttäneet velvollisuuttaan, jollei kukin vuorostaan ole antanut lisänsä kylpyyn."

Kihlmanin pitkästä, pikakirjoituksella muistiin pannusta puheesta annamme tässä lyhyen selostuksen. Ryhtyessään kuvaamaan elämänsä lausui puhuja: "Pidän itseäni erikoisena onnen poikana, onnen poikana siinä, että elämäni on sattunut aikaan, jossa olen elänyt ja joka on ollut merkillinen ajanjakso kansallemme, onnen poikana siinäkin, että minulle on ollut suotuna ottaa osaa moneen maallemme tärkeään kysymykseen; vihdoinkin myös onnen poikana siinä, että minulla on ollut onni kokea onnettomuuksia, mitkä, niinkuin tiedämme, ovat omiansa terästävä luonnetta, jos näet pystyy voittamaan niitä." Sen jälkeen seurasi kertomus, miten hän lukiolaisena liittyi herännäisiin ja tuli papiksi, miten hän vaimonsa kuoltua — "ensimmäinen suuri onnettomuuteni" — matkusti ulkomaille parantaakseen terveyttään ja jatkaakseen opintojaan, miten hän palattuansa kotimaahan, jota ulkomailla oli oppinut rakastamaan ja arvossa pitämään enemmän kuin ennen oli ymmärtänyt, ensin oli arkkipiispan apulaisena ja sitten tuli saksan kielen opettajaksi Vaasan lukioon. "Minä hain virkaa, en sen vuoksi että minulla olisi ollut erityinen mieltymys opettajauraan taikka että minulla olisi ollut vakaumus erikoisesta sopivaisuudestani siihen, hain sitä syystä, etten kelvannut papiksi." — "Menestykseni pedagogisella alalla on ollut satumainen", nyt vaaditaan filosofinen arvo tullakseen kollegaksi, ja lehtoriksi pääsee vaivoin olematta tohtori; "mutta normaalilyseon yliopettaja ja rehtori on suorittanut ainoastaan papintutkinnon." — Sitten puhuja kertoi, miten hän joutui toimimaan liikealalla, ensiksi Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusyhtiön puolesta — jonka tarkoitusta, se kun harrasti kotimaisen raaka-aineen käyttämistä, katsottiin isänmaalliseksi (patriotisk) — ja sitten myöskin pankkialalla. Kaikki oli tapahtunut ilman edeltä päin tehtyä suunnitelmaa. "En ole koskaan voinut uneksia taikka aavistaa, että minusta tulisi sitä, miksi olen tullut, taikka että toimintani tulisi semmoiseksi, miksi se on tullut." —

"Nämä eri toimintalajit", jatkoi puhuja, "ovat tuottaneet minulle laajanlaista elämäkokemusta. Perehtymällä eri toiminta-aloihin olen oppinut tuntemaan niiden oikeutuksen ja merkityksen nykyajan kulttuurielämässä ja vapautunut ennakkoluuloista, joita tavataan monessa, jolle nämä alat ovat vieraita. Siinä on erilaisen toiminnan etu, mutta on siitä haittaakin: kun ihmisen aika ja voimat ovat rajoitettuja,

on hänen mahdotonta tulla ammattimieheksi (fackman) useimmilla aloilla, vaan jää hän enemmän tai vähemmän dilettantiksi. Siitä seuraa voimien hajaannus, hajaannus, joka estää häntä aikaansaamasta jotain arvoltaan pysyvää." Arvattavasti olisi ollut parempi rajoittaa yhteen ainoaan toiminta-alaan ja koettaa siinä tehdä parastaan. "Mutta minä olen olosuhteiden lapsi, ja arvatenkin täytyy semmoisiakin olla olemassa. Eikä siihen nähden ainakaan enää ole mitään tehtävänä." Monipuolisten velvollisuuksien tunnollinen täyttäminen vaatii työtä ja aikaa. "Minä opin säästämään (hushålla med) aikaa, en ainoastaan päiviä, vaan minuuttejakin. Minä opin tekemään työtä ja huomasin, että voi tehdä työtä paljon enemmän kuin uskookaan. Minä opin rakastamaan työtä ja tuntemaan sen siunausta ja ennen kaikkea: jokapäiväisellä harjoituksella minä opin velvollisuuden täyttämistä, minä opin antamaan oikean arvon sille nautinnolle, jonka ihminen voi hankkia itselleen, kun hän päätettyänsä päivän työn menee levolle tietäen, että on koettanut täyttää velvollisuutensa. Tämän yhteydessä tahdon myöskin mainita lisätodistuksena, että olen ollut onnen poika: minulla on ollut onni voida nukkua. Kun panen maata, niin vaivun (heti) uneen ja nukun yhtä mittaa siihen kellonlyöntiin, jolloin on tapanani herätä. Tämä onni on tehnyt minulle mahdolliseksi suorittaa työni." Elämänsä läpikäyvänä lankana mainitsi puhuja sen jälkeen uskalluksensa koettaa päästä varmaan vakaumukseen, ei monessa, vaan muutamissa kysymyksissä, ja rohkeutensa julkilausua ja noudattaa vakaumustaan. Sen johdosta oli hän ollut pakotettu rikkomaan suhteensa ennen läheisiin henkilöihin. Niin ensiksi ulkomaalla saamansa vakaumuksen tähden uskonnollisella, alalla; mutta myöskin pedagogisella ja valtiollisella alalla hän oli taistellut. Erittäin puhuja viipy asevelvollisuuskysymyksessä, johon nähden hän oli ollut kielteisellä kannalla, ensiksi uskonnollisista syistä, toiseksi sen vuoksi että hänestä hyvän armeijan edellytys oli, ettei ketään pakotettu astumaan sen riveihin. Cromwellin maailmankuulu vapaista kansalaisista muodostettu armeija oli siinä kohden ollut hänen esikuvansa. —

Mutta vaikka puhuja oli uskaltanut muodostaa itselleen vakaumuksen ja noudattaa sitä, ei hän kuitenkaan koskaan ollut pitänyt sitä lopullisena, vaan ainoastaan väliaikaisena ja hyvänä, kunnes oli saanut paremman. "Elämäni ei sentähden koskaan ole ollut johdonmukaista. Ei olisi ollenkaan vaikeaa osoittaa minun esiintuoneen ristiriitaisia lausuntoja. Syy on se, etten minä ole ollut liikkumatta. Ja omituista on, että kautta elämäni olen ollut näin keskeneräinen (ofärdig), jopa on keskeneräisyyteni enentynyt eikä vähentynyt, niin että minä seisoen tässä 70-vuotiaana vielä olen kokonaan keskeneräinen, niin, minä olen tietämättömämpi kuin olen ollutkaan. Elämäni lopputulos on siis, että minä 70-vuotiaana en ainoastaan ole koulurehtori, vaan koulupoikakin, jolla prima principia eivät ole selvillä. Mutta en minä valita sitä: keskeneräisyys on kyllä puute, mutta perusteeton taikka ennenaikainen valmius on pahempi ja vaarallisempi puute, sillä se estää kehittymästä." —

Loppusanoista otamme vielä seuraavat lauseet: "Ihminen voi ja hänen tulee elää niin, että hän elämänsä lopulla saattaa ilolla, joskaan ei pelkällä ilolla katsella taakseen menneeseen aikaan. Ei ihmisen elämä todellakaan olisi elämisen arvoista, jos tulema siitä olisi oleva ainoastaan kielteinen. — — Elämän tehtävä voidaan suorittaa ja on suoritettava. Ainoastaan usko tähän mahdollisuuteen antaa rohkeutta harrastamaan sen suoritusta. Kuka viitsisi puuhata suorittamattomassa tehtävässä! — Luin joku päivä sitten, niinkuin sanottiin, erään kiinalaisen filosofin mietelmän: Hän jakaa ihmiset kolmeen luokkaan. Ensi luokan ihmisiä ovat ne, jotka oppivat viisautta lyhyessä ajassa, nimittäin nerot, ylimykset, parhaimmat; toisen luokan ihmisiä ovat ne, jotka myöskin oppivat viisautta, mutta tarvitsevat sitä varten pitkän elämän; kolmanteen luokkaan kuuluvat ne, jotka, eläkööt kuinka kauan tahansa, ovat ja pysyvät tyhminä oppimatta muuta kuin sanoja, muotoja, korulauseita. Ajattelen, että minä ehkä saanen jonkun sijan toisessa luokassa, koska Jumala on sallinut minun elää niin kauan; olen etsinyt viisautta, mutta olen tarvinnut 70 vuotta, ja vielä on paljon opittavaa. — — Suvaitkaa minun, 70-vuotiaan, toivottaa Teille, että kukin kohdaltaan, kun elämän ilta saapuu, voi lausua: 'Minä olen taistellut hyvän taistelun.'" —

K:lo 12 yöllä Kihlman lähti juhlasta ja seuraavana aamuna hän kirjoitti päiväkirjaansa: "Reipas, Jumalan kiitos, niinkuin ei mitään olisi tapahtunut."

* * * * *

Kesällä 1895 teki Kihlman Oswaldin seurassa toista viikkoa kestäneen matkan Itä-Suomeen. He lähtivät 27 p:nä kesäk. yöjunassa Viipuriin ja sieltä edelleen Värtsilään, missä 29 p:nä oli yhtiökokous. Sunnuntaina 30 p:nä he matkustivat Sortavalaan, missä kauppias Nissinen oli heille kohteliaana oppaana ja vieraanvaraisena isäntänä. Maanantaina 1 p:nä heinäkuun jatkettiin höyrylaivalla matkaa Valamoon "missä", sanoo Kihlman, "uusi maailma avautui minulle. Luonto ihana, viljelyksen kautta kaunistettu, loistavia kirkkoja ja komeita rakennuksia, vastakohtana: mustiin puettuja munkkeja." Syystä, ettei tiistaina mitään laivaa käynyt Valamossa, täytyi matkustajain viipyä siellä keskiviikko iltapäivään. Se oli Kihlmanista liian kauan, varsinkin kun hän ei osannut venäjää eikä voinut puhelemalla munkkien kanssa tehdä havaintoja heidän ajatusmaailmastaan. Sitä tarkemmin katseltiin kaikki nähtävyydet: paitsi kirkkoja, kirjasto (missä myöskin tavattiin Meyrer, Luthers Leben), pyhimyskuvanmaalaajain työhuoneet (ison kirkon yläkerrassa), puutarhat (joita hoiti "ei-munkkimainen munkki") j.n.e. Laulu kirkossa oli Kihlmanista kaunista, mutta Hospodi pomilui'n lakkaamattomasta

toistamisesta hän päätti, että jumalaa pidettiin armottomana olentona, joka ainoastaan mitä hellittämättömmillä rukouksilla ja kumarruksilla oli suosioon taivutettavissa. Seurana oli Kihlmanilla useita suomalaisia matkailijoita.

Torstaina kävi matka Hiitolan asemalle ja sieltä hevosella (15 km) Pukinniemen kartanoon, jonka omistaja oli Edvard von Essen. Täällä tapasi Kihlman myöskin C. G. von Essenin, joka Gertrud tyttärensä kanssa oli tullut nuoremman poikansa luokse. Edvard oli 21 vuotta hoitanut kaunista tilaa Laatokan rannalla, mutta nyt oli hänen vaimonsa — kuollut ja siitä masentuneena hän tahtoi myydä talonsa, vaikka kaikki siellä oli mitä parhaimmassa kunnossa, niin rakennukset kuin viljelykset. Kihlmanin neuvot kävivät kuitenkin vastakkaiseen suuntaan. Niin nyt suullisesti kuin ennen kirjallisesti. Hän oli näet pari viikkoa ennen (13/6) kirjoittanut appivaarilleen seuraavaan, kuvaavaan tapaan: "Minä valitan vilpittömästi, että hän yhä pysyy siinä mielessä, että hänen on mahdotonta edelleen toimia siinä elämäntehtävässä, missä hän jo kauan on ahkeroinut. Ymmärrän kyllä, että hänellä voi olla vaikeuksia, mutta suurempiin vaikeuksiin hän joutuu, jos hänen tulee valita uusi työala. Sillä että uusi on valittava, jos vanhasta luovutaan, on minusta kieltämätöntä. Ei suinkaan hän vielä saa pitää itseään täysinpalvelleena, sen tähden että on menettänyt vaimonsa. Onhan se suuri tappio, mutta vielä suurempi tappio on menettää elämänsä päämäärä. Menetetty elämä on kaiken menetyks. Mutta elämä ilman toimintaa muiden puolesta, se on menetetty elämä. Jumala johtaa kohtaloamme niin, että saamme tehtävän, mutta saatuaamme semmoisen, pitäkäämme kiitollisesti siitä kiinni. Jos me luovumme siitä erinäisten vaikeuksien vuoksi, kohtaamme sen vaikeuden, että meidän itse tulee valita toinen tai toinen lukemattomista mahdollisuuksista. Semmoiseen valintaan vaaditaan enemmän voimaa kuin toimimaan siinä, missä Jumalan sallimuksesta olimme tottuneet ahkeroimaan. Jos on vaikeaa täydestä sydäimestä sanoa: Isä, tapahtukoon tahtosi, niin ei ole vähemmän vaikeaa, vaan myöskin verrattomasti vaarallisempaa sanoa: Ei, tapahtukoon minun tahtoni. Se joka luulee voivansa lausua niin, hän ei ole heikko, päinvastoin luulee hän pystyvänsä itse onnellisesti johtamaan elämänpurtonsa tyyneen satamaan. Voi minua heikkoa, lyhytnäköistä ihmistä, kykenisinkö minä ohjaamaan elämänkohtaloani välittämättä maailman ohjaajasta! Kuinka hyvä onkaan, ettei meidän tarvitse tehdä niin, vaan voimme jättää kohtalomme suuren, viisaan, väkevän Jumalan käsiin. Kristuksen suuruus oli siinä, että hän vaikeammissakin asemissa yksistään piti silmällä Isän tahtoa ja etsi iloansa Hänen tahtonsa noudattamisesta. Silloin voi olla iloinen keskellä suruakin." —

Mitä Kihlman puheli ukko Essenin kanssa, sitä emme saa tietää. Mutta perjantaina, jolloin matkustajat lähtivät paluumatkalle, näki hän hänet viimeisen kerran. Vähän kolmatta viikkoa myöhemmin saapui tieto, että 80-vuotias oli halvauskohtauksen jälkeen kuollut aamulla 22 p:nä heinäk. Surusanoman johdosta Kihlman (24/7) kirjoitti yhteisen kirjeen Gertrud ja Edvard von Essenille ja loi siinä katsauksen suhteeseensa vainajaan. Syksyllä 1840 oli Kihlman 15-vuotiaana ensi kerran tutustunut Esseniin, kun tämä Turussa vihittiin papiksi; mutta kesällä 1845, jolloin Kihlman nai Angelika Fabritiuksen, tuli heidän välinsä ratkeamattomaksi. "Yhteisten mielipiteiden, yhteisten kärsimysten, yhteisten töiden kautta me liityimme toisiimme, ja kun toinen vanhempi ystävä toisen jälkeen meni pois, jäimme me jäljelle ja olimme sen vuoksi yhä enemmän toistemme varassa." Puoli vuosisataa he olivat olleet uskottuja ystäviä, ja varsinkin nuorempana oli Kihlmanilla Essenissä ollut vahva tuki. Hän oli iloinen siitä, että hän tänä vuonna oli kaksi kertaa ollut hänen luonansa. "Jumala olkoon kiitetty siitä, mitä hän vainajassa oli meille antanut!" — Essen haudattiin Hiitolassa, mutta ainoastaan hengessään Kihlman oli saapuvilla.

* * * * *

Vaikka Kihlman tunsu itsensä terveeksi ja "reippaaksi", huomasi hän kuitenkin saapuneensa käännekohtaan, josta eteenpäin hän ei enää voinut ajatella jatkavansa elämää entiseen tapaan. Mietiskelyt päättyivät ratkaisuun, josta hän 15 p:nä elok. kirjoittaa Lorenzolle: "Eilen otin tärkeän ratkaisevan askeleen. Minä jätin erohakemukseni. Minulla on ollut pitkä ja vaikea taistelu kestettävänä. Olen vielä työkykyinen sangen suuressa määrässä, ja minun pitäisi kai tehdä työtä niin kauan kuin voimia riittää, eikä kaivaa maahan pientä leiviskääni. Mutta minä tarvitsisin myöskin lievennystä työssä, etenkin aikaa tarkistaakseni ja järjestääkseni opintoni minua tyydyttäväksi kokonaistulokseksi. Minulla on syvä rauhan (lugn) tarve, ennenkuin kuolema kutsuu minut pois, ja voihan se tapahtua sangen pian." —

Erohakemuksessaan Kihlman kuitenkin oli maininnut, että hän, jos pääsisi rehtorintoimesta ja saisi luovuttaa osan opetusvelvollisuuttaan tuntiopettajalle, jonka itse kustantaisi, tosin luuli vielä kykenevänsä hoitamaan yliopettajanvirkaa, mutta koska hän epäili semmoisen järjestyksen olevan hyväksyttävissä, pyysi hän eroa tästäkin virasta. Tämä aiheutti, että hänelle annettiin ero ainoastaan rehtorinvirasta ja että hänen opetuksensa supistettiin viiteen luokkaan, s.o. 10 tuntiin viikossa. Pastori S. J. Molander tuli hänen sijaisekseen II ja III luokalla (syyslukukaudella 1896 myöskin I:llä, joten Kihlmanin tuntiluku aleni 8:aan). Näin jäi Kihlman vastaiseksi opettajavirkaansa, ja lienee siihen osaksi vaikuttanut suomalaisen puolueen taholta esitetty toivomus, ettei hän eroaisi ennenkuin lähimpien valtiopäivien jälkeen. Varsinkin valtiovaliokunnassa oli hän ystäviensä mielestä vaivoin korvattavissa.

Syyslukukauden alusta 1896 Lindeqvist vararehtorina johti oppilaitosta, ja helmikuulla 1896 hänet nimitettiin varsinaiseksi rehtoriksi, Mellberg vararehtoriksi. [Kun kouluneuvoston toivomuksesta opettajat ilmaisivat, kenen haluaisivat saada rehtoriksi, sai Lindeqvist 3, Mellberg 6, E. Böök ja Kihlman kumpikin 1 äänen. Yksi Lindeqvistin puoluelainen ilmoitti itsensä jääviksi.] Ettei tämä Kihlmanin mielestä voinut olla kunniaksi eikä onneksi normaalilyseolle, tiedämme edellisestä.

Huolimatta tunti-luvun vähennyksestä Kihlman ei suinkaan pannut koulutehtävänsä vähemmän aikaa kuin ennen. Mitä vanhempi opettaja hän oli, sitä enemmän voitiin häneltä vaatia, ajatteli hän, ja toisinaan hän käytti kokonaisen päivänkin valmistuakseen parin tunnin opetukseen seuraavana päivänä. Sitä paitsi hän erityisesti valmistautui pitämään aamurukousta silloin, kun hänen opetustuntinsa oli päivän ensimmäinen. Näitä hartaushetkiä varten hän kulloinkin otti lyhyesti selittääkseen ja tutkistellakseen jonkun raamatuntekstin. Jatkaen tätä menettelyä niinä kolmena lukukautena (1895-96), jotka hän vielä oli virassa, hän säännöllisesti valitsi tekstinsä Markuksen evankeliumista. Kunkin selityksen hän mitä hienoimmalla kirjoituksella ja lyhennetyin sanoin pani paperipalaselälle, jonka pisti talteen. Näin syntyi miltei yhtäjaksoinen selitys noin 10:een lukuun mainittua evankeliumia. Oliko Kihlmanin aikomus myöhemmin täydentää ja julkaista nämä tutkistelemukset, on epä tietoisista. Kumminkin on hänen kuolemansa jälkeen toht. V. T. Rosenqvist saattanut ne julkisuuteen [*Bibeltexter i korthet utlagda af Alfred Kihlman. 1904.* —], eikä syyttä. Näissä pienissä raamatunselityksissä lukija näet kauttaaltaan kohtaa Kihlmanin suoran, totuutta rakastavan ja etsivän hengen, hänen viehättävän alkuperäisen ajatus- ja esitystapansa, ja vaikka ne ovatkin nuorisolle kirjoitetut, ovat ne täysin määrin omiansa, kiinnittämään vanhempienkin mieltä.

Muita tehtäviään Kihlman ei supistanut, eikä siihen ollutkaan syytä. Taloudellisen menestyksen aika oli käsissä, eikä yksikään niistä liikeyrityksistä, joiden johdossa hän oli mukana, enää tuottanut hänelle erityisiä huolia taikka vaatinut mainittavia voimannoistuksia. Siten jakoi Tampereen yhtiö 1895 20 % (1894: 16 %), 1896 25 %, 1897 korkeimman määrän, 26 %, ja sen jälkeen vaihdellen 25-22,5 %. Verrattuna entisiin aikoihin oli johtokunnan puheenjohtajan työ helppoa ja hupaista. Sitä enemmän, kun asiantuntijat eivät kieltäneet tunnustustaan, niinkuin näkyy seuraavista sanoista, jotka Sixtus Calamnius, Kihlmanin lähin toveri 1860- ja -70-lukujen epätoivoisina aikoina, kirjoitti Tukholmasta (11/12 1895): "Ensi sijassa onnittelten Sinua pellavatehtaan osakkeiden noususta, sillä ehdottomasti tulee Sinulle kunnia siitä — sen kyvyn vuoksi, jolla olet hoitanut yhtiön asioita ja jonka kautta olet nostanut yhtiön siitä rappiotilasta, johon se oli joutunut, siihen loistavaan tilaan, missä se nyt on."

Uuden tehtävän tuotti näihin aikoihin Kihlmanille v. 1895 perustettu OY. Suomen Kaupunkien Hypoteekikassa. Kun näet hallituksen ensimmäinen puheenjohtaja O. Donner Suomen pankin valtuusmiehenä oli luopunut, päätettiin 13/1 1896 kutsua Kihlman (tavallaan suuren osakkaan, Kansallispankin, edustajana) hallitukseen jäseneksi ja valittiin hänet myöskin heti puheenjohtajaksi. Niinkuin muita toimiaan hoiti hän tätäkin kaikella huolella ja tarkkuudella, ylläpitäen mitä parhainta suhdetta toimitusjohtajaan, vanhaan ystäväänsä Aug. Ramsayhin, ja laitoksen muihin virkailijoihin.

*****

Vuosi 1895 kului sitten loppuun ja koko seuraavakin vuosi ilman tapahtumia, jotka olisivat merkillisemmin vaikuttaneet Kihlmanin elämään. Kumminkin mainittakoon joitakuuta piirteitä tältäkin ajalta. Edellisen vuoden joulukuulla oli rouva Kihlmanilla jälleen yksi noita vaikeita, uhkaavia sairauskohtauksiansa, ja jouluaattona hänet vuoteessaan kannettiin saliin ollakseen juhlaillana perheen keskellä, mutta myöhemmin hän sentään taas vähitellen toipui.

Vuoden 1896 Kihlman aloitti rukouksella: "Ah, että tämä uusi vuosi tulisi minulle hedelmälliseksi! Opetä minua, Jumalani, tuntemaan Sinua ja siten rakastamaan Sinua, niin että totuus on kirkkaana silmiäni edessä ja että tahtosi noudattaminen on suurin iloni. Kuule rukoukseni!" — Samoin kuin tästä huokauksesta näkee useasta muistiinpanosta, miten uskonnolliset kysymykset yhä kiinnittivät hänen ajatuksiansa. Kun hän esim. tapansa mukaan oli käynyt kuuntelemaan yliopiston rehtorin lukukaudenalkajaispuhetta, kirjoittaa hän päiväkirjaansa (18/1): "(Th.) Rein puhui tieteestä, filosofiasta ja suuresta elämänkysymyksestä, uskonnosta, s.o. siitä, joka joka päivä on mielessäni. Arvokas aine ja arvokkaasti käsitelty." —

Maalisk. 13 p:nä piti Kihlman kasvatustieteellisen yhdistyksen kokouksessa esitelmän n.s. kouluraamatusta eli raamatullisesta lukukirjasta. Hän selosti, millä perusteilla Saksassa oli puollettu tai vastusteltu erikoista koululle tarkoitettua raamatunpainosta, josta olisi poistettu vähemmän tarpeellisia osia sekä lapsille soveltumattomia kohtia, ja ehdotti sitten, että asiantuntijain tulisi Suomen kouluja varten toimittaa raamatullinen lukukirja ja että tämä lukukirja olisi, sitten kun tuomiokapitulit olivat sen tarkastaneet ja hyväksyneet, otettava käytäntöön maamme kouluissa ennen käytetyn kokoraamatun sijaan. Kokous hyväksyi alustajan ehdotuksen, vaikkei se enemmän kuin hänkään tahtonut tarkemmin määrätä niitä periaatteita, joiden mukaan toimitus oli suoritettava.

Vuoden kuluessa teki Kihlman kolme pitempää matkaa. Helmikuulla hän kävi Vaasassa, missä Henrik

15 p:nä vietti häitä neiti Eva Åkessonin, hovioikeuden asessori K. Åkessonin tyttären, kanssa. Mennessään oli hänellä matkatoverina nuorin poika, Lennart, palatessaan sitä paitsi nuori pariskunta. Kesällä Kihlman taas, huolimatta siitä että hänen jalkansa olivat ajettuneet liiallisesta seisomisesta, mikä joskus pakotti hänet makuullekin, matkusti Ruokolahdelle tavatakseen A. A. Favorinia. "Sitten kun Appelberg ja Essen ovat menneet toiseen maailmaan, olet Sinä ainoa ystävä nuoruudenajalta", oli Kihlman kirjoittanut hänelle (30/12 1895). "Siitä ajasta olen kokenut paljon, joka luonnollisesti ei ole mennyt ohi jälkiä jättämättä, vaan on vaikuttanut sisällisen ihmiseni sekä syventämiseksi että parantamiseksi. Mutta sen tiedän, että elämäni parhaimmat hetket ovat olleet ne, jolloin olen voinut tuntea hänen läsnäoloansa, joka sanoi, että hän tahtoi olla opetuslastensa luona joka päivä maailman loppuun asti. Hän sanoi myöskin, että missä kaksi tai kolme ovat kokoontuneet hänen nimessään, siinä on hän heidän keskellään. Tämän lupauksen totuuden olen minä kokenut ja erittäinkin silloin, kun olen ollut Sinun seurassasi. Muistissani elää se hetki, jolloin viimeksi kävin luonasi, ja niinkään entisaikojen hetket, jolloin tapasimme toisiamme Alavetelissä ja Kruununkylässä. Haluaisin vielä semmoista hetkeä, ennenkuin Sinä taikka minä menemme pois, ja onhan se pian tapahtuva. — — Erittäin tahtoisin Sinun kanssasi tarkistaa (justera) arvosteluani pietistisen liikkeen luonteesta, mikä siinä, hyvän ohella, oli väärää. Kun katselen taapäin sitä aikaa ja koko myöhempää elämäni, esiintyvät minulle elävästi Paavalin sanat 'Jumalan hyvyden, kärsivällisyyden ja pitkämielisyyden runsaudesta'. Niin, sen tunnen sieluni syvyydessä: Jumalan pitkämielisyyden runsaus minua kohtaan on ollut suuri." [Favorinin vastauksesta (22/1 1896) otamme seuraavat rivit: "Mitä kirjoitat seurustelustamme ensimmäisinä pappisvuosinamme, sitä olen minäkin usein muistellut. Se oli rauhan ja onnen aikaa. Kaikki oli silloin vielä niin veljellistä, sopuisaa ja avosydämistä kaikkien kesken, jotka kuuluivat heränneeseen joukkoon. Hedbergiläinen erimielisyys antoi meille silloin aihetta keskustella *opista*. Vasta Malmbergin lankeemuksen jälkeen ilmeisiin synteihin ruvettiin tutkimaan *elämääkin*, ja se vei meitä tarkastamaan meitä itseämme ja muita, oliko kaikki niinkuin olisi pitänyt olla. Mutta siitä oli myöskin se vähemmän kiitettävä seuraus, että alettiin epäillä sitäkin, mikä suomalaisessa herännäisyydessä kuitenkin oli Jumalasta ja totuudesta. — M. F. Roosin teokset tulivat meille silloin sopivassa ajassa hyödyksi — tarjoten meille terveellisen johtonauhan; ja minulle on vielä viimeisenäkin aikana hänen (Roosin) hartauskirjastaan ollut paljon hyvää itsetutkimukseksi ja rakennukseksi. Myöhemmin ovat J. T. Beckin teokset, enemmän kuin muiden, tuottaneet minulle verratonta hyötyä." —] — Matka meni nytkin Lappeenrannan kautta, ja Kihlman viipyi Ruokolahdella perjantain keskipäivältä lauantain keskipäivään asti (17 ja 18 p. heinäk.), jonka jälkeen hän lähti Inkeröisiin tarkastamaan tehtaita ja sitten kotiin. Ainoastaan seuraavat sanat viittaavat ystävien yhdessäoloon: "En voisi ajan pitkään pysyä yksimielisenä (sammanstämma) Favorinin kanssa, hän kun yksinäisyydessään on jäänyt jälkeen, niin vakava kuin hän muutoin onkin. Hän ei kaipaa selvityksiä, koska hän ei tiedä vaikeuksista." — Vihdoin Kihlman vaimonsa kanssa matkusti jouluksi Vaasaan tapaamaan lapsiaan ja lastenlapsiaan. Omituista on, kuinka hän nyt — arvatenkin jonkunlaisesta yksinäisyyden tunteesta — haluaa tavata niitä harvoja tuttuja nuoruudenajoiltaan, jotka kuolema oli säästänyt. Edellisellä matkalla hän oli käynyt 76-vuotiaan rouva Augusta Grönbergin (s. Roschier) luona, ja nyt hän meni useamman vanhuksen puheille. Niin neiti Amelie Wasastjernan, jota ei ollut nähnyt v:n 1840 jälkeen, jolloin hän itse oli 15- ja Amelie 17-vuotias. Jälkimmäinen oli tullut niin kuuroksi, että Kihlmanin täytyi kirjoittaa, mitä tahtoi sanoa. "Puhelu kääntyi tietysti muinaisiin aikoihin. Nykyaika oli Amelielle vieras. Hän elikin toisessa maailmassa, mihin ikävöi. Täällä hän vain tuotti toisille vaivaa. Liikuttavaa oli kuulla, kuinka hän vilpittömästi ikävöi sitä maailmaa, minne muut rakkaat ennen olivat menneet. Me syleilimme toisiamme useita kertoja." Ebba Stenbäckin Kihlman tapasi kaksikin kertaa. "Ebba (80-vuotias) on hyvin puhelias ja ennakkoluuloton. Mieluisa yhdessäolo." Kumminkin oli Kihlmanilla Vaasassa nuorempiakin ystäviä, nimittäin teologian lehtorit V. T. Rosenqvist ja L. J. Ingman, joita kumpaakin hän piti suuressa arvossa. Hän toivoi, että toinen tai toinen tulisi hänen seuraajakseen — ja niinkuin tietty tulikin edellinen myöhemmin normaalilyseon yliopettajaksi ja rehtoriksi, jota vastoin jälkimmäinen, Kihlmanin tietien ja onnentoivotusten saattamana, oli suunnannut harrastuksensa yliopistoon päin, missä hän vanhan suosijansa ja ystävänsä kuoleman jälkeen olikin saava professorinviran. Heidänkin luonaan Kihlman kävi Vaasanmatkallaan, ja erinomaisen kiitollinen hän oli Ingmanille, kun tämä lupautui rupeamaan hänen sijaisekseen kevätlukukaudeksi 1897, jolloin hän valtiopäivien tähden tahtoi olla täysin vapaa virastaan. Hän vapautui siten "tuskallisesta velvollisuuksien ristiriidasta".

Perjantaina 11 p:nä syysk. vietti Suomalainen alkeisopisto 25-vuotis-riemujuhlansa. Kihlmanista oli Kaarle Krohnin juhlapuhe sydämellinen ja erittäin etevä. Päivällisillä Seurahuoneella pidettiin paljon puheita, joissa huomautettiin milloin minkin henkilön ansioista kouluun nähden. Kihlmaniinkin kohdistettiin puhe, jonka jälkeen häntä samoin kuin muitakin kannettiin. Sen johdosta hän lausuu: "Äärettömän tuskallista minulle. Miksi ei minun sallita seisoa taustalla, missä aina olen tahtonut olla vaikuttaakseni sovinnolliseen suuntaan?" — Lokak. 9 p:nä oli Kihlman mukana A. Meurmanin 70-vuotisjuhlassa, missä oli 400 henkeä saapuvilla, ja missä Jaakko Forsman oli juhlapuhujana. "Kyllähän Meurmanilla on hyvin suuria ansioita, mutta kyllä niitä tunnustettiin, jopa siinäkin, missä ne eivät ole niin suuria, tarkoitan uskonnon alalla." Pappien puolesta pidettiin näet erityinen puhe, jota Kihlman ei voinut kiittää.

Koulusta on vain kerrottava, että lokakuulla toimeenpantiin muutos lukujärjestyksessä, josta Kihlman lausuu (10/10): "En ole pedagogisella alalla kokenut mitään semmoista, että melkoinen muutos oppilaitosten lukujärjestyksessä päätetään senaatissa, ilman että edes Ylihallituksen mieltä on kysytty, että asetus ilmestyy elokuun viimeisenä päivänä ja on noudatettava alkavan lukuvuoden alusta, ei vähitellen, vaan heti neljällä luokalla. — Olemme syyskuulla ja osan lokakuuta noudattaneet toista järjestystä ja tästä lähtien tulee meidän noudattaa toista." — Marrask. 7 p:nä k:lo 2-3 oli Kihlmanilla, kun hän opetti IV luokalla, korkeita vieraita, nimittäin piispa Råbergh, asessori Gummerus, rovasti Lyra, rehtori Lindeqvist, yli-inspehtori A. Streng y.m. "Olen taipuvainen uskomaan, että opetustunti oli hyvä", on päiväkirjaan merkitty, mutta tämä piispantarkastus ei kuitenkaan mennyt ohi muistutuksesta, niinkuin alempana saamme nähdä.

* * * * *

V. 1897 oli Kihlman kahdeksannen ja viimeisen kerran mukana valtiopäivillä. Niiden juhlallinen avaus tapahtui tammik. 25 p:nä. Kirkossa oli hän tyytymätön saarnaan. "Semmoisessa tilaisuudessa ei ole paikallaan kiinnittää huomiotaan eskatologisiin kuvauksiin; jos vanhurskaus toteutetaan vasta uudessa maassa, voivat säädyt matkustaa kotiin, koska eivät kykene edistämään vanhurskautta. Mutta jos vanhurskautta voidaan nyt jo edistää hyvillä laeilla, niin sopisi huomauttaa siitä ja teroittaa lainsäätäjätöimen merkitystä." Sitä vastoin oli hänestä keisarin tervehdys valtiosalissa sydämellinen ja teki erittäin hyvän vaikutuksen. Samoin oli maamarsalkan (S. W. von Troil) puhe "arvokas ja merkityksellinen". — Ensimmäisiltä valtiopäiviltään asti oli Kihlman käytännöllisenä ja toimeliaana miehenä ollut osallisena pappissäädyn kanslia-asiain järjestämisessä. Kun sittemmin säädyt v. 1891 alkoivat toimia omassa talossaan, uhrasi Kihlman paljon aikaa uuden talon kaluston täydentämiseen, hankki kirjakaappeja ja järjesti valiokuntien ja erittäin oman säätynsä kirjastoja ja arkistoja, jotka melkoisessa määrässä olivat hoidon tarpeessa. Kun sääty 1897 tapasi kansliahuoneensa kaikin puolin siististi kalustettuna ja asianmukaisesti järjestettynä, puhemies (28/1) julkilausui Kihlmanille säädyn kiitokset "siitä huolesta ja taidosta", millä hän oli kaikki suorittanut.

"Keisarintanssiaiset" (9/2) loukkasivat myöskin Kihlmanin tunteita. Ne olivat "pienoiskuva todellisesta maailmasta: ulkonaista siroutta, kohteliaisuutta, aistillisuutta (decolté-puvut), suruttomuutta, ylellisyyttä y.m." — Isäntänä ei enää ollut kreivi Heiden. Hän oli näet, kirjoittaa Kihlman (14/1), "vihdoinkin saanut eron. Jumalan kiitos!" — "Heiden menetti", lisää hän sitten, "koko sen myötätunnon, jonka hän ensin oli saavuttanut yksinkertaisella, vaatimattomalla käytöksellään. Lopulta pidettiin häntä osaksi vanhuudenheikkona, osaksi Suomen etujen vihollisena, vehkeilijänä, jonka sanoihin ei voitu luottaa. — — Suokoon Jumala meille uuden kenraalikuvernöörin, joka tahtoo parastamme ja ymmärtää mitä menestyksemme vaatii."

Omassa nimessään Kihlman esitti kaksi anomusehdotusta. Toinen koski toimenpiteitä, jotka tarkoittivat maalaistyöväen tilan parantamista. Aloite oli oikeastaan lähtenyt eräästä tehtaantöyläisten kokouksesta Tampereella kesällä 1896. Muuan valiokunta Helsingissä oli sitten ottanut ajaakseen asiaa, ja toht. Hannes Gebhard oli kirjoittanut anomusehdotuksen, jonka Kihlman vähin lisäyksiin ja muutoksiin hyväksyi esitettäväkseen. Se käsitys, joka hänellä oli sosiaalisen kysymyksen tärkeydestä, teki hänelle omantunnon asiaksi koettaa vaikuttaa työväen hyväksi. Sen vuoksi hän otti omakseen anomusehdotuksen sekä kannatti muitakin ehdotuksia, jotka tarkoittivat työläisten aseman parantamista (lainainantoa työväenasuntojen rakentamiseen y.m.). Anomus saavutti säätyjen kannatuksen. — Päinvastoin kävi toisen anomusehdotuksen, joka koski maanteiden suurinta nousua ja niiden rakentamisen jättämistä erityisille insinööreille. Laki- ja talousvaliokunta ei katsonut aihetta olevan toimenpiteeseen säätyjen puolelta, kuitenkin kieltämättä että olisi sekä tarpeellista että hyödyllistä, että uusien teiden rakennus tapahtuisi teknillisellä johdolla.

Sitäpaitsi Kihlman muiden koulunopettajain edustajain kanssa allekirjoitti neljä muuta anomusehdotusta erinäisistä koululaitosta koskevista asioista. Yksi näistä koski rahapalkkion antamista virasta eronneen koulunopettajan kuolinpesälle ja tarkoitti semmoista asiain järjestelyä, ettei vanha ja väsynyt opettaja perheen edun tähden olisi pakotettu palvelemaan kuolemaansa asti. Yleinen anomusvaliokunta hylkäsi kuitenkin anomusehdotuksen, ja kysymys olisi kenties rauennut, jollei Kihlman — joka maalisk. 12 p:stä lähes kolme viikkoa oli sairastanut influenssaa — juuri sinä päivänä, huhtik. 1:senä, jolloin mietintöä käsiteltiin, olisi tullut saapuville. Silloin hän niin terävästi osoitti valiokunnan perustelujen mitättömyyden, että hän Bonsdorffin y.m. kannattamana "saavutti loistavan voiton", toisin sanoen sääty hyväksyi anomusehdotuksen ponnien.

Laajakantoisin näistä yhteisistä anomusehdotuksista koski komitean asettamista erinäisten koulukysymysten tutkimista varten, nimittäin komitean, joka olisi kokoonpantu kokeneista koulumiehistä. Säädyn käsitellessä yleisen anomusvaliokunnan kielteiseen ponteen päätyvää mietintöä lausui Kihlman: — "Anomusehdotuksen ja myöskin vastalauseen pääajatus on se, että, jos koulu maassamme on menestyksellisesti toimiva, tulee koulunopettajille, jotka ovat omistaneet elämänsä ja toimintansa koululle ja joilla enemmän kuin muilla on kokemusta koulun tarpeista, myöntää oikeus

vaikuttaa kouluolojen järjestämiseen. Se on pääasia, että nimittäin koulunopettajilla etupäässä on oleva sananvaltaa, milloin koulun elämän ja toiminnan järjestäminen on kyseessä. Tämä ajatus se on, joka suoraan sanoen on ollut minun pääajatuksenani ja sisimpänä elämänperusteenani, ja sen edestä olen taistellut v:sta 1870 saakka, jolloin tulin ruotsalaisen normaalilyseon rehtoriksi." Todistukseksi, että niin oli ollut laita, hän luki julki pitkän otteen ylempänä selostamastamme vuosikertomuksesta v:lta 1874, ja päätti sitten: "Tämän ajatuksen toteuttaminen, ettei pedagogeja ole katsottava pelkiksi koneiksi, joiden tehtävä on suorittaa mitä korkeat asianomaiset käskevät, vaan että heidän tulee olla itsenäisiä, ihanteen puolesta taistelevia miehiä, ja että yhteiskunta on velvollinen pitämään ja kohtelemaan heitä semmoisina, tämän ajatuksen toteuttaminen se on koulun menestykselle ehdottomasti tarpeellinen, ja tämä ajatus se on pääajatuksena anomusehdotuksessamme ja vastalauseessa. Siinä vaaditaan, että koulunopettajan kokemuksen on päästävä vaikuttamaan, koska tämä kokemus kieltämättä on ainakin yhtä hyvä kuin toisten, jotka eivät ole koululle antaneet elämäänsä ja työtänsä." Sääty hyväksyi vastalauseen, jossa anomusta kannatettiin.

Muistakin kysymyksistä, joita käsitellessä Kihlman lausui huomiota ansaitsevia mielipiteitä, mainittakoon tässä vielä joitakuita:

Kun oli puheena kaunokirjallisten teosten palkitseminen ja eräältä taholta oli ehdoksi vaadittu, että palkittavien teosten tulisi olla sopusoinnussa kristillissiveellisen maailmankatsomuksen kanssa, piti Kihlman, viittaamalla m.m. Runebergin Kuningas Fjalariin, vaatimusta liiallisena. Hänestä oli ainoastaan vaadittava, etteivät teokset loukkaisi siveellistä maailmankatsomusta. — Kihlman oli vanhastaan kansanopistojen vilpitön ystävä ja puolustaessaan niiden avustamista myöntämällä määrärahoja suostuntavaroista teroitti hän niiden ehdotonta käytännöllistä merkitystä. Olematta ammattikouluja, niinkuin emäntä- ja maanviljelyskoulut, kasvattaisivat ne lahjakkaampia maalaiskansan nuorukaisia kykeneviksi aikanaan hoitamaan kunnan asioita. "Koulu voi olla käytännöllinen olematta ammattikoulu." — Kun tarkastettiin asetusta kunnallishallinnosta maalla, tuli keskustelun alaiseksi, olisiko hyväksyttävissä, että kuntakokouksia pidettäisiin sunnuntaina. Eräs vastalauseen tekijä oli näet vastustanut sitä sillä perustuksella, että pyhäpäivän pyhänä pitäminen muka oli Jumalan säätämä. Tätä käsitystä Kihlman ei hyväksynyt, vaan hän osoitti perusteellisesti, että se lepopäivä, joka raamatun mukaan vanhan liiton aikana oli Jahvelle pyhitettävä, oli lauantai, viikon viimeinen päivä. Että sunnuntaita, viikon ensimmäistä päivää, pidetään pyhänä, johtui kristillisen kirkon alkua ajoilta juontuvasta traditsiosta, mutta ei mistään jumalallisesta käskystä. Näin ollen ei ole oikein väittää esim. kuntakokouksen pitämistä pyhänä Jumalan lain rikkomukseksi. Tästä huolimatta Kihlman myönsi, että pyhäpäivän viettämisestä voi ja tuleekin puolustaa — sitä on vain puolustettava oikeilla syillä. Sen perustana on näet syvä tarve ihmisluonnossa, jonka voimat eivät kestäisi alituista työtä ilman virkistävää lepoa. Lopuksi puhuja huomautti, että hänen esittämänsä mielipide oli kaikin puolin sopusoinnussa evankelis-luterilaisten tunnustuskirjain kanssa, vaikka oppikirjat ja oppineetkin miehet olivat laajalle levittäneet sitä väärää käsitystä, että raamatun lepopäivä tarkoittaa sunnuntaita. — Ohimennen sopinee tässä merkille panna, että Kihlman jo pappeinkokouksessa Turussa 1859 oli esittänyt tämän saman käsityksensä pyhäpäivän viettämisestä. [Handlingar i anl. af Prestmötet i Åbo den 29 juni — 1 juli 1859, s. 129 ss.] —

Vihdoin tulivat nais- ja juutalaiskysymykset esille, ja Kihlman lausui niistä yleensä samoja mielipiteitä kuin ennen. Porvarissäädylle tehdyn anomusehdotuksen johdosta, joka koski saman oikeuden myöntämistä naiselle hakea opettajavirkoja valtion kouluissa ja seminaareissa kuin miehilläkin oli, hän myönsi että sivistyneet naiset nykyoloissa olivat oikeutetut etsimään ja miesten kieltämättä saamaan työtä uusilla aloilla kodin ulkopuolella ja erittäin myöskin, että jotkut heistä yksityiskouluissa olivat osoittautuneet kykeneviksi pedagogeiksi, mutta siitä ei johtunut, että he yleensä olisivat koulualalle sopivia. Sitäpaitsi saattoi kysyä, olisiko naiselle itselleen ja perheelle hyödyksi, että hän yleisemmin antautuisi niihin ponnistuksiin, joita kilpailu miesten kanssa edellyttää. Näiden ja muiden epäilysten vuoksi Kihlman katsoi oikeimmaksi vielä jäädä odottavalle kannalle, ja se oli säädyn enemmistönkin mielipide. — Yhtä vähän Kihlman ja sääty hyväksyi ehdotusta, että naisen vaalikelpoisuus laajennettaisiin kaupunkien kunnallisiin luottamustoimiin. — Sitä vastoin Kihlman lämpimästi kannatti toht. Relanderin ehdotusta, että maalaiskunnille myönnettäisiin valtioapua kierteleväin sairaanhoitajattarien palkkaamiseen, ja hän ihmetteli, että useat, jotka olivat puoltaneet edellistä anomusehdotusta, vastustivat tätä jälkimmäistä. Pappissääty hyväksyi mietinnön myönteisen ponna. — Juutalaiskysymyksessä Kihlman piti tavallista pitemmän puheen, jossa hän osoitti että hänen kielteinen kantansa oli sopusoinnussa niiden kokemusten kanssa, joita Ranskassa ja Saksassa oli juutalaisista saatu. Lopuksi hän uudisti jo edellisillä valtiopäivillä ohimennen esittämänsä ehdotuksen, että juutalaisille myönnettäisiin kullekin 500 mk matka-apua, jos he siirtyisivät maasta pois, ja saattoi hän puolustukseksi mainita että Luther 1542 oli ehdottanut samanlaista toimenpidettä. Myöhemmin hän kuitenkin luopui ehdotuksestaan ja hyväksyi mietinnön kolmannen vastalauseen, nimittäin ettei anomus antanut aihetta toimenpiteeseen säätyjen puolelta.

Molemmissa viimemainituissa kysymyksissä Kihlman noudatti syvää, lukemalla ja miettimällä

saavutettua vakaumusta, eikä hän sentähden voinut muuttaa mielipidettään, vaikka hänen luonaan kävi (tammikuulla) eräs naisten lähetyskunta pyytämässä, että hän säädysään esittäisi samasisältöisen anomusehdotuksen naisen oikeudesta kouluvirkoihin, kuin sitten porvarissäädystä tehtiin, ja (lokakuulla) 2 juutalaista anomassa, että hän puhuisi heidän puolestaan. Kun nämä jälkimmäiset pateettisesti sanoivat vaimoineen ja lapsineen polvillaan rukoilevansa häntä, vanhaa miestä, vastasi Kihlman tyynesti toimivansa "ei tilapäisten tunteiden, vaan tarkan harkinnan perustuksella heidän ja oman Jumalansa edessä". — Mainita ansaitsee, että Kihlman, kun hän kesällä (12/8) 1898 luki erään saksalaisen kirjoituksen "zionismista", suunnitelmasta, että Palestiina palautettaisiin juutalaisille ja että näitä eri maista toimitettaisiin sinne, tunki siinä oman ajatuksensa. "Ylen merkillinen aate, jota minä jo kauan olen kannattanut ja lausunut julkikin kaksilla viimeisillä valtiopäivillä." —

Tällä kertaa Kihlmania ei enää vaivattu toimitusvaliokunnan jäsenyydellä, mutta Suomen pankin tilintarkastajantoimi hänelle uskottiin, joten sen suorittaminen seuraavina vuosina tuli hänen viimeiseksi tehtäväkseen eduskunnan jäsenenä.

Valtiopäivien juhlalliset päättäjäiset olivat 1 p:nä kesäk. Niinkuin alkajaisissa oli Kihlman nytkin tyytymätön, ei saarnaan, vaan jäähyväispuheiden tulvaan: "Vahvaa imartelua yhdistettynä kristillisiin korulauseihin." — — "Jos kristinusko olisi sanoissa, niin totisesti olisi pappissääty tosikristillinen sääty, sillä kristillisiä sanoja on täällä kuultu yltäkyllin ja loppumatta. Mutta runsassanaisuus on ulkokultaisuuden varma tunnusmerkki — en tarkoita itsetietoista, vaan tietämätöntä teeskentelyä." Kun hän sitten Hufvudstadsbladetista oli lukenut kaikki puheet, jotka oli pidetty aatelissa sekä pappis- ja porvarissäädystä, kirjoitti hän päiväkirjaansa: "Mikä puheiden paljous! Jos puheet hyödyttäisivät maamme, niin varmaan olisi maamme onniteltava. Mutta jos puhuminen, niinkuin Carlyle väittää, todistaa toimintakyvyn puutetta, niin on maamme sangen surkuteltava. Muiden edellä käy pappissääty pitkin, tekohartaine (salvelsefulla) puheineen."

* * * * *

Seurauksena ylempänä mainitusta piispa Råberghin käynnistä Kihlmanin uskonnonopetustunnilla oli, että helmikuulla 1897 saapui kouluylhallitukselta normaalilyseon rehtorille kirjelmä, missä kysyttiin, oliko ruotsalaisessa normaalilyseossa suoritettu määrättyjä oppikursseja mitä katkismuksenopetukseen tulee ja jollei niin ollut tapahtunut, mikä oli syynä siihen? Kihlmanin ensi tehtävä, kun hän oli vapautunut valtiopäivämiestoimesta, oli vastata tähän, sillä luonnollisesti koski kysymys yksinomaisesti häntä. Säilyneen alustelman mukaan selostamme tässä vastauksen.

Kihlman myöntää, että määräyksiä katkismuksenopetuksesta ei oltu kirjaimellisesti noudatettu (minkä ylihallitus kyllä on voinut nähdä vuosikertomuksista) ja syynä siihen oli, ettei hän ollut kyennyt (saknat förmåga) sitä tekemään. "En tiedä, kuka on laatinut määrättyt oppikurssit, mutta ei se ole voinut olla mikään uskonnonopettaja, jolla on ollut kokemusta siitä, mitä parhaimmankaan uskonnonopettajan on mahdollista suorittaa, jos nimittäin uskonnonopetus on oleva tarkoituksenmukaista eikä alennu kaavojen (formler) ulkoalukemiseen, kaavojen, jotka oppilaat niitä ymmärtämättä ainoastaan säilyttävät muistissaan, ilman että ne mitenkään vaikuttavat heidän uskonnolliseen elämänkehitykseensä." Sitten hän seikkaperäisesti osoittaa, missä järjestyksessä kukin katkismuksen pääkappaleista oli tullut tarkan selvityksen ja opetuksen esineeksi ja ettei yhtä ainoatakaan oltu laiminlyöty. Olihan sitäpaitsi määrätty, että oppilaan tulee tuntea kristinuskon pääopit Lutherin vähän katkismuksen mukaan jo päästökseen ensimmäiselle luokalle, joten sen lukeminen ei välttämättömästi kuulunut lyseossa annettavaan uskonnonopetukseen. Samassa hän viittaa Lutherin katkismuksen syntyyn ja alkuperäiseen tarkoitukseen, ja että nykyään lyseoissa on annettava täydellisempää uskonnonopetusta. Lopuksi hän huomauttaa jo 30 vuotta julkisesti opettaneensa uskontoa noudattaen nyt selittämänsä menettelyä, ilman että kouluylhallitus, taikka koulun tarkastaja, pedagogian professori, taikka kukaan kirkollinen viranomaisena olisi mitään muistuttanut sitä vastaan. "Tuntuu sen vuoksi vähän odottamattomalta, että nyt vihdoinkin tämänlaista selitystä on pidetty tarpeellisena." — Mutta koska ylihallitus kirjelmässään oli vaatinut, että ainakin vastedes uskonnonopetus oli niin järjestettävä, että oppilaat koulujen alemmilla luokilla lukisivat kansankirkon hyväksymää katkismusta, jatkaa Kihlman vastakirjoitustaan todistaakseen, että sellainen muutos opetuksessa olisi vahingollinen ja siis kaikkea muuta kuin toivottava. Ollaanhan jo yleisesti sitä mieltä, että jos uskonnonopetus on järjestettävä psykologisten periaatteiden mukaan, tulee sen alkaa historiallisella osalla, jotavastoin uskonnon dogmaattinen puoli on lykättävä myöhempään, jolloin oppilaiden henkinen kehitys on edistyneempi ja he siis ovat alttiimpia sellaiselle opetukselle. Tämän nojalla onkin ensin opetettu raamatunhistoriaa alemmilla luokilla, sen jälkeen on seurannut raamatun lukeminen ja kirkkohistoria sekä viimeksi dogmaattinen opetus. Ehdotuksen mukaan tulisi katkismuksen lukeminen tapahtumaan rinnakkain raamatunhistorian kanssa. Seurauksena olisi kummankin aineen hätäinen ja pintapuolinen käsitteleminen. Jos puheenaolevaa oppikirjaa pidetään ehdottomasti välttämättömänä, niin luettakoon sitä oppikoulujen korkeammilla luokilla, sillä joskin sen käyttäminen haittaa opetuksen tieteellisyyttä, on se vahinko vähempi kuin että normaalin uskonnonopetus ehkäistään.

Kesäkausi 1897 muodostaa käännekohdan Kihlmanin elämässä. Hän näet ei enää palannut koulutoimeensa. Ennenkuin aloitamme uuden luvun, kerromme tässä kuitenkin muutamia seikkoja, jotka näyttävät paremmin sopivan edellisen yhteysteen.

Tammik. 19 p:nä, sanotaan päiväkirjassa, oli perheessä keskusteltu talon tontin ostamisesta, ja saman kuun 31 p:nä oli Kihlman jo kauniin tontin omistaja, vastapäätä uutta (Johanneksen) kirkkoa. Hän näyttää itse olleen asiasta hämmästynyt: "Pitääkö minun 72-vuotiaana rakentaa talo, minun, jonka talo kenties jo tänä vuonna on ruumisarkku?" Tuuma toteutui kumminkin. Perustukset laskettiin jo kevään kuluessa, ja muuraus alkoi heinäkuulla. Rakennuksen arkkitehtinä oli Hård af Segerstad, rakennusmestarina oli Juho Ahde ja työnjohtajana Nest. L. Eskola.

Syksyllä 1896 oli Oswaldkin mennyt kihloihin. Morsian oli kansakoulunopettajatar Anna Brusila, talollisen tytär Janakkalasta. Kun sulhanen toukokuulla 1897 oli nimitetty ylimääräiseksi professoriksi, vietettiin häät 22 p:nä kesäk. morsiamen kodissa, ja oli Kihlman niissä saapuvilla samoin kuin kahden nuoremman poikansa häissä, vaikkei hän vihkinyt paria, kun toimitus oli tapahtuva suomeksi. Miten hellästi hän otti osaa poikansa kohtaloon, todistavat sanat: "Tulkoon Oswaldin avio siksi, mitä kristillinen avio voi ja mitä sen tulee olla. Niin suokoon Jumala. Minä rukoilen sitä ja minä uskon, että Jumala kuulee meitä, kun rukoilemme Jumalan tahdon mukaan. Tunsin Jumalan läsnäolon." — Kun Kihlman seuraavana päivänä, juhannusaattona, pyrki Porkkala laivaan mennäkseen Rulluddiin, oli se niin täynnä, että hän ei olisi päässyt mukaan, jollei eräs matkustaja vapaaehtoisesti olisi poistunut jättäkseen hänelle tilaa. "Erinomainen altruismin osoitus. Kuka oli se mies?" — Oswald ja hänen nuori vaimonsa lähtivät häämatkalle Saksaan ja sieltä Norjaan; koko kevätlukukauden 1897 oleskeli jälkimmäinen pastori von Rohdenin luona Werden a.d. Ruhr'issa oppiakseen saksaa.

Viimein eräs seikka, joka kuuluu Kihlmanin liikemiestoimintaan.

Kun Kihlman porvarissäädyn puhemiehen, J. Kurténin, toimeenpanemilla päivällisillä 4 p:nä huhtik. oli saanut pöytänaapurikseen senaattori O. Bergbomin (Vuorenheimo), kertoi tämä senaatin vast'ikään päättäneen tiedustella 7 eri konetehtaalta, millä ehdoilla ne ottaisivat ennen vuotta 1903 rakentaakseen 40 lokomotiivia. Asiantuntijat olivat kyllä sitä mieltä, että kotimaassa tehdyt veturit tulevat ulkomaisia kalliimmiksi, mutta niinkin ollen oli kuitenkin arveltu tärkeäksi, että meilläkin syntyisi veturiteollisuus. Tämä tieto vaikutti erittäin innostavasti Kihlmaniin, ja vaikka sekä johtokunnassa että osakkaissa ilmaantui vastaväittäjiä, sai hän kumminkin jo tänä kesänä aikaan, että päätettiin Tampereen yhtiön puolelta tehdä tarjous. Kumminkin syntyi lopullinen sopimus valtion kanssa vasta 1898. Tietysti oli alussa vaikeuksia, mutta ennen pitkää saatiin yritys kaikin puolin hyvälle tolalle, ja v:sta 1901 on Tampereen Pellava- ja Rautateollisuusosakeyhtiö tyydyttänyt Suomen rautateiden tarpeet vetureihin nähden. Vuosina 1900-05 rakennettiin yhteensä 100 kappaletta, joiden arvo nousi yli 7 milj. mk. Ilman johtokunnan vanhan puheenjohtajan yritteliäisyyttä ja intomieltä olisi asiaan tuskin ryhdytty.

Heinäkuun 19 oli Kihlmanille merkkipäivä. Silloin hän aamupuolella kirjoitti puheen, jonka hän Tampereen yhtiön puolesta iltapäivällä oli pitävä Sixtus Calamniuksen hautajaisissa, ja myöskin erohakemuksensa yliopettajan virasta. "Siis samana päivänä kuin hautaan uskollisen ystäväni Sixtusen, haen minä eroa virastani tullakseni emeritukseksi ja pian seuratakseni häntä hautaan. Oltuamme ystäviä elämässä, emme luultavasti kauan ole kuoleman toisistamme erottamina." Molemmat olivat Vaasassa syntyneitä ja koulutovereita, mutta heidän ystävyytensä oli vakaantunut kovina aikoina yhteistyössä Tampereen yhtiön puolesta.

Senaatin päätös, jossa suostutaan Kihlmanin erohakemukseen, on päivätty 4 p:nä elok. ja se esitettiin kouluylihallituksessa 28 p:nä s.k. Marraskuulla s.v. myönnettiin entiselle normaalilyseon rehtorille professorin arvonimi.

VI. EMERITUS 1897-1904.

V. 1897 oli Tukholmassa toimeenpantu taide- ja teollisuusnäyttely kuningas Oskari II:n hallituksen 25-vuotis-riemujuhlan viettämiseksi, ja sen yhteydessä oli päätetty m.m. pitää uskonnontieteellinen kongressi elok. 31 — syysk. 4 p. Kutsumukseen ottaa osaa kongressiin, jonka presidenttinä oli Visbyn piispa von Schéele, oli Kihlman jo toukokuulla antanut myöntävän vastauksen, ja elok. 30 p:nä hän toht. Erkki Kailan (Johansson) seurassa lähti Express-laivalla Tukholmaan. Ilma oli kaunis, mutta yö niin

pimeä, että laivan täytyi Hankoniemessä odottaa päivää. Matkustajia oli paljon. "Kuultiin englantia, ranskaa, saksaa, venäjää, ruotsia. Sitä kieltä vain ei kuultu, jota enemmistö puhuu siinä maassa, jonka vesiä kuljettiin, suomea. — Ylen merkillistä!" Aamulla viivytettiin puolitoista tuntia Turussa, ja Kihlman unohti parturin luokse palttoonsa, jonka taskussa oli kiikari, joten hänen oli pakko ostaa uusi Tukholmassa. Sinne tultiin tiistai-aamuna syysk. 1 p:nä, jolloin kongressin juhlallinen avaus jo oli tapahtunut.

Toht. Kailan mukaan oli Kihlman tavattoman harras kuulemaan keskusteluja, itse kuitenkin esiintymättä. Vaimolleen hän kirjoitti (3/9): "En kadu, että olen tullut kongressiin. Tosin en ole saanut uusia tietoja, mutta kumminkin vaikutelmia, joista säilytän mieluisan muiston. Olen nähnyt ja puhutellut henkilöitä, jotka tietojensa ja henkisten lahjojensa puolesta ovat hyvin etevä ja äärettömästi etevämpiä kuin mihin Suomessa ollaan totuttu." Niin prof. A. Meyer (Bonn), prof. Chantepie de la Sayssaye (Amsterdam), prof. S. Michelet (Kristiania), past. Martensen-Larsen (Tanska). Paitsi kongressin kokouksissa kävivät matkatoverit yhdessä Mosebackella (Kihlmanin muistellessa käyntiään siellä 1851 silloisine mietteineen ja tunteineen) ja Drottningholmassa. Saman päivän illalla (lauant. 4/9) Kaila palasi Suomeen, jotavastoin Kihlman vielä jäi yhdeksi viikoksi.

Kongressin teologeista Kihlman tunsu ennestään upsalalaisen prof. O. F. Myrbergin [Myrberg, ent. exegetiikan professori, oli täysin palvellut. Hän kuoli 22/3 1899, 75-vuotiaana. Myrberg oli samoin kuin Kihlman nuorempana ollut J. T. Beckin vaikutuksen alaisena.], joka sunnuntaiaamuna tuli häntä tapaamaan. Heidän välillään syntyi keskustelu uudenaikaisesta V. Testamentin kritiikistä ja Kristus-kysymyksestä. "Minusta Myrberg on jotenkin vanhalla kannalla V. Test:iin (esim. Danielin kirjaan) nähden. Myrbergistä: ei profeetat ja laki, vaan laki ja profeetat. Kristukseen katsoen olimme yksimielisiä pitäessämme kiinni hänen tosi-ihmisyydestään, joka ei ole (vain) näennäistä (ett sken), niinkuin tavallisesti käsitetään. — Se oli kelpo hetki." Sitten he menivät yhdessä Adolf Fredrikin kirkkoon, missä kirkkoherra Hellman, ehdoton oikeauskoinen, saarnasi. "Teksti Math. 15-29. Aine: kaikki paha, joka heitetään Jeesuksen jalkojen juureen, parannetaan. Väärä lausuntatapa (falsk deklamation). Käsitely allegorinen. Tekstiä pidetään Jumalan sanana, mutta se sivuutetaan ja saa arvonsa siihen pannuista ajatuksista. Saarna epätydyttävä. Herran-ehtoollisella esiintyi kaksi pappia täydessä korupuvussa (skrud) muistuttaen kreikkalaisia pappeja Valamossa. Kirkko täynnä, ja jumalanpalvelus juhlallinen menojen komeuden kautta." Paluumatkalla Kihlman antautui puheisiin papilta näyttävän vanhuksen kanssa. Se olikin rovasti Ahlberger. He puhuivat eduskuntalaitoksen muutoksesta, Almqvistista, piispa Fahlcrantzista y.m. Kun Kihlman oli sanonut nimensä, mainitsi rovasti, että hänen äitinsäkin oli nimeltä Kihlman. "Ukko oli 80-vuotias; hänen rouvansa oli reipas ja hoiti häntä huolellisesti." Vielä samana iltana oli Myrberg toisen kerran käynyt Kihlmanilla, ja kun tämä ei ollut kotona, oli hän istunut ja odottanut häntä. Kihlman viipyi kuitenkin niin myöhään, etteivät he tavanneet toisiansa. Myrbergin ystävällisyys liikutti Kihlmania: heillä olisi kyllä ollut puhuttavaa toistensa kanssa. — Toinen entinen tuttava oli kirkollistoimiston päällikkö Gustrin, joka parikymmentä vuotta ennen oli käynyt Helsingissä tutkimassa ruotsalaisen normaalilyseon järjestystä ja toimintaa. Hänenkin kanssaan Kihlman seurusteli. — Vihdoin hän kävi kongressin ensimmäisen sihteerin, ritschliaanin, past. Sam. Andr. Friesin luona, missä hän, kertoo Kaila, sai mitä kunnioittavimman vastaanoton. Heidän mielipiteissään oli ollut paljon yhteistä. Friesin vieraskirjaan oli Kihlman kirjoittanut mielilauseensa: Schädliche Wahrheit, ich liebe dich mehr als die nützliche Lüge, ja piti Fries sitä niin mieleen pantavana, että hän antoi rouvansa kutoa sen ryijyyn, joka kiinnitettiin hänen työhuoneensa seinään. [Lause: "Vaarallinen totuus, minä rakastan sinua enemmän kuin hyödyllistä valhetta" on Goethen oma. Kihlman käytti sitä ensi kerran mottona tutkimuksessaan lapsenkasteen uskonkappaleesta.]

Muutoin käytti Kihlman enimmäen ajan perehtyäkseen näyttelyn eri osastoihin, osoittaen siinäkin tavallista perusteellisuuttaan. Palatessaan keskiviikkona näyttelystä huomasi hän kadottaneensa kultakellonsa. Emäntänsä neuvosta hän pani ilmoituksen sanomalehtiin, mutta arvelen kellon iäksi menneen hän seuraavana päivänä osti uuden. — Perjantai-iltana (10/9) Kihlman lähti Express-laivassa kotimatalle, ja seuraavana iltana hän oli Helsingissä. — Jonkun ajan kuluttua sai hän palttoonsa Turusta ja, mikä oli kummempi, myöskin Tukholmasta kellonsa, jonka muuan vanha rehellinen vaimo oli löytänyt, ja matkan näkyvänä tuloksena oli hänellä siis kaksi kelloa ja kaksi palttoota!

* * * * *

Kihlmanin käynti uskonnontieteellisessä kongressissa ei johtunut satunnaisesta päähänpistosta eikä myöskään luonnollisesta halusta käyttää emeritusvapauttaan virkistävään ulkomaanmatkaan. Syy oli syvemmällä, nimittäin samassa sammumattomassa totuudenharrastuksessa, joka jo nuorena oli vienyt hänet ulkomaille etsimään kristityitä ja vanhana oli saanut hänet uudestaan antautumaan väsymättömiin opintoihin. Tietopuolinen syvennys, totuudenvalon laajennus niinkuin muinoinkin päämääränä Kihlman näet nykyään tahtoi perehtyä siihen uuteen teologiaan, joka Albrecht Ritschlin perustamana 1870-luvun keskivaiheilta alkaen oli saanut perin lahjakkaita, hartaita edustajia ja kehittäjiä useissa Saksan yliopistoissa. — Vaikka tässä ehkä laajempikin "ritschlianismin" kuvaus olisi

paikallaan, viittaamme vain muutamiin pääpiirteisiin. Suunnan tarkoitus ei suinkaan ollut luopua luterilaisen kirkon perustuksista, vaan päinvastoin vapauttamalla Lutherin periaatteet skolastisesta metafysiikasta juontuvista lisäyksistä kehittää niitä entistä hedelmällisemmiksi käytännölliselle kristinuskolle. Raamattu tunnustettiin ehdottomasti uskonnollisen totuuden lähteeksi ja eritoten Uusi Testamentti, jonka kolme ensimmäistä evankeliumia sisältää vanhimman kirkon luotettavimmat todistukset Jeesuksen opista semmoisena, kuin se oli, ennenkuin siihen oli sekaantunut platonilaisia y.m. lisiä. Näiden evankeliumien yhtä vähän kuin raamatun uskottavaisuutta yleensä ei kuitenkaan perustettu jumalalliseen inspiratsiooniin eli innoitukseen, vaan niiden historialliseen alkuperäisyyteen. Ritschlin käsitys Kristuksesta perustui lähinnä Kristuksen todistuksiin itsestään, missä hän esitteleikse Jumalan ihmiskuntaa koskeviin rakkaudenpäättöksiin täysin perehtyneenä profeettana, jonka Jumala on lähettänyt perustamaan Jumalan valtakuntaa maan päälle. Hänessä, tosi-ihmisessä, on Jumala armon ja uskollisuuden muodossa ilmestynyt rakastavana isänä ihmisille, mutta kysymys Kristuksen ennaltaolosta (Logos-oppi) ei ole tämän yhteydessä välttämättömästi selvitettävä, sillä lunastususkolla on vain tekemistä historiallisessa Kristuksessa ilmestyneen Jumalan kanssa. Synnin yleisyys tunnustetaan kokemuksen vahvistamana tosiasiana, mutta ei Kristus enemmän kuin apostolitkaan puhu perisyntisestä. Lunastus (vanhurskauttaminen ja sovitus) on siinä, että katuvalle syntiselle synnit annetaan anteeksi, joten syyllisyys Jumalan edessä poistetaan ja syntinen vanhurskautetaan ottaakseen osaa Jumalan valtakunnan rakentamiseen ja tullakseen osalliseksi siinä vallitsevasta Jumalan lapseudesta, joka sisältää liikevoiman rakkauden läpituokemaan eettilliseen toimintaan. —

Ritschlin käytännöllinen kristinuskon käsitys (Kaftan: "Die Religion ist eine praktische Angelegenheit des menschlichen Geistes") antoi täyden vapauden niin hyvin luonnontieteelliselle kuin historialliselle tutkimukselle, ja siitä johtui että kaikki harmonistinen sovittelu näiden ja uskonnon välillä oli tarpeeton. Tämän hyväksyi Kihlman sitä hartaammin, kun apologetinen sovittelu alusta alkaen oli hänen vilpittömälle luonteelleen vastenmielinen. Toiseksi Ritschlin eettinen elämänihanne saattoi maallisen kutsumuksen täyteen arvoonsa, mikä myös oli Kihlmanille tärkeä.

Mitä suurimmalla hartaudella antautuen raamattukriittisiin sekä kirkko- ja dogmihistoriallisiin tutkimuksiin ritschliaanit aikakauskirjoissa ja tieteellisissä ja yleistajuisissa kirjajulkaisuissa edelleen kehittivät vapaamielistä suuntaansa. Seuraten tätä kirjallisuutta tapahtui, että Kihlmanista, entisestä Beckin oppilaasta, vähitellen tuli "maltillinen ritschliaani", s.o. hän omisti uudenaikaisesta saksalaisesta teologiasta, mitä hän saattoi vakaumuksella hyväksyä. Tämä selittää, miksi hän kävi Tukholmassa.

Näiltä ajoilta ei ole niin seikkaperäisiä todistuksia Kihlmanin uskonnollisen elämän kehityksestä kuin 1850-luvun alkuvuosilta, mutta viittauksia siihen ei kuitenkaan puutu. Että se juontui siltä ajalta, jolloin v. Rohden vielä oli täällä, todistaa seuraava tunnustus (31/1 1897): "Se läheinen suhde, joka kehittyi meidän kesken Sinun virka-ajallasi Helsingissä, on suuresti vaikuttanut uskonnolliseen kehitykseeni, ja koska pidän tätä kehitystä kehityksenä parempaan päin, niin tunnen olevani Sinulle syvässä kiitollisuudenvelassa. Olen Sinuun yhdistetty mitä sisimmillä siteillä." [Eräessä toht. von Rohdenin kirjeessä, joka on painettu julkaisuun *Die Geschichte der deutschen Gemeinde in Helsingfors* (Helsingfors 1914) ja jossa hän puhuu helsinkiläisistä tuttavistaan, mainitaan Kihlman seuraavin sanoin: "In innigster Geistesgemeinschaft aber war ich mit Kihlman von Normalyceum verbunden, der mit seinem forschenden Geist und seiner suchenden Seele mir in den letzten Jahren immer näher trat."] Ja mainittuaan, että hänellä 72-vuotiaana oli hyvä terveys, sekä vähentymätön työvoima ja työhalu, niin että jakoi tehdä työtä 16 tuntia päivässä, hän lisää samassa kirjeessä: "Monessa kohden olen vielä keskeneräinen. Mitä raamatun inspiratioon tulee, olen jotenkin selvillä: vanha inspiratio-oppi on minulle mahdoton. Samoin (vanha) kristologinen (oppi), mutta kuinka kauas siinä voi ja tulee mennä, on sub judice. Olen lukenut ja uudestaan lukenut Beyschlagin Jesu Leben samoin kuin Kaftanin esityksen Logos-opista Theol. Zeitschriftistä y.m. siihen kuuluvia kirjoituksia. Valtiopäivät ovat keskeyttäneet opintoni." —

Mutta jo eräessä puolitoista vuotta vanhemmassa v. Rohdenille kirjoitetussa kirjeessä (14/6 1895) tapaamme valaisevia kohtia: — Hän sanoo pitävänsä toht. Radea niin suuressa arvossa sentähden, että hän ei muiden "modernien" tapaan anna vietellä itseään mielenosoituksiin. "Se todistaa tosi voimaa. Hän voi odottaa." — Edelleen hän kiittää prof. Gottschickin (Tübingen) alkajaisitelmää, jolla hänen mielestään on pysyvä arvo. "Ainoastaan yhtä lausetta en voisi allekirjoittaa: Totuuden perille pääseminen ei ole tutkijan suurin ilo, vaan se palvelus, jonka hän sillä tuottaa yhteiselle elämälle. Hän tarvitsee sen vakaumuksen, että lopulta kaikki hänen tuloksensa vaikuttavat sen edistämiseksi. Minusta on totuuden keksiminen korkeinta, sillä minä olen ennaltaan vakuutettu, että ainoastaan totuus voi elämää edistää. Vaikka siltä näyttääkin, että totuus ensiksi saattaisi vaikuttaa vahingollisesti, niin on se vain näennäistä. Sen vuoksi pidän kiinni Göthen lauseesta: 'Schädliche Wahrheit, ich liebe dich mehr als die nützliche Lüge.' No, sitä tarkoittaa kai Gottschickkin. Ajattelen vain että 'ilojen' vertailu olisi voinut jäädä sikseen." —

Eräs mieltäkiinnittävä kohta samassa kirjeessä osoittaa, kuinka tarkasti Kihlman seurasi uskonnollisen elämän ilmiöitä Saksassa: "Kirkollisista tapahtumista Saksassa on varmaan

maakuntakirkollinen (landeskirchliche) kokous Berlinissä toukok. 8 p:nä yksistään historiallisessa suhteessa tärkein. Evankelis-luterilaisen kirkon edustajat koko maasta kokoontuvat toimeenpannakseen suurenmoisen mielenosoituksen, ei erästä yksityistä teologista tiedekuntaa, vaan yleensä teologisia tiedekuntia s.o. nykyistä teologista tiedettä vastaan. Todella merkillinen tapaus. Ja hyökkäys oli kaikella huolella suunniteltu. Neljältä eri kummulta piti raskaalla tykistöllä ammuttaman. Jännityksellä olen odottanut tietoja suurelta sotatanterelta, en taistelusta, sillä eihän surmattava vihollinen ollut saapuvilla, vaan siitä, miten sotapäälliköt johtaisivat liikkeitä ja miten armeija menettelisi. Chronik on tyydyttänyt uteliaisuuttani. Olin odottanut, että valitut johtajat olisivat mainehikkaampia miehiä. — Minulle ainakin ovat Kobelt ja Müller Güterloh'sta tuntemattomia suuruuksia. Minun täytyy sanoa, että odotin parempaa. Puhujat ovat mielestäni vahingoittaneet omaa asiaansa. Jos kuuluisin heidän puolueeseensa, olisin pahasti hämilläni, ja jos tulisi lähemmin tarkastaa puheita, niin tekisi vanhan kokemuksen: 'difficile est satyram non scribere.' Ensimmäinen puhuja, prof. Zorn, huomauttaa ujustelematta katol. kirkon onnellisista oloista. Siellä ei tiedetä pahasta, josta evank. kirkko kärsii. Luonnollisesti tulee meidän siis ottaa se esikuvaksemme, onhan se kadehdittava. Että evank. kirkko ja katolinen periaatteellisesti eroavat toisistaan, sen professori unohtaa. Hänestä ne ovat rinnakkaiskirkkoja, jotka eroavat vain siinä, että jälkimmäisellä on Confessio Tridentina, edellisellä Concordiakirja. Johtopäätös olisi nyt selvä, mutta hän ei uskalla olla loogillinen. Hänen vaatimattomuutensa estää häntä asettamasta samoja vaatimuksia evank. kirkkoon nähden, vaikka hän lähtee katol. kirkon oikeuksista, mutta siten hän on epäjohtonmukainen. Hän olisi iloinen, jos professorit olisivat samalla tavoin sidotut, kuin (katol. kirkossa) on laita Tridentin uskontunnustukseen nähden. Käytännöllisistä syistä on hänestä arveluttavaa vaatia semmoista valaa. Koko käsitystapa on roomalaiskatolirien. Niin kauas on siis tultu protestanttisessa Saksassa 19 vuosisadalla."

"Toinen puhuja on ankara katumuksensaarnaaja mieheen katsomatta. Ei ainoastaan Harnackin, Kautzschin ja Meinholdin syntejä luetella, vaan myöskin Schlatterin, Stöckerin ja Erlanger-koulun, joka viimeainittu jo on menettänyt kaksi evank. perusoppia, ja Greifswaldissakin on ilmaantunut harrastus, joka vie kummallisiin tuloksiin. Siis: kaikkialla syntisiä professoreja. Ja minkälaisia syntejä? On synti, ettei Moosesta pidetä hänen kirjojensa tekijänä, on synti puhua Deutero-Jesaiasta, synti tehdä loppu Bileamin aasista, synti olla hyväksymättä vanhaa inspiratsiooniteoriaa. Ja kuitenkin hän vakuuttaa, ettei hän ole tieteen vihollinen. O sancta simplicitas! Jos sellaista puhuttaisiin täällä Suomessa jossakin pappiskonferenssissa, olisi se käsitettävissä, mutta oppineessa Saksassa ja juhlallisesti kokoonkutsutussa suuressa maakuntakirkollisessa kokouksessa, se on uskomatonta." — Tähän tapaan Kihlman arvostelee kokousta ja lausuu, että hänen mielestään olisi ehkä oikeinta jättää mielenosoitus kokonaan huomioimattomaksi. "Totuus pakenee melua ja intohimoja."

"Täällä Suomessa", lausuu Kihlman vihdoinkin, "elämme jotenkin naiivissa tietämättömyydessä niistä kysymyksistä, jotka Saksassa ovat aiheuttaneet kiivaan taistelun. Saattaa kuitenkin ennaltaankin tietää, mille puolelle useimmat asettuivat, jos heidän täytyisi selvittää asemansa. Minä puolestani en pidä tarpeellisena aloittaa taistelua, ennenkuin itse olen sisässäni vienyt taistelun loppuun. Olen hyvin tyytyväinen, että sisällinen taisteluni voi tapahtua aikana, jolloin ulkopuolella ei vielä ole kovin myrskyistä." —

Näistä otteista näemme, miten Kihlman iästään huolimatta ehdottomasti oli eteenpäin pyrkiväin "uudenaikaisten" puolella, kuinka hän kunnioitti teologisen tieteen edustajia ja ankarasti tuomitsi ahdasmielistä vanhoillisuutta uskonnon ja kirkon alalla. Mutta toiselta puolen me myöskin huomaamme, ettei hän nyt enemmän kuin ennenkään ollut taipuvainen jurare in verba magistri. Sisällisissä taisteluissa hän etsi totuutta, pääsemättä itsenäiseen vakaumukseen hän ei vastaanottanut mitään uutta. Ja mikä on ehkä merkillisintä: *yksinänsä* hän taistelee taistelunsa; 70-vuotiaana hän on ensimmäinen uudenaikainen teologi maassamme.

Ettei Kihlman, miten yksinäinen olikin totuudenetsinnässään, kuitenkaan salannut sisällisten taistelujensa tuloksia, todistaa seuraava toht. Erkki Kailan muistelu. Eräänä sunnuntaina keväällä 1897 Kaila oltuaan saksalaisessa kirkossa tapasi Kihlmanin, joka myöskin tuli sieltä, ja oli tämä seurannut häntä hänen kotiinsa. Silloin oli Kihlman sanonut, että uusi teologia oli antanut hänelle kristillisen vapauden. Ennen oli hän aina odottanut pyhän hengen saantia ja luullut, että se ilmaantuisi jollakin erityisellä voimallisella tavalla. Turha odotus oli käynyt raskaaksi, niin kauan kuin hän oli ollut Beckin kannalla. Sitten oli hänelle kumminkin selvinnyt, ettei mitään yliluonnollista hengen vuodatusta ole odotettava. Tulee ainoastaan uskoa ja tuntea, että Kristuksessa on turva ja auttaja.

* * * * *

Syyskuun 25 p:nä 1897 olivat ruotsalaisen normaalilyseon opettajat (paitsi sitä ryhmää, joka jo vuosia ennen oli vetäytynyt erilleen Kihlmanista) kutsuneet eronneen yliopettajan ja rehtorin hyvästijättöpitöihin. Toht. Mellberg ja toht. Appelqvist puhuivat kunniavieraalle, jälkimmäinen entisten oppilaiden puolesta. "Minulle annettiin hyvin suurta tunnustusta", luemme päiväkirjasta, "ja katsoin minä voivani itsestäni ylvästelemättä vastaanottaa sen, koska tiedän aina asettaneeni normaalilyseon

ensi sijaan ja uhranneeni sille useimmat päiväni ja tuntini." —

Kun Kihlman täytti 70 vuotta, oli normaalilyseon opettajisto häntä onnitellessaan pyytännyt saada kustantaa hänen muotokuvansa lyseolle hänen rehtorinaikansa muistoksi. Vastaus oli ollut myönteinen siinä muodossa, että Kihlman oli luvannut itse vastata kustannuksista. Tänä syksynä hän nyt täyttääkseen lupauksensa tilasi kuvansa Eero Järnefeltiltä, ja työ alkoi lokak. 17 p:nä — viimeinen istunto oli 20 p:nä tammik. 1898. Taiteilija oli jo 1893 maalannut Kihlmanin muotokuvan, nimittäin sen, jonka hänen vanhin poikansa omistaa ja joka on jäljennettynä tämän teoksen alussa, mutta siitä huolimatta meni pimeään vuodenajan vuoksi tähän toiseen kuvaan paljon aikaa. Ainoastaan kauniina päivinä Kihlman näet kävi Järnefeltin luona Kaivopuistossa, missä työ suoritettiin. Aivan toisin kuin 1893 kuuluu hän istunnoilla olleen erittäin puhelias — kenties piti hän vasta nyt taiteilijaa tuttuna. Tämä kertoo hänen vapaa- ja avomielisyydellä, joka nuoremmassa herätti ehdotonta kunnioitusta, jutelleen elämästään, uskonnollisista ja muista kokemuksistaan. Järnefelt oli saanut sen käsityksen, että Kihlmania joissakin määrin vaivasi se vastakkaisuus, joka kieltämättä oli olemassa hänen teologisten ja liike-harrastustensa välillä. Ilmeistä oli kuitenkin, että kaksinaisuus johtui luontaisten lahjojen laadusta, hän kun oli mietiskelijä ja käytännöllisyyteen taipuva samalla kertaa. Keskeisintä hänessä oli ehkä järjestyksen vaisto ("olen aina harrastanut selviä käsitteitä"). — Sinä aikana, jolloin muotokuvaa maalattiin, oli tapahtunut että Weilin & Göös O.Y:n johtokuntaa oli moitittu pelikorttien painattamisesta ja myynnistä. Kihlmanillakin oli osakkeita yhtiössä, mutta, käsittäen asian liikemiehen kannalta, hän ei ollut yhtynyt moitteisiin. Kun asia tuli tunnetuksi, oli häntä julkisesti pistelty siitä. Tietysti Kihlman ei ryhtynyt julkisesti puolustautumaan, ja Järnefelt arveli, että tässä ilmaantui sovittelu teologin ja liikemiehen moraalien välillä. Mutta todellisuudessa hän erehtyi. Lähteistämme käy ilmi, että Kihlman kaikessa hiljaisuudessa — möi osakkeensa. [Samoin kuin Weilin & Göösin osakkeensa, möi Kihlman jo 1880-luvulla osakkeensa Helsingin Anniskelu Oy:ssä, jotka hän aikanaan oli merkinnyt siinä toivossa, että se edistäisi raittiutta. Kun hän huomasi pettyneensä, hän lyhyessä ajassa möi osakkeet.]

* * * * *

Hämmästyttävä on se kirjojen paljous, jonka Kihlman näinä vuosina itselleen tilasi Akateemisen kirjakaupan kautta. Marraskuulla 1897 hän m.m. tilasi prof. Julius Kaftanin (Berlin) vastailmestyneen Dogmatiikan. Se saapui 10 p:nä jouluk., ja hän istui koko päivän kotona lukien tätä Ritschlin oppilaan uutta teosta. Kirja kiinnittää häntä sitten päivä päivältä aina tammikuun 16 p:ään 1898, jolloin hän k:lo 12 yöllä merkitsee päiväkirjaansa: "Lukenut loppuun Kaftanin dogmatiikan, tämän erinomaisen merkillisen ilmiön dogmatiikan alalla, merkillisen erittäin sen vuoksi, että tekijä tekee täyttä totta uskonpuhdistuksen periaatteesta kristillisestä uskosta. Kaikki opinkappaleet suhtautetaan kristilliseen uskoon ja saavat merkityksensä tästä suhteesta. Kaikki, joka on sopusoinnussa tämän uskon kanssa, säilytetään, jonka vuoksi tätä dogmatiikkaa voitaisiin eräässä merkityksessä sanoa suurimmassa määrässä vanhoilliseksi (konservativ), jopa kirkollisesti vanhoilliseksi (esim. kaste- ja vanhurskauttamisopissa actus forensis-toimena), mutta toiselta puolen vapaamieliseksi s.o. epäkirkolliseksi, tekijä kun kuorena poistaa paljon, jota on pidetty välttämättömänä oikeauskoisuudelle (huomaa esim. suhde pyhään raamattuun, perisynti, kristologia, eskatologia). — Olisi mielenkiintoista kirjoittaa ilmoitus kirjasta, mutta se olisi luettava vielä kerran ja mistä saada aikaa siihen? Tosiasia on, että kirja puhuu omalletunnolle niin voimakkaasti kuin mikä tahansa lukemani kirja. Se on korkeimmassa merkityksessä rakentava, samalla kuin se on alasrepivä."

Vuoden lopulla oli Arthur Hjelt käynyt pyytämässä, että Kihlman kirjoittaisi jotain Teol. aikakauskirjaan. Vastaus oli kielteinen, mutta nyt kun hän oli täynnä Kaftanin kirjan vaikutelmia, päätti hän kuitenkin kirjoittaa, ei varsinaista ilmoitusta, vaan selostuksen teoksen alkupuolesta s.o. uskontoa, kristinuskoa, ilmestystä ja p. raamattua koskevista periaatteellisista kysymyksistä. Tämä selostus, joka jakaantuu neljään numeroon, on objektiivisen tarkka ilman mitään arvostelua. Kumminkaan lukija ei epäile, että Kihlman yleensä hyväksyi Kaftanin periaatteet, sillä lopussa hän kehoittaa ostamaan kirjaa, kuitenkin takaamatta, että johtopäätökset olivat "yhtä hyväksyttävät kuin periaatteet". Vihdoin hän ilmaisee tuumivansa jatkaa ja silloin myöskin ryhtyä kritiikkiin — mutta se jäi toteuttamatta. —

Edellisen yhteydessä pieni kuvaava piirre. — Lydia Hällfors, Kihlmanin vanha oppilas ja ystävä Pietarsaaren ja myöhemmiltäkin ajoilta, oli tänä talvena käynyt Helsingissä. Vanhan tapansa mukaan oli Kihlman puhunut hänen kanssaan uskonnollisista asioista ja nähtävästi myöskin erinäisistä muuttuneista käsityksistään. Epäilemättä Lydia silloin käsitti enoansa väärin, sillä palattuaan Ouluun hän kirjoitti kirjeen, missä hän m.m. lausui: "Rakas eno, älä mene pois Jeesuksesta Kristuksesta!" Siihen Kihlman vastasi: "En ymmärrä sanojasi. Kun tiedän, etten ole semmoisella tiellä (nimittäin pois päin Kristuksesta), koska täydestä vakaumuksestani pidän kiinni siitä, että Jumala juuri Jeesuksessa on ilmaissut olentonsa, niin että me Jeesuksessa voimme nähdä Jumalan, niin täytyy minun uskoa, että Sinä olet väärin ymmärtänyt sanojani, ja koska minä toivon, ettet Sinä ilman syytä ole levoton minun tähteni, niin kirjoitan tämän Sinun itsesi takia." Tietysti kirjeenvaihto ei mitenkään häirinyt heidän ystävyysuhdettaan. —

*****

Keväällä 1898 tuli uuden talon rakennus valmiiksi, ja toukok. 30 p:nä tapahtui Kihlmanin kodin muutto. Itse työn aikana oli perhe mielenkiinnolla seurannut sen edistystä. Ylivohto oli Oswaldilla, mutta Kihlman itsekin saattoi usein pistäytyä työmaalla, sillä olihan viimeinen vuokra-asunto, Kasarmikadun n:o 22, itäpuolella samaa korttelia, jossa uusi talo nousi. Rakennus on 4-kerroksinen ja tuli maksamaan noin 400,000 mk. Kihlman itse asettui 2:seen kerrokseen, ja oli hän silloin niin virkeä, että hän juosten, niinkuin nuorukainen ("som en yngling"), sanoi hän itse, meni rappusia ylös uuteen kotiinsa. Oswald sai myöskin heti asunnon perhetalon 3:nnessä kerroksessa, mutta Henrik ja Lorenzo muuttivat sinne vasta myöhemmin.

Kesä vietettiin Rulluddilla. Hänen terveytensä pysyi hyvänä, samalla kuin läheiset kuolemantapaukset muistuttivat hänelle elämän epävakaisuutta. Kesäk. 14 p:nä "vanha ystävä", rovasti A. O. Törnudd, joka sairaana oli tullut Helsinkiin ja tunsu kuoleman lähestyvän, kutsui hänet luokseen hyvästijätölle; 29 p:nä hän kuoli. A. A. Favorin taasen kuoli sydämenhalvaukseen 15 p:nä heinäk., ja vihdoin 16 p:nä lokak. arkkipiispa Renvall. Kunkin ystävän poismeno herätti Kihlmanissa saman ajatuksen. "Piiri supistuu supistumistaan; pian olen yksin jäljellä. Hyvä jumala! Minä kiitän Sinua, että olet antanut minun elää parannukseksi." Kun hän kuuli kerrottavan Favorinin helposta kuolemasta, hän huudahti: "Jumala suokoon, että saisin kuolla yhtä helposti."

[V. 1894 oli Kihlman tavannut Christh. Welt-lehdessä seuraavat Em. Geibelin säkeet, jotka hän kirjoitti muistikirjaansa:]

[Eng und enger wird der Kreis
Täglich deiner Lieben,
Die im Jugendmorgenroth
Dir Geleit gegeben.
Ach, wie viele nahm der Tod,
Wie viel mehr das Leben.

Neue Freundschaft schliesst sich schwer
An des Winters Grenze,
Wurzeln treibt das Herz nicht mehr,
Wie dereinst im Lenze.]

Kihlmanin päähuvi niin maalla kuin kaupungissa oli yhä lukeminen. Uskonnollisen kirjallisuuden ohella hän tänä kesänä ja syksyllä luki Carlylen laajan Fredrik II:n historian ja Kantin Erkenntnisslehre'n. Kun hän oli päättänyt jälkimmäisen teoksen (26/10), hän kirjoittaa: "Tärkeä puute tiedoissani ainakin joissakin määrin poistettu", ja alkaa sitten lukea Katzerin teosta 'Kantin merkitys protestantismille'.

Lokakuulla sai Kihlman jonkun vamman jalkaansa, joka viikkokausia esti häntä liikkumasta ulkona ja toisinaan huoneessakin. Tämä vastoinkäyminen oli sitä ikävämpi, kun se esti häntä täyttämästä lupaustaan hoitaa entistä yliopettajan virkaansa marrask. 1 p:stä lukukauden loppuun. Lehtori V. T. Rosenqvist oli näet lokak. 8 p:nä nimitetty uskonnon yliopettajaksi normaalilyseoon, mutta tahtoi viipyä Vaasassa vuoden loppuun. Toiselta puolen lehtori Lauri Ingman, joka oli hoitanut yliopettajan virkaa sen avoinna ollessa, halusi päästä vapaaksi suorittaakseen teol. kandidaattitutkinnon. Tehdäkseen kummallekin palveluksen oli Kihlman luvannut apuansa, mutta sairaana hänen oli pakko peruuttaa sanansa. — Kipeä jalka ei kuitenkaan estänyt häntä lukemasta, mutta kun se alkoi parantua, huomattiin että "oikea silmä, jolla minä luen" oli tulehtunut. [Kihlman käytti lukiessaan vain toista silmää; toisella hän taas näki paremmin etäämmällä olevat esineet. Omituista kyllä oli rouva Kihlmanilla sama säännöttömyys silmissä; lukiessaan hän usein peitti kädellään toisen silmän.] Lääkäri, toht. Nordblad, käski hänen silmää hoidettaessa lukea mahdollisimman vähän. Se oli hänestä kovaa. "Minun täytyy siis luopua tärkeästä ja tarpeellisesta huvistani ja istua omissa ajatuksissani. Mitä voinkaan tehdä? Minun täytyy mukautua välttämättömyyteen. Tapahtukoon Jumalan tahto!" Isonnuslasin avulla hän kuitenkin lueskeli Alexanderin Luther-teosta. Kuuden viikon päästä (26/11) oli Kihlman taas niin toipunut, että hän saattoi käydä ulkona ja työskennellä entiseen tapaansa. —

*****

Terveys on elämänonnen tärkeimpiä ehtoja, mutta kuitenkin se ei voinut tehdä tätä aikaa Kihlmanille onnelliseksi. On näet muistettava, että ollaan saavuttu routavuosien alkuun, josta lähtien valtiollisten olojemme synkkyys painajaisen tapaan vaivasi jokaista isänmaanystävää. Että musertavat iskut maamme itsehallintoa vastaan ja niiden aiheuttamat tapahtumat tuskallisesti koskivat Kihlmaniinkin, on itsestään selvää. Ettei hän, joka luonteenlaadultaan oli niin pessimismiin taipuva, joutunut kerrassaan epätoivoon, johtuu yksistään hänen luottamuksestaan Jumalaan, totuuden ja oikeuden lopulliseen voittoon.

Jo kutsumus ylimääräisille valtiopäiville tammikuulla 1899 asevelvollisuuslain muuttamista varten sai hänet kirjoittamaan, päiväkirjaansa (keskiv. 20/7): "Joku viikko sitten kuiskailtiin tästä, mutta torstaina kenraali Ramsay ei vielä tiennyt mitään asiasta. Mitä on nyt Suomesta tuleva? Miksi tämä kiire? Jotain tärkeää mahtaa olla toimenpiteen syynä. Jumala varjelkoon maa parkaamme ja kansaamme!" — Lokak. 10 p:nä tuli uusi kenraalikuvernööri Bobrikoff Helsinkiin. Hänen tervehdyspuheensa oli Kihlmanista "onnettomasti kyhätty". Kumminkin oli se jossakin määrin avomielinen: tavallaan saatiin tietää, mitä keisari ajatteli ja mitä Bobrikoff tarkoitti, mutta sen ohella oli siinä hämäriä lauseita yksilöistä, jotka eivät osoittaneet myötätuntoa toimenpiteitä kohtaan. Siis eivät tunteetkaan olleet vapaita! — Valtiopäivien avajaisten jälkeen (24/1 1899) Kihlman päättää: "Niin uhkaava asemamme ei ole ollut v:n 1809 jälkeen. Jumala varjelkoon isänmaatamme!" — Tammik. 26 p:nä vaivasi häntä sydämenahdistus (hjertängslan), jonka oli aiheuttanut säädyille tulleiden asevelvollisuutta koskevien asiakirjain lukeminen. "Lukeminen mieltä kuohuttava. Onko väkivalta todella voittava? Ja kansamme kehitys vuosikymmeninä ehkäistävä? Että väkivalta iäksi voitaisi, sitä en tahdo uskoa. Tahdon uskoa tulevaan kevääseen, kansamme ja maamme kevääseen. Mutta paljonko meidän sitä ennen on kärsittävä, sitä ei kukaan tiedä. Jumalan tiet ovat tutkimattomia, mutta kaikki ne ovat hyvyttä." — Sitten 16 p:nä helmik. Kihlman saa kuulla manifestista perussääntöineen, joka kumosi valtiosääntöimme. "Mikä ääretön kurjuus seuraakaan tästä kaikesta! Ja kuitenkin pois epätoivo! Meidän voi kauan käydä kovin pahoin; mutta emme ole vielä nähneet kaikkien päivien iltaa. Vielä Jumala hallitsee ja hänen tahtonsa on lopulta tapahtuva. Vääryyden olemassaolo on vain satunnaista, eikä ikuista. Siis Sinuun, Jumalani, tahdon luottaa kaikessa hädässä, surussa ja vastoinkäymisessä. *Lopulta* Sinä kuitenkin autat niitä, jotka Sinuun luottavat." — Seuraavana päivänä Kihlmanin oli Ateneumin kansalaiskokouksessa. Hän oli ainoa, joka lausui epäilevänsä, oliko oikein, että kokous tahtoi ruveta senaattoreja neuvomaan, ja poistui allekirjoittamatta resolutsionia, jossa vaadittiin, että senaatti ei julkaisisi manifestia, ja joka lähettilästen kautta toimitettiin senaattoreille.

Lauantaina 18:na ratkaistiin, niinkuin tietty, asia niin, että senaatin enemmistö päätti, että manifesti oli julaistava, samalla kuin keisarille lähetettiin esitys, missä huomautettiin, ettei se ollut syntynyt Suomen perustuslakien säätämässä järjestyksessä, ja anottiin, että hän armossa selittäisi, että tämä lainsäädäntötoimi ei tarkoittanut kansamme perustuslaillisen oikeuden supistamista. Vähemmistö, joka muuten oli yhtä mieltä, katsoi puolestaan, että julkaiseminen oli lykättävä, kunnes vastaus alamaiseen esitykseen oli saapunut. [Senaatin pöytäkirjan mukaan.] Meidän ei tarvitse lähemmin kertoa, minkä myrskyn päätös aiheutti senaatin enemmistöä vastaan, sillä onhan tässä vain kysymys Kihlmanin kannasta, ja se selvenee täydellisesti eräästä kirjeestä Lorenzolle (Vaasaan) 21 p:ltä helmik. — Kirjoittaja alkaa huomauttamalla manifestin tuhoisasta merkityksestä, ja että tästä lähtien kaikki on mahdollista, kun lain turva on poissa. "Niin on asianlaita eikä se salaamalla parane. Mutta mikä on tehtävämme? — Joka tilanteessa on ihmisellä tehtävä, jonka hän on velvollinen kykynsä mukaan suorittamaan. Mikä on nykyhetken tehtävä?"

Mitä senaatin tekoon tulee, hän ei voinut sitä moittia eikä hyväksyä, koska hän ei tuntenut päätökseen vaikuttavia asianhaaroja. Varmaa oli, että senaattorit tunsivat vastuunalaisuutensa. Jos ainoastaan juriidisesti oikea olisi ollut kyseessä, olisi kai oltu yksimielisiä. Mutta kysymys oli myöskin valtiollista laatua, ja silloin saattoivat mielipiteet käydä hajalle. Enemmistön päätöksen seuraukset tulevat näkyviin, mutta mitä olisi seurannut, jos vähemmistö olisi voittanut, sitä ei tiedetä. Itsekkäitä vaikuttimia ei ole oikeutta olettaa. "Siis olen langettamatta tuomiota, sitä enemmän, koska minun ei tarvitse sitä tehdä. Velvollisuuteni on toisaalla". — Yhtä vähän piti Kihlman velvollisuutenaan sekaantua säätyjen tehtäviin, koska hän ei enää ollut valtiopäivämies. —

"Mutta suuren kysymyksen: mikä on tehtävä? olen kohdistanut itseeni Suomen kansalaisena. Pidän näet kiinni siitä, että joka miehellä ja naisella maassamme nyt on tehtävänsä ja että kullekin on ylen tärkeää selvittää se itselleen. Toinen toistaan seuraavan iskun vaikutus on ollut musertava. Olen väännellyt itseäni kuin mato. Olen tuskitellut niin, että sydän on tuntunut olevan pakahtumaisillaan. Luonnollinen tunne suuntautuu täydelliseen epätoivoon. Ihan itsestään on solumassa tähän kuiluun. Mutta onko se tehtäväni? Ei, sanon minä, ei se voi olla tehtäväni. Mikä se sitten on? Sen täytyy suuntautua kokonaan vastakkaiselle taholle s.o. pois päin epätoivosta. Niin, velvollisuuteni on varmaan olla noudattamatta luonnollista taipumustani, joka aina uudestaan tunkee esiin, ja päinvastoin koettaa kohottaa raivoavien aaltojen yli, yhä uudestaan miehuullisesti taistella alakuloisuutta vastaan. Niin, Lorenzo, tämä on mielestäni minun ja Sinun ensimmäinen ja lähin tehtävämme: olla vajoamatta epätoivoon. Niin on tehtävä ainoastaan kielteisesti julkilausuttu. Mutta jo kielteisessäkin muodossa on tehtävä ylen merkityksellinen. Tämä kielteinen tehtävä on näet varsinaisen tehtävän välttämätön ehto. Ja mikä se on? Tehdä työtä, tehdä työtä siinä asemassa missä olen, ikäänkuin ei kaikki olisi menetetty, ikäänkuin olisi jotain pelastettavissa, säilytettävissä tulevia, parempia aikoja varten. Parempiä aikoja? Onko meillä oikeutta toivoa semmoisia? No niin, huonommiksi eivät ne helpostikaan tule. Mutta jos tehtävämme, velvollisuutemme on olla heittäytymättä epätoivoon ja tehdä työtä, niin sisältyy jo siihen oikeus toivoa. Ei mikään uskollinen työ mene hukkaan, ei, sillä on ikuinen arvo, koska se on Jumalan antama tehtävämme. Ah, mikä onni että on työtä, että on asema, missä voi tehdä työtä. Työ on keino,

millä ehkäisen raskasmielisyyttä, alakuloisuutta ja turhaa mietiskelyä. Minulla ei saa olla aikaa murehtiakseni huomispäivää. Päivä on lyhyt: tehtävä pakottava, yö tulee, jolloin ei kukaan voi tehdä työtä. Kas siinä, Enzoni, minun ohjelmani: välttää epätoivoa ja tee työtä toivossa. Ja pitäessäni kiinni tästä ohjelmasta, tunnen voimaa, jotain siitä voimasta, jota ihminen saa kokea, kun hän tietää tahdossa ja toiminnassa olevansa sopusoinnussa luojansa kanssa". [Tunnuslausetta: "Arbeiten und nicht verzweifeln" kuuluu Kihlman näinä aikoina usein toistaneen. Se oli hänelle tuttu 1880-luvun alkuvuosilta, jolloin taloudellinen häviö uhkasi.]

"Jos nyt tämä on tehtävämme taikka, toisin sanoakseni, jos tämä on Jumalan tahto, joka meidän tulee huomioon ottaa ja sitä totella, niin johtuu siitä, että kaikki muu puuhaaminen on hylättävä. Kaikenlaiset mielenosoitukset sanoissa ja toimissa ovat hyödyttömiä, mutta voivat aiheuttaa suurta vahinkoa, tuottaa uusia kurituksia. Tosi rohkeus ei kerskaile, ei ilmaannu ulkonaisissa muhkeissa eleissä. Sellaisesta pysyn erilläni. Uudemman ajan etevimpiä miehiä oli Oranian Wilhelm I, joka muutamain alankomaalaisten maakuntain johtajana ryhtyi taisteluun aikansa mahtavinta valtaa, Filip II:n Espanjaa vastaan. Häntä sanottiin Wilhelm Vaitiolijaksi. Olen maininnut hänet esimerkkinä osoittaakseni, ettei vaitiolo todista rohkeuden puutetta. Me emme voi emmekä tahdo taistella maallisilla aseilla, mutta silti täytyy meidän taistella, jos tahdomme välttää perikatoa, taistella sillä rohkeudella, jota tahtoisin pitää laatuaan korkeimpana rohkeutena: tarkoitan kärsivällisyyttä, rohkeutta kestää päivä päivältä, vuosi vuodelta, ken tietääkään kuinka kauan. Ylläpitää semmoista rohkeutta, ei hetken rohkeutta niinkuin tappeluun hurjassa huumauksessa, ei ole helppoa, vaan varmaan mitä vaikeinta. Mistä löydämme voimaa siihen?"

"Sitä voidaan etsiä historiasta, sekä Suomen kansan että yleisestä historiasta. Mitä vaikeita kohtaloita onkaan Suomen kansa kokenut häviämättä esim. Isonvihan aikana ja kohtalokkaana vuotena 1868! Autioksi hävitettiin maa kumpanakin ajanjaksona, mutta se toipui kuitenkin. (Tällä kertaa) ei maatamme vielä ole hävitetty, vaikka niinkin voi käydä, jos työn mahdollisuutta suuresti vaikeutetaan. (Edelleen) on kristinuskon taistelu erittäin opettavainen. Muutamat köyhät juutalaiset, ristiinnaulitun opettajan opetuslapsia, ryhtyvät taisteluun koko maailmaa, mahtavaa Rooman valtakuntaa vastaan, eikä heillä ole muita aseita kuin totuuden. Kolme pitkää vuosisataa nämä kristityt taistelevat ylivoimaa vastaan, he kokevat kauheita kärsimyksiä, mutta he kestävät, ja kuka voittaa? Roomalaisen keisarivallan täytyy lopulta tunnustaa, että sen yritykset kukistaa kristinusko ovat osoittautuneet turhiksi. Väkevän on pakko vihdoin antautua heikolle. Ihmeellistä! — Edelleen: halpa saksalainen munkki uskaltaa yksin ilman inhimillistä tukea astua kaikkivaltiasta katolilaisesta kirkkosta vastaan. Mikä epätasainen taistelu! Ja kuinka suuret ovatkaan vaarat ja kärsimykset. Usein näyttää aivan epätoivoiselta, esim. 1521 Wormsissa, 1530 Augsburgissa, 1547 Mühlbergin tappeluun jälkeen. Mutta aina, kun hätä on ylinnä, tulee apu toisella tai toisella tavalla. Mahtava katolilainen kirkko ei voi estää evankelista kirkkoa syntymästä eikä kieltää siltä elämisen oikeutta. Sellaiset historian opetukset ansaitsevat tulla huomioon otetuiksi, sillä ne antavat tukea epätoivoa vastaan. Mutta on toinenkin tuki, jopa kaikkein voimallisinkin, mutta se on olemassa vain niillä, jotka uskovat elävään Jumalaan, joka johtaa kansojen kohtaloita. Hänessä ei ole mitään pahaa, hän ei voi tahtoa muuta kuin oikeaa. Hän on vanhurskas, ja koska hän on vanhurskas, on koko luomakunta rakennettu oikeuden perustukselle. Ainoastaan oikealla on oikeus olla olemassa ja olla olemassa iäisesti. Ihmiselle suodun vapauden johdosta voi vääryys päästä valtaan, mutta ainoastaan joksikin ajaksi. Iäiseen olemassaoloon sillä ei ole oikeutta. Ei, sen täytyy kadota siitä maailmasta, jonka luoja on vanhurskas Jumala. Siis ei ole epäiltävissä, että oikeus lopulta voittaa. Mutta lopullinen voitto on lopulla. Emmekä me ole lopulla, vaan tapausten keskellä. Meidän täytyy nyt tehdä niitä meidän tulee, ja meillä on oikeus uskoa, että Jumala ei ylenanna meitä, kun me niin teemme. Mutta jos Jumala on puolellamme, kuka on se mahtaja, joka voi seisoa Jumalaa vastaan? Mutta Jumalan tiet ovat tutkimattomia. Miten paljon pahaa tapahtuukaan maan päällä Jumalan salliessa! Emmekä me voi tietää, kuinka kauas Jumala katsoo hyväksi viedä meidät kärsimyksen sulatusuuniin ja kuinka kauan hän tahtoo pitää meidät siinä. Mutta me saamme ja meidän tulee uskoa, että vihollisten valta ei ulotu Jumalan määräämää rajaa edemmä, s.o. meidän tulee uskoa, että kärsimyksemme, jopa pahimmatkin, tulevat Jumalalta, mutta ei häviöksemme. Mieleeni tulee tässä kertomus Pilatuksen puhelusta Jeesuksen kanssa. Joh. Ev. 19: 9 ss. Pilatus sanoi Jeesukselle: 'Mistä sinä olet?' Mutta Jeesus ei vastannut hänelle. Silloin Pilatus sanoi hänelle: 'Minulleko et puhu? Etkö tiedä, että minulla on valta sinut päästää, ja minulla on valta sinut ristiinnaulita?' Jeesus vastasi: 'Sinulla ei olisi mitään valtaa minuun, ellei sitä olisi annettu sinulle ylhäältä.' Niin uskoi Jeesus tulevaan kärsimykseensä nähden: annettu ylhäältä. Minä ajattelen, että meidän tulee noudattaa tätä esimerkkiä ja siis uskoa: 'annettu ylhäältä'. Mutta niinkuin ei tämä aika estänyt Jeesusta yhä uskomasta Jumalaan isänään, niin älköön tämä uskomme: 'annettu ylhäältä' estäkö meitä yhä uskomasta, että Jumala on isämme, joka aina tahtoo meille hyvää, ja rukoilemasta häntä: pelasta meitä pahasta. Siten tulee kärsimys kouluksi, joka harjoittaa meidät todellisesti luottamaan Jumalaan, mikä luottamus on kristinuskon ydin. Jos meidän nyt kävisi ulkonaisesti miten pahoin tahansa, mutta me olemme säilyttäneet uskomme Jumalaan, niin olemme säilyttäneet sen, mikä on tärkeintä. Uskon kanssa olemme säilyttäneet Jumalan valtakunnan. Luther opetti meitä laulamaan: 'Nehmen sie den Leib, Gut, Ehr, Kind und Welt, lass fahren dahin, sie haben kein Gewinn, das Reich muss uns doch bleiben.' Laulu, joka totta

tosiaan ei ole helposti opittu." —

Kuinka merkityksellinen tämä kirje, joka on merkitty: "Vanha ystäväsi Alfred", liekään ollut pojalle, varmaa on, että se välittömänä mielenpurkauksena oli tärkeä itse kirjoittajalle, isälle. Se helpotti hänen sydäntään. "Olen sen kautta joissakin määrin palauttanut rauhani", kirjoittaa Kihlman vähän myöhemmin (28/2), "olen saavuttanut aseman (en position), jolta en ota hyväksyäkseni kaikenlaisia ehdotuksia ryhtyä silmäänpistäviin toimiin. — Ei ulospäin, vaan sisäänpäin! Siinä tunnussanani. Suuriarvoinen on minusta Senecan lause: Non est vir fortis, cui anima non crescit in ipsa rerum difficultate, s.o. ei ole urhoollinen mies, jonka rohkeus ei kasva samassa suhteessa kuin vaikeudet. Siis rohkeutta, enemmän rohkeutta, se on oikea virtus nykyaikana, ja rohkeus näyttäytyy työssä joka paikalla. — Lue Room. 12: 12 ss. Siinä on paljon kallisarvoisia ohjeita." —

Kuri nyt tunnemme Kihlmanin "aseman", ei ole vaikea ymmärtää, että hän arvosteli ajan tapauksia ja suhtautui niihin niinkuin hän teki. Kun esim. kerrottiin, että Yrjö-Koskiselle, joka muka oli syypää senaatin enemmistön menettelyyn, oli pidetty kissannaukujaiset, kirjoittaa Kihlman (Lorenzolle 23/2): "Ihmiset arvelevat, että heidän tulee tehdä jotain ja se on luonnollista, mutta kun he eivät ymmärrä, mitä heidän todella tulisi tehdä, niin he keksivät poikamaisuuksia. Ja onhan niin tavallista, että askaroidaan sen kanssa, mitä muiden tulisi tai olisi tullut tehdä, sen sijaan että vakavasti tutkittaisiin kysymystä, mitä itsensä tulee tehdä." — Yhtä vähän Kihlman hyväksyi joukkoanomusta satoine tuhansine allekirjoituksilleen. "Ei, ei meidän pidä toivoakaan, että me niin pian pääsemme kärsimyksen uunista. Nyt olemme vasta *alkaneet* maistaa katkeraa maljaa." Samoin hänestä joukkolähetystön toimittaminen Pietariin oli turha yritys, jota hän arvosteli ankarin sanoin. Että hän itse oli allekirjoittamatta anomusta ja kehoitti omaisiaankin kieltäytymään siitä, on näin ollen selvää. Hänestä vetivät tällaiset ulkonaiset puuhut huomion pois kaikkein tärkeimmästä, nimittäin tosimitiehuullisen rohkeuden ja kärsivällisyyden ylläpitämisestä.

Ennenmainittu sydämenahdistus ja -tuska vaivasi Kihlmania usein näihin aikoihin, mutta itse hän huomauttaa, ettei se ollut yksistään sielullista, vaan ruumiillistakin alkuperää. Niin hän päätti havaitessaan, että raitis ilma ja käveleminen tuotti hänelle helpotusta. Joka päivä hän sen vuoksi käveli Etelä-Esplanaadin jalkakäytävällä ("Finnspången"), missä hän tapasi vanhoja ystäviään ja kuuli päivän tuoreimmat uutiset, mutta joskus hän varta vasten teki pitempiäkin kävelyjä.

Keväämmällä Kihlman nähtävästi terveydeltään vahvistui. Hän suorittaa Suomen pankin tarkastuksen ja kaikki muut tehtävänsä eri liikeyritysten hallinnon jäsenenä kertaakaan valittamatta väsymystä. Sen ohella hän lukee ahkerasti niinkuin ennenkin, kumminkin mennen nyt levolle k:lo 11-12, jotavastoin hän ennen aina valvoi aamupuoleen yötä. Että hän, pysyen asemassaan, myöskin valtiolliseen kurjuuteen nähden joissakin määrin tyyntyi, voinee ehkä päättää eräästä vastauksesta, jonka tämän kirjoittaja sai, kun hän muutaman juurikaan Pietarista tulleen jobinpostin johdosta kysyi, mitä hän siitä arveli. Kihlman näet vastasi tyyneydellä, joka vaikutti rauhoittavasti kuulijaankin: "Minulla ei ole tapana surra onnettomuutta, ennenkuin se on tapahtunut." —

Harvinaisuutena on tältä ajalta mainittava Kihlmanin kirjoittama ja julkaisema "Lausunto Arndtin Totisesta kristillisyydestä". [Ett omdöme om Arndts Sanna kristendom. Teol. Tidskrift 1899.] Häneltä oli pyydetty arvostelu tästä uskonnollisissa piireissä kuuluisasta teoksesta ja, erittäinkin, oliko se sopiva hankittavaksi kansankirjastoihin. Sen johdosta Kihlman uudestaan luki kirjan, ja tutustui myöskin siihen, mitä muut (erittäinkin A. Ritschl Pietismin historiassaan) olivat siitä sanoneet. Kirjoituksessaan hän sitten osoitti, että teos paljon hyvän ja pätevän ohella sisältää hylättävääkin, jonka vuoksi sitä on kritiikillä luettava. Loppupäätelmä kuuluu näin: "Kristinuskon totuus pysyy tosin kaikkina aikoina muuttumattomasti samana, mutta koska se maailma, jossa tämä uskonto tahtoo ja jossa sen tulee harjoittaa uudistavaa (ombildande) vaikutustaan, on alituisten muutosten alainen, niin täytyy kristinuskonkin erityisesti määrätä kantansa näihin muutoksiin nähden ja sen johdosta eri aikoina esiintyä muodollisessa suhteessa mukautettuna (i en i formelt afseende modifierad gestalt). Askeettisenkin kirjallisuuden tulee sen vuoksi, ollakseen todella rakentava, olla ajanmukainen s.o. senlaatuinen, että siinä huomioonotetaan ajan kysymyksiä ja kristinuskon suhde niihin. Semmoinen oli Joh. Arndtin Totinen kristillisyyden 1600-luvun alussa, se oli tai tahtoi ainakin olla ajanmukainen ja uudenaikainen. Mutta juuri sentähden ei se enää ole ajanmukainen 19:nneen vuosisadan lopulla."

* * * * *

Kuinka hyvissä voimissa Kihlman, joka tänä keväänä oli täyttänyt 74 vuotta, todellisesti oli, näkyi siitä, että hän nyt vuosisadan viimeisenä vuotena tuli tehneeksi kauan uneksimansa kolmannen Saksanmatkan. Sinne eivät häntä houkutelleet ainoastaan vanhat muistot, vaan myöskin toivo saada persoonallisesti tutustua useihin teologeihin, joita hän elämänsä loppupuolella oli heidän teoksistaan oppinut kunnioittamaan ja rakastamaan. Kumminkaan ei hänen vaimonsa olisi päästänyt häntä matkalle, jollei hän kahdessa nuorena teologissa ja ystävässä, Lauri Ingmanissa ja Erkki Kailassa, olisi saanut uskollisia matkatovereita, jotka lupasivat parhaimman mukaan avustaa häntä käytännöllisissä

puuhissa eikä koskaan antaa hänen matkustaa yksin.

Lauantaina kesäk. 3:ntena matkustajat lähtivät Storfursten laivalla ja saapuivat tiistaina onnellisesti Lyypekkiin. Sieltä jatkettiin matkaa Hampurin, Hannoverin, Frankfurt a. M:in ja Stuttgartin kautta Tübingeniin, mihin tultiin torstai-iltana. Jos matkustaminen hyvässä seurassa ainakin on hupaista, tuli se tällä kertaa erittäin viehättäväksi Kihlmanin vaikutuksesta. Alati hyvällä tuulella hän näet huvitti matkatovereitaan juttelemalla heille pitkän elämänsä vaiheista, muinoisista ulkomaanmatkoistaan ja tuntemistaan merkkimiehistä. Ja tätä seurustelua kesti sitten yhä edelleen, vaikka matkan tarkoitus olikin vakavampaa laatua. Vietettyään yönsä yhteisessä asunnossa (Gasthof zum Lamm) torin varrella, menivät näet. suomalaiset teologimme heti perjantai-aamuna yliopistoon ja sieltä Evankeeliseen Laitokseen (Stift), missä teologian professorit luennoivat. Siellä he asettuivat luentosalin ovelle, ja siinä järjestyksessä, missä professorit tulivat tunneilleen, he esittelivät itsensä pyytäen lupaa kuunnella heidän luentojaan kolmen viikon aikana, jonka aikoivat viipyä kaupungissa. Lupa myönnettiin mitä ystävällisimmällä tavalla, ja siitä hetkestä istuivat matkustajamme hartaina ylioppilaina professorien Schlatterin, Gottschickin, Häringin ja Heglerin luennoilla. "Jotenkin outo ilmiö mahdan minä olla", kirjoittaa Kihlman (10/6) vaimolleen, "kun minä, vanha mies, istun nuorukaisten keskellä ja teen muistiinpanoja tunti tunnin jälkeen aivan kuin aikomukseni olisi valmistautua tutkintoon."

Tübingen oli paljon muuttunut 1856:n jälkeen. "Ei enää joka aamu kadulla teurastettu vasikoita eikä myöskään näkynyt tunkioita avonaisilla paikoilla." Mutta rakennustapa oli sama kuin ennen: kaikki näytti rähjäiseltä, ja Gasthof zum Lamm'in alakerros oli tallina. Turhaan Kihlman kyseli entisiä tuttaviaan ja ystäviään. Nykyiset professorit edustivat jo toista sukupolvea J. T. Beckin jälkeen. Kumminkin eli tämä hyvässä muistossa ja hänestä puhuttiin kunnioituksella, vaikkei hänen kaikkia mielipiteitään enää hyväksytty. Hän vastusti oikeauskoisia ja pietistejä, ja siinä olivat nykyiset professorit samalla kannalla, mutta mitä positiviseen puoleen tulee, käytiin nyt toiseen suuntaan. Enemmän kuin muihin ylempänä mainituista kiintyi Kihlman Häringiin. "Olin jo ennestään hänen teoksistaan oppinut häntä tuntemaan ja syvästi rakastamaan. Eikä hän ole pettänyt toiveitani. Hän on erittäin rakastettava, myötätuntoa herättävä mies ja persoonallisesti hurskas kristitty." Häring oli Stuttgartissa syntynyt ja hänen isänsä oli kauppias, jolta Kihlman kerran, kun rahalähetys Suomesta oli viipynyt liian kauan, oli lainannut rahaa. Muutoin hänkin oli Beckin oppilaita, vaikka paljoa myöhemmältä ajalta kuin Kihlman. Että Häring samoin kuin muutkin nuoret professorit persoonallisessa seurustelussa suurella myötätunnolla kohtelivat iäkästä suomalaista teologia, joka jutteli heille menneistä ajoista ja hartaasti seurasi heidän luentojaan, on itsestään ymmärrettävää. — Kuinka hyvin Kihlman täällä viihtyi, todistaa seuraava ote Oswaldille lähetetystä kirjeestä (18/6): "Viime perjantaina. 16:ntena k:lo 8 illalla olimme kutsutut prof. Gottschickin luokse ja vietimme hänen perheessään hyvin hupaisen illan. Hänellä on erittäin rakastettava vaimo ja täyskasvuisia miellyttäviä lapsia. Minä kuuntelen joka päivä prof. Häringiä dogmatiikassa, Gottschickiä krist. etiikassa sekä nuorta prof. Hegleriä kirkkohistoriassa. Heidän kuunteleminen tuottaa minulle mitä suurinta tyydytystä, sillä he vahvistavat minua siinä käsityksessä kristinuskosta, johon vähitellen viime vuosina olen tullut ja joka tekee järjellisen maailmankatsomuksen mahdolliseksi. Ja mikä voi olla tärkeämpää meille ihmisille, jotka elämme tässä maailmassa, kuin että meillä on oikea maailmankatsomus, että tiedämme miksi eletään maailmassa ja tiedämme sen varmuudella. Tämä tieto edellyttää luonnollisesti varman tiedon Hänestä, joka on luonut, ylläpitää ja hallitsee maailmaa. Ja semmoinen varma tieto ei ole enää mikään salaisuus, sittenkun Jumala on ilmaantunut Jeesuksessa, niin että se, joka näkee hänet, näkee Jumalan. Semmoinen kuin Jeesus oli, semmoinen on Jumala. — Tänään olemme olleet kirkossa (Stiftskyrkan), jossa herttainen prof. Häring saarnasi Mth. 15: 1-14:stä. Taistelu puhtaasta sydäimestä, kaikki riippuu sydämen laadusta, sydäimestä, ihmisen sisimmästä, hänen itsestään (Kampen om ett rent hjerta, på hjertats beskaffenhet, hjertat, menniskans innersta, hennes sjelf, kommer allt an.)" — Kumminkin kertovat matkatoverit, että Kihlman eräänä päivänä oli palannut hyvin alakuloisena Gottschickin luennolta; professori oli näet kieltänyt Johanneksen evankeliumin historiallisen arvon (jota Ritschl ei ollut tehnyt).

Kesäk. 26 p:nä tulivat matkustajamme Nürnbergin ja Erlangenin kautta Halleen, viipyäkseen sielläkin jonkun aikaa. Täällä he saivat asunnon yksityisessä talossa ja esittelivät itsensä professorien Köhlerin, Reischlen ja Loofsin luona, joiden luentoja halusivat kuunnella. Kihlman kävikin luennoilla joka päivä k:lo 8:sta 1:een, toisin sanoen hän kuunteli professoreja viisi tuntia peräkkäin — voimannäyte, johon nuoremmat matkatoverit eivät pystyneet. Mitä persoonallisiin suhteisiin tulee, mieltyi Kihlman täällä enimmäin s.o. täydestä sydäimestään Reischleen, samoin kuin hän Tübingenissä oli enimmäin pitänyt Häringistä. Eräänä iltapäivänä käytiin Leipzigissä, mutta Marburg, Jena ja Düsseldorf jäivät eri syistä käymättä, vaikka nämäkin kaupungit olivat Kihlmanin ohjelmassa. Marburgissa hän oli halunnut tutustua Christliche Weltin toimittajaan toht. Radeen, Jenassa "ainakin prof. Euckeniin, jonka teoksia olen ahkerasti tutkinut saavuttaakseni filosoofiseltakin kannalta pätevän maailmankatsomuksen", ja Düsseldorfissa hän olisi tahtonut tavata ystävänsä von Rohdenin. Saatuaan Hallessakin kokea "mitä sydämellisintä kohtelua" Kihlman tovereineen heinäk. 11 p:nä matkusti Berliiniin, jota varten heillä oli vain 3 päivää käytettävänä, sillä Stettinistä oli heidän jo 15 p:nä Wellamo-laivalla palattava Suomeen.

Berlinissäkin Kihlman kuunteli luentoja — professorien Kaftanin, Ad. Harnackin, Seebergin, B. Weissin, Pflleidererin ja Paulsenin — sen verran kuin aika myönsi. Valitettavasti sattui täällä kuitenkin sellainen onnettomuus, että hän astuessaan raitiovaunuun pahanlaisesti satutti jalkansa. Hänen oli senjälkeen vaikea liikkua, eikä parantumisesta voinut olla puhuttakaan ennenkuin kotona. Luonnollisesti ei tämä vastoinkäyminen voinut tyhjäksi tehdä niitä yleensä kaikin puolin hyviä vaikutelmia, jotka Kihlman oli matkallaan saanut. Kuinka tyytyväinen hän oli sen menoon, näkee m.m. siitä, että hän Hallesta kirjoitti: "Varsin merkillisenä asiana voin ilmoittaa, etten koko tällä pitkällä matkalla ole kadottanut mitään; ansio siitä tulee suurimmaksi osaksi Ingmanille, joka on huolehtinut minusta ikäänkuin minä olisin hänen isänsä." Ingman seurasi Kihlmania myöskin laivamatkalla kotiin, jota vastoin Kaila jäi Berliniin. [Teol. Tidskrift 1900: Erkki Kaila, Muutamia tietoja ja havaintoja Saksan teologisesta maailmasta, sisältää muistelmia tekstissä kuvatulta matkalta.]

* * * * *

Haava, jonka Kihlman Berlinissä oli saanut jalkaansa, parani hitaasti. Vasta elokuun keskivaiheilla hän jälleen saattoi vaivatta kävellä ulkona, ja siitä hän tietysti oli hyvin tyytyväinen. Kumminkin on sanottava, että hänen terveytensä syyskaudella 1899 ja siitä eteenpäin silminnähävästi heikentyi, toisin sanoen: niin joustavaksi ruumiin ja hengen voimiltaan, kuin hän oli ollut Saksan-matkallaan ja sitä ennen, hän ei enää tullut. Oliko siihen syynä liikarastitus matkalla, vai johtuiko voimien väsähtyminen yksistään vuosien painosta, jääköön ratkaisematta. Tosiasia on, että tästä ajasta on luettava se pitkällinen riutumiskausi, joksi Kihlmanin viimeiset vuodet muodostuivat. Varsinkin ilmeni vanhuus muistin heikkenemisessä. "Sattuu", kirjoittaa Kihlman itse tammikuulla 1900 von Rohdenille, "etten muista tavallisimpia nimiä tai sanoja, ja mitä luen täytyy minun ahkerasti kerrata saadakseni sen omakseni."

Vastaiseksi eli Kihlman kumminkin entiseen tapaansa. Joulukuulla 1899 hän kyllä erosi Teollisuuskoulun johtokunnasta, jossa hän oppilaitoksen perustamisesta saakka (1885) oli ollut sekä puheenjohtajana että sihteerinä, kieltäytyen kunnian, kun teollisuushallituksen päällikkö ilmoitti aikovansa toimittaa hänelle ritarikunnan merkin hänen ansioistaan; mutta muista tehtävistään hän ei vielä luopunut. Lukemistaan hän niinkään jatkoi, erityisellä mielenkiinnolla tutustuen niiden saksalaisten teologioiden kirjoituksiin, jotka hän oli oppinut mieskohtaisesti tuntemaan. Eikä hänen osanottonsa ajan tapauksiin ja yleisen elämän ilmauksiin ollut huomattavasti vähempi, vaikka hän ei enää jaksanut julkisesti esiintyä (viimeisen kerran oli se tapahtunut ylempänä mainitussa Ateneumin kansalaiskokouksessa). Hän oli saapuvilla Pellervo-seuran perustavassa kokouksessa 2 p:nä lokak. ja tunnustaa, että ne aatteet, joita uusi seura edustaa, suuresti kiinnittävät hänen mieltään. Samoin hän joulukuulla ottaa osaa suomalaisen puolueen kokoukseen Fennia-hotellissa. Kun merkkimiehiä ja ystäviä kuolee, hän tapansa mukaan julkilausuu heistä mielensä ja tunteensa. Palattuaan Jaakko Forsmanin haudalta 30/9 hän huomauttaa, että toisen puolueenkin mies (R. A. Wrede) oli puheessaan antanut täyden tunnustuksen vainajan ansioille. Lokakuun lopulla hän kirurgisessa sairaalassa tapaa vanhan koulutoverinsa ja ystävänsä Titus Reuterin kuolinvuoteella. Sairas oli täysissä hengenvoimissa ja moitti "ylellistä kristinuskoa, joka ei myönnä tilaa luonnollisesti oikeutetulle: nihil humanum mihi est alienum". Kun sitten vainajan ruumista suuressa saatossa vietiin rautatieasemalle (Turussa haudattavaksi), Kihlman valittaa, ettei huomattavassa asemassa ollut henkilö voi tulla haudatuksi ilman prameaa juhlallisuutta. Vihdoin saatuaan tiedon, että J. Z. Cleve oli kuollut 79-vuotiaana (samassa iässä, jonka Kihlman itse oli saavuttava) hän kiittää hänen lahjakkaisuuttaan, sivistystään ja puhdassydämyyttään. "En voi ajatella häntä, tuntematta olevani suuressa, kiitollisuudenvelassa hänelle. Tunsin itseni aina niin pieneksi verrattuna tähän suureen mieheen." — Osaksi samoja sanoja Kihlman käyttää J. V. Snellmanista, jonka elämäkerran hän — kiitollisena tekijälle, Th. Reinille — luki kaksikin kertaa. Hän tuntee itsensä pieneksi ajatellen sitä verratonta hyvää, mitä Snellman oli isänmaalle tehnyt, ja sydämestään on hän siitä kiitollinen, mutta huudahtaessaan: mikä suuri mies! hän huomauttaa, että vainaja ei kuitenkaan ollut kristitty tavallisessa merkityksessä.

Vaikka Kihlman enemmän kuin moni hänen ikäisensä eli aikansa mukana, askaroitsivat hänen ajatuksensa paljon entisyydessäkin ja alkupuolella vuotta 1900 tuli hän aivan erikoisesta syystä syventyneeksi nuoruusaikansa muistoihin. Helmik. 12 p:nä toi näet Oswald isälleen Mikael von Esseniltä saamansa kääryn, joka sisälsi tämän kirjeet Essenille, Ingmanille ja Favorinille ulkomaanmatkalta 1851-52. [Tämä tieto oikaisee olettamuksen (ks. I.), että Kihlman olisi vaihtanut kirjeitä ystäviensä kanssa.] Eikä mikään ole luonnollisempaa kuin että Kihlman rupesi lukemaan kirjeitä, joissa aikoja sitten voitettu kehityskausi ilmielävänä palasi hänen eteensä, ja joka kerta kun hän niitä luki, hän pani jotain muistiin: (12/2) "Ylen omituista nähdä itsensä semmoisena kuin ajatteli ja suunnitteli (elämäänsä) lähes puoli vuosisataa sitten. Sancta simplicitas." — (16/2) "Jatkanut kirjeitteni lukemista. Kirjeet eivät niinkään mitättömiä. Tekijä on kriittinen, mutta pidättäytyväinen arvosteluissaan." — (18/2) "Kirjeiden lukeminen mielenkiintoista. Opin yhä paremmin tuntemaan itseäni." Luettuaan ystävilleen lähettämänsä kirjeet ryhtyi hän kirjeisiin, jotka oli vanhemmilleen kirjoittanut ja myöskin kirjeenvaihtoonsa Angelika Fabritiuksen kanssa kihlusaikana. (2/3) "Kuinka

paljon lapsellista ymmärtämättömyyttä ja tietämättömyyttä! Mutta olimmehan me molemmat niiden olosuhteiden lapsia, joissa elimme." — (3/3) "Mieltä kuohuttavaa nähdä, kuinka paljon tuskaa (själsnöd) valmistettiin semmoisille lapsisieluille kuin Angelika järjettömän kristinuskon kautta. Minä en ollut toisia parempi, ainoastaan joskus joku järjen alku (ansats till förnuft). Surullista lukemista, jonka tähden mieleni on masentunut. Iltapuolella olen (sentään) rohkaissut mieltäni."

[Kihlman on itse eri vihkoseen kirjoittanut kaksi näistä kirjeistä, koska ne hänestä ovat kuvaavia suomalaiselle herännäisyydelle ennen v. 1851. Angelika kirjoittaa 15/9 1845: "Olen viihtynyt aika hyvin täällä Pihlajavedellä ja minulla olisi ollut sangen hupaista, jollei omatuntoni olisi ollut niin levoton. Tiedätkös, että minun laitani toisinaan on ollut melko huono, varsinkaan viime viikolla ei minulla ollut ollenkaan rauhaa, vaan minä itkin kaikki päivät. Minusta tuntui, että olisi melkein mahdotonta, että voisin tulla pelastetuksi kauhean turmelukseni tähden, ei niin ettei Jumala tahtoisi auttaa minua, vaan juuri senvuoksi, etten tahdo antaa Jumalan auttaa minua ja etten tahdo jättää itseäni hänen käsiinsä. Jumala salli minun nähdä oman sydämeni sen kauheassa muodossa, miten kaukana olen ollut sisäisestä yhteydestä Kristuksen kanssa ja miten täynnä maailman rakkautta, ylpeyttä ja lihallisia haluja ja lukematonta muuta pahaa. Voi, kuinka on raskasta nähdä itsensä niin pahana, ja kuinka kauhealta mahtaakaan näyttää Jumalan vanhurskaissa silmissä, kun on ilman Kristuksen vanhurskauden vaatetta, ja sitä olen vielä vailla. On ollut niin ihmeellistä, etten ollenkaan ole voinut pitää kiinni Jumalan armolupauksista, enkä luottaa niihin, sentähden olen ollut niin kovassa hädässä. Mielelläni tahtoisin uskoa, että Kristus ei työnnä ulos sitä, joka tulee hänen luokseen, ja onhan se minulle tunnettua tiedon kautta, mutta ottaa se omakseni, sitä en ole tähän saakka paljon voinut, mutta mitä on minun tekeminen? Jollei Jumala armahda minua, olen minä kadotettu. Täällä täytyy minun nyt virua ja valittaa hätääni Herralle. Jos vain voisin ahkerasti koputtaa Jumalan sydämelle, kyllä kai hän silloin armahtaisi minua. Jumala ei sentähden anna minulle rauhaa, ennenkuin löydän Herran Jeesuksen."]

[Kihlman sen johdosta kirjoittaa:]

["Niin kirjoittaa Angelika, joka silloin oli noin 17-vuotias ja oli kasvanut Puhoksessa lapsellisessa viattomuudessa."]

["Minun kirjeissäni Angelikalle ei ole mitään lausuttuna hänen epätoivoa lähestyvän surunsa johdosta. Ihme kyllä! Taikka oliko minusta hänen kristinuskonsa harjoitus semmoista kuin sen tuli olla?"]

[Kuvaavaa on myöskin mitä kirjoitan morsiamelleni 24/2 1846:]

["Sydämellisesti rakastettu ystäväni! Kuinka tarpeen olisikaan, että me ajoissa ilman vastaväitteitä antautuisimme omalletunnolle ja sen rangaistuksille, jotka tulevat itse Jumalalta. Menehän tie taivaaseen alaspäin, syvien ja alhaisten laaksojen kautta, saadessamme yhä uusia kokemuksia äärettömästä turmeluksestamme ja kurjasta puutteellisuudestamme, jossa meillä mielestämme tuskin on vertaa ihmisten kesken auringon alla. Nämä surulliset kokemukset aiheutuvat Jumalan tuomiosta heränneessä omassatunnossa. Mutta senvuoksi että mielemme aina on kääntynyt ylöspäin, sen vuoksi että harrastuksemme on suunnattu johonkin suureen, sen vuoksi ettemme tahdo tulla mitättömiksi ja olla mitättömiä, mitättömiä Jumalan edessä ja muiden ihmisten ja meidän itsemme edessä, sen vuoksi emme tahdo antaa omantunnon vapaasti iskeä terävällä, paljastetulla miekallaan. Mutta autuutemme tähden heittäytykäämme hukkaan, tulkaamme kenkärievuiksi, jotka Jumala milloin tahansa on oikeutettu työntämään helvetin tuleen ja joilla ihmiset ovat oikeutetut pyyhkäisemään kenkiänsä. Sillä pysyyhän lujana: Minä Herra, en minä anna toiselle kunniatani. Es. 42:8."]

["Todella kuvaavaa."]

Sinä aikana, jolloin Kihlman parhaillaan oli kirjeiden aiheuttamain vaikutelman vallassa, kävi toisinaan hänen luonaan Erkki Kaila, [Kihlmanin viime vuosina Kaila ja Ingman olivat ainoat, jotka silloin tällöin kävivät hänen luonaan varsinaisilla ystävyyskäynneillä.] ja tälle nuorelle ystävälleen hän ilmaisi enemmän kuin hän on uskonut päiväkirjalleen. Kaila todistaa, että Angelikan kirjeet tavattoman syvästi koskivat ja vaivasivat Kihlmania. Sen ohella oli tämä syyttänyt itseään siitä, että hän ensimmäisen avionsa aikana oli, silloisten heränneiden tapaan, matkustanut liian paljon ja antanut vaimonsa olla yksin kotona. Kokemuksesta viisastuneena oli hän kehoittanut Kailaa, jolla oli nuori vaimo, hyvin hoitamaan ja vaalimaan häntä ja olemaan jättämättä häntä yksinäisyyteen. Angelikasta puhuessaan oli Kihlman ollut kuin haltioitunut. Hänen ensimmäinen vaimonsa, kertoo Kaila, näytti hänen silmissään olevan jonkinlainen verrattoman ihana, puhdas, kirkastunut olento. Kirjeet olivat saaneet hänet tyystin tarkastamaan mennyttä elämäänsä eli, niinkuin Ibsen lausuu, holde Domedag över sig selv, ja se oli niin järkyttänyt hänen mieltään, että hänen ruumiillisetkin voimansa näyttivät siitä ilmeisesti heikentyneen.

Kuinka voimakas tämä sisällinen elämys oli, näemme myöskin eräästä kirjeestä prof. Max Reischlille

(9/4). Reischle oli ystävällisen kirjekortin ohella lähettänyt erään julkaisun jatkon (Leitsätze — johtoväitteitä dogmatiikan luentoja varten), josta Kihlman jo Hallessa oli saanut alun, ja erittäin kiitollisena tämä vastasi kirjoittamalla laajanlaisen kirjeen, missä hän puhui uskonelämästäänkin. Hän sanoo ilolla ja suurella kiitollisuudella lukeneensa Reischlen kirjoituksen Kristuksen ylösnousemisesta ["Zur Frage der leiblichen Auferstehung Jesu Christi." Christliche Welt, n:o 1, 1900.] ja voitavansa täysin hyväksyä siinä esiintuodut teesit, mainitsee sen jälkeen, miten hänellä on paljon ei-teologisia tehtäviä, ja jatkaa sitten tähän tapaan: "Ja kumminkin on teologinen ja uskonnollinen kysymys minulle kaikista tärkein. Ennen kaikkea toivon, että olisin kristitty, että voisin elää kristillistä, Jumalalle otollista elämää. Se on ensimmäinen rukoukseni, kun aamulla nousen. Mutta usein täytyy minun kauan taistella, ennenkuin tulen semmoiseen mielentilaan, että voin ryhtyä päivän tehtäviin. Miksi näin on laita, vaatii selitystä. Sattumalta on käsiini joutunut joukko kirjoittamiani kirjeitä vuosilta 1845-52. Lukiessani niitä astuivat kaikki senaikuiset pietistiset hairahdukseni ja typeryyteni elävinä sieluni silmien eteen. Ne olivat kirjoitettuna (svart på hvitt) edessäni: pako oli mahdoton. Niin sain aihetta toimeenpanna koko elämäni kenraalitarkastuksen. Jo v. 1842 (!) tulin minä suomalaisen pietistisen liikkeen vaikutuksesta kutsutuksi eli, niinkuin silloin sanottiin, 'herätetyksi', ja kun nyt katson taakseni: mitä suuria laiminlyöntejä, mitä lankeemuksia (Rückfälle), mitä edesvastuuta, mitä syyllisyyttä näenkään!" Toiselta puolen hän tunnustaa, että Jumala on siunannut häntä ajallisella varallisuudella, antamalla hänen poikansa kasvaa kunnan miehiksi ja varsinkin suomalla hänelle pitkän elinajan, joten hän vielä yhdennellätoista tunnilla voi tehdä parannusta. Näin ollen hän ei käsittänyt, miksi ne hetket, joissa hän rakkaudessa Jumalaan tuntee sanomattoman autuasta rauhaa, ovat niin harvinaisia verrattuina toisiin, jotka ovat täynnä ahdistusta. — Reischlen suurta kunnioitusta ja ystävyyttä henkivästä vastauksesta (22/4) merkittäköön vain ydinkohta, nimittäin että *tunteemme* ei ole kristillisen asemamme määrääjä; täytyihän vapahtajammekin ristillä kokea hetkiä, jolloin hänen oli uskominen *ilman*, jopa vastoin sitä mitä näki ja tuns. Pelastuksen *tunne* on erilainen eri ihmisissä ja on se kyllä *osaksi* uskomme voimassa, mutta *vain osaksi*: missä määrin me elämme taikka koemme, mitä uskomme, se riippuu Jumalan elämänjohdosta meihin nähden sekä koko siitä mielenlaadusta (Gemütsanlage), jonka Jumala on meille antanut. — Kirjeensä mukana Reischle lähetti uuden vihkon Leitsätze (kristillisen etiikan luentosarjaa varten), ja Kihlman lausuu sen johdosta: "Olen täynnä kiitollisuutta tätä miestä kohtaan sekä kirjeestä että lähetyksestä." Tästä voimme päätellä, että huomautus mielenlaadun merkityksestä yksityisen ihmisen uskonelämään katsoen oli Kihlmanille tervetullut ja tärkeä.

* * * * *

Keväällä 1900 Kihlman täytti 75 vuotta. Tietenkään ei Floran-päivää unohdettu; itse hän, ilmoitetun toivomuksen johdosta, lähetti valokuvansa professoreille Häring, Gottschick, Reischle ja Loofs. Sama merkkitapaus aiheutti, että joku aika myöhemmin normaalikoulusta 1880 erotodistuksen saaneet oppilaat lähettivät entiselle opettajalleen ja rehtorille kukkaiskorin kiitollisuudenosoitukseksi. Sen johdosta on päiväkirjassa muistiinpano, joka viittaa ylempänä mainittuun "kenraalitarkastukseen": "Kummallista: minä elän syyllisyyden tunnossa noihin aikoihin nähden [Huomattakoon että Kihlman 1880-vaiheilla kamppaili siinä tuskallisessa ahdingossa, johon hän oli joutunut Fab. von Schanzin liiketoverina. Siihen kai sanat tekstissä oikeastaan viittaavat. Ei ole lainkaan ihme, että hän epäili silloin voineensa täyttää velvollisuutensa koulussa. — Siitä huolimatta on toinenkin todistus siitä, miten Kihlman vanhoilla päivillään arvosteli toimintaansa epätäydelliseksi. Kerran tavatessaan seminaarijohtajan F. W. Sundwallin eräässä hengellisessä kokouksessa oli hän tältä kysynyt: 'Oliko Sinulla auskulteerausaikanasi yhtään hyötyä minusta uskonnon yliopettajana?' Kun Sundwall oli vakuuttanut, että hänellä oli ollut suuri hyöty ja että juuri se aika oli tehnyt hänet uskonnonopettajaksi, joksi hän muutoin luultavasti ei olisi tullut, vastasi hän: 'Syntini on aina edessäni ja minä käyn täällä lueskellen katumusvirsiäni.'] ja saan kuitenkin vanhoilta oppilailta kiitollisuuden osoituksia hyvästä käytöksestäni (välförhållande). Mitä minun on ajateltava tuosta ajasta? Onko *minun* vai *heidän* arvostelunsa oikea? Eihän toimintani ole voinut olla kokonaan ansioton, vaikka se katsottuna jumalalliselta kannalta onkin sellainen, että se herättää surua ja tuskaa sydämessäni." — Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus OY:n kokouksessa 5 p:nä kesäk. taasen annettiin Kihlmanille kallisarvoinen hopeakannu kiitollisuudenosoitukseksi 34 vuoden työstä yhtiön hyväksi. "Ei minun tarvitse valittaa kiittämättömyyttä!" todistaa lahjan saaja.

Suomalainen laulujuhla Helsingissä 18 — 20 p:nä kesäk. tuotti Kihlmanille suurta nautintoa ja mielihyvää. Tultuaan varta vasten kaupunkiin näyttää hän käyneen kaikissa konserteissa, ensipäivän kirkkokonsertista ja kaartin maneesissa pidetystä historiallisesta konsertista alkaen viime päivän iltakonserttiin saakka. "Suurenmoista!" hän huudahtaa, "kaikkiällä maassamme harjoitetaan laulua ja soitantoa. — Toimivien osanottajien näytti olevan vaikea erota, eivätkä kuulijatkaan näyttäneet saavan tarpeeksi. Mutta kyllä juhla olikin jotain erinomaista."

Lyhyt oli kumminkin juhlatunnelma. Osanottajat olivat vielä koolla, kun tieto levisi manifestista, jossa venäjänkieli julistettiin viralliseksi.

Kihlmanin muistiinpanot ilmaisevat hänen vielä jaksaneen täysin määrin kärsiä valtiollisten olojen

surkeudesta. (24/6) "Raskasta on aloittaa uutta päivää, kun tulevaisuus on niin pimeä ja synkkä." — (30/6) "Ylen vaikea on pysyä rohkeana." — (3/7) "Valtiollinen maailma pimeämpi kuin koskaan ennen." Mutta silti hän pitää kiinni entisestä kannastaan. Kun manifesti julaistaan, hän ei tuomitse senaattia: hän "ei ole velvollinen sitä tekemään eikä oikeutettu" syystä, että vaikuttimet ovat hänelle tuntemattomia. Näin ollen hän ei myöskään ymmärtänyt eikä hyväksynyt eräiden senaattorien eroamista — se oli hänestä vain niiden mieliksi, jotka toivoivat epäsuomalaista, epäkotimaista hallitusta.

Näihin aikoihin sai Kihlman viimeisen niitä kuolemansanomiamia, jotka aiheuttivat välittömän tunteenpurkauksen. Heinäk. 21 p:nä hän kirjoittaa: "Tänään tieto, että vanha ystäväni Rothsten on kuollut Turussa. Voi, etten saanut tavata häntä. Olin aikonut käydä hänen luonaan. Eng und enger wird der Kreis unserer Lieben!" —

Kuinka Kihlmanin sielunvoimat heikkenivät heikkenemistään, siitä on meillä uusi todistus syysk. 3 p:ltä. Helsingissä vieraili silloin Göttingenin prof. Rudolf Otto. Hän halusi nähdä saaristoamme, ja Erkki Kaila matkusti hänen kanssaan Rulluddiin. Kihlman on pannut muistiin käynnin ja sanoo vieraasta: "tavattoman vilkasluontoinen ja monipuolinen nuori mies", mutta Kaila kertoo, että isäntä ei jaksanut pitää seuraa vieraalle, vaan teki sen enimmäkseen Oswald. Oli kuin, lisää hän, Kihlmanin henkiset voimat olisivat olleet lopussa.

Epäilemättä on viimeinen lause liiallinen sanasta sanaan ymmärrettäväksi. Mutta totta on, että vaikka Kihlman vielä lähes neljä vuotta jatkoi päiväkirjaansa, kävivät tästä alkaen sellaiset muistiinpanot, jotka ilmaisivat hänen sisällisen elämänsä laatua, yhä harvemmiksi. Jäljellä olevan ajan kuvaus tulee sen vuoksi lyhyeksi.

Syksyltä 1900 on merkittävä, että Kihlman silloin vetäytyi pois pappiskonferensseista. Syynä siihen ei kuitenkaan ollut väsymys, vaan, niinkuin hän eräessä kirjeessä (27/9) Lauri Ingmanille selittää, se, että hän näissä kokouksissa oli tavannut niin vähän ymmärtämystä teologian nykyisiin probleemeihin nähden. "Minulla oli niistä ainoastaan mielipahaa (obehag) ja siitä johtuvaa unettomuutta, ilman että olin voinut vaikuttaa mitään hyvää." — Edelleen mainittakoon, että Kihlman tänä syksynä erityisellä mielenkiinnolla luki kaksi kirjaa, nimittäin Ad. Harnackin *Wesen des Christenthums* ja Lauri Stenbäckin elämäkerran. Edellistä hän piti tavattoman viehättävänä ja opettavaisena. Luettuaan sen loppuun hän kirjoitti: "Mikä on siis kristinuskon olemus? Se iloinen sanoma, että korkein olento, joka on *kaiken* alku, tahtoo, että häntä pidetään isänä, oikeana isänä, tämä sanoma on Jeesuksen ilmoituksen ja elämäntoimen (praxis) ydin. Vaikutus: luottamus Jumalaan. Minä saan ja minun tulee luottaa Jumalaan, että hän ei hylkää ketään, joka etsii häntä löytääkseen hänet, Jumalan, ja samalla rauhan. — Miten monta ihanaa kohtaa onkaan tässä kirjassa, esim. s. 169:

"Nun weiss und glaub' ich's feste,
Ich ruhm's auch ohne Scheu,
Dass Gott, der Höchst' und Beste,
Mein Freund und Vater sei,
Und dass in allen Fällén
Er mir zur Rechten steh'
Und dämpfe Sturm und Wellen
Und was mir bringet weh."

[Nyt tiedän, uskon varmaan ja riemuin todistan: Isäni, ystäväni on Herra taivahan. Hän elon kohtaloissa mua hoivaa, vartioi, asettaa ajan aallot ja huolet häätää voi.

Suom. Ilta Koskimies.]

Mitä Stenbäckin elämäkertaan tulee, oli se aineen puolesta omiaan suuresti herättämään Kihlmanin osanottoa — olihan hän ollut sukulaissuhteissa runoilijaan, jota paitsi siinä ensi kerran laajemmin kuvattiin herännäisyyttä. Luettuaan ensimmäisen vihkon hän arvostelee sitä sanoilla: "Ylen valaiseva ja mielenkiintoinen". Toisen vihkon johdosta hän kirjoittaa: "Minulle mielenkiintoinen teos. Ah, kuinka vähän minä ennen ymmärsin antaa arvoa Sinun ansioillesi, Lauri! Anna minulle anteeksi! Ah, jos vielä saisain nähdä Sinut ja syleillä Sinua autuaiden keskellä Jumalan luona!" —

Kevätpuolella 1901 ilmoitti Kihlman, että hän heikontuneiden voimiensa tähden ei katsonut voivansa ottaa osaa Suomen pankin tarkastukseen, ja tapahtui se, on päiväkirjaan merkitty, "kaipauksella" (icke utan saknad). Mutta muissa toimissaan hän pysyi v:een 1903, jollei lukuun oteta, että hän jo edellisellä syksynä luopui johtokunnan esimiehyydestä, jossa toimessa tehtävänä oli hoitaa suomalaisen alkeiskoulun stipendirahastoa ja jakaa siitä vuosittain annettavat apurahat. Samoin Kihlman jo tammikuulla 1902 kieltäytyi Kansallispankin hallintoneuvoston puheenjohtajan toimesta, mutta valittiin silloin varapuheenjohtajaksi; kieltäydyttyään tammikuulla 1903 tästäkin toimesta jäi hän hallintoneuvoston jäseneksi saman vuoden loppuun (ollen viimeisen kerran kokouksessa 16/12).

Edelleen hän mainittuna vuonna erosi Kaupunkien hypoteekkikassan hallintoneuvostosta ja vihdoin myöskin Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus O.Y:n johtokunnasta. Viimemainitun hallituksen puheenjohtajana oli Kihlman ollut 37 vuotta, ja oli hän vielä 1902 saanut yhtiön tähden kokea vakavia huolia, kun sen etevä, ansiokas isännöitsijä Henrik Solin ollessaan ulkomaanmatkalla odottamatta kuoli ja uusi mies oli valittava tärkeään toimeen. Kihlmanin erottua johtokunnasta, josta vuoden alussa toinenkin jäsen, nimittäin A. F. Wasenius, oli kuoleman kautta poistunut, päätettiin enentää jäsenlukua viideksi, ja tuli yhdeksi näistä vanhan puheenjohtajan poika, Henrik Kihlman. Että Kihlmanin tunnollinen ja hedelmällinen työ kaikissa näissä eri toimissa erohetkellä vilpittömästi tunnustettiin, on tuskin tarpeen sanoa.

Totuuden mukaan on julkilausuttava, että Kihlman jo melkoista ennen, kuin hän erosi luetelluista tehtävistään, oli menettänyt kyvyn tehokkaaseen toimintaan. Niinkuin ennen on sanottu, kadotti hän verraten lyhyessä ajassa muistinsa, ja tämä hengenlahjan puute kävi parina viimeisenä vuotena niin tuntuvaksi, että hän saattoi eksyä kaupungin pääkaduilla ja kohdatessaan tuttuja henkilöitä erehtyä heidän nimistään. Tämän heikkoudenmerkin ohella oli toisena harvasanaisuus, vaiteliaisuus, josta päättäen hän hyvin vähän jaksoi ottaa osaa elämään, saattikka keskusteluun seurassa, missä oli. Surullista oli omaisten ja ystävien huomata ennen niin tarkkaavaisen ja terävän miehen henkisten voimain alentumista, emmekä katsoisi velvollisuudeksemme siitä kertoakaan, ellei se selittäisi, kuinka Kihlman verraten tyynenä kesti näiden valtiollisesti onnettomien vuosien surkeuden. Ainoastaan järkyttävimmät tapaukset, niinkuin useiden kansalaisten maastakarkoitus keväällä 1903 ja Bobrikoffin murha kesäkuulla 1904, saavat hänet huudahtamaan "kauheaa!" Sitävastoin hän ei lausu sanaakaan siitä kuulumattomasta hajaannuksesta, vihasta ja vainosta, minkä silloiset valtiolliset erimielisyydet aiheuttivat kansalaisten kesken. Kun Oswald lokakuulla 1903 nimitettiin senaatin jäseneksi tullen maanviljelystoimituskunnan päälliköksi, hän ei päiväkirjassaan eikä suullisestikaan arvostellut asiaa siltä kannalta, jolta yleisö sitä katseli, nimittäin oliko mentävä senaattiin vai eikö? Kihlman vain rukoili poikansa edestä: "Jumala auttakoon Oswaldia, että hänen toimintansa tulisi (maallemme) oikein hyödylliseksi!" Että hän ilmeisesti saattoi ja sai suuressa määrässä elää, niin sanoaksemme, ulkopuolella ajan katkeraa todellisuutta, on meistä enemmän pidettävä ylhäältä päin suotuna onnena kuin valitettavana asianhaarana.

Päiväkirja osoittaa, miten Kihlmanin elämän piiri supistumisestaan supistui sen alkuperäisimpiin, totutuimpiin ja sydäntä lähimpiin aineksiin ja mielikuviin. Hän nousee k:lo 7 aamulla ja panee muistiin lämpö määrän ja ilmanlaadun — siis seuraa luonnon elämää, johon hänellä tuskin ennen oli aikaa. Hän tekee milloin lyhyemmän, milloin pitemmän kävelyn määrättyillä kaduilla kaupungissa taikka Rulluddin ympäristössä maalla, missä oma kontu oli laajennettu 1898 ostamalla Kaitansin metsäinen tila, josta Rulluddin palsta alkuaan oli lohkaistu. Hän nauttii perheonnestaan lasten ja lastenlasten kesken. Kaupungissa hän ei unohda merkitä päiväkirjaansa, milloin joku hänen erillään asuvista pojistaan — nuorin, Lennart, yksin asui viime aikoina isän ja äidin luona — taikka Hanna lapsineen käy vanhempien luona, ja Rulluddilla viettää Lorenzo perheineen kesänsä huvilassa, jolla on yhteinen piha vanhan huvilan kanssa, ja Oswald perheineen asuu myöskin lähellä Marjaranta huvilassaan toisella puolen lahtea. Muistojen pyhittämistä perhejuhlista ovat huomattavimmat: vanhempien häpäpäivä tammikuun 8:s ja kihlauspäivä elokuun 17:s, jona jälkimmäisenä Kihlman 1898 teki seuraavan tunnustuksen: "Tänään 42 vuotta sitten sidottiin liitto Hildan kanssa. Mitä tärkeitä seurauksia onkaan siitä ollut! Tahdoin saada hurskaan ja ymmärtäväisen vaimon, joka lahjoittaisi minulle ymmärtäviä, lahjakkaita lapsia. Tämä toivo on täyttynyt. Siis: Jumala olkoon kiitetty hyvydestä, jota olen saanut ja vielä saan nauttia. Toinen avioni ei aiheutunut välittömästi, vastustamattomasta rakkaudesta, se oli mitä voisi sanoa harkinta-naimiseksi: en etsinyt rikkautta, vaan ymmärrystä. Mutta sitenkin syntynyt avio voi tulla onnelliseksi, niinkuin esim. Lutherin. En enää epäile, niinkuin joskus ennen, onko toinen avioni ollut Jumalalle otollinen. Jumala on sitä siunannut." — Velvollisuudentunnosta ja osaksi sulasta tottumuksesta Kihlman viimeiseen asti käyttää osan päiväänsä omien asioidensa hoitoon; hänen omaisuutensa oli näet kasvanut jotenkin yhtä suureksi, kuin se oli ollut ennen von Schantzin aiheuttamaa romahdusta. Hän ei koskaan laiminlyö tehdä muistiinpanoja vihkoihinsa ja kirjoihinsa sekä laatii kuukausitilinsä ja vuosi-kirjanpäätöksensä oikeaan aikaan. Kun joku pojista auttaa häntä, hän kiitollisuudella mainitsee sen päiväkirjassaan. — Lukemisesta Kihlman ei myöskään luopunut, vaikka nähtävissä on, että voimat eivät aina riittäneet siihen. Kerrankin hän suoraan kirjoittaa: "En ole jaksanut lukea, ainoastaan miettiä ja rukoilla." Ja viimeisinä aikoina hän ei sano lukeneensa Christliche Welt'iä y.m., vaan ainoastaan selailleensa (genomsett). Sitäpaitsi hän joskus ottaa käteensä keveämpää kirjallisuutta: Dickensin David Copperfield'in, Runebergin Hirvenhiihtäjät, Vänrikki Stoolin tarinat j.n.e. Tätä viimeistä ei kuitenkaan saa pitää merkinä siitä, että Kihlmanin uskonnollinen harrastus olisi vähentynyt. Hän oli näet aina uskonnollisen ja teologisen kirjallisuuden ohella lukenut paljon muutakin, enimmäkseen historiallisia teoksia, mutta väliin kaunokirjallisiakin. [Dickens oli vanhastaan Kihlmanin lempikirjailijoita, ja hän oli lukenut kaikki suuren englantilaisen kirjailijan ruotsiksi ilmestyneet teokset. Edelleen hän oli lukenut Thackerayn "Maailmanmarkkinat" y.m. Saksalaisista hän luki Schilleriä, Götheä (asettaen varsinkin "Hermann ja Dorothea'n" korkealle), Wielandia, Herderiä y.m. klassikoita. Claudiuksen "Wandsbecker Booten" oli oikea lempikirja, ja paljon hän piti Auerbachista ja Gotthelfistä.

— Historiallisista teoksista mainittakoon Thiers: Vallankumouksen historia, Macaulay, Carlyle (Ranskan vallankumouksen historia, Alankomaalaisten vapaussota, Fredrik Suuren historia), Siebelin Vallankumousajan historia, Lamartinen Girondistien historia, Las Cases'in päiväkirja y.m. Napoleon-kirjallisuutta, Bismarckin muistelmat j.n.e.] Konserteissa hän käy niin usein, että voi päättää musiikinrakkauden hänessä pikemmin kasvaneen kuin vähentyneen. [”Huvien kontto” antaa meidän tietää, että Kihlman vielä vuosina 1901 ja 1902 Yliopiston juhlasalissa kuuli Bachin Korkean messun (4 kertaa) sekä kävi Burmeisterin, Backer-Gröndahlin, Grünfeldtin, Ida Ekmanin, Reisenauerin, Ilmari Krohnin, Filharmonisen Seuran, Merikanto-Ojanperän konserteissa; Mozartin Suuren messun hän kuuli (2 kertaa) kirkossa j.n.e. Viimeksimainittuna vuonna hän myöskin kuuli Lindbergin Shakespeare-resitatsioneja, oli kerran ruots. teatterissa (Flachsmanns skola) ja myöskin Kansallisteatterin vihkiäisissä. Keväällä 1903 hän kävi eräässä simfoniakonsertissa, kuuli Rosén jousikvartettia, Ojanperän kirkkokonsertin ja ”Christus”-oratorion (2 kertaa Uudessa kirkossa). Viimeiset konsertit, missä Kihlman nähtiin, oli Aino Actén kirkkokonsertti 1903 ja kirkkokonsertit, joissa Oratorio Samson esitettiin (2 kertaa) huhtikuulla 1904. Saksan klassillisista säveltäjistä olivat varsinkin Mozart ja ”isä” Haydn Kihlmanin erityisen ihailun esineinä.] Uskonnollisen harrastuksen kestävyttä viimeiseen asti todistaa 1894 alkuunpantu muistikirja, johon hän kirjoitti lyhyitä otteita lukemistaan kirjoista. Siinä tavataan ytimekkäitä lauseita, jotka olivat kohdanneet vastakaikua hänen sydämessään. Viimeinen muistiinpano on tehty helluntaiaattona (18/5) 1904. Pyhäpäivinä hän säännöllisesti lukee jonkun saarnan — viime aikoina usein Pontus Wiknerin kirjoittaman — huolimatta siitä, että hän vaimonsa kanssa aina käy saksalaisessa kirkossa. Uudessa (Johanneksen) kirkossa, joka sijaitsi toisella puolen katua vastapäätä hänen asuntoaan, hän sitävastoin kävi harvemmin, ja meni hän sinne ”vanhain rakkaiden virsien” vuoksi, eikä saarnan tähden, sillä saarnaajana ei yksikään Helsingin papeista häntä tyydyttänyt.

Näin kuluivat Kihlmanin viimeiset vuodet. Kun hän 1903 v:n kuluessa oli eronnut viimeisistäkin julkisista toimistaan, näyttää kiintymys elämään myöskin hävinneen. Hän tunsikin olevansa vanha ja elämästä kyllänsä saanut. ”Olen niin väsynyt elämään”, lausui hän eri kerroin omaisilleen. Hän oli tullut ”levolliseen ikään”, missä Abrahamin sanotaan kuolleen, ja mikä kai merkitsee, että kuoleman pelko oli voitettu samalla kuin voimat olivat niin riutuneet, etteivät ne enää kyenneet taistelemaan elämän sammumista vastaan. Jotkut toisetkin lauseet tuntuivat hyvästijätöltä. Niin esim. nämä sanat Oswaldille: ”Jumala siunatkoon sinua, Oswald! Sinä olet ollut minulle hyvä poika ja olet tuottanut minulle paljon iloa.”

Toukokuun 13:ntena 1904 Kihlman täytti 79 vuotta. Kesäkuun 11:ntenä hän vaimonsa kanssa muutti Rulluddiin. Oswald oli jo ennen asettunut Marjarantaan ja Lorenzon perhe tuli 13:ntena. Kesäelämä alkoi siis entiseen tapaansa ja meni menoaan sunnuntaihin heinäk. 10 p:ään, jolloin Kihlman on tehnyt viimeisen muistiinpanonsa. Koko ajan oli hän jaksanut liikkua ulkona, kävellä Marjarantaankin, josta Oswald oli saattanut hänet kotiin, ja nauttia kesän sulosta. Ainoastaan viimeisen edellisenä päivänä on merkitty: ”Tänään en ole ollut oikein terve.”

Parina seuraavanakin päivänä Kihlman vielä nähtiin ulkona, kunnes hän joko tiistaina tai keskiviikkona ilmoitti pahoinvoinnin ja väsymyksen tähden toivovansa päästä kaupunkiin hoidettavaksi. Tämä toivomus, jota kiireisesti noudatettiin, herätti kaikissa sen käsityksen, että jotain vakavaa oli kyseessä. Ei ollut näet keneltäkään omaiselta jäänyt huomaamatta, kuinka isän voimat olivat vähissä.

Vaikka isä yhä liikkui omin voimin, lähtivät siis kaikki maalla olevat perheenjäsenet, äiti, Lennart ja Oswald hänen kanssaan kaupunkiin. Lorenzo ja Henrik olivat etäällä, edellinen Skotlannissa, jälkimmäinen Vilppulassa, josta palasi perjantaina 15 p:nä; Hanna taas oleskeli Heikelin kesäasunnossa Porvoon lähellä. Toht. Nordblad — viime vuosien perhelääkäri — selitti, että taudinoireet johtuivat vanhuudesta ja ettei mitään erikoisempaa ollut tehtävissä. Sairas määrättiin kuitenkin vuoteen omaksi, ja vuode asetettiin keskelle hänen työhuonettaan. Siinä hän sitten makasi seuraavat päivät, milloin nukkuen tai horrostilassa, milloin valveillaan, mutta yleensä välinpitämättömänä ympäristöstään, erittäin harvasanaisena ja väsyneenä. Mitään tuskia hänellä ei näkynyt olevan, eikä hän halunnut ruokaa. Valittamatta hän lepäsi vuoteellaan tahtoen vain olla rauhassa. Tässä olotilassa tapahtui huomattava muutos vasta seuraavan viikon maanantaina, jolloin iltapäivällä todettiin äkillinen käänne pahempaan päin: kädet kylmenivät, valtimo heikkeni ja tummia pilkkuja ilmestyi ihoon. Luultiin että loppu oli käsissä, mutta erinäisillä virkistyskeinoilla kohtausten kuitenkin voitettiin. Tiistaina 19 p:nä heinäk. k:lo 1 aikaan päivällä uudistui kohtausten eikä sille enää mitään voitu. K:lo 2 huomattiin, että viimeinen hetki oli tullut. Hengitys kävi yhä heikommaksi ja hitaammaksi ja valtimo oli tuskin huomattavissa. K:lo 1/2 3 veti sairastunut hengähdysten; hän vaipui rauhallisesti kuolemaan uneen syvän hiljaisuuden vallitessa huoneessa, missä saapuvilla olivat ainoastaan perheen jäsenet. Vainajan rukous, että hän saisi mennä pois ilman tuskia, ilman kuolon kamppausta, oli täyttynyt.

Samoin täyttyi, mitä vainaja oli toivonut hautajaisistaan. Ne olivat verraten hiljaiset jo senkin vuoksi, että keskellä kesää suurin osa hänen ystäviään ja tuttaviaan oli poissa kaupungista. Kihlman haudattiin Helsingin vanhalla hautausmaalla 23 p:nä heinäk. vaimon, tyttären ja neljän pojan saapuvilla ollessa

(Lorenzo oli edellisenä päivänä palannut ulkomailta). Lauri Ingman toimitti ruumiinsiunauksen. Puheita ei pidetty, sillä vainajan mieli siitä oli tullut tunnetuksi. Kumminkaan ei hauta jäänyt paljaaksi. Paitsi omaisten kukkia koristivat sitä muidenkin tuomat kukat ja seppeleet rakkauden, kunnioituksen ja kiitollisuuden osoitteena. —

Hilda Kihlman oli puolisonsa kuollessa ruumiillisesti niin heikko, että hän vaivoin liikkui omilla voimilla. Henkisesti oli hän kuitenkin pirteä. Mutta heti sen jälkeen alkoi huomattava riutuminen, sielullinen samoin kuin ruumiillinen. Jaksamatta mainittavasti vaikuttaa ympäristöönsä hän kumminkin lempeänä, rauhaa rakastavana ja kärsivällisenä eli vielä neljä vuotta. Yöllä kesäk. 13-14 p:n välillä 1908 hän Rulluddissa sai halvauksen, joka teki hänet tajuttomaksi, ja tässä tilassa hän levollisesti ja tuskattomasti kuoli saman kuun 18 p:nä. Hän oli silloin saavuttanut 79 vuoden 5 kuukauden iän. Vainaja haudattiin miehensä viereen. Ruumiin siunasi toht. Glöckner.

* * * * *

Jos tekijä edellisessä olisi täysin saavuttanut päämääränsä, ei hänellä enää pitäisi olla mitään oleellista lisättävänä Alfred Kihlmanin elämätkuvaan. Sanoissaan ja toimissaan saattaa ihminen persoonallisuutensa toisten tajuttavaksi, ja onhan tässä kertomuksessa kumpiakin tarpeeksi esitetty. Kumminkin tuntuu siltä, että jonkinlainen piirteiden kokoaminen ja täsmällisentäminen, toisin sanoen kuvan viimeistely ehkä olisi paikallaan, ennenkuin tekijä luopuu tehtävästään. Noudattaessaan tätä tuntoa on hänen sallittu viivähtää muistoissa, joista kuva on luotu, kirkastuneen hahmon vieressä, jota kohtaan hän on toivonut lukijassakin heränneen kunnioitusta ja rakkautta.

Kun Kihlman 70-vuotiaana tarkasteli mennyttä elämäänsä, sanoi hän itseään olosuhteiden lapseksi ja onnen pojaksi, tarkoittaen sillä, että hänen elämänvaiheensa eivät olleet minkään edeltäpäin tehdyn suunnitelman mukaisia, vaan ulkoapäin tulleiden vaikutusten ja onnellisten asianhaarain aiheuttamia. Miten oikein tämä liekään varsinkin siinä suhteessa, ettei kukaan voi edeltäpäin määrätä elämänsä kulkua, ja miten luonnollista, että hän itse käsitti asian näin, yhtä perustettu on toiselta puolen Väite, ettei sattumus, vaan hänen luonnonlaatunsa ja luonteensa määräsivät hänen elämäntoimintansa ja kohtalonsa.

Ainoastaan hänen luontainen vakavuutensa ja omituinen mietiskelevä, henkisiin ja hengellisiin suuntautunut mielenlaatunsa selittävät meille, että Kihlman jo 15-vuotiaana tuli heränneeksi ja täydellä antaumuksella liittyi silloiseen mahtavaan uskonnolliseen liikkeeseen. Hänen uskonnollinen hartautensa taas sai hänet rajoittamaan yliopistolliset opintonsa papintutkintoon. Sitä hän aikoja myöhemmin katui (minustakin, sanoi hän 1899, olisi voinut tulla jotain enempiä, jos olisin elänyt tieteellisessä ympäristössä. Olen aina epäillyt kykyäni, olisin tarvinnut kehoitusta), mutta kuitenkin hän suoritti tutkintonsa niin tunnollisesti ja jatkoi itsekseen opintojaan niin ahkerasti, että hänen aina huomattiin tiedoissa olevan vertaistensa edellä.

Muutamia vuosia hän nyt toimi innokkaana herännäispappina, mutta pian sai hänen syvästi kriittinen luontonsa hänet epäilemään julistamaansa oppia, se kun ei yksistään nojautunut Jumalan sanaan, vaan ehkä yhtä paljon johtajien mielipiteisiin. Tämä ajoi hänet ulkomaille "etsimään kristityitä". Semmoisen hän löysi J. T. Beckissä ja hänen luonaan, hänen oppilaanaan hän raamatun pohjalla järjestelmällisesti uudestaan rakensi kristinuskonsa. Iloisena vakaumuksessaan, että oli päässyt totuuden perille, hän sitten palasi kotimaahan.

Jos ulkonaiset vaikutukset ja olosuhteet olisivat olleet määräävinä Kihlmanin elämässä, olisi hän kai nyt ensimmäisenä raamatullisen suunnan edustajana Suomessa alkanut levittää uutta totuuttaan, mutta sen sijaan seurasi pitkä ajanjakso (1852-66), jolloin hän tavan mukaan vain pyynnöstä ystävilleen ja tuttavilleen lainasi Beckin saarnoja ja kirjoja tyytyen itse toimimaan kielenopettajana. Kuinka on tämä selitettävissä? Ainoastaan niin, että muistamme hänen luontaisen sulkeutuneisuutensa, varovaisuutensa — "hitautensa". Eihän ihminen pääse irti itsestään. Toinen asia on se, että tämäkin aika oli ylen tärkeä hänen kehitykselleen. Hän oppi mielenkiinnolla seuraamaan maan ja kansan asioita, hän niin sanoakseni harjoitteli liikemiehenä, hän keräsi kokemusta opettajana, sanalla sanoen luopumatta uskonnollisuudestaan hän kehittyi avo- ja terävisilmäiseksi kansalaiseksi, ihmiseksi, jolle ei mikään inhimillinen ollut vierasta, jos hän vastoin luontoansa olisi ruvennut bekkiläisyyden apostoliksi, niin häntä varmaankaan ei olisi kutsuttu normaalikoulun yliopettajaksi eikä myöskään valittu suuren Tampereen yhtiön johtokuntaan, mutta kun hän itselleen uskollisena kehittyi kehittymistään niinkuin sanottiin, ei ole ihme että kutsu hänelle lähetettiin Helsingistä ja että hänen kykynsä otettiin huomioon Tampereellakin.

Kun Kihlman sittemmin suuremmoisesti menestyi toiselta puolen pedagogina s.o. uskonnonopettajana ja myöskin maan etevimmän oppilaitoksen johtajana ja toiselta puolen liikemiehenä, voitokkaasti suoriutuen vaikeuksista, jotka uhkasivat viedä hänen johtamansa liikkeen häviöön ja hänet itsensäkin taloudelliseen perikatoon, niin kyllä selitys siihenkin on hänen luonteenlaadussaan. Ilman alati, valpasta velvollisuudentuntoansa, ilman verratonta työintoansa, ilman tahtonsa lujuttua, ilman

henkisten ja ruumiillisten voimiensa sitkeyttä olisi hän monta kertaa ollut hukassa. Ja kun Kihlman edelleen valtiopäivämiehenäkin toimi niin menestyksellisesti, että hän kahdeksassa säätykokouksessa kuului säätynsä ensimmäisiin ja saavutti kunnioitusta laajalti sen piirin ulkopuolellakin, niin eihän se johtunut muusta kuin siitä, että hänet tunnettiin mieheksi, joka ei koskaan tinkinyt vakaumuksensa kanssa, jonka isänmaanrakkaus oli horjumaton ja jolla kansanedustajana ei ollut muuta johtotähteä kuin kansan paras.

Entäs mikä antoi rikasta sisällystä ja onnea hänen sisälliselle elämälleen, hänen perhe-elämälleen ja sille iltakaudelle, jonka hän täysin palvelleena vietti rauhallisessa kodissa? Eihän sekään johtunut muusta kuin hänen hengen- ja luonteenlaadustaan, hänen uskollisuudestaan ihanteilleen. Hänen uupumattoman työnsä päämääränä ei koskaan ollut oma nautinto, oma etu, vaan hän harrasti alati omaistensa, oppilaidensa, kansansa, sanalla sanoen lähimmäisensä hyvää; siitä tuli sisäinen tyydytys, onnen tunto. Jopa ajatteli hän toisten hyvää totuudenetsinnässäänkin, joka kesti viimeiseen asti. Kun hän näet ihmetteli, että Jumala pitkämielisyydessään oli antanut hänen elää niin kauan, hän käsitti sen armonosoitukseksi, jonka tarkoituksena oli, että hän yhä saisi edistyä tiedossa ja totuudessa omaksi ja toisten hyväksi ("elän tullakseni itse vapaaksi ja tehdäkseni toisia vapaiksi", hän kerran lausui). Todella ihmeellinen olikin hänen henkensä joustavuus: 70 vuotta täytettyään pystyi hän vielä monessa tärkeässä kohdassa, vapautumalla ennakkoluuloista, laajentamaan, uudistamaan uskonnollista katsantotapaansa. Tällainen sisällisen elämän virkeys lähentelee ihanteellisuutta.

Kihlmanissa oli jotakin alkuvoimaista, jopa siinä määrässä, että luulisi sen riittäneen suurmiehelle. Hänelle ei kuitenkaan sallittu semmoista tehtävää, jonka suorittajana hän olisi suurmieheksi kohonnut. Aikansa merkkimiehiä hän kumminkin oli. Hän oli harvinaisen eheä luonne aikakautena, jolloin sisällistä rikkinäisyyttä, tahdon lujouden ja pyrkimyksen puhtauden puutetta on pidetty miltei yleisenä ihmisten tunnusmerkkinä. Hän oli tavattoman vapaa sovinnaisuudesta, joka litistää aikamme ihmiset niin tasapintaisiksi. Asettaen totuuden yli kaiken hän teki voitavansa ei ainoastaan taukoamattomassa harrastuksessa syventääkseen ja kirkastaakseen sitä uskonnolliseen elämäänsä nähden, vaan myöskin noudattaakseen ja toteuttaakseen sitä ihmisten kesken, ja niin oli hän todella yksi niitä, joille Vapahtaja sanoi: Te olette maan suola.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ALFRED KIHLMAN: ELÄMÄN KUVAUS. 2 (OF 2) ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way

with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties

under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.